

KAMNIŠKI ZBORNIK

XXV/2020

Cip - kataloški zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica Ljubljana

Kamniški zbornik XXV

ISSN 1318-9069

Uvodnik

Pred Vami, spoštovani bralci, je 25. knjiga *Kamniškega zbornika*. Ideja o potrebi po raziskovanju preteklosti in sedanjosti Občine Kamnik in njenih prebivalcev ter objavljanju dosegov se je porodila leta 1955. Pobudnica je bila Gimnazija Kamnik. Prvi urednik *Kamniškega zbornika* je bil ravnatelj Avguštin Lah, ki je uredil izdaje 1955, 1956 in 1957. V letniku 1958 urednik ni naveden. Pri letnikih 1959, 1960, 1961, 1962, 1963, 1965, 1967 in 1969 pa je bil glavni ali odgovorni urednik ravnatelj Gimnazije Zvone Verstovšek. Člani uredniškega odbora so redko navedeni. Leta 1957 so z Avguštinom Lahom sodelovali Zvone Verstovšek, Ludvik Vodnik in Dana Mišič. Leta 1961 je bil glavni urednik Zvone Verstovšek, odgovorni urednik pa Ivo Lipar – Iztok, 1963. je ob glavnem uredniku Verstovšku naveden avtor opreme in vinjet slikar Tone Žnidaršič. 1969. je *Kamniški zbornik* prenehal izhajati. Zakaj se je to zgodilo, bo treba še raziskati.

Kamniški zbornik je prinašal veliko zanimivega o kamniški občini, kar se ne da najti nikjer drugje. V njem so objavljali slovensko in tudi evropsko pomembni strokovnjaki. Ko je prenehal izhajati, je nastala velika vrzel. Močno smo jo čutili nekdanji dijaki Gimnazije, ker smo ga imeli nekako za svojega. Zato smo v 90. letih prejšnjega stoletja začeli razmišljati, da bi *Kamniški zbornik* obudili. Tedanji župan Anton Tone Smolnikar je kot Kamničan in tudi dijak Gimnazije idejo takoj z veseljem podprl. V uvodniku v *Kamniški zbornik* 1996, ki je imel zaradi nadaljevanja tradicije zapovrstno številko XIII, je zapisal: »Najbrž ne moremo zanikati trditve, da lahko zgodovino kamniške občine najbolje pišemo Kamničani sami, zgodovinarji ji bodo pridodali svoj pogled in strokovne vrednote.« V uredniški odbor so bili imenovani: Božidar Drovenik, Tone Ftičar, Primož Hieng, Marjeta Humar, Biserka Močnik, Tone Smolnikar in Milan Šuštar. Letnike XIV, XV, XVI in XVII so uredili: Božidar Drovenik, Tone Ftičar, Dušan Lipovec, Tina Romšak, Tone Smolnikar in Milan Šuštar. V tem času je Dušan Lipovec umrl. V uredniški odbor *Kamniškega zbornika* XVIII je bila imenovana še Breda Vukmir Podbrežnik. Člani uredniškega odbora XIX. in XX. letnika so bili: Božidar Drovenik, Tone Ftičar, Marjeta Humar, Tina Romšak, Jasna Paladin, Barbara Savenc, Anton Tone Smolnikar, Breda Vukmir Podbrežnik in Milan Šuštar. XXI. letnik so uredili: Božidar Drovenik, Tone Ftičar, Tinkara Grilc, Marjeta Humar, Tatjana Novak, Jasna Paladin, Marjan Šarec, Milan Šuštar, Zora Torkar, Breda Podbrežnik Vukmir. V uredniškem odboru XXII. letnika so bili: Helena Dobrovoljc, Božidar Drovenik, Tone Ftičar, Marjeta Humar, Jasna Paladin, Breda Podbrežnik Vukmir, Marjan Šarec, Milan Šuštar, Zora Torkar, Ožbej Vresnik, pri XXIII. in XXIV. letniku pa Helena Dobrovoljc, Tone Ftičar, Marjeta Humar, Lea Logar, Jasna Paladin, Breda Podbrežnik Vukmir, Marjan Šarec, Milan Šuštar, Zora Torkar, Ožbej Vresnik, Branko Vreš. Pri urejanju letošnjega *Kamniškega zbornika* so sodelovali: Hele-

na Dobrovoljc, Tone Ftičar, Marjeta Humar, Boris Kern, Lea Logar, Vlado Motnikar, Breda Podbrežnik Vukmir, Matej Slapar, Dušan Sterle, Milan Šuštar, Zora Torkar, Marko Trobevšek, Jože Urbanija in Branko Vreš. Glavna urednica vseh zbornikov je bila Marjeta Humar, likovno je vse knjige opremil slikar Dušan Sterle, besedila pa je računalniško obdelal Sašo Matičič. V času priprav za izdajo *Kamniškega zbornika* XXV sta umrli Milan Šuštar in Božo Drovenik. Milanu Šuštarju posvečamo članek v spomin. Božu Droveniku pa se bomo poklonili v naslednjem zborniku.

Vsi dosedanja *Kamniški zborniki* so dostopni v Knjižnici Franceta Balantiča in na dlib (<http://www.dlib.si/results/?euapi=1&query=%27keywords%3dkamni%C5%A1ki+zbornik%27&sortDir=ASC&sort=date&pageSize=25>).

Prepričana sem, da so članki, objavljeni v tem letniku, kvalitetni in zanimivi, ponujajo tudi razmislek o preteklosti in prihodnosti naše občine. Vsebinsko smo jih razdelili v razdelke. Razprava Jureta Ugovška in Mateja Humarja o gospodarstvu prikazuje vzpone in padce kamniškega gospodarstva v času pred pandemijo. Upajmo, da se kazalci dosedanje gospodarske uspešnosti ne bodo obrnili navzdol. Ob nadaljnjem razvoju turizma zlasti na Veliki planini bo treba razmišljati tudi o kvaliteti pitne vode, ki priteka od tam. Na to objektivno opozarja članek Rajka Slapnika in Vida Kregarja o analizah voda pod velikoplaninsko planoto. Naravoslovno razpravo o rastlinstvu Kamniško-Savinjskih Alp so napisali Branko Vreš, Tatjana Čelik, Igor Dakskobler in Andrej Seliškar. Zgodovinski razdelek obsega več člankov: Miha Preinfalk

piše o primeru kamniškega plemstva, Damjan Hančič o mekinjski božični zibelki, Borut Jenko in Matjaž Šporar pa nadaljujeta že v prejšnjem letniku začetno zgodovino vasi pod Homškim hribom, Andrej Kotnik prikazuje zgodovino Osnovne šole na Selih pri Kamniku v letih 1945–1950. Ob 70-letnici nekdanjega DIM-a, ZUIM-a in zdajšnjega CIRIUS-a predstavljata zgodovino teh ustanov Ksenija Jesenik Lužovec in Alenka Markuš Humar. Vsebinsko bogat je razdelek Umetnostna zgodovina. Umetnostna zgodovinarica Maja Avguštin prikazuje stavbni razvoj Seydlove hiše, Hana Čeferin pa edinstven spomenik padlim v prvi svetovni vojni na Žalah. Blaž Komac predstavlja eno od fresk Staneta Cudermana v frančiškanski cerkvi v Kamniku, Ana Marija Stibilj Šajn analizira ikone v Kamniku rojene Albine Nastran. V razdelku Muzeologija Anže Slana objavlja članek o Sadnikarjevi zbirki, v razdelku Muzikologija Samo Mikuš piše o Vremšakovi *Simfionetti in mode classico in due tempi*. Jezikoslovni članek Helene Dobrovoljc je posvečen zanimivim kulturnospecifičnim prvinam v govorici Kamničanov in okoličanov. Breda Podbrežnik Vukmir v razdelku Kulturologija predstavlja Križnikov pravljicni festival kot primer dobre prakse. V razdelku o urbanističnem načrtovanju in oblikovanju Jernej Markelj in Primož Zupan predlagata kot turistično zanimivost krožno pot po obrežju nekdanjega Kamniškega jezera. V Gradivu za zgodovino Mira Papež piše o znamenitih tekih na Grintovec, Sinan Mihelčič pa predstavlja skupino Štajn.

Kot besedne ustvarjalce predstavljamo: Daniela Artička – Daneta, Aljošo Rabrača, Ireno Milivojevič Kotnik, haikuje dijakov kamniške Gimnazije in srednje šole, kot likovne ustvarjalce pa Dušana Sterleta, Evo Mlinar in Miha Hančiča. V Našem pogovoru smo se skušali približati pesnici Darinki Slanovec, urarki Marti Cerar Leskošek, gorskemu reševalcu Janezu Podjedu in glasbenici Katarini Pustinek Rakar, v razdelku Osebnosti pa glasbeniku Ferryju Souvanu, ljudskemu umetniku, slikarju in restavratorju Albinu Škerjancu, glasbenici Mancij Berlec in socialni delavki Kartini Djalil. V počastitev 90-letnice profesorja Franceta Pibernika in v zahvalo za njegovo dolgoletno sodelovanje objavljamo avtorjevo pripovedno skico o zadnjem dnevu pesnika Franceta Balantiča. Spominske članke posvečamo: Milanu Šuštarju, Janezu Majcenoviču, Branku Novaku, Mihi Kaču in Milanu Orožnu Adamiču.

V *Kamniškem zborniku XXV* je objavljenih 33 prispevkov, ki jih je napisalo 43 avtorjev. Nekateri imajo tudi več prispevkov, pri nekaterih prispevkih pa sta sodelovala dva ali več avtorjev. Prispevek o Občini Kamnik v letih 2018–2019 so pripravili občinski strokovni sodelavci.

V *Kamniškem zborniku 2020* objavljajo na svojih strokovnih in ustvarjalnih področjih že uveljavljeni avtorji, zlasti srednjih let, in mladi, ki vstopajo na strokovno, raziskovalno in ustvarjalno pot. Prispevki kažejo, da imamo v naši občini veliko sposobnih in tudi ambicioznih izobraženih ljudi. V normalnih gospodarskih in družbenih razmerah bodo ti, skupaj z drugimi, nosilci razvoja občine in Slovenije.

Kamniški zbornik 2020 je nastajal v čisto posebnih razmerah – v času pandemije, ki je prizadela vse strani življenja. Načrtovano je bilo, da bo predstavljen na začetku aprila v okviru prireditev ob občinskem prazniku, kar seveda ni bilo mogoče. Delo se je iz različnih razlogov nekoliko zavleklo, kar je imelo tudi dobro stran: večina, ki je napovedala prispevek, je svoje delo tudi končala.

Iskreno se zahvaljujem vsem članom uredniškega odbora za prijetno sodelovanje, za ideje, o čem bi bilo treba v bodočnosti pisati, za napisane prispevke, za spodbujanje novih sodelavcev, za čas, ki ste ga nklonili delu za *Kamniški zbornik*. Hvala prav vsem za vsebinski pregled gradiva, za kar je bilo treba sproti brati besedila, in odločanje, ali se prispevek objavi ali ne. Pri tem ste se izkazali s širino in strokovnostjo. Vse prispevke smo tudi lektorirali člani uredniškega odbora. Kar je bilo veliko delo. Pri korekturah je sodeloval tudi že pokojni Milan Šuštar. Hvala Sašu Matičiču za postavljanje besedil, njegovi ženi za branje korektur in seveda Dušanu Sterletu za likovno opremo in naslovnico. O Sašu lahko rečemo, da sprejema vse težave mirno in jih tako tudi skuša rešiti. Njegova žena Tatjana pa ima poseben dar: ne bere po črkah ali na pamet, ampak s pametjo. Tako najde vsebinske napake, ki bi bile kar neprijetne, npr. napačne letnice. Dušan Sterle je pač legenda kamniške likovne scene in tak je tudi pri *Kamniškem zborniku*. Dušan, hvala.

Hvala Lei Logar za dobro povezavo z občino in reševanje organizacijskih zadreg, Tomu Smithu za prevode povzetkov in res prijazno sodelovanje.

Hvala Tebi, župan Matej Slapar. Vsebinsko vrednotenje prispevkov si prepustil uredniškemu odboru. Vseskozi pa si spremljal in podpiral naše delo.

Glavna urednica
dr. Marjeta Humar

Kamnik, maj 2020

Ob izidu *Kamniškega zbornika XXV*

Spoštovani!

Pred vami je ena izmed najpomembnejših knjig Občine Kamnik. Vsaki dve leti *Kamniški zbornik* objavi kopico člankov, ki so sad raziskovanja posameznikov in strokovnjakov z različnih področij. Uredniški odbor pa jih skupaj s skrbno urednico dr. Marjeto Humar sedaj ponuja v branje tudi vam.

Letošnje leto je drugačno kot običajno. Boj zoper nalezljivo bolezen COVID-19 nam je onemogočil izdajo zbornika v okviru občinskega praznika. Glede na to, da ga izdajamo kasneje, pa smo v okviru prispevka Občine Kamnik namenili nekaj besed tudi preventivnim aktivnostim, ki smo jih skupaj z Občinskim štabom Civilne zaščite izvajali v mesecu marcu in aprilu letošnjega leta.

Bralna kultura predstavlja pomemben vidik naše skupnosti. Kot sem nekje že zapisal, nas knjige odpeljejo v številna časovna obdobja in tudi v kraje, ki jih ne bomo nikoli obiskali ali jih doživeli, spoznava nas s pomembnimi ljudmi in njihovimi dosežki. Knjige nam razkrivajo fantazijske ali resnične zgodbe, ponujajo tuje izkušnje ali pa učijo spoznavanje samega sebe. In tudi ta *Kamniški zbornik* nas bo odpeljal v nekdanji čas in sodobnost, v kraje naše skupnosti ter nam predstavil veliko zanimivih ljudi. Verjamem, da boste z veseljem obračali liste in z navdušenjem brali vrstico za vrstico, saj nas bo tudi letošnje leto njegova bogata vsebina naučila veliko novega o naših krajih in ljudeh, kar pa je bistveno, da se zavedamo svojih korenin.

Poudariti pa je potrebno tudi razvoj naših krajev od izdaje prejšnjega zbornika. Številne investicije in projekti, ki so opisani v nadaljevanju, izboljšujejo kvaliteto bivanja Kamničank in Kamničanov, nekaj besed pa smo namenili zaključku kohezijskih projektov, saj se je na kanalizacijsko omrežje priklopil tudi dovršen del Tuhinjske doline in tudi hiši iz Stranj in Tunjic. Omeniti je treba tudi številna asfaltiranja cestnih odsekov in izgradnjo športne infrastrukture ter bistven premik pri zaključku oziroma reševanju denacionalizacijskih postopkov.

Želim vam prijetno branje.

Vaš župan Matej Slapar

Kamnik, maj 2020

Matej Slapar,
župan Občine Kamnik, s sodelavci
Glavni trg 24, Kamnik

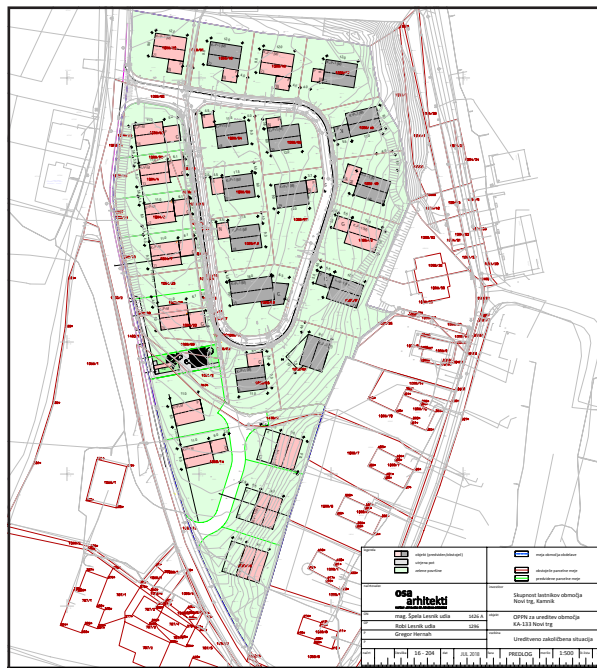
Občina Kamnik

2018–2019

Oddelek za urejanje prostora

Odlok o Občinskem podrobnem prostorskem načrtu za območje KA-23 Kamnik – Poljane

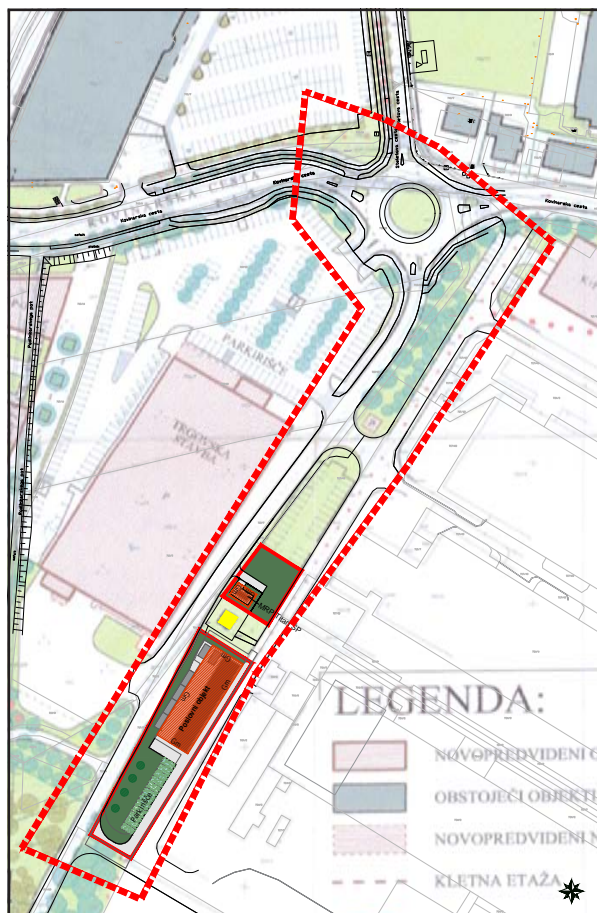
Občinski svet Občine Kamnik je na 24. redni seji 25. 4. 2018 sprejel Odlok o Občinskem podrobnem prostorskem načrtu za območje KA-23 Kamnik – Poljane. Investitor želi na območju obdelave urediti stanovanjsko naselje enodružinskih stanovanjskih objektov z okoliško ureditvijo ter ureditvijo javne gospodarske infrastrukture. Območje se bo navezalo na občinsko cesto, ki poteka po severni strani območja. Posamezna komunalna infrastruktura poteka preko omenjenega območja in jo bo treba prestaviti oziroma urediti na novo. Na SZ delu območja je v fazi gradnje stanovanjska hiša s pridobljenim gradbenim dovoljenjem po prejšnjih predpisih (PUP).

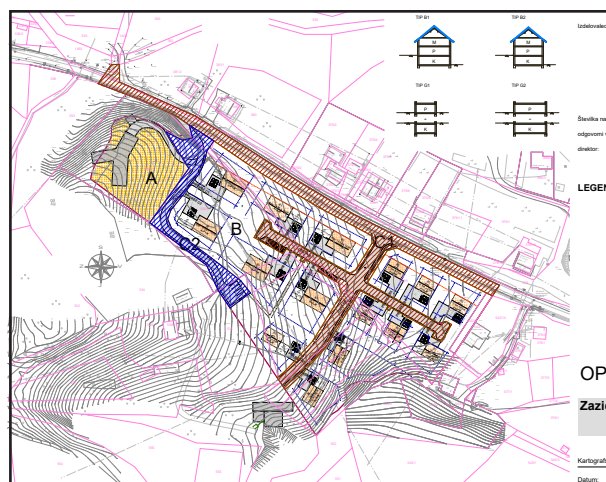
Območje Odloka o Občinskem podrobnem prostorskem načrtu za območje KA-133 Novi trg

Odlok o spremembah in dopolnitvah Odloka o zazidalnem (lokacijskem) načrtu B12 Bakovnik in B7 Kovinarska – zahodni del, št. 1

Občinski svet Občine Kamnik je na 4. redni seji 27. 3. 2019 sprejel Odlok o spremembah in dopolnitvah Odloka o zazidalnem (lokacijskem) načrtu B12 Ba-

Območje Odloka o spremembah in dopolnitvah Odloka o zazidalnem (lokacijskem) načrtu Kovinarska – zahodni del, št. 1

Območje Odloka o Občinskem podrobnem prostorskem načrtu za območje KA-23 Kamnik – Poljane

Odlok o Občinskem podrobnem prostorskem načrtu za območje KA-133 Novi trg

Občinski svet Občine Kamnik je na 26. redni seji 10. 10. 2018 sprejel Odlok o Občinskem podrobnem prostorskem načrtu za območje KA-133 Novi trg. Investitorji – posamezni lastniki zemljišč – želijo na območju obdelave urediti stanovanjsko naselje enodružinskih stanovanjskih objektov z okoliško ureditvijo ter ureditvijo javne gospodarske infrastrukture. Območje je v naravi v pretežni meri že pozidano na osnovi predhodno veljavnega PUP-a, komunalna infrastruktura severnega dela območja je že izvedena in je v uporabi. Na južnem delu območja je predvidena nova dostopna cesta, ki se naveže na Palovško cesto.

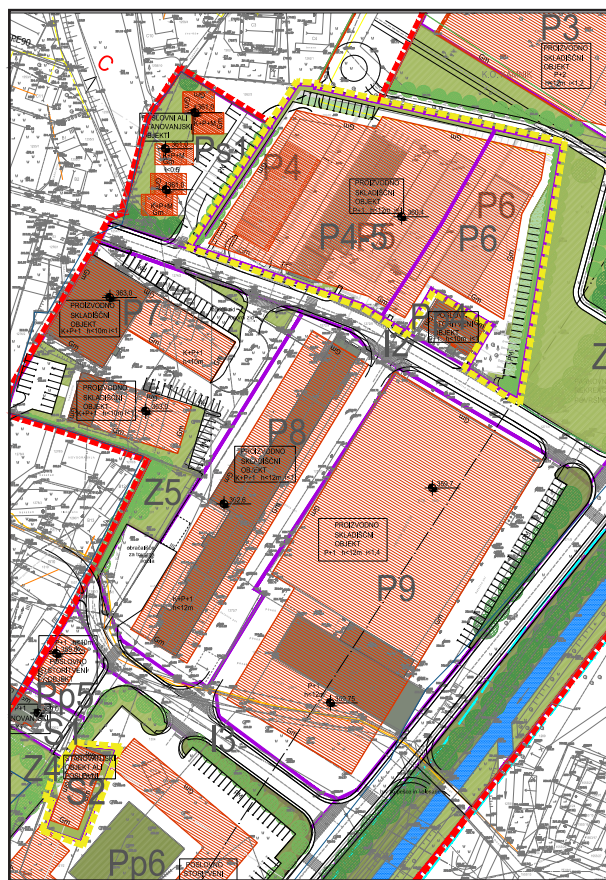

kovnik in B7 Kovinarska – zahodni del. Na območju je predvidena umestitev merilno-regulacijske postaje (MRP) in poslovnega objekta. Območje je v neposredni bližini in zahodno od proizvodnega kompleksa Titan v Kamniku.

Odlok o spremembah in dopolnitvah Odloka o Občinskem podrobnem prostorskem načrtu B11 Titan – Svit, št. 2

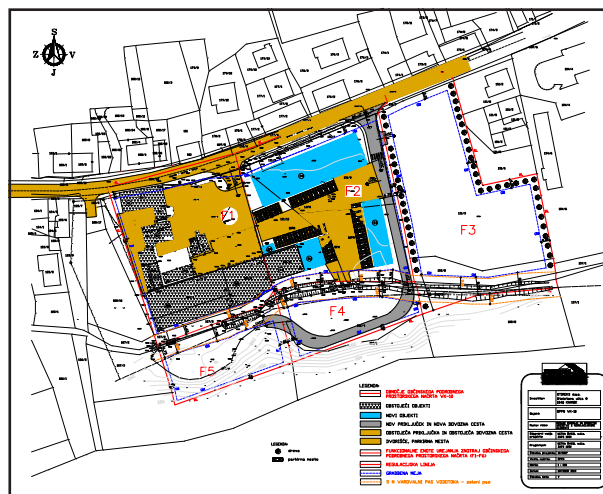
Občinski svet Občine Kamnik je na 7. redni seji 25. 9. 2019 sprejel Odlok o spremembah in dopolnitvah Odloka o Občinskem podrobnem prostorskem načrtu B11 Titan – Svit, št. 2. Območje sta v južni polovici OPPN B 11 Titan – Svit. Prva sprememba se nanaša na območje neposredno južno od zelene cezure, ki deli območje OPPN B 11 Titan – Svit na dva dela in predstavlja delno pozidano površino s proizvodno-skladiščnimi objekti in delno še nepozidano travnato površino. Predvidena sta združitev funkcionalnih enot in preoblikovanje funkcionalne enote P6. Območje druge spremembe je pozidano z individualnim stanovanjskim objektom s pripadajočo garažo in vrtom, ki leži v južnem delu, kot nadaljevanje stanovanjskih objektov v bližini večstanovanjskega kompleksa Metuljček. Po odloku bodo dopustne nadzidave, prizidave in odstranitve sedanjih objektov ter gradnja novih.

Območje Odloka o spremembah in dopolnitvah Odloka o Občinskem podrobnem prostorskem načrtu B11 Titan – Svit, št. 2

Odlok o Občinskem podrobnem prostorskem načrtu VK-10 Vrhpolje

Občinski svet Občine Kamnik je na 8. redni seji 20. 11. 2019 sprejel Odlok o Občinskem podrobnem prostorskem načrtu VK-10 Vrhpolje. Investitor prostorskega akta želi na območju zgraditi nov gospodarski objekt, v katerem bodo poslovni prostori s trgovino na drobno. Na svojem zemljišču bo uredil cestni priključek za dostop in dovoz na svoje dvorišče, kjer bodo parkirna mesta za osebne avtomobile in manipulative površine. Ostalo okolico objektov pa bo zatravil. Uredil bo tudi vso potrebno komunalno infrastrukturo (vodovod, fekalno in meteorno kanalizacijo, elektriko in telefon).

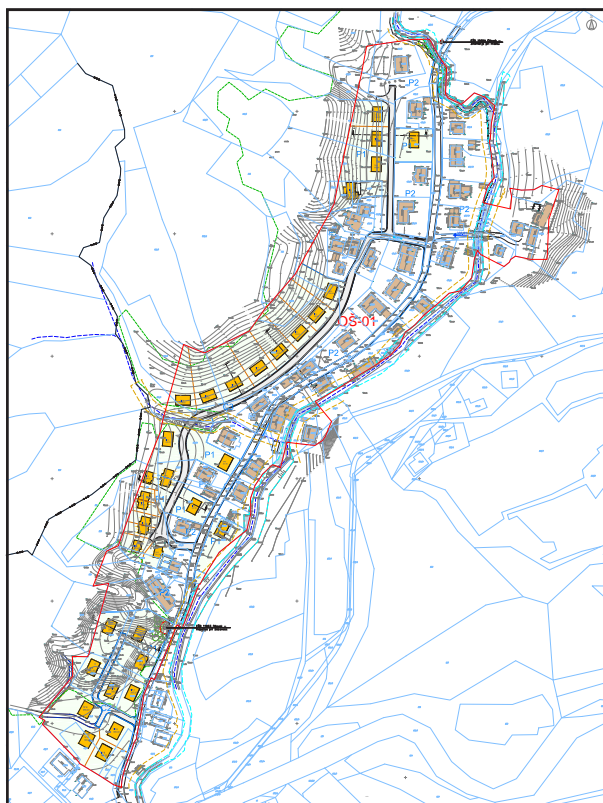

Območje Odloka o Občinskem podrobnem prostorskem načrtu VK-10 Vrhpolje

Odlok o Občinskem podrobnem prostorskem načrtu OŠ-01 Oševik

Občinski svet Občine Kamnik je na 8. redni seji 20. 11. 2019 sprejel Odlok o Občinskem podrobnem prostorskem načrtu OŠ-01 Oševik. Območje zajema naselje Oševik. Na zahodnem robu naselja, ki je sestavljeno pretežno iz stanovanjskih objektov, je pas nepozidanih stavbnih zemljišč, za katera je treba izdelati pogoje za graditev objektov ter dograditev potrebne komunalne in prometne infrastrukture. Na podlagi določil OPN je treba za enoto urejanja prostora z oznako OŠ-01 izdelati OPPN. Na obravnavanem območju je predvidena novogradnja 30 enostanovanjskih hiš in treh dvojčkov s pripadajočimi zunanjsimi ureditvami. Za dostop do novih objektov so načrtovane nove prometne površine in komunalna ureditev, ki se izvajajo pred gradnjo objektov ali najmanj sočasno z njo. Objekti, ki imajo načrtovan dostop z obstoječih javnih cest, in objekt z oznako F se lahko gradijo pred izvedbo nove javne prometne in komunalne infrastrukture.

Oddelek za gospodarske dejavnosti, gospodarske javne službe in finance

Izgradnja komunalne infrastrukture v letih 2018 in 2019

Namen sanacije kanalizacije in vodovoda je izboljšanje odvajanja odpadnih voda z določenega območja ter preprečevanje onesnaženja podtalnice in vodnih virov, površinskih vodotokov ter zagotovitev boljših pogojev življenja lokalnega prebivalstva. Poleg rednih vzdrževalnih del na komunalni infrastrukturi je Občina Kamnik v letih 2018 in 2019 izvedla naslednja večja investicijska vzdrževalna dela: na Žebljarski poti, v Levstikovi ulici, Novem trgu in na Cesti treh talcev. Največji projekt pa prav gotovo predstavlja gradnja sekundarne kanalizacije v Tuhinjski dolini.

Sanacija kanalizacije in vodovoda na Žebljarski poti

Obnovljena sta bila kanalizacijski in vodovodni sistem v dolžini dobrih 100 metrov ter del lokalne ceste. Sanacija je znašala 93.000 evrov.

Območje Odloka o Občinskem podrobnem prostorskem načrtu OŠ-01 Oševik

Sanacija kanalizacije in vodovoda na Žebljarski poti med gradnjo in po njej (Arhiv Občine Kamnik)

Sanacija kanalizacije in vodovoda v Levstikovi ulici

Vse odpadne in padavinske vode, ki nastajajo na območju, se po sanaciji odvajajo do kanala, ki je sestavni del kanalizacijskega sistema Kamnik, in napreje na Centralno čistilno napravo v Domžalah. Kanal za komunalne odpadne vode je dolg približno 179 metrov in ima premer DN 250, kanal za padavinske po-

vršinske in zaledne vode pa je dolg 178,5 metrov in ima premer DN 500 oziroma DN 600. V sklopu sanacije kanalizacijskega sistema je bil saniran obstoječi vodovod. Hkrati je bila obnovljena tudi lokalna cesta JP 660363 med objektoma Levstikova cesta 4 in 17. Vrednost sanacije je znašala 155.000 evrov.

Sanacija kanalizacije in vodovoda v Levstikovi ulici med gradnjo in po njej (Arhiv Občine Kamnik)

Sanacija kanalizacije in vodovoda v Novem trgu

Na območju Novega trga je bilo v okviru investicijskega vzdrževanja kanalizacije in vodovoda obnovljenih 130 metrov kanalizacije za odpadne vode, vgradila se je kanalizacija za padavinske vode, obnovil vodovod ter vgradila javna razsvetljava. Pri investiciji

je sodelovalo tudi podjetje Elektro Ljubljana, d. d., ki je na tem območju zamenjalo električno napeljavo. Hkrati se je obnovil del lokalne ceste in uredilo odvajanje padavinskih cestnih voda. Vrednost sanacije je znašala 120.000 evrov.

Sanacija kanalizacije in vodovoda v Novem trgu ... (Arhiv Občine Kamnik)

... med gradnjo in po njej (Arhiv Občine Kamnik)

Sanacija vodovoda na Cesti treh talcev

Po obstoječi Cesti treh talcev je potekal vodovod iz salonitnih cevi dimenzije AC 90. Del vodovoda je bil v preteklosti že obnovljen, na južnem delu Ceste treh talcev se je vodovodno omrežje povežalo z vodovodom ob Polčevi poti, vrednost sanacije pa je znašala 53.000 evrov.

Novogradnje

V letih 2018 in 2019 so bili dograjeni sekundarni kanali na območju Spodnjih Stranj, v Godiču, na Palovski cesti in v Podgorju. Gre za krajše sekundarne vode, ki omogočajo priklop posameznih objektov na javni kanalizacijski vod.

Izgradnja sekundarne kanalizacije v Tuhinjski dolini

Projekt izgradnje kanalizacije na območju Občine Kamnik s kohezijskimi sredstvi se je pričel avgusta 2014, ko je Občinski svet Občine Kamnik odobril posojilo, s katerim se financira izgradnja komunalne infrastrukture. V letu 2016 so bila pridobljena uporabna dovoljenja za območje Stranj in Tunjic, v letu 2017 pa za povezovalni kanal za komunalne odpadne vode od Kamnika do Šmartnega v Tuhinju. V letu 2018 se je začela izgradnja sekundarne kanalizacije na območju Tuhinjske doline, izvedeni pa so bili posamezni odseki na območju Vrhpolja, v Soteski, na Markovem, v Srednji vasi, na območju Lok v Tuhinju, Potoka, Vasenega ter v naselju Buč. V vlogi za pridobitev nepovratnih sredstev se je Občina zavezala, da bo na lastne stro-

ške zgradila sekundarno kanalizacijo v Tuhinjski dolini ter tako zagotovila zadostno priključenost na primarni povezovalni fekalni vod. Hkrati je bila na nekaterih območjih sanirana vodovodna infrastruktura, sočasno pa so bila vgrajene zaščitne cevi za javno razsvetlavo in optiko. Projekt se bo končal v letu 2020. Dograjenih bo približno 10 kilometrov novih kanalizacijskih vodov in dve črpališči, saniranih bo 5,5 kilometra vodovoda. Vrednost celotne investicije je ocenjena na 3,3 milijona evrov (z DDV).

Izgradnja kanalizacije na Lokah (Arhiv Občine Kamnik)

Pločnik v Srednji vasi

Izgradnja kanalizacije na Markovem (Arhiv Občine Kamnik)

Izgradnja kanalizacije v Soteski (Arhiv Občine Kamnik)

Med izgradnjo kanalizacije v naselju Srednja vas pri Kamniku je Občina na pobudo občanov naročila projektno dokumentacijo za izgradnjo pločnika med trgovino in avtobusnim postajališčem v dolžini 380 metrov. Pločnik bo dokončan leta 2020, vrednost investicije pa je ocenjena na 130.000 evrov (z DDV).

Izgradnja kanalizacije v Srednji vasi (Arhiv Občine Kamnik)

dela parketa, demontaža klopi, postavitve konstrukcije za mavčne obloge, instalacije elektrike in vodovoda, izvedba estrihov, vgradnja novih PVC-oken, polaganje keramike v sanitarijah, kuhinji, na hodniku in v jedilnici, nameščene so bile prezračevalne naprave, montirane mavčne obloge, izvedena je bila montaža elektrike ter stikal, montaža notranjih vrat, lesenih oblog, peči in točilnega pulta, opravljena so bila slikopleskarska dela, obnovljene klopi, kupljene so bile no-

Jedilnica na Starem gradu (Arhiv Občine Kamnik)

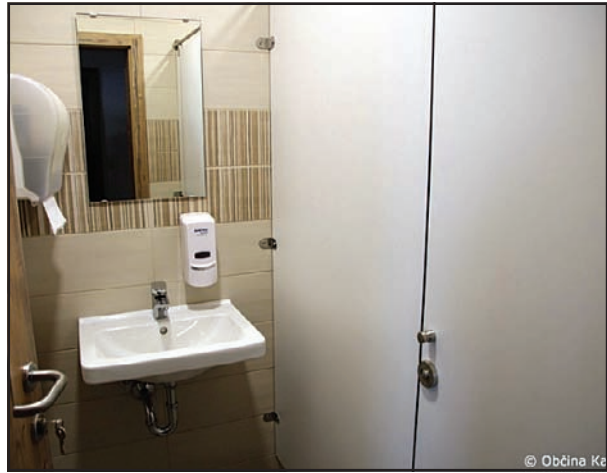
Obnova Starega gradu

Konec oktobra 2018 se je zaključila obnova pritličja oziroma kuhinje (brez opreme) v objektu na Starem gradu. V okviru investicije se je izvedlo odstranjevanje

ve mize in stoli. Končna vrednost investicije je znašala 184.580,32 evra (z DDV).

Stanje pred obnovo prostorov na Starem gradu nad Kamnikom (Arhiv Občine Kamnik)

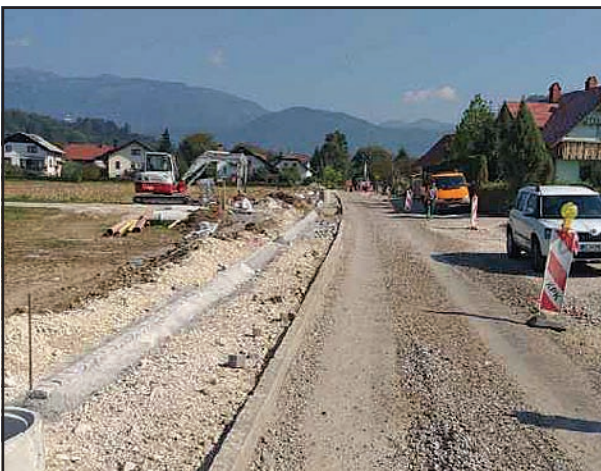
Po obnovi prostorov na Starem gradu nad Kamnikom (Arhiv Občine Kamnik)

Sanacija cestnega odseka Kranjska cesta–Podgorje 22

V začetku oktobra 2018 so se končala gradbena dela v okviru investicije Sanacija ceste Kranjska cesta–Podgorje 22. Izbrani izvajalec KPL, d. o. o., je zamenjal voziščno konstrukcijo in vgradil kamnit material za sloj kamnite grede v dolžini 455 metrov; vgrajene so bile tamponske plasti, kabelska kanalizacija, izdelani jaški in drenažna kanalizacija, zgrajene so bile ponikovalnice ter urejena zaščita vodov TK in CATV. Ker gre za precej prometno cesto, so poskrbeli za umirjanje prometa. V okviru investicije je bilo urejeno tudi odvodnjavanje, obnovljen je bil pločnik, vgrajena nevezana nosilna asfaltna plast, opravljeno planiranje in humiziranje, postavljena javna razsvetljava, vgrajena zgornja obrabna plast, urejene označbe na vozišču in postavljena vertikalna signalizacija. Končna vrednost investicije je znašala 264.000 evrov (z DDV).

Ureditev talnih označb (Arhiv Občine Kamnik)

Med izvajanjem sanacije cestnega odseka Kranjska cesta–Podgorje 22 (Arhiv Občine Kamnik)

Druga faza prenove Glavnega trga

V drugi fazi prenove leta 2018 sta bili urejeni Maistrova ulica in površina Glavnega trga okoli fontane. Poskrbljeno je bilo za enotno podobo Maistrove ulice: pločniki in kolesarska steza so bili izdelani v čim bolj enotnem granitu. Sočasno z ureditvijo Maistrove ulice pa je potekala obnova celotne infrastrukture (vodovod, kanalizacija, elektrika, optika, plin, odvodnjavanje), saj je bila ta dodobra dotrajana. Glavna izvajalca Komunalno podjetje Kamnik, d. o. o., in podizvajalec Euronep eko, d. o. o., sta dela izvajala od junija do novembra, ko so bila v celoti zaključena. Vrednost investicije je znašala 631.867,01 evra (z DDV).

Pri urejanju trga so arheologi našli ostanke temeljev stare Mestne hiše, kar je predvideval Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije. Izvedeni so bili vsi potrebni ukrepi za zagotovitev arheološkega nadzora in arheološkega izkopavanja. Mestna hiša je imela v zadnjem delu tlakovano dvorišče in vodnjak, na severu pa je segala skorajda do sredine Maistrove ulice, ki je bila takrat mnogo ožja. Arheologi so izkopali podlago vse do starih temeljev ter jih primerno zaščitili za prihodnje generacije. Zanimivost izkopanega dela je najdba vodnjaka oziroma, bolje rečeno, zbiralnika vode, ki se je tudi kasneje prikazal v ureditvi tlaka na trgu.

Uredili smo tudi prostor pred hotelom Malograjski dvor, ki sedaj vse bolj dobiva podobo manjšega trga

Fotografija iz zraka v času trajanja del (Arhiv Občine Kamnik)

Čas gradnje in arheoloških izkopavanj na Glavnem trgu (Arhiv Občine Kamnik)

Nočni pogled na fontano na Glavnem trgu (Arhiv Občine Kamnik)

kot pa cestišča. Drugi del ureditve je obsegal površino Glavnega trga, na katerem je bila ohranjena osnovna geometrijska ureditev, zamenjani so bili le gradbeni materiali. Prenovili smo fontano, zamenjali asfalt s tako imenovanim štokanim betonom iz granulata Kamniške Bistrice in zamenjali granitne kocke. Fontana je dobila tudi osvetlitev, ki ponoči poudarja njeno prisotnost sredi Glavnega trga.

Druga faza prenove Glavnega trga je prinesla nemalo presenečenj, saj na mestih Maistrove ulice, kjer smo pričakovali ostanke kamniškega obzidja, tega nismo našli, se je pa pod površino Glavnega trga pokazalo, da je tu nekoč stala velika stavba.

Končna podoba Glavnega trga in Maistrove ulice (Arhiv Občine Kamnik)

Končna podoba osvetljene fontane na Glavnem trgu (Arhiv Občine Kamnik)

Ukrepi za izboljšanje poplavne varnosti na Kamniški Bistrici

V letu 2018 je bila izvedena in zaključena sanacija Kamniške Bistrice od Titanove brvi do Qlandije, in sicer v dolžini 2200 metrov.

Uradno odprtje Kamniške Bistrice po protipoplavnih delih (Arhiv Občine Kamnik)

Sanacija je obsegala protipoplavne ukrepe na obeh bregovih struge, kjer so bili močno poškodovani protipoplavni zidovi, in ureditev pragov (451 metrov novega protipoplavnega zidu povprečne višine 5,75 metra, 212 metrov), podbetoniranje obstoječih zidov povprečne višine 5,3 metra in 300 metrov nadvišanje in podbetoniranje obstoječih zidov povprečne višine 5,7 metra. Za stabilizacijo nivelete struge so bili izvedeni trije ukrepi: izgradnja novega talnega praga v širini 32 metrov, ureditev podslapja in drče ter stabilizacija opornikov mostu, tj. obnova dveh obstoječih talnih pragov v širini 24 in 25 metrov z ureditvijo preлива, podslapja in drče.

Končna vrednost investicije je znašala 1,240.000 evrov, od tega je Ministrstvo za okolje in prostor zagotovilo 84 odstotkov sredstev, Centrice Real Estate Ljubljana 4 odstotke, Občina Kamnik pa 12 odstotkov sredstev. Poudariti je treba odlično sodelovanje med vsemi deležniki na projektu ter izvajalcem Hidrotehnik, d. d., in podizvajalcem Euronep Ekologija, saj je bil projekt zaključen v sedmih mesecih, to je pred določenim rokom, kar je v naši državi prej izjema kot pravilo.

Desni breg Kamniške Bistrice je saniran od mestnega jedra do mostu pri Qlandiji. (Arhiv Občine Kamnik)

Oddelek za razvoj in investicije

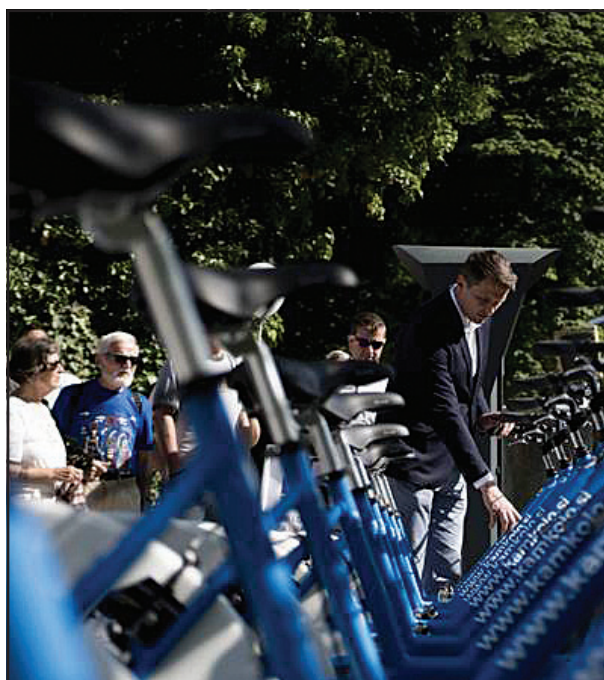
Občina Kamnik si z različnimi aktivnostmi vseskozi prizadeva za krepitev svojih razvojnih potencialov s poudarkom na trajnostnem razvoju. Potrebe so velike, izzivi prav tako, razpoložljiva sredstva pa precej omejena, zato s projekti, ki zagotavljajo nepovratne finančne spodbude, zagotavljamo višjo kakovost življenja naših obiskovalcev in prebivalcev, da bo Kamnik še naprej eden od najpomembnejših generatorjev razvoja Osrednjeslovenske regije. Oddelek za razvoj in investicije v zadnjih letih skrbi za vključevanje Občine Kamnik v različne evropske programe ter pridobiva nepovratna sredstva iz različnih finančnih skladov. Za uspešno črpanje nepovratnih sredstev se pripravljajo in izvajajo v razvoj usmerjeni projekti. V finančni perspektivi 2014–2021 je Občina Kamnik uspešno pridobila približno 17,2 milijona evrov nepovratnih sredstev (od tega 12,8 milijonov evrov za kohezijske projekte za nadgradnjo čistilne naprave ter izgradnjo vodovoda in kanalizacije ter 4,4 milijone evrov za ostale projekte).

Občina Kamnik se tako kot druge večje občine sooča s številnimi prometnimi izzivi. Za njihovo reševanje je sprejela dva strateška prometna dokumenta: Celostno prometno strategijo Občine Kamnik (2017) in Strategijo hodljivosti (2019), ki je z izjemo podobnega dokumenta s Ptujia edini tovrstni dokument v Sloveniji. Omenjena dokumenta se postopoma izvajata.

Občina Kamnik želi postati ne samo kolesarjem, ampak tudi pešcem in gibalno oviranim prijazna občina ter spodbujati javni potniški promet. V ta namen je v letih 2018 in 2019 izvedla naslednje ukrepe, ki prispevajo k trajnostni mobilnosti:

Uvedba sistema izposoje električnih koles v Kamniku – KAMKOLO

Sistem izposoje, ki se je začel v juniju 2019, obsega 30 električnih koles na šestih postajah v mestu.

Odprtje sistema izposoje koles (Arhiv Občine Kamnik)

Postaja za kolesa na Kranjski cesti (Arhiv Občine Kamnik)

Gradnja sklenjene kolesarske povezave in varne pešpoti v Kamniku

Urejen je bil odsek kolesarske poti od železniške postaje Kamnik Zaprice do glasbene šole.

Sklenjena kolesarska povezava in varna pešpot v Kamniku (Arhiv Občine Kamnik)

Gradnja P + R Graben

Gre za prvo parkirišče P + R (angl. *park and ride*, v slovenskem prevodu parkiraj in se pelji z javnim prevoznim sredstvom) v občini, ki je opredeljeno kot vozlišče za nadaljevanje poti predvsem dnevnih migrantov v Ljubljano. Parkirišče omogoča parkiranje osebnih avtomobilov in koles ter prestopanje na javni potniški promet – vlak. Območje je urejeno s 37 parkirišči za osebna vozila, štirimimi parkirišči za invalide, štirimimi parkirišči za polnjenje električnih vozil, desetimi stojali za kolesa, javno razsvetljava in kartomatom za prodajo vozovnic.

Rekreacijska pot ob Kamniški Bistrici

V severnem delu Šmarce je bil urejen nov odsek rekreacijske poti ob Kamniški Bistrici, ki vključuje tudi počivališče in drevored.

Rekreacijska pot ob Kamniški Bistrici (Arhiv Občine Kamnik)

Polnilnice za električne avtomobile

V Kamniku in okolici (Snovik) je postavljenih pet polnilnih postaj za polnjenje desetih električnih vozil.

Razvoj in ohranjanje Velike planine

Občina Kamnik je v sodelovanju s Strokovno komisijo za reševanje razvojne problematike Velike planine in z zunanjimi strokovnjaki začela proces usklajevanja z deležniki glede razvoja Velike planine. Izdelala je celovite strokovne podlage razvoja in ohranjanja Velike planine, pripravila strokovne podlage za novo prometno ureditev Velike planine ter postopoma izvaja ukrepe za ureditev prometne problematike (nakup zemljišča za parkirišče, urejanje lastninskopravnih razmerij, dogovori z agrarnimi skupnostmi, ...). Občina ugotavlja stanje onesnaženosti podzemnih voda (izvaja analize voda) za določitev ukrepov za izboljšanje stanja.

Nekateri že izvedeni projekti in projekti v zaključevanju

Fundacija za šport

Občina Kamnik je s pomočjo sredstev Fundacije za šport uredila školjko kamniškega plavalnega bazena Pod skalco, obnovila odbojcarska igrišča in poskrbela za osvetlitev Stadiona prijateljstva v Mekinjah.

Projekt PlurALPS (Program Območje Alp 2014–2020)

Projekt je bil namenjen integraciji priseljencev. V njegovem okviru je bila med drugim vzpostavljena večjezična premična knjižna zbirka in izdelana zloženska za pomoč tujcem. Potekalo je usposabljanje za kulturne mediatorje in številni dogodki na temo medkulturne raznolikosti.

Projekt Nadgradnja in razvoj preventivnih programov ter njihovo izvajanje v primarnem zdravstvenem varstvu in lokalnih skupnostih – v Zdravstvenem domu dr. Julija Polca Kamnik, sklop 2 (Ministrstvo za zdravje)

Občina Kamnik je skupaj z Zdravstvenim domom dr. Julija Polca Kamnik uspešno kandidirala na javnem razpisu Ministrstva za zdravje. Projekt je vklju-

Prostori Centra za krepitev zdravja (Arhiv Občine Kamnik)

čeval vzpostavitev integriranega centra za krepitev zdravja kot samostojne enote v zdravstvenem domu ter izgradnjo ustreznih kapacitet zanj. Občina Kamnik je pridobljena nepovratna sredstva namenila izgradnji prostorskih kapacitet in nakupu opreme.

Projekt CityWalk (Program Podonavje 2014–2020):

Projekt je bil usmerjen v zmanjšanje emisij in hrupa ter dvig varnosti in kakovosti bivanja. Med drugim smo oblikovali priročnik za pešačenje, različna spletna in telefonska orodja za krepitev pešačenja, Strategijo hodljivosti za Kamnik, Lokalni načrt hodljivosti za izbrani koridor ob pomembnih lokalnih institucijah, pilotne aktivnosti za pešačenje (slikanica in aplikacija s pravljičami, namenjenimi spoznavanju Kamnika peš).

Projekt Revitalizacija samostana Mekinje: Projekt je bil potrjen na prvem javnem pozivu Lokalne akcijske skupine Srce Slovenije. Financirata ga Republika Slovenija in Evropski sklad za regionalni razvoj. Občina Kamnik je kot vodilna partnerica v prvi fazi izvajanja projekta uredila dvorane v pritličju in atrij ter kupila opremo za izvajanje kulturnih in izobraževalnih vsebin. V drugi fazi so napor osredotočeni na snovanje in izvajanje kulturnih in izobraževalnih vsebin, zanimivih za čim širši krog ljudi, ter na promocijo, tudi zaradi pridobitve lastnih sredstev.

Projekt Po stopinjah pastirjev (Javni poziv Lokalne akcijske skupine Srce Slovenije, Evropski kmetijski sklad za razvoj podeželja): Občina Kamnik skupaj z družbo Velika planina, d. o. o., v okviru projekta vzpostavlja učno pot po Veliki planini in izvaja spremljajoče turistično-promocijske dejavnosti (usposabljanje za turistično vodenje, izobraževanje za zelene zaposlitve, razvoj in promocija turističnega produkta itn.).

Uradno odprtje poti Po stopinjah pastirjev (Arhiv Občine Kamnik)

Sodelovanje v regionalnih in mednarodnih mrežah

Občina Kamnik se zaveda pomena prenosa znanja in izmenjave izkušenj z drugimi občinami, zato se z nji povezuje v različna združenja in povezave, namenjene reševanju skupnih izzivov in razvijanju skupnih projektov.

Partnerske občine: Občina Kamnik že vrsto let na področju športa, kulture, turizma, izobraževanja in še nekaterih drugih dejavnosti sodeluje s pobratenima občinama Andechs (Bavarska, Nemčija) in Trofaiach (Štajerska, Avstrija). Občini Kamnik in Andechs sta pobrateni od leta 2004. Povezuje nas skupna zgodovina. Občini Kamnik in Trofaiach sta pobrateni od leta 1999. Sodelovanje zajema številne ravni: od stikov med občinskimi upravami do prijateljskih srečanj občanov, mladine, osnovnošolcev. Razvilo se je sodelovanje med društvi (kulturna, športna, gasilska itn.), izobraževalnimi ustanovami (osnovne šole) ter institucijami (muzeji, turizem). V letu 2019 smo obeležili 20. obletnico partnerstva z Občino Trofaiach in 15. obletnico partnerstva z Občino Andechs, ki smo ju slovesno obeležili v okviru 49. Dnevo narodnih noš in oblačilne dediščine.

Župan Matej Slapar je podelil posebna darila predstavnikoma pobratenih občin Trofaiach in Andechs ob odprtju 49. Dnevo narodnih noš in oblačilne dediščine. V imenu občine Trofaiach je nagrado prevzel občinski svetnik, zadolžen za pobratena mesta, Helmut Weismueller, v imenu občine Andechs pa prva županja Anna E. Neppel. (Foto: Klemen Brumec)

Slavnostni vpis v častno knjigo gostov Občine Kamnik ob 20. obletnici partnerstva z Občino Trofaiach in 15. obletnici partnerstva z Občino Andechs (Foto: Klemen Brumec)

Omrežje občin Povezanost v Alpah: Občina Kamnik je aktivna članica združenja alpskih občin iz osmih držav alpskega loka. Združenje med drugim finančno podpira nekatere projekte, katerih cilj je ohranjanje Alp. Občina Kamnik je v preteklih letih izvedla 6 projektov: Eko tržnica, Povabilo v gozd, Ekoembalaža, My clima mate, Ohranjanje travniških sadovnjakov in projekt SpeciAlps, ki je usmerjen k ohranjanju biodiverzitete alpskega prostora.

Združenje Kamniško-Savinjske Alpe: V združenje vključene občine se povezujejo in sodelujejo pri načrtovanju razvoja območja na področju turizma, varstva narave in kulturne dediščine, reševanja problemov mobilnosti ipd. V zadnjih dveh letih je združenje izvajalo projekt Vodne zgodbe Kamniško-Savinjskih Alp, ki je obravnaval vode Kamniško-Savinjskih Alp, njihovo varovanje in skrb za vodo kot naravno dobrino in turistični potencial območja.

Združenje zgodovinskih mest Slovenije: Občina Kamnik je od leta 2016 članica Združenja zgodovinskih mest Slovenije, ki je bilo ustanovljeno leta 2001 in

trenutno vključuje 17 zgodovinskih mest in 10 gospodarskih družb. Združenje z različnimi promocijsko-izobraževalnimi aktivnostmi uspešno zastopa interese zgodovinskih mest.

Osrednjeslovenska statistična regija: Občina Kamnik je skladno z Zakonom o spodbujanju skladnega regionalnega razvoja vključena v razvojno načrtovanje v okviru Osrednjeslovenske statistične regije, ki se neformalno imenuje Ljubljanska urbana regija. Aktivnosti v zvezi s pripravo in izvajanjem razvojnih programov vodi Regionalna razvojna agencija Ljubljanske urbane regije. Občina Kamnik sodeluje v več projektih, med drugim pri Celostni prometni strategiji Ljubljanske urbane regije, Mreži P & R središč, Regionalni destinacijski organizaciji Osrednjeslovenske regije in Regijski štipendijski shemi.

Razvojno partnerstvo središča Slovenije: Partnerstvo je interesno združenje občin na delu širšega območja Srca Slovenije. Strokovno podporo za uresničevanje projektov zagotavlja Razvojni center Srca Slovenije. Osnovni cilj povezovanja je uresničevanje skupnih interesov vključenih občin, ki so vezani na nove razvojne možnosti ter pridobivanje državnih in evropskih sredstev. V okviru tega združenja je Občina Kamnik že sodelovala v več regionalnih in mednarodnih projektih.

Lokalna akcijska skupina (LAS) Srce Slovenije: Skupina je organizirana kot lokalno pogodbeno partnerstvo, ustanovljeno za spodbujanje celovitega in uravnoteženega razvoja na območju Srca Slovenije. Osnovni dokument skupine je Strategija lokalnega razvoja LAS Srce Slovenije za obdobje 2014–2020, ki je podlaga za koriščenje evropskih sredstev do leta 2020. Trenutno v okviru omenjenega partnerstva izvajamo projekta Po stopinjah pastirjev in Revitalizacija samostana Mekinje (Preobrazba).

Skupnost občin Slovenije: Skupnost občin Slovenije je največje reprezentativno združenje lokalnih skupnosti v Sloveniji. Skupnost zastopa skupne interese občin v razmerju do državnih organov in mednarodnih institucij, pripravlja stališča o zakonskih predlogih, ki se tičejo občin, zastopa lokalne skupnosti v postopkih sklepanja kolektivnih pogodb za zaposlene v občinskih upravah in javnih službah, organizira razprave o vprašanih, pomembnih za lokalne skupnosti, izobraževanja za potrebe občin članic.

Oddelek za premoženjsko-pravne zadeve

Poslovni prostor na Tomšičevi 4 v Kamniku

V letu 2018 so bila izvedena nekatera nujna sanacijska dela na objektu Policijske postaje Kamnik (obnova hišnega kanalizacijskega priključka, asfaltiranje dvorišča, obnova sanitarij, menjava tlaka v garderobnih prostorih v pritličju stavbe ter vrat pri službenem vhodu, vse v skupnem znesku 48.758,00 evrov).

V letu 2019 je bil pravnomočno zaključen denacionalizacijski postopek za objekt Policijske postaje

Kamnik. Občina Kamnik je ostala lastnica, zato je bila sprejeta odločitev, da se lahko začne tudi z večjimi investicijskimi deli. Izdelani sta bili projektna dokumentacija in idejna zasnova projekta prenove pritličnih prostorov, garderobni prostori so bili preurejeni v prostor za dežurnega policista z ustrezno zaščito, čakalnico, na novo pa so bile urejene tudi sanitarije za stranke (41.392,00 evrov).

Zaključek nekaterih najpomembnejših denacionalizacijskih postopkov

V letu 2018 je bila v denacionalizacijskem postopku, ki ga je sprožila Meščanska korporacija Kamnik, med strankama sklenjena poravnava, na podlagi katere je Občina Kamnik dokončno ostala lastnica zemljišč na kamniških Žalah. Tako so izpolnjeni osnovni pogoji za realizacijo ureditvenega območja K5, K16 Žale, iz katerega izhaja, da je to območje namenjeno razširitvi osrednjega mestnega pokopališča ter parkovni ureditvi.

Občinska uprava je uspela v denacionalizacijskem postopku dokazati ovire za vračilo nekaterih pomembnih nepremičnin v naravi. Tako je bilo pravnomočno zaključeno, da dokončno ostajajo v lasti občine ceste, poti, parkirišča in zelenice v središču mesta Kamnik, nepremičnine na območju Malega gradu ter Parka Evrope, pa tudi objekt, v katerem je Policijska postaja Kamnik.

V letu 2019 je bil v celoti zaključen postopek denacionalizacije upravičene stranke Kmetijsko-gozdarske zadruge Kamnik, ki je uveljavljala denacionalizacijski zahtevek preko Zadrufne zveze Slovenije. Postopek, ki se je začel v letu 1993, bi se lahko formalno reševal še vrsto let, zato je Občina Kamnik skupaj s KS Srednja vas, KS Volčji Potok in KS Šmartno v Tuhinju kot zavezana stranka z upravičeno stranko sklenila poravnavo in tako zaključila dolgotrajen postopek.

Stranke poravnave so se dogovorile, da upravičena stranka v zameno za nepremičnine, ki bi jih sicer v naravi dobila nazaj v Srednji vasi (1/2 objekta, v katerem je trgovina, garažni objekt za trgovino in pripadajoče zemljišče), od Občine Kamnik prejme v last zemljišča v izmeri 780 m² za trgovino Kmetijsko-gozdarske zadruge v Kamniku. Kot nadomestilo za uporabo nacionaliziranih nepremičnin je Občina Kamnik Kmetijsko-gozdarski zadrugi plačala še znesek 20.000,00 evrov.

S poravnavo se je upravičena stranka tudi zavezala, da za objekte v Šmartnem v Tuhinju, v katerih je Vrtec Antona Medveda, ne bo zahtevala vračila v naravi, ampak bo za ta del zahtevala odškodnino od Slovenskega državnega holdinga. Prav tako se je upravičena stranka zavezala, da ne bo vztrajala pri vračilu v naravi za objekt v Volčjem Potoku, v katerem ima svoje prostore KS Volčji Potok. Tudi za ta del zahtevka bo upravičena stranka uveljavljala odškodnino od Slovenskega državnega holdinga.

Parkirišče na Rakovih ravneh

Občina Kamnik se že več let ukvarja z reševanjem prometne ureditve in parkiranja na območju Velike planine. V letu 2018 smo od fizične osebe odkupili del opuščene peskopoka na Rakovih ravneh. V prihod-

njih letih se tam načrtuje ureditev parkirišča, na katerem bo mogoče parkiranje večjega števila vozil.

Športno igrišče na Duplici

V letu 2019 je Občina Kamnik kupila športno igrišče na Jakopičevi ulici na Duplici, ki je bilo v preteklosti v lasti družbe Stol, v denacionalizacijskem postopku pa je bilo vrnjeno denacionalizacijskim upravičencem iz družine Remec. Dediči upravičencev so celoten kompleks nepremičnin prodali fizičnim osebam, Občini pa se je uspelo z lastniki dogovoriti o odkupu površine, na kateri je igrišče. Tako je bila z njimi v letu 2019 sklenjena prodajna pogodba, na podlagi katere je Občina Kamnik postala lastnica skupno 1461 m² zemljišča, ki v naravi predstavlja športno igrišče. Kupnina je znašala 60.000,00 evrov.

Prostori za Glasbeno šolo Kamnik

Občina Kamnik je v letu 2019 kupila poslovne prostore na Ljubljanski 1 v Kamniku. Občina se je že vrsto let dogovarjala z dosedanjim lastnikom Zavodom za zdravstveno zavarovanje Slovenije o nakupu teh prostorov, saj jih nujno potrebuje za delovanje Glasbene šole Kamnik, ki je imela te prostore v najemu. Občina je kupila vse prostore v 1., 2. in 3. nadstropju objekta Ljubljanska 1 ter del kletnih prostorov, vključno s kotlovnico, iz katere se ogrevajo javni zavodi v okolici (Knjižnica Franceta Balantiča, Glasbena šola, del OŠ Toma Brejca, Zavod RS za zaposlovanje). Gre za skupno 489 m² neto površine ter 616 m² pomožnih prostorov (kamor spada tudi celotna neizdelana podstreha). Kupnina za navedene prostore po podpisani pogodbi je znašala 381.894,41 evrov. Prostori, ki jih je Občina prevzela 31. 12., so bili oddani v upravljanje Glasbeni šoli Kamnik.

Oddelek za družbene dejavnosti

Obnova in vzdrževanje spomenikov

V prvi polovici leta 2018 je bila izvedena 3. faza obnove spomenika 1. svetovne vojne na kamniških

Spomenik padlim v 1. svetovni vojni na kamniških Žalah (Arhiv Občine Kamnik)

Spominsko obeležje NOB v Zg. Stranjah (Arhiv Občine Kamnik)

Žalah, tj. sanacijska dela na opornem zidu spomenika, ob stopnicah pa dodatna sanacija nabrežine.

V drugi polovici leta je potekala obnova spominskega obeležja NOB v Zg. Stranjah, ki je vključevala čiščenje obeliska in obnovo napisov, ureditev okolice, stopnic in tlaka okoli obeliska.

Konec leta pa so se izvedla dela tudi na spominskem obeležju NOB v parku pred Kulturnim domom na

Čiščenje spominskega obeležja NOB na Duplici (Arhiv Občine Kamnik)

Duplici. Vsa dela so bila izvedena pod nadzorom Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije, OE Kranj.

V letu 2019 je minilo 150 let od rojstva Antona Medveda, kamniškega rojaka, duhovnika, pesnika in dramatika. Na tega znanega Kamničana mimoidoče

Doprсни kip Antonu Medvedu (Arhiv Občine Kamnik)

Spominsko obeležje Mali Rakitovec (Arhiv Občine Kamnik)

spominja marmorna plošča na pesnikovi rojstni hiši na Grabnu, nasproti – čez cesto, v parku – pa je postavljen doprсни kip. Obe spominski obeležji sta bili obnovljeni, prav tako tudi okolica doprsnega kipa, kjer

poškodbe vogalov stebričev pa so bile sanirane. Prav tako so bile očiščene in prebarvane tudi kovinske verige in zvezda, črke na spomeniku pa poglobljene in obarvane z zlato barvo. Po zaključenih delih se je na

Spominsko obeležje v Pirševem (Arhiv Občine Kamnik)

Odkritje spominske plošče Maistrovim borcem s kamniškega območja (Arhiv Občine Kamnik)

sta bili urejeni tudi pot za dostop k spominskemu obeležju in okolica z zelenjem.

V letu 2019 je bil obnovljen tudi spomenik na grobišču padlim v NOB v Pirševem. Obnova je obsegala čiščenje nagrobnega kamna, robnikov in pranih plošč, sanacijo betonskega podstavka nagrobnega kamna, mehansko poglobljanje črk z barvanjem ter protimikrobno in hidrofobno zaščito. Urejena je bila tudi okolica spomenika.

V začetku novembra 2019 so se zaključila sanacijska dela na grobišču in spomeniku borcem NOB na Malem Rakitovcu. V skladu s kulturnovarstvenimi pogoji, ki jih je izdal Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, Območna enota Kranj, so bili z vodnim pekskanjem očiščeni betonski stebriči in robniki, manjše

celotno obeležje nanoslo še premazno sredstvo proti glivicam.

Ob državnem prazniku dnevu Rudolfa Maistra je bila v Kamniku, rojstnem mestu generala Rudolfa Maistra, slovesnost, na kateri je bilo odkrito spominsko obeležje Maistrovim borcem s kamniškega območja. Na pobudo članov Društva general Maister Kamnik in ob finančni pomoči Občine Kamnik je obeležje postavljeno ob boku spomenika Rudolfu Maistru na Trgu talcev v Kamniku.

Spominsko ploščo je projektirala arhitektka Helena Kovač. Obeležje je izdelano iz enega kosa pohorskega tonalita. Na obeležju je zapisanih petdeset imen borcev prostovoljcev, ki so se borili pod vodstvom generala Rudolfa Maistra za severno mejo.

Dom kulture Kamnik – investicijsko-vzdrževalna dela

Večina planiranih sredstev v letu 2018 je bila porabljena za nadaljevanje najnujnejših investicijsko-vzdrževalnih del. V prvih mesecih 2018 je bila končana obnova Kluba kino Dom (tlaki, stene itn.), v glavni dvorani je bila obnovljena dvoranska razsvetljava z namestitvijo električnih kablov v pododrje, izdelan je bil tehnološki projekt za zamenjavo odrskih vlakov, saniral se je vhod v zaodrju s severne strani (vgraditev novih dvižnih vrat, postavitve novega okna, investicijsko-vzdrževalna dela v hišniškem stanovanju).

Investicijsko-vzdrževalna dela v Klubu Doma kulture Kamnik (Arhiv Občine Kamnik)

Krajevna skupnost Motnik je v letu 2018 izvedla 3. fazo načrtovane obnove Krajevnega doma Motnik. Investicija je obsegala obnovo prostorov v drugem nadstropju (elektro- in slikopleskarska dela; nakup in montaža vrat s podboji, talne obloge, senčil itn.).

Obnova Mekinjskega samostana

Občina Kamnik je v letu 2017, ko so ji sestre uršulinke z darilno pogodbo predale Mekinjski samostan, začela pregledovati stanje stavbe in iskati nove vsebine objekta. Uršulinski samostan Mekinje je od leta 1998 s posebnim aktom razglašen za kulturni spomenik – kar pomeni, da je kompleks treba urejati po posebnih varstvenih režimih; večje preureditve zaradi ohranjanja avtentičnosti prostorov niso mogoče.

Proslava ob dnevu državnosti v Mekinjskem samostanu leta 2019 (Foto: Klemen Brumec)

V t. i. »Marijinem domu« je bila uporaba prostorov možna takoj, samostanski del pa je bilo treba obnoviti. JZ trakt samostana je v precej slabem stanju in je potreben celovite prenove, ki se bo lahko izvedla šele po izdelavi konservatorskega načrta za celoten kompleks.

V letu 2017 se je Občina prijaviła na razpis LAS-a, ki je bil namenjen obnovi oziroma revitalizaciji kulturnih spomenikov. Večji del sredstev je bil namenjen za obnovo objekta, del pa za izvedbo programov in vsebin, s katerimi bi se oživil samostanski kompleks. Delovni naslov tega projekt je bil Preobrazba.

Natančna analiza tlorisov je pokazala, da bi s pravilno razporeditvijo dejavnosti lahko objekt oziroma samostanski kompleks oblikovali kot moderen kulturni in izobraževalni center, ki bi bil odprtega tipa in dostopen za širšo javnost. Predvsem gre za umestitev različnih vsebin, ki pa so med seboj kompatibilne in se dopolnjujejo. Projekt prenove dela samostana je oblikoval arhitekt Primož Hočevvar v sodelovanju s pristojno konservatorko Majo Avguštin in Občino Kamnik.

Vnos novih vsebin oziroma programov je bilo možno načrtovati le tako, da se je najprej določil obseg prenovitvenih del. Po tem, ko je bila Občina na razpisu LAS-a uspešna, smo v letu 2018 začeli z obnovo dela pritličja, s katerim so bili pridobljeni dodatni prostori – dvorane za izvajanje programov. Končni cilj je seveda celostna prenova samostanskega kompleksa, zaradi finančnih omejitev pa bo njegovo oživljanje potekalo postopno. Pogodbena vrednost prenove prostorov v projektu Preobrazba je bila 142.800,00 evrov; 80 odstotkov te vrednosti bo občina pridobila s koriščenjem nepovratnih sredstev.

V času prenove so bile odkrite freske, verjetno iz 17. stoletja. (Arhiv Občine Kamnik)

Prenovljena atrij in dvorana v Mekijskem samostanu (Arhiv Občine Kamnik)

Obnova bazenske školjke na kopališču Pod skalco

Plavalni bazen je v sklopu letnega kopališča Pod skalco. Objekti so bili zgrajeni v 70. letih, bili so redno vzdrževani, tudi večkrat obnovljeni in predelani. Ker je bilo potrebno vsakoletno barvanje školjke, se je Občina Kamnik odločila za njeno celovito sanacijo.

Obnovljeni sta bili bazenski školjki velikega in malega bazena. Obnova je obsegala: opremo bazenske školjke z bazensko folijo, prilagoditev šob in ostalih strojnih inštalacij, manjša gradbena dela, prilagoditve novi oblogi, vtočno-iztočnim elementom in prelivnemu robu.

S tem sta veliki in mali bazen dobila novo, sodobnejšo podobo, hkrati pa se bodo izboljšali tudi pogoji za treninge plavanja in izvedbo tekem.

Z izvedbo projekta Preobrazba v letu 2018 so bile temeljito obnovljene 4 dvorane (obnova je vključevala menjavo tlakov, izvedbo nekaterih manjših prezidav, ogrevanja in električnih inštalacij, obdelavo sten ipd.).

Pri prenovi dvoran v pritličju, ki je potekala v sodelovanju s pristojno konservatorsko službo, so bile pri sondiranju sten v veliki dvorani odkrite freske, verjetno iz 17. stoletja. Gre za stensko poslikavo celotne dvorane (ostenje in obokan strop, skupaj 255 m² površine). Treba bo pridobiti sredstva za prezentacijo fresk, s katerimi bo objekt dobil novo dimenzijo v kulturnem in turističnem smislu.

V okviru projekta je bil urejen tudi atrij, ki se bo poleti lahko uporabljal kot odličen prireditveni prostor. Opravljena so bila naslednja dela: izkop oziroma odstranitev neustrezne podlage, ureditev odvodnjavanja, napeljava električnih inštalacij in novo nasutje.

Vzporedno s prenovno se pripravljajo gradiva za ureditev manjšega muzeja, v katerem bo predstavljena zgodovina samostana od nastanka do prihoda klaris in kasneje uršulink, vključene pa bodo tudi druge zgodbe, povezane s samostanom.

V letu 2019 je bil atrij opremljen s stoli. Tako je mogoče izvajanje kulturnih in drugih dogodkov.

Dvorec Zaprice – menjava strehe na vhodnem objektu

Na vhodnem objektu dvorca Zaprice je bila v preteklem letu zaključena sanacija strehe. Streha je bila v skladu s konservatorskimi pogoji obnovljena v prvotni obliki.

Obnova strehe dvorca Zaprice (Arhiv Občine Kamnik)

Bazen Pod skalco pred obnovo (Arhiv Občine Kamnik)

Bazen Pod skalco po obnovi (Arhiv Občine Kamnik)

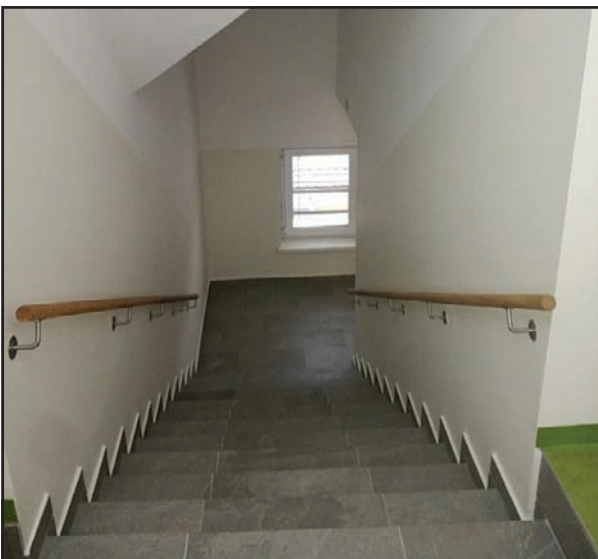
Obnova Podružnične šole Zgornji Tuhinj

V Podružnični šoli Zgornji Tuhinj se je konec šolskega leta 2018 začela temeljita prenova šolske stavbe, s katero se je pridobilo nekaj novih prostorov in večji prostor za telovadnico. Energetska sanacija objekta je bila izvedena že pred leti, prenova pa predstavlja zaključek celovite prenove, ki je zajemala tudi preureditev in opremo nove kuhinje in jedilnice.

Takoj po zaključku šolskega leta 2018 so se začela rušitvena dela. Zaradi obsežnosti predvidenih del (zelo zahtevna sta bila zlasti nadzidava objekta in dvig ostrešja) in nekaterih nepredvidenih del se je rok za dokončanje del nekoliko podaljšal. Pri starejših objektih se lahko nekateri dotrajani elementi pokažejo šele ob rušenju. Vrednost izvedene investicije je znašala 466.620,97 evrov; znesek vključuje tudi dodatna dela, ki prvotno niso bila predvidena: zamenjava kritine, sanacija zunanjih stopnic, zamenjava dotrajanih radiatorjev. Obnova je bila končana v septembru 2019.

Prenovljena učilnica (Arhiv Občine Kamnik)

Prenovljeno stopnišče (Arhiv Občine Kamnik)

Uradno odprtje nove šole (Arhiv Občine Kamnik)

Zunanja podoba prenovljene šole (Arhiv Občine Kamnik)

Obnova odbojcarskih igrišč Pod skalco

Občina Kamnik je v okviru obnove dveh zunanjih odbojcarskih igrišč Pod skalco zamenjala mivko in namestila nove reflektorje za primerno osvetlitev. Postavili so 6 novih drogov in nanje namestili LED-reflektorje. Ta osvetlitev delno služi tudi za večerno igranje na sosednjem košarkarskem igrišču.

Obnova igrišč se je začela po zaključku igralne sezone – v septembru 2019, dokončana pa je bila v novembru. Vrednost investicije je znašala 47.000 evrov, 9.413 nepovratnih sredstev je prispevala Fundacija za šport.

Med prenovo odbojcarskih igrišč (Arhiv Občine Kamnik)

Po obnovi odbojkarskih igrišč (Arhiv Občine Kamnik)

Varstvo pred naravnimi in drugimi nesrečami v Občini Kamnik

Področje varstva pred naravnimi in drugimi nesrečami v Občini Kamnik obsega različne naloge in dejavnosti: preventiva, pripravljenost, odziv, zaščita in reševanje, sanacija, odprava posledic naravnih in drugih nesreč. Učinkovitost odziva reševalnih enot na dogodke in nesreče se izkazuje pri številnih naravnih in drugih nesrečah, ki so prizadele Občino Kamnik v preteklih letih (poplave, neurja, vetrolom, žledolom, požari v industriji in v naravnem okolju).

Občina Kamnik velja v Republiki Sloveniji za vidika varstva pred nesrečami za napredno, saj je znana po tem, da učinkovito in uspešno izvaja različne naloge, vezane na celovito upravljanje s celotnim ciklom naravnih in drugih nesreč. Učinkovitost odziva je bila potrjena pri številnih naravnih in drugih nesrečah, ki so prizadele Občino Kamnik – vse od katastrofalnih poplav v novembru 1990 (poplave 1998, 2005, 2007, 2010, 2012, 2014 in 2017), vetroloma (2008) do žledoloma (2014). Občina na področju pripravljenosti na nesreče aktivno razvija sisteme za spremljanje stanja nevarnosti (poplavna, potresna nevarnost) in jih vključuje v različne procese – tako preventivnega delovanja (sanacije, vključevanje v prostorske načrte, omilitveni ukrepi) kakor tudi priprave na učinkovitejši odziv (načrti zaščite, reševanja in pomoči). Pri tem je treba poudariti predvsem aktivno, nesebično delovanje prostovoljnih enot v sistemu varstva pred nesrečami, in sicer 13 prostovoljnih gasilskih društev, ki izvajajo lokalno javno gasilsko službo in se povezujejo z drugimi deležniki v sistemu varstva pred naravnimi in drugimi nesrečami – enotami zaščite in reševanja, kot so štab Civilne zaščite Občine Kamnik in Društvo GRS Kamnik, pogodbeno podjetja za izvajanje nalog zaščite in reševanja.

Sistem varstva pred naravnimi in drugimi nesrečami v občini temelji zlasti na dejavnosti prostovoljcev. V sistemu tako nosijo glavno breme reševanja pripadniki prostovoljnih operativnih sestavov, ki se vključujejo v sistem zaščite in reševanja (prostovoljna gasilska

društva, društvo Gorska reševalna služba Kamnik, Kinološko društvo z enoto reševalnih psov, skavti in taborniki).

Požarna varnost

V zadnjih letih se je povečala gradnja na območju nekdanjih poslovno-industrijskih con predvsem na severnem (območje nekdanje smodnišnice) in južnem delu mesta (območje nekdanje tovarne Stol na Duplici in na Korenovi cesti), s tem pa se je povečala tudi stopnja požarne ogroženosti. Prav tako je treba izpostaviti območji nekdanje tovarne Alpem v mestu Kamnik in območje tovarne Svilanit na Perovem. V občini se je povečalo število poslovnih objektov in objektov, ki v delovnem procesu uporabljajo, proizvajajo ter skladiščijo nevarne snovi ali se kako drugače ukvarjajo z njimi. Pri analizah požarov v zadnjih letih ugotavljamo, da se njihovo število povečuje v podjetjih, kar pomeni, da se dejansko uresničujejo dejstva, na katera so gasilci opozarjali že dlje časa. Požari v podjetjih so zaradi neurejene požarne varnosti vedno večji in povzročajo vedno višje stroške.

Vozni park in siceršnja opremljenost gasilskih enot zagotavljata uspešno izvajanje tudi najzahtevnejših intervencij. Glede na zahteve meril za opremljanje reševalnih enot ugotavljamo, da opremljenost gasilskih enot glede na zahteve še ni popolna, pomanjkljivosti so predvsem na področju opremljanja enot za posredovanje ob nesrečah z nevarnimi snovmi, tehničnih nesrečah in ob množičnih nesrečah. Z leti se vozni park in oprema starata, zato si prizadevamo za pomlajevanje vozil in opremljanje s sodobno gasilsko zaščitno in reševalno opremo. V skladu s sprejetim dolgoročnim načrtom nabave gasilskih vozil v GZ Kamnik in vrstnim redom nakupa posameznih vozil smo v letu 2018 kupili orodno vozilo za gasilsko društvo Srednja vas z oznako GV-1, gasilsko avtocisterno z oznako GVC 16/25 za Prostovoljno gasilsko društvo Gozd, večje gasilsko vozilo za gašenje gozdnih požarov z oznako GVGP-2 za PGD Kamniška Bistrica, ki je bilo dobavljeno julija 2019. V letu 2019 je bilo dobavljeno tudi hitro reševalno vozilo z oznako HTRV za PGD Kamnik, ki je namenjeno posredovanju ob nesrečah v prometu in drugih tehničnih nesrečah. Civilna zaščita Občine Kamnik pa je za vsako vozilo nabavila elektroagregat, mobilne in ročne radijske postaje ter opremo za prvo pomoč.

Nesreče v zadnjih letih

V zadnjih letih je bilo večje število tehničnih nesreč, nesreč v cestnem prometu in požarov na objektih ter drugih naravnih nesreč. Število nesreč v prometu se je skoraj podvojilo. K sreči večjih naravnih nesreč v zadnjih dveh letih ni bilo.

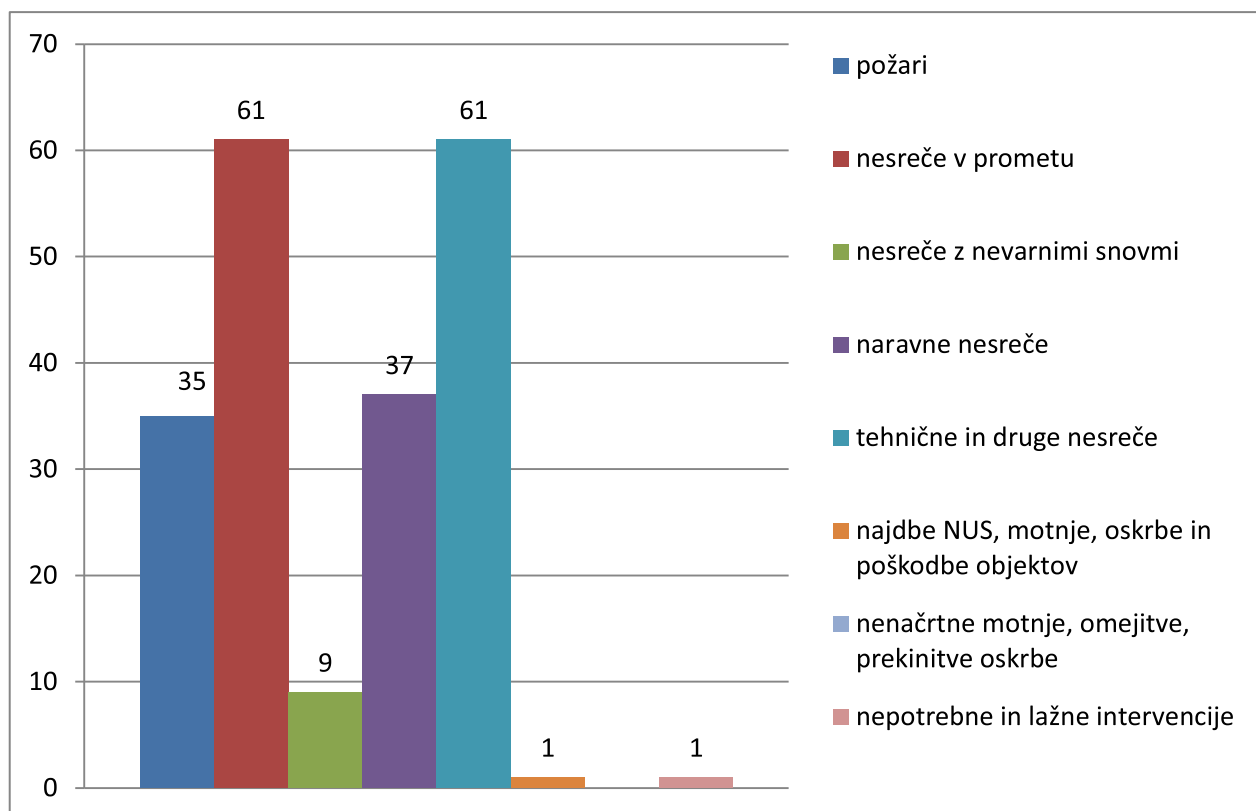
Tabela: Pregled intervencij v občini Kamnik v letih 2018 in 2019

Nesreče po dogodkih/letu	2018	2019
1 POŽARI		
v objektih	25	23
na prometnih sredstvih	4	2
v naravi oziroma na prostem	3	9
v komunalnih in drugih zabojnikih	3	2
eksplozije	0	1
2 NESREČE V PROMETU		
nesreče v cestnem prometu	61	74
nesreče v železniškem prometu	0	1
3 NESREČE Z NEVARNIMI SNOVMI		
sproščanje nevarnih plinov	5	3
nesreče z nevarnimi snovmi	4	3
4 TERORIZEM		
sum na nevarno snov	0	0
5 NARAVNE NESREČE		
poblave	32	0
neurja	5	4
potresi	0	1
6 DRUGE NESREČE		
tehnična in druga pomoč	47	87
nesreče pri športnih aktivnostih	1	1
delovne nesreče	5	1
reševanje obolelih oseb	4	1
nesreče na vodi in v vodi	2	0
pogrešane osebe, živali in stvari	2	1
7 NAJDBE NEEKSPLODIRANIH UBOJNIH SREDSTEV (NUS), MOTNJE OSKRBE IN POŠKODBE OBJEKTOV		
najdbe neeksplodiranih ubojnih sredstev	1	1
neničrtnne motnje, omejitve, prekinitve oskrbe	0	2
8 NEPOTREBNE IN LAŽNE INTERVENCIJE	1	6
9 SKUPAJ	205	226

Nesreče po dogodkih	2018	2019
požari	35	37
nesreče v prometu	61	75
nesreče z nevarnimi snovmi	9	9
naravne nesreče	37	5
tehnične in druge nesreče	61	91
najdbe neeksplodiranih ubojnih sredstev (NUS), motnje oskrbe in poškodbe objektov	1	1
neničrtnne motnje, omejitve, prekinitve oskrbe	0	2
nepotrebne in lažne intervencije	1	6
SKUPAJ	205	226

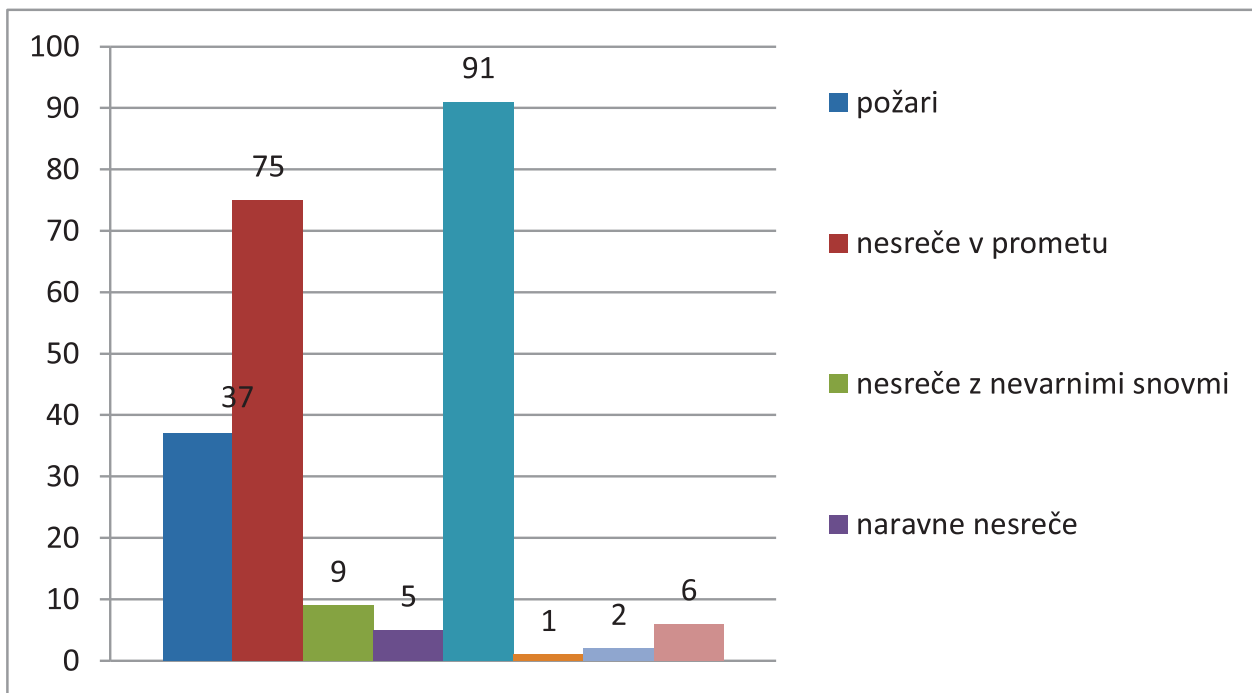

Grafikon 1: Nesreče glede na vrsto dogodka v letu 2018

Grafikon 2: Nesreče glede na vrsto dogodka v letu 2019

Požar v skladišču na območju nekdanje tovarne Alprem (24. 8. 2018)

24. avgusta 2018 okoli 2. ure zjutraj je bilo javljeno, da gori v enem od objektov na območju nekdanjega podjetja Alprem na Usnjarski ulici. Gasilci PGD Kamnik so ob prihodu na mesto požara ugotovili, da je ogenj zajel večji skladiščni prostor površine 400 m². V skladišču sta pogorela različna tehnična oprema in orodje. Ogenj se je po ostrejšu razširil na dva sosednja objekta. Gasilcem je uspelo v kratkem času požar lokalizirati in preprečiti njegovo širjenje. Pri gašenju je sodelovalo 56 gasilcev z 12 gasilskimi vozili iz štirih gasilskih društev (PGD Kamnik, PGD Duplica, PGD Nevlje in PGD Šmarca). V intervenciji je s cisterno za prevoz vode in z drugo gradbeno mehanizacijo sodelovalo tudi Komunalno podjetje Kamnik.

Gašenje požara na Usnjarski ulici v Kamniku 24. 8. 2018 (Arhiv Občine Kamnik)

Požar v podjetju Publikus v Suhadolah (9. 5. 2019)

9. maja 2019 okoli polnoči je zagorel objekt v podjetju Publikus v Suhadolah v Občini Komenda. Objekt meri 30 x 50 m. Podjetje se ukvarja z zbiranjem in predelavo odpadkov. V objektu zbirajo in stiskajo odpadke v bale. K intervenciji so bile pozvane lokalne gasilske enote iz Občine Komenda (PGD Moste, PGD Komenda in PGD Križ) ter enote iz Kamnika, Mengša in Trzina ter CZR Domžale.

Za dobavo požarne vode je bilo aktivirano tudi Komunalno podjetje Kamnik. Takoj po prejemu poziva so gasilci PGD Kamnik odšli gasit z vozili GVC 16/25 (Kamnik 02), GVC 24/50 (Kamnik 03), GVGP-2 (Kamnik 07), ALK (Kamnik 11), HTV Sprinter (Kamnik 06), GVM-1 (Kamnik 12) in GVGS (Kamnik 10), GVC 16/40 (Kamnik 09). Gasili so z avtolestve, iz avtocistern itd. Na kraju intervencije so člani PGD Kamnik postavili sprejemno in poveljniško mesto ter od domačega

Gašenje požara v Suhadolah v podjetju Publikus 9. 5. 2019 (Arhiv Občine Kamnik)

Gašenje požara v Suhadolah v podjetju Publikus 9. 5. 2019 (Arhiv Občine Kamnik)

društva prevzeli vodenje intervencije (načrtovanje in logistiko). Na poveljniškem mestu je bila vzpostavljena tudi ekipa prve pomoči, sestavljena iz članic PGD Kamnik.

V PGD Kamnik je bila takoj ob aktiviranju, to je ob 00.14, vzpostavljena dežurna služba v okrepljenem sestavu za celotno trajanje intervencije (dežurna služba je nudila administrativno in logistično podporo vodstvu intervencije, koordinirala je aktiviranje in delovanje gasilskih enot in drugih služb). Za primer druge intervencije je v PGD Kamnik dežurala ekipa gasilcev iz PGD Duplica, v svojem domu pa enota PGD Šmarca. Iz orodišča so na mesto intervencije dovažali penilo, dihalne aparate in jeklenke, gorivo ter drugo potrebno opremo, za katero je skrbela ekipa za logistiko, ekipa prve pomoči pa je gasilce oskrbovala tudi z napitki. V gasilskem domu Kamnik je bila vzpostavljena ekipa za polnjenje, odvoz in dovoz tlačnih posod dihalnih aparatov. Ves čas intervencije je delovala dežurna ekipa PGD Kamnik za oskrbo z gorivom, manjša popravila, pripravo radijskih postaj in drugo podporo vodstvu intervencije. Preko dežurne službe PGD Kamnik se je koordinirala zamenjava ekip na mestu intervencije, za kar so bile aktivirane enote Nevlje, Srednja vas, Sela, Šmartno v Tuhinju, Zg. Tuhinj, Špitalič, Kamniška Bistrica, Gozd in Tunjice – za dostavo črpalke.

Dežurstvo PGD Kamnik je potekalo do pol ene zjutraj 10. 5. Ob 8. uri je dežurna enota PGD Duplica zaključila z dežurstvom v PGD Kamnik, PGD Šmarca pa v svojem domu. PGD Kamnik je na poziv GZ Komenda prevzelo možne intervencije na operativnem območju GZ Komenda. V ta namen je PGD Kamnik v domu vzpostavilo dežurno enoto, ki je dežurala do 8. ure 11. 5. Pri intervenciji 9. 5. in 10. 5. je sodelovalo 129 operativnih gasilcev iz Občine Kamnik.

Preventivni ukrepi in odprava posledic naravnih nesreč

Sanacija pragov na Kamniški Bistrici

Na Kamniški Bistrici nasproti nekdanje tovarne KIK je investitor Direkcija Republike Slovenije za vode v letih 2018 in 2019 nadaljeval s sanacijskimi ukrepi po poplavih iz leta 2016. Sanacija je zajela regulacijo struge, sanacijo poškodovanih pragov in utrditev bre-

Sanacija pragov v strugi Kamniške Bistrice (Arhiv Občine Kamnik)

žin. Zgrajenih je bilo več novih pragov iz kamna v betonu, s katerimi je struga spet stabilna. Z gradnjo novih pragov na tem odseku hudourniške Kamniške Bistrice so se izboljšale poplavna varnost in življenjske razmere za vodna bitja.

Poplave 29. maja 2018

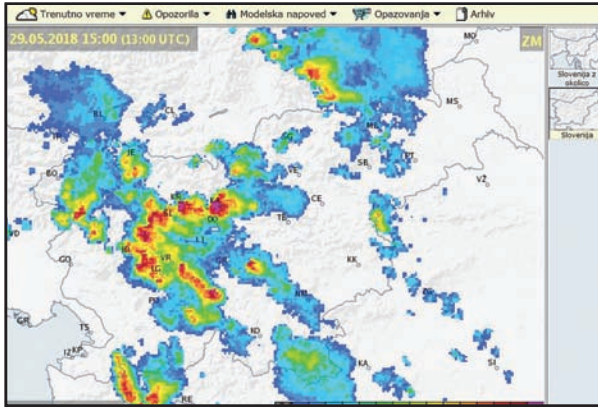
Kamnik z okolico so 29. maja 2018 okoli 13. ure zajele obilne padavine. Močno deževje s točo je povzročilo poplavljanje objektov zaradi narasle meteorne vode. Zaradi preliivanja meteorne vode je bila vzpostavljena popolna zapora lokalne ceste LC 160051 Mekinje-Godič in delna zapora javne poti na Ekslerjevi ulici. Komunalno podjetje Kamnik je na prizadeto območje poslalo preglednike občinskih cest, da so ugotovili njihovo stanje, predvsem stanje makadamov.

Obilne padavine so povzročale nabiranje vode, zato je ponekod poplavilo ceste in objekte. Zaradi meteorne vode je bilo poplavljenih 24 objektov. Stanje se je umirilo po 19. uri. Višina Kamniške Bistrice je ob 19. uri na merilnem mestu znašala 139 cm. Dežurna služba PGD Kamnik je opravila 41 intervencij, pri katerih je sodelovalo 93 gasilcev iz petih društev. Predvsem po vaseh je občasno zmanjkovalo elektrike. Delavci podjetja Elektro so uspešno opravili vsa popravila na omrežju ter ob 19. uri zagotovili normalno oskrbo z električno energijo.

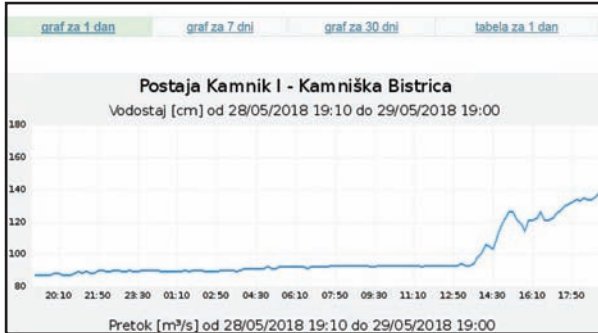
Člani bistriškega društva so zaradi izpada elektrike z Velike planine pripeljali šest ljudi.

Zaradi zemeljskega plazua na območju Košiš, ki se je sprožil nad stanovanjsko hišo, so po ogledu geologa in vodstva štaba CZ evakuirali osem oseb. Gasilci PGD Tunjice in Kamnik so območje plazua zavarovali, izvedli odvodnjavanje in prekrili odlomni rob plazua.

Radarska slika padavin z dne 29. 5. 2018

Podatki z vodomerne postaje Kamnik I

Poplavljena lokalna cesta Mekinje-Godič (Arhiv Občine Kamnik)

Plaz nad stanovanjsko hišo v Košišah (Arhiv Občine Kamnik)

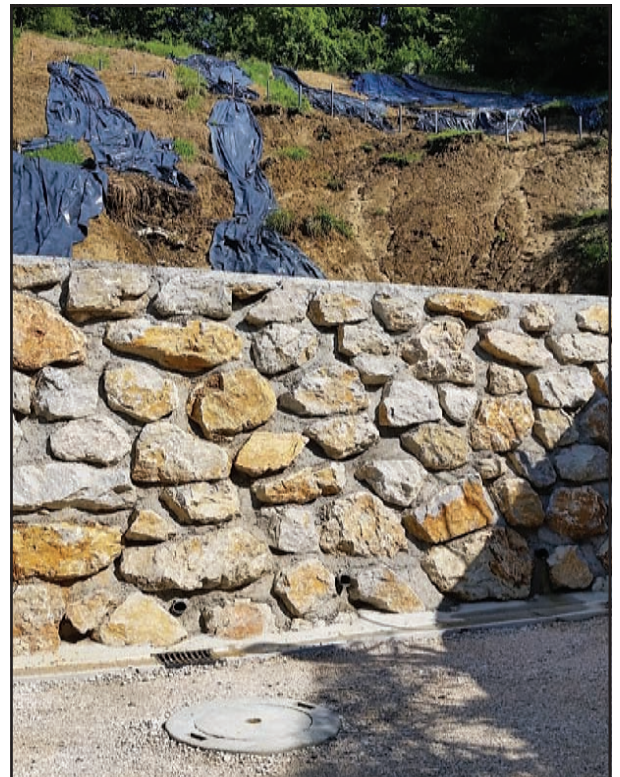
Podor kamenja pri spodnji postaji žičnice za Kokrsko sedlo 22. 6. 2019 (Arhiv Občine Kamnik)

Poplave med 2. in 4. julijem 2019

Občino Kamnik so v drugi polovici junija in začetku julija 2019 zajele obilne padavine. Močno deževje je povzročilo poplavljanje objektov zaradi narasle meteorne vode, največja škoda je nastala na cestni infrastrukturi. Zaradi namočenosti terena se je sprožilo nekaj zemeljskih plazov in usadov na kmetijskih zemljiščih ter podorov kamenja. Poškodovane so bile tudi gozdne ceste. Večjih nesreč in intervencij zaradi obilnega deževja ni bilo, poslabšalo pa se je stanje nekaterih zemeljskih plazov, ki so se sprožili že ob poplavah v preteklih letih. Komunalno podjetje Kamnik je odstranjevalo posledice škode na cestni infrastrukturi (ceste, meteorni jaški, bankine itd.).

Sanacija zemeljskih plazov v letih 2018 in 2019

V občini Kamnik so zemeljski plazovi stalen pojav, zlasti ob obilnih padavinah spomladi in jeseni.

Sanacija plazu – izgradnja opornega zidu v Košišah (Arhiv Občine Kamnik)

Razmere na hudourniških območjih so se v zadnjih letih, predvsem v dolinskih območjih hudournikov, bistveno izboljšale, ker so bila pred skoraj tridesetimi leti (po poplavih 1990) izvedena kar obsežna ureditvena dela na vodotokih, kjer so bila glavna erozijska žarišča. Pred leti so se takšna ureditvena dela izvedla tudi na območju desnega pritoka Kamniške Bistrice – na hudournikih Blatnica in Bistričica na Klemenčevem, kjer so bili sanirani tudi plazovi. V letu 2018 večjih težav zaradi naravnih nesreč ni bilo, ob poplavih 29. maja 2018 se je nad objektom na območju Košiš sprožil zemeljski plaz. Zaradi obsega nesreče in ogrožanja hiše so bili sprejeti interventni sanacijski ukrepi.

V letu 2018 je Občina Kamnik na področju odprave posledic naravnih in drugih nesreč največ naredila na področju sanacije zemeljskih plazov na občinskih cestah še od preteklih poplav, ki so bili vpisani v spletno aplikacijo AJDA.

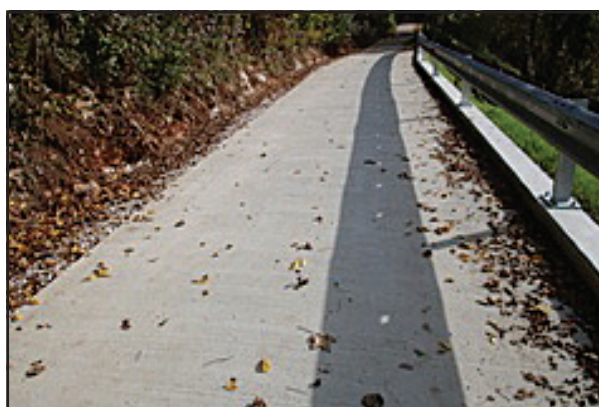
Sanacija plazov na cesti Prelesje–Sv. Primož

Spremljanje zemeljskih plazov je ena od rednih nalog, ki jih Občina Kamnik opravlja v sklopu sistema varstva pred naravnimi in drugimi nesrečami. Plazovi zahtevajo nenehno spremljavo (najbolj primerno je opazovanje vsaj na 6 mesecev do enega leta oz. ob vsakem večjem neurju). V letih 2018 in 2019 je bila zaradi poslabšanja stanja razpoke sanirana lokalna cesta Stahovica–Vegrad–Zg. Prapretno–Prelesje pod Sv. Primožem. Zgrajena je bila nova armiranobetonska voziščna konstrukcija, dolga 25 metrov, ki jo podpira šest pasovnih temeljev. Po končani gradnji je bilo urejeno še odvodnjavanje in nameščena varovalna ograja. Projektno rešitev je pripravilo podjetje Gprom, d. o. o., iz Maribora, dela je v avgustu in septembru opravilo Komunalno podjetje Kamnik, nadzor nad gradnjo pa geomehanik Martin Vrabc. Vrednost

sanacije plazov je znašala 27.556 evrov in jo je v celoti financirala Občina Kamnik.

Ocenjevanje škode zaradi naravnih nesreč

Pomemben del sistema varstva pred nesrečami je odprava posledic naravnih nesreč in tudi ocenjevanje škode. Občina Kamnik ima za posamezne nesreče vnaprej imenovane komisije za ocenjevanje škode. Člani so opravili formalna in neformalna usposabljanja.

Sanacija in uradno odprtje dela ceste Stahovica–Vegrad–Zg. Prapretno–Prelesje (Arhiv Občine Kamnik)

Tabela: Primerjava ocenjene škode zaradi naravnih nesreč v letih 2018 in 2019

Vrsta škode / ocena škode v evrih glede na leto nesreče	Kmetijska zemljišča, gozdne ceste	Infrastruktura (ceste, zemeljski plazovi)	Vodna infrastruktura	Skupaj
Neurjeje z močnim vetrom in poplavami	5.673,00	0	517.996,09	523.669,09
Poplave med 2. in 3. 2. 2019	0	0	1.192.052,10	1.192.052,10
Poplave med 2., 3. in 4. 7. 2019	0	125.331,71	432.701,66	558.033,37
Poplave med 7. in 8. 7. 2019	0	0	1.980.055,38	1.980.055,38
Poplave med 14. in 20. 11. 2019	0	0	172.874,70	172.874,70
Skupaj	5.673	125.331,71	4.295.679,93	4.426.684,64

Podatki kažejo, da je ob naravnih nesrečah še vedno največ škode na vodni infrastrukturi (poškodbe vodnih objektov, brežin in vodotokov), sledi škoda na občinski cestni infrastrukturi, kamor se šteje tudi škoda na občinskih cestah, zaradi usadov in zemeljskih plazov.

Projekt KamPlaz

Občina Kamnik je zaradi svoje lege in treh hudourniških območij na področju Kamniške Bistrice, Nevljice ter Črne s pritoki močno podvržena erozijskim pojavom: snežna, vodna erozija, plazenje tal in porušitve skalnih gmot. Na teh območjih je pomembno prilagajanje načrtovanih posegov. Ker se pojavljajo hudourniki tudi v delno poseljenih območjih, je tam škoda večja.

V juliju 2018 je bil uspešno zaključen projekt Ozaveščanje prebivalcev občine Kamnik o pojavih plazenja (KamPlaz), ki je potekal ob sodelovanju Fakultete za naravoslovne vede, Občine Kamnik in podjetja SPRING (svetovanje, projektiranje, raziskave in nadzor v gradbeništvu, Martin Vrabec, s. p.). Na karti plazov so zajeti zemeljski plazovi, ki so se sprožili v občini Kamnik med 2007 in 2017. Karta zajema izbrane plazove, zabeležene v popisnih obrazcih. Dejanskih plazov je bilo več, a niso na voljo vsi podatki za prikaz na karti. Karta plazov je informativna oz. pregledna. Je interaktivna in se odpre tudi v aplikaciji Google maps. Plod projekta je informacijska brošura, ki ozavešča prebivalce občine in širšo javnost o različnih premikih zemeljskih mas.

Brošura obsega navodila prebivalcem, kaj storiti pred sprožitvijo, kako ukrepati ob dogodku in dolgoročno po nesreči.

Korona virus – COVID-19

V Občini Kamnik smo začeli s preventivnimi aktivnostmi zoper nalezljivo bolezen koronavirus COVID-19 že februarja 2020. Prvi sestanek predstavnikov Zdravstvenega doma dr. Julija Polca in Občinskega štaba za Civilno zaščito je bil sredi februarja, ko smo se dogovorili o načinu delovanja, komunikaciji, obveščanju ter prvih ukrepih. 27. februarja pa je Občinski štab Civilne zaščite organiziral sestanek z vsemi javnimi zavodi in drugimi pomembnimi službami v občini, na katerem sta jih Občina Kamnik in Občinski štab Civilne zaščite seznanila z ukrepi in navodili pristojnih služb ter z načinom delovanja in odgovornostjo posameznika do svojih zaposlenih in uporabnikov.

6. marca so bile podane prve informacije v občinskem glasilu Kamničanka, z obveščanjem javnosti na uradni spletni strani Občine Kamnik pa smo pričeli 10. marca, ko je bil sestanek pristojnih za zaščito in reševanje ter javnih institucij. 11. marca je bila javnost obveščena o prvi potrjeni okužbi s COVID-19 v Občini Kamnik. V sodelovanju z Nacionalnim inštitutom za javno zdravje, Ministrstvom za zdravje, epidemiologi in predstavniki lokalnih skupnosti je bila sprejeta odločitev o 14-dnevnem zaprtju Osnovne šole Frana Albrehta in njenih podružnic, z Ministrstva za izobraževanje, znanost in šport pa smo dobili obvestilo, da so-rojenci šolarjev zaprte šole, ki obiskujejo druge vrtce in šole, tudi ostajajo doma v samoizolaciji.

Seveda smo že takoj na začetku obveščanja javnosti poudarjali odgovornost slehernega občana, da

Položitev venca k spomeniku Rudolfa Maistra 29. 3. 2020 (Arhiv Občine Kamnik)

upoštevata navodila pristojnih institucij. Občane smo obvestili, da so dodatne informacije o preventivnih ukrepih in pravilnem vedenju glede higijene in preprečevanja morebitnih okužb dostopne na spletni povezavi Nacionalnega inštituta za javno zdravje.

Občina Kamnik je po prvem potrjenem primeru začela resno razmišljati o strategiji in preventivnih aktivnostih. Marca in v začetku aprila obeležujemo praznik Občine Kamnik. Zaradi povečanega epidemiološkega tveganja in nevarnosti širjenja nalezljive bolezni SARS-CoV-2 (COVID-19) smo se odločili, da odpovemo vse prireditve, ker nam je bilo zdravje naših občank in občanov najpomembnejše. Ker se je takrat že zaprla Osnovna šola Frana Albrehta s podružnicami in so bili tudi sorojenci učencev te šole, ki hodijo v druge šole in vrtce, v samoizolaciji, smo se zavedali, da moramo položaj jemati skrajno resno in se obnašati odgovorno. Zaradi sklepa Sveta za nacionalno varnost, da se v zaprtih prostorih na javnih prireditvah ne sme zbrati več kot 100 oseb, smo odpovedali tudi slavnostno podelitev priznanj Občine Kamnik, ki je bila načrtovana za 27. marec. Župan Matej Slapar pa je skupaj s podžupanom Sandijem Uršičem in nekdanjim podžupanom dr. Jernejem Markljem 29. marca položil venec k spomeniku Rudolfa Maistra.

Občina in Upravna enota Kamnik sta 13. marca začeli s spremenjenim poslovanjem. Samo za najnujnejše primere odločanja v upravnih zadevah in v drugih upravnih nalogah je bilo možno naročanje strank po telefonu, elektronsko ali po navadni pošti. Za uporab-

nike naših storitev žal ni bil mogoč dostop do zaprtih prostorov, kot so pisarne, avle, hodniki, stopnišča in drugi skupni prostori. Na takšen način smo želeli varovati zdravje vseh občanov in preprečiti morebitno širjenje bolezni. Tudi ostale javne ustanove so po večini že zapirale svoja vrata ali spreminjale poslovanje. Zdravstveni dom dr. Julija Polca je organiziral in izvajal samo še nujne naloge, odpovedane so bile preventivne aktivnosti Centra za krepitev zdravja, fizioterapija, nenujna zobozdravstvena oskrba, redni in nenujni pregledi ter podobno. Iz zdravstvenega doma so nas 22. marca obvestili, da je po odloku Ministrstva za zdravje njihova ustanova do preklica zaprta. Teden dni, do 1. aprila, so delovale le administrativne ambulante, urgencia pa je bila ravno tako zaprta. Na pomoč nam je z urgentno službo požrtvovalno priskočil Zdravstveni dom Domžale. Zdravstveni dom je ponovno odprl svoja vrata 1. aprila, 4. maja pa je bil našim občankam in občanom ponovno omogočen obisk osebnega zdravnika.

Telefonska številka za občanke in občane v stiski 051/374-207 (katja.Vegel@ObcinaKamnik.si)
OBČINA KAMNIK GLAVNI TRG 24, 1241 KAMNIK
OBVESTILO OBČINE KAMNIK (16. 3. 2020) #KORONAVIRUS

Poslovanje Občine in Upravne enote Kamnik
Poslovanje Zdravstvenega doma dr. Julija Polca Kamnik
Zdravstveni dom dr. Julija Polca Kamnik obvešča, da v času epidemije, prvega obdobja obdobja v Občini Kamnik spreminjena so delovna ura in preprosto, kjer je možno zbrati, sprejeto in zdraviti.

Kamniški prostovoljci v času COVID-19 (Arhiv Občine Kamnik)

Občina Kamnik je pripravila letake, ki so jih po pošti prejela vsa gospodinjstva na območju Občine.

14. marca je bila uvedena telefonska številka za občane v stiski in njihovo oskrbo oziroma dostavo najnujnih življenjskih potrebščin (hrana, zdravila). Številka je namenjena tudi tistim, ki so oboleli in nimajo nikogar, ki bi jim pomagal. Pri številnih aktivnostih so pomagali prostovoljci Študentskega kluba Kamnik pod vodstvom Anamarije Dolenc. Ta dan je Komunalno podjetje Kamnik, pogodbeno podjetje Občinskega štaba Civilne zaščite, po navodilu štaba dezinficiralo avtobusna in železniška postajališča, odprta igrišča; otroška igrišča v upravljanju Zavoda za turizem, šport in kulturo Kamnik pa so bila že zaprta.

Župan Matej Slapar zaklepa vrata občinske stavbe. (Arhiv Občine Kamnik)

15. marca je župan Matej Slapar ob 12. uri zaprl vrata občinske stavbe in pozval k zapiranju lokalov na območju občine, kjer se zbira večje število ljudi (gostinski lokali, restavracije, frizerski in kozmetični saloni, cvetličarne ...), poslovnih prostorov, prostorov, kjer se izvajajo zdravstvena dejavnost, oskrba prebivalcev s prehrabnimi ali higienskimi potrebščinami in javne storitve.

Zaradi ukrepov za preprečitev širjenja COVID-19 je bilo prepovedano zbiranje ljudi v šolah in vrtcih. Od 16. marca so bile zaprte tudi šole in vrtci v Občini Kamnik. V času zaprtja vzgojno-izobraževalnih zavodov smo zagotovili nujno varstvo do vključno petega razreda osnovne šole za otroke tistih staršev, ki morajo opravljati delo v sektorjih kritične infrastrukture ali na področju nacionalne varnosti. Občina Kamnik je pripravila letake, ki so jih po pošti prejela vsa gospodinjstva. Na letaku so bile zbrane vse takrat najpomembnejše informacije, povezane s širjenjem koronavirusne bolezni, in ključne kontaktne telefonske številke. Zavedali smo se, da te informacije najbolj potrebujejo občani, ki se ne morejo informirati preko sodobnih komunikacijskih povezav. Občinski štab Civilne zaščite je skupaj s Centrom za socialno delo Osrednja Slovenija – vzhod, enota Kamnik, 17. marca občanom zagotovil psihosocialno pomoč, nevladna humanitarna organizacija Ozara Slovenija, ki v naši občini že več let izvaja program Pisarna za informiranje in svetovanje za ljudi s težavami v duševnem zdravju, njihove svojce in za ljudi v stiski, pa je ravno tako ponudila psihosocialno pomoč ljudem v stiski.

Razkuževanje javnih površin (Foto: Matic Maček)

Kamniški prostovoljci, člani Študentskega kluba Kamnik in podžupan Sandi Uršič v majicah z napisi »ZA SOLIDARNOST, DA ODŽENEMO KORONA NEVARNOST!« (Arhiv Občine Kamnik)

Mestno jedro smo opremili z opozorilnimi talnimi nalepkami o varnostni razdalji. (Arhiv Občine Kamnik)

Zaprli smo vrata tržnice v Kamniku, a smo zagotovili, da so bili nekateri izdelki stalnih ponudnikov še vedno na voljo, in sicer so jih kupci lahko osebno prevzeli ali pa so jim jih ponudniki pripeljali domov. Seznam ponudnikov se je tedensko osveževal, tržnico pa smo ponovno odprli 7. aprila.

Tudi kultura ni obstala. Novi položaj je onemogočil zbiranje na javnih dogodkih in večji umetniški kolektivi, društva, kulturni zavodi ter festivali niso mogli delovati. Kamniški kulturni delavci in ustvarjalci pod vodstvom Gorana Završnika so poskušali vsak dan poskrbeti za nekaj zanimivih, če se je le dalo, tudi lokal-

no obarvanih vsebin. Izbrani dogodki so bili vsak dan vpisani v koledar v posebnem zavijku na uradni spletni strani Občine Kamnik.

Kamniški prostovoljci, člani Študentskega kluba Kamnik, so od 23. marca nosili majice z napisom »ZA SOLIDARNOST, DA ODŽENEMO KORONA NEVARNOST!«. Kamniški prostovoljci so pokazali, da jim solidarnost ni tuja. Že marca so županu ponudili pomoč in se aktivno vključili v dejavnosti Občinskega štaba Civilne zaščite. Nakupovali so živila in nujne pripomočke (hrano, zdravila in podobno) za ranljive skupine, prevažali obroke, v Zdravstvenem domu so pomagali pri administraciji in delali na tržnici.

Ekipa Komunalnega podjetja Kamnik je po navodilu Občinskega štaba Civilne zaščite razkuževala javne površine, železniška in avtobusna postajališča, ograje, vhode ustanov, in sicer vstopne točke ter neposredno okolico, kjer je bilo žarišče za prenos okužbe (predvsem v središču mesta), pa tudi zasebne površine (vhode trgovskih središč in trgovin, vhode bank, pošt ...), avtobusne in železniške postaje ter klopi v parkih in ob pešpoti ob Kamniški Bistrici, zaščitili so pitnike, namestili zaščitne trakove na klopih, pri igralih in na avtobusnih ter železniških postajališčih ter poskrbeli za dekontaminacijo vozil Zdravstvenega doma.

Poklon interventnim službam (Arhiv Občine Kamnik)

Vsem gospodinjstvom sta Občina Kamnik in Občinski štab Civilne zaščite poslala paket 5 kirurških mask. Pri distribuciji sta pomagala Prostovoljno gasilsko društvo Kamnik in podjetje moje-leče.si. (Arhiv Občine Kamnik)

27. marca je Občina Kamnik skupaj z Občinskim štabom Civilne zaščite in ob pomoči prostovoljk Študentskega kluba Kamnik ožje mestno jedro opremila s talnimi nalepkami z opozorilom na varnostno razdaljo in z željo, da občanke in občani ostanejo zdravi.

Z odprtjem Zdravstvenega doma 1. aprila so se enote zaščite in reševanja poklonile zaposlenim doma, Policijske postaje, Komunalnega podjetja in zaposlenim ter stanovalcem Doma starejših občanov. Tako so jim pokazali, da so jim hvaležni za njihovo delo in poslanstvo, ki ga opravljajo, predvsem pa za to, da jim stojijo ob strani ter jih podpirajo v teh hudih časih.

Občina Kamnik se je skupaj z Občinskim štabom Civilne zaščite in Območnim združenjem Rdečega križa Kamnik odločila za odprtje posebnega računa za zbiranje donacij, katerega namen je bila blažitev posledic epidemije koronavirusa in pomoč potrebnim. Denar se nakazuje na račun Območnega združenja Rdečega križa Kamnik, Ljubljanska cesta 1, 1240 Kamnik, na številko TRR: SI56 0231 2001 1158 889 z obveznim pripisom: KORONAVIRUS 2020. Zbrano vsoto bodo razdelile v ta namen ustanovljene strokovne skupine, ki jih bodo sestavljali predstavniki Občinske uprave Občine Kamnik, Občinskega sveta Občine Kamnik,

Velikonočno sladko darilo stanovalkam in stanovalcem Doma starejših občanov Kamnik (Arhiv Občine Kamnik)

Obisk predsednika države Boruta Pahorja v Domu starejših občanov Kamnik (Arhiv Občine Kamnik)

Obisk Mestne godbe Kamnik v Domu starejših občanov Kamnik. Stanovalke in stanovalci so ji prisluhnili na vrtu. (Arhiv Občine Kamnik)

Centra za socialno delo Osrednja Slovenija – Vzhod, enota Kamnik, strokovnih služb osnovnih šol in Območnega združenja Rdečega križa Kamnik. Skupino bo s sklepom imenoval župan Matej Slapar.

Ena večjih aktivnosti je bila, da sta Občina Kamnik in Občinski štab Civilne zaščite vsem gospodinjstvom poslala paket 5 kirurških mask. Verjame, da smo v tistih kritičnih časih našim občankam in občanom vsaj deloma povečali občutek varnosti, ko so opravljali nujne obveznosti (nakupe, obiske pošt, bank in podobno). Pri pripravi pošilk nam je pomagalo preko 20 prostovoljcev, pri distribuciji paketov sta priskočila na pomoč Prostovoljno gasilsko društvo Kamnik in podjetje moje-leče.si.

Predaja donacije Zarja Elektronika Območnemu združenju Rdečega križa Kamnik in kamniškim prostovoljcem (Arhiv Občine Kamnik)

V Domu starejših občanov Kamnik, kjer oskrbovanci med velikonočnimi prazniki žal niso videli svojih najbližjih, saj je bil Dom zaprt za obiske, so imeli nekaj prijetnih obiskov. Župan jim je skupaj s poveljnikom Občinskega štaba Civilne zaščite prinesel sladko presenečenje. 16. aprila je stanovalke in stanovalce obiskal predsednik Republike Slovenije Borut Pahor. To je bil njegov osmi obisk v domovih za ostarele, zanje pa se je odločil, ker meni, da v teh dneh predvsem starejši v domovih za ostarele, ločeni od svojih bližnjih in svojcev, potrebujejo upanje in zavedanje, da niso sami in pozabljeni. Zbranim so se pridružili tudi župan Matej Slapar, poveljnik Občinskega štaba Civilne za-

ščite mag. Matjaž Srša in direktorica Doma starejših občanov Kamnik Maja Gradišek. Ker so bile stanovalke in stanovalci že skoraj dva meseca brez obiskov najbližjih, so se godbeniki Mestne godbe Kamnik, v komornem sestavu, odločili, da jim 30. aprila namenijo nekaj udarnih ritmov in pred prvomajskimi prazniki polepšajo dan s koračnicami. Dogodku sta prisostvovala tudi župan in direktorica Doma.

Tudi v Kamniku je pandemija združila posameznike, podjetja, ustanove in društva, da so pomagali najbolj ranljivim skupinam – otrokom in njihovim tudi sicer socialno ogroženim družinam, ki med karanteno zaradi izgube dela ali čakanja na delo še bolj občutijo izgubo dohodka ali zmanjšanje družinskih prihodkov. Primož Repnik, lastnik Gostilne Repnik, je ponudil brezplačno pripravo toplih obrokov za šolarje in otroke, ki so ostali brez edinega toplega obroka, ki sta jim ga prej nudila šola ali vrtec. Tako so na njegovo pobudo Občina Kamnik, Občinski štab Civilne zaščite, Zavod za turizem, šport in kulturo Kamnik, Center za socialno delo Osrednja Slovenija – Vzhod, enota Kamnik, Območno združenje Rdečega križa Kamnik, kamniške šole, živilska podjetja in Mercator Kamnik združili moči in izpeljali dobredelno pripravo in razvoz toplih obrokov tistim, ki jih najbolj potrebujejo. Kuhal je Primož Repnik, kvalitetne sestavine za obroke pa so donirala tudi kamniška živilska podjetja (Jata, d. d., Meso Kamnik, Eta Kamnik) in Mercator.

V časih, ko so nas obkrožale predvsem novice o obolelih za COVIDOM-19, so se nekateri odločili za bolj

Nekateri občinski svetniki so se povezali z geslom Skupaj zmoremo več in za socialno šibke zbrali 5.480 evrov. (Arhiv Občine Kamnik)

spodbudne in pozitivne zgodbe. Vrtcu Antona Medveda Kamnik, Qlandiji Kamnik, DOM-Titanu, humanitarnemu društvu Lions klub Kamnik in Avtoličarstvu Papež so se pridružili še VBCustoms, ki je Zdravstvenemu domu dr. Julija Polca Kamnik podaril zaščitne vizirje, podjetje Agromilk, d. o. o., z Markovega je Občinskemu štabu Civilne zaščite doniralo zaščitne maske, podjetje Prima plast pa plastične vrečke. BMC, d. o. o., je več krajevnim skupnostim in fizičnim osebam doniral zaščitno opremo. Izvedenih je bilo preko 20 donacij. Nekatere so donatorji uredili neposredno, ne prek Občine Kamnik in Občinskega štaba Civilne zaščite. Veseli in ponosni smo, da njihova solidarnost ne pozna meja.

Izpostaviti moramo enega večjih donatorjev Svilanit Svila, d. o. o., ki je 15. aprila z donacijo 10.000 kirurških mask Občinskemu štabu Civilne zaščite pomagal pri lažjem premagovanju COVIDA-19. Pri Svilanitu Svili so zagotovili tudi večjo količino zaščitnih mask za enkratno uporabo, kirurške maske pa so na voljo tudi v nekaterih trgovinah v ožjem delu mesta in na širšem območju občine. Zarja Elektronika je podarila 20 tabličnih računalnikov Domu starejših občanov Kamnik. Območnemu združenju Rdečega križa Kamnik je podjetje Mercator doniralo simbolična darila za kamniške prostovoljce. Območno združenje Rdečega križa Kamnik je k predaji donacije povabilo tudi Študentski klub Kamnik, ki s svojimi prostovoljci vsakodnevno aktivno sodeluje v boju proti COVIDU-19 in pomaga tudi službam zaščite in reševanja. Slovenci smo znani po individualnosti, a tudi po tem, da znamo v pomembnih trenutkih za doseg skupnega cilja stopiti skupaj. Z mislijo na to, da se bliža čas sproščanja ukrepov, pri čemer ne smemo pozabiti, da bo to tudi čas ekonomskih posledic, ki jih bodo najbolj čutili socialno šibki, so v nekaterih svetniških skupinah (Lista Toneta Smolnikarja, NSi, Lista Sandija Uršiča, Lista Dušana Papeža, SLS in SDS), ki so zastopane v Občinskem svetu Občine Kamnik, prisluhnili pobudi svetnika Toneta Smolnikarja in simbolično stopili skupaj za dober namen. Povezali so se z geslom Skupaj zmoremo več in za socialno šibke zbrali 5.480 evrov ter jih nakazali kamniškimi izpostavam humanitarnih organizacij, in sicer Območnemu združenju Rdečega križa Kamnik in Župnijski Karitas Kamnik.

Lokalni odbor LMŠ Kamnik je brezplačno tiskal gradivo za šoloobvezne otroke, Lista Dušana Papeža je podarila 2.000 evrov Območnemu združenju Rdečega križa Kamnik, društvu Makadam, Društvu staršev otrok s posebnimi potrebami, socialno ogroženim družinam in projektu Botrstvo v Sloveniji, Občinski odbor DeSUS OO Kamnik je Domu starejših občanov Kamnik nakazal 150 evrov za najnujnejše potrebe preprečevanja okužbe z virusom, Lista Sandija Uršiča pa je sejnine izredne seje v okviru donacije Skupaj zmoremo več nakazala humanitarnim organizacijam – Območnemu združenju Rdečega križa Kamnik in Župnijski Karitas Kamnik. Tudi Anina zvezdica Kamnik je dokazala, da je pomoč ljudem pomembna. Občinskemu štabu Civilne zaščite je predala kar 40 paketov hrane z daljšim rokom uporabe, ki so bili še pred prvomajskimi prazniki na podlagi seznama Centra za socialno delo Osrednja Slovenija – Vzhod, enota Kamnik, zavoda Oreli,

Društva upokojencev Kamnik in Občine Kamnik razdeljeni socialno ogroženim, predvsem starostnikom. Tudi PGD Šmarca je v želji, da bi vsem osnovnošolcem zagotovili možnost za izobraževanje na daljavo v času karantene, priskočila na pomoč Osnovni šoli Marije Vere na Duplici s prenosnim računalnikom. Malči Pirc, članica društva Utrip iz Motnika, pa je prostovoljno sešila 450 pralnih mask in jih poslala krajanom in krajanke.

Zaključek

Vsaka kriza je pokazatelj, koliko solidarnosti in sočutja premore posameznik, krajevna skupnost, mesto ali država. Občina Kamnik ima solidarne posameznike in institucije, ki se v trenutkih, ko je to najbolj potrebno, znajo povezati.

Na področju varstva pred naravnimi in drugimi nesrečami se bo v prihodnje nadaljevalo učinkovito in uspešno izvajanje različnih nalog, vezanih na celostno obvladovanje naravnih in drugih nesreč (preventiva, pripravljenost, odziv, reševanje, odprava posledic in sanacija). Učinkovitost odziva se izkazuje pri številnih naravnih in drugih nesrečah, ki so v zadnjih 30 letih prizadele Občino Kamnik. Tudi v prihodnje bomo aktivno razvijali sisteme za spremljanje stanja nevarnosti (poplavna in potresna nevarnost) in se vključevali v preventivno delovanje in pripravo na učinkovitejšo odzivanje na nesreče. V letu 2020 bo zgrajena štabna soba Civilne zaščite za potrebe delovanja enot ob večjih nesrečah in katastrofah. Namenjena bo predvsem za nemoteno vodenje po intervencijsko-poveljniškem sistemu (IPS), hkrati pa bosta lokacija in njena povezljivost z operativnim centrom 112 ter lokalnim klicnim centrom omogočali tesno povezanost sistema vodenja IPS z ostalimi funkcijami interventnih enot. Pri tem se kot podpora strukturi vodenja intervencij postavlja struktura, katere osnovne podporne funkcije so operativna, logistika, načrtovanje in administracija – finance. Kot vzporedni podporni procesi so pomembni še ustrezno urejeni sistemi komunikacij in učinkovita interakcija z različnimi funkcionalnimi podsistemi, ki jih zastopajo operativne enote javnih služb, npr. oskrba z elektriko, oskrba s pitno vodo, vzdrževanje cest in javnih površin.

Poleg učinkovite prostovoljne gasilske službe je treba izpostaviti tudi vlogo, ki jo imajo ostale enote zaščite in reševanja, še posebej gorska reševalna služba, ki ima zaradi gorskega zaledja v naši občini dolgoletno tradicijo.

Sodelovanje z Društvom Gorska reševalna služba Kamnik

Društvo Gorska reševalna služba Kamnik je prostovoljno, samostojno, nepridobitno in nepolitično združenje fizičnih oseb, ki deluje na podlagi Zakona o društvih. Opravlja dejavnost gorske reševalne službe kot javne službe, ki je v javnem interesu in je humanitarna dejavnost. Društvo Gorska reševalna služba Kamnik je del sistema zaščite in reševanja v Občini Kamnik in kot tako pomaga vsem, ki potrebujejo pomoč v gorah in na težko dostopnem terenu. Vrhunsko usposobljeno in organizirano moštvo reševalk in reševalcev je kot javna služba vključeno v sistem zaščite in reševanja v Republiki Sloveniji. Za reševanje in pomoč smo na voljo na območju občin Kamnik, Domžale, Komenda, Mengeš, Moravče, Lukovica in Trzin, pri tem večino intervencij opravimo na območju Občine Kamnik, ki ima tudi največ težko dostopnega in zahtevnega terena (Kamniško-Savinjske Alpe). Profesionalno sodelujemo s Civilno zaščito Občine Kamnik. Z njenim vodstvom, ki nas pri našem delu podpira in v dobršnem delu tudi sofinancira, imamo odlične odnose.

Reševanje v gorah in na težko dostopnem terenu je naša osnovna dejavnost

Tako kot se vsako leto povečuje število intervencij vseh gorsko-reševalnih društev v Sloveniji, tudi na kamniškem območju opažamo, da se število nesreč, če že ne povečuje, pa vsekakor ostaja na ravni preteklih štirih let.

Število vseh intervencij Gorske reševalne zveze Slovenije se je s 510 v letu 2017 povečalo na 537 v letu 2018. V letu 2018 smo člani DGRS Kamnik sodelovali pri 33 intervencijah, od tega je bilo 6 iskalnih in 27 reševalnih. Helikopter je sodeloval 17-krat, 18-krat so bili prisotni tudi naši zdravniki. Imeli smo 35 ponesrečenec, od tega smo v dolino prenesli 2 preminuli osebi. Skupaj smo opravili 1337 reševalnih ur.

Leto 2019 smo zaključili z 38 intervencijami, od tega smo imeli 6 iskalnih in 30 reševalnih intervencij. Na pomoč smo 14-krat poklicali helikopter, na 14 intervencijah so sodelovali tudi naši zdravniki. 41 ponesrečenim smo nudili zdravstveno oskrbo, žal so v gorah 3

Naporno nočno reševanje ponesrečenke pod Staničevim vrhom 24. 10. 2018 (Foto: Vladimir Habjan)

osebe izgubile življenje. Opravili smo 824 reševalnih ur.

Usposabljanje članov za varno, kakovostno in uspešno reševanje

Za kakovostno in varno reševanje v gorah in na težko dostopnem terenu se člani društva nenehno usposabljam in sledimo novostim v reševalni tehniki. V letih 2018 in 2019 smo izvedli vsa načrtovana usposabljanja za pridobitev licenc aktivnih članic in članov za gorsko reševanje: usposabljanje iz letne tehnike reševanja, usposabljanje iz zimske tehnike reševanja, usposabljanje modula A za letenje s helikopterjem in usposabljanje iz nujne medicinske pomoči. Člani društva s specialističnimi nazivi so se udeležili usposabljanj, ki so jih organizirale komisije Gorske reševalne zveze Slovenije (GRZS): zimsko in letno usposabljanje reševalcev letalcev za modul C, obnavljalni seminar letne in zimske tehnike reševanja za inštruktorje Gorske reševalne zveze Slovenije, usposabljanje vodnikov reševalnih psov in usposabljanje vodnikov reševalnih psov po programu za modul A1. Naša zdravnika Gregor Hvalc in Urban Igljič sta v letu 2019 opravila izpit za gorskega reševalca – zdravnika letalca.

Pri reševanju so nam pomagali ljubljanski gorski reševalci. (Foto: Vladimir Habjan)

Helikopterska vaja v Kamniški Bistrici 17. 4. 2018 – vstop v plovilo in izstop na balvanu v Kurji dolini (Foto: Bogomir Bajc)

Vaja: reševanje padlega plezalca v steni, oskrba in prenos v dolino – balvan Sivnica v Kamniški Bistrici 19. 5. 2018 (Foto: Irena Mušič Habjan)

Vaja štafetnega spuščanja ponesrečenca v nosilih pod Kamniškim sedlom 16. 2. 2019 (Foto: Vladimir Habjan)

Preventivna dejavnost je tudi naša skrb za varnost v gorah

Ob reševalnem delu naše društvo skrbi tudi za preventivo, saj se zavedamo, da so skrb za varnost v gorah, izobraževanje obiskovalcev gora in nenehno opozarjanje na nevarnosti največja možna zagotovila za preprečevanje nesreč v gorah. V zadnjih letih v januarju redno izvajamo tečaj varne hoje za obiskovalce gora v zimskih razmerah na Mali planini, dežurali smo na različnih prireditvah, kot je na primer Dan mobilnosti, in predstavljali gorsko reševanje po šolah, vrtcih in drugod. V letu 2019 smo v visoki poletni sezoni julija in avgusta v sobotah in nedeljah sistematično organizirali dežurstvo, naši reševalci letalci so bili v pripravljenosti v ekipah za helikoptersko reševanje na Letališču Jožeta Pučnika na Brniku.

Podpisi navdušenih otrok po predstavitvi gorskega reševanja 5. 6. 2018 (Arhiv DGRS Kamnik)

Tečaj varnejše hoje v gore v zimskih razmerah na Mali planini 19. 1. 2019 (Foto: Matjaž Šerkezi)

Organizacijsko delo Društva GRS Kamnik

Delovanje društva, finančno preglednost in organizacijsko delo smo zagotavljali z rednimi mesečnimi sestanki, rednimi sestanki upravnega odbora, izrednim v januarju 2018 in rednim, ki je bil tokrat volilni, v marcu 2019. Udeležili smo se tudi prireditev v organizaciji Gorske reševalne zveze, na primer Dneva reševalcev, prireditev ostalih društev in postaj, kot so Valentinov smuk v Avstriji, spominske slovesnosti na Okrešlju, Ažmanovih dnevov medicinskega osebja, v letu 2018 smo obiskali gorske reševalce v Edolu v severni Lombardiji v Italiji, in ti so nam septembra 2019 obisk vrnili. Skupaj z Alpinističnim odsekom PD Kamnik vsako leto izvedemo skupni alpinistični tabor, v letu 2018 je bilo to območje Ecrins, v letu 2019 pa Chamonix, oboje v Franciji.

Žal smo v letu 2019 zaradi bolezni izgubili našega dragega prijatelja in kolega reševalca Janeza Petriča, Blaž Gladek se je moral zaradi delovnih obveznosti članstvu v naših vrstah, žal, za nekaj časa odpovedati, Monika Novak pa ima status pripravnice zaradi materinstva za določen čas zamrznjen. V svoje vrste smo na občnem zboru v marcu 2019 sprejeli pripravnike Borisa Bodlaja, Janeza Kosirnika in Mateja Ogorevca. Na volilnem občnem zboru 2019 smo za naslednja štiri leta izbrali novo oziroma staro vodstvo s predsednikom Srečom Podbevškom.

Pripravniki, ki so v tem času uspešno zaključili usposabljanja, opravili izpite in se vključili med člane, so bili Rožle Repanšek, Urban Igljč in Grega Hvalc v februarju 2018 in Dejan Kuserbanj eno leto zatem.

Zavedamo se, da smo za uspeh in razvoj gorskega reševanja odgovorni sami, zato smo člani društva aktivni tudi pri delu in vodenju Gorske reševalne zveze Slovenije. V mandatnem obdobju 2019–2023 delujemo v organih GRZS: Franci Vrankar kot predsednik upravnega odbora Ustanove sklad Okrešelj, Aleš Hočevnar kot član Komisije za opremo in Irena Mušič Habjan kot članica Komisije za informiranje.

Na obisku pri kolegih v Edolu (Lombardija, Italija): del kamniške ekipe na Cimi Plem 15. 6. 2018 (Foto: Boštjan Borštinar)

Na obisku pri kolegih v Edolu (Lombardija, Italija): del kamniške ekipe na Adamellu (Foto: Vladimir Habjan)

Tekmovanje v nujenju prve pomoči na Dnevu reševalcev GRZS v Škofji Loki 26. 5. 2018, na katerem je naša skupina (Matej Bizjak, Boštjan Borštinar, Primož Lavrič, Tadej Trobevšek, Dejan Kuserbanj, Marjana Hostnik) zasedla izvrstno tretje mesto. (Foto: Marjana Hostnik)

Italijanski kolegi iz Edola so nam 29. 9. 2019 vrnili obisk. (Arhiv GRS Kamnik)

Novi prostori za delo kamniških gorskih reševalk/cev

Prostori na Perovem 20 so po prodaji občinskega deleža leta 2013 za člane in članice DGRS Kamnik postali preteklost in selitev je bila nujna. Kljub zastavljenim rokom društvo in Občina Kamnik nista našla primerne rešitve. Proučili smo več lokacij, ki bi bile lahko sprejemljive. Predvsem smo upoštevali možnosti vse pomembnejšega helikopterskega pristajanja. Na osnovi obravnavanih prioritiet smo izbrali lokacijo na področju nekdanje smodnišnice. Ta je za dejavnost društva najbolj primerna in se sklada tudi z občinskim prostorskim planom. Občini na dražbi sicer ni uspelo kupiti predlagane nepremičnine, je pa k sreči imel posluh za naše potrebe novi lastnik, za kar se mu iskreno zahvaljujemo. Z njim smo sklenili dogovor, da društvo neposredno odkupi objekt nekdanjega skladišča in nekaj sosednjega zemljišča, na katerem bo možno helikoptersko pristajanje. Ker systemske rešitve za zagotavljanje prostorov za GRS ni, smo se na Upravi Republike Slovenije za zaščito in reševanje pogovarjali o tem, da bodo skupaj z GRZS poskusili poiskati dodatna namenska sredstva za prostorske potrebe, ki presegajo redno dejavnost GRS. Od Občine smo dobili zagotovila za pomoč in koriščenje obstoječega namenskega sklada za ureditev prostorov za DGRS Kamnik. Glede na ocene in predračune preteklih projektov ugotavljamo, da bomo morali kljub vsemu zbrati tudi precej dodatnih sredstev še iz donacij. Ko pogledamo nazaj, je celotna zadeva videti zelo enostavna, dejansko pa se pod površjem skriva cela vrsta aktivnosti, ki

jih lahko grobo povzamemo v naslednjem zaporedju: izbira lokacije, številni sestanki in dogovor za nakup in podpis pisma o nameri, pridobitev hišne številke kot ene od osnov za nadaljnje korake, rekonstrukcija in pridobitev električnega priključka, namestitvev, ureditev kontejnerjev za začasno prostorsko rešitev in končna selitev v decembru 2018, priprava nadaljnjih korakov in zbiranje sredstev za dokončni nakup in ureditev objekta, prostorov in okolice. Na videz enostaven opis vključuje številne priprave in sestanke z Občino, prodajalcem, URSZR in številnimi drugimi institucijami. Na izrednem občnem zboru v januarju 2019 smo potrdili spremembo naslova in zastavljeni načrt nadaljnjega reševanja prostorskega vprašanja. Že doslej je bilo na objektu opravljenih več kot 1.200 prostovoljnih delovnih ur članov.

Za pridobitev sredstev za ureditev novih prostorov smo 11. aprila 2019 v telovadnici Osnovne šole Toma Brejca in s častnim pokroviteljstvom Občine Kamnik izvedli zelo lepo sprejet in uspešen dobrodelni koncert, na katerem so se vsi sodelujoči odpovedali honorarju. Na pobudo likovnih ustvarjalcev z idejnim vodjo Dušanom Sterletom smo 23. oktobra 2019 v Domu kulture Kamnik odprli dobrodelno likovno razstavo z naslovom Podobe na paleti – odziv na klic: Živeti! Sodelujoči likovniki so svoja dela podarili DGRS Kamnik.

Vsem sodelujočim na dobrodelnih prireditvah, obiskovalcem, podpornikom, donatorjem ... lahko rečemo samo: Iskrena hvala! Zagotavljamo, da bodo vsa namensko zbrana sredstva za ureditev prostorov porabljena gospodarno in pregledno.

Občni zbor društva v novih prostorih kontejnerja 28. 3. 2019 (Foto: Bojan Pollak)

Na dobro obiskani dobrodelni prireditvi v OŠ Toma Brejca 11. aprila 2019, ... hvala nastopajočim, obiskovalcem in vsem, ki nas podpirate. (Foto: Irena Mušič Habjan)

Odprtje dobredelne likovne razstave v Domu kulture Kamnik 23. 10. 2019 (Foto: Vladimir Habjan)

Sodelovanje z ostalimi društvi in institucijami za zaščito in reševanje

Društvo je vse od ustanovitve leta 1922 močno vpeto v lokalno okolje in tako danes že tradicionalno dobro sodelujemo z Občino Kamnik in Civilno zaščito Občine Kamnik, Policijsko postajo Kamnik, Zdravstvenim domom dr. Julija Polca Kamnik, gasilskimi društvi iz Občine Kamnik, družbo Velika planina, d. o. o., planinskimi in ostalimi društvi v Občini Kamnik, še zlasti z gledno sodelujemo s Planinskim društvom Kamnik in Alpinističnim odsekom planinskega društva Kamnik, od koder izhaja tudi večina naših članov. Izpostavljam zelo dobro sodelovanje z Občino Kamnik, ki nam zagotavlja dobršen del sredstev za naše delovanje, v zadnjih letih pa intenzivno sodeluje pri rešitvi naše prostorske problematike.

Že od leta 1922 se podobno kot naši predhodniki trudimo, da bi čim prej prišli na pomoč vsem, ki v gorah zaidejo v težave. Želimo in skušamo slediti tradiciji, zavedamo se svojega poslanstva – varno in kakovostno reševati – in ponosni smo, da smo kamniške reševalke in reševalci. Vsako rešeno življenje nam je v neverjetno veselje in spodbuda za še boljše delo v prihodnje.

Jure Ugovšek¹
Cankarjeva 16, Kamnik
jure.ugovsek@gmail.com

Matej Humar²
Kovinarska 26a, Kamnik
matejhu@gmail.com

Vzponi in padci kamniškega gospodarstva

Mesto Kamnik je v vsej svoji zgodovini izstopalo kot eno izmed pomembnejših na Slovenskem. V članku je pregledno opisan razvoj gospodarstva na območju današnje občine Kamnik od srednjega veka vse do obdobja po zadnji svetovni gospodarski krizi. Pregled po posameznih obdobjih odkrije, kako velik je bil vpliv družbenih sprememb, ki so se dogajale skozi čas, na lokalni gospodarski razvoj ter na razvoj in propad ključnih panog in gospodarskih subjektov.

V prvem delu članka, ki je zaradi omejene dostopnosti do podatkov o poslovanju gospodarskih družb, podan bolj kvalitativno, so opisana obdobja do svetovne finančne krize leta 2008. V drugem delu je podana analiza gospodarskega razcveta po krizi. Značilnosti pokriznega obdobja sta močno okrevanje in rast kamniškega gospodarstva.

Ekonomski kazalci kažejo na to, da je trenutno stanje kamniškega gospodarstva dobro. Opazen je trend rasti dobička in dodane vrednosti gospodarskih družb. Podjetja so nizko zadolžena in imajo visok investicijski potencial. Pomembno pa je tudi okolje, ki je v kamniški občini podjetništvu vse bolj naklonjeno.

Ključne besede: gospodarstvo, deindustrializacija, finančna kriza, izvoz, Kamnik

Throughout its history, Kamnik has been considered one of the most important towns in Slovenia. The article presents an overview of the economic development of the Municipality of Kamnik from the Middle Ages until the period after the last global economic crisis. The periodic review reveals the impact of social changes that took place over time on local economic development and on the development and collapse of key industries and entities.

The first part of the article, which is more qualitative in view of the limited access to corporate business data, describes the periods leading up to the global financial crisis of 2008. The second part analyses the economic boom following this crisis. The features of the post-crisis period are the strong recovery and growth of Kamnik's economy.

Economic indicators show that the current state of Kamnik's economy is good. There is a noticeable trend in profit growth and added value of local companies. Companies are low-endowed and have high investment potential. Just as important is the environment, which is increasingly favoured by corporations within the Municipality of Kamnik.

Keywords: economy, deindustrialization, financial crisis, exports, Kamnik

Gospodarski razcvet v srednjem veku

Mesto Kamnik z okolico je v svoji skoraj tisočletni zgodovini vedno izstopalo kot eno izmed pomembnejših mest na slovenskem ozemlju. Razvoj mesta v srednjem veku je bil prvenstveno vezan na ugodno geografsko lego na stičišču pomembnih prometnih poti, deloma pa tudi na vzpon Andeških grofov, ki so imeli v mestu sedež svojega vzhodnogorenskega gospodstva.

V srednjem veku je mesto doseglo svoj višek v 15. stoletju. Cvetočja trgovina in obrtne dejavnosti so omogočile, da je postal Kamnik drugo najbogatejše mesto na Kranjskem (za Ljubljano). Z zamiranjem prometa čez Tuhinjsko dolino (o čemer je konec 17. stoletja poročal že Valvasor) je mesto vedno bolj izgubljalo svoj strateški pomen. Prvo obdobje razcveta je bilo dokončno zaključeno s selitvijo ceste, ki je strateško povezovala Dunaj in Trst, v Črni graben na začetku 18. stoletja.

Začetki industrializacije

Po stoletju nazadovanja se je v 19. stoletju v mestu začel nov razvojni cikel. Sprva so napredovale predvsem obrti (kovaštvo, usnjarstvo, kamnoseštvo, lončarstvo in lesna obrt). V tem obdobju so v Kamniku delovale številne fužine, glažute, mlini in žage, ki so kasneje prerasli v tovarne. V sredini 19. stoletja se je mesto začelo industrializirati. Ena izmed prvih industrijskih podjetij v današnjem smislu je bila smodnišnica. Ta je nastala na zemljišču nekdanjih fužin, ki jih je zadnji lastnik, vitez Andrioli, leta 1853 prodal državi, ta pa je na tem zemljišču ustanovila manjšo tovarno smodnika. Za samo mesto smodnišnica sprva ni imela večjega pomena, saj je bila tovarna izključno vojaška in niti ni zaposlovala domačinov, pač pa le vojake. Po letu 1870 se je to spremenilo, saj je tovarna začela zaposlovati tudi civiliste (domačine iz Kamnika). Značilnost tega obdobja je tudi zdraviliški turizem. Leta 1876 je bilo odprto kamniško kopališče Kurhaus, ki je predvsem zaradi spretnega oglaševanja privabljal goste iz številnih večjih mest Avstro-Ogrske – Trsta, Dunaja in celo Prage (*Kamniško-komendski biografski leksikon*, 2020). Po navedbah nekaterih virov naj bi bil Kamnik poleg Bleda in Vrbe na Koroškem (nemško *Velden*) v tistem obdobju eden izmed treh turističnih biserov takratne Kranjske.

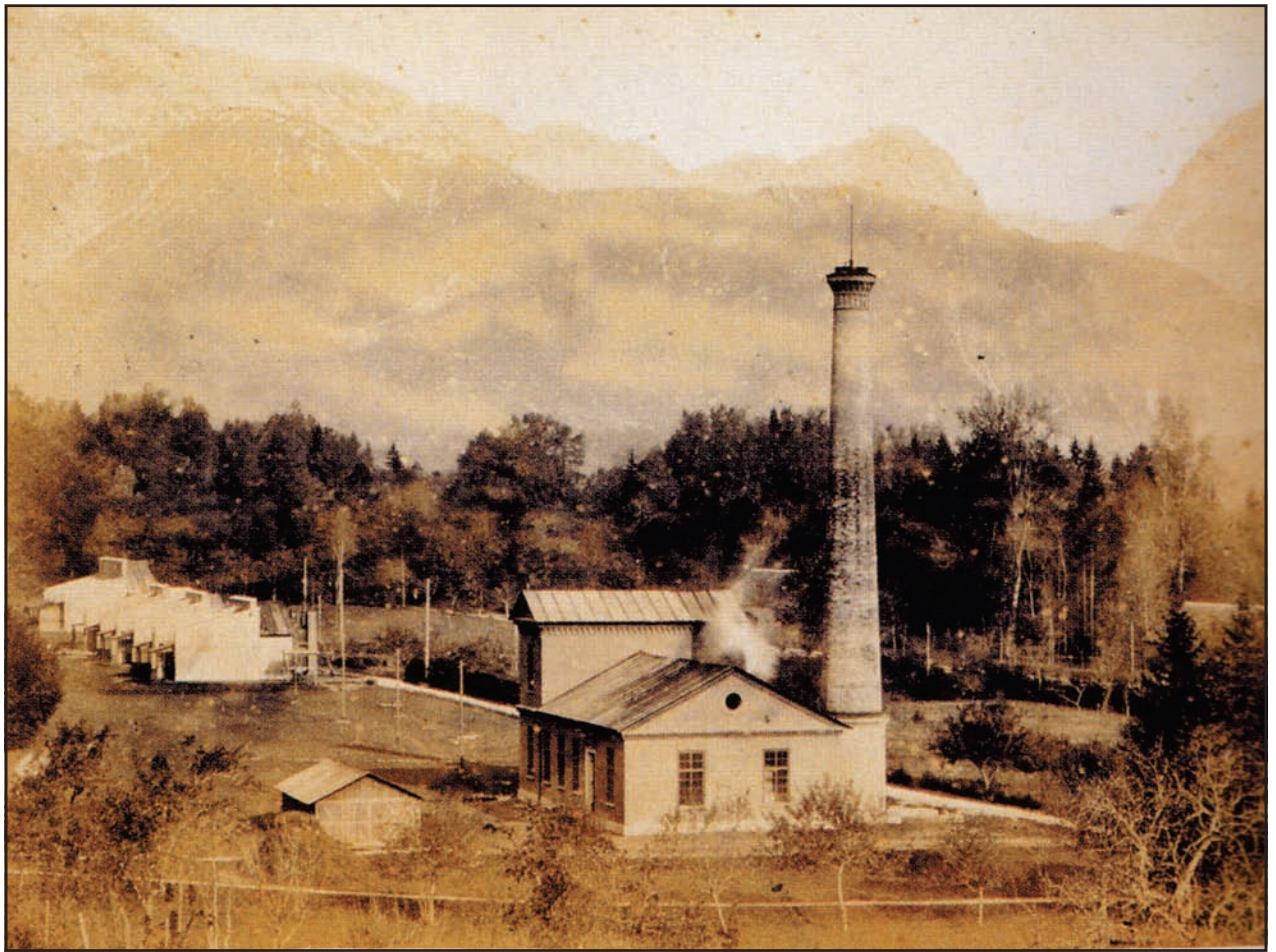
Konec 19. stoletja je Kamnik zaradi razvoja industrije in trgovine (v ospredju so bile potrebe smodnišnice) že zelo zgodaj dobil za tisti čas sodobno železniško povezavo s svetom. Promet na tej povezavi je bil vzpostavljen 28. januarja 1891.

V začetku 20. stoletja predvsem pa obdobju med obema svetovnima vojnama so se v Kamniku pojavili prvi zametki tovarn, ki so svoj zenit dosegle v času industrializacije v socializmu (Stol, Utok, Svilanit, Titan, Eta). Mesto je novonastajajočim podjetjem ponujalo naslednje prednosti: močno tradicijo obrti, geografsko lego, ugoden položaj zemljišč, vir pogonske energije, železniško povezavo in delovno silo. (Cerar 2016: 7)

1 Univ. dipl. ekon., diplomant mednarodnega podiplomskega študija menedžmenta (MBA), novinar in urednik časopisa *Finance*.

2 Univ. dipl. inž. elektrotehnike, diplomant mednarodnega podiplomskega študija menedžmenta (MBA).

Smodnišnica pred prvo svetovno vojno (Fototeka Medobčinskega muzeja Kamnik)

Obdobje hitre rasti po drugi svetovni vojni

Vsa zasebna podjetja so bila z uvedbo socializma po drugi svetovni vojni nacionalizirana. V obdobju intenzivne industrializacije in velike gospodarske rasti po drugi svetovni vojni so se ta podjetja, ki so se jim pridružila še nekatera nova (kot na primer Alprem, Svit, Rudnik kaolina ipd.), razvila v prave industrijske gigante. Leta 1987 so takratni stebri kamniškega gospodarstva (Stol, Titan, Svilanit, KIK, Utok in Eta) zaposlovali več kot 6.000 delavcev. Po strukturi je prevladovala predelovalna industrija, ki je v osemdesetih letih prispevala večinski del bruto družbenega proizvoda občine.

Tabela 1: Število zaposlenih v največjih kamniških podjetjih v sedemdesetih in osemdesetih letih prejšnjega stoletja

Podjetje	1975	1987
Stol	1.599	1.509
Titan	909	1.566
Svilanit	757	895
KIK	ni podatka	876
Utok	990	849
Eta	287	319

(Svetelj 1985: 192; Cerar 2016: 12)

V času pospešene industrializacije (od konca druge svetovne vojne do začetka osemdesetih let) so kamniška podjetja za svojo rast spretno izkoriščala razmere v nekdanji socialistični Jugoslaviji. Skupni jugoslovanski trg jim je omogočal poceni dostop do surovin in reprodukcijskih materialov, po drugi strani pa je ponujal veliko in sorazmerno nezahtevno tržišče za njihove izdelke. Izdelki kamniških tovarn, npr. Stolovo pohištvo, Titanove ključavnice, Svilanitovi izdelki iz frotirja – brisače, Utokova oblačila iz usnja, KIK-ovi tehnični eksplozivi ipd., so bili dobro poznani in cenjeni na trgu nekdanje Jugoslavije. Nekdanja skupna država je bila tudi dober vir delovne sile. Tudi kamniška podjetja so v času največje rasti uvažala delovno silo iz drugih (industrijsko manj razvitih) republik nekdanje Jugoslavije.

Ob veliki podpori takratne socialistične politične doktrine so proizvodna podjetja prehitela ostale, do tedaj tradicionalne gospodarske panoge – kmetijstvo, gozdarstvo, turizem, malo obrt. Za takratne razmere sorazmerno velik in pred tujo konkurenco zaščiten jugoslovanski trg je podjetjem omogočal solidno poslovanje in rast. Podjetja so bila osredotočena na prodajo na domačem (jugoslovanskem) tržišču. Jugoslovanski trg je večinoma zadostoval potrebam podjetij. Izvoz na razvita zahodna tržišča je bil sorazmerno redek in je predstavljal (še posebej v primerjavi z današnjimi časi) le majhen delež celotne prodaje. Pri izvozu na razvite trge so se podjetja soočala z dvema problemoma.

Prvi je bil nekonkurenčnost samih izdelkov, ki so na razvitih trgih lahko tekmovali zgolj z nizko ceno. Drugi problem je pomenil precenjen tečaj jugoslovanskega dinarja, ki je dodatno zniževal zasluge izvoznikov. V zvezi s tem je znan primer tovarne Stol, vodilnega proizvajalca pisarniške opreme v Jugoslaviji, ki je slovela po vrhunskem dizajnu. Z izvozom na trge zahodne Evrope je podjetje ustvarjalo izgubo. Zanimiv je tudi Stolov izvoz v ZDA, kamor podjetje nikoli ni prodrlo s svojimi vrhunsko dizajniranimi izdelki, pač pa je po cenah, ki niso pokrivala niti proizvodnih stroškov, izvažalo t. i. kolonialni stol (Stele 2004: 345). Čeprav so podjetja v veliko primerih z izvozom ustvarjala izgubo, ki so jo potem pokrivala z višjimi cenami na domačem trgu, so bile proizvodne kapacitete vseeno zasedene, prodaja na tuje pa je prinašala zaslužek v devizah, ki jih je država tedaj nujno potrebovala.

Zaton socialističnega gospodarstva

Obdobje svetovne gospodarske depresije in dolžniške krize je po naftnem šoku v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja, ki je prizadel celotno svetovno gospodarstvo, močno vplivalo tudi na gospodarsko situacijo v takratni Jugoslaviji. Že konec 70. let so se začeli kazati prvi znaki gospodarske krize, ki se je z leti le še poglobljala in je v svoji zadnji fazi pomembno prispevala k propadu bivše države. Ekonomska situacija se je še posebej poslabšala po bankrotu Jugoslavije leta 1982, ko ta ni bila sposobna servisirati svojega zunanjega dolga. Sledila so leta politično-gospodarskih eksperimentov na zvezni ravni (program stabilizacije ipd.), ki pa niso zaustavili negativne spirale. Ukrepi takratne zvezne vlade (Zvezni izvršni svet) so bili (z ekonomskega vidika) nedomišljeni in naravnani v nesmiselno varčevanje in protekcionizem ter izolacionizem domačega trga. Na makroekonomski ravni so bili simptomi krize visoka stopnja inflacije, splošen upad industrijske proizvodnje in zniževanje potrošnje. Na mikroravni so se podjetja borila s plačilno nedisciplino in nelikvidnostjo ter posledično vedno večjo zadolženostjo.

Gospodarska kriza je razgalila zgrešenost ekonomskega razvoja takratne države. Gospodarstvo kamniške občine je bilo po analizi Centra ekonomskih znanih iz Splita, ki je za jugoslovansko zvezno vlado analiziralo izbrane ekonomske parametre, sicer kar dvakrat zapored (v letih 1986 in 1987) uvrščeno najvišje med vsemi 530 jugoslovanskimi občinami (Kovač 1998: 7). Zapisi iz tistega časa vseeno razkrivajo, da so tudi kamniška podjetja dobro čutila vse posledice takratne ekonomske krize. Na operativni ravni so se podjetja spopadala s finančno nedisciplino, težavami s financiranjem, visoko inflacijo in padanjem kupne moči. Na bolj strateškem nivoju so bili za to obdobje značilni: šibko zavedanje globine in dolgoročnosti krize, pomanjkanje strateške vizije, kriza upravljanja, podkapitaliziranost in posledično nezmožnost investiranja, iztrošenost industrijske opreme, pomanjkanje strokovnega kadra.

Konec osemdesetih se je z usihanjem moči enopartijske države odprl prostor bolj liberalnim idejam tudi na gospodarskem področju. Liberalizacija odnosa do

zasebnega sektorja se je v kamniški občini neposredno odražala v visoki rasti (nad 10 %) števila zaposlenih v zasebnem sektorju (obrtništvo), kar je bilo primerljivo z domžalsko občino, v kateri je bilo obrtništvo v nekdanji Jugoslaviji najbolj razvito. Razvojne strategije občine, v kateri je še vedno prevladovala predelovalna industrija, so postale infrastrukturni razvoj zasebnega sektorja, kmetijstvo in turizem (Kovač 1998: 7). Turizem seveda predvsem v povezavi z Veliko planino, kar je kamniška posebnost. Tudi vse nadaljnje občinske oblasti so prepoznale Veliko planino kot veliko strateško priložnost za razvoj turizma v občini. Kljub velikim investicijam (skupno več milijonov evrov) predvsem v žičničarstvo ostajajo potenciali (vsaj v gospodarskem smislu) vse do danes neizkoriščeni.

Čas tranzicije, ko so »odšle fabrike«

Konec osemdesetih let je postajalo vedno bolj očitno, da Jugoslavija niti politično niti gospodarsko ne bo preživela. Notranji jugoslovanski trg je bil vse bolj nestabilen, kupna moč in potrošnja sta bili vedno nižji, podjetja so vedno manj investirala, nadaljevali so se problemi s plačilno nedisciplino, vedno več je bilo negativnih intervencij politike na gospodarsko področje (npr. srbski bojkot slovenskih proizvodov leta 1989).

Burno vrenje na slovenskem političnem prizorišču, ki je v letu 1990 pripeljalo do prvih demokratičnih volitev in je kasneje kulminiralo v razglasitvi samostojne in neodvisne države, je imelo vidne posledice tudi v gospodarstvu. Razglasitev nove neodvisne in samostojne države 25. junija 1991, ki ji je sledila desetdnevna vojna, je povzročila pravi ekonomski šok. Jugoslovanski trg se je za slovenska podjetja z osamosvojitvijo praktično zaprl, sledila sta opazno znižano povpraševanje po slovenskih izdelkih in težave v reprodukcijki verigi.

Kamniško gospodarstvo je slovensko osamosvojitve pričakalo v precej slabi kondiciji. Bogomir Kovač (1998) navaja:

»Vse razvojne priložnosti osemdesetih let so se nenadoma izkazale kot temeljne razvojne ovire devetdesetih: a) tradicionalna predelovalna industrija je bila tehnološko in proizvodno preveč zaostala, da bi se lahko hitro preusmerila na zahodne trge; b) vodilne managerske strukture so pogosto napačno ocenile, kako tehnološko, tržno in finančno prestrukturirati tovarne; c) politične oblasti niso imele nobenega večjega mestnega projekta, ki bi razvojno oživel gospodarske dejavnosti mesta; č) razvojna koalicija med menedžerskimi, političnimi in intelektualnimi strukturami mesta je povsem razpadla; d) podjetniški sektor malih in srednjih podjetij, ki povsod v Evropi pomeni temelj zmanjševanja brezposelnosti in gospodarskega razvoja, je ostal nerazvit.«

Sledilo je obdobje tranzicije, ki je postopoma popolnoma predružačilo strukturo kamniškega gospodarstva, zaradi deindustrializacije pa tudi podobo samega mesta. Tranzicija je praktično pometla z velikimi kamniškimi tovarnami, seveda pa so nove razmere, ki jih je ustvarila nova družbenoekonomska ureditev, omogočile razmah podjetništva, ki je vse bolj uspešno

polnilo vrzeli, ki so nastale po propadu nekdanjih velikonov.

Prvi je svojo zgodbo zaključil Utok. Poslovne težave, ki so se začele že ob koncu sedemdesetih let prejšnjega stoletja, in nezmožnost, da bi zagotovili ekološko ustreznost proizvodnje, so podjetje pahnilo v stečaj že leta 1992. Tovarno so leta 1998 porušili, na njenem mestu pa je zrastle stanovanjska soseska Mali grad. Stolove težave so se začele že v letih pred osamosvojitvijo. Izguba jugoslovanskega trga po osamosvojitvi, lastninjenje, krčenje programov in dezinvestiranje je rezultiralo v drobljenju na cel niz nepovezanih podjetij, ki so tudi sama kmalu zašla v težave. Na območju nekdanje »stare« tovarne na Duplici je danes poslovna cona, v kateri delujejo manjša podjetja in trgovsko-poslovni kompleks Qlandia. Tudi KIK-u se ni uspelo prilagoditi novim časom. Podjetje je po večkratnem prestrukturiranju, krčenju in odprodajah premoženja zaključilo v stečaju novembra leta 2009. Na južnem delu območja nekdanjega KIK-a se je stihijsko oblikovala industrijska cona. Iz tovarne Titan se je leta 2001 najprej izločila livarska dejavnost, ki jo je prevzel koncern Cimos, nato pa je ključavničarski del leta 2003 prevzela francoska družba Securidev. Podjetje Svlanit je delilo usodo proizvajalcev tekstila v Evropi, ki so zaradi globalizacije postali stroškovno neučinkoviti. Proizvodnje tekstila že vrsto let ni več v Kamniku. Izdelke po slovenskih zamislih tkejo azijska podjetja. Podjetje, ki je večkrat zamenjalo lastnike, je ohranilo svojo blagovno znamko in še vedno uspešno posluje. Tudi podjetju Eta je uspelo prebroditi viharna devetdeseta in menjave več lastnikov. Podjetje je danes eno od najuspešnejših živilcev v Sloveniji.

Potranzijska konsolidacija

V razmahu podjetništva v tranzicijskih devetdesetih so tudi v Kamniku nastajala (pa tudi ugašala) številna nova podjetja. Kamniško gospodarstvo se je preobrazilo tako po strukturi kot po dejavnostih. Po velikosti so začela prevladovati mikropodjetja in mala podjetja, po dejavnosti pa podjetja v storitvenih dejavnostih. Dinamika gospodarske aktivnosti je postala bistveno hitrejša kot v preteklosti.

Pregled poslovnih rezultatov kamniških podjetij pred krizo razkrije, da je bilo med večjimi kamniškimi družbami kar nekaj takšnih, ki so poslovale s skromnim dobičkom oziroma izgubo. Leta 2006 je bil denimo skupen čisti poslovni izid največjih devetih kamniških podjetij po prihodkih negativen. To je zelo slab podatek za obdobje visoke gospodarske rasti, v katerem so številna slovenska podjetja poslovala relativno uspešno. Med podjetji s prihodki, višjimi od milijona evrov, je bila kar tretjina zaposlenih v družbah, ki so poslovale z izgubo (največjo izgubo so v tistem obdobju izkazovale družbe Livarna Titan, KIK v stečaju, Meso Kamnik in Eta). Pomembnejšo vlogo kot desetletje po krizi so imela podjetja gradbenega sektorja oziroma družbe, ki so bile s svojo dejavnostjo precej vezane na investicije v zgradbe. To so bila zadnja leta poslovanja nekdanjih velikonov (vsaj v obliki, kakršno smo poznali v Kamniku), kot sta npr. Svlanit in KIK. Kamniške družbe v predkriznem obdobju visokega domačega povpraševanja niso znale izkoristiti in so posledično poslovale relativno skromno, upoštevajoč, da je šlo za čas »debelih krav«. (Tabela 2)

V tem obdobju so nekatera majhna oziroma srednje velika podjetja tlakovala temelje prihodnje visoke rasti. Takšen primer je družba Nektar Natura, specializirana za dobavo sokov in razvoj točilnih sistemov. Leta 2006 je imela 2,8 milijona evrov prihodkov, leta 2018 pa se družba z 21,9 milijona evrov prihodkov uvršča na četrto mesto med vsemi kamniškimi podjetji (za primerjavo: to je toliko, kot so leta 2006 znašali prihodki tedaj največjega Calcita).

Tabela 2: Deset po prihodkih največjih kamniških družb v letu 2006

Družba	Skupni prihodki (v EUR)	Čisti dobiček ali čista izguba (v EUR)	Število zaposlenih	Dodana vrednost na zaposlenega (v EUR)
CALCIT, d. o. o.	21.864.814	1.325.972	84	89.075
ETA Kamnik, d. o. o.	19.616.066	-673.752	238	22.212
DOM-TITAN, d. d.	19.248.406	950.776	326	19.596
MESO KAMNIK, d. d.	18.555.792	-1.257.486	102	15.135
SGP GRADITELJ, d. d.	17.957.202	1.069.654	127	35.987
SVILANIT, d. o. o.	13.627.875	57.470	306	15.135
LIVARNA TITAN, d. o. o.	10.820.956	-2.443.695	322	11.208
JUNGHEINRICH, d. o. o.	9.880.742	229.382	36	50.230
KAMNIK-SCHLENK, d. o. o.	9.739.939	500.346	66	35.382
ALCU, d. o. o.	8.791.688	633.029	17	85.265

(Vir: Ajpes Fi-Po)

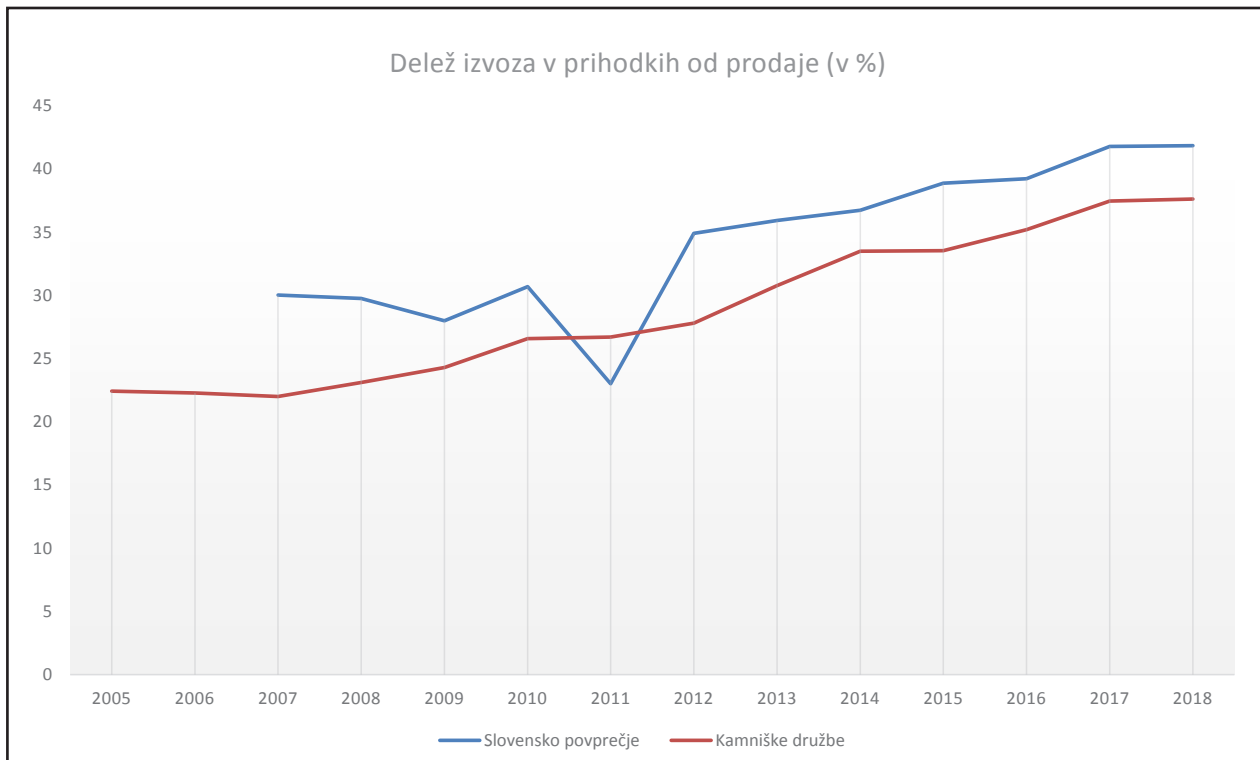

Sedež Calcita v Stahovici (Foto: Aleš Beno, časnik Finance)

V izvozu našli zdravilo za krizo

Globalna finančna kriza, ki je slovensko gospodarstvo ob koncu leta 2008 pahnila v recesijo, je kamniška podjetja podobno kot ostala v državi močno prizadela. Če so bili izkazi družb v letu 2008 kljub ohladitvi ob koncu leta za večino družb rekordni, pa je v letu

2009 opaziti 17-odstotni upad prihodkov od prodaje. Padeč je bil tako za kamniška podjetja izrazitejši od slovenskega povprečja (prihodki povprečnega slovenskega podjetja so v letu 2009 upadli za 15,5 odstotka). Je bil pa upad prodaje na domačem trgu večji od upada v tujini (ta je znašal 13 odstotkov).

(Vir: AJPES, lastni izračuni)

Domače povpraševanje je bilo ob razmahu dolžniške krize v Sloveniji okrnjeno in zaznamovano s slabo plačilno disciplino. Takšno okolje je bilo vsaj do leta 2014. Nekatere kamniške družbe pa so že v prvih letih po izbruhu krize poskušale rasti zunaj slovenskih meja. Tako je bil po podatkih AJPES-a že leta 2010 izvoz kamniških družb najvišji dotlej (prodaja na tujem v višini 101,1 milijona evrov je za 3,5 odstotka presegala prihodke od prodaje v tujini v dotlej rekordnem letu 2008). Vzorec rasti na tujem je opazen tudi v sledečih letih. Delež izvoza v vseh prihodkih od prodaje pa je tako z 22 odstotkov v letu 2007 postopno, a konstantno rasel na 38 odstotkov v letu 2018.

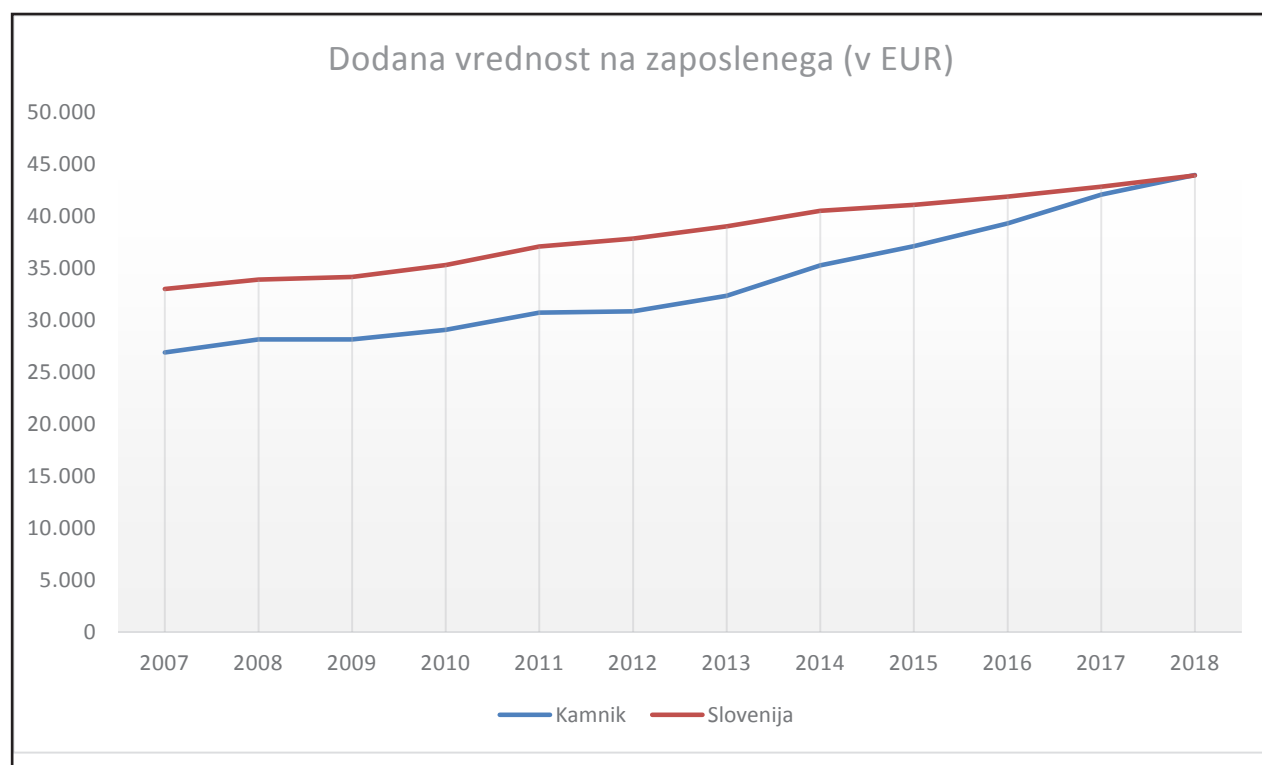
Takšen trend je zaznati tudi v slovenskem gospodarstvu. Delež prihodkov na tujem je s 30 odstotkov v letu 2007 zrasel na 42 odstotkov v letu 2018. Kamniško gospodarstvo po deležu izvoza tako zaostaja za slovenskim povprečjem, je pa rast prodaje na tujem v desetletju po izbruhu krize v kamniški občini med izrazitejšimi v Sloveniji. Predvsem po zaslugi izvoza (vrednost tega se je v desetih letih povečala za 157 odstotkov, povprečno slovensko podjetje pa ga je v tem obdobju povečalo za 71 odstotkov) je kamniškim podjetjem v desetih letih do 2018 uspelo prihodke povečati za 61 odstotkov, vsem slovenskim podjetjem skupaj pa precej manj (21 odstotkov).

Posledice večje internacionalizacije pa se niso kazale le v višjih prihodkih, ampak tudi v boljši dobičkonosnosti, višji dodani vrednosti, verjetno pa gre temu procesu pripisati tako ponovno rast števila delovnih mest v zasebnem sektorju v kamniški občini kot tudi rast plač.

Kako se je krepil čisti dobiček kamniških družb

Skupni čisti dobiček kamniških družb je v letih 2017 (44,5 milijona) in 2018 (37,8 milijona) znašal več kot dvakrat toliko kot leta 2008 (18,7 milijona). Pri tem ne gre spregledati, da je bil dobiček kamniških družb precej skromen vse do nastopa »debelih krav« oziroma do obdobja »pregrevanja« slovenskega gospodarstva, tj. do let 2007 in 2008, ko se je Slovenija ponašala z eno najvišjih gospodarskih rasti v Evropski uniji. Če je bila v letih 2007 in 2008 v slovenskem povprečju dobičkovna marža (delež dobička v prihodkih od prodaje) visoka do štiri odstotke, pa je bilo v treh letih do 2007 dobička zgolj za vzorec. To je bila deloma posledica izgub družb, ki so bile pred propadom (denimo KIK), pri analizi rezultatov družb pred desetletjem in več pa se je treba tudi zavedati, da gre za obdobje, ko so se v gospodarstvu tudi zaradi višjih efektivnih stopenj davka od dohodka pravnih oseb dobički »skrivali« (tako z legalnimi kot nelegalnimi računovodskimi praksami). Nadzor davčnih organov je bil manj učinkovit kot desetletje kasneje, za bančno financiranje pa čisti poslovni izid ni bil tako ključen kot v letih po finančni krizi.

S prestrukturiranjem kamniškega gospodarstva, z večjo usmeritvijo v izvoz in z izboljšanjem poslovanja nekaterih večjih kamniških podjetij se je povečala tudi povprečna dobičkonosnost kamniških družb. Dobičkovna marža EBIT (gre za kazalec, ki meri delež prihodkov od prodaje v dobičku iz poslovanja) je bila tako v letu 2018 višja od slovenskega povprečja. V letu 2018 je kazalec kamniških družb znašal 6,7 odstotka, slovensko povprečje pa v letu rekordnega dobička 4,8 odstotka. V prvih letih po izbruhu krize je bila dobičkovna marža kamniških podjetij podpovprečna.

(Vir: AJPES, lastni izračuni)

Od višje dodane vrednosti na zaposlenega do višjih plač

Spremembe v kamniškem gospodarstvu nazorno pokaže analiza rasti dodane vrednosti na zaposlenega. Gre za kazalnik, ki je med slovenskimi ekonomisti priljubljen pri ocenjevanju uspešnosti poslovanja, pove pa, koliko (na zaposlenega) podjetje ustvari s poslovnim procesom, potem ko od dohodkov odšteje neposredne stroške poslovanja (blaga, materiala, storitev). Preostanek sredstev podjetje lahko nameni za plačilo zaposlenih, dajatve na delo, davke od dohodkov pravnih oseb ter morebitne investicije, kritje stroškov financiranja in dividende lastnikom.

V letih od 2007 (pred tem letom so zanesljivi podatki težko dostopni) do 2013 je dodana vrednost na zaposlenega v kamniških podjetjih sicer rasla, a je bila rast v krizi podobno skromna kot v slovenskem gospodarstvu (in v dobri meri posledica zniževanja števila zaposlenih). Zaostanek za slovenskim povprečjem je tako v tem obdobju znašal od 17 do 19 odstotkov. Z izhodom iz krize (od leta 2014 naprej) pa se je dodana vrednost na zaposlenega v kamniškem gospodarstvu krepila hitreje od povprečja in v letu 2018 postala celo malenkost nadpovprečna. Kamniška podjetja so tako ustvarila več in si lahko privoščila, da višek razdelijo med več deležnikov (več za davke, več za zaposlene, več za lastnike oziroma več za lastni razvoj).

Kamniške družbe v tretjem tisočletju našega šteta v povprečju zaposlene plačujejo podpovprečno, vendar se je v desetletju od izbruha krize zaostanek opazno znižal. Leta 2007 je povprečna mesečna bruto plača zaposlenih v kamniških podjetjih znašala 1035 evrov, kar je bilo 14 odstotkov pod tedanjo povprečno plačo v zasebnem sektorju. Od leta 2015 naprej pa so zaposleni v kamniških družbah v povprečju plačani sedem odstotkov manj od državnega povprečja v zasebnem sektorju. V štirih letih do leta 2018 so plače v kamniških podjetjih rasle podobno kot slovensko povprečje.

Z vidika števila delovnih mest v kamniških družbah je bila kriza neizprosna. V šestih letih do leta 2012 se je število delovnih mest v kamniškem zasebnem sektorju znižalo za skoraj tisoč oziroma za 23 odstotkov, na 3309, medtem ko je v enakem obdobju v vseh slovenskih družbah število zaposlenih upadlo za 11 odstotkov. Ob izhodu iz krize pa so delovna mesta nastajala hitreje. Med letoma 2015 in 2018 se je število zaposlenih v kamniških družbah povečalo za 17 odstotkov, v slovenskem zasebnem sektorju za 15 odstotkov.

Če se bo rast dodane vrednosti na zaposlenega v kamniških podjetjih nadaljevala, bi bila lahko prihodnja rast plač kot tudi nastajanje delovnih mest v kamniških podjetjih nad slovenskim povprečjem. To tezo bi podkrepile morebitne nove investicije, za katere se praviloma pogosteje odločajo družbe z višjo dodano vrednostjo, nove investicije pa pogosto odpirajo nadpovprečno plačana delovna mesta.

Kamniško gospodarstvo iz krize relativno malo zadolženo

Investicijski potencial kamniških podjetij je visok tudi upoštevajoč relativno nizko zadolženost. Delež kapitala v virih financiranja kamniških podjetij je v letu 2018 znašal 51 odstotka (za primerjavo: pred finančno krizo 37,1 odstotka), medtem ko je imelo povprečno slovensko podjetje v virih financiranja za 47 odstotkov kapitala (pred krizo 34 odstotkov).

Po krizi so se predvsem v bančnih krogih pri presojanju zadolženosti začeli bolj posvečati podatku neto finančnega dolga (gre za seštevek dolgoročnih in kratkoročnih predvsem bančnih virov, zmanjšan za denarna sredstva podjetja) v primerjavi z dobičkom iz poslovanja pred amortizacijo (EBITDA). Kamniška podjetja so v povprečju zadolžena za 1,5-kratnik letnega EBITDA, kar pomeni, da so v letu in pol iz ustvarjenega denarnega toka iz poslovanja zmožna pokriti svoj bančni dolg. To je dober podatek, če upoštevamo, da slovensko povprečje znaša 2,3-kratnika EBITDA in da so banke brez večjih zadržkov pripravljene financirati podjetja vsaj do 3-kratnika kazalnika neto finančnega dolga EBITDA.

Kamniška podjetja so bila že pred krizo manj zadolžena od državnega povprečja (5,3-kratnik EBITDA), so pa vseeno pri neto zadolženosti v višini 4,4-kratnika EBITDA poslovala s prevelikim finančnim vzvodom. Sploh, če se pri tem zavedamo, da je bil tedanji EBITDA na srednji rok nevzdržen, kar se je pokazalo v letih krize.

Strukturne spremembe kamniškega gospodarstva v desetletju po krizi

Izboljšana statistika kamniškega gospodarstva je predvsem posledica uspešnega poslovanja nekaterih največjih podjetij in hitre rasti nekaterih pred krizo manjših družb. Velikani kamniškega gospodarstva v zadnjih letih debelih krav niso blesteli. Prva deseterica po prihodkih je tako v letih 2007 in 2008 skupaj ustvarila 1,8 milijona oziroma 2,9 milijona evrov čistega dobička, leta 2018 pa 15 milijonov. Leta 2008 so imela kar štiri podjetja med največjimi desetimi po prihodkih dodano vrednost na zaposlenega 20 tisoč evrov oziroma manj (ob tem je treba poudariti, da gre za čas gospodarske ekspanzije, ko je bila rast BDP v Sloveniji med višjimi v Evropi), kar je bilo premalo tako za dostojna plačila zaposlenih kot za razvoj panog. Kar šest od desetih največjih pa je imelo dodano vrednost na zaposlenega nižjo od slovenskega povprečja (to je v letu 2008 znašalo 33.920 evrov).

Do leta 2018 pa je v kamniškem gospodarstvu opaziti strukturne spremembe, pri čemer so se med pomembnejše družbe prebile hitro rastoče dobičkonosne družbe, pri nekaterih velikanih pa je opaziti izboljšanje poslovanja. Nižjo dodano vrednost na zaposlenega od državnega povprečja (ta leta 2018 znaša 43.938 evrov) sta imeli v letu 2018 le dve kamniški podjetji med 10 največjimi po prihodkih, štiri družbe pa so imele za vsaj 85 odstotkov višjo dodano vrednost na zaposlenega od povprečja.

Tabela 3: Največjih deset kamniških družb po prihodkih za leto 2018

Družba	Skupni prihodki (v EUR)	Čisti dobiček ali čista izguba (v EUR)	Število zaposlenih	Dodana vrednost na zaposlenega (v EUR)
CALCIT, d. o. o.	80.462.893	4.592.039	155	139.541
MESO KAMNIK, d. d.	32.946.247	318.877	129	27.175
ALCU, d. o. o.	26.038.057	628.176	44	54.714
NEKTAR NATURA, d. o. o.	21.878.990	2.239.206	80	85.703
ADRIAL, d. o. o.	20.946.049	1.488.725	25	96.791
ETA Kamnik, d. o. o.	20.733.569	2.819.524	136	54.732
JUNGHEINRICH, d. o. o.	16.431.100	651.102	53	82.002
DOM-TITAN, d. d.	16.330.625	-397.921	163	30.681
SGP GRADITELJ, d. d.	15.613.221	924.239	91	44.959
KAMNIK-SCHLENK, d. o. o.	14.898.970	1.716.351	64	67.772

(Vir: Ajpes Fi-Po)

Med družbami, ki izstopajo po prihodkih, dobičku, številu zaposlenih, dodani vrednosti na zaposlenega oziroma kakšnem drugem merilu, pa ne zasledimo družb iz turistične panoge, ki jo nekateri mnenjski voditelji v kamniškem okolju izpostavljajo kot eno od gospodarskih prioritet. Najvišje prihodke v panogi ima družba Terme Snovik, ki je z 2,7 milijona evrov prihodkov 49. največja kamniška družba, med družbami z več kot milijonom prihodkov (temu kriteriju zadošči 111 kamniških podjetij) iz panoge med največjimi družbami naletimo tudi na Veliko planino (1,2 milijona evrov prihodkov), zasledimo pa še nekatere manjše

agencije ter družbe za prevoz potnikov, ki pa k celotnemu kamniškemu gospodarstvu prispevajo manjše število zaposlenih in manjšo ustvarjeno dodano vrednost.

Kamniško gospodarstvo izven občinskih meja

V zgornji analizi ne zajamemo vse gospodarske aktivnosti v Kamniku, po drugi strani pa je v teh številkah deloma všteta tudi dejavnost kamniških podjetij oziroma njihovih poslovnih enot izven občine. Državna

Poslovalnica družbe Nektar Natura na Ekslerjevi ulici (Arhiv družbe Nektar Natura)

Razvojni laboratorij družbe Nektar Natura (Arhiv družbe Nektar Natura)

statistika in poslovni register namreč beležita in razvrščata podatke o poslovanju podjetij glede na sedež podjetja in ne kraj poslovanja. To je opazno predvsem v občinah, kot je Komenda, ki izkazuje v letih do 2018 visoke prihodke po zaslugi sedežev podjetij, kot je trgovska družba Lidl, četudi ta večino prodaje na drobno ustvari v občinah po Sloveniji. Na drugi strani pa je denimo gospodarska statistika Mengša prikrajšana za enega največjih proizvodnih obratov v tej regiji – sedež Leka je namreč v Ljubljani.

V občini Mengeš pa je registrirana družba Interblock, ki jo je ustanovil eden vidnejših kamniških podjetnikov Joc Pečecnik in v kateri številne vodilne pozicije zasedajo kamniški zaposleni. Tudi v trzinski obrtno-industrijski coni je nekaj kamniških družb – denimo eno uspešnejših slovenskih podjetij za spletno prodajo HS Plus (ki deluje pod blagovno znamko Vigohop). V kamniško statistiko pa ni zajet niti obrat Jate Emone na Korenovi cesti. Prvi mož in največji lastnik zaloške skupine, ki proizvaja krmila in živila, je Kamničan Stojan Hergout, sicer v letu 2019 tudi predsednik združenja kamniških podjetnikov Podjetniški klub Kamnik. Prav tako v kamniško statistiko niso zajete kamniške izpostave Danfossa Trate, Helle Saturnusa in Iskre Mehanizmi ter še nekaterih.

Kakšno smer bo ubralo kamniško gospodarstvo?

Kamniško gospodarstvo se je pred mnogimi desetletji po nekaterih merilih uvrščalo med gospodarska središča Slovenije. To so bila leta, ko je bila proizvodnja v državi tehnološko manj napredna. Nekdanji

kamniški gospodarski mastodonti se ob odsotnosti potrebnih investicij in izgubi zanje ključnega jugoslovenskega trga na zahodnih trgih niso znašli, hkrati pa je povpraševanje po nekaterih izdelkih zamrlo (denimo usnjarstvo v Utoku). Na drugi strani pa so v desetletjih nekatere družbe našle visoko dodano vrednost v že odpisanih panogah (Calcit je z visokimi naložbami med uspešnejšimi evropskimi družbami v dejavnosti kamnoloma).

Stalnica v kamniškem gospodarstvu je živilskopredelovalna industrija, ki je v izhodu iz krize za nekatere družbe postala zelo dobičkonosna (na primer Eta in Nektar Natura). V zadnjih letih ne moremo mimo razvoja kamniških mikropivovarjev, ki v strukturi gospodarstva v letu 2018 sicer še ne igrajo pomembne vloge, izkazujejo pa visoko rast prihodkov in bi kot takšni v prihodnjem desetletju lahko imeli pomembnejšo vlogo. Nasploh se zdi, da je podpora za prodorna zagonska podjetja iz živilske panoge v kamniškem gospodarskem ekosistemu ena boljših v Sloveniji tako z vidika možnosti kapitalskih investicij v mlada podjetja kot tudi znanja in izkušenj, pomembnih za rast na domačem trgu in prodoru na tuje trge.

Pri pomoči zagonskim in mladim podjetjem oziroma podjetnikom igrata pomembno vlogo podjetniški pospeševalnik KIKštarter in Podjetniški klub Kamnik. KIKštarter nekateri vodilni mnenjski voditelji slovenskega podjetništva prepoznava kot dobro prakso spodbujanja podjetništva. Namestnik predstojnice katedre za podjetništvo na ljubljanski ekonomski fakulteti Blaž Zupan kot pozitivno lastnost izpostavlja, da KIKštarter ne podpira zgolj visokoletečih podjetniških zgodb, ki praviloma težko uspejo, ampak spodbuja vse

Srečanje z uspešnimi mladimi start up podjetniki v KIKštarterju (Foto: Iztok Derstvenšek)

segmente podjetništva, tudi takšne, ki imajo potencial za nastanek zgolj nekaj delovnih mest s povprečno dodano vrednostjo (Ugovšek 2015).

To pa ne pomeni, da v KIKštarterju ni odmevnih uspešnih zgodb. V prvih nekaj letih delovanja je opaziti nekaj uspešnih podjetniških zgodb iz dejavnosti spletne prodaje. Znanje, dobra praksa in podjetniški navdih se s predavanji in srečanji pretežno mladih podjetnikov prenašajo v različne segmente in podporne službe spletne prodaje. Novi podjetniki, ki bi želeli udeležiti svojo podjetniško zamisel, imajo na različnih dogodkih in predavanjih možnost prisluhniti uspešnim praksam kamniških podjetnikov in strokovnjakov z različnih področij ter tako uspešneje načrtovati svojo pot.

Podobno prenaša znanje in širi glas kamniškega gospodarstva tudi Podjetniški klub Kamnik, le da je osredinjen na večje gospodarske subjekte. Tovrstni prenos znanj se zdi pri nadaljnjem osvajanju tujih trgov pomemben in lahko pripomore k nadaljnjemu izboljševanju kazalnikov kamniškega gospodarstva.

Literatura

Kaja CERAR, 2016: *Novejši razvoj industrije v Kamniku*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo. Dostopno na <https://repositorij.uni-lj.si/Dokument.php?id=102815&lang=slv>.

Kamniško-komendski biografski leksikon. Dostopno na <https://www.leksikon.si/Oseba/Osebald/90>.

Bogomir KOVAČ, 1998: Revitalizacija mesta Kamnik – priložnost ali še ena zapravljena možnost. V: *Kamniški zbornik XIV*. 7–12. Kamnik: Občina Kamnik.

Marko KUMER, 2014: *Mali besednjak kamniške industrije*. Kamnik: Medobčinski muzej Kamnik.

France STELE: Sto let Stolovih stolov: ob stoletnici kamniškega Stola, tovarne, ki je ni več. V: *Les: revija za lesno gospodarstvo*, letnik 56, številka 10. 339–348.

Franc SVETELJ, 1985: Razvoj občine Kamnik v sedemdesetih letih. V: *Kamnik 1229–1979: zbornik razprav s simpozija ob 750-letnici mesta*. Kulturna skupnost Kamnik in Sekcija za krajevno zgodovino Zgodovinskega društva za Slovenijo. 191–199.

Jure UGOVŠEK: V času startupovske mrzlice država študenta ovira na podjetniški poti. V: *Finance*. 207/4607. Dostopno na <https://posel2030.finance.si/8837411>.

Podatkovna baza AJPEŠ Fi-Po.

Podatkovna baza Bisnode Gvin.

Rajko Slapnik¹
Drnovškova pot 2, Kamnik
rajko.slapnik@gmail.com

Vido Kregar²
Volčji Potok 8, Radomlje
vido.kregar@gmail.com

Analize izvirskih, potočnih in fekalnih vod velikoplaninske planote

Vse od ustanovitve Jamarskega kluba Kamnik (1977) smo člani kluba v okviru svojih zmožnosti sodelovali pri raziskavah podzemnih vod v Kamniško-Savinjskih Alpah. Po letu 1995 so te povsem zamrle. Člani Jamarskega kluba Kamnik smo v zadnjih 3 letih ponovno izvedli večkratna merjenja fizikalno-kemijskih, mikrobioloških in bioloških lastnosti vode v izviri, potokih, ledišču, čistilni napravi in greznicah velikoplaninske planote. Dobljeni rezultati kažejo na človekovo dejavnost na velikoplaninski planoti s povečano koncentracijo nitratov, z večjim številom bakterij *Escheria coli* in koliformnih bakterij v izvirskih vodah na planoti in pod njo. Rezultati mikrobioloških analiz so pokazali polno zasičenost velikoplaninskega podzemlja s fekalnimi polutanti. Potrjujejo veliko občutljivost vodnih sistemov na kakršnokoli onesnaženje, ki se pojavlja v povirnih delih vodotokov. Le v enem izviri bakterija *Escherichia coli* ni bila zaznana. Skrb za kvalitetno pitno vodo in ohranjanje naravne dediščine mora biti in ostati prioriteta našega sobivanja v tem času in na tem prostoru.

Ključne besede: Velika planina, pitna voda, odpadna voda, fizikalno-kemijske analize, mikrobiološke analize vode, onesnaževanje

Since the founding of the Kamnik Caving Club (1977), club members have been conducting groundwater research in the Kamnik-Savinja Alps to the best of their abilities. After 1995, research ceased completely. In the last 3 years, members of the Kamnik Caving Club have once again conducted measurements of the physio-chemical, microbiological and biological properties of the water in springs, streams, freezing points, treatment plant and septic tanks in the high mountain plateau. The obtained results indicate human activity with an increased concentration of nitrate, with higher levels of *E. coli* and coliform bacteria in spring waters located on and below the plateau. The results of microbiological analyses indicate faecal pollutants in these underground waters. They confirm the high sensitivity of water systems to any pollution occurring in the spring parts of these watercourses. Only one spring was contaminated by *E. coli* bacteria. Ensuring the quality of drinking water and preserving our natural heritage must be our top priority at this time and in this area.

Keywords: Velika planina, drinking water, wastewater, physio-chemical analyses, microbiological analyses of water, pollution

- 1 Jamarski klub Kamnik, doktor bioloških znanosti, samostojni raziskovalec in zunanji sodelavec Prirodoslovnega muzeja Slovenije, jamar in biospeleolog, predsednik Jamarskega kluba Kamnik.
- 2 Jamarski klub Kamnik, bil je prvi predsednik JKK in dvakratni predsednik Jamarske zveze Slovenije. Zanimata ga ne le odkrivanje in plezanje po novem votlem prostoru, pač pa tudi nastanek in vsebina jam po geološki, biološki in hidrološki plati.

Uvod

Leta 1977, ko smo ustanovili Jamarski klub Kamnik (JKK), so se v Ljubljani že resno zavedali svoje ranljivosti pri oskrbi s pitno vodo. Po informacijah v medijih imajo še vedno probleme z varovanjem zalog pitne vode. Ogrožajo jih ne samo kmetje, industrija, promet, pač pa gre že za konflikt med vodovodom in kanalizacijo, torej znotraj sistema vodne oskrbe. Nekaj podobnega se dogaja tudi v občini Kamnik.

V Kamniku so se problema tedaj že zavedali in so v desetih letih naredili novo, manj ogroženo zajetje, vendar na območju, ki je bilo 20 let prej deklarirano za smučišče. Potem so nekaj časa tekale raziskave o ogroženosti, a so po letu 1995 povsem zamrle in smo živeli v veri, da iz planine v dolino ne priteče nič škodljivega; če že, pa teče v sosednje kraje in se nas to ne tiče. Jamarski klub Kamnik je v tem času v okviru svojih možnosti izvedel oziroma sodeloval pri bolj obsežnih, a v občini Kamnik na žalost neodmevnih akcijah (Novak 1994/95; Kregar, Slapnik, Uršič 2005; Kregar, Pogačnik, Ručigaj 2006).

V tisti čas sega anekdota. Ko smo člani Jamarskega kluba Kamnik v okviru programa raziskovalne skupnosti občine Kamnik raziskovali vodne razmere na Veliki planini, smo delali tudi bakteriološke raziskave. Pravzaprav smo zajemali vzorce vod v sterilizirane stekleničke kokte (tak je bil tedaj postopek vzorčenja) in jih nosili na preiskave v Ljubljano. Vse smo imeli šifrirano in vode v jamah in tudi izviri na površju so bili kar dobri. Za razliko smo zajeli tudi vodo v luži. Ta je pokazala mnogo slabšo sliko, a ker niso vedeli, od kod je, so nas tolažili, da vodovoda s tako slabo vodo kljub vsemu še ne bodo zaprli. Na žalost so originalni dokumenti teh analiz, tako kot še mnogo drugih pomembnih dokumentov, izginili med vlomi v sedež našega društva v zaklonišču na Bakovniku, kamor smo se preselili po vrnitvi Mekinjskega samostana nunam, ko tam za jamarje ni bilo več prostora – in ga ni niti sedaj, ko ne služi več osnovnemu namenu.

V okviru projekta Vodne zgodbe Kamniško-Savinjskih Alp³, financiranega iz Evropskega kmetijskega sklada za razvoj podeželja in Občine Kamnik (2017–2018) ter treh pogodb (2018–2019)^{4, 5, 6}, ki jih je prav tako financirala Občina Kamnik, smo člani Jamarskega kluba Kamnik v letih 2017–2019 izvedli večkratne meritve fizikalno-kemijskih, mikrobioloških in bioloških lastnosti vode v izviri, potokih, ledišču, čistilni napravi in greznicah velikoplaninske planote. Iz literature, kart in lastnega geografskega in geološkega poznavanja velikoplaninske planote smo izbrali naj-

- 3 Analiza vodnih virov. V: Vodne zgodbe Kamniško-Savinjskih Alp. Pogodba št. 02-2017 – PS. Naročnik: LAS Srce Slovenije, izvajalec: Jamarski klub Kamnik, 2017–2018.
- 4 Analiza 15 vodnih virov pod Veliko Planino. Naročnik: Občina Kamnik, izvajalec: Zospeum, raziskovanje mehkužcev, 2018–2019.
- 5 Raziskave in analize 10 vodnih virov in strokovna pomoč Občini Kamnik. Naročnik: Občina Kamnik, izvajalec: Jamarski klub Kamnik, 2019.
- 6 Testiranje učinkovitosti učinkovitih mikroorganizmov na čistilni napravi kampa Alpe pri spodnji postaji nihalke v Kamniški Bistrici. Naročnik: Občina Kamnik, izvajalec: Micro-natura, d. o. o., Jamarski klub Kamnik, 2019.

Izvir Lučnice v Podvolovlju (Foto: Rajko Slapnik)

pomembnejše, najznačilnejše in najprimernejše vire pitne vode. Sledile so meritve fizikalno-kemijskih parametrov, jemanje vodnih vzorcev za mikrobiološke analize ter inventarizacija in raziskave bioindikatorskih vrst mehkužcev (sladkovodnih školjk in polžev). Meritve in vzorčenja na posameznih lokalitetah so bila izvedena od 1-krat do 6-krat (Preglednica 1). Poleti 2019 smo enkrat tedensko jemali vzorce izpustov fekalnih vod iz 2. prekata male čistilne naprave (MČN) v kampu Alpe pri spodnji postaji nihalke na Veliko planino. Nekoliko manj pogosto smo vzorčili v 3. prekату greznice gostilne na Zelenem robu.

Izmed fizikalno-kemijskih lastnosti izvirskih in potočnih vod smo merili: pretok vode, temperaturo vode in zraka, električno prevodnost, redoks potencial, TDS-delce, raztopljeni kisik, pH-vrednost (koncentracija vodikovih ionov), nitrate (NO_3^-), amonij (NH_4^+) in sulfate (SO_4^{2-}).

Mikrobiološke analize izvirskih in potočnih vod so vključevale ugotavljanje prisotnosti bakterije *Escherichia coli* in koliformnih bakterij, število kolonij pri 22 °C in število kolonij pri 37 °C.

Fizikalno-kemijske parametre v fekalnih odpadnih vodah so izmerili na Javnem podjetju Centralna čistilna naprava Domžale - Kamnik, d. o. o. (JP ČN Domžale – Kamnik), in v Nacionalnem laboratoriju za zdravje, okolje in hrano (NLZOH) v Kranju.

Biološke raziskave so temeljile na ugotavljanju prisotnosti bioindikatorskih vrst, med katere sodijo tudi podzemeljske in izvirske vrste polžev. Njihov obstoj je močno odvisen od okoljskih dejavnikov, ki lahko zelo spremenijo njihov medij, v našem primeru vodo, v kateri živijo. Praviloma skoraj vse podzemeljske in izvir-

ske vrste polžev živijo v čistih in neonesnaženih vodah. Malo je vrst, ki so sposobne preživeti večje trenutno ali daljše onesnaženje voda, v katerih živijo. Njihovo pojavljanje v podzemskih in izvirskih vodah potrjuje naravni značaj vode v daljšem časovnem obdobju.

Opisi izvirov, potokov in ledišča

29 Izvir v dolini Konjske, Kamniška Bistrica

V dolini Konjske je strelišče in takoj za streliščem je na severni strani nakazan graben, v katerem izpod navaljenih skal priteka voda. V primerjavi s potokom je ni veliko, je pa izvir zanimiv zaradi lege in kakovosti vode. Razlogi za izvir v dnu doline geološko niso prav jasni.

30 Izvir ob cesti v Kamniško Bistrico, Kamniška Bistrica

Med Predkonjsko in spodnjo postajo žičnice Velika planina je na vzhodni strani ob cesti betonsko korito. Vanj je napeljana voda, ki izvira višje v bregu in se združuje v grabnu, ki je pravzaprav hudourniška struga. Pobočje je poraslo z mešanim gozdom in dokaj strmo. Pri tem koritu se dosti ljudi ustavlja in pije vodo, nekateri pa si jo točijo tudi za domov.

31 Izvir v Prapretnem, Stahovica

Ob poti proti Sv. Primožu je na levi strani tik nad ovinkom, kjer se od ceste odcepi pešpot, majhen izvir. Pretok je prav majhen, vendar je lokacija zaradi množice potnikov zelo dobra, saj malo naprej ležeči umivalnik slovi po tem, da njegova voda ni zdrava in je niti živina, ki jo ženejo na letno pašo na planino, ne sme piti.

34 Izvir v Kajžarskem Šuncu, Črna pri Kamniku

Na izviri Kajžarski Šunc je že zdavnaj stala kajža, ki je izviri dala ime. Sicer se pa temu delu doline reče V šuncih, saj je tu dosti izvirov, ki jih domačini imenujejo šunc. Pritekajo izpod Velike planine in na pobočju nad Šuncami je brezno, po katerem teče šibek vodni tok. Z barvanjem je dokazano, da priteče v Kajžarski Šunc. Na izviri je lastnik prenovljene kajže naredil vrsto okrasnih bazenov, skozi katere se pretaka voda.

35 Izvir v Zavrhu, Kališe, Črna pri Kamniku

V bližini cerkve sv. Ahaca na Kališu je nad cesto vodno zajetje, rezervoar. Iz njega je odvečna voda speljana v enega ali dva postavljena soda. Vodovod oskrbuje bližnje hiše. Ljudje pravijo, da je voda v tem studencu zelo dobra, kajti mešana se apnenčeva in silikatna voda, kar da zelo zdravo mešanico. Na bližnjem prevalu Črnivec tako vodo stekleničijo pod znamko 902.

36 Izvir Curle na Mali planini, Velikoplaninska planota

Na južnem grebenu Poljanskega roba je približno v višini Male planine na jugozahodni strani izvir. Sedaj je zajet in tam stoji betonsko zajetje. Vodo je še mogoče zajeti nad zajetjem. V prejšnjem stoletju je bilo tam še korito in ko je pozimi zamrznilo, so ga pametni turisti hoteli odtaliti. Ogenj, ki so ga naredili, je bil prevelik in jim je ušel pod steno ter zanetil gozdni požar. Gasilci so ga v precej nepristopnem terenu gasili več dni.

37 Izvir pod Konjščico, Velikoplaninska planota

Ko so za časa kraljevine na Dolu sekali les, se je pokazala možnost za pašo in so ustanovili pašno skupnost. Ker vode ni bilo na razpolago, so zajeli studenec pod Konjščico in vodo napeljali v korita na Dol. Tak studenec je za planoto Velike planine malo nenavaden. Vložek glinencev v apnenih skladih namreč prinese na površje kar precejšnjo količino dobre vode, saj je okolica porasla z mešanim gozdom. Utegnejo pa škoditi divja smetišča, ki so se z Velike planine, kjer niso dobrodošla, že premaknila v vrtače blizu Konjščice.

38 Izvir Krivčeve vode, Velikoplaninska planota

Nad ovinkom ceste od Rakove ravni proti Veliki planini na levi strani nad cesto opazimo velik betonski blok. To je zajetje izvira z rezervoarjem in koritom. Naprave so nekoliko zanemarjene, saj se intenzivnost paše na tej planini zmanjšuje. Nekdaj je bil to lep izvirček, katerega osnova so mešane plasti apnenca ali pa kar wengenski skladi, vloženi med drug, bolj topen apnenec. Okolica je prav idilična: redki gozd, ki služi kot pašnik, nudi tudi lep razgled na Veliki Rogatec in ostalo vzhodno stran Kamniško-Savinjskih Alp.

40 Izvir Žegnanega studenca, Podvolovljek

Ta studenec je najvišji v dolini Lučke Bele in mu zato pripada ta častni naziv, katerih sicer najdemo še kar nekaj. V bistvu je to del hudourniškega grabna, kjer se voda za nekaj metrov pojavi v površinskem toku, sicer pa teče med kamenjem pod zemljo. Na uravnavi poleg studenca so naredili čebelarsko postajo, ki je okolico nekoliko spremenila iz gozda v jaso, tudi dostop je zaradi protimedvedje ograje otežen.

41 Sedem studencev, Podvolovljek

Nekaj sto metrov pod Žegnanim studencem v strugi Lučke Bele voda izpod kamenja pride na površje in nato trajno teče po strugi. Mesto izvira se glede na vodne količine premika po strugi. Tu izvira del voda s koroškega dela Dleskovške planote.

53 Izvir Lučnice pri Podpečniku, Podvolovljek

Ta izvir je del zelo zanimivega hidrološkega vozla. V strugi se pojavi izvir, ki po barvanju sodeč dovaja vode iz podzemlja Velike planine, na tem kraju se končuje tudi soteska Brložnica, poleg tega je tam še vhod v vodno Tomaževčevo jamo. Dostop do tega zanimivega kraja je mogoč čez travnike, vendar ni urejen in ga nekoliko ovirajo razne ograje, dostop skozi sotesko Brložnice pa praktično ni mogoč.

90,1 Kopišče – zajetje

Nad hišami jugovzhodno od Gozdarskega doma na Kopiščih so v sicer suhem grabnu naredili zajetje vode, ki priteka iz morene oziroma pobočnega grušča. Presežek vode teče po cevi do pregrade v grabnu, zgrajene iz skal in betona, od koder voda napaja še jezerce pri hišah. Voda priteka iz morene, zaledje sta Kopa in Rzenik, orografsko gledano pa lahko tudi Dol.

90,2 Kopišče – izvir

Pod hišami južno od Gozdarskega doma na Kopiščih teče potoček Kopišnica. Izvira kakih dvesto metrov od doma, voda pa priteka iz morene oziroma pobočnega grušča. Skupaj se zbira precej razpršeno in se je šele malo nižje nabere toliko, da jo je mogoče vzorčiti. Do bližine izvira nas pripelje ne ravno vzdrževana gozdna cesta, sicer pa je treba po gozdu. Zaledje sta Kopa in Rzenik, orografsko gledano lahko tudi Dol. Na karti sta sicer vrisana dva potočka, a ju razen ob močnem deževju ni videti.

91 Dolski graben, kota 960

Dušan Novak omenja studenec na združenju dveh grabnov približno na tej koti. Eden dobiva vodo od zajetja pod Konjščico, drugi pa pride izpod Dola, pravzaprav izpod lovske kočice na Dolu, kjer je v grabnu prav prijeten skok. Temu kraju domačini pravijo Na kalu. Tudi naši prijatelji lovci so nam ga večkrat omenjali, vendar s pripombo, da tam vode ne kaže piti. Pri naših raziskovanjih na tem kraju nismo našli tekoče vode, pač pa le stoječo v lužah oziroma plitvih kotanjah. Temu, da voda ostane na površju, je vzrok kamninska sestava. Tla tam sestavljajo lapor in skrilavci. To je večja krpa mlajših sedimentov, ki tudi navzven spreminjajo podobo grabna, saj se zaobljeni grički in močvirne ravnine pojavljajo še precej visoko v bregu. Ta opis nam pomaga tudi pri dostopu do tega zanimivega kraja bodisi od Dola ali od Kopišč, vedno pa je to območje severno od steze.

91,1 – Dolski graben, kota 760

Pod stezo med spodnjo postajo žičnice in Dolom je približno na višini 760 m nad morjem v grabnu slišati žuborenje. Po strmem bregu se spustimo do kraja, kjer se v strmem nasutju med bloki pojavi voda. Verjetno se tu zaradi kakšne podzemne zapore na površje

dvigne del vode, ki sicer teče po grabnu plitvo pod površjem. Ob enem od obiskov je bila voda kljub nizkim temperaturam in snegu še toliko topla, da so bili v njej živahni juvenilni močeradi. Površinski tok je dolg do 100 metrov, odvisno od količine vode. Ta voda se potem pojavi še v izviru tik nad gozdno cesto.

93 Izvir nad Klusom, Stahovica

Nad Klusom je ob poseki, nekdanjem smučišču, v grmovju na severni strani izvir. Nekako je pritajen, saj se voda v strugi v opazni količini zbere šele po 10 metrih. Graben je zaradi priprave smučišča precej poravnal, tako da ni več mogoče ugotoviti, kakšna kamninska ovira dvigne vodo na površino, kar je še nekako opazno malo severneje v Konjski. Vemo le to, da so v teh krajih med apnenecem vrivki keratofirja. Zaledje tega izvira je vprašljivo, je pa res, da se Ravni hrib odteka na vse strani in praktično ni mogoče narediti kakšne resne vodne bilance, saj ne vemo, koliko vode se odteka naravnost v tri struge: Konjsko, Kamniško Bistrico in Črno.

98 Izvir na Velikih stanih na Veliki planini

Veliki stan ima preskrbo z vodo zelo zanimivo urejeno. Pod Gradiščem je bil od nekdanj studenček, ki so ga že zelo zgodaj uporabljali in potem tudi zajeli. Tam se zbira voda iz kraškega podzemlja Gradišča in deloma površinska voda, ki se pod rušo steka v nekdanji ponor. Geološka sestava jugovzhodnega pobočja je dokaj zanimiva, saj kaže na velik delež boksita, ki preprečuje takojšnji ponik padavin. Vodo so speljali v zbiralnik, iz njega pa so po Velikem stanu razpeljali zunanje pipe za oskrbo pastirjev in obiskovalcev. Pastirji so dodatno z žlebom zajeli še neposredne padavinske vode in jih speljali v zbiralnik za napajanje živine, kakršnih je na planini kar nekaj.

27 Slap Orličje, Kamniška Bistrica

Voda tega slapu, ki bi jo po vzoru Savinje lahko imenovali Kamniška Bela, izvira v strugi nad slapom. Kako visoko je izvir, je odvisno predvsem od padavin. Slap pada v ozkem kotu na koncu krajše soteske in ni posebno dobro viden oziroma impozanten. Lepši je pogled nanj od zgornjega roba soteske, vendar do tja ni poti, brezpotje pa je nevarno. Slap je visok okrog 40 metrov. Pod slapom voda ponikne v podlago, kako daleč po površju pa je odvisno od vodnega stanja. Ob neurjih strnjeno teče do izliva v Kamniško Bistrico.

27,2 Kamniška Bela, izliv v Kamniško Bistrico

Kamniška Bela se na izhodu iz ozke ledeniške doline spusti v sotesko, ki sicer ni dolga, je pa zelo izrazita, saj je od mosta do vode kar 20 metrov, soteske je kakih 10 metrov, širina pa le dva metra. Ko se Bela izvije iz te ožine, si je v moreni izdelala širšo dolino, ki teče najprej proti jugozahodu, potem pa se obrne proti severozahodu. Ocena pretoka kaže, da nekaj vode morda pridobi še iz morene naravnost v strugo. Dostop do sotočja skozi gozd in grmovje je kar zanimiv, posebno po dežju.

29,1 Dotok izpod Sivnika, dolina Konjske

Dolina Konjske se za hišama zoži v sotesko, ki jo je Konjska izdolbla v zanimivi prelomni coni med skladi apnenca in keratofirja. Vidni so prav lepo nagubani skladi. Na koncu soteske je improvizirano strelišče, stara opuščena cesta pa se nadaljuje. Približno kilometer od začetka doline se v potok Konjska s severne strani izliva manjši potoček. Od razmer je odvisno, ali je njegov tok po živi skali daljši ali krajši. Kot kaže, zbira predvsem površinske in plitve vode z jugozahodnega pobočja Gradišča. Matična kamnina je tu triasni apnenec oziroma dolomit, saj sicer tok ne bi bil površinski tako daleč. Pozimi zamrzne in se izpod ledu izliva v Konjsko.

29,2 Konjski potok, izliv

Takoj za mostom glavne ceste se Konjska izliva v Kamniško Bistrico. Dostop je s trate ob cesti skozi gosto zaraščeno pobočje do vode. Teraso sestavlja bistriški prod, v katerega pa sta Konjska in Bistrica poglobili strugo.

34,1 Kajžarski Šunc, potok, Črna pri Kamniku

Potok Kajžarski Šunc se pri manjši hidroelektrarni izliva v potok Črna.

90,3 Kopišnica – izliv

Kopišnica se izliva v Kamniško Bistrico po kratkem površinskem toku, dolgem komaj okrog 500 metrov, sam izliv pa je zelo atraktiven. Pred strugo Bistrice so namreč plasti dokaj odporne, verjetno oligocenskega apnenca, ki so preprečile, da bi si voda v razkosanem materialu poglobila strugo. Tako je nastalo zanimivo slapišče, kjer Kopišnica teče preko plastovitega, nasproti pobočju nagnjenega apnenca in se pretaka v nešteti kratkih skokih. Z nasprotne strani Bistrice je to videti kot srebrn pas, ki je glede na količino vode seveda bolj ali manj opazen oziroma atraktiven. Vsekakor je bolj opazen takrat, ko je gozd brez listja, vendar je v zelenju lepši. Dostop do te naravne znamenitosti je lahek, opisal pa ga je že Bojan Pollak v knjigi *Naravne znamenitosti Kamniško-Savinjskih Alp na Kamniškem območju*.

91,2 Dolski graben, izliv potoka

Koliko je dolg Dolski potok, ni znano. Zračne razdalje od najvišjega izvira do izliva je nekako 2400 metrov, vmes pa nekajkrat ponikne. Zadnji izvir je pod gozdno cesto, a tudi tam je malo negotovo, kje izvira, saj je to odvisno od trenutne suše. Površinskega toka je tako le nekaj pod 700 m. Potem ko južno od Kopišč teče pod cesto, si začne naglo poglobljati strugo, se usmeri proti jugu in se po 250 metrih izlije v Kamniško Bistrico. Tam ni videti kaj posebnega, če odštejemo, da pot do tja vodi mimo neoznačene črnogorske gomile.

92 Potok nad Kraljevim hribom

Nad Kralovšami, kot domačini pravijo Kraljevemu hribu, teče gozdna cesta, ki nas pripelje do izrazitega grabna s stalnim pretokom, ki ne presahne, izdatnost pa je odvisna od padavinske zgodovine. Nižje v grabnu je zajetje vode za potrebe Kraljevega hriba in spodnje postaje žičnice na Veliko planino. Kamnina, po kateri

Izvir Krivčeve vode na planini Marjanine njive (Foto: Rajko Slapnik)

teče voda, je lapor, ki pa je ponekod že malo sprijet in soležno skrilast. Zgodovina raziskav pravi, da se v ta graben med drugim stekajo iztoki iz greznice na Šimnovcu. To dejstvo že počasi kaže roge in spodnja postaja žičnice se je temu vodnemu viru že odpovedala.

92,1 Potok pri žičnici, izliv

Pri tem potoku, ki je pravzaprav spodnji tok omenjenega potoka nad Kraljevim hribom, je zadeva malo zapletena. Ko priteče z laporja v moreno, pretežno ponikne, le po deževju še vzdržuje površinski tok. Za povrh je to veljalo nekdanj, približno do leta 1965, ko so ga zaradi izravnave parkirišča pri spodnji postaji žičnice spravili v podzemno cev. Sedaj pride iz prisilnega podzemlja na zahodni strani glavne ceste in deloma spremlja gozdno cesto v dolino Korošice. Tu včasih priteče iz kanala. Včasih ga tam ni, navadno pa ponikne že pred izlivom v Bistrico. Ob večjih padavinah pa lahko pokaže zobe in tako je ob visokih vodah leta 1990 izpodkopal most na Ribji peči.

39 Mala Vetrnica, Velikoplaninska planota

Ta vodni vir sestavljata dve veliki udornici, v katerih se pozimi nabira sneg. Včasih je ostal prek vsega poletja in je bil osnova za pastirsko delovanje na planinah, saj so ga nosili v koče in talili v čisto pitno vodo, koristen pa je bil tudi za hlajenje smetane med pinjenjem, to je izdelavo surovega masla. O tem so ohranjeni zapisi iz 19. stoletja. Velika planina je tudi sicer že dolgo naseljen prostor z bogato etnično dediščino. Pod-

nebne spremembe zadnjega stoletja ne prinašajo več toliko zimskega snega, da bi se v Veliki Vetrnici držal vse leto, v Mali Vetrnici pa se je nivo snega močno znižal, tako da stopnice v pozni jeseni ne sežejo več do njega, celo videti ga je težko, saj je pokrit s plastjo zemlje in šodra.

Metode dela

Vse, razen mikrobioloških meritev, smo s prenosnimi merilnimi inštrumenti izvajali na mestu vzorčenja. Pretok vode smo ocenjevali na podlagi količine vode, hitrosti toka in tovrstnih izkušenj iz preteklosti. Temperaturo zraka in vode smo merili s preciznim prenosnim termometrom z zložljivo vbovno sondo tipa TLC 1598. Prevodnost in količino raztopljenih delcev v vodi smo merili z merilnim inštrumentom EC/TDS meter AD-31.

S prenosnim merilnikom STAR A 3295 za določanje pH/ISE/COND/DO/RDO in z ustreznimi sondami smo merili redoks potencial (sonda: ORP/ATC Triode: 9179BNMD), električno prevodnost in količino raztopljenih delcev v vodi (TDS) (sonda: 013010MD Orion), vsebnost kisika in nasičenost s kisikom (sonda: Orion RDO : 087100MD) in pH (sonda: ROSS ultra pH/ATC Triode: 8107UWMMMD Orion).

Z VIS-spektrofotometrom HACH-LANGE, model DR-1900, smo merili vsebnost nitratov (NO_3^-) (LCK-339 kivet test Nitrat, merilno območje: 0,23–15,50 mg/l $\text{NO}_3\text{-N}$), sulfatov (SO_4^{2-}) (LCK-153 kivet test Sulfat,

Vzorčevanje v drugem prekatu čistilne naprave v kampu Alpe, Kamniška Bistrica, 20. 9. 2019 (Foto: Rajko Slapnik)

merilno območje: 40–150 mg/l SO_4^{2-}) in amonijevih ionov (NH_4^+) (LCK-303 kivet test Amonij, merilno območje: 2–47 mg/l $\text{NH}_4\text{-N}$).

Mikrobiološke analize je izvajal Center za mikrobiološke analize živil, vod in drugih vzorcev okolja Nacionalnega laboratorija za zdravje, okolje in hrano (NLZOH) v Ljubljani. Ugotavljal je prisotnost bakterij *Escherichia coli*, koliformnih bakterij, skupnega števila mikroorganizmov pri 37 °C in skupnega število mikroorganizmov pri 22 °C, kar je v skladu z rednimi preskavami (monitoringom) po veljavnem Pravilniku o pitni vodi. Vse vzorce smo čim prej po odvzemu dostavili v laboratorij.

V odpadnih vodah iz male čistilne naprave kampa Alpe in greznice gostilne Zeleni rob so v laboratoriju JP ČN Domžale - Kamnik in Nacionalnem laboratoriju za zdravje, okolje in hrano (NLZOH) v Kranju merili pH, prevodnost, amonijev dušik (amonij N), celotni dušik (N celotni), celotni fosfor (P celotni), kemijsko potrebo po kisiku (KPK) in biološko potrebo po kisiku (BPK).

Malakološke raziskave smo izvajali po ustaljenih in standardiziranih metodah. Žive polžke smo nabirali po skalah ter na kamnih v potokih in v izvirih. Nabrane primerke smo transportirali v hladilni torbi do laboratorija, kjer smo jih pod stereomikroskopom določili. V izvirih smo na zaklonjenih mestih vzeli naplavine in fini material, jih presejali skozi sita različnih velikosti por, posušili in ponovno z odcejanjem izločili polžje hišice in lupinice školjk. Za determinacijo smo

uporabili določevalne ključe (Bole & Velkovrh 1986; Glöer 2002; Welter-Schultes 2012), objavljene prispevke (Slapnik 1995; 2000) in primerjalni material iz malakološke zbirke Rajka Slapnika. Ves nabrani material je shranjen v Malakološki zbirki Rajka Slapnika (MZRS). Rezultati teh izsledkov bodo objavljeni v enem od naslednjih zbornikov.

Rezultati

Preglednica 1:

Št. lok.	Lokaliteta	Tip	Datum 1	Datum 2	Datum 3	Datum 4	Datum 5	Datum 6
29	Izvir v dolini Konjske	i	29.1.2006	12.11.2017	26.7.2018	19.11.2018	3.7.2019	5.9.2019
30	Izvir ob cesti v Kam. Bistrico	i	29.1.2006	17.10.2017	26.7.2018	18.11.2018	3.7.2019	3.9.2019
31	Izvir v Prapretnem	i		12.11.2017				
34	Kajžarski Šunc	i	29.1.2006		1.8.2018			
35	Izvir v Zavrhu, Kališe	i		2.11.2017	1.8.2018			
36	Izvir Curle na Mali plan.	i		2.11.2017				
37	Izvir pod Konjščico	i		2.11.2017	16.8.2018		5.6.2019	4.9.2019
38	Izvir Krivčeve vode	i		2.11.2017	1.8.2018		5.6.2019	4.9.2019
40	Žegnani studenec	i		29.10.2017	26.06.2018			
41	Sedem studencev	i		29.10.2017	26.06.2018			
53	Izvir Lučnice	i		16.11.2017	26.06.2018		4.7.2019	5.9.2019
90,1	Kopišče - zajetje	i				18.11.2018	3.7.2019	3.9.2019
90,2	Kopišče -izvir	i				18.11.2018	3.7.2019	3.9.2019
91	Dolski graben, kota 960	i				19.11.2018	5.7.2019	4.9.2019
91,1	Dolski graben, kota 760	i				19.11.2018	5.7.2019	4.9.2019
93	Izvir nad Klusom	i			16.5.2018		4.7.2019	5.9.2019
98	Veliki stani, Velika pl.	i					5.6.2019	4.9.2019
27	Potok Bela, pod cesto	p		12.11.2017		18.11.2018	3.7.2019	3.9.2019
27,2	Potok Bela, izliv v Kam. Bistrico	p				18.11.2018	3.7.2019	3.9.2019
29,1	Dotok izpod Sivnika	p				19.11.2018	3.7.2019	5.9.2019
29,2	Konjski potok, izliv	p				18.11.2018	3.7.2019	4.9.2019
34,1	Kajžarski Šunc, potok	p		17.10.2017				
90,3	Kopišnica - izliv	p				18.11.2018	3.7.2019	3.9.2019
91,2	Dolski potok, izliv	p				18.11.2018	5.6.2019	4.9.2019
92	Potok nad Kralj. hribom	p				19.11.2018	3.7.2019	3.9.2019
92,1	Potok pri žičnici, izliv	p				19.11.2018		3.9.2019
24	Izvir Kamniške Bistrice	i	29.1.2006	17.10.2017	26.7.2018			
25	Mali izvirek, Kamniška Bistrica	i	29.1.2006	17.10.2017	26.7.2018			
27,1	Izvir pod Kopo	i			1.8.2018	18.11.2018	3.7.2019	3.9.2019
39	Mala Vetrnica	l		2.11.2017				

Lokalitete s podanim tipom (i = izvir; l = ledišče; p = potok) in datumi vzorčenja in meritev

Preglednica 2:

Št. lok.	Lokaliteta	GKy	GKx	nmv
29	Izvir v dolini Konjske	471353	126964	562
30	Izvir ob cesti v Kam. Bistr.	470690	127898	503
31	Izvir v Prapretnem	471422	125189	730
34	Izvir v Kajžar. Šuncu	475576	125555	796
35	Izvir v Zavrhu, Kališe	476135	124586	952
36	Izvir Curle na Mali planini	473732	126776	1477
37	Izvir pod Konjščico	472334	130122	1441
38	Izvir Krivčeve vode	475192	127421	1150
40	Žegnani studenec	473983	131033	944
41	Sedem studencev	474474	131749	883
53	Izvir Lučnice, Podvolovljek	477115	129976	597
90,1	Kopišče - zajetje	470245	129918	581
90,2	Kopišče - izvir	470249	129867	580
91	Dolski gr., kota 960	471586	129842	1056
91,1	Dolski gr., kota 760	470931	129705	693
93	Izvir nad Klusom	470788	125882	518
98	Izvir na Velikih stanih	473526	128154	1541
27	Potok Bela, pod cesto	470972	132739	792
27,2	Potok Bela, izliv v Kam. Bistr.	469626	130590	560
29,1	Dotok izpod Sivnika	471830	126027	609
29,2	Konjski potok, izliv	470917	127007	457
34,1	Kajžarski Šunc, potok	475620	125320	726
90,3	Kopišnica - izliv	469982	129688	552
91,2	Dolski potok, izliv	470057	129441	539
92	Potok nad Kralj. hribom	470614	129386	666
92,1	Potok pri žičnici, izliv	470218	129042	545
24	Izvir Kamniške Bistrice	468853	131587	584
25	Mali izvirek	468985	131148	588
27,1	Izvir pod Kopo	469874	131026	626
39	Mala Vetrnica	473140	128560	1594

Lokalitete s podanimi Gaus-Krugerjevimi koordinatami

Preglednica 3:

Št. lok.	Tip	Datum	Temp. vode (°C)	<i>Escherichia coli</i> (CFU/100ml)	Koliformne bakterije (CFU/100ml)	SŠM pri 37 °C (CFU/ml)	SŠM pri 22 °C (CFU/ml)
				0/100 ml	0/100 ml	manj kot 100/ml	manj kot 100/ml
29	i	29.1.2006		0	ni najdeno	7,5	5
29	i	12.11.2017	9,8	najdeno (manj kot 4)	ocenjeno 9	manj kot 10	11
29	i	26.7.2018	10,9	ni najdeno	41	manj kot 10	manj kot 10
29	i	19.11.2018	7,2	najdeno (manj kot 4)	ocenjeno 4	manj kot 10	manj kot 10
29	i	3.7.2019	13,2	ni najdeno	95	manj kot 10	38
29	i	5.9.2019	11,5	ni najdeno	najdeno (manj kot 4)	manj kot 10	manj kot 10
30	i	29.1.2006		ni najdeno	ni najdeno	42	5
30	i	17.10.2017		ni najdeno	24	manj kot 10	manj kot 10
30	i	26.7.2018	12,8	najdeno (manj kot 4)	18	več kot 300	več kot 300
30	i	18.11.2018	9,2	ni najdeno	38	manj kot 10	manj kot 10
30	i	3.7.2019	12,5	ni najdeno	več kot 100	187	50
30	i	3.9.2019	13,8	najdeno (manj kot 4)	30	100	več kot 300
34	i	29.1.2006		ni najdeno	ni najdeno	86	18
34	i	1.8.2018	7	manj kot 4	10	več kot 300	več kot 300
35	i	2.11.2017	8,1	ni najdeno	ocenjeno 7	manj kot 10	manj kot 10
35	i	1.8.2018	12	ni najdeno	30	manj kot 10	14
36	i	2.11.2017	6,9	47	več kot 100	32	več kot 300
37	i	2.11.2017	5,6	najdeno (manj kot 4)	več kot 100	manj kot 10	30
37	i	16.8.2018	15,5	ocenjeno 4	več kot 100	52	več kot 300
37	i	5.6.2019	12,6	ni najdeno	več kot 100	manj kot 10	84
37	i	4.9.2019	18,5	25	več kot 100	55	več kot 300
38	i	2.11.2017	8,5	24	več kot 100	40	100
38	i	1.8.2018	18,2	več kot 100	več kot 100	30	več kot 300
38	i	5.6.2019	14,3	najdeno (manj kot 4)	več kot 100	več kot 10	40
38	i	4.9.2019	11,6	več kot 100	več kot 100	284	več kot 300
40	i	29.10.2017	7,1	ni najdeno	94	manj kot 10	62
40	i	26.06.2018	7	ocenjeno 5	40	manj kot 10	50
41	i	29.10.2017	8,2	ni najdeno	ocenjeno 8	manj kot 10	146
41	i	26.06.2018	8,6	ocenjeno 4	16	manj kot 10	60
53	i	16.11.2017	7,3	najdeno (manj kot 4)	več kot 100	34	52
53	i	26.06.2018	7,7	več kot 100	več kot 100	160	300
53	i	04.07.2019	8,5	več kot 100	več kot 100	več kot 300	več kot 300
53	i	5.9.2019	7,9	več kot 100	več kot 100	več kot 300	več kot 300
90,1	i	18.11.2018	7,9	ni najdeno	12	manj kot 10	22
90,1	i	3.7.2019	8,4	ocenjeno 6	57	manj kot 10	40
90,1	i	3.9.2019	9,2	ocenjeno 8	44	148	več kot 300
90,2	i	18.11.2018	7,9	ni najdeno	10	manj kot 10	27
90,2	i	3.7.2019	9,1	najdeno (manj kot 4)	več kot 100	več kot 10	48
90,2	i	3.9.2019	9,5	najdeno (manj kot 4)	83	102	več kot 300
91	i	19.11.2018		najdeno (manj kot 4)	več kot 100	27	25
91	i	5.6.2019	12,9	najdeno (manj kot 4)	več kot 100	252	več kot 300
91	i	4.9.2019	15	53	več kot 100	več kot 300	več kot 300
91,1	i	19.11.2018		ni najdeno	27	manj kot 10	manj kot 10
91,1	i	5.6.2019	8	najdeno (manj kot 4)	97	manj kot 10	27

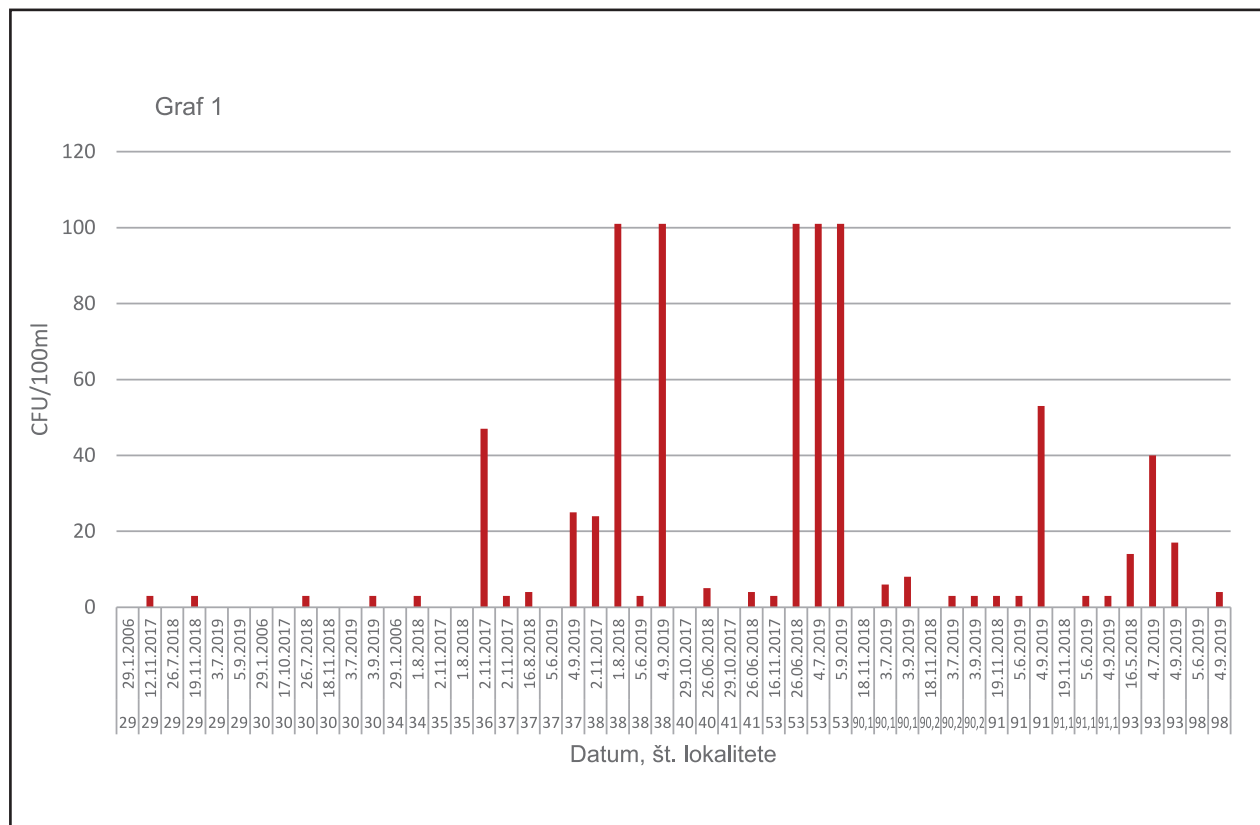

Št. lok.	Tip	Datum	Temp. vode	<i>Escherichia coli</i>	Koliformne bakterije	SŠM pri 37 °C	SŠM pri 22 °C
91,1	i	4.9.2019	8,8	najdeno (manj kot 4)	49	21	50
93	i	16.5.2018		14	57	manj kot 10	96
93	i	4.7.2019	10,5	40	več kot 100	61	več kot 300
93	i	4.9.2019	11,8	17	več kot 100	več kot 300	več kot 300
98	i	5.6.2019	14,8	ni najdeno	12	manj kot 10	114
98	i	4.9.2019	14,5	najdeno (manj kot 4)	62	manj kot 10	84
39	l	2.11.2017	0	ni najdeno	ocenjeno 9	19	24
27	p	12.11.2017	7,1	najdeno (manj kot 4)	93	manj kot 10	148
27,2	p	18.11.2018	8	ni najdeno	več kot 100	16	33
27,2	p	3.7.2019	9,8	12	več kot 100	15	več kot 300
27,2	p	3.9.2019	10,5	najdeno (manj kot 4)	več kot 100	20	več kot 300
29,1	p	19.11.2018	8,4	ni najdeno	več kot 100	manj kot 10	18
29,1	p	3.7.2019	12,1	18	več kot 100	23	68
29,1	p	5.9.2019	13,9	najdeno (manj kot 4)	več kot 100	38	98
29,2	p	18.11.2018	6	65	88	23	73
29,2	p	3.7.2019	14,3	42	več kot 100	56	več kot 300
29,2	p	4.9.2019	14,3	28	več kot 100	182	več kot 300
31	p	12.11.2017	10,4	26	več kot 100	51	več kot 300
90,3	p	18.11.2018	7	ni najdeno	več kot 100	manj kot 10	27
90,3	p	3.7.2019	11,6	62	več kot 100	18	več kot 300
90,3	p	3.9.2019	11,7	11	več kot 100	176	več kot 300
91,2	p	18.11.2018	7,8	najdeno (manj kot 4)	57	manj kot 10	21
91,2	p	5.6.2019	14,4	21	več kot 100	35	več kot 300
91,2	p	4.9.2019	11,8	ocenjeno 8	več kot 100	24	137
92	p	19.11.2018	4,7	11	več kot 100	23	44
92	p	3.7.2019	16,1	več kot 100	več kot 100	112	več kot 300
92	p	3.9.2019	15,7	38	več kot 100	128	več kot 300
92,1	p	19.11.2018	5,1	35	več kot 100	21	več kot 300
92,1	p	3.9.2019	16,1	več kot 100	več kot 100	119	več kot 300
34,1	p	17.10.2017		ocenjeno 7	več kot 100	29	56
27	p	18.11.2018	4,1	ni najdeno	10	manj kot 10	19
27	p	3.7.2019		ocenjeno 5	18	manj kot 10	20
27	p	3.9.2019	9,8	najdeno (manj kot 4)	98	več kot 300	več kot 300
24	x	29.1.2006		ni najdeno	ni najdeno	5	5
24	x	17.10.2017	5,7	ni najdeno	ocenjeno 9	22	56
24	x	26.7.2018	5,8	ni najdeno	ocenjeno 4	manj kot 10	13
25	x	29.1.2006		ni najdeno	ni najdeno	5	5
25	x	17.10.2017	6,9	ni najdeno	ni najdeno	manj kot 10	manj kot 10
25	x	26.7.2018	6,5	ni najdeno	najdeno (manj kot 4)	manj kot 10	manj kot 10
27,1	i	1.8.2018	9,1	ni najdeno	38	manj kot 10	manj kot 10
27,1	x	18.11.2018	8,3	ni najdeno	ocenjeno 4	manj kot 10	manj kot 10
27,1	x	3.7.2019	8,8	ni najdeno	ni najdeno	manj kot 10	manj kot 10
27,1	x	3.9.2019	10,3	ni najdeno	ocenjeno 9	več kot 300	več kot 300

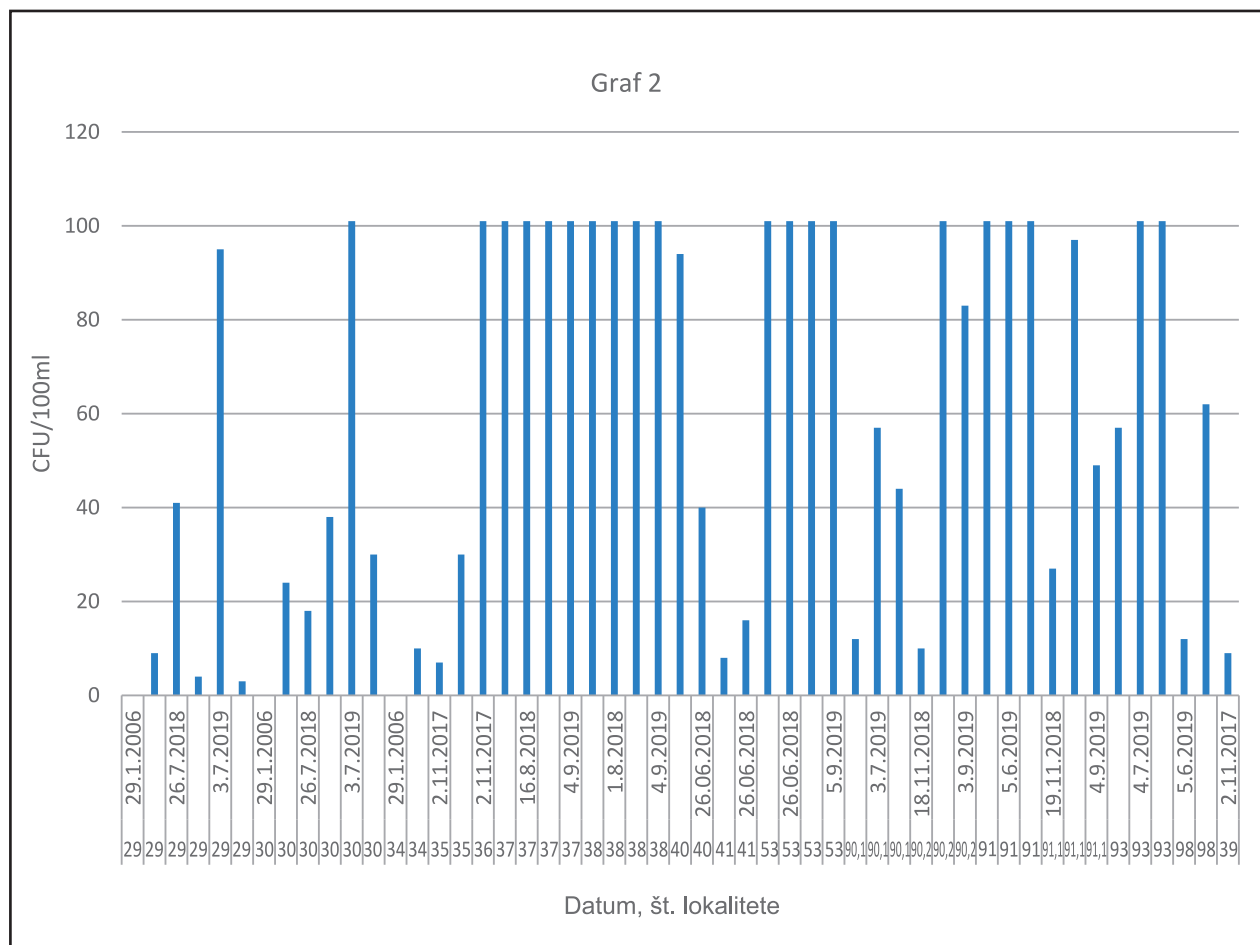
Lokalitete z izmerjenimi vrednostmi bakterije *Escherichia coli*, koliformnih bakterij, skupnega števila mikroorganizmov pri 37 °C (SŠM pri 37 °C) in skupnega števila mikroorganizmov pri 22 °C (SŠM pri 22 °C) v danem času. V tretji vrstici so navedene mejne vrednosti vseh štirih parametrov (po pravilniku o pitni vodi).

Graf 1: Vrednosti bakterije *Escherichia coli* v izviri velikoplaninske planote

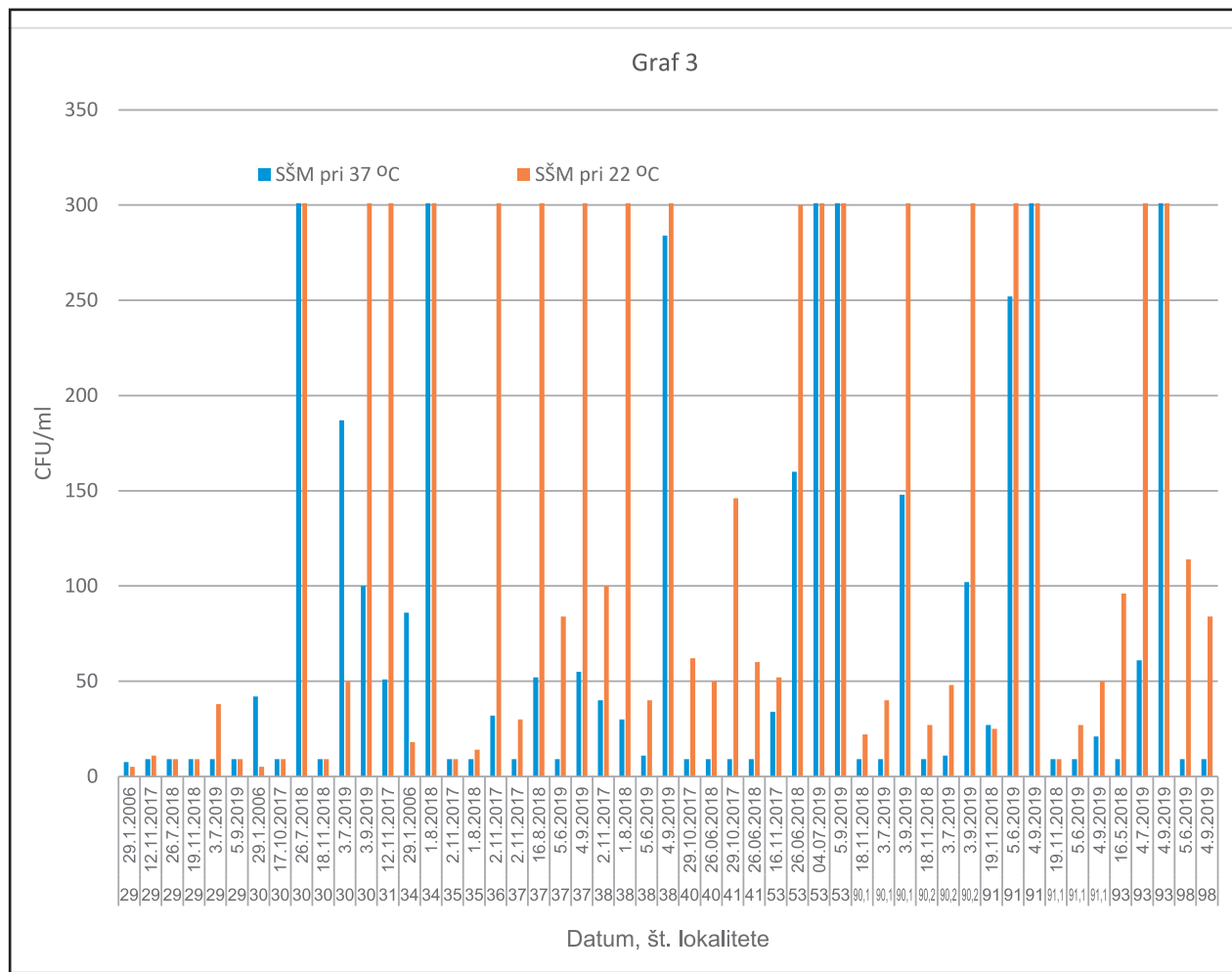

Graf 2: Vrednosti koliformnih bakterij v izviri velikoplaninske planote

Graf 3: Vrednosti skupnega števila mikroorganizmov pri 37 °C in pri 22 °C v izvirih velikoplaninske planote

Preglednica 4:

Datum	Vzorec	pH	Prev.	amonijev N	N celotni	P celotni	KPK	BPK
			qS/cm	mg/L	mg/L	mg/L	mg/L	mg/L
							dov. 200	dov. 100
2.8.2019	izliv	7,4	3430	336	380	41	933	400
12.8.2019	izliv	7,4	3210	314	341	40,7	1151	/
19.8.2019	izliv	7,5	3050	/	/	/	1174	/
26.8.2019	izliv	/	2760	/	/	/	997	/
3.9.2019	izliv	7,11	3030	/	/	/	1160	/
9.9.2019	izliv	6,9	1370	114	/	/	572	/
16.9.2019	izliv	7,21	2470	/	/	/	1032	/
20.9.2019	izliv	7,1	2840	273	/	38,6	1139	/
1.10.2019	izliv	6,9	3110	295	/	43	1183	/

Izmerjene vrednosti pH, prevodnosti (Prev.), amonijevega dušika (amonij N), celotnega dušika (N celotni), celotnega fosforja (P celotni), kemijske potrebe po kisiku (KPK) in biološke potrebe po kisiku (BPK) v izlivu iz MČN v kampu Alpe, Kamniška Bistrica

Diskusija in zaključki

Dobljeni rezultati značilno kažejo na človekovo dejavnost na velikoplaninski planoti, ki se kaže v povečani koncentraciji nitratov, večjem številu bakterij *Escheria coli* in koliformnih bakterij v izvirskih vodah na planoti in pod njo. Vrednosti nitratov so 2- do 3-krat višje od vrednosti nitratov v primerjalnih neonesnaženih vodah (Preglednica 3: 24 Izvir Kamniške Bistrice, 25 Mali izvirek, 27,1 Izvir pod Kopo; Slapnik, Kregar 2018a; 2018b; 2018c). Kljub vsemu so te vrednosti še vedno nizke v primerjavi z nekaterimi pitnimi vodami, npr. na Dravskem polju, kjer so vrednosti nitratov tudi vsaj do 10-krat višje.

Povsem drugačna slika se pokaže, ko pogledamo rezultate mikrobioloških merjenj (Tabela 3, Grafi 1, 2, 3). Bakterije *Escherichia coli* so bile ugotovljene v 32 od 50 odvzetih vodnih vzorcev v izvirih velikoplaninske planote (Graf 1). Le v izviru pri Ahacu na Kališču (Št. lokal.: 35) bakterije *Escherichia coli* pri dvakratnem vzorčenju nismo našli. V vseh ostalih (15) izvirih se pojavljajo periodično. Praviloma je njihovo število najvišje v poletnih in zgodnjih jesenskih mesecih, ko je obremenitev z odpadnimi vodami na velikoplaninski planoti največja. V izviru Krivčeve vode pod Malo planino in izviru Lučnice v Podvolovljeku smo ugotovili najvišje vrednosti bakterije *Escherichia coli* v vodi. Vrednosti so presegle celo zgornjo mejo (več kot 100 CFU/100 ml) merilnega območja. Prav v izviru Lučnice, ki je pod velikoplaninsko planoto po vodnatosti najbogatejši, smo že v preteklosti ugotavljali, da je voda zelo fekalno onesnažena in absolutno neprimerna za pitje.

Koliformne bakterije (Graf 2) niso bile ugotovljene le v 3 od 50 odvzetih vodnih vzorcev. Po pravilniku o pitni vodi je torej vseh 47 vzorcev neskladnih. Kar tretjina med njimi ima vrednosti preko 100 CFU/100 ml.

Pri skupnem številu mikroorganizmov pri 37 °C (Preglednica 3) so bile 13-krat presežene zgornje dovoljene vrednosti po pravilniku o pitni vodi. V 6 primerih je bilo število večje od 300 CFU/ml vode. Pri skupnem številu mikroorganizmov pri 22 °C pa so vrednosti kar 19-krat presegle zgornjo še dovoljeno. V 17 primerih je bilo število večje od 300 CFU/ml vode.

Še bolj zaskrbljujoča je mikrobiološka slika analiziranih 6 potokov, ki se napajajo z vodo iz nekaterih že omenjenih izvirov in se stekajo v Kamniško Bistrico. Po Dolskem grabnu priteče Dolski potok (Preglednica 3, št. lokalitete: 91,2), ki je imel v izlivnem delu v Kamniško Bistrico vedno bakterije in mikroorganizme, katerih vrednosti so bile nad dovoljenimi. Še nekoliko bolj onesnaženo vodo smo zaznali v izlivnem delu potoka Kopišnica (Preglednica 3, št. lokalitete: 90,3). Pod Šimnovcem se zbira voda v potoček, ki teče mimo Kraljevega hriba in se pod spodnjo postajo nihalko izliva v Kamniško Bistrico (Preglednica 3, št. lokalitete: 92; 92,1). Izmerjene vrednosti bakterije *Escherichia coli* in koliformnih bakterij ter števila mikroorganizmov so pri vseh 6 analizah močno presegle dovoljene vrednosti za pitno vodo. Konjski potok (Preglednica 3, št. lokalitete: 29,2) zbira podzemne vode izpod Sivnika (Preglednica 3, št. lokalitete: 29,1) in Kisovca (Preglednica 3, št. lokalitete: 29) in se izliva v Kamniško Bistri-

co, nedaleč stran od zajetja Iverje, ki je glavni vir pitne vode za prebivalce Kamnika in Komende. V odvzetih dveh vzorcih v izlivnem delu potoka so bile vrednosti bakterije *Escherichia coli* in koliformnih bakterij zelo nad pričakovanji, zelo skrb vzbujajoče.

Še nekoliko nižje, ob reki tik pred zajetjem Iverje se v Kamniško Bistrico izliva še en neimenovan potoček, ki se oskrbuje z vodo iz izvira nad Klusom (Preglednica 3, št. lokalitete: 93) in z vodo, ki priteče iz Zgornjega Praprotna. Bakterije *Escherichia coli* in koliformne bakterije se pojavljajo v večjem številu že v samem izviru (Graf 1, Graf 2), kar so že ugotovili tudi okoliški stanovalci, ki se oskrbujejo z vodo iz tega izvira.

V letu 2018 smo v porečju Kamniške Bistrice in vodovarstvenem območju zajetja Iverje zaznali še dodatno grožnjo v obliki čistilne naprave (ČN) v kampu Alpe, Kamniška Bistrica (Slapnik & Kregar 2019). Ta s svojim iztokom, ki je imel v poletnem času 2019 vsaj 5-krat preseženo dovoljeno zgornjo mejo KPK (Preglednica 4), zelo onesnažuje podzemno vodo in posredno reko Kamniško Bistrico, ki teče nedaleč stran od ČN. Bakterije, ki so v njihovih izcednih vodah, tako pridejo v vodne vire, ki sestavljajo in zagotavljajo našo oskrbo s pitno vodo.

Ko smo preverjali kvaliteto vode v kakih 70 izvirih v vznožju Kamniško-Savinjskih Alp, smo ugotovili, da je samočistilna moč velikoplaninskega ozemlja že izčrpana. Raziskave iz leta 2019 so to kar premočno potrdile. Ugotovili smo, da se obstoječih in nemara tudi veljavnih predpisov in zakonov na velikoplaninski planoti in v dolini Kamniške Bistrice nihče ne drži. Neznosna je tudi praksa, da se lastniki čistilnih naprav sklicujejo na teste, ki jih sami naročajo in plačajo, ne dovolijo pa odvzema vzorcev ob katerem koli času. O taki praksi, ki pa se v nadzoru okolja dogaja, bo treba malo razmisliti.

Analiza rezultatov terenskih meritev je pokazala zelo polno zasičenost velikoplaninskega podzemlja s fekalnim onesnaženjem. Kaže, da naravno samočiščenje vode v podzemlju ne deluje več. Tako tudi čistilne naprave s svojim visokim pragom dovoljene onesnaženosti podzemno vodo onesnažujejo. Sicer v manjši meri, vendar bakterije, ki so v njihovih izcednih vodah, prav tako pridejo v vodne vire, ki sestavljajo in zagotavljajo našo oskrbo s pitno vodo.

Ugotovili smo tudi veliko škodljivost sicer zelo dobrodošli razkuževal, ki pa v principu le onesposobijo biološke čistilne naprave. Tako te naprave služijo le prikrivanju dejanskega onesnaževanja podzemnih voda. Na to nas je opozoril preizkus oziroma testiranje odziva čistilne naprave na dodajanje aktivnih mikroorganizmov. Dogajanje v greznici gostišča Zeleni rob pa nam je pokazalo določeno izboljšanje delovanja.

Zaenkrat na Veliki planini še ni treba prav dosti skrbeti zaradi pesticidov, saj se verjetno ne uporabljajo. Problematična pa sta selektivno pobiranje tako imenovanih zdravilnih rastlin in vožnja z motornimi vozili po pašnikih. Strnjena rastlinska odeja je nujna, ker preprečuje onesnaževanje podzemlja, saj razpršeni iztrebki goveda ne prodirajo hitro v podtalnico, na površinskih iztrebkih pa se v letu ali dveh pojavijo tudi glive, ki opravijo dokončen razkroj v koristne sestavine humusa. Problematična pa ostajata hormonsko in an-

Izток iz greznice Internacional Piknik Centra Pri Jurju v Kamniški Bistrici, 20. 9. 2019 (Foto: Rajko Slapnik)

tibiotsko zdravljenje živine, nemara tudi preventivno povečevanje odpornosti. Taki postopki povečujejo tudi odpornost patogenih bakterij v podzemni vodi, ki je vir pitne vode. Pri pitju te vode obstaja verjetnost srečanja s kakšno novo odporno vrsto.

Mikrobiologija, ki postaja izredno pomembna veja znanosti, ugotavlja načine, kako se mikroorganizmi prilagajajo na agense, ki jih ovirajo pri njihovem življenju in delovanju. Antibiotiki, na katerih temelji sedanja medicina, postajajo vse manj učinkoviti, na kar kaže predvsem to, da so se velike farmacevtske družbe umaknile iz razvoja tovrstnih zdravil in patentirajo le še nekaj (manj kot deset) novih antibiotikov na leto. Proizvodnjo generičnih zdravil so prepustile firmam, ki v nerazvitih predelih sveta lahko brez stroškov za varovanje okolja proizvajajo obstoječe antibiotike za dokaj nizko ceno. S tem se poraba antibiotikov večja in tudi nasičenost prostora z njimi. To pa je ugoden prostor za prilagajanje patogenih bakterij, ki ustvarjajo vedno nove, bolj odporne seve. Po svetu kroži informacija (Stančič Erjavec 2019) o neodgovornem poslovanju farmacevtskih družb v Indiji, ki neprečiščene odplake spuščajo naravnost v vode, to je reke in jezera, v katerih se potem razvijajo odporni sevi bakterij. Za povrh pa za pomanjkanje pitne vode obtožujejo predvsem podnebne spremembe. Na Švedskem (Sever & Stančič Erjavec 2019) se je tako pojavil nov sev, ki ga je en sam turist prinesel iz Indije, in pol leta po njegovi vrnitvi v domovino je bila s tem sevom okužena že

polovica države. Še hujši, in nam bolj domač, je primer našega prijatelja in odličnega jamskega potapljača Marka Krašovca. Bil je zelo trpežen in tudi pazljiv član jamarske družčine in se je potapljal v jamah še pri 65 letih, kar pomeni, da je preživel tudi vse pasti potapljanja. Profesionalno se je ukvarjal s potapljanjem za potrebe gradenj na krasu, predvsem Dinarskem, pa tudi s saniranjem podpovršinskih vodov, predvsem kanalizacije. Pri tem se je srečal in tudi okužil z bakterijo, ki je bila naši medicini neznana. Ko je infekcija izbruhnila v aktivno fazo, je kljub vsej možni pomoči v dveh tednih umrl. Torej so nevarne baterije tudi že v našem podzemlju, saj o vodotesnosti kanalizacij in čistilnih naprav niti tam, kjer delujejo, ni vredno izgubljati besed.

Prenašanje teh odpornostnih informacij med bakterijami je zahvaljujoč raziskavam, ki jih izvaja mikrobiologija, že toliko raziskano, da je tudi enostavno razumljivo. Obstajajo plazmidi, ki so večinoma krožne dvovijačne molekule DNK, sposobne samostojnega podvajanja. Pogosto jih najdemo pri bakterijah, arhejah in tudi pri evkariontih. Njihova velikost variira od 1 do preko 400 kilobaznih parov. Izjemna lastnost nekaterih plazmidov je tudi zmožnost horizontalnega prenosa v druge vrste, rodove in celo družine bakterij s procesom konjugacije. Plazmidi so zmožni z rekombinacijo in transpozicijo prevzeti in vključiti vase tudi gene iz kromosoma in s tem povišati gensko izmenjavo med bakterijskimi populacijami. Na ta način se geni

odpornosti širijo med bakterijami. Raziskave kažejo, da se po prostoru širijo tudi po koreninah in hifah, kar pomeni možnost zelo hitrega izmenjavanja genskega materiala med bakterijami (Stančič 2014).

Največji problem zajetja Iverje je v tem, da so v ozadju ustvarjene velike zaloge v vodi živečih bakterij, ki jim s fekalijami ves čas dovajamo nove seve bakterij, poleg tega pa še čistila, razkužila in ostale higienske pripomočke, anti- in prohormone (motilce in pospeševalce) ter cel spekter antibiotikov, ki jih v velikih oziroma prevelikih merah uporabljajo v medicini in veterini. Vsaka razmerja v tej razvojni župi so neznana, obstaja pa dokaj velika verjetnost, da se novi odporni sevi bakterij vseh vrst boleznih, ki jih obiskovalci Velike planine in doline Kamniške Bistrice nosijo v svojem organizmu ter nenadzorovano izločajo v naravo, pojavijo v vodovarstvenem ozemlju zajetja Iverje, kar pomeni veliko grožnjo oskrbi z zdravo pitno vodo. Nevarnost nesreče je načeloma majhna. Dokler se ne zgodi. Samo na nadpovprečno odpornost prebivalcev občin Kamnik in Komenda, ki pijejo vodo iz zajetja Iverje, kjer leta 2018 10 % naključno vzetih vzorcev ni bilo ustreznih (Poročilo o kakovosti pitne vode v letu 2018), se ne smemo pretirano zanašati. Bazen z več milijoni kubičnih metrov onesnažene vode je prav velik testni poligon za bakterije, ki v njem iščejo in razvijajo možnosti za svoj obstoj.

V sosednji Avstriji so imeli v Beljaku in na Dobraču podoben konflikt interesov. Kmetje iz Svetega Križa so na svojih površinah na severnih pobočjih Dobrača zgradili sistem žičnic z vsemi potrebnimi dovoljenji. Ko so prihajale zime brez zadostnih količin snega, so želeli postaviti umetno zasneževanje. Seveda brez študije vplivov na okolje ne gre in barvanja so pokazala, da se voda s smučišča v 24 urah pojavi v vodovodnem zajetju Beljaka. Šok je bil tako hud, da občina ni dovolila dodatnega zasneževanja, vendar ni mogla ustaviti žičnic, čeprav so jo motile. Ko pa je prišla suha zima, so bili v škripcih lastniki žičnic, ki so občino prosili za pomoč. Odgovor je bil kategorično negativen, vendar se je občina pozneje omehčala in je plačala dekomisijo vseh smučarskih naprav. Podprli so celo porušitev stare kočice na vrhu in zgraditev nove, ki je bila nekaj let ekološko najučinkovitejša v Alpah. Pri tem se niso spraševali, kaj je prioriteta – dobiček nekaj kmetov ali pitna voda za vse prebivalce občine. Ob tem pravice do pitne vode v Avstriji nimajo zapisane v ustavo, pač pa je samoumevna.

Dobljeni rezultati potrjujejo veliko občutljivost vodnih sistemov na kakršnokoli onesnaženje, ki se pojavlja v povirnih delih vodotokov. Rezultati mikrobioloških analiz so pokazali, da prisotnost bakterije *Escherichia coli* le v enem izviru ni bila zaznana. Skrb za kvalitetno pitno vodo in ohranjanje naravne dediščine bi morala biti in ostati prioriteta našega sobivanja v tem času in na tem prostoru.

Literatura

- Jože BOLE, France VELKOVHRH, 1986: Mollusca from continental subterranean aquatic habitats. V: *Botosaneanu: Stygofauna mundi*. 177–208.
- Urban ČEPON, 2013: *Analiza delovanja čistilnih naprav za odpadne vode pri planinskih kočah*. Diplomsko naloga. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za gradbeništvo in geodezijo. 100 strani.
- Peter GLÖER, 2002: Die Süßwassergastropoden Nord- und Mitteleuropas. Bestimmungsschlüssel, Lebensweise, Verbreitung. V: *Die Tierwelt Deutschlands*. 73. ConchBooks. 1–327.
- Ambrož KREGAR, Tina POGAČNIK, Aleš RUČIGAJ, 2006: *Vode južnih Kamniško-Savinjskih Alp*. Naloga za gibanje Znanost mladini, Šolski center Rudolf Maister Kamnik. 100 strani.
- Vido KREGAR, člani JKK, 2016: Vode Kamniške Bistrice. V: *Kamniški zbornik XXIII*. 35–45.
- Letno poročilo o kakovosti pitne vode v letu 2016. NLZOH (http://www.nijz.si/sites/www.nijz.si/files/uploaded/pr16monitoringpitnevode2016zakljucnoporocilo_0.pdf).
- Opisi kemijskih parametrov, ki jih najdemo v pitni vodi. Vsebinsko izdelal NIJZ, 2014, verzija 2, 29. 12. 2014 (http://www.nijz.si/sites/www.nijz.si/files/datoteke/kemijski_parametri.pdf).
- Dušan NOVAK, 1994/95: Podzemeljske vode v Kamniških in Savinjskih Alpah. V: *Geologija* 37, 38. 415–435.
- Poročilo o kakovosti pitne vode v letu 2018. Komunalno podjetje Kamnik. V: *Kamničanka*, l. 4, št. 5. (8. marec 2019).
- Pravilnik o pitni vodi. V: *Uradni list RS*, št. 19/04, 35/04, 26/06, 92/06, 25/09, 74/15 in 51/17.
- Vital SEVER, Marjanca STANČIČ ERJAVEC, 2019: Recept za katastrofo. V: *Življenje in tehnika* 10.
- Rajko SLAPNIK 1991: Kakšna bo prihodnost Velike planine. V: *Kamniški občan*, 11. 2. 1991.
- — 1995: Polži (Mollusca) Kamniško-Savinjskih Alp – inventarizacija. Zaključno poročilo. Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Celje. 1–14.
- — 2000: Endemične in redke podzemeljske in izvirne vrste polžev v Kamniško-Savinjskih Alpah. V: *Kamniški zbornik XV*. 129–134.
- — 2019: *Zaključno poročilo o izvedbi raziskav 15 vodnih virov pod Veliko Planino, ki so v porečju Kamniške Bistrice*. Kamnik: Zospeum, raziskovanje mehkužcev. 1–37.
- Rajko SLAPNIK, Vido KREGAR, 2018a: *Zaključno poročilo o izvedbi aktivnosti »Analiza vodnih virov« v okviru projekta »Vodne zgodbe Kamniško-Savinjskih Alp«*. LAS Srce Slovenije, Jamarski klub Kamnik. 83 strani.
- — 2018b: *Zaključno poročilo o izvedbi aktivnosti »Analiza vodnih virov« v okviru projekta »Vodne zgodbe Kamniško-Savinjskih Alp«*. LAS Zgornje Savinjske in Šaleške doline, Jamarski klub Kamnik. 96 strani.
- — 2018c: *Analiza vodnih virov v Kamniško-Savinjskih Alpah*. Brošura o rezultatih projekta »Vodne zgodbe Kamniško-Savinjskih Alp«. LAS Srce Slovenije. Razvojni center Srce Slovenije, d. o. o. (http://las-srce-slovenije.si/sl_SI/2018/12/28/vodne-zgodbe-povezale-ljudi-in-organizacije-v-kamniško-savinjskih-alpah/#more-1823).
- — 2019: *Poročilo o izvedbi testiranja učinkovitosti učinkovitih mikroorganizmov (EM) v izlivu MČN kampa Alpe, Kamniška Bistrica in v greznici Gostilne Zeleni rob, Velika planina, poleti 2019*. Jamarski klub Kamnik. 1–6.
- Metka STANČIČ, 2014: *Optimizacija pridobivanja različno velikih plazmidov v bioreaktorju*. Magistrsko delo, Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, študij biotehnologije, Ljubljana.
- Uredba o stanju podzemnih voda. V: *Uradni list RS*, št. 25/09, 68/12 in 66/16.
- Uredba o standardih kakovosti podzemne vode. V: *Uradni list RS*, št. 100/05.
- Francisco WELTER-SCHULTES, 2012: European non-marine molluscs, a guide for species identification. Göttingen: *Planet Poster Editions*. A1–A3. 679 str.

Branko Vreš¹
Ljubljanska cesta 3D, Kamnik
branevr@zrc-sazu.si

Tatjana Čelik²
Ljubljanska cesta 3D, Kamnik
tcelik@zrc-sazu.si

Igor Dakskobler³
Gregorčičeva ulica 12, Tolmin
igor.dakskobler@zrc-sazu.si

Andrej Seliškar⁴
Grobelska cesta 6B, Mengeš
ase@siol.net

Zanimivosti o rastlinstvu Kamniško-Savinjskih Alp

V prispevku smo na kratko prikazali zgodovino botaničnih raziskav v Kamniško-Savinjskih Alpah. V obdobju 1980–2020 smo avtorji sistematično (med izvajanjem različnih raziskovalnih projektov) ali pa bolj ali manj naključno (na posamičnih planinskih in botaničnih ekskurzijah) popisovali in zbirali podatke o rastlinstvu na širšem območju Kamniško-Savinjskih Alp. Pri tem smo, upoštevajoč literaturne vire, v raziskovanem območju prepoznali več kot 1420 taksonov praprotnic in semenk. Med njimi je več znamenitih in zanimivih rastlinskih vrst: 20 endemičnih, 122 ogroženih z Rdečega seznama Republike Slovenije (Anon. 2002), 88 je zavarovanih (Anon. 2004) ter 22 invazivnih tujerodnih rastlinskih vrst. Večino tujerodnih vrst predstavljajo gojene rastline, ki so pobegnile iz vrtov ali pa jih človek prinaša v območje naključno.

Ključne besede: Kamniško-Savinjske Alpe, rastlinstvo in rastje, botanična zgodovina, endemiti

In the following article, we briefly present the history of botanical researches in the Kamnik-Savinja Alps. In the period 1980–2020, we collected several data on flora and vegetation of Kamnik-Savinja Alps, either systematically (during different projects) or randomly (during private botanical excursions). Together with some literature data, we registered more than 1420 different taxa of ferns and phanerogams among which are some attracted species: 88 protected, 122 threatened and 20 endemic species of the South-Eastern Calcareous Alps. We found 22 invasive alien species, mostly consisting of cultivated plants that have either escaped from gardens or were introduced accidentally into the wild.

Keywords: Kamnik-Savinja Alps, flora, vegetation, botanical history, endemics

Uvod

- 1 Doktor znanosti, Biološki inštitut Jovana Hadžija ZRC SAZU.
- 2 Doktorica znanosti, Biološki inštitut Jovana Hadžija ZRC SAZU, Raziskovalna enota Tolmin.
- 3 Doktor znanosti, Biološki inštitut Jovana Hadžija ZRC SAZU.
- 4 Magister znanosti, sodelavec Biološkega inštituta Jovana Hadžija ZRC SAZU v pokojju.

V *Kamniškem zborniku* je bilo objavljenih več naravoslovnih razprav, ki obravnavajo rastlinstvo in živalstvo Kamniško-Savinjskih Alp (Slapnik 1996a, 2000, 2004, Drovenik 2006, Jenko 2006), Menine planine (Drovenik 2004, Marinček 2004, Vreš & al. 2008), Velike Planine (Kregar & al. 2006), Kamniškega vrha (Mihorič 2014), Tunjiškega gričevja (Žalohar 2004, Žalohar & Hitij 2008, Kocjan 2018). Posamični podatki o rastlinskih in živalskih vrstah tega območja so bili objavljeni tudi v številnih drugih naravoslovnih prispevkih, bodisi v starejših (Scopoli 1760, 1772, Robič 1878, 1879, Hayek & Paulin 1907, Paulin 1901–1907, Hafner 1908–1912, Kocbek 1926, Mayer 1951, 1954a, b, Wraber 1966) ali novejših (Wraber & Skoberne 1989, Slapnik 1996b, Praprotnik 1998, Brelih & al. 2006, Čelik & al. 2005, Frajman & al. 2006, Frajman & Schönswetter 2007, Mihorič 2014, Kocjan 2018 idr.).

Že večkrat so bile natančno opisane zemljepisno-naravne značilnosti Kamniško-Savinjskih Alp, zato navajamo le osnovne in pregledne vire, v katerih najdemo temeljne podatke o tem obsežnem razgibanem in izjemno pestrem območju: Kocbek 1926, Melik 1959, Perko & Orožen Adamič 1998, Habjan & al. 2004. Ime gorovja z njegovo bližnjo okolico se je v preteklosti precej spreminjalo in bilo nemalokrat predmet strokovnih sporov o pravilnem poimenovanju. Med najstarejšimi je ime Bistriški snežniki, ki ga je uporabil in celo upodobil že Valvasor (1689) za gorovje severno nad Ljubljansko kotlino.

Idrijski rudniški zdravnik in naravoslovec Baltazar (Belsazar, tudi Balthazar) Hacquet jih je v delu *Oryctographia Carniolica* (1778–1789) poimenoval »Ta Kamelske Planine, nemško Steiner Alpen« in objavil tudi risbo tega območja. Z južne strani se je v preteklosti pogosto uporabljalo ljudsko ime Grintovci (tako ga je pred okoli 150 leti zapisal že pisatelj Janez Trdina), s severne strani pa Solčavske planine. Graški profesor Johannes Frischauf je leta 1877 izdal monografijo *Sannthaler Alpen (Savinjske Alpe)*, ki je bila prvo obsežnejše strokovno delo o tem gorovju.

Skupno ime Kamniške ali Savinjske Alpe je med prvimi uporabil Ferdinand Seidl (1908), medtem ko jih je Svetozar Ilešič (1972) poimenoval Kamniške in Savinjske Alpe.

Sedanje ime gorovja Kamniško-Savinjske Alpe je novejšje in je nastalo kot sporazum med poimenovanji s severne in južne strani gorske verige (Gams 1982, Gams & Ramovš 1990, Peršolja 1998, Habjan & al. 2004).

Metode dela

Pri naključnem (planinski izleti, naravoslovne ekskurzije) in sistematičnem popisovanju (raziskave v sklopu raziskovalnih projektov: J1-7419, V4-0542, V4-1143, V4-1430, V4-1431, V4-1141 in temeljnega raziskovalnega programa P1-0236 Biološkega inštituta ZRC SAZU, ki jih sofinancira Agencija za raziskovalno dejavnost RS) rastlinstva Kamniško-Savinjskih Alp smo v štirih desetletjih opravili več kot 100 obiskov območja in naredili več kot 650 florističnih in fitocenoloških popisov rastlinstva. Floristične popise

smo izvedli po standardni srednjeevropski metodi florističnega popisovanja (Haeupler 1976). Pri nava-
janju rastlinskih imen smo uporabili določevalni ključ
Mala flora Slovenije (Martinčič & al. 2007) in *Register
flore Slovenije* (Trpin & Vreš 1995). Zbrani herbarijski
primerki rastlin so shranjeni v herbariju LJS Biološkega
inštituta Jovana Hadžija ZRC SAZU; fotografski mate-
rial je shranjen v fototekah avtorjev. Popise smo vnesli
v podatkovno zbirko FloVegSi (T. Seliškar & al. 2003).

Kamniško-Savinjske Alpe so večinsko ali vsaj delno
v kvadrantih 9553/4, 9554/3–4, 9555/3, 9652/1–
4, 9653/1–4, 9654/1–4, 9753/1–2 in 9754/1–2
po srednjeevropski metodi florističnega kartiranja
(Haeupler 1976) oziroma v kvadratih UTM 33T: VM53,
VM62, VM63, VM64, VM71, VM72, VM73 in VM83
evropske metode florističnega kartiranja (Jalas & Suo-
minen 1967).

Rezultati in razprava

Pregled zgodovine botaničnih raziskav območja

Med prvimi naravoslovci, ki so obiskali Kamniško-
Savinjske Alpe, je bil v 17. stoletju polihistor Janez
Vajkard Valvasor. V *Slavi vojvodine Kranjske* je opisal
dolino Kamniške Bistrice, gore nad njo pa je imenoval
Bistriški snežniki (Valvasor 1689). V svojih opisih
omenja tudi zeliščarje in nabiralce korenov, ki so bili
poleg pastirjev in lovcev med prvimi obiskovalci viso-
kih gora in vrhov (Malešič 2004).

Prvi dokumentirani zapisi o botaničnih razisko-
valnih obiskih Kamniških Alp so stari že dobrih 260
let. Leta 1758 je znameniti idrijski naravoslovec in
zdravnik Joannes Antonius Scopoli (1723–1788),
po rodu Tirolec iz Cavaleseja, opravil prvi vzpon na
Storžič, 1759 pa še na Grintovec, Greben in Kočno,
kar je objavil v temeljnem botaničnem delu takratne-
ga časa *Flora Carniolica* (Scopoli 1760, 1772). Med
svojimi pohodi v Kamniške Alpe je našel več zanimivih
alpskih rastlin, ob poti na Veliko planino pa je v okolici
cerkve sv. Petra nad Sv. Primožem našel novo vrsto
šasa, ki ga je opisal pod imenom *Carex ferruginea*
(rjasti šas). Nahajališče je zapisal kot »Habitat circa S.
Petrum« (Scopoli 1772/2: 225) in je njegovo klasično
nahajališče oziroma locus classicus (Petkovšek 1977:
31). Med redkimi vrstami v Kamniških Alpah je Sco-
poli v vznožju Grintovca (»Habitat ad radicem M. Grin-
dovitz«; 1772/1: 226) našel gorski bodičnik (*Drypis
spinosa*), na zanj skoraj nepristopnem hrbtu Kalškega
grebena (»Habitat in summo, in ferre inaccessu dorso
M. Greben«, Scopoli 1772/1: 212) pa planinski štrbec
(*Meum athamanticum*). To nahajališče štrbca je bilo
potrjeno šele po več kot 230 letih (Dakskobler & al.
2018: 62). Scopoli med nahajališči alpskih rastlin po-
leg Storžiča (M. Storschetz) in Grebena pogosto omen-
ja Grintovec (M. Grindovitz), Kočne (Kotschna) pa pri
nobeni vrsti, zato je verjetno, da se na njen vrh ni pov-
zpel (Petkovšek 1977: 30).

V drugi polovici 18. stoletja je hkrati s Scopolijem pri
nas botaniziral koroški jezuit in naravoslovec Franz Xa-
ver Wulfen (1728–1805), ki se je ukvarjal z botaniko,

zoologijo in mineralogijo (Voss 1884–1885, Praprotnik
2016). Večkrat je obiskal Kamniško-Savinjske
Alpe in se l. 1762 povzpel na Storžič, l. 1764 pa tudi
na Grintovec (Režek 1959). Sodeloval je s Scopoli-
jem in mu pošiljal nekatere svoje rastline za objavo
v delu *Flora carniolica* (Scopoli 1772). Wulfen je zbral
obširen herbarij, njegovi podatki o rastlinah pa so izšli
v monografskem delu *Flora Norica phanerogama* šele
leta 1858, dobrega pol stoletja po njegovi smrti. V tem
delu navaja številne najdbe redkih vrst iz Kamniških
Alp (in alpius Lithopolitanis, Steiner Alpen) in njihovih
vrhov Storžiča (Storchez), Grintovca (Grindovez, Grin-
doviz) ter okolice. Med drugimi je pri Sv. Primožu (»In
alpius Carnioliae Lithopolitanis ad S. Primum et Fe-
licianum«) našel rdeče cvetoč jeglič in ga opisal pod
imenom *Primula integrifolia* (Wulfen 1858: 247–248).
Kasneje so botaniki ugotovili, da pravi celolistni jeglič
(*P. integrifolia*) uspeva zahodnejše (v osrednjih Alpah
in Pirenejih), pri nas pa raste *P. wulfeniana* (Wulfenov
jeglič), kot ga je leta 1852 po najditelju poimenoval
avstrijski botanik Heinrich Wilhelm Schott.

Wulfenu, svojemu botaničnemu mentorju, je v Al-
pah nabrane rastline pošiljal v določitev Karel Zois
(1756–1799), brat bolj znanega barona Žige Zoisa.
Karel Zois je pri nas rojen botanik, ki je botanično
deloval večinoma v Julijskih Alpah in na Stolu, žal pa
o rastlinskih najdbah ni objavil ničesar (Wraber 1990).
Iz bohinjskih gora in Storžiča je Wulfenu poslal v opis
neznano zvončico, sam jo je sprva imenoval »moja« –
Campla mea (Praprotnik 2015), ki jo je Wulfen (1787–
1789) po njem poimenoval *Campanula zoysii* (Zoisova
zvončica).

Bretonec Baltazar Hacquet (1739–1815) je kot
rudniški zdravnik v Idriji, kamor je prišel leta 1766,
nasledil Scopolija. Bil je priznan naravoslovec (pred-
vsem mineralog in botanik) in hkrati pionir planinstva
in alpinizma v vzhodnih Alpah (Wester 1931). V letih
1778–1784 je med raziskovanjem naših Alp dvakrat
obiskal Grintovce, vendar se ni povzpел na katerega
od osrednjih vrhov (Malešič 2004). Objavil je zemlje-
vid s slovenskimi imeni kamniških vrhov in o imenu
gorovja zapisal: »Ta Kamelshka planina, po nemško
Steiner Alpen, ker leži tam blizu malo mesto Stein ali
v našem jeziku Kamnjék ali Kamèlk« (izvirno besedilo
je na sliki 1, Hacquet 1778: 33). Čeprav je bil tujec, je
dal slovenskemu jeziku velik pomen, saj je skoraj vsa
zemljepisna imena pisal slovensko, prav tako je po slo-
vensko zapisal tudi posvetilo v svojem glavnem delu
Oryctographia Carniolica, ki je izšlo v Leipzigu sicer v
nemškem jeziku: »Brez use želje enega dobička inu
brez neresnice, ampak iz zgolj nagnjenja, to povedati,
kar se je videlo in izkusilo, iz ljubezni proti eni deželi
tega najmogočnejšega in najbolj razširjenega folka
od tega starega sveta.« (Hacquet 1778; Wester 1931:
33). Njemu v čast so kasneje poimenovali navadno
tevje z rodovnim imenom Hacquetia.

Grof Franc Jožef Hohenwart (1771–1844) je bil pre-
dan naravoslovec (botanik, zbiralec konhilij) in med
drugim eden od soustanoviteljev Deželnega muzeja
(1821) v Ljubljani, sedanjega Prirodoslovnega muzeja
Slovenije (Malešič 1996). Bil je vnet občudovalec in
obiskovalec gorskega sveta ter prvopristopnik na Pla-

kleinen Kanterfluß übersehet hat, so fangen die hohen Alpen wieder an, welche mehr, als über die Hälfte, fahl sind; man heißt sie: Grintauzi, Kotzhna, Brana, Sedlu, und auch O Striza, oder am gemeinsten, Ta Kamelshka Planina, auf Deutsch, die Steinalpen, weil nicht weit davon eine kleine Stadt liegt, welche Steint, oder in unserer Sprache Kamnjék oder Kamèlk heißt. Balvasor sagt, er habe die Steinalpen gemessen und habe sie 10274 Schuh hoch gefunden: wenn das seine Richtigkeit hat, so hat unser obiger Berg Terflou viel mehr, als Floriantschitsch angegeben hat. Die ganze Länge der Kette vom Berge Loibel, bis zu den lezt erwähnten Alpen, beträgt vier und eine halbe Meilen, ob ich gleich 15 zu machen hatte, weil ich den Rücken des Gebirges nicht verlassen wollte, welcher eine Menge Vertiefungen und Ausschnitte hat. Dieses ganze Gebirge ist kalkartig und ziemlich weis; da man hingegen im Mittelgebirge oft den schönsten schwarzen und rothen Marmor findet; aber
Oryctogr. Carniol. alles

Slika 1: Odlomek iz opisa Kamniških Alp v delu *Oryctographia Carniolica* (Hacquet 1778: 33)

njavo leta 1793. Nanjo se je, star komaj 22 let, podal iz Kamniške Bistrice v spremstvu izkušenega vodnika in lovca Spruka. Pred tem je bil že na Storžiču, kjer je nabiral rastline za Karla Zoisa, kasneje pa se je povzpел še na Mangart in Stol (Kocbek 1907, Režek 1959). Svoja gorska popotovanja je leta 1838 objavil v posebnem zborniku.

Na Kranjskem je v začetku 19. stoletja deloval duhovnik, kasneje učitelj in zelo pomemben botanik Franc Hladnik (1773–1844), ustanovitelj botaničnega vrta v Ljubljani. Našel je številne redke ali nove vrste, a jih je pošiljal v opis drugim botanikom (N. T. Hostu, H. G. L. Reichenbachu in D. G. D. J. Kochu), sam pa žal ni objavil ničesar (Voss 1884–1885, Wraber 1990, Praprotnik 2012, 2015). Leta 1804 je na Planjavi našel nov endemičen svišč, ki ga je kasneje opisal botanik Jan (Reichenbach 1831) in ga po dobrem poznavalcu encijanov J. A. Froelichu poimenoval *Gentiana froelichii*. Froelichov svišč (slika 2) je kasneje na Storžiču našel Klemen Janša, kaplan in florist iz Dovjega, ki je med letoma 1845 in 1853 obiskal več vrhov v okolici rojstnega kraja in Tržiča, ko je služboval v Križah, leta 1850 pa ga je na Brani našel Carl Deschmann – Dragotin Dežman (Praprotnik 1992). Na Ojstrico se je leta 1825 iz Logarske doline prvi povzpел avstrijski nadvojvoda Janez (Johann), ki ga je čez Klemenčjo jamo in Škarje na vrh vodil stari Logar (Režek 1959), vendar to ni bil botanični obisk. V letu 1835 sta Solčavske Alpe (Sulzbacher Alpen) dvakrat obiskala Dorfmann (1836) in Unger (1836), ki navajata za Ojstrico in Raduho skupno več kot 140 različnih alpskih rastlin. Avstrijski botanik Emanuel Weiss (1859) je poleti 1858 opravil botanično ekskurzijo v Solčavske Alpe, med katero je obhodil slap Rinka, Ojstrico, Raduho in Olševo ter objavil nahajališča številnih redkih alpskih vrst, npr. triglavske neboglasnice (*Eritrichium nanum*) z Ojstrice.

Slika 2: Froelichov svišč (*Gentiana froelichii*) z Zvoha, 11. 7. 2015 (Foto: Branko Vreš)

se je njihovemu raziskovanju posvetil graški profesor matematike Johannes Frischauf (Kocbek 1926). Savinjske Alpe je prvič obiskal že leta 1868, od 1874 dalje pa jih je sistematično raziskoval in opravil vzpone na Kranjsko Rinko (prvi pristop 1874), Grintovec, Ojstrico, Jezersko Kočno (prvi pristop 1876), Mrzlo goro (1877), Skuto in druge vrhove (Režek 1959, Malešič 2004, Mikša 2013). Leta 1877 je objavil obsežno monografijo *Die Sanntaler Alpen*, v kateri je objavljen tudi prvi seznam rastlin, ki ga je pripravil briolog Josef C. von Pittoni. Opis živalstva Grintovca je v monografiji prispeval Simon Robič (1723–1788), župnik s Šenturške Gore, ki je bil predvsem vnet planinec in dober naravoslovec. Zanimala sta ga tako rastlinstvo (predvsem mahovi) kot živalstvo (hrošči, polži). Robič je v letih 1877–1890 opravil več pohodov na Storžič, Krvavec – Greben, Grintovec, Veliko planino in druge vrhove, kar je objavil v Kmetijskih in rokodelskih novicah (Robič 1878, 1979). Med svojimi raziskovalnimi pohodi v okolici Šenturške Gore in v Kamniških Alpah je našel nekaj novih ali redkih vrst mahov in polžkov, pri zaselku Sidraž pa je nabral za tisti čas redko vrsto kranjsko sito (*Eleocharis carniolica*). Z njim je strokovno sodeloval takratni župnik v Tunjicah in na Selih v Tuhinjski dolini Janez Šafer, rojen 1838 v Mekinjah pri Kamniku, amaterski botanik (predvsem briolog), ki je bil konec 19. stol. eden najboljših poznavalcev kranjske flore, predvsem iz okolice krajev, kjer je služboval. Njegovo obsežno herbarijsko zbirko lišajev, mahov, praprotnic, golosemenk in enokaličnic (op. preko 1500 slovenskih vrst, v zbirki so tudi tuje) hrani Prirodoslovni muzej Slovenije, medtem ko se je njegova pisna zapuščina med 2. svetovno vojno izgubila, objavil pa žal ni ničesar (Piskernik 1952, Bufon 2013).

V letih 1895–1905 je Savinjske Alpe sistematično raziskoval avstrijski botanik August Hayek (1907; slika 3), ki je skupaj s profesorjem Alfonzom Paulinom leta 1907 izdal razpravo *Flora der Sanntaler Alpen*. V njej avtorja navajata kar 1177 različnih taksonov rastlin in je doslej to še vedno najobsežnejše pregledno delo o rastlinstvu Kamniško-Savinjskih Alp. Hayek je številne podatke iz Savinjskih Alp objavil še v obsežni monografiji *Flora Štajerske* (Hayek 1908–1911, 1911–1914, 1956). V njegovo eksikatno herbarijsko zbirko Posušena štajerska flora (*Flora exsiccata Styriaca*), ki je izšla v nakladi 40 izvodov, je vključenih več vrst iz tega pogorja, nekatere primerke so mu nabrali tudi slovenski botaniki. Med njimi je bil zelo aktiven florist Leon (Leodegar) Derganc (1903, 1904), ki je leta 1908 med Presedljamem in Tolstim vrhom za Hayekovo zbirko *Flora Stiriaca exsiccata* (št. 889) nabral drobno smetanasto belo cvetočo lakoto, ki so jo takrat poznali kot baldsko oz. tirolsko (*Galium baldense*). Kasneje je avstrijski botanik Fritz Ehrendorfer (1953) na podlagi Dergančevih primerkov opisal novo vrsto lakote, noriško lakoto (*Galium noricum*), ki se od baldske razlikuje po več znakih, zlasti po diploidnem kromosomskem številu; ima 22 kromosomov, baldska pa 44. Dergančevo nahajališče noriške lakote je na ta način postalo njeno klasično nahajališče (Wraber 1990).

Alfonz Paulin je v začetku 20. stoletja začel z izdajanjem 20. stoletij herbarijske zbirke *Flora Exsiccata*

stellaris, *S. carniolica*, *S. Hohenwarthii*, *S. androsacca*, *S. incurvata*, *S. aicon*, *S. squarrosa*, *S. caesia*, *S. oppositifolia*, *Potentilla Clusiana*, *P. nitida*, *P. Branciana*, *P. Crantzii*, *Dryas octopetala*, *Alchimilla pusilla*, *A. incisa*, *Anthyllis alpestris*, *Oxytropis Jacquinii*, *Helianthemum alpestre*, *Bupleurum petraeum*, *Asranthia baccaria*, *Aristolophytos alpinum*, *Primula Wulfeniana*, *Androsace villosa*, *Soldanella minima*, *Armeria alpina*, *Gentiana Clusii*, *G. Froelichii*, *G. pumila*, *G. Terglensis*, *G. verua*, *Myosotis alpestris*, *Saururus alpinum*, *Thymus*

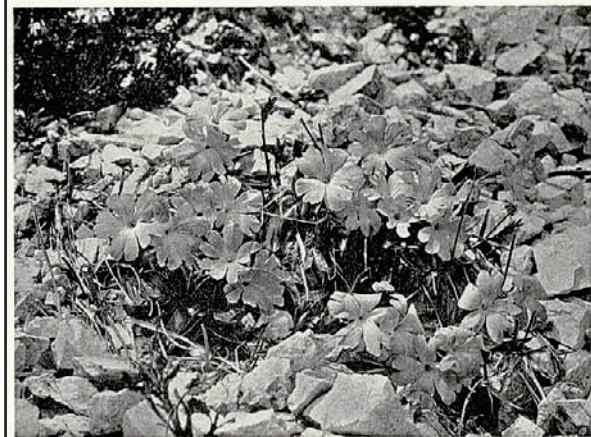

Fig. 11. *Primula Wulfeniana* unter der Turska gora. phot. Kraszkovits.

Slika 3: Seznam rastlin in fotografija Wulfenovega jegliča, povzeta po Hayeku (1907)

Carniolica – FEC (Paulin 1901–1907, Dolšak 1929, 1936, Wraber 1966). V njej je zbranih več kot 2000 herbarijskih pol kranjskih rastlin, med njimi številne nabrane na območju Kamniško-Savinjskih Alp, npr. kranjski kamnokreč (FEC 1523. *Saxifraga moschata* Wulf. – 1. Savinjske Alpe. Grintavec). Pri nabiranju rastlin so mu pomagali J. Armič, F. Dolšak, R. Justin, C. Muley, H. Roblek, V. Petkovšek in drugi, večino rastlin pa je zbral Paulin sam (Wraber 1966).

Leta 1907 je naravoslovec in geolog Ferdinand Seidl za objavo pripravil svoje monografsko delo *Kamniške ali Savinjske Alpe*, a je knjiga izšla šele naslednje leto. V njej je predstavil geološko-pokrajinski opis območja in kot dober poznavalec rastlin vanjo vključil kratko poglavje o rastlinski odeji Kamniških ali Savinjskih Alp (Seidl 1908).

Fran Kocbek, učitelj in vnet planinec, je leta 1926 objavil obsežno knjigo *Savinjske Alpe*. Bil je dober botanik in je v monografiji v slovenskem jeziku povzel in s svojimi podatki dopolnil Hayekov Seznam planinskih rastlin v Savinjskih Alpah iz leta 1907.

Z najdbami nekaterih novih in redkih vrst (npr. Hausmannovega oklepa – *Androsace hausmannii* s Skute) in objavo seznama vrst z njihovimi novimi nahajališči je Hayekov seznam znatno dopolnil tudi avstrijski botanik in raziskovalec Karl Heinz Rechinger (1935). V razpravi je upošteval tudi podatke, ki sta jih v okolici Železne Kaple (1931) in Bele (1934) ter na nekaterih vrhovih zbrala njegova starša Karl in Lily Rechinger. V razpravi je navedenih prek 130 različnih taksonov in nekaterih njihovih križancev.

Avstrijski gozdar in fitocenolog Erwin Aichinger (1933) je opravil obsežno raziskavo vegetacije v Karavankah, pri čemer je nekaj fitocenoloških popisov, npr. združbe predalpskega petoprstnika (*Potentilla caulescentis*), naredil tudi v Kamniško-Savinjskih

Alpah, predvsem v skupini Grintovca. Tu je med svojim popisovanjem opazil nekatere endemite: koroško smiljko (*Cerastium carinthiacum*), Hohenwartov kamnokreč (*Saxifraga hohenwartii*), Kernerjev mak (*Papaver kernerii*) in druge.

V drugi polovici prejšnjega stoletja so med znamenitimi slovenskimi botaniki Kamniško-Savinjske Alpe obiskovali univerzitetni profesorji botanike Ernest Mayer, Vlado Ravnik, Andrej Martinčič in Tone Wraber.

Ernest Mayer je bil rojen leta 1920 v Zgornjem Tuhinju in je bil s Kamniško-Savinjskimi Alpami tesno povezan vse življenje, saj jih je ob raziskovanju rastlinstva prehodil po dolgem in počez ter pri tem v sedmih desetletjih na več kot stotih terenskih raziskavah obhodil skoraj vse vrhove in doline. Neizbrisen pečat je svojemu domačemu pogorju pustil v številnih poljudnih, strokovnih in znanstvenih objavah, v katerih je predstavil posamezne redke, zavarovane, ogrožene, endemične rastlinske vrste pogorja (Mayer 1950, 1951, 1954, 1956, 1960a, b in številne druge objave) ali v preglednih delih opisal posamezne rastlinske taksonomske skupine ter značilnosti tukajšnjega rastišča (Mayer 1951, 1958, 2004). Z Velikih podov pod Grintavcem je opisal kamniško ivanjščico (*Leucanthemum lithopolitanicum*), ki je endemična vrsta Kamniških Alp (Mayer 1960a, 1960b).

Vlado Ravnik (1978) je bil drugi, ki je ime Kamniških Alp za vedno zapisal v botanično zgodovino. Na primerkih rožnato cvetočih murk s Krvavca je opisal novo endemično vrsto kamniško murko (*Nigritella lithopolitana*), rastišče na Krvavcu pa je od takrat njeno klasično nahajališče (Wraber 1990).

Andrej Martinčič, eden glavnih avtorjev ključa *Mala flora Slovenije* pri vseh dosedanjih izdajah (Martinčič & Sušnik 1969 idr.), je dober poznavalec plahtic (rod *Alchemilla*; Martinčič 1977) in je za njihovo taksonomsko obdelavo zbral mnogoštevilne primerke iz celotnega pogorja Kamniško-Savinjskih Alp. Shranjeni so v ljubljanski univerzitetni herbarijski zbirki LJU.

Velik ljubitelj rastlinstva Kamniških Alp je bil tudi Tone Wraber, ki je v njegovem pogorju našel dve redki rastlinski vrsti. Pred dobrimi 40 leti je na skalah pod Kokrskim sedlom našel mično vudsovko – *Woodsia pulchella* (Wraber 1978), pred 25 leti pa na meliščih Šraj peska pod Korošico v družbi z Jacquinovim bodičnikom še sinjo penušo (*Cardamine glauca*), novo vrsto v slovenski flori, ki v Kamniških Alpah dosega severozahodno mejo območja razširjenosti (Wraber 1995). Wraber je avtor več botaničnih monografij (npr. Wraber 1990, 2006), v katerih je predstavil tudi znamenite rastline, na katere smo Slovenci lahko še posebej ponosni. V izbor znamenitih vrst je uvrstil tiste, ki imajo v Sloveniji ali na slovenskem etničnem ozemlju svoje klasično nahajališče, so redke, ogrožene, endemične ali kako drugače povezane z zgodovino slovenske botanike. Med njimi opisuje številne vrste, ki uspevajo v Kamniško-Savinjskih Alpah in so tam bodisi zgolj prisotne, redke, endemične ali imajo tu svoje klasično nahajališče. To so: beli in rjastorjavi šaš, siva in gola vrba, kosmati škrobotec, trizoba kukavica, kranjski volčič, gozdni planinšček, rušnata in Zoisova zvončica, panonski svišč, rožnordeči dežen, resasta popkoresa, alpska možina, bohinjski repnjak,

kamniška ivanjščica in kamniška murka, Wulfenov jeglič, Froelichov svišč in druge.

V 20. stoletju so v Kamniško-Savinjskih Alpah raziskovali še številni drugi naravoslovci in botaniki. Viktor Petkovšek (1952) je julija 1934 ob poti na Kokrsko sedlo v dolini Kamniške Bistrice odkril virginijsko mladomesečino (*Botrychium virginianum*), takrat novo vrsto praproti v Sloveniji in celo v tedanji skupni državi Jugoslaviji. Branko Prekoršek (1956, 1964, 1965) je v več strokovnih in poljudnoznanstvenih prispevkih objavil svoje najdbe redkih in zanimivih rastlin iz tega pogorja, med drugimi najdbo bosanskega ušivca (*Pedicularis hoermaniana*) na Tolstem vrhu in Waldsteinovega osata (*Cirsium waldsteinii*) v dolini Reke pod Storžičem. Profesorica botanike na Pedagoški fakulteti v Mariboru Ljerka Godicl je za svojo diplomsko nalogo preučila rastlinstvo Raduhe (1954). Floristični pregled Kamniškega sedla je za diplomsko nalogo opravila Tatjana Kordiš (1969). Vinko Strgar (1973) je pisal o novih najdbah in razširjenosti bodičnika (*Drypis*) v tem pogorju, Božidar Drovenik (1975) je objavil diplomsko delo o rastlinstvu Menine planine, kjer je našel 532 različnih vrst praprotnic in semenk. Darinka Trpin (1974) je taksonomsko obdelala podvrste alpske krešice (*Hutchinsia alpina*) v Sloveniji in ugotovila, da v Kamniških Alpah raste le njena tipična podvrsta. Nada Praprotnik (1982) je v magistrskem delu o kamnokrečih prikazala pojavljanje kranjskega kamnokreča (*Saxifraga carniolica*) v Kamniških Alpah, ki ga je na številnih botaničnih terenih tam tudi sama nabrala.

Obsežno raziskavo vegetacije Kamniških Alp je opravil avstrijski botanik (koroški Slovenec, domačin iz Železne Kaple) Peter Haderlapp (1982). Na terenu je opravil 100 fitocenoloških popisov in popisal skupno 150 vrst, od tega 53 redkih. V fitocenološki tabeli je predstavljenih osem različnih združb, tri (*Arabidetum alpinae*, *Saxifragetum moschatae* in *Poa alpina-Ranunculus montanus* ass.) so bile v njegovi monografiji prvič opisane.

Slovenski fitocenologi so v sklopu delovanja mednarodnega društva EADSVE (Vzhodnoalpsko-dinarsko društvo za proučevanje vegetacije) leta 1993 v Ljubljani organizirali simpozij o flori in vegetaciji Kamniško-Savinjskih Alp (Mayer 1993), ki je vključeval tudi strokovne ekskurzije na Dleskovško planoto, Krvavec in Kamniško sedlo.

Leta 1995 smo sodelavci Biološkega inštituta Jovana Hadžija ZRC SAZU inventarizirali floro in vegetacijo osrednjega dela Kamniško-Savinjskih Alp. Pri tem je bilo popisanih 714 različnih taksonov praprotnic in semenk, od teh 15 endemičnih, ter izvedeno večje število fitocenoloških popisov za ovrednotenje več kot 40 popisanih traviščnih, naskalnih, meliščnih, grmiščnih in gozdnih združb. Podatki so bili zbrani v podatkovni zbirki Biološkega inštituta in predstavljeni v elaboratu Flora in vegetacija Kamniško-Savinjskih Alp (Marinček & al. 1995).

Brane Anderle je pri raziskovanju flore Gorenjske že od osemdesetih let dalje popisal številne redke in zanimive vrste tudi v Kamniških Alpah in širši okolici. Nekaj teh najdb je objavil v soavtorstvu z drugimi botaniki, npr. o rastlinstvu Menine planine (Vreš & al.

2008), o razširjenosti Hostovega šaša v Sloveniji (Kocjan & al. 2013), o novostih v flori Gorenjske (Anderle & Leban 2011, 2014), o razširjenosti planinskega štrbca pri nas (Dakskobler & al. 2018) in druge, v pripravi pa ima atlas rastlinstva Gorenjske.

Nejc Jogan (1994) je pri slapu Orglice v Kamniški Beli našel novo nahajališče endemične Zoisove zvončice, kasneje pa je pisal še o nahajališčih nekaterih trav v Kamniških Alpah (Jogan 1997). Leta 2001 je skupaj z osmimi soavtorji izdal Gradivo za *Atlas flore Slovenije*, kjer so za posamezne vrste prikazani podatki po kvadrantih tudi za območje Kamniško-Savinjskih Alp (Jogan & al. 2001).

Ob koncu drugega tisočletja, julija 1996, je Drago Cencič (1997) na jugovzhodnem pobočju Košutne nad dolino Korošice našel navadno rapontiko (*Stemmacantha rhapsantica*), kar je bila prva novejša potrditve pojavljanja vrste v Kamniških Alpah po Wulfenu in K. Zoisu.

V prvih dvajsetih letih 21. stoletja je bilo opravljenih še nekaj novih raziskav rastlinstva v Kamniško-Savinjskih Alpah. V *Kamniškem zborniku* smo objavili pregled posebnosti rastlinstva soteske Nevljice (Vreš & al. 2002), med katerimi izstopajo po redkosti trilistna valdštajinja (*Waldsteinia trifolia*), travniška preslica (*Equisetum pratense*) in endemična soška smiljka (*Cerastium subtriflorum*), ter prispevek o rastlinstvu Menine planine (Vreš & al. 2008).

Božo Frajman je skupaj z avstrijskimi botaniki v letu 2005 obiskal nekatere vrhove v Karavankah in Kamniških Alpah, pri čemer so našli tri nove rastlinske taksone za Kamniške Alpe, endemični škrlatni luk (*Allium kermesinum*) pa so prvič popisali tudi v avstrijskem delu tega pogorja (Frajman & al. 2006). Frajman in Schönswetter (2007) sta na Korošici našla prvo nahajališče alpske škržolice (*Hieracium alpinum*) v Kamniških Alpah.

V letih 2007 in 2011 je Matej Tonejec za svojo diplomsko nalogo kartiranja kvadranta 9653/1 opravil obsežno terensko raziskavo okolice kraja Zgornje Jezersko, vključno z nekaterimi vrhovi (Grintovec, severozahodni greben Kočne, Dolgi hrbet). Pri raziskavi je skupaj z že znanimi podatki (858 taksonov praprotnic in semenk) za navedeni kvadrant ugotovil 749 taksonov, od katerih je bilo 20 endemitov, 131 taksonov novih za kvadrant, uspevanja 241 že znanih taksonov pa mu ni uspelo potrditi (Tonejec 2012).

Orhidolog Branko Dolinar (2009, 2015) je za območje Kamniško-Savinjskih Alp zbral številne podatke o razširjenosti kukavičevk, kar je kartografsko prikazal v knjigi *Kukavičevke v Sloveniji*.

Alenka Mihorič že več let opravlja raziskave rastlinstva Kamniškega vrha, o njegovi pestrosti je objavila prispevek v *Kamniškem zborniku* (Mihorič 2014). V njem je raznolikost in rastlinske posebnosti Tunjiškega gričevja predstavil še Mihael Janez Kocjan (2018).

V zadnjih dveh desetletjih so bile na območju Kamniško-Savinjskih Alp opravljene tudi številne vegetacijske raziskave, npr. pregled vegetacije Menine planine (Marinček 2004), raziskave altimontanskih bukovih gozdov (Marinček & Čarni 2010), macesnovih gozdov (pod Raduho, nad Logarsko dolino, nad Jezerskim, v gozdnem rezervatu Kalce nad Kamniško Bistrico, v Re-

povem kotu: Dakskobler & al. 2018), zelenega jelševja pod Komnom z opisom nove asociacije *Huperzio selagi-Alnetum viridis* (Dakskobler & al. 2013), združb rdečega bora v zgornji Savinjski dolini (Zupancič & Žagar 2010, Rozman & al. 2020) in črnega bora nad dolino Kokre (neobjavljeno, a upoštevano v objavah Rozman & al. 2020 in Dakskobler & al. 2015). Našli in opisali smo nova nahajališča dveh gozdnih združb (*Seslerio autumnalis-Fagetum* in *Seslerio autumnalis-Ostryetum*) v prigorju Savinjskih Alp, povsem zunaj njunega do zdaj znanega areala (Seliškar & Dakskobler 2013) in opisali travniške združbe z vrsto *Gladiolus palustris* (*Festuco amethystinae-Seslerietum calcariae*, *Pediculari julici-Bromopsietum transsilvanicae*) v prigorju Kamniških Alp (Ravni hrib, Javorov vrh, Zaplata, Kriška gora; Dakskobler & Seliškar 2016). V Smrekovškem pogorju, na Komnu, so opravili raziskavo združb skalnih razpok in opisali novo asociacijo *Campitulo cochleariifoliae-Primuletum villosae* na Komnu (Juvan & al. 2011).

V tem kratkem pregledu zgodovine odkrivanja rastlinstva in rastja Kamniško-Savinjskih Alp niso zajeti vsi podatki o najdbah in objavah posameznih rastlinskih taksonov doslej, saj je marsikateri vir ostal še spregledan in bo za natančen pregled potrebno obsežno nadaljnje delo in brskanje po zgodovinskih virih ter številnih herbarijskih zbirkah.

Predstavitev izbranih redkih in endemičnih vrst

Pri popisovanju rastlinstva Kamniško-Savinjskih Alp smo ugotovili pojavljanje več kot 1400 različnih taksonov. Prvi obsežen pregled rastlinstva območja je objavil Hayek v sodelovanju s Paulinom (Hayek & Paulin 1907), v katerem navajata 1177 različnih taksonov. Skupaj z njunimi in drugimi literaturnimi podatki (Scopoli 1772, Reichenbach 1831, 1842, Maly 1838, Fleischmann 1844, Weiss 1859, Robič 1878, Krašan 1895, Paulin 1904–1936, Kocbek 1926, Aichinger 1933, Rechinger 1935, Dolšak 1936, Petkovšek 1952, Mayer 1951, 1954, 1960b, Prekoršek 1964, Martinčič 1969, Wraber 1966, 1967, 1969, 1971, 1978, 1995, Drovenik 1975, Ravnik 1978, Haderlapp 1982, Praprotnik 1982, 1998, Wraber & Skoberne 1989, Marinček & al. 1995, Frajman & al. 2006, Vreš & al. 2008, Tonejec 2012, Anderle & Leban 2014, Mihorič 2014 idr.) smo v sklopu opravljenih raziskav v raziskovanem območju prepoznali več kot 1420 taksonov praprotnic in semenk, od katerih je 20 endemičnih, 122 ogroženih rastlinskih vrst z Rdečega seznama RS (Anon. 2002), 88 zavarovanih (Anon. 2004) ter 22 invazivnih tujerodnih rastlinskih vrst.

V nadaljnjem besedilu na kratko predstavljamo nova nahajališča in razširjenost nekaterih redkih ali endemičnih vrst.

Škrlatni luk – *Allium kermesinum* Rchb.

Več kot 160 let od opisa na podlagi primerkov, ki sta jih okrog l. 1840 nabrala baron Nikomed Rastern (na Kozjeku pri Srednjem vrhu pri Storžiču) in florist Andreas Fleischmann (na Mokrici in Storžiču) za Reichenbachovo zbirko *Flora Germanica exsiccata* (Reichenbach 1842), je škrlatni luk veljal za izključno slovenski en-

Slika 4: Škrlatni luk raste na poraslih meliščih in sončnih traviščih. Južno pobočje vrha Planjava, 22. 9. 2013. (Foto: Branko Vreš)

demit Kamniško-Savinjskih Alp (Mayer 1960b, Wraber 1990, Praprotnik 2008). Leta 2005 so trije botaniki škrlatni luk prvič našli na avstrijski strani meje, na sedlu okoli 260 m jugovzhodno od Velike Babe (Frajman & al. 2006). V osrednjem delu pogorja je bilo doslej znanih več 10 nahajališč v osmih ali devetih kvadrantih srednjeevropskega florističnega kartiranja (Wraber & Skoberne 1989, Jogan & al. 2001, Tonejec 2012, Mihorič 2014, Sladek 2016, 2017). Iz sklenjene razširjenosti vrste v Kamniško-Savinjskih Alpah odstopa vprašljivo nahajališče na Ratitovcu (9750/3), kjer ga je leta 2008 nabrala Irena Kranjec in določitev potrdila Petra Sladek (2016). Da škrlatni luk v Julijskih Alpah ne raste, je objavil že Mayer (1960b), saj je ugotovil, da je šlo za zamenjavo Justinovih herbarijskih etiket s Tičarice (9648/3) in Skute (9653/1), kar navaja tudi P. Sladek (2016). Kje na Storžiču je Fleischmann nabral svoje primerke, bo verjetno težko ugotoviti, zato ostaja odprto vprašanje njegovega navajanja v kartah razširjenosti (glej Sladek 2016, 2017), ali v kvadrantu 9652/1 ali 9652/3 (meja med kvadrantom poteka južno pod vrhom Storžiča) ali morda celo v kvadrantu 9456/2, kjer so že znana nahajališča Rasterna (Kozjek) in Paulina (Bašeljski vrh oz. Vrh sedla). V tem kvadrantu ga je na Zaplati pri Hudičevem borštu na več mestih popisal A. Seliškar (30. 7. 1981, 11. 8. 1984), I. Dakskobler v gozdnem rezervatu Hude stene na pobočju Škrbine (8. 7. 2016), s Potoške gore pa je najdbo objavila Špela Novak (2015). A. Seliškar je škrlatni luk že v osemdesetih letih popisal tudi v kvadrantu 9753/1, na travnatih južnih pobočjih Planjave zahodno od Kamniškega vrha (19. 8. 1981, potrdila 22. 9. 2013 B. Vreš in T. Čelik) ter na jugovzhodnih pobočjih nad zaselkom Kuharjevo (Klemenčevo) pod vrhom Kržišče (5. 8. 1983).

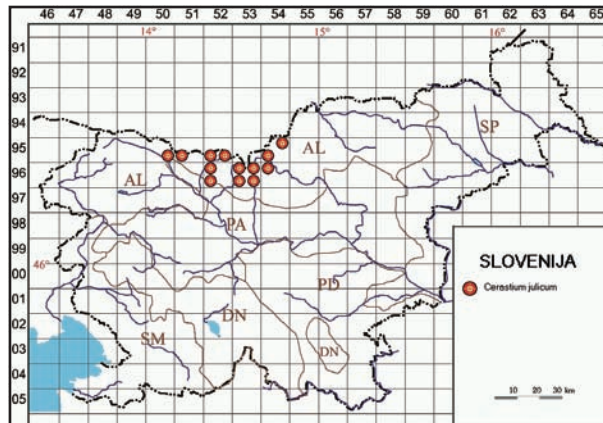
Skalna smiljka – *Cerastium julicum* Schellmann (syn. *C. rupestre* Krašan, non Fisch.)

Skalna smiljka je gostorušnata zeljnata trajnica s petštevničnimi belimi cvetovi, ki so po eden do trije nameščeni ovršno na v zgornjem delu žlezavih poganjkih. Od ozko sorodnih smiljk, njivske (*C. arvense* s. str.) in toge (*C. strictum*), se razlikuje predvsem po gosti blazinasti rasti in pokončnih cvetnih ter kasneje plodnih pecljih (Wraber 1990: 174, 2006: 30). Raste v skalah, skalnih razpokah in na utrjenih drobnogrušnatih meliščih, večinoma na severnih legah vrhov Kamniško-Savinjskih Alp in vzhodnih Karavank (Mayer 1960b). Med prvimi je prepoznal njeno drugačnost od sorodnih smiljk na podlagi rastlin, ki jih je opazil na Raduhi in Ojstrici, avstrijski botanik E. Weiss (1859: 125). Skalno smiljko je objavil pod imenom *Cerastium arvense* β. *glabrescens*. Leta 1890 jo je na Obirju nabral A. Kerner in jo (na herbarijski etiketi) poimenoval *C. ovirense*, vendar opisa imena ni objavil, zato ime ni veljavno. Z imenom *C. rupestre* jo je kot samostojno vrsto opisal Franc Krašan (1895: 308), ki jo je našel 9. avgusta 1894 v skalovju vršnega grebena na severni strani pod vrhom Raduhe (med 1900 m in 2000 m), kar je njeno klasično nahajališče. Kasneje je avstrijski botanik Schellmann ugotovil, da je leta 1824 botanik Friedrich Ernst Ludwig von Fischer (Fedor Bogdanovic) iz Sibirskih gora že opisal vrsto smiljke z enakim imenom (De Candolle 1824), zato je v skladu z botaničnim kodeksom poimenovanja rastlinskih imen Krašanovo skalno smiljko preimenoval, vendar z neposrečenim imenom *C. julicum* (Schellmann 1938: 69). Menil je namreč, da skalna smiljka raste posamič tudi v Triglavski skupini v vzhodnih Julijskih Alpah, kar se je kasneje izkazalo za napačno. Čeprav je v herbariju v Gradcu (GZU) shranjen herbarijski primerek skalne smiljke iz Triglavskega pogorja, pa Mayer (1958, 1960b) in še mnogi drugi botaniki te navedbe kljub večletnemu iskanju vrste na omenjenem nahajališču doslej nis(m)o mogli potrditi. Slovensko ime skalna smiljka je verjetno prvič uporabil J. Glowacki v prvem slovenskem ključu za prepoznavanje rastlin (Glowacki 1912), od katerega je bil žal natisnjen le prvi del, ostali rokopisni del njegovega določevalnega ključa pa se je kasneje izgubil. Enako ime je uporabila tudi Angela Piskernik v obeh izdajah knjige *Ključ za določanje cvetnic in praprotnic* (1941, 1951). Avtorji prve izdaje *Male flore Slovenije* (Martinčič & Sušnik 1969) so v skladu z latinskim imenom *C. julicum* vrsto poimenovali julijska smiljka. Ker pa je to ime zavajajoče, jo je Tone Wraber (1990) v delu *Sto znamenitih rastlin na Slovenskem* ponovno imenoval s prvotnim imenom skalna smiljka, čemur smo sledili tudi kasneje v registru flore (Trpin & Vreš 1995) in v zadnjih dveh izdajah *Male flore Slovenije* (Vreš v Martinčič 1999, 2007). Razširjenost endemične skalne smiljke so izčrpno predstavili v svojih opisih vrste T. Wraber (1970: 174), M. Kocjan (2001, nahajališče v osrednjih Karavankah) ter v sklopu diplomskih nalog Š. Novak (2012: 85–86) in M. Tonejec (2012: 82). Pri svojem delu smo jo našli še pod Belim (Koroškim) vrhom na skalah ob planinski poti med Korošico in Dleskovško planoto (T. Čelik & B. Vreš, 29. 7. 2008), v zatrepu doline Repov kot pod Srebrnim sedlom in Zeleniškiimi špicami (B. Vreš,

Slika 5: Skalna smiljka z vrha Storžiča, 21. 7. 2010 (Foto: Tatjana Čelik)

Slika 6: Razširjenost skalne smiljke (*Cerastium julicum*) v Sloveniji

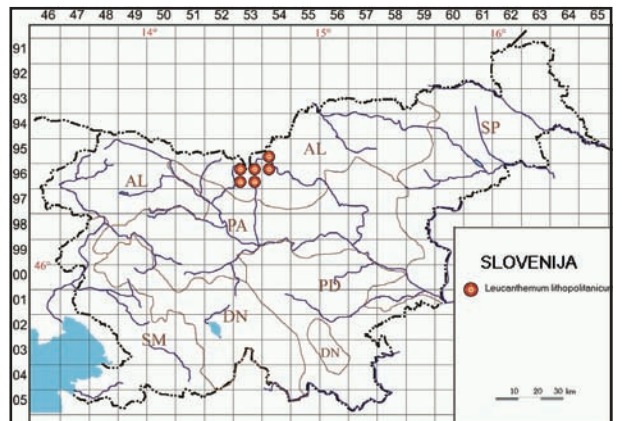
17. 10. 2017) ter v Karavankah pod Malo Košuto (B. Vreš, T. Čelik & B. Anderle, 20. 7. 2006) in na Vrtači (I. Dakskobler, B. Zupan & B. Anderle, 7. 8. 2019). Videz rastline je prikazan na sliki 5, njena razširjenost pa na sliki 6.

Kamniška ivanjščica – *Leucanthemum lithopoliticum* (E. Mayer) Polatschek

Ernest Mayer (1960a) je ob taksonomski primerjavi severovzhodnih (Severne apneniške Alpe) in jugovzhodnih (Kamniške Alpe) populacij črne ivanjščice (*Leucanthemum atratum*) ugotovil, da se po morfoloških znakih razlikujejo med seboj, zato je jugovzhodnoalpsko populacijo iz Kamniških Alp opisal kot nov takson, podvrsto kamniško ivanjščico (*L. atratum* subsp. *lithopoliticum*). Njeno klasično nahajališče je na Velikih podih pod Skuto. Je zelnata trajnica, visoka 10–25 cm. Od črne ivanjščice se razlikuje predvsem po zelo ozkih listih, po drugačni nazobčanosti spodnjih stebelnih listov, ki so dolgopecljati, ozko črtlasto-lopaticiasti in na vrhu običajno 3-zobi, ter po nežnem habitusu

Slika 7: Endemična kamniška ivanjščica (*Leucanthemum lithopoliticum*) raste na visokogorskih kamnitih traviščih in v skalovju Kamniško-Savinjskih Alp. (Foto: Branko Vreš)

Slika 8: Razširjenost kamniške ivanjščice (*Leucanthemum lithopoliticum*), stenoendemita Kamniško-Savinjskih Alp

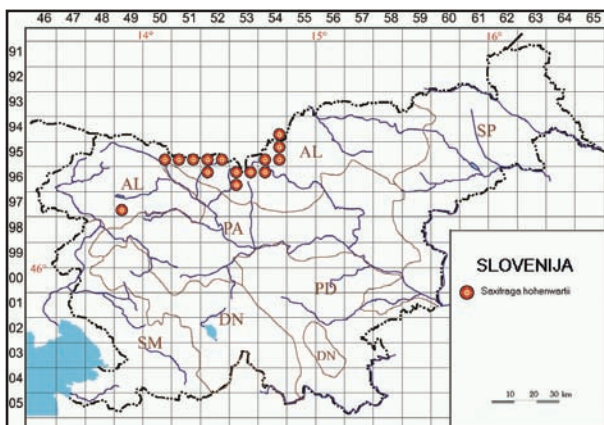
(Mayer 1960a, 1960b, Wraber 1990, 2006). Raste na kamnitih tratah, grušču in v skalnih razpokah v subalpskem in alpskem pasu Kamniških Alp (Wraber v Martinčič & al. 2007). Doslej je bila znana z Grintovca, Jezerskega, Mlinarskega in Savinjskega sedla, Skute, Turske gore, Brane, Ojstrice, Planjave, Raduhe in Belske Kočne na avstrijski strani Mrzle gore (Mayer 1960a, Haderlapp 1982, Wraber & Skoberne 1989, Wraber 1990, 2006, Tonejec 2012). Našli smo jo še pod Velikim kupom (12. 7. 2010, I. Dakskobler & A. Seliškar) ter na Dleskovski planoti, jugovzhodno pod grebenom Križevnika (10. 8. 2000, A. Seliškar) in pod sedlom Prag na južnem pobočju Velikega vrha (29. 7. 2008, B. Vreš & T. Čelik, slika 7). Obe nahajališči sta v novem kvadrantu 9654/1 (slika 8).

Hohenwartov kamnokreč (*Saxifraga hohenwartii*)

Hohenwartov kamnokreč je v ozkem sorodstvu in podoben homuličnemu kamnokreču (*Saxifraga sedoides*), od katerega se razlikuje po olistanem stebelu (s tremi do pet listov) in ožjih (črtlastih) venčnih listih, ki so daljši od čašnih, ter po oranžnih prašnicah (slika 9). Raste večinoma na vlažnih in senčnih meliščih na severnih legah, na vlažnem grušču in po skalovju. Je endemit Jugovzhodnih apneniških Alp, kjer raste v alpskem pasu med 1500 in 2550 m (Mayer 1960b, Wraber 2006, Wraber v Martinčič & al. 2007). Med prvimi je njegovo razširjenost predstavil Derganc (1903), a jo je natančneje omejil šele Mayer (1958). Hohenwartov kamnokreč je sklenjeno razširjen v Kamniško-Savinjskih Alpah in Karavankah (med Vajnežem in Peco) na obeh straneh državne meje, znano pa je še nahajališče na Črni prsti v Julijskih Alpah, kjer je herbarijski primerek nabral Alfoz Gspan 29. junija 1908 (Dakskobler & al. 2008). V Kamniško-Savinjskih Alpah smo prisotnost te vrste potrdili na številnih že znanih nahajališčih (Raduha, Ojstrica, Kamniško sedlo, Grintovec, Storžič idr.) in na nekaterih novih: na Mlinarskem sedlu (9. 8. 1995, B. Vreš) ter na melišču v Dolcih pod Kočno (16. 7. 1995, T. Čelik & B. Vreš) v že znanem kvadrantu 9653/1, pri Snežni jami na planini Arta pod Raduho (20. 7. 1995, A. Seliškar, D. Trpin & B. Vreš) ter na Dleskovški planoti, pri Se-

Slika 9: Oranžne prašnice so značilne za Hohenwartov kamnokreč, Storžič, 21. 7. 2010. (Foto: Branko Vreš)

Slika 10: Razširjenost Hohenwartovega kamnokreča (*Saxifraga hohenwartii*) v Sloveniji

delcu na severozahodnem pobočju Dleskovca (29. 7. 2008, T. Čelik & B. Vreš). Slednji nahajališči sta v novem kvadrantu 9654/1 (slika 10).

Kamniška murka - *Nigritella lithopolitanica* Ravnik

V Sloveniji raste več vrst murk, vendar njihova razširjenost, sistematika in z njo povezano poimenovanje posameznih taksonov še niso v celoti razrešeni (Blažič & Dolinar 2018). Kamniška murka (slika 11; o njenem odkritju in opisu smo pisali že v kratkem zgodovinskem pregledu) je endemit Kamniško-Savinjskih Alp ter vzhodnih Karavank z enim disjunktnim nahajališčem na Gôlici (Koralpe, Wraber 2006). Objava italijanskih botanikov o nahajališču v zahodnih Julijskih Alpah (pod Montažem) se orhidologom (Dolinar 2015: 117, Blažič et Dolinar 2018: 35) zdi vprašljiva. Pri našem delu smo jo zabeležili na mnogih že znanih nahajališčih, našli pa smo jo še na novih, npr. na Velikem Zvohu ob poti proti vrhu Korena, (15. 7. 2005, T. Čelik & B. Vreš), na Kalški gori na vrhu (15. 7. 1995, T. Čelik) in na vzhodnem pobočju pod vrhom (15. 7. 2005, T. Čelik & B. Vreš) v že znanem kvadrantu 9653/3, na Molički planini (29. 7. 2008, T. Čelik & B. Vreš) v kvadrantu 9653/2 in v novem kvadrantu 9652/3 na južnih pobočjih Storžiča od vrha proti planini Javornik (7. 7. 2000, A. Seliškar & B. Vreš; potrdili 21. 7. 2010, B. Vreš, T. Čelik & B. Anderle).

Slika 11: Kamniška murka na travnikih nad Kokrskim sedlom ob poti na Grintovec, 16. 7. 1995 (Foto: Tatjana Čelik)

Zahvala

Iskrena hvala sem, ki so nas spremljali pri teren-
skem delu, nas pri vsem tem podpirali ali kakorkoli
pomagali pri izvajanju naših raziskav in pri nastanku
tega prispevka.

Prispevek posvečamo 70. obletnici ustanovitve
Biološkega inštituta Jovana Hadžija ZRC SAZU, naše
matične ustanove, ki nam je omogočila raziskave,
predstavljene v prispevku, 260. obletnici prvega botani-
čnoraziskovalnega obiska Kamniških Alp, ki ga je
leta 1758 opravil znameniti naravoslovec in zdravnik
Joannes Antonius Scopoli in ga objavil v temeljnem
botaničnem delu takratnega časa Flora Carniolica
(1760, 1772), ter v zadnjem desetletju umrlim profes-
orjem botanike, našim učiteljem: Ernestu Mayerju,
Vladu Ravniku in Tonetu Wraberju, ki so naše gorovje
zapisali v botanično zgodovino s poimenovanjem tu
rastočih endemičnih vrst: kamniške ivanjščice (*Leu-
canthemum lithopolitanicum*) in kamniške murke (*Ni-
gritellica lithopolitana*) oz. s svojimi znamenitimi mo-
nografskimi deli.

Viri

- Erwin AICHINGER, 1933: *Vegetationskunde der Karawanken. Pflanzensoziologie* 2. Jena: Gustav Fischer.
- Richard Chandler ALEXANDER, 1842: Botanical Excursion in Lower Styria in 1842. V: *The Annals and Magazine of Natural History* 17, Suppl. 457–466.
- Brane ANDERLE & Vid LEBAN, 2011: Novosti v flori Gorenjske (severoza-
hodna Slovenija). V: *Hladnikia* 27. 27–56.
- Brane ANDERLE & Vid LEBAN, 2014: Novosti v flori Gorenjske (severoza-
hodna Slovenija). V: *Hladnikia* 34. 3–26.
- ANONIM., 2002: Priloga o uvrstitvi ogroženih rastlinskih in živalskih vrst v
rdeči seznam. Priloga 1: Rdeči seznam praprotnic in semenk (Pteridophyta
& Spermatophyta). V: *Ur. l. RS* 12 (82). 8893–8910.
- ANONIM., 2004: Uredba o zavarovanih prosto živečih rastlinskih vrstah. V:
Ur. l. RS, št. 46.
- Blaž BLAŽIČ & Branko DOLINAR, 2018: Določevalni ključ: Murke Slovenije
(*Nigritellica* sp.). V: *Trdoživ* 7(2). 34–39.
- Savo BRELIH, Božidar DROVENIK, Aljoša PIRNAT, 2006: Gradivo za favno
hroščev (Coleoptera) Slovenije. 2. prispevek: Polyphaga: Chrysomeloidea (= Phytophaga): Cerambycidae. V: *Scopolia* 58. 1–442.
- Zmagoslav BUFON, 2013: Šafer, Janez (1838–1903). V: *Slovenska bio-
grafija*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU. Dostopno na <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi637168/#slovenski-biografski-leksikon> (dostop 21. januar 2016).
- Drago CENČIČ, 1997: Srečanje z rapontiko v Kamniških Alpah. V: *Proteus*
60 (1). 28–30.
- Tatjana ČELIK, Rudi VEROVNIK, Stane GOMBOC, Mojmir LASAN, 2005:
Natura 2000 in Slovenia: Lepidoptera. Ljubljana: Založba ZRC SAZU, ZRC
SAZU.
- Igor DAKSKOBLER, Andrej ROZMAN, Andrej SELIŠKAR, 2013: Forest and
scrub communities with green alder (*Alnus viridis*) in Slovenia. V: *Hacquetia*
12 (2). 95–185.
- Igor DAKSKOBLER, Andrej SELIŠKAR, 2016: Two new montane grassland
communities from the se Alps (N Slovenia). V: *Hacquetia* (Ljubljana) 15 (1).
31–48.
- Igor DAKSKOBLER, Andrej SELIŠKAR, Andrej ROZMAN, 2018: Phytosocio-
logical analysis of European larch forests in the Southeastern Alps. V: *Hac-
quetia* 17 (2). 247–519.
- Igor DAKSKOBLER, Lado KUTNAR, Andrej ROZMAN, 2015: *Bazoljubno
borovje v Sloveniji. Združbe črnege in rdečega bora na karbonatni podlagi
in rušja v alpskih dolinah*. Ljubljana: Studia forestalia Slovenica 144. Silva
Slovenica, Gozdarski inštitut Slovenije.
- Igor DAKSKOBLER, Brane ANDERLE, Branko ZUPAN, Branko VREŠ, 2018:
Meum athamanticum Jacq. Novo nahajališče v Trnovskem gozdu, prvo v di-
narskem fitogeografskem območju Slovenije in nova nahajališča v Julijskih
in Kamniško-Savinjskih Alpah. V: *Hladnikia* 42. 62–83.
- Augustin Pyramus DE CANDOLLE, 1824: *Prodromus systematis naturalis
regni vegetabilis*. Pars 1. Paris.
- Leon DERGANČ, 1903: Geographische Verbreitung der *Gentiana froelichi*
Jan. V: *Allgemeine Botanische Zeitschrift* 9. 67.
- Leon DERGANČ, 1904: Geographische Verbreitung der *Primula Wulfeni-
ana* Schott und der *Primula Clusiana x minima*. V: *Allgemeine Botanische
Zeitschrift* 10. 76–79.
- Leon DERGANČ, Fran KOCBEK 1903: Geographische Verbreitung der *Saxi-
fraga sedoides* L. var. *Hohenwartii* (Vest) Engl. V: *Allgemeine Botanische
Zeitschrift* 9. 161–162.
- Branko DOLINAR, 2009: *Orchis ustulata*. Nova nahajališča. V: *Hladnikia* 24.
69–81.
- Branko DOLINAR, 2015: *Kukavičevke v Sloveniji*. Podsmreka: Pipinova kn-
jiga.
- Gartnid DORFMANN, 1836: Zur Flora der Sulzbacher Alpen. V: *Steierm.
Zeitschr.* 35.
- Božidar DROVENIK, 1975: Nekaj o flori Menine planine. Varstvo narave 8.
57–66.
- Božidar DROVENIK, 2002: Hrošči v soteski Nevljice. V: *Kamniški zbornik*
16. 203–211.
- Božidar DROVENIK, 2004: Hrošči (Coleoptera) Menine planine. V: *Kamniški
zbornik* 17. 241–264.
- Božidar DROVENIK, 2006: Hrošči rilčkarji (Coleoptera, Curculionidea)
Kamniško-Savinjskih Alp. V: *Kamniški zbornik* 18. 239–253.
- Andreas FLEISCHMANN, 1844: Übersicht der Flora Krains. V: *Ann.
Landwirth.-Ges. Krain* 6: 103–246.
- Božo FRAJMAN, Peter SCHÖNSWETTER, 2007: Notulae ad floram Sloveni-
ae. 84. *Hieracium alpinum* L. Prvo nahajališče alpske škržolice v Kamniških
Alpah. V: *Hladnikia* 20. 38–39.
- Božo FRAJMAN, Peter SCHÖNSWETTER, S. LATZIN, Erich SINN, A. HILPOLD,
Luize SCHRATT-EHRENDORFER, Gerald M. SCHNEEWEIß, P. PANY, Thorsten
ENGLISCH, Harald NIKLFELD, 2006: Floristic records from the Karavanke/
Karawanken and Kamniške Alpe/Steiner Alpen (Slovenia and Austria). V:
Natura Sloveniae 8 (1). 5–21.
- Johannes FRISCHAUF, 1877: *Die Santhaler Alpen*. Wien: Brockhausen,
Bräuer.
- Ivan GAMS, Anton RAMOVŠ, 1990: Kamniško-Savinjske Alpe. V: Alenka
Dermastia (ur.): *Enciklopedija Slovenije* 4. Hac-Kare. Ljubljana: Mladinska
knjiga. 384–385.
- Ivan GAMS, 1982: *Slovenske gore*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Julij GLOWACKI, 1912: *Flora slovenskih dežel. Ključ za določevanje cvetnic
in praprotnic, ki po slovenskih deželah divje rasto ali pa se splošno goje*. 1.
snopič. Ljubljana: Slovenska Šolska Matica.
- Vladimir HAJBAN, Jože DRAB, Andrej POLJANEC, Andrej STRITAR, 2004:
Kamniško-Savinjske Alpe. Ljubljana: Planinska zveza Slovenije.
- Belsazar (Balthasar) HACQUET, 1778–1789: *Oryctographia Carniolica*.
Leipzig.
- Henning HAEUPLER, 1976: Grundlagen und Arbeitsmethoden für die
Kartierung der Flora Mitteleuropas. Zentralstelle für die floristische
Kartierung Westdeutschland.
- Ivan HAFNER, 1908–1912: *Verzeichnis der bisher in Krain beobachteten
Grossschmetterlinge*. Ljubljana: Carniola.
- August HAYEK, 1907: Vorarbeiten zu einer Pflanzengeographischen Karte
Oesterreichs. IV. Die Sanntaler Alpen. V: *Abhandl. der K. K. Zool.-Bot. Ge-
sells.* Wien 4 (2). 1–73.
- August HAYEK, Alfonz PAULIN, 1907: Flora der Sanntaler Alpen. V: *Abhandl.
der K. K. Zool.-Bot. Gesells.* Wien 4(2). 75–138.
- August HAYEK, 1908 – 1911: *Flora von Steiermark* 1. Berlin: Verlag von
Gebrüder Borntraeger.
- August HAYEK, 1911–1914: *Flora von Steiermark* 2/1. Berlin: Verlag von
Gebrüder Borntraeger.
- August HAYEK, 1956: *Flora von Steiermark* 2/2. Berlin & Graz.
- Svetozar ILEŠIČ, 1972: Slovenske pokrajine (Geografska regionalizacija
Slovenije). V: *Geografski vestnik* 44.

- Jaako JALAS, Juha SUOMINEN, 1967: Mapping the distribution of European vascular plants. V: *Memoranda Soc. pro Fauna Flora Fennica* 43. 60–72.
- Darja JENKO, 2006: Obnovljena Koželjeva pot vabi na sprehod v vseh letnih časih. V: *Kamniški zbornik* 18. 283–287.
- Nejc JOGAN, 1994: *Campanula zoysii* Wulf. Nova nahajališča. V: *Hladnikia* 3. 41–42.
- Nejc JOGAN, 1997: Prispevek k poznavanju razširjenosti trav v Sloveniji 2. V: *Hladnikia* 8–9. 5–22.
- Nejc JOGAN, Tinka BAČIČ, Božo FRAJMAN, Ivana LESKOVAR, Dušan NAGLIČ, Andrej PODOBNIK, Boštjan ROZMAN, Simona STRGULC - KRAJŠEK, Branka TRČAK, 2001: *Gradivo za Atlas flore Slovenije*. Miklavž na Dravskem polju: Center za kartografijo favne in flore.
- Nina JUVAN, Andraž ČARNI, Nejc JOGAN, 2011: Chasmophytic vegetation of silicate rocks on the southern outcrops of the Alps in Slovenia. V: *Wulfenia* 18. 133–156.
- Tatjana KORDIŠ, 1969: Florističen pregled Kamniškega sedla. Diplomska naloga. Ljubljana: Biotehniška fakulteta, Univerza v Ljubljani.
- Fran KOCBEK, 1926: *Savinjske Alpe*. Celje: Savinjska podružnica SPD.
- Janez Mihael KOCJAN, 2001: Prispevek k poznavanju razširjenosti nekaterih redkih in endemičnih taksonov v Sloveniji. V: *Hladnikia* 11. 17–24.
- Janez Mihael KOCJAN, Brane ANDERLE, Igor DAKSKOBLER, Andrej SELIŠKAR, Branko VREŠ, 2013: Prispevek k poznavanju rastlinskih vrst povirij in barij v Sloveniji – II. V: *Folia biologica & geologica* (Ljubljana) 54 (2). 123–175.
- Janez Mihael KOCJAN, 2018: Rastlinstvo Tunjskega gričevja. V: *Kamniški zbornik* 24. 103–112.
- Ambrož KREGAR, Vido KREGAR, Gašper SLAPNIK, Tadej URŠIČ, 2006: Jame na Veliki Planini. V: *Kamniški zbornik* 18. 263–282.
- France MALEŠIČ, 1996: Franc Hohenwart iz Zoisovega kroga. V: *Kamniški zbornik* 13. 73–78.
- France MALEŠIČ, 2004: Začetki planinstva v Kamniško-Savinjskih Alpah. V: Vladimir HABJAN, Jože DRAB, Andrej POLJANEC, Andrej STRITAR: *Kamniško-Savinjske Alpe*. Ljubljana: Planinska zveza Slovenije. 25–31.
- Joseph Karl MALY, 1838: *Flora Stiriacae*. Leipzig: Ludewig's Verlag in Grätz.
- Lojze MARINČEK, Andrej SELIŠKAR, Branko VREŠ, Mitja ZUPANČIČ, 1995: *Flora in vegetacija Kamniško-Savinjskih Alp – inventarizacija, kartiranje, naravovarstvene ocene. I. faza – končno poročilo*. Ljubljana: Biološki inštitut ZRC SAZU.
- Lojze MARINČEK, 2004: Gozdna vegetacija Menine planine. V: *Kamniški zbornik* 17. 225–240.
- Lojze MARINČEK, Andraž ČARNI, 2010: Altimontanski bukovi gozdovi podzveze *Saxifraga-Fagenion* (*Aremonio-Fagion*). V: *Scopolia* 69. 1–107.
- Andrej MARTINČIČ, 1974. Rod *Alchemilla* L. v Sloveniji. V: *Razprave IV. razreda SAZU XVII/4*. 187–245.
- Andrej MARTINČIČ, Franc SUŠNIK, 1969: *Mala flora Slovenije*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Andrej MARTINČIČ, Tone WRABER, Nejc JOGAN, Andrej PODOBNIK, Boris TURK, Branko VREŠ, Vlado RAVNIK, Božo FRAJMAN, Simona STRGULC KRAJŠEK, Branka TRČAK, Tinka BAČIČ, Manfred A. FISCHER, Klemen ELER, Boštjan SURINA, 2007: *Mala flora Slovenije. Ključ za določanje praprotnic in semenk*. Četrta, dopolnjena in spremenjena izdaja. Ljubljana: Tehniška založba Slovenije.
- Ernest MAYER, 1951: Kritični prispevki k flori slovenskega ozemlja. V: *Razprave SAZU*, razr. prir. med. vede 1. 1–56.
- Ernest MAYER, 1952: Seznam praprotnic in cvetnic slovenskega ozemlja. V: *Slov. akad. znan. in umetn., Razred za prirodoslovne in medicinske vede, Dela* 5, Ljubljana. 417 str.
- Ernest MAYER, 1954a: Prispevki k flori slovenskega ozemlja IV. V: *Biološki vestnik* 2. 66–72.
- Ernest MAYER, 1954b: Kritični prispevki k flori slovenskega ozemlja II. V: *Razprave IV. razr. SAZU* 2. 5–44.
- Ernest MAYER, 1956. Genusa *Aretia* L. in *Androsace* L. v jugovzhodnih apneniških Alpah. V: *Biološki vestnik* 5. 18–31.
- Ernest MAYER, 1958: Über einige bemerkenswerte Pflanzensippen aus den südöstlichen Kalkalpen. V: *Jahrbuch z. Schutz d. Alpenpflanzen und –Tiere* 23. 125–132.
- Ernest MAYER, 1960a: *Chrysanthemum atratum* Jacq. subsp. *lithopolitanicum* E. Mayer, subsp. nov., eine neue endemische Sippe aus den südöstlichen Kalkalpen. V: *Acta Bot. Croat.* 18–19, 69–77.
- Ernest MAYER, 1960b: *Endemične cvetnice območja jugovzhodnih apneniških Alp, njihovega predgorja in ilirskega prehodnega ozemlja*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani. 25–48.
- Ernest MAYER, 1993: Zur Pflanzengeographischen Kennzeichnung der Kamniško-Savinjske Alpen. V: *Zbornik Flora und Vegetation der Kamniško-Savinjske Alpen*. Ljubljana. 1–7.
- Anton MELIK, 1959: *Posavska Slovenija*. Ljubljana: Slovenska matica. 135–138.
- Alenka MIHORIČ, 2014: Cvetiče strmine Kamniškega vrha. V: *Kamniški zbornik* 22. 53–58.
- Peter MIKŠA, 2013: Prvi raziskovalci slovenskih gora in prvi dokumentirani pristopi nanje. V: *Zgodovinski časopis* 67 (3–4). 390–405.
- Špela NOVAK, 2012: Flora grebena Košute (Karavanke) nad gozdno mejo. Dipl. delo. Ljubljana: Oddelek za biologijo, Biotehniška fakulteta, Univ. v Ljubljani.
- Špela NOVAK, 2015: *Allium kermesinum*. Nova nahajališča vrst – New localities 35. V: *Hladnikia* 35. 89.
- Alfonz PAULIN, 1901: Schedae ad Floram exsiccata Carniolicam I. Centuria I. et II. V: *Beiträge zur Kenntnis der Vegetationsverhältnisse Krains* 1. 1–104.
- Alfonz PAULIN, 1902: Schedae ad Floram exsiccata Carniolicam II. Centuria III et IV. V: *Beiträge zur Kenntnis der Vegetationsverhältnisse Krains* 2. 105–214.
- Alfonz PAULIN, 1904: Schedae ad Floram exsiccata Carniolicam III. Centuria V. et VI. V: *Beiträge zur Kenntnis der Vegetationsverhältnisse Krains* 3. 215–308.
- Alfonz PAULIN, 1905: Schedae ad Floram exsiccata Carniolicam IV. Centuria VII. et VIII. 305–340.
- Alfonz PAULIN, 1907. Schedae ad Floram exsiccata Carniolicam V. Centuria IX et X. 341–379.
- Alfonz PAULIN, 1916. Über einige für Krain neue oder seltene Pflanzen und die Formationen ihrer Standorte II. V: *Carniola* 7. 61–72, 129–141.
- Drago PERKO, Milan OROŽEN ADAMIČ (ur.), 1998: *Slovenija. Pokrajine in ljudje*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Borut PERŠOLJA, 1998: Imenoslovje Kamniško-Savinjskih Alp. V: *Planinski vestnik* 98 (7–8). 308–312.
- Viktor PETKOVŠEK, 1952: Nekateri nove ali redke vrste rastlin na Slovenskem. V: *Biološki vestnik* 1. 18–37.
- Viktor PETKOVŠEK, 1954: Razširjenost in tipološka problematika glacialnih reliktoev na Slovenskem. V: *Biološki vestnik* 3. 132–146.
- Viktor PETKOVŠEK, 1977: J. A. Scopoli, njegovo življenje in delo v slovenskem prostoru. V: *Razprave SAZU XX/2*. 90–192.
- Angela PISKERNIK, 1941: *Ključ za določanje cvetnic in praprotnic*. Ljubljana.
- Angela PISKERNIK, 1951: *Ključ za določanje cvetnic in praprotnic*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Angela PISKERNIK, 1952: Briolog Janez Šafer. V: *Proteus* 14 (6). 197–200.
- Nada PRAPROTNIK, 1982. *Saxifraga moschata* Wulfen v Sloveniji. V: *Scopolia* 4. 1–13.
- Nada PRAPROTNIK, 1992: Botanik Valentin Plemel in njegov herbarij. V: *Scopolia* 27. 1–42.
- Nada PRAPROTNIK, 1998: Botanični dragulji Slovenije. 12. Škratni ali kamniški luk. V: *Mavrica* 27 (7). 24.
- Nada PRAPROTNIK, 2008. Baron Nikomed Rastern in njegov herbarij. V: *Hladnikia* 22. 38.
- Nada PRAPROTNIK, 2010: Franc Hladnik in njegovo botanično delovanje. V: *Idrijski razgledi* 55 (2). 18–27.
- Nada PRAPROTNIK, 2012: Franc Hladnik in njegovo botanično delovanje. V: Jože BAVCON (ur.), Nada PRAPROTNIK (ur.): Franc Hladnik. *Ustanovitelj Botaničnega vrta v Ljubljani*. Ljubljana: Botanični vrt, Oddelek za biologijo, Biotehniška fakulteta. 147–160.
- Nada PRAPROTNIK, 2015: Botaniki, njihovo delo in herbarijske zbirke praprotnic in semenk v Prirodoslovnem muzeju Slovenije. V: *Scopolia* 83/84. 1–414.
- Nada PRAPROTNIK, 2016: Seznam praprotnic in semenk ter njihova nahajališča na Slovenskem v delih Franca Ksaverja Wulfena. V: *Scopolia* 86. 1–143.
- Branko PREKORŠEK, 1956: Nova nahajališča nekaterih redkih rastlinskih vrst v Sloveniji. V: *Biološki vestnik* 5. 32–38.

- Branko PREKORŠEK, 1964: Prispevek k flori praprotnic in cvetnic Slovenije. V: *Biološki vestnik* 12. 59–63.
- Branko PREKORŠEK, 1965: Kriška gora odkriva svoje zanimivosti. V: *Proteus* 27 (6). 143–147.
- Karl Heinz RECHINGER, 1935: Zur Kenntnis der Flora der Sanntaler Alpen. V: *Verh. Zool. Bot. Ges. Wien* 85. 53–59.
- Heinrich Gottlieb Ludwig REICHENBACH, 1831: *Flora Germanica excursoria 1. Lipsiae*.
- Heinrich Gottlieb Ludwig REICHENBACH, 1842: *Icones florum Germanicarum et Helveticarum*.
- Boris REŽEK, 1959: *Stene in grebeni : razvoj alpinistike v Savinjskih Alpah (1759–1945)*. Ljubljana: Planinska založba Slovenije.
- Simon ROBIČ, 1878: Ozir po domovini. Storžič. V: *Kmetijske in rokodelske novice*, 29. junij 1878.
- Simon ROBIČ, 1879: Ledenica na Veliki planini kamniški. V: *Kmetijske in rokodelske novice*, 2. julij 1879.
- Andrej ROZMAN, Igor DAKSKOBLER, Urban ŠILC, 2020: Phytosociological analysis of basophilic Scots pine forests in the Southeastern Alps. V: *Hacquetia* 19 (1). 23–80.
- Petra SLADEK, 2016: Revizija rizomatoznih vrst luka (*Allium*) v Sloveniji. Dipl. delo. Ljubljana: Oddelek za biologijo, Biotehniška fakulteta, Univerza v Ljubljani.
- Petra SLADEK, 2017: Določevalni ključ: Rizomatozni luki Slovenije. V: *Trdoživ* 6 (2). 32–37.
- Joannes Antonius SCOPOLI, 1760: *Flora Carniolica. Viennae*.
- Joannes Antonius SCOPOLI, 1772: *Flora Carniolica 1–2*. Ed. 2. Viennae.
- Ferdinand SEIDL, 1908: *Kamniške ali Savinjske Alpe, njih zgradba in njih lice*. Ljubljana: Matica Slovenska.
- Andrej Seliškar, Igor Dakskobler 2013: Two associations with *Sesleria autumnalis* in the foothills of the Savinja Alps (northern Slovenia). V: *Folia biologica et geologica* 54 (2): 177–189.
- Tomaž Seliškar, Branko VREŠ, Andrej Seliškar, 2003: *FloVegSi 2.0. Računalniški program za urejanje in analizo bioloških podatkov*. Ljubljana: Biološki inštitut ZRC SAZU.
- Rajko SLAPNIK, 1996a: Kronološki pregled bioloških raziskovanj v jamah Kamniško-Savinjskih Alp v okviru Jamarskega kluba Kamnik. V: *Kamniški zbornik* 13. 106–109.
- Rajko SLAPNIK, 1996b: Speleobiološke raziskave članov JK Kamnik v jamah Kamniško-Savinjskih Alp. V: *Naše jame* 37. 76–85.
- Rajko SLAPNIK, 2000: Endemične in redke podzemeljske in izvirne vrste polžev v Kamniško-Savinjskih Alpah. V: *Kamniški zbornik* 15. 129–134.
- Rajko SLAPNIK, 2004: Kamniška jama – zibelka jamarstva in speleo(bio)logije na Kamniškem. V: *Kamniški zbornik* 17. 285–290.
- Vinko STRGAR, 1973: Bodičnik v Kamniških Alpah. V: *Proteus* 35. 393–396.
- Tone STROJIN, 2009: *Zgodovina slovenskega planinstva. Slovenska planinska organizacija: SPD-PZS: 1893–1948–2003*. Radovljica: Didakta.
- Matej TONEJEC, 2012: Flora okolice kraja Jezersko (Kamniške Alpe, kvadrant 9653/1). Dipl. delo. Ljubljana: Oddelek za biologijo, Biotehniška fakulteta, Univ. v Ljubljani.
- Darinka TRPIN & B. VREŠ, 1995: *Registar flore Slovenije. Praprotnice in cvetnice*. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU, zbirka ZRC 7.
- Franz UNGER, 1836: Zur Flora der Sulzbacher Alpen in Unter-Steiermark. V: *Steierm. Zeitschr.* 63–66.
- Janez Vajkard VALVASOR, 1689: *Die Ehre des Herzogtums Crain 1*.
- Wilhelm VOSS, 1884–1885: *Versuch eine Geschichte der Botanik in Krain (1754 bis 1883). Jahresber. Der Staats-Ober-Realschule in Laibach für das Schuljahr 1884*. Ljubljana: Verlag der Staats-Ober-Realschule.
- Branko VREŠ, Ernest MAYER, Darinka TRPIN, 2002: Rastlinstvo soteske Nevljice. V: *Kamniški zbornik* 16. 213–224.
- Branko VREŠ, Brane ANDERLE, Tatjana ČELIK, Božidar DROVENIK, Andrej SELIŠKAR, 2008: Rastlinstvo Menine planine. V: *Kamniški zbornik* 19. 279–300.
- Emanuel WEISS, 1859: Flora der Sulzbacher Alpen in Unter-Steiermark. V: *Österreichische botanische Zeitschrift* 9(4). 113–132.
- Josip WESTER, 1931: Baltazar Hacquet (1740–1815). V: *Življenje in svet* 9 (2). 30–33.
- Tone WRABER, Peter SKOBERNE, 1989: Rdeči seznam ogroženih praprotnic in semenk SR Slovenije. V: *Varstvo narave* 14–15. 1–429.
- Tone WRABER, 1966: Paulinova »Flora exsiccata Carniolica«. XIX. in XX. centurija. V: *Razprave IV. razreda SAZU IX/3*. 125–164.
- Tone WRABER, 1990: *Sto znamenitih rastlin*. Ljubljana: Prešernova družba.
- Tone WRABER, 1995: Notulae ad floram Sloveniae: *Cardamine glauca* Spr. V: *Hladnikia* 4. 37–38.
- Tone WRABER, 2006: *2 x 100 alpskih rastlin na Slovenskem*. Ljubljana: Prešernova družba.
- Franz Xaver Wulfen, 1787–1789: *Plantae rariores Carinthiae*. V: Nikolaus Joseph von JACQUIN: *Collectanea ad Botanicam, Chemiam et Historiam naturalem spectantia, cum figuris*. 1–3. Dunaj (Vienna).
- Mitja ZUPANČIČ, Vinko ŽAGAR, 2010: Association *Fraxino orni-Pinetum nigrae* Martin-Bosse 1967 in the south-eastern Alpine Region. V: *Folia biologica et geologica* 51 (4). 177–225.
- Jure ŽALOHAR, 2004: Najdbe fosilnih žuželk v Tunjiškem gričevju. V: *Kamniški zbornik* 17. 265–268.
- Jure ŽALOHAR, Tomaž HITIJ 2008: Kako smo v Tunjcah odkrili najstarejše fosile morskih konjičkov na svetu. V: *Kamniški zbornik* 19. 319–330.

Družina Škerpin pl. Oberfeld – primer kamniškega plemstva

Družina Škerpin je ena redkih plemiških družin, ki so izšle iz vrst kamniškega meščanstva. Prvi Škerpin v Kamniku, Jakob, je verjetno prišel iz Škofje Loke, a se je v Kamniku hitro uveljavil in zasedal visoke položaje v mestni samoupravi. Med njegovimi moškimi potomci jih je veliko naredilo kariero v katoliški Cerkvi, njegov sin Friderik pa je celo dosegel, da je bila družina leta 1722 povzdignjena v plemiški stan s predikatom Oberfeld. Friderik Škerpin se je v zgodovino zapisal tudi kot ustanovitelj dveh šestletnih študentskih štipendij za člane družine Škerpin oziroma Kamničane na splošno. Obe štipendiji sta obstajali do konca habsburške monarhije. Družina Škerpin pl. Oberfeld je v moški liniji izumrla konec 18. stoletja, ko je leta 1793 umrl zadnji moški potomec, frančiškan Jožef Sigmund z redovnim imenom Bonaventura. Čisto zadnja članica rodbine pa je bila njegova sestra Marija Ana, ki je umrla leta 1801.

Ključne besede: Škerpin-Oberfeld, Kamnik, plemiške rodbine, 18. stoletje, štipendije, cerkvene ustanove

The Škerpin family is one of the few aristocratic families with direct roots to the Kamnik bourgeoisie. The first Škerpin in Kamnik, Jakob, most likely came from Škofja Loka, but quickly established himself in Kamnik and held high-ranking positions in the town's local government. Many of his male descendants made a career for themselves in the Catholic Church. His son Frederick even ensured the family gained a higher position with the Oberfeld predicate in 1722. Frederick Skerpin also made history as the founder of two six-year student scholarships for members of the Skerpin family and the people of Kamnik in general. Both scholarships existed until the collapse of the Habsburg Monarchy. The male line of the Škerpin-Oberfeld family became extinct at the end of the 18th century, when the last male descendant, Franciscan Joseph Sigmund with the religious name Bonaventura, died in 1793. The last member of the family was his sister, Marija Ana, who died in 1801.

Keywords: Skerpin-Oberfeld, Kamnik, noble relatives, 18th century, scholarships, church institutions

Rodbina Škerpin je bila ena redkih plemiških družin, ki je izšla iz vrst kamniškega meščanstva. Pri tem je zanimivo, da so plemiški naziv dobili štirje člani rodbine, stric in trije nečaki, od tega so bili kar trije duhovniki. Tudi sicer so bili Škerpini znani po svoji dejavnosti v Cerkvi, saj je precej družinskih članov obleklo duhovniško ali redovno obleko.

Najstarejši znani Škerpin v Kamniku je bil Jakob, ki je več let vodil tamkajšnji urad sindika² in mestnega

pisarja. Vendar pa skoraj gotovo ni bil rojen Kamničan, temveč se je v mesto priselil od drugod. V najstarejši ohranjeni kamniški krstni matici namreč ni do leta 1642 najti nikogar s tem priimkom.³ Šele februarja tistega leta so zabeležili krst Marije Škerpin, Jakobove hčere.⁴

Zelo verjetno je bil Jakob Škerpin doma iz Škofje Loke. Tam so se v dvajsetih in tridesetih letih 17. stoletja otroci rojevali dvema paroma s priimkom Škerpin – Gregorju in Heleni ter Janezu in Neži.⁵ Janeza Škerpina, ki je bil bodisi Gregorjev brat bodisi sin, so leta 1658 izvolili za loškega mestnega sodnika, njegova hči Katarina pa je leto pred tem postala žena Marka Oblaka, začetnika plemiške rodbine Wolkensperg (Blaznik 1973: 307).⁶ Tudi poznejši kamniški meščan Jakob Škerpin je zelo verjetno Gregorjev sin, saj je s tem imenom tudi sam poimenoval enega svojih sinov, vendar Jakobovega krsta v loških krstnih knjigah ne bomo našli, saj se te začenjajo šele z letom 1623. Morda lahko Jakoba poistovetimo s tistim Jakobom Škerpinom, ki mu je oktobra 1638 v Škofji Loki neka Jera rodila nezakonsko hčer Katarino.⁷ Morda je bil prav to povod, da se je umaknil iz Škofje Loke in se naselil v Kamniku. V Škofji Loki je priimek Škerpin obstajal še nekaj desetletij, saj so v šestdesetih letih 17. stoletja h krstu nesli več otrok Janeza in Margarete Škerpin.⁸

Sredi 17. stoletja Škerpine najdemo tudi v Ljubljani: tako leta 1648 matice ljubljanske stolnice beležijo krst Wolfganga Jakoba Škerpina, čigar oče Andrej se omenja kot *praenobilis dominus* in je bil verjetno bližnji sorodnik Jakoba Škerpina iz Kamnika.⁹ Ljubljčan je bil tudi neki Škerpin, ki je kot cistercijan leta 1660 ob zaobljubah dobil redovno ime Nivard in leta 1671 po-

- 3 NŠAL, ŽA Kamnik, Matične knjige, R 1622–1642.
- 4 NŠAL, ŽA Kamnik, Matične knjige, R 1640–1650, fol. 22.
- 5 NŠAL, ŽA Škofja Loka, Matične knjige, R 1623–1634, fol. 24, 50, 68; R 1635–1640, fol. 11, 23; R 1663–1683, fol. 8, 32, 74, 99.
- 6 O Wolkenspergih gl. Preinfalk 2014: 192–205. Katarina Škerpin, Janezova hči in žena Marka Oblaka pl. Wolkensperga, po rojstvu torej ni bila plemkinja, čeprav se v poznejših genealogijah baronov Wolkenspergov vedno omenja s plemiškim predikatom.
- 7 NŠAL, ŽA Škofja Loka, Matične knjige, R 1635–1640, fol. 36.
- 8 NŠAL, ŽA Škofja Loka, Matične knjige, R 1663–1683, fol. 8, 32, 74, 99. Med temi otroki je bil tudi Janez (krščen 11. junija 1671), poznejši nabožni pisatelj, ki je leta 1687 obiskoval poetični in leto zatem še retorični razred na ljubljanskem jezuitskem kolegiju (ARS, AS 1073, II/51r, fol. 368, 373), leta 1689 pa ga zasledimo na logiki v Gradcu (Andritsch 1987: 113). Kot duhovnik je bil leta 1699 nastavljen pri Sv. Petru v Ljubljani za začasnega vikarja, od leta 1703 do smrti leta 1715 pa je tam deloval kot župnik. Maks Miklavčič je v njegovi biografiji navedel, da se je rodil okoli leta 1670 domnevno v Medvodah (Miklavčič, Škerpin, Janez Krstnik (geslo v SBL)).
- 9 NŠAL, ŽA Ljubljana – Sv. Nikolaj, Matične knjige, R 1643–1653, str. 200. Povezava med njim in Jakobom Škerpinom iz Kamnika za zdaj ni poznana. Lahko bi bila brata, saj je v Andrejevem zapuščinem inventarju iz leta 1653 navedenih več Jakobovih zadolžnic (ARS, AS 309, šk. 100, S-26). Vendar Andrej v oporoki leta 1649 Jakoba ne omenja, pač pa zgolj brata Urbana kot kuratorja *ad lites* in svaka Janeza Jožefa Bremba (Wremb) (ARS, AS 308, serija III, S-68 (oporoka je sicer napačno zavedena pod letnico 1749)).

1 Docent, doktor, višji znanstveni sodelavec, ZRC SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa.

2 Mestni sindik je opravljal enostavnejša pravniška dela, sestavljal je npr. tožbe proti deželi, vicedomu in drugim gosposkam, prošnje na cesarja, sodniške odloke in razna uradna pisma.

Grb družine Škerpin pl. Oberfeld (ÖStA, AVA, Adelsakte, Adelsakt von Skherpin, 17. VI. 1722)

stal župnik v Trebnjem (Mlinarič 1995: 938),¹⁰ vendar pa natančnejše povezave med posameznimi vejami Škerpinov ostajajo za zdaj neraziskane.

Podatki o kamniškem Jakobu Škerpinu so precej skopi. Očitno se je zanimal za zgodovino in je bil neke vrste kronist. Zbral je več zanimivih letnic oziroma dogodkov, pomembnih za zgodovino Kranjske, ki jih je pozneje zabeležil kamniški župnik Maksimilijan Leopold pl. Rasp, povzel pa Franc Mihael Paglovec v svoji Kroniki (Zika 1993: 59, 93 (op. 10)). Jakob Škerpin je bil poročen z neko Katarino in imel z njo vsaj osem otrok.¹¹ Katarina se večkrat pojavlja kot botra tako v Kamniku kot tudi v bližnji Komendi.¹²

Med Jakobovimi otroki so zagotovo odrasli sinovi Janez Krstnik, Friderik in Sigmund. Janez Krstnik (1643–1703) je s 16 leti stopil v jezuitski red, doštudiral filozofijo in teologijo in nato poučeval v Ljubljani, Trstu in Celovcu. Kot moralist in kanonist je užival velik ugled.¹³ Tudi njegov mlajši brat Friderik (1647–1726) se je odločil za cerkveno kariero in je postal svetni duhovnik. Po doseženem teološkem bakalavreatu na graški univerzi (Andritsch 1987: 257) mu je leta 1673 mesto Kamnik podelilo mizni naslov.¹⁴ Leta 1689 se

omenja kot kaplan tamkajšnje bratovščine sv. Trojice in sv. Lenarta, kar pomeni, da je opravljal tudi naloge mestnega učitelja (Stiasny 1894: 108). Kot duhovnik je bil upravitelj kamniške župnije, užival je beneficij Matere božje na Homcu pri Kamniku, ki je sodil pod Lambergov kanonikat (Mrkun 1995: 55, 70),¹⁵ vse do pozne starosti je bil tudi konzistorialni svetnik gorenjskega arhidiakonata. Oporoko je napisal na božični dan leta 1719 in v njej določil, naj ga pokopljejo v mengeški župnijski cerkvi, nečaku Sigmundu Konradu je prepustil terjatve nekaterih dolgov, za dedinje pa določil svoje sorodnice (verjetno nečakinje), med njimi Ano Katarino Rodar in Marijo Klara Tunkelsteiner.¹⁶ Umril je slabih sedem let pozneje, oktobra 1726, nekaj mesecev pred dopolnjenim 80. letom. Kot kaže, je takrat od nečakinj živela le še Tunklesteinerjeva, ki je tako postala glavna dedinja.¹⁷

Friderik Škerpin je najtrajnejši pomnik zapustil z ustanovitvijo dveh šestletnih štipendij za študente (t. i. ustanov (Stiftung) Friderika Škerpina). Ustanovno pismo za prvo štipendijo datira v 6. avgust 1710 in za drugo, nekoliko nižjo, v 27. maj 1718. Obe štipendiji sta bili namenjeni prvenstveno za člane rodbine Škerpin po moški liniji oziroma pozneje tudi po ženski liniji, če pa se ni našlo kandidatov v širši rodbini Škerpin, so se lahko za štipendijo potegovali revni študentje po rodu iz Kamnika, ki so morali biti nujno rojeni v zakonu.¹⁸ Pravica do podelitve štipendije je bila pridržana najstarejšemu članu rodbine Škerpin oziroma najstarejšemu sorodniku in ni bila omejena na moški spol, saj jo je proti koncu 18. stoletja izvajala Marija Ana Škerpin kot zadnja članica rodbine.¹⁹ Po njeni smrti oziroma izumrtju Škerpinov v 19. stoletju je ta pravica prešla na družino Vidic, ki je bila Škerpinom po sorodstvu najbližja; leta 1911 je na primer smel štipendista izbrati Jožef Vidic, višji nadzornik finančne straže iz Ljubljane.²⁰ Eden zadnjih razpisov za Škerpi-

lika poročstva za primer, če bi obubožal ali obnemogel. Mizne naslove so podeljevali tako cerkvene kot svetne ustanove in posamezniki (samostani, mesta, trgi, škofje, plemiči, meščani in celo kmetje).

- 15 Ob vznožju hriba med Nožicami in Homcem je stala večja stavba, verjetno bivališče za beneficiata in grajskega duhovnika, ki se je v ljudskem spominu ohranila pod imenom Šk(e)rpinov grad (Mrkun 1995: 69).
- 16 ARS, AS 308, serija III, S-38.
- 17 Datum smrti je zaveden v njegovem zapuščinskem inventarju (ARS, AS 309, šk. 100, S-26), podatek o glavni dedinji pa v inventarju njegovega nečaka Sigmunda Konrada (StLA, Altes Landrecht, Karton 1192, Sittich-Soldan). Marija Klara Tunkelsteiner, rojena Rodar (ok. 1673–1729 (NŠAL, ŽA Kamnik, Matične knjige, M 1707–1731, fol. 111)), je bila skoraj gotovo hči Friderikove sestre Regine, poročene s Francem Rodarjem (matične knjige, ki bi to nedvomno dokazovale, žal niso ohranjene). Leta 1693 je Marija Klara postala tretja žena mestnega sodnika iz Krškega Janjeza Andreja Tunkelsteinerja (NŠAL, ŽA Kamnik, Matične knjige, P 1673–1711, fol. 52); ena njunih hčera Marija Klara Ksaverija je bila leta 1717 v Ljubljani preoblečena v uršulinko z redovnim imenom Julijana (gl. Kogoj 2006: 395; o Tunkelsteinerjih gl. Golec 2013: 100–106).
- 18 Poleg samih Škerpinov so štipendijo uživali tudi člani družin Tunkelsteiner, Franz, Romald, Sorger, Drnovšek, Petrič, Vidic ... (gl. Ljubljanski klasiki, passim).
- 19 ÖStA, AVA, Unterricht StHK Teil 1 120 34 (Skerpin'sche Stiftung).
- 20 Gl. npr. *Amtsblatt zur Laibacher Zeitung*, 1. 5. 1828, 29. 1. 1831, 17. 11. 1832, 7. 11. 1911; Slovenec, 15. 11. 1900.

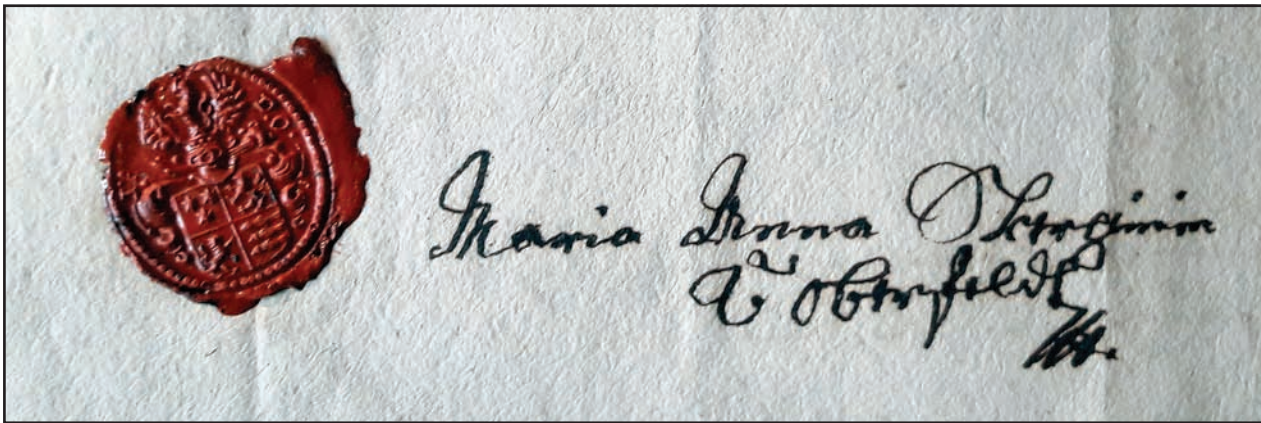
10 Umril je 8. oktobra 1674.

11 NŠAL, ŽA Kamnik, Matične knjige, R 1640–1650, fol. 22, 33, 53, 80, 108; R 1651–1661, fol. 5, 42, 69.

12 NŠAL, ŽA Kamnik, Matične knjige, R 1651–1661, fol. 117; Schiviz v. Schivizhoffen 1905: 413. Katarina (Scharpinin) je umrla oktobra 1671 (NŠAL, ŽA Kamnik, Matične knjige, M 1671–1707, fol. 4).

13 Miklavčič, Skerpin, Janez Krstnik (geslo v SBL).

14 NŠAL, KAL, fasc. 47, 7. Mizni naslov je bil vzdrževalnina za duhovnika (prejemnika višjih redov posvečenja) oziroma ob-

Pečat in lastnoročni podpis Marije Ane Škerpin pl. Oberfeld na njeni oporoki iz julija 1801 (ARS, AS 308, serija III, S-178)

novo štipendijo je bil novembra 1916 in takrat je imel pravico podelitve župnik in dekan v Kamniku.²¹ S koncem monarhije je ugasnila tudi Škerpinova štipendija.

Friderik Škerpin je bil zaslužen tudi za dve cerkveni ustanovi. Tako je konec leta 1719 najprej ustanovil preprost beneficij pri oltarju sv. Duha v kamniški župnijski cerkvi. V ustanovitveni listini je poleg zneska določil še nekaj drugih pogojev: maše je bilo treba opraviti vsako sredo, beneficiat, ki ga je prezentiral župnik iz Kamnika in potrdil gorenjski arhidiakon, pa je moral biti iz ožje ali širše družine Škerpin (Čipić Rehar 2016: št. 970). Eden od prvih beneficiatov je bil na primer njegov pranečak Jožef Gašper Tunkelsteiner, ki je pred tem, še kot gojenec jezuitskega kolegija, užival tudi Škerpinovo štipendijo (Ljubljanski klasiki: 162, 164).²² V zadnji četrtini 18. stoletja je beneficiate prezentirala Marija Ana Škerpin kot zadnja iz rodbine – maja 1776 npr. kamniškega župnika Janeza Nepomuka Ulbaisa, sorodnika v petem kolenu, po njegovem izstopu iz duhovniškega stanu pa junija 1778 Petra Volfa, kaplana v vikariatu Šmartno v Spodnjem Tuhinju (Čipić Rehar 2016: št. 1133, 1150).

Druga cerkvena ustanova Friderika Škerpina je bila namenjena šestim frančiškanskim samostanom na Kranjskem, Štajerskem in Hrvaškem ter dominikankam v Velesovem. Julija 1721 je Škerpin tem samostanom namenil 500 goldinarjev kapitala, pri tem pa so se morali zavezati, da bodo po njegovi smrti poskrbeli za vsakoletno izvrševanje mašne ustanove (Čipić Rehar: 2016: št. 973).

Če sta se torej starejša dva sinova Jakoba Škerpina odločila za cerkveno kariero, pa je njegov mlajši sin po imenu Sigmund Henrik²³ še najbolj sledil očetovim stopinjam. Dejavno je bil vključen v kamniško mestno samoupravo kot mestni sindik in večkratni mestni sodnik.²⁴ Bil je tudi edini od bratov, ki je bil poročen

in je nadaljeval Škerpinov rod. Rodilo se mu je (vsaj) dvanajst otrok, najstarejša – hči Marija Suzana – zgolj enajst dni po poroki z Marijo Regino Klinc, hčerjo kamniškega mestnega pisarja Franca Klinca.²⁵ Med sinovi Sigmunda Henrika jih je kar pet življenje posvetilo Cerkvi. Trije so stopili v frančiškanski red. Med njimi je bil najstarejši Mihael Jožef, ki si je za redovno ime izbral ime Friderik, najmlajši Janez Henrik pa se je preimenoval v Roberta. Oba sta bila pridigarja, definatorja in gvardijana, vendar opaznejših sledi nista pustila.²⁶ Povsem drugačen je bil brat Jurij Friderik, z redovnim imenom Sigmund (Žiga), ki velja za najprodornejšega in najslavnejšega člana rodbine Škerpin. Bil je provincial frančiškanske province sv. Križa, v letih 1738–1750 generalni definator (svetnik) celotnega reda in generalni vizitator šestih redovnih provinc, ponašal se je tudi z nazivom cesarskega tajnega svetnika. V tridesetih letih 18. stoletja je poskrbel za prezidavo nekdanjega frančiškanskega samostana v Ljubljani; takrat je dal urediti tudi nov prostor za knjižnico, ki jo je močno okreplil z lastnim knjižnim fondom, in tako velja za formalnega ustanovitelja frančiškanske knjižnice. Samostan je obogatil tudi z relikvijami sv. Deodata (koščice in nekaj krvi), ki jih je v Ljubljano prinesel iz Rima. O njegovem ugledu priča podatek, da je bil med kandidati za škofa Dunajskega Novega mesta.²⁷

21 *Laibacher Zeitung*, 21. 11. 1916. Gl. tudi Ribnikar 1999.

22 Jožef Gašper Tunkelsteiner je umrl konec decembra 1738 v Kamniku in je v mrliški knjigi naveden kot *beneficiatus Skerpinianus seu benefitii S. Spiritus* (NŠAL, ŽA Kamnik, Matične knjige, M 1731–1747, fol. 50).

23 Sigmund Henrik je bil sicer krščen samo na prvo ime, drugega si je pozneje dodal očitno sam.

24 Stiasny (1894: 62) ga sicer z napačnim imenom Friderik Henrik za mestnega sodnika postavlja v letih 1689, 1690 in 1716–1718.

25 NŠAL, ŽA Kamnik, Matične knjige, P 1673–1711, fol. 2; R 1651–1661, fol. 23; R 1662–1673, fol. 138; R 1673–1685, fol. 7, 23, 30, 78, 104, 131; R 1685–1699, fol. 19, 47, 68, 93, 128; M 1671–1707, fol. 11, 18, 30, 60. Drugorojena Gertruda (roj. 1674) je nekoliko vprašljiva, saj je krstna matica na mestu vpisa njenega krsta močno poškodovana. Poleg datuma so razvidni samo del njenega imena (... trudis), očetovo ime v roditeljskem (Sigmundi) in ime krstitelja – arhidiakona Mihaela Ferrija, ki je krstil večino Škerpinovih otrok.

26 Podatke o Škerpinih frančiškanih iz rokopisne knjige *Tyrocinium Seraphicum* mi je posredoval dr. Jože Škofljanec, za kar se mu najlepše zahvaljujem. Robert Škerpin se na primer omenja tudi leta 1734 kot gvardijan v brežiškem frančiškanskem samostanu (Schmutz III 1822–1823: 599).

27 O življenju in delu Žige Škerpina gl. npr. Miklavčič, Škerpin, Žiga (geslo v SBL); o njegovi knjižnici gl. npr. Svovjšak 2009; Južnič 2011: 17–18. O prezidavah frančiškanskega samostana: Potočnik 1940: 26; Tominec 1934: 47. Kratak življenjepis je tudi v Kamniško-komendskem biografskem leksikonu: <http://www.leksikon.si/Oseba/Osebald/946>.

Žiga (Sigismund, Jurij Friderik) Škerpin (Skerpin, Škrpin)

Dva sinova Sigmunda Henrika sta postala svetna duhovnika. Starejši od obeh, Jožef Avguštin, je podobno kot stric Friderik študiral teologijo, bil nekaj časa vikar v Hinjah in nato prejel beneficij pri kamniški bratovščini sv. Trojice in sv. Lenarta. Mlajši Janez Andrej je kakor njegovi starejši bratje obiskoval ljubljanski jezuitski kolegij, kjer ga leta 1706 že kot 14-letnika pod imenom Andrianus zasledimo na seznamu dijakov prvega razreda (parvista), ob njegovem imenu pa je pripis, da »o glasbi ne ve ničesar« (Nihil scit in musica) (Ljubljanski klasiki: 146).²⁸ Pozneje je kot duhovnik nekaj časa opravljal funkcijo vikarja v Nevljah, nato pa je postal beneficiat beneficija Preblažene Device Marije oziroma sv. Ane, ki je bil verjetno vezan na istoimenski stranski oltar v župnijski cerkvi v Mengšu. Končno ga je 18. maja 1721 škof Janez Rajmund Lamberg kot prvega umestil na novoustanovljeni Lambergov kanonikat v Ljubljani (Zika 1963: 65).²⁹ Hkrati je novi beneficiat prejel od Lambergov 1500 goldinarjev za ureditev stanovanja, ob tem pa je moral obljubiti, da bo za Lamberge pri oltarju sv. Andreja opravil tri sv. opravila letno. Vendar pa se je Škerpin tako navadil na lagodno življenje, da je leta 1733 od takratnega škofa Schrattenbacha dobil opomin in cerkveno kazen zaradi nemoralnega življenja (Ambrožič 2008: 59).

Potem ko se je kar pet sinov Sigmunda Henrika zapisalo Cerkvi, najstarejši Janez Krstnik pa je zelo

verjetno kmalu umrl,³⁰ je nadaljevanje rodu padlo na pleča Sigmunda Konrada, edinega, ki je ostal v posvetnem stanu. Sigmund Konrad se je kakor oče in ded udeleževal v kamniški mestni samoupravi: bil je mestni sindik, protipisar kamniškega nakladniškega urada, notranji svetnik in zapriseženi mestni pisar v Kamniku.

Za Škerpine je bilo pomembno leto 1722. Tega leta je Friderik Škerpin, ki je imel tedaj že 75 let, zaprosil za povzdig v plemiški stan. Ko bi njegov brat Sigmund Henrik takrat še živel, bi se verjetno tudi on pridružil bratovi prošnji. Ker pa je bil takrat že pokojni,³¹ je Friderik v prošnjo vključil tri njegove sinove, torej svoje nečake – svetna duhovnika Janeza Andreja in Jožefa Avguština ter laika Sigmunda Konrada (drugi trije nečaki, frančiškani, so bili iz prošnje izvzeti). V utemeljitvi je poudaril vse svoje zasluge in zasluge nečakov, pa tudi to, da je Sigmund Konrad poročen z neko Aparnikovo in da ima večina njihovih sorodnikov že plemiški status (tu je morda mislil na loške Wolkensperge). Zaprošil je tudi za predikat »Oberfeld«, po Vrhpolju pri Kamniku, kraju, ki je »za boljše in plemiško vzdrževanje prešel v našo last« (*welcher Orth zu desto besserer und adelicher Sustentation unser aigen ist worden*).³² Za grb si je med drugim izbral tri ribe, morda kot simbol duhovniškega stanu, saj ribe (tudi) v heraldiki simbolizirajo bodisi Kristusa bodisi sv. Petra.³³

Glede plemiškega naziva Škerpinov se sicer poraja nekoliko nejasnosti, saj se sem ter tja pojavi že pred letom 1722. Tako je že omenjeni Andrej Škerpin leta 1648 ob rojstvu sina Vofganga Jakoba v krstni matici zabeležen kot *praenobilis dominus*. Sedem let pozneje (1655) se naziv *nobilis* pojavi tudi pri imenu Janeza Krstnika Škerpina na seznamu učencev jezuitskega kolegija (Ljubljanski klasiki: 78). Toda če gre v teh primerih verjetno zgolj za vljudnostne nazive, je toliko bolj presenetljiva omemba Friderika Škerpina, ki ga s predikatom »de Oberfeld« naslavlja frančiškanska provinca za Kranjsko že leta 1721, torej leto pred uradnim povzdigom v plemiški stan (Čipić Rehar 2016: št. 973). V prošnji za povzdig leto dni pozneje se Friderik sam nikjer ne sklicuje na starejši oz. že obstoječi plemiški naziv in tudi sicer v celotni dokumentaciji za-

30 Leta 1693 ga kot gojenca ljubljanskega jezuitskega kolegija najdemo v poetičnem in leta 1694 v retoričnem razredu, vendar je ob njegovem imenu narisana križec (ARS, AS 1073, II/51r, fol. 412, 417). O njegovi zgodnji smrti smemo domnevati na podlagi njegove odsotnosti v poznejših virih.

31 Umrl je konec junija 1720 (NŠAL, ŽA Kamnik, Matične knjige, M 1707–1731, fol. 82). Njegova žena Marija Regina mu je sledila 16 mesecev pozneje (prav tam, fol. 86).

32 ÖStA, AVA, Adelsakte, Adelsakt von Skherpin, Friedrich, Johann Andree, Joseph Augustin u. Sigmund Conrardt, 17. VI. 1722.

33 Blazon Škerpinovega grba se glasi: kvadriran ščit; 1. v modrem polju tri zlate šestkrake zvezde (2: 1); 2. in 3. v črnem polju pokončen navznoter obrnjen zlat lev z iztegnjenim rdečim jezikom; 4. v srebrnem polju tri navznoter obrnjene rdeče ribe, ena nad drugo. Nad ščitom kronan turnirski šlem s črno-zlatim in rdeče-srebrnim pregrinjalom. Iz krone rasteta razprti orlovi perutnici, desna modra s tremi zlatimi šestkrakimi zvezdami, ena nad drugo, leva srebrna s tremi rdečimi ribami, ena nad drugo, med perutnicami raste iz krone enak lev kakor v ščitu.

28 Naslednje leto (1707) je pravilno pod imenom Andrej (Andreas) vpisan v drugi razred (principista) (prav tam, str. 148).

29 Gl. tudi *Illyrisches Blatt*, 24. 1. 1835; *Carinthia*, 14. 7. 1827, str. 114.

man iščemo kakršen koli namig na morebitni starejši plemiški status Škerpinov.

Ker so bili trije od poplemenitenih Škerpinov duhovniškega stanu, je bil Sigmund Konrad edini, ki je plemstvo prenesel na potomce. Družino si je ustvaril z Marijo Magdaleno Aparnik,³⁴ s katero se je poročil okoli leta 1716, saj se mu je januarja 1717 že rodil prvi sin Karel Jožef, v naslednjih enajstih letih pa je sledilo še šest otrok.³⁵ Družina je živela v Veliki ulici (poznejši Maistrovi) št. 40 (Polec 1955: 67).³⁶ Leta 1728 Sigmunda Konrada zasledimo med člani duhovniške bratovščine sv. Mihaela v Mengšu,³⁷ a že v začetku naslednjega leta je umrl, star le dobrih 38 let.³⁸ Iz njegove oporoke izvemo, da je želel biti pokopan v kamniški župnijski cerkvi »po meščansko, brez velikih stroškov« (*burgerlich ohne allen großen uncosten*). Ženi je položil na srce, naj primerno vzgoji otroke in poplača dolgove, brata Jožefa Avgušтина, ki je bil po njegovem mnenju že več kot poplačan, pa je pozval, naj posojeni črni plašč le vrne njegovi ženi. Omenja tudi sestro Marijo Ano.³⁹

O njegovih otrocih ni znanega veliko. Zagotovo so v otroških letih umrli trije sinovi.⁴⁰ Odrasla sta drugorojeni sin Jožef Sigmund in najmlajši Janez Adam. Zanimivo je, da je v duhu družinske tradicije v šolo k jezuitom hodil le Jožef Sigmund (Ljubljanski klasiki: 192, 194, 197, 200), medtem ko ime Janeza Adama v jezuitskih šolskih seznamih zaman iščemo. To bi morebiti lahko namigovalo na njegovo duševno ali telesno prizadetost. Zagotovo je, da si ni ustvaril družine in je samski umrl v Kamniku leta 1773.⁴¹ Njegov starejši brat Jožef Sigmund je bil sprva učenec kamniškega župnika Maksimilijana Leopolda pl. Raspa, se nato šolal pri jezuitih, nazadnje pa je sledil svojim stricem, stopil med frančiškane in si nadel ime Bonaventura. Tudi on se je kot stric Sigmund v redu povzpел visoko, bil je tajnik province, provincialni minister, kustos in definator; umrl je leta 1793 kot zadnji moški predstavnik plemenitih Škerpinov (Benkovič 1899: 293, 301). Preživela ga je zgolj sestra Marija Ana, sicer prva od Škerpinov, ki se je leta 1723 že rodila s plemiškim statusom (čeprav v krstni knjigi ta še ni zabeležen). Kot zadnja članica plemenite rodbine je umrla v Kamniku 15. julija 1801, potem ko je dober teden prej napisala testament. V njem je volila trem

cerkvam v Kamniku (župnijski, frančiškanski in sv. Jožefa na Žalah (Sallenberg)), nadalje se je spomnila kamniške šole (normalke) in tamkajšnjega ubožnega inštituta, preostali denar pa je namenila sorodnikom Vidicem: Antonu, bankalnemu prejemniku v Kostanjevici, Avgustu in otrokom pokojnega Franca Vidica (Johani, Jožefi in Jožefu), pa tudi Janezu Sebastijanu Ramušu, sinu kamniškega meščana Jošta Ramuša; svojima služkinjama Mariji in Luciji je vsaki volila posteljo s posteljnino in četrdfuntno svečo, medtem ko je za univerzalno dedinjo imenovala svojo sorodnico Cecilijo Vidic. Med pričami njene oporoke je bil tudi poznejši ljubljanski župan Janez Nepomuk Hradecky, ki je ravno v tistem času kot uslužbenec pri administraciji državnih domen opravljal funkcijo nadzornika v Mekinjah.⁴²

Škerpini so tako izumrli konec 18. oziroma v začetku 19. stoletja. Njihovo ime je še živelo do konca monarhije, prav po zaslugi štipendije, ki je marsikateremu Kamničanu omogočila študij. Danes je družina bolj ali manj pozabljena in tudi priimka Škerpin ne zasledimo nikjer več v Sloveniji.

34 Od kod je bila doma Marija Magdalena Aparnik, za zdaj ni znano. Po vsej verjetnosti pa je bila njena mati ali vsaj bližnja sorodnica Magdalena Apolonija Aparnik, ki je umrla v Kamniku 23. novembra 1746, stara 85 let (NŠAL, ŽA Kamnik, Matične knjige, M 1731–1747, fol. 107).

35 NŠAL, ŽA Kamnik, Matične knjige, R 1710–1727, fol. 83, 97, 125, 152, 176; R 1727–1738, fol. 16, 29.

36 Pozneje se kot lastnica te hiše omenja hči Marija Ana, ki je bila tudi lastnica hiše v Zadnji ulici (poznejši Vodnikovi) št. 28 (Polec 1955: 72).

37 *Zgodovinski zbornik, priloга Ljubljanskemu škofijskemu listu*, letnik 8, št. 31, 1895, str. 494.

38 NŠAL, ŽA Kamnik, Matične knjige, M 1707–1731, fol. 112. Žena Marija Magdalena ga je preživela za celih 45 let in je umrla prav tako v Kamniku novembra 1774 (M 1766–1778, s. f.).

39 StLA, Altes Landrecht, Karton 1192, Sittich–Soldan.

40 NŠAL, ŽA Kamnik, Matične knjige, M 1707–1731, fol. 71, 106, 115.

41 NŠAL, ŽA Kamnik, Matične knjige, M 1766–1778, s. f.

42 NŠAL, ŽA Kamnik, Matične knjige, M 1784–1812, fol. 235; ARS, AS 308, serija III, S-178. Gl. tudi *Beilage zur Laibacher Zeitung*, 27. 10. 1801. Njeno sorazmerno skromno premoženje so popisali v Kamniku 21. avgusta 1801 (ARS, AS 309, šk. 111, S-283).

Rodovno deblo Škerpinov iz Kamnika⁴³

Jakob (...), mestni sindik in pisar v Kamniku, ∞ (...) **Katarina** († Kamnik, 15. X. 1671).

1a) **Marija** (*Maria*) ((k) Kamnik, 1. II. 1642–?)

2a) **Janez Krstnik** (*Joannes Baptista*) ((k) Kamnik, 8. V. 1643 – Ljubljana, 8. VIII. 1703), jezuit, moralist, kanonist.

3a) **Gregor** (*Gregorius*) ((k) Kamnik, 2. II. 1645–?)

4a) **FRIDERIK** (*Fridericus*) ((k) Kamnik, 6. III. 1647 – [Ljubljana], 26. X. 1726 ((p) [cerkev sv. Mihaela v Mengšu]), beneficiat v Homcu, upravitelj kamniške župnije, od leta 1722 Škerpin pl. Oberfeld.

5a) **Sigmund Henrik** (*Sigismundus*) ((k) Kamnik, 11. IV. 1649 – Kamnik, 30. VI. 1720), mestni sindik in mestni sodnik v Kamniku, ∞ (Kamnik, 11. IV. 1673) **Marija Regina** (*Regina Maria*) **Klinc** ((k) Kamnik, 25. XI. 1652 – Kamnik, 17. X. 1721), hči kamniškega mestnega pisarja Franca K. in Margarete.

1b) **Marija Suzana** (*Maria Susanna*) ((k) Kamnik, 22. IV. 1673 – Kamnik, 3. VIII. 1674)

2b) **Gertruda** (*Gertrudis*) ((k) Kamnik, 9. III. 1674 – Kamnik, 25. IX. 1675)

3b) **Ana Marija** (*Anna Maria*) ((k) Kamnik, 21. III. 1676–?)

4b) **Janez Krstnik** (*Joannes Baptista*) ((k) Kamnik, 15. VI. 1677–?)

5b) **Mihael Jožef** (*Michael Joseph*) ((k) Kamnik, 29. IX. 1681 – Kamnik, 1. IX. 1740), frančiškan z redovnim imenom Friderik, pridigar, definitor, gvardijan.

6b) **JOŽEF AVGUŠTIN** (*Augustinus Josephus*) ((k) Kamnik, 27. VIII. 1683 – Mengeš, 31. XII. 1734 ((p) cerkev Marijinega rojstva na Homcu)), duhovnik, beneficiat v Kamniku, od leta 1722 Škerpin pl. Oberfeld.

7b) **Franc Peter** (*Franciscus Petrus de Alcantara*) ((k) Kamnik, 26. IX. 1685–?)

8b) **Margareta Antonija** (*Margareta Antonia*) ((k) Kamnik, 31. V. 1687 – Kamnik, 1. XI. 1689)

9b) **Jurij Friderik** (*Georgius Fridericus*) ((k) Kamnik, 5. IV. 1689 – Ljubljana, 26. I. 1755), frančiškan z redovnim imenom Sigmund (Žiga), cesarski tajni svetnik, provincial frančiškanske province sv. Križa, generalni definitor reda in generalni vizitator šestih redovnih provinc.

10b) **SIGMUND KONRAD** (*Sigismundus Conradus*) ((k) Kamnik, 2. XI. 1690 – Kamnik, 26. II. 1729 ((p) cerkev Marijinega Brezmadežnega Spočetja)), mestni sindik, protipisar kamniškega nakladniškega urada, notranji svetnik in zapriseženi mestni pisar v Kamniku, od leta 1722 Škerpin pl. Oberfeld, ∞ (...) **Marija Magdalena Apanik** (ok. 1697 – Kamnik, 12. XI. 1774 ((p) frančiškanski samostan)).

1c) **KAREL JOŽEF** (*Carolus Josephus*) (Kamnik, 21. I. 1717 – Kamnik, 30. III. 1717)

2c) **JOŽEF SIGMUND** (*Josephus Sigismundus*) (Kamnik, 9. III. 1718 – 10. III. 1793), frančiškan z redovnim imenom Bonaventura, tajnik province, provincialni minister, kustos in definitor.

3c) **MARIJA JOŽEFA** (*Maria Josepha Barbara*) (Kamnik, 29. IX. 1720–?)

4c) **MARIJA ANA** (*Maria Anna Josepha*) (Kamnik, 24. VI. 1723 – Kamnik, 15. VII. 1801)

5c) **JOŽEF ANDREJ** (*Josephus Andreas Franciscus Xaverius*) (Kamnik, 29. XI. 1725 – Kamnik, 12. V. 1729)

6c) **PETER ANTON** (*Petrus Josephus Antonius*) (Kamnik, 31. I. 1728 – Kamnik, 9. III. 1728)

7c) **JANEZ ADAM** (*Joannes Adamus*) (Kamnik, 24. XII. 1728 – Kamnik, 29. VIII. 1773 ((p) frančiškanski samostan))

11b) **JANEZ ANDREJ** (*Joannes Andreas*) ((k) Kamnik, 18. XI. 1692 – Ljubljana, 1. XII. 1748 ((p) stolnica, grobnica kanonikov)), duhovnik, kanonik Lambergovega kanonikata v Ljubljani, od leta 1722 Škerpin pl. Oberfeld.

12b) **Janez Henrik** (*Joannes Henricus*) ((k) Kamnik, 30. VII. 1695 – Samobor, 12. VI. 1757), frančiškan z redovnim imenom Robert, pridigar, vikar, definitor, gvardijan.

6a) **Regina** (*Regina*) ((k) Kamnik, 4. VI. 1651–?), ∞ (...) **Franc Rodar** (...)

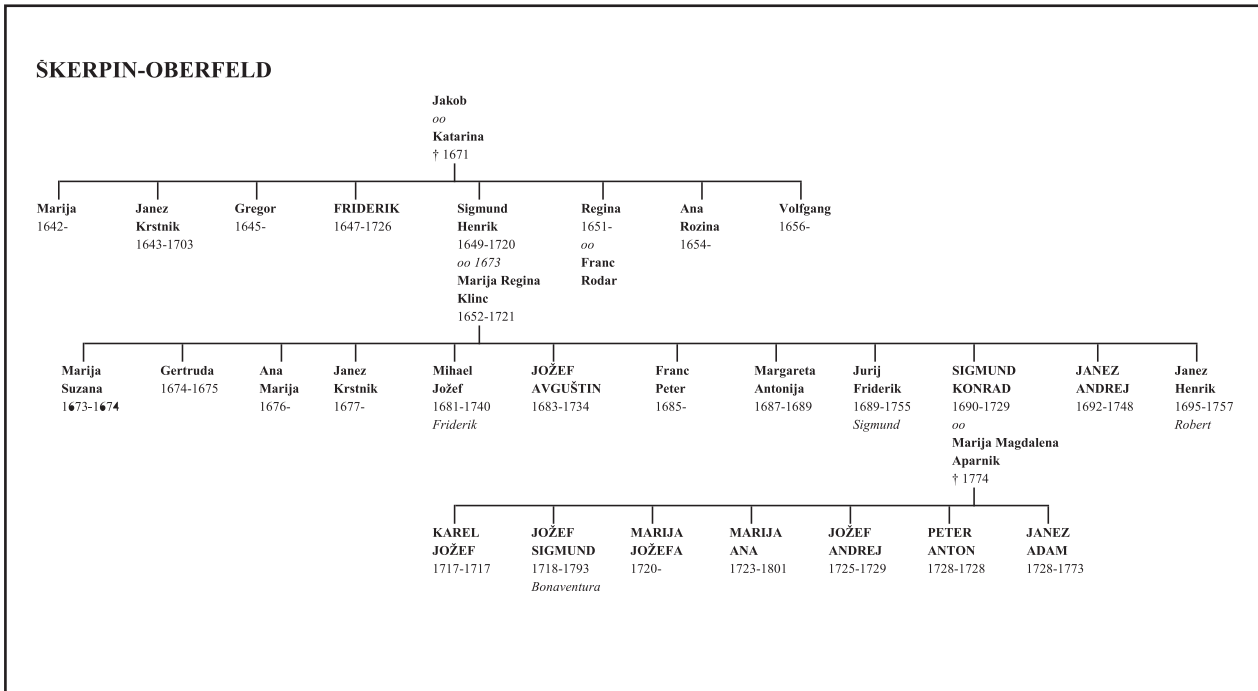
7a) **Ana Rozina** (*Anna Rosina*) ((k) Kamnik, 17. VIII. 1654–?)

8a) **Volfgang** (*Wolfgangus*) ((k) Kamnik, 28. X. 1656 – ?)⁴⁴

43 Z velikimi črkami so navedeni tisti člani družine, ki so imeli plemiški naziv.

44 Prispevek je nastal v okviru raziskovalnega programa P6-0052 (Temeljne raziskave slovenske kulturne preteklosti), ki ga sofinancira Javna agencija za raziskovalno dejavnost iz državnega proračuna.

Družinsko drevo družine Škerpin

Viri in literatura

Arhivski viri

ARS – Arhiv Republike Slovenije

AS 308, Zbirka testamentov Deželnega sodišča v Ljubljani, serija III, S-38, S-68, S-178.

AS 309, Zbirka zapuščinskih inventarjev Deželnega sodišča v Ljubljani, šk. 100, S-26; šk. 101, S-112; šk. 111, S-283.

AS 1073, Zbirka rokopisov, II/51r, Seznam ljubljanske jezuitske kongregacije Marije Vnebovzete.

NŠAL – Nadškofijski arhiv Ljubljana

Kapiteljski arhiv Ljubljana (KAL), fasc. 47.

ŽA (Župnijski arhiv) Kamnik, Matične knjige, R 1622–1642, R 1640–1650, R 1651–1661, R 1662–1673, R 1673–1685, R 1685–1699, R 1710–1727, R 1727–1738; P 1673–1711; M 1671–1707, M 1707–1731, M 1731–1747, M 1766–1778, M 1784–1812; ŽA Škofja Loka, Matične knjige, R 1623–1634, R 1635–1640, R 1663–1683; ŽA Ljubljana – Sv. Nikolaj, Matične knjige, R 1643–1653.

ÖStA – Österreichisches Staatsarchiv

AVA – Allgemeines Verwaltungsarchiv

Adelsakte, Adelsakt von Skherpin, Friedrich, Johann Andree, Joseph Augustin u. Sigmund Conradt, 17. VI. 1722.

Unterricht StHK (Studienhofkommission) Teil 1 120 34 (Skherpin'sche Stiftung).

StLA – Steiermärkisches Landesarchiv

Altes Landrecht, Karton 1192, Sittich–Soldan.

ZAL – Zgodovinski arhiv Ljubljana

LJU 340, Genealoška zbirka Ludvika Lazarinija, šk. XVIII, XXI.

Objavljeni viri

Marija ČIPIĆ REHAR, 2016: *Listine Nadškofijskega arhiva Ljubljana 1501–2015*. Ljubljana: Nadškofija.

Ludwig SCHIVIZ v. SCHIVIZHOFFEN, 1905: *Der Adel in den Matriken des Herzogtums Krain*. Görz: Selbstverlag.

Literatura

Matjaž AMBROŽIČ, 2008: Ustanovitve zasebnih kanonikatov ljubljanskega stolnega kapitlja. V: *Stolnica sv. Nikolaja v Ljubljani, 1707* (ur. Metod Benedik). Ljubljana: Stolna župnija sv. Nikolaja, Inštitut za zgodovino Cerkve pri Teološki fakulteti; Celje: Društvo Mohorjeva družba, 2008. 48–84.

Johann ANDRITSCH, 1987: *Die Matrikeln der Universität Graz*. Bd 3, 1663–1710. Graz: Akademische Druck- u. Verlagsanstalt.

Josip BENKOVIČ, 1899: Maksimilijan Leopold baron Rasp in njegova šola. V: *Dom in svet* 12. 288–301.

Pavle BLAZNIK, 1973: *Škofja Loka in loško gospostvo*. Škofja Loka: Muzejsko društvo.

Boris GOLEC, 2013: *Valvasorjeva hiša v Krškem – napačna in prava*. Ljubljana: Založba ZRC.

Stanislav JUŽNIČ, 2011: Vakuuum razsvetljenske Ljubljane v franciškanski knjižnici. V: *Vakuuumist* 31. 15–29.

Marija Jasna KOGOJ, 2006: *Uršulinke in njihovo vzgojno poslanstvo*. Ljubljana: Družina.

Ljubljanski klasiki: 1563–1965. Ljubljana: Maturanti Klasične gimnazije (1941–1958), 1999.

Jože MLINARIČ, 1995: *Stiška opatija 1136–1784*. Novo mesto: Dolenjska založba.

Anton MRKUN 1995: *Homec*. Homec: Kulturno društvo »Jože Gostič« (ponatis iz leta 1925).

Janko POLEC, 1955: Kamniške meščanske hiše in njihovi lastniki v dvesto letih. V: *Kamniški zbornik*. 51–110.

A. POTOČNIK, 1940: Procesije v stari in novi Ljubljani. V: *Kronika slovenskih mest* 7. 13–20, 25–35.

Miha PREINFALK, 2014: *Plemiške rodbine na Slovenskem. 17. stoletje, 1. del: Od Billichgrätzov do Zanettijev*. Ljubljana: Viharnik.

Peter RIBNIKAR, 1999: Študentske in dijaške štipendijske ustanove na Kranjskem. V: *Arhivi* XXII. 9–16.

Carl SCHMUTZ, 1822–1823: *Historisch Topographisches Lexicon von Steyermark*. Gratz: Selbstverlag.

Ljudevit STIASNY, 1894: *Kamnik: zemljepisno-zgodovinski opis*. V Ljubljani: [samozaložba].

Sonja SVOLJŠAK, 2009: Knjižna zbirka p. Žige Škerpina v ljubljanskem frančiškanskem samostanu. V: *Knjižnica* 53. 7–31.

Angelik TOMINEC, 1934: Ob 700-letnici prihoda oo. frančiškanov v Ljubljano (1233–1933). V: *Kronika slovenskih mest* 1. 47–52.

Ivan ZIKA, 1963: Kronika Franca Mihaela Paglovca. V: *Kamniški zbornik*. 53–94.

Spletne strani

Miklavčič, Maks: Skerpin, Janez Krstnik (geslo v SBL). <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi574571/> (dostop 20. 3. 2019).

Miklavčič, Maks: Skerpin, Janez Krstnik (geslo v SBL). <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi574702/> (dostop 20. 3. 2019).

Miklavčič, Maks: Skerpin, Žiga (geslo v SBL). <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi574839/> (dostop 20. 3. 2019).

MS: Žiga Škerpin (geslo v Kamniško-komendskem biografskem leksikonu). <http://www.leksikon.si/Oseba/OsebaId/946> (dostop 20. 3. 2019).

»Mekinjska božična zibelka« in njen izvor

V članku je avtor na kratko predstavil izsledke raziskav o ugotavljanju izvora enega od najpomembnejših do danes ohranjenih predmetov leta 1782 ukinjenega samostana klaris v Mekinjah, ki je pomemben zlasti za slovensko umetnostno zgodovino in etnologijo: t. i. »mekinjske božične zibelke«. Pri iskanju njenega izvora je namreč potrebno upoštevati zlasti krajevni izvor redovnic, ki so vstopale v posamezni ženski samostan na Kranjskem, pri čemer se kaže odločilen vpliv redovnic zlasti iz nemških in čeških dežel. Zato je verjetno za izvor t. i. »mekinjske zibelke« naslednja: 1. klariški samostan Ljubljana, 2. klariški samostan Škofja Loka, 3. samostan dominikank Velesovo in 4. klariški samostan Mekinje.

Ključne besede: obredna zibelka, samostan, klarise, Mekinje, redovnice.

In this article, the author briefly focuses on discovering the origins of one of the most important objects preserved to this day from the Monastery of Poor Clares in Mekinje, which was closed in 1782. The monastery is particularly important for Slovenian art history and ethnology: the so-called »Mekinje Christmas Cradle«. In finding its origins, particular emphasis should be placed on the local origin of the nuns who entered the women's monastery in Carniola, indicating the decisive influence of these nuns, especially those from German and Czech lands. Therefore, the most probable origin of the »Mekinje Christmas Cradle« can be traced as follows: 1. Poor Clares Convent in Ljubljana, 2. Poor Clares Monastery in Škofja Loka, 3. Dominican Velesovo Monastery and 4. Monastery of Poor Clares in Mekinje.

Keywords: cradle, monastery, Poor Clares, Mekinje, nuns.

Red sv. Klare in ustanovitev samostana v Mekinjah

Red sester sv. Klare (Orato Sancta Clara – OSC) je drugi red sv. Frančiška Asiškega. Ustanovljen je bil leta 1212. Začetnica reda je bila plemkinja Clara de Ofreduccio iz Assisija (1194–1253). Že z osemnajstimi leti se je po Frančiškovem zgledu in njegovih pridigah odločila, da bo živela v popolnem uboštvu. Sveta Klara je podobno kot pred njo sv. Frančišek s svojo zahtevo po strogem uboštvu precej »revolucionarno« posegla v mišljenje in navade tedanje srednjeveške fevdalne družbe. Zahodnoevropski samostani so se do tega časa (npr. benediktinci, cistercijani) v skladu s pravilom sv. Benedikta »ora et labora« (moli in delaj) ukvarjali poleg molitve tudi z gospodarstvom; imeli so velika posestva, precej premoženja in podložnike. Že v času njenega življenja, pa tudi po njeni smrti, so papeži nekoliko omilili zahteve po popolnem uboštvu in dovolili klariškim samostanom tudi lastništvo posestev. Klari-

se, ki so se ravnale po Urbanovem Vodilu, imenujemo urbanke in te so delovale tudi v mekinjskem samostanu. (Hancič 2005: 17, 18)

Prvi klariški samostani se na slovenskem ozemlju pojavijo zelo zgodaj. Prvi listinsko dokazljiv samostan (v Mekinjah) se pojavi že leta 1300, torej 47 let po smrti sv. Klare. Na slovenskem narodnostnem ozemlju so v obdobju od leta 1300 do 1782 ustanovili šest samostanov klaris (od tega kar tri na Kranjskem): v Kopru (1299/1301–1806), v Št. Vidu ob Glini (St. Veit an der Glan) na današnjem avstrijskem Koroškem (1321/23–1553/54), v Škofji Loki (1358–1782), v Gorici (1653–1782) in v Ljubljani (1657–1782). Noša oz. obleka klaris pri nas je bila: rjav habit in plašč ter črn pajčolan. Predstojnica samostana se imenuje opatinja. (Hancič 2005: 20)

Kratka zgodovina samostana klaris v Mekinjah (1300–1782)

9. oktobra leta 1300 sta zakonca Seyfrid (Žiga) in Elizabeta Gallenberška (Mekinjska) na svojem zemljišču v Mekinjah ustanovila prvi samostan reda sv. Klare na Kranjskem. Samostanu sta poleg poslopja v Mekinjah darovala tudi osnovno premoženje: 13 kmetij, 4 sirarnice, pravico do oskrbovanja z lesom, nekaj travnikov, sadovnjakov in potokov. Uradno ime samostana je bilo: Samostan Svete Marije (Vnebovzete) reda svete Klare v Mekinjah na Kranjskem. Duhovno vodstvo mekinjskih klaris so imeli manjši bratje sv. Frančiška, in sicer najprej ljubljanski minoriti, od leta 1629 pa kamniški frančiškani. Samostan klaris v Mekinjah je za razliko od večine ostalih klariških samostanov stal zunaj mestne naselbine in je zato veljal za t. i. »podeželski« samostan. Pripadal je redu klaris – urbanke, ki so lahko imele tudi večje posesti. Samostan je bil v začetku namenjen 13 redovnicam, pozneje pa se je njihovo število spreminjalo, od okoli 5 v času protestantizma do okoli 30 sredi 18. stoletja. (Hancič 2005: 24–26)

V mekinjski samostan so prihajale predvsem hčere najpomembnejših kranjskih plemiških in meščanskih družin. Nekaj redovnic je bilo tudi s Štajerske, Goriške in Koroške. (Hancič 2000). Za osvetlitev problematike mekinjske božične zibelke je pomemben deželni izvor redovnic v 17. in 18. stoletju. Glede krajevnega oz. deželnege izvora redovnic ugotovimo, da so v Mekinjah v 17. in 18. stoletju v več kot 90 % prevladovala Kranjci, izjemoma je v Mekinje vstopila kakšna Štajerka (Gaisruk, Andrijan /Šmartno ob Paki/) in Hrvatka (Petričević (Petritschewitsch) /17. stol./; Ilijašič (Iliashitsch) /18. stol./), v prvi polovici 17. stol. pa zasledimo še kakšno Goričanko (Coroninni). Korošice, ki so bile v Mekinjah kar močno prisotne v 14. stoletju, v 17. in 18. stoletju jih tu ni več zaslediti (izjema le Ana Horenberg). Če si ogledamo stanovsko strukturo mekinjskih redovnic, lahko ugotovimo, da so v samostan skoraj brez izjeme vstopale le plemkinje in da se v številnih virih povsem upravičeno imenuje »adeliche Stifft«. V njem so bile v 17. in 18. stoletju zastopane vse tri oz. štiri »podskupine« kranjskega plemstva. Tako lahko v tem času zasledimo pripadnice t. i. »starih« kranjskih

1 Doktor znanosti.

Mekinjska božična zibelka, ki jo hrani Slovenski etnografski muzej. (Foto: Damjan Hančič)

plemiških rodbin, katerih obstoj je na Kranjskem izpričan že pred 15. stoletjem: Gallenberg, Auersperg, Apfaltreter in Lichtenberg; prav tako so bile zastopane predstavnice t. i. »novih« družin, ki so na Kranjsko prišle v 14. in 15. stoletju: Paradeiser, Rauber. Med novjšimi rodbinami, ki so dosegle plemstvo v začetku 16. stoletju, pa zasledimo predstavnice družin Rasp, Thurn, Raumschüssel, Valvasor, Burgstall. Številne pa so bile predstavnice plemstva, ki se je na Kranjskem uveljavilo po izgonu domačega protestantskega plemstva v prvi polovici 17. stol. in katerih izvor je v precejšnji meri iskati v severni Italiji, pa tudi iz Hrvaške oz. Ogrske: Posarelli, Bartalotti, Buseth, Tauferer, Golianiz in Batthyani. Številne redovnice so izhajale iz manj pomembnih plemiških rodbin, ki so obogatele in dosegle plemstvo v 18. stoletju predvsem s trgovino oz. obrtjo, drugače pa so pripadali višjemu oz. bogatejšemu sloju meščanstva ali izobraženstva: Toman, Weber, Wuth in Richard. (Hančič 2017: 266)

Mekinjske opatinje so po svojem položaju pripadale prelatskemu stanu in so se smele preko svojega zastopnika udeleževati zasedanj kranjskega deželnega zbora (listinsko dokazljivo od leta 1577 naprej). Premoženje samostana je do 16. stol. – kljub številnim darovanjem v 14. in 15. stol. – kar nekoliko zaostajalo v primerjavi s premoženjem ostalih samostanov. Samostan je imel največ posesti v vzhodnem predelu Gorenjske, tj. od Zagorja do Velesovega. Imel je tudi

pravico do pridobivanja lesa in drv v bistrškem gozdu. Takoj ko je bil leta 1681 rešen spor glede dednega odvetništva nad samostanom, ki je Gallenbergom nedvoumno zagotavljal pravico do dednega odvetništva nad mekinjskim samostanom in pravico do svetne umestitve novoizvoljene mekinjske opatinje, sta se brata Jurij Žiga Gallenberg in Janez Friderik Gallenberg lotila temeljite obnove mekinjskega samostana. Ta je bil namreč v tistem času že v slabem stanju, saj ga že dolgo časa niso temeljito prenovili.

Avstrijski cesar Jožef II. je 12. januarja 1782 izdal odlok o ukinitvi nekaterih samostanov, med njimi tudi mekinjskega. Klarise so zapustile Mekinje 1. julija 1782. Leta 1902 so nekdanji klariški samostan v Mekinjah kupile uršulinke iz Ljubljane, ki so se naslednje leto vselile vanj. Leta 2016 so uršulinke samostan podarile občini Kamnik. (Hančič 2000).

»Mekinjska božična zibelka«

Ugotavljanju izvora, namena in pomena lesene zibelke z voščenim detetom Jezusom, ki je iz starološke Strahlove graščine kot del njegove zapuščine prispel v letih pred drugo svetovno vojno v Slovenski etnografski muzej, se je v članku Mekinjska božična zibelka, objavljenem leta 1959, posvečal priznani slovenski etnolog dr. Niko Kuret. Glede izvora zibelke ugotavlja, da ne izhaja iz Velesovega, kot so domnevno na

podlagi napačnega prevoda oz. zamenjave nemškega imena Mekinje (Münkendorf) za Velesovo (Michelstätten) v prevzemnem seznamu sklepali do tedaj, ampak da izvira iz Mekinj. Svojo tezo je podkrepil tudi z ustnim zagotavljanjem nekaterih Strahlovih znancev, da so Strahlovi dobili zibelko v Kamniku, »da je zibelka iz Mekinj«. (Kuret 1959: 531–541)

Vendar novejša raziskave, zlasti za potrebe moje doktorske disertacije leta 2004, niso potrdile teh domnev.

Najprej je bilo potrebno pregledati inventarje ob razpustitvi za vse tri klariške samostane na Kranjskem in še za velesovski samostan dominikank. Niti v enem ni najti česarkoli, kar bi neposredno dokazovalo obstoj zibelke. Ohranil se je celo zapisnik z licitacije nekaterih samostanskih predmetov razpuščenih samostanov s Kranjskega v letu 1783, vendar tudi tam ni najti nobene sledi ne o zibelki ne o voščenenem detetu Jezusu (SI AS 7, šk. 246). Tako lahko popolnoma izključimo možnost, da bi zibelka prišla v Kamnik iz Mekinj ali iz kateregakoli od omenjenih samostanov z licitacijo oz. nakupom na dražbi. Edino, kar lahko ugotovimo na podlagi neobstoja zibelke v samostanskih inventarjih, je dejstvo, da zibelka verjetno ni služila javnemu obrednemu zibanju deteta Jezusa v božičnem času v eni od samostanskih cerkva (kar eno od mogočih razlag namena zibelke omenja dr. Kuret), pač pa je šlo za »zasebno« pobožnost redovnic. Tako so ob razpustitvi vladni komisarji morda šteli zibelko, podobno kot razne molitvenike in podobice, za »osebno stvar« redovnic, zato je niso vnesli v popis samostanskih predmetov.

Edini podatek, ki bi na osnovi inventarjev posredno nekako nakazoval obstoj božične zibelke, zasledimo v razpustitvenem popisu ljubljanskega samostana, kjer se v rubriki »slike, bakrorezi in kipi« omenjata dva oblečena voščena kipca deteta Jezusa »zwei angekleyd Waxene Kindeln« (SI AS 712, šk. 1: 28). Nikjer v inventarju pa se ne omenja lesena zibelka, zato se takoj poraja dilema, ali lahko ta dva voščena kipca povežemo z zibelko.

Na drugi strani obstaja veliko večja verjetnost, da bi božična zibelka prišla v Kamnik iz Ljubljane ali iz Škofje Loke kot iz bližnjih Mekinj, saj so vse mekinjske klarise odšle po razpustitvi samostana v Velesovo, kar nekaj sekulariziranih ljubljanskih in škofjeloških klaris, vključno z zadnjima samostanskima opatinjama, pa je leta 1782 prišlo v Kamnik živeti po različnih meščanskih hišah. Tako je mogoče, da je kaka ljubljanska ali škofjeloška klarisa prinesla s seboj za osebno pobožnost tudi omenjeno zibelko: po njeni smrti pa so mlajše generacije lastnikov te hiše zaradi bližine Mekinj menile, da je zibelka iz Mekinj in ne iz 20 km oddaljenih Ljubljane ali Loke. Veliko večja verjetnost, da je zibelka iz Mekinj, bi namreč bila, če bi jo Strahlovi dobili v Velesovem, saj so se ravno tam ohranile tudi konstitucije in ceremonial mekinjskih klaris (kar so pozneje po prevzemu v (N)ŠALj sicer pomotoma pripisali velesovskim dominikankam).

Da gre izvor zibelke iskati v omenjenih samostanih, dokazuje tudi dejstvo, da je bila izhodišče obrednega zibanja salzburška cerkvena provinca in da se je obredno zibanje razširilo zlasti na Bavarskem in Tirolskem – ravno s tega območja pa je prišlo v škofjeloški in

ljubljski samostan kar nekaj deklet (ki so morda ta običaj prinesle s seboj na Kranjsko), medtem ko je mekinjski samostan v drugi polovici 17. in v 18. stoletju ostajal »rezerviran« bolj ali manj za dekleta s Kranjskega (zasledimo morda le še kakšno Štajerko, nikakor pa ne Bavark ali Tirolk kot v Škofji Loki ali Ljubljani). Tako samostan Mekinje kot mogoč izvor zibelke odpade. Ob tem naj omenimo, da se je v samostanu v Škofji Loki ohranil tudi praški Jezušček, ki je bil po vsej verjetnosti izdelan v Pragi v drugi polovici 18. stoletja. Ta kipec naj bi bili v škofjeloški samostanski cerkvi častili že od leta 1769 dalje (Polajnar Freljih 2005), torej v obdobju, ko so v samostan vstopila tri dekleta iz Češke.

S tem pa dileme o izvoru zibelke še zdaleč ni konec. Zaradi povsem naključnega odkritja nekega podatka v ceremonialu velesovskih dominikank se namreč poraja vprašanje, če morda zibelka vendarle pripada velesovskim dominikankam. V obrazcu obreda ob slovesnosti redovne preobleke v omenjenem samostanu namreč piše, da dekleta – redovna kandidatka – na začetku obreda pristopi skozi samostansko cerkev k oltarju, držeč v rokah dete Jezusa (Jesu Kindel) ali križ (crucifix) (SI NŠAL, Kal I., fasc. 28). Verjetno je mišljena voščena lutka, ki predstavlja dete Jezusa (o sami zibelki pa spet ni nikjer govora). Vendar bi bilo v tem primeru spet verjetneje, da so Strahlovi dobili zibelko od župnijskega urada Velesovo, kot da bi zibelka najprej priromala v Kamnik in od tam v Škofjo Loko. Tudi vse dominikanke so namreč po razpustitvi še naprej živjele v Velesovem, celo v isti samostanski stavbi kot dotlej. Da bi dete Jezusa uporabljale pri svojih obredih oz. največjih redovnih slovesnostih, kot so redovna preobleka, redovne zaobljube ali umestitev opatinje katere od kranjskih klaris, pa lahko na podlagi temeljitega pregleda ohranjenih klariških samostanskih ceremonialov in konstitucij popolnoma izključimo.

Tako glede na povedano sklepam, da je verjetnost izvora zibelke v naslednjem vrstnem redu: 1. Ljubljana, 2. Škofja Loka, 3. Velesovo in šele na 4. mestu Mekinje.

Viri in literatura

Arhivski viri

Arhiv Republike Slovenije (SI)

- AS 7, Deželno glavarstvo za Kranjsko, Ecclesiastica, šk. 246.

- AS 712, Samostan klaris v Ljubljani (1632–1782) šk. 1.

Nadžkofijski arhiv Ljubljana

NŠAL, Kal I., fasc. 28.

Literatura

Damjan HANČIČ, 2000: *Sedemsto let klaris na Slovenskem*. Nazarje: Samostan Brezmadežne sester klaris.

Damjan HANČIČ, 2005: *Klarise na Kranjskem*. Ljubljana: Zgodovinski arhiv.

Damjan HANČIČ, 2017: *Srednja Evropa v malem – redovnice v samostanih klaris na Kranjskem*. V: *Arhivi*, 40/2. 263–274.

Niko KURET, 1959: *Mekinjska božična zibelka*. V: *Zvezek za umetnostno zgodovino* V/VI. 531–541.

Nataša POLAJNAR FRELIH in drugi, 2005: *Jesulus Pragensis: Praški Jezušček in druge voščene figure v Slovenskem verskem muzeju*. Ivančna Gorica: Slovenski verski muzej.

Borut Jenko¹

**Preserje pri Radomljah, Kajuhova ulica 21,
Radomlje
kd.gostic@gmail.com**

Matjaž Šporar²

**Šmarca, Kamniška cesta 63a, Kamnik
Mhe_medija@t-2.net**

Dobro vzgojena mladina, srečna domovina

Ob 80-letnici gradnje ljudske šole na Homcu in 60-letnici smrti fotografa Petra Nagliča

Članek je drugi del kronike življenja naših prednikov pod Homškim hribom (prvi del je bil objavljen v *Kamniškem zborniku* št. XXIV/2018), v kateri so prikazani pomembni družabni dogodki, življenjske navade in druge posebnosti. Gradivo vsebuje članke iz tedanjih časopisnih in knjižnih publikacij, v katerih je bil dokumentiran utrip vsakdanjika družbe in posameznikov, ki so s svojim delom zaznamovali obdobje med obema vojnama v tem prostoru. Vključena je bogata in raznovrstna zbirka fotografij avtorja Petra Nagliča.

Začetek obravnavanega obdobja sega v čas po koncu prve svetovne vojne. Dogodki, ki so sledili, so dokazali, da mir ni samoumevna stvar. Velika vojna je za slovenski narod pomenila zgodovinsko prelomnico. Kraljevina SHS, ki je bila na novo ustanovljena, je v sebi nosila zasnovo moderne meščanske države, a so se njene institucije in mehanizmi političnega delovanja vedno bolj podrejali interesom buržoazije, predvsem srbske, kar je kasneje pripeljalo do centralizma in unitarizma. Razvoj gospodarstva je prinesel razvoj delavstva, s tem pa tudi boj za delavske pravice. V zavesti prebivalstva so se začele pojavljati ideje socializma, ki so na eni strani promovirale novodobne vplive, na drugi strani pa začele spodbujati odpor proti tradicionalnim krščanskim vrednotam in klerikalnemu režimu.

Ključne besede: Homec, Šmarca, ljudski shodi, tabori, obrt, podjetništvo, delavstvo, prosvetna dejavnost, telovadno društvo Orel, ljudska šola

The article is the second part of the chronicle of the lives of our ancestors under the Homec Hill (the first part was published in the Kamnik collection of scientific papers No. XXIV / 2018), which presents important social events, life habits and other special features. The material contains articles from newspaper and book publications of the time, which documented the everyday life of society and individuals, who, through their work, marked the period between the two great wars, including a rich and diverse collection of photographs by Peter Naglič.

The beginning of the period under consideration dates back to the end of WWI. The events that followed proved that peace should not be taken for granted. The Great War marked a historic turning point for the Slovenian nation. The newly formed Kingdom of the Serbs, Croats and Slovenes had the concept of a modern bourgeois state, as its institutions and political mechanisms became increasingly subject to the interests of the

bourgeoisie, especially the Serbs, which later led to centralism and unitarism. Economic development prompted the development of labour, and thus also the fight for worker's rights. Ideas of socialism began to emerge in the nation's consciousness, on the one hand promoting modern influences and resistance to traditional Christian values and the clerical regime on the other.

Keywords: Homec, Šmarca, grassroots movements, camps, crafts, entrepreneurship, workers, education, gymnastics club Orel, public schools

Ljudski shodi, kmetski tabori, delavsko gibanje, zborovanja

Boleč spomin na konec prve svetovne vojne je poleg vseh tegob prinesel veselje in upanje, pa tudi hvaležnost »za milostno varstvo v zmedah svetovne vojne 1914–1918«, kot so zapisali Nagličevi v posvetilu pri postavitvi vojnega spominskega znamenja v Šmarci. Že od začetka vojne so bile v našem prostoru organizirane številne mirovne pobožnosti, ki so v sebi nosile željo po združevanju in povezovanju z južnoslovanskimi narodi, ki je bila jasno izražena že z Majniško deklaracijo leta 1917. V takratni homški župniji je podporo omenjeni deklaraciji s svojim podpisom izrazilo več kot 200 ljudi in s posebnima izjavama tudi občinska odbora občin Šmarca in Homec.

Slovenec, 15. 11. 1917

1 Inženir strojništva, kulturni delavec.

2 Inženir elektrotehnike, podjetnik.

Udeleženci krščanskosocialnega tečaja avgusta leta 1919, fotografirani ob »žegnanem studencu« na Homškem hribu³

Kljub prezgodnji smrti dr. Janeza Evangelista Kreka, velikega politika in socialnega delavca ter podpornika jugoslovanske ideje, se je predvsem po zaslugi homškega župnika Antona Mrkuna nadaljevalo širjenje njegovih idej v krajih pod Homškim hribom. Tako je že avgusta leta 1919, še ne eno leto po koncu vojne, prizadevni Mrkun organiziral krščanskosocialni tečaj, ki se ga je udeležilo čez sto udeležencev iz vseh predelov takratne Kraljevine SHS. O tem, kako pomemben in odmeven dogodek se je dogajal na Homcu, nam poročajo številni časopisni članki. Zanimivo je razmišljanje, ki ga je zapisal udeleženec tečaja iz Osijeka: »Ko se čez leto dni ali kdaj zopet sestanemo na Krekovi visoki šoli v Sloveniji, bomo položili račun, kako smo izvršili sklepe, storjene na Homcu. In od leta do leta bo pošiljala Krekova visoka šola vzorne Slovenije stotine novih svojih učencev, polnih ljubezni in volje za delo. Tako se bo v teku dveh desetletij nizala od slovenskega zapada preko široke hrvatske ravani do srbskega vzhoda vas za vasjo z divnimi griči Homškega vzora, a nad vsemi bo plaval svit večnega krščanstva in obseval blagostanje z našo organizacijo osrečenega ljudstva. Zato vsaki na svoj Homec, po poti videnih in naučenih Krekovih nazorov, da ustvarimo organizirano Jugoslavijo naših idealov!« (Slovenec, 2. 9. 1919)

Že v naslednjem letu se je med ljudstvom začelo negotovanje in nezadovoljstvo nad neurejenimi raz-

merami v gospodarstvu, ki so postajale vedno bolj pereče za slovenskega kmeta in delavca. Poleg tega so bile vse bolj izrazite centralistične težnje iz Beograda, ki so se odražale v omejevanju avtonomije. Manifestacija nezadovoljstva med ljudstvom se je odražala v vse večjem številu ljudskih zborovanj in taborov in pri tem tudi Homec ni bil izjema. O velikem kmetemskem taboru, ki je potekal v tem relativno burnem času na Homcu, je 10. 9. 1920 obširno poročal časopis *Slovenec*: »Med taborom se je zbralo ljudstva čez 3000. Tabor, ki je bil eden najveličastnejših homških taborov, je pokazal, da je v našem ljudstvu že zdrava zavest in trdna volja do dela na vseh poljih. Ta dan je praznovala združena krščanska misel svoj praznik. Idimo na delo, da ob letu lahko položimo račun. Predvsem idimo na delo za samoupravo naše slovenske pokrajine, za našo avtonomijo. Bog živi!«

Na shodih se je poudarjala vloga gospodarskega zadružništva, pomen prosvetnih organizacij, predvsem pa spodbujanje vlaganja sredstev v domače kmetijske posojilnice v smislu zaščite pred bohotenjem tujega kapitala. V tem duhu se je na omenjenih shodih začela izražati tudi skrb za slovensko mladino in s tem razvoj domače inteligence, podkrepljene s »pravim« krščanskim, slovenskim duhom. Homec s svojim lepim in ponosnim Marijinim svetiščem na vrhu griča ter velikim in mogočnim Društvenim domom pod njim je bil sila zanimiv za vse pogostejše ljudske shode in tabore. Številnih zborovanj so se udeleževali tudi narodni poslanci, ki so začeli privabljati vse večje

³ Vse fotografije so delo Petra Nagliča.

Delavski tabor na Homcu 11. 8. 1935, dekleti v ospredju imata v rokah glasilo Delavska pravica, ki je izhajalo med letoma 1928 in 1941.

število udeležencev. Razvijale so se zanimive politične debate, ki so bile pogosto tudi dokaj ostre z jasno izraženimi resolucijami, v katerih so podpirali svoje zahteve.

Z izmenjavo stališč so se pojavile politične razlike, različni pogledi na reševanje socialnih problemov in težav v kmetijstvu. Poseben izziv sta predstavljala odnos do reševanja narodnostnega vprašanja v skupni državi in vse večja centralizacija. Vsa ta razhajanja so natančno spremljali tiskani mediji, ki so še dodatno širili medsebojno nerazumevanje in s tem spodbujali k polarizaciji družbe.

Razvoj industrije je z veliko hitrostjo prinašal spremembe tudi v homški okoliš. Vse bolj se je začelo razvijati delavstvo, saj so slabi delovni pogoji in izkoriščanje s strani delodajalcev zaposlene prisilili v medsebojno sodelovanje in organiziranje. In zopet je bil Homški hrib tista točka, ki je omogočala številne shode in zborovanja delavstva iz celotnega kamniškega okraja.

Veliki gospodarski krizi, ki je zajela ves svet, se niso izognili niti kraji pod Homškim hribom in kriza je za nekaj časa prekinila delavska gibanja. Ta so ponovno zaživela v letu 1934. V naslednjih letih je delavstvo kamniškega okraja postalo že precej številno in dobro organizirano. Zaradi dobre organiziranosti in medsebojnega sodelovanja so v boju za svoje pravice delavci končno začeli dosegati težko pričakovane uspehe. Med njimi sta pomembni zlasti ureditev starostnega zavarovanja in uvedba osemurnega delavnika. K tem

Živilski delavci

Homec. V valjčnem mlinu gospoda Ivana Nastrana na Homcu je bilo dne 31. januarja odpuščenih 5 mlinarskih pomočnikov, ki so bili v tem mlinu zaposleni od 7 do 14 let. Vzrok odpusta obstoji v tem, ker so se mlinarji organizirali in potom organizacije zahtevali ureditev delovnega časa in plač. Delovni čas v tem mlinu je znašal 12 in več ur na dan. Posamezni so morali čestokrat delati tudi ob nedeljah in to brez vsake odškodnine. Pomočniki so sedaj zahtevali osemurni delavnik s primernimi plačami v tej stroki. Nastranov mlin je največji in najmodernejši pri nas in ima popolni industrijski način obratovanja. Vsi odpuščeni so prvovrstni mlinarji, kar potrjuje že njihova dolgoletna zaposlitev. Dokler so mirno prenašali vse krivice, so bili tudi pri lastniku prav dobro zapisani. Razumljivo je, da so sedaj naenkrat postali nepotrebni, samo zaradi tega, ker so zahtevali svoje pravice. Mlin je ostal torej brez pomočnikov in točasno ne obratuje. Odpuščeni mlinarji so uverjeni, da gospod Nastran ni sam prišel do te odločitve, ampak mu je pri tem pomagal še nekdo drugi, ki je v tamkajšnji okolici zelo nepriljubljen. Uverjeni smo, da bo gospod Nastran odpuščene zopet poklical na delo in da bo vesel, da ima tako sposobne, poštene in marljive mlinarje, kakršnih je danes težko najti.

Delavska pravica, 6. 2. 1936

uspehom so v veliki meri pripomogli številni, dobro obiskani in odmevni tabori na Homcu.

Zadnjega večjega tabora, ki je bil 29. maja 1938, se je udeležilo od blizu in daleč 3000 delavcev. Po prihodu vlaka se je veličasten sprevod v spremstvu kamniške godbe odpravil proti homški cerkvi, ki je bila mnogo premajhna za vse udeležence. Po maši se je dogodek nadaljeval pred Društvenim domom z obširnimi programom in nastopi različnih govornikov.

Razvoj obrti in podjetništva

Za razvoj obrti in podjetništva je bil čas po prvi svetovni vojni za vasi pod Homškim hribom razmeroma neugoden. V veliki večini okoliških krajev je bilo razmerje med prebivalstvom, ki se je ukvarjalo z obrtjo in podjetništvom, ter prebivalstvom, ki se je preživljalo s kmetijstvom, bistveno v prid slednjemu. Reforme in povojna konjunktura so počasi vnašale spremembe in svež pogled na gospodarstvo. Tako se je v začetku tridesetih let močno razmahnila obrtno-podjetniška proizvodnja.

Leta 1931 je izšla privlačna in zanimiva gospodarska publikacija *Gorenjska – letoviška, industrijska, trgovska, obrtna*, ki je bila rezultat prizadevanja obrtno-podjetniških krogov z različnim strokovnim ozadjem. Uredništvo publikacije je v uvodni besedi zapisalo, kako pomemben je odnos do domovine, ob tem pa tudi ugotovilo, da se slovensko gospodarstvo dobro razvija: »Prekrasna si, gorenjska stran, mogočna in privlačna s svojimi gorami, divna v svojih ravninah, bistra v svojih vodah, starodavna v svojih mestih, gradovih in spomenikih. Krepak in ponosen rod je tvoj naseljenec, rod poštenega, delavnega in vernega naroda, prepovedenega s srčno ljubeznijo do svoje rodne grude. V vseh panogah gospodarske dejavnosti prvačiš ostalim krajinam slovenske domovine. Tvoj razvoj in napredek od prevrata sem pa do danes – v kratki dobi svobodnega žilja v naši veliki in močni državi Jugoslaviji – je viden vsepovsod in je tolik, da bi si ga bili pred dobrim desetletjem komaj mogli zamišljati.«

V knjigi so predstavljeni tudi kraji pod Homškim hribom in nekaj zanimivih oglasov takratnih obrtnikov in tovarnarjev. Za vas in občino Šmarca zasledimo zapisano, da je »kraj dokaj obrtniški in industrializiran, šteje namreč 30 obrtov in 3 tovarne: Triglav – za živila in testenine, Bratov Naglič za ščetke in čopiče ter Remca & Co. za upognjeno pohištvo«, medtem ko »občina Homec šteje 6 trgovin in lesno industrijo Vlada Stareta ter valjčni mlin Ivana Nastrana.« Zanimiva ugotovitev

Izdelava napisne plošče

Tovarna Triglav z južne strani okoli leta 1925

pri vseh navedenih industrijskih objektih je, da so vsi nastali iz manjših delavnic in prerasli okvir obrtništva. Pomembno je dejstvo, da so bile vse navedene tovarne v Šmarci, Homcu in Preserjeh postavljene ob vodi (Mlinščici) in so moč vodne sile tudi konkretno izkoriščale pri svoji proizvodnji.

Tovarna Triglav. Njeni začetki sovpadajo z ustanovitvijo Živinorejske zveze v Šmarci pred prvo svetovno vojno. Že takrat so v prostorih Kmetijskega društva organizirali predelovanje sadja v prehranske namene, največ so izdelovali marmelado. To dejavnost so pozneje razširili na proizvodnjo testenin in praženje kave. Z osamosvojitvijo tovarne je nastala delniška družba, imenovana Tvrčka Triglav, tovarna hranil in delniška družba, Šmarca. Podjetni lastnik Vokač je dokupil zemljišče z opuščnim vodnim strmecem na Mlinščici. Z novo elektrarno so se pokazale velike možnosti za razširitev tovarne, povečalo se je število strojev in naprav. Pred vojno je bilo zaposlenih 15 delavcev in še 5 potnikov, ki so skrbeli za prodajo na celotnem območju takratne države.

Tovarna Brata Naglič v Šmarci, ki se je ukvarjala z izdelovanjem različnih ščetk, omel, čopičev ipd., je nastala na temelju obrtne ščetarske delavnice Jožefa Nagliča. Po prvi svetovni vojni sta brata Karol in Peter proizvodnjo precej razširila in poleg delavnice zgradila nove prostore. V času največje proizvodnje je tovarna zaposlovala 40 ljudi, večinoma iz lokalnega okolja.

Delavke v Nagličevi tovarni pri izdelavi metel

Oglas za Staretovo lesno tovarno

Grajsko-kolovška lesna industrija Feliks Stare, po domače Staretova tovarna v Preserjeh, se je ukvarjala z obdelavo lesa in izdelavo lesenih izdelkov. V začetku 30. let je predelala do 10.000 m³ hlodovine letno. Izdelovali so različne lesene zaboje, lesno moko, nekaj časa tudi ležalne stole, z lesenimi transmisijskimi jermenicami pa so oskrbovali celotno jugoslovansko tržišče. V tovarni je bilo zaposlenih okrog 50 ljudi, v času povečane proizvodnje tudi do 100, predvsem domačinov.

Vodne naprave ob Mlinščici

Človek je že od nekdaj izkoriščal moč vode, da si je pomagal pri vsakdanjih opravilih, ki so bila s tem hitreje in učinkoviteje opravljena. Kolikšen gospodarski pomen za Šmarco, Homec in Preserje je imela Mlinščica več sto let, kaže razmeroma bogato arhivsko gradivo. Združeni v vodne zadruge so bili prebivalci omenjenih krajev močnejši, delili so znanje in tako lažje vzdrževali vodne naprave, kar je bila podlaga vodnega gospodarstva.

Obe Mlinščici, Šmarska in Homška, sta bili speljani na desnem bregu Kamniške Bistrice in sta imeli po svojih tehničnih lastnostih več primerljivih lastnosti. Obe sta omogočali obratovanje vodnih naprav skozi vse leto. Količina odvzema vode je bila odvisna od dvigovanja zapornice in ne od letnega časa. Pretok vode je bil s tem dokaj enakomeren, kar je omogočalo zanesljive pogoje za obratovanje.

Šmarska Mlinščica

Po ohranjenih dokumentih, ki so jih hranili v graščini na Križu, so strugo na desnem bregu Kamniške Bistrice skozi Šmarco zgradili lastniki vodnih naprav v letu 1787. Vodni kanal je zgradilo pet šmarskih gospodarjev, predniki mlinarja in žagarja Antona Vavpetiča, mlinarja Jurija Šeska, posestnika kovačnice Jakoba Klemenca, posestnika mlina Ivana Slatnarja in posestnika kovačnice Ivana Jermana. Stabilen pretok vode je omogočal obratovanje vodnih naprav skozi vse leto, obenem pa je bila možna dokaj zgoščena postavitev vodnih objektov. Celoten kanal Šmarske Mlinščice je imel skupaj 330 kW vodnega potenciala, izmerjenega na vodnih kolesih.

Šimenkov mlin in posestvo so leta 1889 prevzeli Vavpetičevi in se z mlinarstvom ukvarjali z manjšimi prekinitvami do leta 1936, ko je mlin pogorel do tal. Ob mlinu so imeli tudi domačo pekarno, moko pa so največ prodajali pekom. Žaga venecijanka z enim žaginim listom je obratovala do leta 1933. Kasneje so v obnovljenih prostorih uredili tekstilno tovarno.

Šeskov mlin s pripadajočim manjšim posestvom je leta 1867 prevzel Luka Šesek. Poleg mlina je obratovala tudi žaga, katere poslopje je stalo že leta 1825. Mlin je leta 1960 zamenjal lastnika in obratoval do leta 1971, ko so Mlinščico opustili in strugo zasuli.

Alojz Vavpetič z družino pred svojim posestvom okoli leta 1925

Klemenčeva fužina leta 1932

Šnablova žaga je nekdanj pripadala Šeskovi domačiji. Leta 1870 je Šeskova žaga prešla v roke Blaža Šnabla, ki je bil tovarnar porcelana v Kamniku in je dal za predelavo surovin postaviti stope ter mlin za drobljenje in mletje kamnin in porcelana. Na Šnablovi žagi venecijanki so največ žagali bukov les za Nagličevo tovarno ščetk. V letu 1933 so žago zaradi visokih stroškov obnove opustili in porušili.

Klemenčevo fužino so v 30. letih 20. stoletja temeljito obnovili. V strugo Mlinščice so postavili veliko vodno kolo, ki je prek transmisije poganjalo vzmetno strojno kladivo – norca, podpih ter več vrtnih in brusilnih strojev. V Klemenčevi fužini se je kovaška obrt, edina od vseh ob Šmarski Mlinščici, ohranila vse do danes.

Slatnarjev mlin je bil v letu 1904 temeljito obnovljen, namestili so šest vodnih koles, ki so poganjala dva mlina za belo moko, mlin za črno moko in smeljino, peto kolo pa je poganjalo stope in pšenar za izdelovanje kaše. Šesto kolo so uporabljali za pogon kmetijskih strojev, slamoreznice, mlatilnice in krožne žage za žaganje drv. Mlinarstvo pri Kovačevih je bilo opuščeno po letu 1950.

Punčahov mlin in Tovarna sodov. Na mestu današnjega Krajevnega doma v Šmarci so bila v letu 1896 ob tedanji žagi zgrajena velika lesena poslopja, kot lastnik pa je bila v zemljiški knjigi vpisana Tovarna portland cementa. Za njo so v register vpisali novo ime podjetja: Prva kranjska tovarna za izdelovanje

Kovačev ali Slatnarjev mlin leta 1932

Tovarna sodov na mestu današnjega Krajevnega doma Šmarca

lesениh sodov. Leta 1912 je mlin kupila Elektro-strojna zadruga Šmarca in ga preuredila v elektrarno. Priprave za gradnjo elektrarne so stekle na pobudo tedanjega deželnega in državnega poslanca dr. J. E. Kreka, velik del zaslug pa je imel tudi homški župnik Anton Mrkun. Zadruga je sprva naletela na nasprotovanje, vendar so kasneje poskrbeli za javno razsvetljava ter na mnoge droge montirali svetilke.

Jermanova ali Špurčeva kovačnica. V letu 1853 je bil lastnik Špurčeve domačije, ki sprva še ni stala ob Mlinščici, ampak ob cerkveni cesti, kovač Matevž Jerman. Za njim je kovačnico prevzel kovaški mojster Janez Jerman, ki jo je prestavil k Mlinščici ter podpih in nekaj strojev preuredil na vodni pogon. V Špurčevi fužini so izdelovali sekire, lemeže za pluge, motike in drugo kmečko orodje, okovali so nešteto vozov in sani. Nasledniki so po nekaj letih obratovanja objekte prodali Nagličevim in odpotovali v Ameriko.

Homška Mlinščica

Kdaj so zgradili Homško Mlinščico, ni znano. Skoraj zagotovo pa je starejša od Šmarske. V preteklosti je imela manjši pretok, najverjetneje so jo razširili v drugi polovici 19. stoletja.

Vodni pogon na Mlinščici, levo Jermanova kovačija okoli leta 1915

Rakova vodna naprava je imela leta 1939 5 mlinskih koles

Kramarjev mlin s kapelico leta 1932

Rakčev mlin in žaga. Iz zgodovinskih virov (Franciscejski kataster) je znano, da je vodna naprava na tem mestu obratovala že leta 1825. Leta 1932 je mlin s pripadajočim posestvom prešel v last Rakčevih iz Domžal, kar je mlinu dalo domače ime. Leta 1939 je imela vodna naprava kar pet mlinskih koles.

Nastranov mlin. Solastnik mlina, ki je bil zgrajen konec 60. let 19. stoletja, je v letu 1890 postal Janez Nastran. Preprost vaški mlin je začel temeljiteje preurejati njegov sin Ivan. S prenovo v letih 1922 in 1923 so znatno povečali zmogljivosti, vgrajeni sta bili dve Francisovi turbini, kasneje so za pogon strojev vgradili tudi plinski motor. Nastranov mlin na Homcu je bil po zadnji večji dograditvi in obnovi leta 1929 menda najmodernejši in najsodobnejši mlin v državi. V treh izmenah so zmleli od 24 do 32 ton žita na dan, to je kar tri vagone.

Kramarjev mlin, žaga in elektrarna v Preserjeh. Julij Stare, znani pivovar iz Mengša, je konec 19. stoletja zastarel kmečki mlin preuredil v sodoben valjni mlin. Leta 1907 sta nova lastnika mlina Marija in Karel Stare iz Kamnika za potrebe pivovarne v Mengšu dala zgraditi elektrarno. Kasneje je elektrarno odkupila novoustanovljena Električno-strojna zadruga Mengeš. Žaga je prenehala obratovati med prvo svetovno vojno.

Pogled na sodoben Nastranov mlin s severne strani leta 1932

Jernačeva kovačnica, Pavlečeva (Kovačeva) žaga in Boldinov mlin so bile tri samostojne vodne naprave v Preserjeh. Konec 19. stoletja je objekte postopno odkupil Feliks Stare in vse tri vodne padce združil v enega, in sicer za potrebe novo nastajajoče tovarne za predelavo lesa.

Prosvetna dejavnost Igre

Bogata kulturna dediščina, ki so jo zapustili člani Katoliškega slovenskega izobraževalnega društva v Šmarci, je bila temelj, na katerem se je nadaljevalo delo na kulturnem področju po koncu prve svetovne vojne. Središče dogajanja se je iz Šmarce preselilo na Homec v novozgrajeni Društveni dom in s tem je prosvetna dejavnost dobila nove razsežnosti. Z izgradnjo nove dvorane in drugih društvenih prostorov so bile dane možnosti za nadaljnji razvoj in širitev kulturne ustvarjalnosti v homški župniji. Aktivnostim novoustanovljenega Prosvetnega društva Homec so se pridružili številni novi člani tudi iz drugih delov župnije, predvsem iz Preserij.

Prva igra, ki je bila odigrana v novem Društvenem domu, in prva po letu 1913, je bila Krekova *Ob vojski*, ki so jo domači igralci zaigrali še pred koncem vojne, 8. septembra 1918, in sicer namesto od oblasti prepovedanega ljudskega tabora, ki bi moral biti po mirovni pobožnosti. Igro so ponovili 22. septembra.

5. januarja 1919 so člani dramskega odseka uprizorili Krekovo igro *Tri sestre* (odigrana je bila že leta 1910 v Društvenem domu v Šmarci) in burko *Naravni način zdravljenja*. V nadaljevanju leta so naštudirali in odigrali še nekaj krajših iger ter Finžgarjevi igri *Veriga* in *Vse naše* ter Krekovo *Turški križ*. Skupaj so v tem letu uprizorili kar osem iger.

Sledilo je dvoletno zatišje in tako so naslednjo igro *Dekle z biseri* uprizorili šele v januarju leta 1922. V tem letu so se lotili tudi zahtevnejših iger: *Ben Hur* in *Miklova Zala*. V letu 1923 so uprizorili le eno igro, in sicer v februarju *Kje je meja* in čez več kot eno leto igro *Martin Krpan*, v kateri je nastopilo kar 40 igralcev. Leto 1925 je bilo za homške igralce zelo plodno, saj so pripravili devet predstav. Konec leta so s proslavo obeležili še 125-letnico rojstva A. M. Slomška in 60-letnico rojstva dr. J. E. Kreka. Predstavi *Cvrček za pečjo*, januarja 1926, je konec marca sledila igra *V zname-*

Homški igralci v eni od iger okoli leta 1919, med njimi Jože Gostič

nju križa. V začetku leta 1927 so člani Katoliškega prosvetnega društva na Homcu uprizorili božično povest *Peterčkove poslednje sanje*. V tem letu so odigrali še dve predstavi.

Leta 1928 so uprizorili Finžgarjevo igro *Razvalina življenja*. V letu 1929 so med drugim odigrali Jalnovo igro *Srenja*. Leto 1930 je bilo na igralskem področju zopet izredno živahno, saj so homški igralci uprizorili kar sedem iger, med njimi zgodovinsko dramo *Veronika Deseniška* in Finžgarjevo *Naša kri*. Konec leta so pripravili silvestrovanje, na katerem so odigrali komedijo *Sen kresne noči*. V naslednji letih se je do začetka druge svetovne vojne na odru Društvenega doma zvrstilo še 31 različnih iger, največ veseloiger. Tuje jim niso bile niti zahtevnejše uprizoritve, med katerimi so bile zgodovinske – *Legionarji*, *Deseti brat* in *Quo vadis*, verske – *Slehernik*, pa tudi pravljичne, kot je *Pepelka*, ki so jo uprizorili januarja 1937 in o kateri izčrpno poročala glasilo *Naš list*.

V nedeljo, 3. jan. je izvajalo prosvetno društvo na Homcu ob 8. uri zvečer pravljичno igro *Pepelka*. Režiser Ciril Gostič je igral vlogo Montecuculorum ter izzval mnogo bučnega smeha med občinstvom, ki je do zadnjega kotička napolnilo društveno dvorano. Mnogo sedežev je bilo razprodanih že tekem prejšnjega dne. Klara Jermanova kot *Pepelka* je bila z dušo in telesom kos svoji vlogi. Tudi čarovnica *Valburga* (*Ivanka Mazovec*), škratje, maček z električno svetlikajočimi očmi ter prizor z najdeno obutvijo *Pepelke* – vse to je želo burno odobravanje občinstva. Med daljšimi odmori, ko so se na odru menjavale kulise, nam je radio krajšal čas in smo vztrajali do konca ter se pod jasnim zimskim nebom vračali na svoje domove. Igra se je ponovila na praznik sv. 3 Kraljev ob pol 4 uri popoldne.
Naš list, februar 1937

Katol. prosvetno društvo na Homcu

Dne 31. december 1935 se bo vršilo
SILVESTROVANJE s sledečim SPOREDOM :

Peterčkove poslednje sanje
Božična povest v 4 slikah. Spisal Pavel Golia. Režiser Ciril Gostič

OSEBE: Peterček . . . . . K. Jerman	Poveljnik straže . . . . . P. Jerob
Babica . . . . . Z. Kotelj	Prvi vojščak . . . . . F. Grašič
Brezč-baroanik . . . . . S. Zbogor	Drugi vojščak . . . . . L. Heibar
Mamica . . . . . A. Jerman	Tretji vojščak . . . . . F. Zupan
Mesec . . . . . S. Jerman	Glasnik . . . . . M. Kuhar
Kralj Matjaž . . . . . V. Kezmar	Oče Brast . . . . . L. Peterlin
Kraljica Alenka . . . . . F. Šarc	Čarodejka Bukca . . . . . I. Mazovec
Kraljičina Alenčica . . . . . M. Šušpar	Meglica-Krusotica . . . . . M. Bernik
Jezušček . . . . . I. Zdobavnik	Boj Ota . . . . .

So. Tri Kralji - Svetniki - Angeli in palčki.

I. slika: Jezušček obdaruje boinega Peterčka - II. slika: Pri Kralju Matjažu
III. slika: Sveta noč v gozdu - IV. slika: Jezušček odpelje Peterčka k mamic

NODOLETNO VOŠČILO (prizor)
Začetek ob pol 9 zvečer. Igra se ponovi dne 3. jan. 1936 ob 3. uri popoldne
Med odmori reproducirana glasba. - Dvorana zakurjena in opremljena z novimi stoli
VSTOPNINA: Sedeži po 6.- in 4.- Din, stojšče 2.- Din
Za obilen obisk se najpogosteje priporoča

ODBOR

Skupaj so v obdobju od leta 1918 do 1941 uprizorili kar 75 različnih iger. Poleg številnih domačih iger so dogajanje v dvorani Društvenega doma večkrat popestrila gostovanja gledaliških skupin iz okoliških krajev. Prav tako so se tudi homški igralci nekajkrat odpravili na gostovanja.

Člani Katoliško prosvetnega društva Homec okoli leta 1930

**Pregled iger v Društvenem domu
na Homcu od 1918 do 1941**

Datum	Igra	Datum	Igra
1918		15. 3.	Upor Bohinjcev
8. 9.	Ob vojski	3. 5.	Stric v toplicah
1919		17. 5.	Povodni mož
5. 1.	Tri sestre	12. 6.	Izgubljeni raj
5. 1.	Naravni način zdravljenja	11. 10.	Za pravdo in srce
23. 2.	Jeza nad petelinom	29. 11.	Pozna pomlad
23. 2.	V Ljubljano jo dajmo	27. 12.	Pravica se je izkazala
15. 8.	Veriga	1926	
15. 8.	Vse naše	17. 1.	Cvrček za pečjo
5. 10.	Turški križ	28. 3.	V znamenju križa
5. 10.	Pri mazaču ali vaškem dohtarju	16. 5.	Kraljična z mrtvim srcem
1922		31. 10.	Na smrt obsojeni
22. 1.	Dekle z biseri	1927	
28. 4.	Bob iz Kamnika	2. 1.	Peterčkove poslednje sanje
20. 12.	Ben Hur	20. 2.	Ženitev
?	Miklova Zala	12. 6.	Kovarstvo in ljubezen
1923		1928	
4. 2.	Kje je meja	15. 4.	Kacijanar
1924		23. 12.	Razvalina življenja
16. 3.	Martin Krpan	1929	
1925		10. 3.	Srenja
4. 1.	Živa zakopana	21. 4.	Prababica
15. 2.	Moč uniforme	15. 12.	Testament
		15. 12.	Mati

Datum	Igra
1930	
26. 1.	Mariša
?? 2.	Poslednji mož
30. 3.	Veronika Deseniška
?? 4.	Sinovo maščevanje
5. 10.	Naša kri
30. 11.	Mlinar in njegova hči
31. 12.	Sen kresne noči
1931	
19. 2.	Poštna skrivnost
20. 12.	Čez deset let
1932	
31. 1.	Težke ribe
13. 3.	Deseti brat
17. 4.	Svoje glava Minka
20. 11.	Utopljenca
1933	
15. 1.	Dimež
12. 2.	Kovačev študent
1934	
25. 2.	Žrtev spovedne molčečnosti
1935	
17. 11.	Dom
31. 12.	Peterčkove poslednje sanje
1936	
16. 2.	Revček Andrejček
5. 4.	Slehernik
24. 5.	Drzni plavalec
08. 11.	Legionarji
1937	
3. 1.	Pepelka
2. 2.	Radikalna kura
4. 4.	Quo vadis
29. 5.	Drabosnjak
14. 11.	Tri sestre
1938	
2. 2.	Angela
13. 3.	Duše
8. 5.	Gosposka kmetija
6. 11.	Divji lovec
31. 12.	Dve nevesti
1939	
9. 2.	Cigani
2. 4.	Bele vrtnice
1940	
18. 2.	Krivoprisežnik
17. 3.	Stari in mladi

Datum	Igra
24. 11.	Prisega opolnoči
1941	
16. 2.	Dva para se ženita

Druge prireditve

Poleg gledaliških predstav so marljivi člani Prosvetnega društva na Homcu prirejali številne druge dogodke. Tradicionalne prireditve so postale proslave za materinski dan, Miklavževi večeri in božičnice. V letu 1925 je v okviru Prosvetnega društva začel delovati tudi tamburaški orkester, ki ga je vodil domači organist Pavel Jerman. Žal po letu 1930 ni več zaslediti podatka, ki bi pričal o aktivnem delovanju orkestra. Jeseni 1926 so v Društvenem domu začeli pogosteje prirejati skioptična predavanja (projiciranje pobarvanih slik ali fotografij, narisanih na steklo). Na predavanjih so prikazovali različne vsebine, od zgodovine, planinskih motivov do aktualnih dogodkov, ki jih je s fotografskim aparatom beležil Peter Naglič.

Društvo je prirejalo tudi proslave ob jubilejih. Tako je 27. decembra 1925 počastilo 125-letnico rojstva Slomška in 60-letnico rojstva Kreka in ob tem uprizorilo Krekovo igro *Pravica se je izkazala*. V tem letu je imelo društvo 160 članov.

14. oktobra 1928 je ob 20-letnici Prosvetnega društva na Homcu gostoval dr. Gregorij Rožman, takrat še profesor na Teološki fakulteti. Najprej je v cerkvi daroval sv. mašo, popoldne pa imel slavnostni govor v društveni dvorani.

Razstava ob 30-letnici Katoliško prosvetnega društva na Homcu, maj 1937

29. maja 1930 so pripravili proslavo ob 80-letnici rojstva knezoškofa Antona Bonaventura Jegliča. V župnijski kroniki je zapisano, da je konec tega leta društvo štelo že 176 članov, knjižnica pa je imela 351 knjig. O proslavi ob 70-letnici smrti Slomška in 15-letnici smrti Kreka, leta 1932, je poročalo glasilo *Naš list*.

V nedeljo, 9. oktobra je priredilo prosvetno društvo na Homcu lepo proslavo v spomin 70 letnice smrti A. M. Slomška in 15 letnice smrti J. E. Kreka. Govorili so homški župnik, predsednik društva in dr. K. Capuder, ki je v daljšem predavanju krasno orisal Slomška kot našega učitelja, vzgojitelja in buditelja in dr. Kreka kot ustanovitelja našega združništva in prosvetnih organizacij. Vmes so lepo in z občutkom prepevali društveni pevci lepe narodne pesmi, naši mali pa so deklamirali Slomškove: »Kje je ljubi Bog doma«, »Bog za vse skrbi«, »Čas« i. dr.

Naš list, december 1932

Na spominski slovesnosti ob 70-letnici rojstva Kreka, 15. decembra 1935, so člani Prosvetnega društva odigrali odlomek iz njegove igre *Sveta Lucija*. Nadvse slovesno je bilo ob 30-letnici ustanovitve Prosvetnega društva, saj je potekalo kar dvodnevno praznovanje. Ob tej priložnosti so med drugim pripravili razstavo ter uprizorili igro *Drabosnjak*. Ob 20-letnici smrti Kreka, 14. novembra 1937, so že tretjič uprizorili Krekovo igro *Tri sestre* (prvič leta 1910, drugič leta 1919).

Jeseni leta 1929 je ženski odsek Prosvetnega društva prvič organiziral gospodinjski tečaj za dekleta, ki ga je vodila homška učiteljica Lojzka Verbič. V medvojnem obdobju je v sklopu Prosvetnega društva ves čas delovala tudi društvena knjižnica, ki jo je vodila in zanjo skrbela Angela Gostič.

Telovadno društvo Orel, fantovski odsek in dekljiški krožek

Po končani prvi svetovni vojni so na Homcu poleg prosvetne dejavnosti obudili tudi delovanje telovadnega odseka Orel. Avgusta 1921 so v časopisu *Slovenec* takole vabili na orlovsko prireditev.

Kamniško orlovsko okrožje priredi na Veliki Šmarcn dne 15. avgusta t. l. na Homcu javno telovadbo. Ob pol 2. uri je sprejem gostov pred šolo, nato sprevid z godbo na čelu na griček, kjer se vrše v znani božjepotni cerkvi litanije. Točno ob 3. uri pa se prične telovadba in po nji na vrtu poleg telovadišča prijateljska zabava. Preskrbljeno je za točno postrežbo; obilni srečolov, petje, godbo, šaljivo pošto, itd. — Vsi okoličani, posebno Ljubljančani ste vabljeni, da pridete na prijazni Homec.

Slovenec, 11. 8. 1921

V knjigi *Homec* A. Mrkuna je zapisano, da je leta 1924 Telovadni odsek Orel postal samostojno društvo.

Naslednjo aktivnost homških Orlov zasledimo šele leta 1925, ko so ob spremljavi tamburaškega orkestra pripravili telovadno akademijo. 6. junija 1926 je ob 20-letnici ustanovitve telovadnega odseka Orel, ki je deloval v okviru takratnega Katoliškega slovenskega izobraževalnega društva Šmarca, na Repanškovem travniku potekala javna telovadba. Na Repanškovem vrtu je sledila zabava s šaljivo pošto in srečelovom, kjer je bil glavni dobitnik krava. Na zabavi je igrala mengeška godba.

Homški Orli ob blagoslovitvi novega prapora 14. 7. 1929

Homški Orli so se poleg domačih prireditev redno udeleževali tudi številnih tekmovanj, tako v domačem, kamniškem okrožju kot tudi drugje. 28. avgusta 1927 so na tekmovanju v štafetnem teku v Kamniku osvojili prvo mesto. Novica je bila objavljena tudi v časopisu *Slovenec*.

Prireditev orlovskega odseka v nedeljo, dno 28. t. m. je zelo lepo izpadla. — Veliko pozornost je vzbudil štafetni tek skozi mesto prvič v Kamniku. Zmago na približno 2400 m je v lepem času 4.53 min odnesla štafeta orlovskega odseka iz Homca, ki si je priborila lepo prehodno darilo g. poslanca Štercina. Druga je bila štafeta domačega kamniškega odseka in tretja ona vodiškega.

Slovenec, 31. 8. 1927

Zanimivo je poročilo o prireditvi iz leta 1928.

Okrožna orlovska prireditev na Homcu preteklo nedeljo je prav lepo uspela. Kljub silni vročini je bil poset in udeležba nad vse pričakovanje obilna, številno so se udeležili prireditve oddaljeni odseki, posebno iz moravških krajev. Najlepši je bil peš sprevod s prapori in godbo v cerkev. Na tej poti je po dolgem času zopet gledal vrste naših fantov homški župnik g. Mrkun, ki se je pravkar povrnil iz Argentine v svojo župnijo. Telovadba je bila živahna, posebno lepi in ljubki so bili nastopi naraščajnikov z igrami, ki vedno pri naših nastopih najbolj zadovoljujejo gledavce. Pri štafetnem teku na 1000 m je zmagala za prehodno darilo štafeta kamniškega odseka, pri teku posameznikov na 1000 m pa je odnesel prvo darilo g. Majhenič iz Domžal, ki je že pri zvezni prireditvi na Stadionu častno zastopal kamniško okrožje in odnesel prvo mesto pri teku na 2000 m in drugo pri skoku s palico. Med prireditvijo je v krepkem govoru vzbudil Orle na delo okr. predsednik dr. Žvokelj, po telovadbi pa se je razvila veselica na okrašenem prostoru.

Slovenec, 17. 7. 1928

Homški Orli so javne telovadbe redno vsako leto prirejali do leta 1929, ko so bili po uredbi tedanje jugoslovanske vlade razpuščeni. Le nekaj mesecev pred tem so blagoslovili nov orlovski prapor.

Župnik Govekar je v župnijski kroniki zapisal, da se je 19. decembra 1930 na novo organiziral fantovski odsek prosvetnega društva, v katerega se je vključilo okoli 30 fantov. Na sestankih, ki so jih imeli enkrat tedensko, so se pripravljali na prosvetne tekme. Aktivnosti fantovskega odseka v letu 1931 ni zaslediti. V februarju 1932 so bila uradno razpuščena tudi vsa prosvetna društva in prekinjeno je bilo njihovo delovanje vse do jeseni 1935, ko so se lahko obnovila. Tako sta bila po občnem zboru na novo vzpostavljena Katoliškega prosvetnega društva Homec 13. okto-

Zmagovalna štafeta s Homca v *Ilustriranem Slovincu*, 9. 10. 1927

bra kot nadaljevanje nekdanjega telovadnega odseka Orel ustanovljena tudi Fantovski in Dekliški odsek. Prvo večjo prireditev sta omenjena odseka pripravila 17. julija 1938 v želji, da pridobita nekaj denarja za novo telovadno orodje.

Homec. Naš Fantovski odsek po dolgih letih odmora zopet stopa na plan. V nedeljo, dne 17. julija priredi skupno z dekliškim krožkom in s sodelovanjem sosednjih odsekov in krožkov javni telovadni nastop. Ob enih se zberemo pred šolo, nato odkorakamo z mengeško godbo na čelu v župno cerkev k litanijam. Ob 3 bo na vrtu g. Repanška telovadni nastop. Zelo zanimiv bo štafetni tek članov in mladcev. Nato bo prijetna domača zabava z bogatim ribolovom in šaljivo pošto. Odbor vabi vse naše prijatelje, da ta dan pohite na Homec.

Domoljub, 13. 7. 1938

Telovadni nastop na Repanškovem travniku, 17. 7. 1938

Fantovski odsek in Dekliški krožek z naraščajniki pred Društvenim domom leta 1938

Zadnja predvojna prireditev v organizaciji Fantovskega odseka in Dekliškega krožka je bila telovadna akademija novembra 1939.

Šolstvo – nova šola na Homcu

Šolska dejavnost na Homcu se je začela leta 1852 s prihodom župnika Jožefa Hočevarja. Ta je začel z zasilnim poučevanjem otrok v takratnem starem župnišču, ki je stalo ob cesti, pod sedanjim župniščem.

Pouk v tej stavbi je potekal do leta 1885, ko so jo morali zaradi dotrajanosti podreti. Do leta 1890 so otroke poučevali v mežnariji ob cerkvi. Leta 1890 so zgradili novo pritlično šolo ob glavni cesti, nasproti gostilne Repanšek. Zaradi povečanja števila otrok so šolo leta 1919 razširili v dvorazredno šolo, leta 1935 v trirazredno in leta 1937 v štirirazredno šolo. Od leta 1919 do 1938 je pouk vzporedno potekal tudi v novem Društvenem domu.

Otroci pred staro homško šolo leta 1932

Zaradi predvidenega povečanja si je šolska komisija že leta 1930 ogledala šolo na Homcu. Nenehno naraščanje števila otrok in stiska s prostorom sta botrovala odločitvi o gradnji nove, moderne šole. Tako je šolski odbor konec leta 1936 odkupil zemljišče ob poti proti železniški postaji. Z gradnjo so začeli septembra 1937. Do zime je bila šola pod streho, v naslednjem letu pa so stavbo in prostore v njej v celoti dokončali. O gradnji in poteku del v novi šoli je poročal časopis *Domoljub*, ki je na koncu kratke novice zapisal, da je staro šolsko poslopje predvideno za sirotišnico.

8. september 1938 je bil za Homčane pomemben dan, saj so svojemu namenu predali težko pričakovano novo šolsko poslopje, ki je bilo eno najlepših in najmodernejših v kamniškem okraju. Slovesnega odprtja in blagoslovitve so se udeležili številni domačini in okoličani, na slovesnosti so bile prisotne tudi številne ugledne osebnosti. O dogodku so poročali vsi pomembni časopisi, glasilo *Naš kraj* pa je celo objavilo govor bana dr. Marka Natlačena.

Gradnja nove šole na Homcu leta 1937

»Sredi polja jasen grad«. Blagoslovitev novega šolskega poslopja na Homcu. Homec, 8. septembra. Lep in vesel dan je doživela danes prijazna homška občina, ko so izročili božjemu varstvu novo, krasno šolsko poslopje. Vsa oklica se je zbrala, da skupno z domačini proslavi lepi praznik prosvetnega in kulturnega stremljenja našega podeželskega ljudstva, ki vsepovsod po deželi gradi šolska poslopja v izobrazbo svoje mladine. Slavnostno okrašen je Homec dočakal visoke goste. Povsod zastave, mlaji in zelenje. Vse je bilo veselo, svečano razpoloženo. Veseli so bili starši, ko so videli, v kako zračnih in zdravih prostorih bodo njihovi otroci dobivali osnovno izobrazbo, veseli učitelji in šolarji, ker bodo zamenjali dosedanje tesne in zatohle šolske prostore z novimi. Z dokazi tople vdanosti in hvaležnosti so Homčani pozdravili v svoji sredi bana dr. Natlačena, ki je rad prihitel na ta prirsčni praznik, vsa množica je v dolgem sprevodu krenila v cerkev k popoldanski službi božji, ki jo je služil dekan in kanonik g. Matej Rihar iz Kamnika. Nebo samo se je radovalo in je razlivalo blagodejne žarke na prelepi homški griček in njegovo cerkvico, od katere je tako čudovit razgled na strnjeno skupino hiš prijazne vasi in na zeleno polje, ki se širi proti Kamniku in Mengšu. Ob robu vasi pa se dviga mogočno in lepo poslopje nove šole kakor jasen grad sredi polja. Krasno je novo homško šolsko poslopje in vaščani so upravičeno lahko ponosni nanj. V pritličju sta dve veliki učilnici in dve manjši sobi, prav tako pa tudi v prvem nadstropju. V poslopju so še stanovanja za učiteljstvo in drugi potrebni prostori. Projektant g. inž. Navinšek je res posrečeno izrabil prostor in dal kamniškemu okraju brez dvoma najlepše šolsko poslopje, domači mojstri pa so se potrudili in lepo izvršili svojo nalogo. Poslopje krasi v pritličju kip Kristusa Kralja, v prvem nadstropju pa kip vzornika učeče se mladine, našega mladega kralja Petra II., delo domačega kiparja g. Petra Lobode. V dolgem sprevodu so se vrnili ljudje iz cerkve. Spredaj so jezdili konjeniki, nato narodne noše, za njimi pa so za mengeško godbo korakali domači fantje in dekleta v krojih, gasilci, šolska mladina s svojimi učitelji, občinski odbor z županom g. Repanškom, ban g. dr. Natlačen, predsednik Županske zveze g. Nande Novak, okr. načelnik g. dr. Maraž, odvetnik dr. Žvokelj, župan g. Vrečar iz Domžal in dolga vrsta ljudi iz vse okolice. Homški župan g. Gregor Repanšek, ta vzorni gospodarski in kulturni delavec, eden najboljših in najagilnejših na našem podeželju, je s kratkim pozdravnim govorom začel slavnost, nato pa je kanonik g. Rihar ob asistenci domačega župnika Govekarja in dr. Gracarja izvršil svečan obred blagoslovitve in z lepim govorom izročil novo šolsko poslopje božjemu varstvu. Po deklamacijah dveh šolarjev, ki sta ljubka in korajžno povedala, kar je vsa mladina občutila ob tem svečanem trenutku v srcih, je govoril g. šolski upravitelj g. Milkovič. Burno pozdravljen je nato povzel besedo g. ban, ki je naslovil na naše učiteljstvo važne besede. Odvetnik dr. Žvokelj iz Kamnika je razvijal lepe misli o

nalogah naše ljudske šole in sodelovanju staršev in družine pri vzgoji mladega naraščaja. Po govoru predsednika Županske zveze, kamniškega župana g. Novaka, je župan g. Repanšek zaključil krasno in prisrčna domače slavje, ki bo ostalo vsej širni okolici v trajnem spominu. Ljudstvo je burno vzklikalo kralju in domovini, na koncu pa je zapelo himno »Hej Slovani«. G. ban je bil po odhodu iz Homca ponovno deležen živahnega in prisrčnega pozdravljanja, s katerim je ljudstvo izrazilo svoje veselje, da je prišel v njegovo sredo.

Slovenski dom, 10. 9. 1938

Nova šola na Homcu ob otvoritvi 8. 9. 1938

vodja mlekarnе Franc Borec. Druga je bila pri fužinarju Klemencu. To sta bili ročni brizgalni brez sesalnih cevi, v kateri je bilo treba vodo vlivati, za gašenje pa sta imeli nekaj metrov tlačnih cevi z ročnikom. Z njima so nazadnje gasili pri Mohorju v Šmarci leta 1918.

Ko so leta 1913 kamniški gasilci dobili novo veliko motorno brizgalno, so za pomoč prosili občine, ki so sodile v njihovo požarno območje. Ker se je občina Šmarca odločila, da pomoči ne prispeva, so Kamničani sklenili, da na tem območju ne bodo več gasili. Zato so se Šmarčani odločili, da ustanovijo svoje gasilsko društvo. Ustanovitev gasilskega društva je bila odložena najprej zaradi gradnje prostorov Kmetijskega društva v Šmarci leta 1907, nato pa je ustano-

Odprtje gasilskega doma na Duplici leta 1927

Šola, ki jo je obiskovalo preko 200 otrok iz vasi Šmarca, Nožice, Homec in Preserje, je delovala do aprila 1941, ko se je zaradi začetka druge svetovne vojne v njej pouk prenehal.

Gasilska dejavnost, požari in druge naravne nesreče

Poleg številnih drugih nesreč (kuga, potresi) so Kamnik v srednjem veku in tudi kasneje pogosto prizadeli veliki požari. Ti so prisilili kamniške občinske može, da so sredi 19. stoletja kupili brizgalno. Požari niso prizanesli niti vasem pod Homškim hribom, kar je razumljivo, saj so bile še v 19. stoletju skoraj vse hiše lesene in krite s slamo. Na Homcu je ob velikem požaru leta 1866 pogorelo 17 hiš z gospodarskimi poslopji vred.

Prostovoljno gasilsko društvo Šmarca - Duplica

Po zgledu občine Kamnik se je tudi občina Šmarca, ki je imela prav tako težave s požari, zavzemala za svojo brizgalno. Po pripovedovanju domačinov sta bili v začetku 20. stoletja v Šmarci dve brizgalni. Ena je bila v prosvetnem domu poleg mlekarnе, z njo je upravljal

vitev preprečila prva svetovna vojna. Tovarnar Remec z Duplice je vplival, da so leta 1925 ustanovili Prostovoljno gasilsko društvo Šmarca - Duplica in v naslednjem letu začeli z gradnjo gasilskega doma na Duplici, blizu njegove tovarne pohištvа. Slovesna otvoritev z blagoslovom je bila leta 1927.

Ob peti obletnici ustanovitve je društvo 4. maja 1930 pripravilo slovesnost, na kateri je sodelovala tudi kamniška godba.

Prostovoljno gasilsko društvo Homec

Začetki gasilstva na Homcu segajo v leto 1929, ko se je takratni župan in gostilničar Gregor Repanšek odločil, da ne bo več plačeval sosednjim društvom, ki so ob nesrečah prihajala gasiti in reševati na homško območje. 15. avgusta 1929 so se za gasilske ideje vneti fantje in možje srečali na prvem sestanku in izvolili pripravljalni odbor. Slab mesec dni kasneje, 8. septembra, so na ustanovnem občnem zboru, ki so ga imeli pri Repanšku, ustanovili Prostovoljno gasilsko društvo Homec za vasi Preserje, Nožice in Homec. Navdušenje nad društvom je bilo veliko, saj si je ne glede na težavne gospodarske razmere več kot dvajset gasilcev kupilo svečane gasilske uniforme.

Društvo si je leta 1930 nabavilo motorno brizgalno. Pri blagoslovu 7. septembra so prisotne nagovorili domači župnik Govekar, župan Repanšek in načelnik kamniške župe Anton Cerer. Botra je bila Helena Stare s Kolovca. Nova motorna brizgalna je doživela svoj ognjeni krst pri gašenju požara v Nožicah, že teden dni po nakupu. Istega leta so gasilci s pomočjo vaščanov v središču vasi, pri vaški kapelici, zgradili velik vodni rezervoar, ki je za gašenje večjih požarov služil veliko let.

Spomladi leta 1933 so homški gasilci začeli graditi gasilski dom na zemljišču, ki jim ga je podaril Gregor Repanšek. Slovesno odprtje in blagoslov doma sta bila 26. junija 1933, o čemer je poročalo več časopisov.

Nov gasilni dom na Homcu. Kamnik, 26. junija. Gasilno društvo na Homcu je v nedeljo slovesno otvorilo novi gasilni dom. K temu slavlju so prihiteli v velikem številu gasilci iz vsega okraja. Tudi iz Kamnika je prišla četa gasilcev z župnim načelnikom g. poslancem Cererjem na čelu. V sprevodu, ki se je razvil po litanijah iz cerkve proti gasilnemu domu, je korakalo za narodnimi nošami in mengeško godbo 120 gasilcev z dvema praporoma. Toliko jih gotovo še ni bilo zbranih v Homcu. Pred gasilnim domom je goste najprej pozdravil homški župan g. Peter Pirc, za njim pa načelnik homškega gasilnega društva g. Gregor Repanšek. Slavnostni akt blagoslovitve je v navzočnosti kumice gospe Koželjeve in kuma g. Koželja izvršil župnik g. Fran Govekar, ki je nato v lepem govoru proslavljal gasilsko delo in zaključil z željo, da bi bilo njihovo nesebično stremljenje vedno v največjo korist bližnjemu in domovini. Za njim je govoril načelnik kamniške gasilske župe g. poslanec Anton Cerer, ki je v svojem govoru razvil nekaj lepih misli o vzvišenem delu gasilstva. Poudarjal je, da je temu delu dala največje priznanje tudi država z novim gasilskim zakonom in končal s pozivom vsem navzočim, naj bodo še v naprej naklonjeni gasilstvu, ki je vedno pripravljeno na žrtve svojemu bližnjemu v pomoč. Načelnik g. Repanšek je izrekel iskreno zahvalo vsem udeležencem in govornikom, godba pa je zaključila slovesnost z državno himno. Zatem so si udeleženci ogledali novo stavbo, ki stoji tik ob cesti, ozadje pa ji tvori idiličen griček z znano homško cerkvico. Na vrtu ob gasilnem domu se je nato razvila veselica, ki je ob zvokih mengeške godbe trajala do noči.

Agilno homško gasilno društvo, ki je bilo ustanovljeno šele leta 1929, pa si je v štirih letih svojega obstoja nabavilo motorno brizgalno in drugo orodje in si postavilo lasten dom, zasluži, da ga postavimo za vzgled vsem društvom našega okraja. Z novim domom si je postavilo lep in trajen spomenik svoje požrtvovalnosti.

Jutro, 27. 6. 1933

Homški gasilci so na pomoč hiteli tudi izven svojega požarnovarnostnega območja. Za prevoz članov, brizgalne in drugega orodja so leta 1935 kupili gasilski voz. Deseto obletnico delovanja je društvo proslavilo z blagoslovitvijo in svečanim razvitjem gasilskega pra-

Nov gasilski dom na Homcu na dan blagoslovitve 26. 6. 1933

pora. Priredili so tudi tombolo, kjer sta bila glavna dobitka kolo in šivalni stroj.

Požari in druge naravne nesreče

Prvi večji požar po prvi svetovni vojni se je na srečo prebivalcev vasi pod Homškim hribom zgodil šele 1. 9. 1930, ko je zagorelo gospodarsko poslopje v Nožicah. O požaru je poročal časopis *Jutro*.

Požar. Motorna brizgalna novo ustanovljenega gasilnega društva Homec se je pri požaru posestnika Grašiča v Nožicah lepo udeleževala. Čeprav še niso imeli nobene vaje, so z motorko brezhibno manipulirali. Radomeljski gasilci so pa kar na cesti natovorjen avto zaustavili, tovor razložili in odhiti na lice mesta. Gasilci iz Duplice so takisto z motorko dospeli na kraj požara kakih 5 minut za Radomeljčani. Vestnim gasilcem gre zahvalnost, da so požar lokalizirali in udušili, ker bi sicer mogel ogenj uničiti vso vas. Sumi se, da je bil ogenj podtaknjen. – Danes 7. t. m. popoldne bo na Homcu blagoslovitev motorne brizgalne z veselico na prostem. Vabljeni!

Jutro, 7. 9. 1930

12. septembra 1931 je zaradi hudega naliva poplavila Kamniška Bistrica. Naslednji večji požar je prenesel homške gasilce aprila 1933, ko je gorelo pri Matjažku in Adamovcu na Homcu. O nesreči je obširno poročal tudi časopis *Slovenec*.

Velik požar pri Matjažku in Adamovcu na Homcu leta 1933

Porušen most z začasno brvjo čez Kamniško Bistrico leta 1933

Požar uničil valjčni mlin

Kamnik, 1. septembra.

Včeraj pozno zvečer je velik požar uničil znani valjčni mlin na Šmarci, ki je last g. Vavpotiča. Okoli pol 11 zvečer je začelo goreti v mlinu, ki stoji le kakih 6 m proč od Vavpotičeve hiše, v kateri je tudi kréma. V njej je bilo še mnogo gostov, ki so prvi opazili skozi okno dim nad streho mlina. Pohiteli so ven in videli, da je notranjost mlina že vsa v plamenih. Dupliški gasilci so bili takoj alarmirani, vendar je trajalo kake četrt ure, predno so mogli spraviti s stolpa cevi, ki so se sušile od gašenja pri Brlecu na Bakovniku. Medtem so domači in gostje poskušali rešiti iz mlina, kar bi se še dalo. V skladišču je gorela streha, v njem pa je bilo shranjenega kakega pol vagona sladkorja, katerega so vsega rešili in znosili na varno. Vse drugo pa je bilo uničeno, zakaj ogenj se je širil z neverjetno hitrostjo. Objel je vso zgradbo, v kateri sta bila dva mlinska valca. V mlinu je bilo tedaj okoli dva vagona žita in moke. Ko so prišli dupliški gasilci

in naravnali cevi na ogenj, je bilo že vse v plamenih. K sreči je bilo ozračje precej mirno, tako, da ni bilo nevarnosti, da se požar razširi še na sosedna poslopja. V največji nevarnosti je bila stanovanjska hiša, in so vsi s strahom pričakovali, da bo zdaj pa zdaj začelo goreti. Kakih 20 m daleč je bila tudi s slamo pokrita Hribarjeva hiša. Ob mlinu pa stoje tudi Vavpotičeva gospodarska poslopja. Gasilec se je posrečilo, da so na zelo spreten način vsaj omejili požar. Pridružili so se še gasilci s Homca, medtem ko gasilni društvi iz Radmira in Kamnika nista še stopili v akcijo. Škoda znaša okoli pol milijona dinarjev. Zgorela je vsa streha in vsa notranjost mlina, dva vagona žita in moke. Ostalo je golo zidovje. Zavarovalnina še daleč ne dosega škode. Sumijo, da je bil požar podtaknjen, ker je neki neznanec že o božiču poskušal s požigom tega valčnega mlina.

Slovenski dom, 1. 9. 1936

Konec septembra istega leta je večdnevno deževje povzročilo velike poplave na celotnem ozemlju Slovenije. Na kamniškem področju sta zaradi narasle reke Kamniške Bistrice utonila dva otroka. Na Homcu je podivjana voda porušila most proti Radomljam.

Konec maja 1936 je nad kamniško okolico divjala silna nevihta in tako je v neko hišo v Nožicah udarila strela ter ranila žensko, ki je stala ob oknu. Avgusta 1936 je zagorelo v Vavpotičevem mlinu v Šmarci, o čemer je poročal časopis *Slovenski dom*.

Cerkveno življenje

Homški hrib je s svojo izvrstno lego pravi magnet za obiskovalce. Ti so si že v mlajši kameni dobi na pobočju hriba postavili zasilna bivališča. Bližina reke, rodovitna zemlja, bogastvo in zavetje gozda, dober pregled nad okolico pa tudi bližina ceste, ki je že od rimskih časov speljana proti Kamniku in naprej skozi Tuhinjsko dolino na Štajersko, so botrovali temu, da je bil že veliko pred prvo omembo kraja (leta 1238) pros-

tor pod Homškim hribom stalno naseljen. Tudi sam hrib z razglednim vrhom je bil kot nalašč primeren za gradnjo utrjene zgradbe, mogoče celo gradu, o katerega obstoju pa razen legend nimamo dokazov.

Arhivski viri omenjajo prvo znano kapelanijo na Homcu že leta 1358. Janez Höfler v knjigi *Gradivo za historično topografijo predjožefinskih župnij na Slovenskem* navaja: »verjetno [je bila] že v tem obdobju močno obiskovana božja pot kot 'mala Šmarna gora'. Beneficij je bil izdaten, saj je leta 1358 govor o njegovi zamenjavi s proštijo v Velikovcu«. Najbolj znana pa je legenda, ki govori, da se je leta 1419 pastirju, ki je na hribu pasel ovce, v sanjah prikazala Marija z Jezusom v naročju. Na začetku sta kapela ali manjša cerkva, ki je bila verjetno obdana z obzidjem, nudili zavetje prebivalcem v času turških vpadov. O tem je leta 1850 pisal pisatelj Janez Trdina, ki je dogajanje v povesti *Arov in Zman* postavil prav v okolico Homškega hriba. Glas o uspehu Homčanov nad turško nevarnostjo leta 1528 je gotovo pospešil priljubljenost Marijine božje poti na Homcu. Vse večja priljubljenost in naraščajoče

Koželjeva freska na koru homške cerkve

število romarjev sta prisilila upravitelje k zidavi večje in prostornejše cerkve. Z gradnjo so pričeli leta 1722 in jo končali leta 1728. Zato verjetno ni naključje, da so si leta 1727 patri Družbe Jezusove (jezuiti) za apostolski misijon izbrali Homec. Župnik in kronist Franc M. Paglovec v svoji kroniki piše, da je bilo od 8. do 15. avgusta, kolikor je trajal misijon, na Homcu spovedanih 11.000 ljudi. Obdobje množičnih romanj se je nadaljevalo do nastanka novega romarskega središča na Brezjah v drugi polovici 19. stoletja.

Življenje v župniji so v obdobju med obema vojna zaznamovali številni zgodovinski dogodki. O tem je veliko zapisanega v takratnih časopisih, bogata je tudi cerkvena dediščina iz tistega časa, še zlasti pa je neprecenljiva obsežna fotografska dediščina Petra Nagliča, ki je prav v omenjenem obdobju najbolj intenzivno beležil dogodke iz življenja kraja.

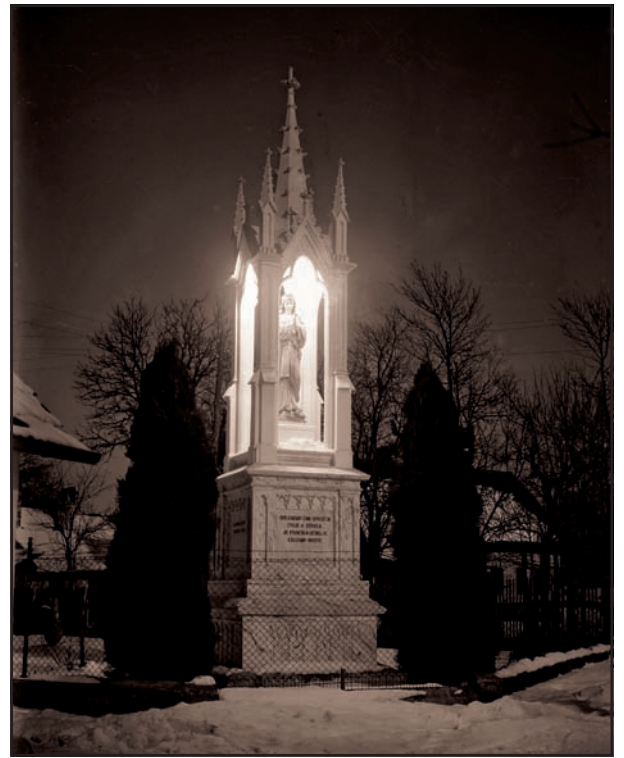
Cerkveni dogodki v letih 1918 do 1941

Septembra 1918 je na Homcu potekala mirovna pobožnost s procesijo in slavnostnimi govori.

Homec. Na Mali šmaren popoldne se je vršila mirovna pobožnost, katere se je udeležila velika množica ljudi iz celega kamniškega okraja. Procesijo s sv. Rešnjim Telesom k spominski kapelici je vodil preč. g. kanonik in dekan Ivan Lavrenčič, ki je imel pri kapelici lep govor o ljubezni do domovine. Po mirovni pobožnosti bi se imel vršiti ljudski tabor, katerega je pa oblast prepovedala. Vršila se je tedaj takoj nato v »Domu« veselica s petjem in Krekovo igro »Ob vojski«. Pred igro je imel državni poslanec Jože Gostinčar pred »Domom« daljši govor.

Slovenec, 9. 9. 1918

Naslednje leto, 21. septembra 1919, je potekal romarski shod ob 500-letnici prve cerkvice na Homcu. Marca 1920 je potekal tretji misijon, prvič po letu 1905. V septembru je bila dograjena in blagoslovljena Nagličeva kapelica v Šmarci – vojno spominsko znamenje.

Nagličevo vojno spominsko znamenje v Šmarci

Misijon se je ponovil še naslednje leto 1921, ko je bila v župniji tudi birma. Maja 1922 je podružnica Slomškove zveze za kamniški okraj pripravila zborovanje, septembra pa je bil shod dekliških Marijinih družb kamniške dekanije. V letu 1923 je homška cerkev dobila nove zvonove, ki so bili blagoslovljeni 30. septembra.

Vleka novih homških zvonov

Nove zvonove dobe v soboto, 29. septembra, na Homcu. Ob tej priliki priredi Prosvetno društvo na Homcu igro pri pogrnenih mizah. Igrali bodo »Bob iz Kamnika« in par kupletov. Pričetek ob 3. uri popoldne v nedeljo 30. septembra – K obilni udeležbi vabi odbor.

Domoljub, 26. 9. 1923

Leta 1924 je nove zvonove dobila še podružnična cerkev v Šmarci, pri homški cerkvi pa so bile zgrajene nove stopnice na zahodni strani. 22. aprila 1925 je podružnica Slomškove zveze za kamniški okraj priredila zborovanje. V tem letu je prizadevni homški župnik Mrkun izdal izredno zanimivo knjigo o Homcu.

Blagoslov novih šmarskih zvonov

V letu 1926 je v župniji zopet potekala birma in po petih letih, junija 1927, ponovno shod dekliških Marijinih družb kamniške dekanije. Sredi novembra je župnik Mrkun za nekaj mesecev odšel med izseljence v Argentino. Po vrnitvi, julija 1928, je v župniji deloval še eno leto, ko ga je po odhodu v župnijo Dobrepolje zamenjal Franc Govekar.

Sprejem župnika Govekarja, 14. julija 1929, je bil nadvse slovesen. V župnijski kroniki je zapisano: »Lep je bil dan njegovega prihoda v novo župnijo. Sprejela ga je cela fara, bila je ravno nedelja. Pozdravila sta ga oba župana v homški župniji, orlovska družina v krojih, mladeniška in dekliška Marijina družba ter prosvetno društvo. Med slovesnim pritrkavanjem krasno donečih homških zvonov in sviranjem domžalske godbe, se je pomikal nato dolg sprevod proti cerkvi, kjer je imel lep govor g. Jože Cegnar, župnik smledniški. Isti dan se je vršila javna orlovska telovadba na vrtu župana Repanška in blagoslov novega orlovskega prapora.«

Od 11. do 13. avgusta je v Društvenem domu potekal prosvetni tečaj za voditeljice ženskih organizacij, ki ga je pripravila Orliška zveza. Tečaja so se udeležile učiteljice iz Ljubljane in iz sosednjih župnij ter dekleta – orlice s Homca.

6. oktobra je bila na Homcu po večletnem premoru ponovno rožnovenska pobožnost. 3. novembra se je ustanovila Katoliška akcija, o čemer piše župnijska kronika: »Več nedelj se je ljudstvo v cerkvi v pridigah pripravljalo na to, razločno in počasi se je bral krasen, tako prisrčen in ganljiv pastirski list prevzvišenega g. knezoškofa A. B. Jegliča o katoliški akciji.« Za pred-

Blagoslov kapele Srca Jezusovega v Šmarci

sednika je bil izvoljen Peter Naglič iz Šmarce.

10. novembra je bila blagoslovljena nova kapela s kipom Srca Jezusovega sredi Šmarce. O dogodku je poročal časopis *Domoljub*.

Pomemben dan je bil 10. november za našo župnijo. Vršil se je blagoslov nove kapele v Šmarci in slovesna posvetitev vasi Kristusu Kralju. Pri službi božji v Šmarci je g. župnik Fr. Govekar ob kipu Srca Jezusovega razložil pomen posvetitve vasi in družin. Po sv. maši je blagoslovil kip presv. Srca Jezusovega g. kanonik Iv. Lavrenčič in imel lep nagovor o Kristusu Kralju vesoljstva. Nato so fantje dvignili kip in razvil se je dolg sprevod, ki se ga je udeležila skoro vsa župnija in posamezne organizacije s zastavami. Orli z novim, pred kratkim blagoslovljenim praprom. Med pritrkavanjem zvonov in petjem se je prenesel kip v novo znamenje sredi vasi Šmarca, ki je bila vsa v zastavah in mlajih. Po blagoslovu kapele se je izvršila slovesna posvetitev vasi Kristusu Kralju. Vsa množica je glasno molila apostolsko vero in posvetilno molitev, cerkveni pevski zbor pa je zapel lepo Premrlovo posvetilno himno v čast Srcu Jezusovemu: Jezus, Tebi posvetili našo smo sososko vso ... Na koncu je g. Borec v navdušenem govoru orisal zgodovino novega znamenja in se zahvalil vsem dobrotnikom. Popoldne je g. župnik nadaljeval posvetitev družin, ki se jih je do sedaj že posvetilo 80. Pri posvetitvi sodeluje vedno tudi pevski zbor in tako posebno povzdiguje slavnost. Ker je letos sv. leto in g. župnik že dalj časa razlaga v pridigah velikanski pomen posvetitve družin božjemu Srcu, je upati, da se bodo tudi ostale družine priglasile za posvetitev Kristusu Kralju, da bo župnija vsa – kraljestvo božjega Srca.

Domoljub, 13. 11. 1929

Prav tako novembra se je ustanovila Družba treznosti, naslednica pred prvo svetovno vojno zelo aktivnega Abstinenčnega krožka.

Leta 1930 je v župniji po desetih letih potekal misijon. 29. maja so pripravili proslavo ob 80-letnici rojstva škofa Jegliča. 15. junija so blagoslovili kapelico Matere Božje pri Grdalovih v Preserjah.

Velikonočni žegen pred Grdalovo kapelico v Presejeh

Presejere pri Homcu. Posestnik Anton Šuštar v Presejeh je postavil pred svojo hišo prav lično kapelico Matere Božje. Blagoslovil jo je dne 15. jun. homški g. župnik F. Govekar, ki je imel pri kapelici lep nagovor. Homški pevski zbor je pa zapel lepe Marijine pesmi. V Presejru ni bilo še nobene kapelice. Novo postavljena je kras vsej vasi. Prelepi kip Matere Božje je 140 cm visok in je stal 1750 Din. Pred tako lepim znamenjem se človek s pobožnostjo odkrije ali prekriža. Isti dan se je v naši vasi nadaljnih 6 družin posvetilo presv. Srcu Jezusovemu.

Naš list, avgust 1930

HOMEĆ. Birmovanje v kamniški dekaniji je minulo. Birmovanje in škofovo obiskovanje je zelo važen, pomemben dogodek za župnijo. Na apostolski poti deli škof zakrament sv. birmе, nadzoruje versko življenje duhovnikov in vernikov in bodri ter vzpodbuja vernike k verski gorečnosti, h krepostnemu življenju. Birmanski dan na Homcu je bil nad vse lep. Mogočni, lepodoneči homški zvonovi so naznanili prihod prevzvišenega nadpastirja, ki so se pripeljali z Rov skozi Radomlje. Pred Društvenim domom, kjer je bila zbrana malone vsa župnija, se je vršil slovesen sprejem; med drugimi je prevzvišenega pozdravil v imenu KA g. Peter Naglič, v imenu Družbe treznosti in abstinentov ter onih, ki opravljajo sv. uro, g. Franc Borec. Drugi dan je v že itak veličastni, a za birmo z venci in duhtečimi rožami okrašeni župni cerkvi, ki je bila kakor cvetlični gaj, kot so se izrazili prevzvišeni, prepeval pri škofovi maši zbor nad 30 pevcev; slovesnost je posebno povzdignil operni pevec naš rojak g. Jožef Gostič s svojim krasnim, mogočnim a obenem tako nežnofinim glasom. Iskrena zahvala mu bodi izrečena na tem mestu. Vseh birmancev je bilo 86 — Popoldne se je odpeljal prevzvišeni g. knezoškof v šmarco, kjer so se pred cerkvijo zbrali vsi šmarčani in so se zopet vrstili pozdravi. Prevzvišeni so si ogledali lepo šmarsko cerkev, podelili sv. blagoslov, nato pa so se odpeljal skozi Duplico, kjer so obiskali Remčevo tovarno, v Kamnik in dalje v Stranje. Vsem, ki so pripomogli na en ali na drugi način, da so bili ti dnevi tako slovesni, bodi Bog plačnik!

Naš list, julij 1931

Zaradi hude suše v juniju je iz Šmarce in iz Mengša nekaj procesij prišlo na Homec prosit za dež. 15. avgusta se je 47 faranov Homca udeležilo Evharističnega kongresa v Zagrebu. V tem letu so bili obnovljeni župnišče in pripadajoča gospodarska poslopja. V mežnarijo in prosvetni dom je bil novembra napeljan vodovod.

1. marca 1931 so slovesno blagoslovili novo bandero rožnovenske bratovščine. Junija je Gregorij Rožman, novi ljubljanski knezoškof, na Homcu podelil zakrament sv. birmе šestinosemdesetim birmancem. O dogodku je poročalo glasilo *Naš list*.

Julija meseca je praznoval srebrno mašo župnik Govekar. V tem letu je bila obnovljena zunanost cerkve in precej notranje opreme. V septembru so bila obnovljena še župnijska znamenja in križi.

Homec. Vsa znamenja in križe v župniji je meseca sept. lepo prenovil slikar Frid. Jerina iz Vrhpolja pri Nevljah. Posebno se odlikuje trivogelno znamenje M. B. sredi Homca, slikano l. 1889, v spomin na stoletnico fare, kakor govori napis in znamenje pri Urbanetu ob križpotu s Homca v Mengeš in iz Kamnika v Domžale. Preslikal je tudi šest kipov v župni cerkvi, ki s svojo živo, a naravno barvo sedaj stopijo bolj v ospredje in so v poseben kras cerkvi. Delo je izvršil slikar v splošno zadovoljnost in po izredno nizki ceni.

Naš list, oktober 1931

25. oktobra je Homec obiskal dr. Anton Korošec, politični voditelj Slovencev, ki je po opravljeni dopoldanski maši nagovoril številno množico, ki je prišla na Homec na predvolilni shod. V župnijski kroniki je zapisano: »Dr. Korošec je prišel na Homec že prejšnji večer, 24. 10., v spremstvu dr. Natlačena in poslanca

Okrašeno Marijino znamenje sredi Homca

Glavni oltar homške cerkve z osvetljeno Marijino sliko

HOMEČ. Za božič je zažarela Homška Marija v glavnem oltarju v novi električni razsvetljavi, ki jo tvori 80 novih belih, rdečih in zelenih žarnic. Bajna razsvetljava v cerkvi in krasno petje na koru, kjer sta sodelovala tudi g. Jožef Gostič, operni pevec in gđc. Toni Justina, učiteljica na Homcu, je izredno povzdignilo službo božjo v božičnih praznikih.

Naš list, februar 1933

Antona Sušnika. Dr. Korošec in Sušnik sta prenočevala v župnišču. Drugi dan je imel dr. Korošec ob 9h glavno službo božjo, potem pa je bila manifestacija za slovensko stvar in za abstinenco od volitev. Orožnikov je bilo okoli 24.«

V aprilu 1932 se je v župniji ponovil misijon, maja pa je potekal shod fantovskih Marijanskih kongregacij.

6. novembra je protialkoholno združenje Sveta vojska na Homcu pripravilo tabor s sv. mašo in treznostno akademijo. Za božič je bila na novo osvetljena slika v glavnem oltarju homške cerkve.

Blagoslov novega znamenja ob vznožju hriba v Nožicah

V cerkvenem svetem letu 1933 je v začetku junija župnik Govekar odšel na romanje v Rim. Meseca novembra je župnija slovesno obeležila 30-letnico ustanovitve mladeniške in dekliške Marijine družbe. Julija 1934 se je pri homški Mariji zbralo 1500 šolarjev iz kamniške dekanije, o čemer sta obširno poročala časopisa *Naš list* in *Slovenec*. Oktobra so potekale svetoletne procesije in shod rožnovenske bratovščine. Konec oktobra so blagoslovili nov križ ob vznožju Homškega hriba v Nožicah.

Na praznik Kristusa Kralja se vrši blagoslov novega, lepega znamenja križa Kristusovega ob vznožju hriba v Nožicah. Znamenje je zidano iz cementsa, ki je gladko izbrušen, da se kar sveti. Pred znamenjem je velika cementna plošča, kamor bodo polagali Šmarčani in Nožičani mrliča, predno ga ponesejo po hribu v župno cerkev in na pokopališče. Križ nosi lep napis z zlatimi črkami: Usmilite se me vsaj vi, prijatelji moji, tako Vam kliče trpeča duša iz vic ... Spodaj ob plošči pa stoji napis: Obnovili znamenje sv. Križa v tolažbo dušam naših rajnkih in v spomin 1900 letnice našega Odrešenja.

Domoljub, 24. 10. 1934

Jeseni je bil ustanovljen pripravljalni odbor za prihajajoči vseslovenski evharistični kongres v Ljubljani, ki je skrbel za duhovno in gmotno pripravo na kongres.

Spomladi leta 1935 je cerkev sv. Mavricija v Šmarci dobila nov velik bronast zvon. Prva polovica leta 1935 je minila v znamenju priprave na evharistični kongres, ki je bil osrednji dogodek v tem letu, ne le v župnijskem merilu, temveč v okviru celotne slovenske Cerkve. V tem času je vrelo pravo evharistično gibanje, katerega glavni cilj je bila duhovna prenova vernikov. Nekaj posebnega je bilo postavljanje evharističnih križev, ki so postali znamenja vere in zvestobe Bogu, zlasti med možmi in fanti. Verniki so jih postavljali na posebnih, vzvišenih krajih, na cerkvenih strehah in tako je bilo tudi na Homcu.

Ciril Gostič in Karel Humar neseta evharistični križ za montažo na strehi homške cerkve.

Na veliki četrtek, rojstni dan presv. Evharistije, smo postavili in razsvetlili na visoki kupoli župne cerkve na Homcu velik evharistični križ. Pobožnost se je izvršila na veliki četrtek s primernim govorom o sv. križu, ki je vir sv. Rešnjega Telesa, in z obljubo zvestobe križu in Križanemu. Po govoru je vsa cerkev molila in ponavljala: »Jezus, verujem v te, ... Jezus, tebi živimo ... Jezus tvoji smo živi in mrtvi ...«. Nato je vsa zbrana množica pela in ponavljala: »O sv. križ, življenja luč, o sv. križ, nebeški ključ, ponižno te častimo, zvestobo obljubimo« ... Nazadnje je bila pobožnost sv. križevega pota. – Ker stoji župna cerkev na Homcu na griču sredi prostranega polja, bo električno razsvetljeni evharistični križ daleč naokrog viden in vnet klicar k zbranosti in duhovni pripravi na evharistični kongres.

Naš list, maj 1935

Homški verniki, ki so se udeležili velikega tridnevnega dogodka v Ljubljani, so se na slovesnost skrbno pripravljali. Število vseh udeležencev iz homške župnije je presegalo število 500, od tega je bilo veliko mladine in otrok. Celotno kongresno slovesnost, ki je minila v lepem vzdušju, je fotografsko obeležil tudi Peter Naglič.

V spomin na evharistični kongres je bilo 14. junija 1936 blagoslovljeno novo znamenje – križ ob glavni cesti Homec–Preserje, teden dni kasneje pa so v Društvenem domu predvajali film o kongresu. 9. avgusta so se tabora dekliških Marijinih družb kamniške dekanije v Komendi udeležila tudi dekleta s Homca. Na zborovanju je predstavnica homških deklet Rozina Koželj pozdravila navzoče in prebrala pesem o homški Mariji.

Pozdrav Mariji na Homcu

*Na prijaznem Homcu bivaš
sredi ravnega polja,
zlate milosti razlivaš
Zvezda jutranja neba.*

*Do slovenske zadnje hiše
homške cerkve gre sloves;
njena prošnja gre še više,
do visokih gre nebes.*

*Mi ti vijemo ljubeče
vence slave pred oltar;
ti nam spletaj venec sreče,
ki ne zvene nam nikdar!*

*Dokler stal bo Homec mili,
bomo k tebi v sveti hram
verni romarji hodili,
Ti boš dobra Mati nam.*
(Silvin Sardenko)

7. maja 1937 je bila na Homcu po šestih letih slovesna birna, ki jo je, tako kot leta 1931, vodil ljubljanski knezoškof dr. Rožman. V spomladanskem času je na Homec priromalo kar nekaj procesij iz okoliških krajev. V začetku leta 1938 so člani fantovskega odseka pripravili misijonsko prireditev. Junija so blagoslovili novo oltarno sliko Srca Jezusovega. Konec julija 1939 se je mednarodnega kongresa Kristusa Kralja v Ljubljani udeležilo precejšnje število homških faranov, samo mladinske prireditve se je udeležilo okoli 100 otrok s Homca.

Leta 1940 je bil na Homcu po desetih letih misijon. Kar nekaj Homčanov je 14. julija obiskalo nekdanjega homškega župnika Mrkuna v Dobropolju, ob slovesnem praznovanju njegove 40-letnice mašništva.

Homški otroci na evharističnem kongresu v Ljubljani leta 1935

Homec

Priprava na evharistični kongres je bila na Homecu zelo skrbna; posebno se je pomnožilo v tem času število sv. obhajil, ki je znašalo v prvi polovici evh. leta že nad 7000. Tudi udeležba Homčanov na kongresu je bila sijajna. Samo otrok je šlo v Ljubljano 105. Nočne procesije se je udeležilo 100 mož in fantov, drugih udeležencev je bilo nad 260, vseh udeležencev s Homca je bilo okoli 500.

V sijajnem razpoloženju so se odpeljali dne 29. junija otroci na kongres z vlakom pod vodstvom g. Petra Nagliča ter gđ. učiteljice Toni Justine ter Ane Gostič in Julijane Jerman. Med potjo so se vedli dostojno, na Stadionu so navdušeno peli nabožne pesmi in v najlepšem redu prejeli sv. obhajilo. Ko so prejeli po končani mladinski prireditvi vsak 1 papirnato vrečico dobrega peciva v okrepčilo, so šli, ker so imeli še kake 3 ure časa, skozi mesto pod Tivoli v prosto naravo, kjer so se v prijetni senci ob studencu odpočili. Tam so se tudi slikali. Da so se držali vsi svoje skupine, je nosil pred njimi deček tablico z razločnim napisom: Homec. Prišli smo srečno domov s tako lepimi vtisi, da jih ne bomo pozabili vse svoje življenje.

Vse prelepe prizore na kongresnih slavnostih v Ljubljani je slikal g. Peter Naglič, tovarnar v Šmarci, kjer si lahko vsak ogleda prekrasne slike.

Naš list, julij/avgust 1935

Ljubljanski otroci na Homecu

Otvoritev počitniške kolonije S. K. Z. Z. na Homecu.

Dne 29. jun. je odšlo iz Ljubljane 22 šolskih otrok na počitniško kolonijo na Homec. Naselili so se v Društvenem domu. Pri slovesni otvoritvi, ki so se je udeležili poleg otrok celotni odbor Kršč. ženske zveze, g. župnik in občinski zastopnik, je predsednica S. K. Z. Z. gđ. Anica Lebarjeva otrokom razložila red, po katerem se bodo ravnali in izročila otroke v vodstvo in oskrbo voditeljici, ki ji je poverjeno nadzorstvo otrok, in gospodinji, ki oskrbuje gospodinjske posle v koloniji.

Kolonija obsega kuhinjo, dve spalni sobi, posebno sobo za voditeljici in dolg zunanji hodnik s čudovito lepim razgledom na bližnjo in daljno pokrajino. Otroci prebijejo čas večinoma v prosti naravi, v smrekovem gozdiču na Homecu, kjer se igrajo, telovadijo itd., kakor določa poseben dnevni red. delajo izlete, vse pod skrbnim nadzorstvom voditeljice. V slučaju slabega vremena je koloniji na razpolago društvena dvorana, šolska soba in drugi prostori v Društvenem domu. Otroci prekipevajo silnega veselja, da imajo tako krasno letovišče na lepem Homecu.

Slovenec, 5. 7. 1930

Slovenec, 6. 8. 1930

Počitniške kolonije na Homecu

Slovenska ženska krščanska zveza je poleti 1930 prvič organizirala počitniške kolonije za otroke iz mestnih naselij, da bi počitnice preživeli pod dobrim varstvom in ob krščanski vzgoji. Za preživljanje počitnic si je zveza izmed nekaj krajev izbrala tudi Homec kot idealen kraj za razvedrilo in zdravstveno okrepitev otrok. O dogodku je večkrat obširno poročal časopis Slovenec.

Počitniška kolonija otrok na Homecu

Vodstvo kolonije v rokah Ženske krščanske zveze — Homec prekrasen, idealen kraj za razvedrilo in zdravstveno okrepitev otrok — Taborišče kolonije v Društvenem domu.

... Za kapelico gruča otrok. Nobene pozornosti ne vzbujajo moj prihod. Kakor da je trudnega, samotnega popotnika slučajno zanesla pot mimo — me pogledajo, in že so spet vsi v svojo radost in igro zatopljeni.

Stopim do Društvenega doma. Napis v zlatih Črkah mi zablesti naproti:

Čast Bogu in mir ljudem. Zidano v letih svetovne vojne 1914 — 1917.

Tako tih in zapuščen bi bil ta dom, da se ni v njem naselil srebrn otroški smeh, vesele otroške oči. Dvorana, v kateri so se še nedavno prirejale društvene igre in na telovadnem orodju krepila mlada telesa, bi zevala od praznote in dolgočasje in bila kakor grob molčeča in hladna, da je zdaj vsak hip ne predramijo iz otožnih sanj zvonki klici mladih neugnancev ...

Ženska krščanska zveza pošlje vsak dan eno svojih odbornic na Homec, da nadzira počitniško kolonijo. Vodstvo kolonije je bilo za ta dan poverjeno gđ. Mariji Srebotovi. Z redko uslužnostjo in prijaznostjo mi je razkazala prostore v Društvenem domu, ki so jih pripravili za domovanje malim letoviščarjem, ter mi podala izčrpne informacije o pomenu, namenu in organizaciji počitniške kolonije otrok.

V domu sta od Ženske krščanske zveze nameščeni dve gospodični, od katerih skrbi prva za njih telesni blagor: sestavlja jedilni list in kuha točno po njegovem načrtu z večjo roko najtečnejša in najokusnejša jedila, druga gospodična pa skrbi za njih zabavo in skrbno čuva in bedi nad svojimi varovanci, da se jim kaj ne pripeti. Dnevni red je naslednji: Ob 7 otroci vstanejo. Pred zajtrkom, ki je okoli 8, imajo par prostih vaj, nato pa se podajo v cerkev. Sledi igranje v gozdu in mala južina ob 10. Če je vreme ugodno, se podajo na izlet v okolico, ki je polna najlepših izletnih točk. Kosijo ob 1 popoldne, po kosilu pišejo, čitajo pravljice, opravljajo razna ročna dela itd. Popoldanska južina ob 4, večerja pa ob 6. Po večerji gredo h kapelici, kjer opravijo skupno večerno molitev, nakar se okoli 8 podajo spat.

Hrana je obilna in okusna. Ker vodstvo počitniške kolonije pusti pretehtati otroke pred odhodom in pred odhodom iz Homca, je moglo ugotoviti, da se pretežna večina otrok po štirinajstdnevem bivanju zredi najmanj za 1 kilogram. Kot dokaz, kako je idilični Homec deci prirastel k srcu, naj navedem, da so deklice, ki jih je tja kot prvo skupino počitniške kolonije poslala Ženska krščanska zveza, pri odhodu jokale. Štirinajst lepih, solnčnih dni gre tako hitro mimo ...

... Ženska krščanska zveza, idejna utemeljiteljica in organizatorica počitniške kolonije otrok na Homcu, je imela pri izbiri kraja nad vse srečne roke. Lepšega, primernejšega domovanja bi svojim varovancem pač težko našla. Vse priznanje in zahvalo je treba na tem mestu izreči gospodu župniku Govekarju, ki se je z očetovsko ljubeznijo zavzel za kolonijo in pomagal, kjerkoli se je dalo. Njegova zasluga je, da je vodstvo kolonije dobilo Društveni dom na razpolago za svoje varovance. S socialno-karitativnega vidika je treba še posebej omeniti Vincencijevo konferenco, ki je znatno število otrok poslala na svoje stroške tja. Naj bi odbor Ženske krščanske zveze že vnaprej sestavil podroben načrt, kako bi se dala počitniška kolonija za prihodnje leto razširiti in vsestransko izpopolniti. Počitniške kolonije za otroke so neprecenljive zdravstveno-pedagoške važnosti. Ženski krščanski zvezi želimo, da bi za svoj trud in idealno stremljenje žela mnogo blagoslova in uspehov.

Mk Slovenec, 6. 8. 1930

Počitniška kolonija se je ponovila še v naslednjem letu, o kateri je spet poročal časopis *Slovenec*.

Slovenec, 23. 7. 1931

... Ženska krščanska zveza je z letošnjimi počitnicami stopila v drugo leto svojega zdravstveno-propagandnega prizadevanja, izpopolniti svojo počitniško kolonijo do idealne dovršenosti. Znaten napredek more beležiti že letos: počitniški rok vsake skupine je na podlagi lanskoletnih izkušenj podaljšala letos na tri tedne, spalnico otrok je preuredila in opremila z udobnimi posteljami itd. Prihodnje leto name-rava svoj delokrog razširiti z novo počitniško kolonijo v še kakšnem drugem primernem kraju. Naj bi njeno idealno stremljenje in delo na zdravstveno-propagandnem polju obrodilo mnogo blagoslova in bogatih sadov.

Druga skupina počitniške kolonije — okoli 20 dečkov — je odpotovala na Homec včeraj. Tej skupini bo čez tri tedne sledila tretja — zadnja — skupina, nakar bo počitniška kolonija Ženske krščanske zveze za letos zaključena. O celotnem uspehu počitniške kolonije bomo še obširneje poročali.

Slovenec, 23. 7. 1931

Zaradi gospodarske krize je bilo počitnikovanje v naslednjih letih prekinjeno. Dve skupini sta na Homcu bivali julija 1936, in sicer članice Marijine družbe z Viča in članice akademičnega društva Savica.

Večdnevno zborovanje akademičnega društva Savica je bilo tudi v letu 1937, dekleta Marijine družbe z Viča so se na Homec za teden dni vrnile julija 1938.

Mladina pod Društvenim domom na Homcu

Zaključek

Komu pripada dediščina, ki so nam jo zapustili naši predniki? Kdo jo je dolžan varovati? Če pripada nam in generacijam, ki prihajajo za nami, smo jo tudi dolžni varovati. Zato je tako pomemben naš odnos do kulturne dediščine, saj tako povezujemo preteklost s prihodnostjo, povezujemo čase naših dedkov in babic z obdobjem, ki prihaja, z obdobjem, ki ga bodo kreatorali in oblikovali naši potomci. S tem posredujemo znanje in vedenje o življenju, kakršno je bilo nekoč, in drugič, našim zanamcem kažemo spoštovanje do ljudi, ki so svoje znanje prenesli na nas. Obenem pa je to trden ključ do vzgoje, ki bo mladim rodovom vcepila primeren domovinski čut in spoštovanje do narodovih korenin, ki so pogoj za zdravo in kleno rast narodove identitete in pripadnosti.

Celotno gradivo, prikazano v besedi in fotografiji, nam priča o pestri in zanimivi zgodovini življenja pod Homškim hribom. Navdihuje nas z ustvarjalnostjo in iznajdljivostjo naših prednikov tako v gospodarskem kot v kulturnem smislu. Ta obvodni prostor, eden najbolj urbanih v naši državi in skozi zgodovino zaznamovan s prepletom vodnih kanalov, je bil na svojem začetku brez dvoma nosilec življenja in samega naseljevanja. Kasneje je s svojo vodno energijo omogočil gospodarski razvoj, ki je potegnil za seboj razvoj delavstva in z njim boj za delavske pravice. Uspešen razvoj pomeni pridobivanje znanja, kar je omogočilo razvoj šolstva in pozitiven odnos do kulturno-prosvetnih vsebin. Homec ni bil privlačen samo zaradi svoje naravne lege, homški

prosvetni dom je hrib z okolico zaznamoval ne samo s prekrasno veduto, temveč je v svojem (pre)kratkem življenjskem obdobju postal prostor za druženje, izmenjavo znanj in človeških izkušenj. Homška Marija pa je bila v obdobju težkih preizkušenj ljudem v dodatno, duhovno oporo.

Viri Literatura

Anton MRKUN, 1925: *Homec*. Ljubljana: Jugoslovanska tiskarna.

Gorenjska letoviška, industrijska, trgovska, obrtna. Novo mesto: Progres, zavod za pospeševanje mednarodnih trgovskih zvez, 1931.

Časopisi

Jutro, politični dnevnik, izhajal v letih 1921–1945.

Bogoljub, cerkveni list za Slovence.

Domoljub, poljudni časopis.

Naš kmečki dom, Domoljubova priloga.

Delavska pravica, glasilo krščanskega delovnega ljudstva.

Slovenski gospodar, podučiven list za slovensko ljudstvo, izhajal v Mariboru.

Zlata doba, revija za abstinence.

Slovenec, časnik političnega katolicizma na Slovenskem, izhajal v letih 1873–1945.

Slovenski učitelj, glasilo katoliških vzgojiteljev in Slomškove družbe v Ljubljani.

Kres, glasilo katoliške mladine, izhajalo v Ljubljani v letih 1930–1941.

Naš list, glasilo Katoliške akcije za Kamniško in Moravško dekanijo, izhajalo v letih 1930–1938.

Dnevniki

Osebna zbirka zapisov in spominov Petra Nagliča. Hrani vnuk Matjaž Šporar.

Anton Mrkun: Moj Životopis, Župnijski arhiv Dobrepolje.

Franc Govekar, župnijska kronika.

Slikovno gradivo

Peter Naglič. Hrani vnuk Matjaž Šporar.

Arhiv KD Jože Gostič Homec.

Arhiv Društvo Peter Naglič Šmarca.

Digitalna knjižnica Slovenije – dLib.si

Osnovna šola na Selih pri Kamniku v letih 1945–1950

Prispevek na podlagi arhivskega gradiva Osnovne šole Sela pri Kamniku oriše stanje podeželskega osnovnega šolstva na Kamniškem v obdobju 1945–1950. Obdobje sledi času II. svetovne vojne, ki je bila na kamniškem podeželju izredno travmatična, saj sta okupatorjevo nasilje ter medvojno in povojno revolucionarno nasilje na selskem območju vzela življenje skoraj desetih odstotkov prebivalstva. V času vojne je bila na Selih poleg župnišča in prosvetnega doma požgana tudi šola. Obravnavano obdobje je bilo za kmečko prebivalstvo zelo zahtevno zaradi težkih gospodarskih razmer, velike davčne obremenjenosti, naporov za povojno obnovo in tudi ideološko motiviranih ukrepov povojnih komunističnih oblasti, ki so se v tem obdobju na gospodarskem, političnem in tudi duhovnem področju zgledevale po Sovjetski zvezi. Zahtevno je bilo tudi za delovanje selske šole in njenih učiteljev: veliko učencev, pomanjkanje kadra, celodnevni pouk, nemogoče šolske in stanovanjske razmere, vpetost v lokalne množične organizacije, nenehno prizadevanje za obnovo požgane šole, številne zahteve novih oblasti in različne oblike strokovnega in ideološkega nadzora so od njih terjali več, kot bi smeli. Namen prispevka je predvsem po arhivski zapuščini selske šole in nekaterih drugih ustanov tega časa spremljati, kako so se v življenju podeželske šole odražale politične, socialne, ekonomske in kulturne razmere prvega povojnega časa, odnos krajevnih in okrajnih oblasti do šole ter vpliv bolj ali manj prikrite roke Komunistična partije.

Ključne besede: osnovna šola na Selih pri Kamniku, čas po drugi svetovni vojni, težke gospodarske razmere, vpliv politike na šolstvo

Based on the archives of the Sela pri Kamniku primary school, this article outlines the status of rural primary education in Kamnik in the 1945–1950 period. It was a post WWII period, which was extremely traumatic in the Kamnik countryside, as the violence committed by the occupying forces as well as the war and post-war revolutionary violence in rural areas lead to the slaughter of nearly 10 % of the population. During the war, a school was burned in addition to the rectory and the educational centre. The period under consideration was very challenging for farmers because of the difficult economic conditions, high taxation, post-war reconstruction, as well as the ideologically motivated actions of the post-war Communist authorities who modelled themselves on the Soviet Union in areas of economy, politics and religion. It was also very difficult for the village school and its teachers to function: many students, lack of staff, full-day teaching, impossible school and housing conditions, involvement in local grassroots organizations, constant efforts to rebuild the burnt-down school, many demands from new authorities and various forms of professional and ideological control. The purpose of this article is to determine, with the help of the village school's archives and those of other insti-

tutions of the time, the political, social, economic and cultural conditions of this post-war period, the attitude that local and regional authorities held towards the school and the influence of more or less covert operations of the Communist Party.

Keywords: Sela pri Kamniku primary school, post-World War II period, difficult economic conditions, impact of politics on education

Kamniško podeželje je od druge polovice 19. stoletja vedno bolj odločno stopalo po poti kulturnega, narodnega, gospodarskega in političnega razvoja. Avstrijska monarhija, katere del je bila večina slovenskega narodnega ozemlja, se je v tem oziru nedvomno izkazala za nekakšen inkubator narodov, katerih nacionalnih vprašanj sicer ni znala več rešiti, s svojo šolsko zakonodajo pa jih je opismenila v narodnih jezikih, jim zaukazala šolsko obveznost, nastavila poklicne učitelje, omogočila bogato društveno dejavnost in s polstoletnim obdobjem miru pred I. svetovno vojno ustvarila dokaj stabilne razmere, ki so bile predpogoj za izrazit vzpon slovenske ustvarjalnosti na vseh področjih v tem obdobju. Kulturni razvoj se je nadaljeval tudi po nastanku jugoslovanske države. Med obema vojnama je skoraj vsako podeželsko župnijsko središče na Kamniškem poleg šole, župnišča in cerkve premoglo tudi prosvetni dom z večjim ali manjšim odrom, kulturno-prosvetno društvo, gasilsko društvo in druga društva. S tragedijo II. svetovne vojne, ki je kot vsako obdobje skrajnosti ob okupatorjevem nasilju v nekaterih ljudeh vzbudila najvišjo plemenitost, včasih pa tudi zlo demoničnih razsežnosti, se je dotedanji razvoj prekinil. Iz izkušnje vojne, medvojnega okupatorjevega in revolucionarnega nasilja, pa tudi povojnih krvavih dogodkov v naših krajih, je podeželski človek izšel ne le obubožan, izčrpan, ampak tudi spremenjen in do novih oblasti prestrašeno zadržan. Nezaupanje, velika davčna obremenjenost kmečkega prebivalstva, splošna revščina in različne oblike nadzora s strani oblasti niso ustvarjale ugodnih razmer za povojno obnovo in obnovo kulturnega življenja na podeželju.

Namen tega prispevka je orisati delovanje med vojno požgane osnovne šole na Selih pri Kamniku v obdobju 1945–1950. Iz arhivske zapuščine te ustanove bomo skušali prikazati, kako so se v življenju šole odražale politične, socialne, ekonomske in kulturne razmere prvega povojnega časa, odnos krajevnih in okrajnih oblasti do šole ter vpliv bolj ali manj prikrite roke Komunistična partije (KP). Glavnino uporabljenega gradiva predstavlja arhivsko gradivo osnovne šole na Selih pri Kamniku², ki je izmed vseh podeželskih šol na Kamniškem najbolj obsežno in celovito ohranjeno. Da bi premostili nekatere vsebinske pomanjkljivosti gradiva selske šole, je bilo pregledano in delno uporabljeno tudi gradivo preostalih osnovnih šol na območju današnje Občine Kamnik, arhivsko gradivo kamniške KP, gradivo Okrajnega odbora OF, pa tudi časopisni, kroniški in drugi viri.

2 Zgodovinski arhiv Ljubljana (ZAL), KAM 88, Osnovna šola Sela v Tuhinju.

1 Univerzitetni diplomirani zgodovinar.

Pogled na vas Sela pri Kamniku in selsko osnovno šolo s cerkvenega griča, 2019 (Foto: Andrej Kotnik)

Šola na Selih in njen šolski okoliš med II. svetovno vojno

Ob začetku 2. svetovne vojne na Slovenskem leta 1941 je osnovno šolo na Selih obiskovalo 172 učencev, 98 fantov in 74 deklet. Šola je bila štirirazredna, poučevali so dva učitelja in ena učiteljica. Učiteljska knjižnica je štela 80 knjig, šolarska pa 250. Poslopje, ki so ga pozidali leta 1932, je ustrezalo vsem tedanjim higienskim in šolskim predpisom.³

Šolski okoliš je obsegal vasi Markovo, Studenca, Rožično, Podhruška, Sela, Srednja vas, Znojile, Žubejevo z zaselkom Dolina, Trobelno, Sovinja Peč, Bela Peč in Poljana, torej območje selske župnije ali današnjih krajevnih skupnosti Sela in Srednja vas. Na njem je ob začetku II. svetovne vojne živelo okrog 770 ljudi.⁴ V naslednjih 4 letih je zaradi medvojnega in povojnega nasilja izgubilo življenje 73 prebivalcev, torej skoraj 10 %. Med njimi je bilo 11 (15,07 %) mobilizirancev v nemško vojsko, 16 (21,92 %) žrtev nemških likvidacij, 8 (10,95 %) partizanov, padlih v boju z Nemci, 4 (5,48 %) umrli v nemških taboriščih, 20 (27,40 %) žrtev partizanskih likvidacij, 10 (13,70 %) nemških talcev, 4 (5,48 %) pa so bili žrtve nesreč z orožjem.⁵

Šolski upravitelj Franc Petrič je bil po treh mesecih

okupacije, 9. junija 1941, s Sel izgnan in se je umaknil v Ljubljano.⁶ Do sredine maja 1942 se je na selški šoli zamenjalo 6 nemških učiteljev, ki so, z izjemo učiteljice s priimkom Wršnik, domačinom ostali v slabem spominu. Zadnji dve nemški učiteljici Lea Wrbka in Grete Neubauer, ki sta bili z učenci zelo surovi, sta zaradi partizanskih groženj Sela zapustili sredi maja 1942, s čimer je selska šola do konca vojne zaprla svoja vrata. Šola na Selih je samevala do požiga 8. decembra 1943. Šolo so požgali partizani, menda zato, da bi se vanjo ne naselila nemška vojska ali domobranci.⁷ »Zvečer ob 9h je začelo goreti in gorelo celo noč«, o dogodku preberemo v župnijski kroniki.⁸ Dobro leto kasneje, februarja 1945, so na selskem cerkvenem griču partizani požgali še kulturni dom z mežnarijo in župniščem, župnijska cerkev sv. Neže pa je ostala.⁹

3 Kunej, Milena, Drovenik Čalič, Tatjana: *80 let šole na Selih: zbornik ob 80-letnici šolske stavbe – 1932 in 100-letnici šolstva na Selih pri Kamniku – 1912/13*, Šmartno v Tuhinju: OŠ; Sela pri Kamniku: KS, 2013, str. 24.

4 Zadnji predvojni popis leta 1931 je tu naštel 774 prebivalcev. Leta 1942 so nemške okupacijske oblasti izdale svoj popis (*Gemeinde- und Ortschaftsverzeichnis der an den Reichsgau Kärnten angegliederten befreiten Gebiete Oberkrains und Unterkärntens*), ki navaja za obravnavano območje enako število prebivalstva kot popis iz 1931.

5 Kaštrun, Danijel: *Kronika župnije Sela pri Kamniku 1903–2016*, Sela pri Kamniku: samozal. D. Kaštrun, 2016 [i. e.] 2017, str. 55–58.

6 Franc Petrič (roj. 26. 11. 1909 v Ljubljani) je bil šolski upravitelj na Selih pri Kamniku od leta 1937 do leta 1945. Potem, ko je bil junija 1941 izgnan s Sel, se je umaknil v Ljubljano in se tam zaposlil kot uradnik v Pokrajinskem prehranjevalnem zavodu – »Prevodu«. Februarja 1942 so ga Italijani aretirali, zaprli in nato internirali v Italiji, od koder se je vrnil po zlomu Italije septembra 1943. Znova se je zaposlil na Prevodu in tam ostal do 21. junija 1945, ko je bil razrešen službe na Prevodu in napoten na staro službeno mesto na Selih. Na Selih je Petrič deloval kot vodja šole do konca leta 1945, nato je bil prestavljen v gluhošolnico v Ljubljano. Vir: ZAL, KAM 88, t. e. 2: pisni odgovori Franca Petriča na vprašanja Okrajnega odbora OF Kamnik, 10. 8. 1945.

7 *80 let šole na Selih*, str. 25.

8 Kaštrun, Danijel: *Kronika*, str. 52.

9 »Toda, naj te požige še tako opravičujemo z domnevnimi strateškimi razlogi, znano je, da si zaradi tega okupator ni postavil šotorišč ...«, pravi umetnostni zgodovinar, konservator in kastelolog Ivan Stopar (1929–2018), čigar zapis se sicer nanaša na požige grajskih zgradb, a gotovo je na mestu tudi, ko gre za medvojne požige šol, cerkva, društvenih domov itd. (Stopar, Ivan: *Grajske stavbe v osrednji Sloveniji*.

Okupator je na Selih nastavljal svojo občinsko upravo, katere sedež je bil nekaj časa na Podhruški, nato na Selih v praznem župnišču (župnik je bil izgnan 8. maja 1941), kasneje pa je bila združena s šmartinsko občino¹⁰. Župan na Selih je bila Alojz Steklasa iz Kamnika.¹¹ Na območju so med okupacijo delovale tudi nemške množične organizacije, kot npr. Kärntner Volkbund (KVB), Nationalsozialistische Volkswohlfahrt (NSV, Nationalsocialistično ljudsko skrbstvo), Deutsches Rotes Kreuz (DRK, Nemški rdeči križ), Nationalsozialistische Frauenschaft (NS-Frauenschaft, žensko krilo nacistične stranke), Deutsche Arbeitsfront (DAF, nationalsocialistična delavska fronta) in druge. Selska šolska kronika o teh piše, da so za vse »ljudje morali plačevati članarino, saj je bil vsak član katere teh organizacij,« kar kaže na to, da članstvo ni bilo stvar osebnega prepričanja, ampak najverjetneje tudi prisile.

Nosilci javnih funkcij in služb pod nemško upravo so bili tarče partizanskih napadov, ki so predstavljali veliko tveganje za lokalne prebivalce, saj se je okupator pogosto maščeval tistim, ki so živeli v bližini lokacije napada. Ko je bil npr. 14. avgusta 1942 na kamniški strani Kavrana izveden poskus atentata na selskega občinskega tajnika Mihaela Vavpetiča, so Nemci zaprli kot talce 4 okoličane (Janeza Jerasa z Vira, Janeza Berleca s Podhruške, Feliksa Malija s Kavrana ter še nekoga s Potoka) in jih imeli 6 tednov zaprte v Šentvidu nad Ljubljano. Za selskega občinskega tajnika je bil usoden drugi napad, 7. maja 1942, ki se je prav tako zgodil na Kavranu.¹² Podobnih napadov je bilo leta 1942 še več. 12. 7. 1942 je bil napaden nemški avtomobil, v katerem so umrli 3 Nemci. 19. 7. 1942 je pod Strmcem zagorel mlekarski avtomobil, v katerem je umrl šofer. Popoldne istega dne je bilo na Viru napadenih nekaj avtomobilov, umrlo naj bi 6 Nemcev. 23. 8. je bil nekje med Lazami in Kavranom napaden nemški vojaški avtomobil, v katerem je umrl 1 človek. Po veliki noči 1942 je pod selsko šolo zgorel kino avto, kasneje je bil prav tako kino avto napaden med Srednjo vasjo in Podhruško. »Mnogo strahu smo takrat užili, ker marsikje so po takem napadu Nemci tisto vas požgali, ljudi izselili ali pa še postrelili,« je zapisala avtorica spominov na to obdobje v selski šolski kroniki.¹³

Najbolj krvavo medvojno leto na selskem območju je bilo leto 1944, ko je kot nemški talci in žrtve nemških in partizanskih likvidacij umrlo kar 29 civilistov. Med najbolj tragične dogodke vojne na tem območju gotovo spadajo nemška likvidacija na domačiji Livkovi v Sovinji Peči 15. 10. 1944, v kateri je umrlo 15 ljudi, med njimi tudi 4 otroci v starosti 7–11 let, ter v sosednji Beli Peči likvidacije članov Malijeve družine – Zgornjih Kočevarskih, ki je v letu 1944 izgubi-

la štiri člane. Partizanske likvidacije so se pričele že maja 1942 – prva je bila v Markovem. Za razliko od nemških v medvojnem času na obravnavanem območju niso bile množične, bile pa so mnogo pogostejše od nemških in so terjale 20 žrtev. Nemci so med vojno v taborišča izselili 42 domačinov, med njimi tudi cele družine, izgnana sta bila tudi župnik Anton Pavlič in njegova gospodinja.¹⁴ Šolska kronika poroča, da so »to izvrševali sami pomožni gestapovci – Slovenci, ali, kot smo jim rekli – raztrganci.«¹⁵ Nemci so v letu 1944 požgali na tem območju tudi 6 domačij, največ v hribovitih predelih Sovinje in Bele Peči.¹⁶ Obe strani sta od prebivalstva pobirali pridelke, hrano in živino, kar je pomanjkanje in negotovost ljudi le še povečevalo. Ljudje so se, da bi preživeli, zatekali k skrivanju hrane, kar ni bilo brez nevarnosti.¹⁷

Konec II. svetovne vojne je selsko območje pričakalo s skoraj 10 % manj prebivalstva kot ga je imelo ob njenem začetku, s požganimi domačijami, kulturnimi in izobraževalnimi ustanovami. Ker so med žrtvami vojne močno prevladovali moški (86 % vseh žrtev), večinoma v najboljših letih, se je to nedvomno močno poznalo tudi v pomanjkanju delovne sile, kar je vplivalo na hitrost obnove in tudi na sposobnost kmečkega prebivalstva za plačevanje povojnih dajatev ter na sodelovanje pri obnovi v vojni uničene infrastrukture. Nazorsko delitev, ki je med prebivalci obstajala že v predvojnem času, je vojna samo še poslabšala, saj je prebivalstvo razdelila na tiste, ki so bili žrtve okupatorjevega nasilja, partizani ali sodelavci partizanskega gibanja, in tiste, ki so bili prišteti, lahko po svoji krivdi in še pogosteje brez nje, med sodelavce ali simpatizerje okupatorja.

14 Hvale, France: *Na Sela gremo*, tipkopis [2011], str. 112. Avtor našteva: 5 iz družine Mali iz Bele Peči (Zgornji Kočevarski), 10 iz družine Šuštar s Sel (Zgornji Šuštarjevi), 4 iz družine Burja iz Znojil (Štučkovi), 7 iz družine Mali iz Znojil (Ukčevi), 7 iz družine Vrtačič iz Rožičnega (Pančetovi), 3 iz družine Šuštar (Tomaževi-Jurjevi) iz Rožičnega, 1 iz družine Kuhar iz Rožičnega (Lazarjev), 3 člani družine Trebušak iz Srednje vasi (Pančurjevi), Micka Drolc iz Srednje vasi (Lucijina), Viktor Vrtačnik iz Srednje vasi (Mesarjev), župnik Anton Pavlič (izgnan v Srbijo) ter Francka Kodra (župnikova gospodinja, odpeljana v zapore v Begunjah, kjer je umrla).

15 Op. 13.

16 Hvale, str. 113. Dne 23. 4. 1944 Kladnikovo na Kavranu in še 3 sosednje vasi, ki sicer ležijo na območju okoliša OŠ Nevlje, 24. 5. 1944 [datum najden v šolski kroniki, op. A. K.] hišo Malijevih iz Bele Peči (Zgornjih Kočevarskih), 15. 10. 1944 hiši Zgornjih in Spodnjih Smonkarskih ter domačiji družine Poljanšek (Brlčevi) in Kuharjevih (Livkovi), vse v Sovinji Peči.

17 Zavasnik Angela, Mihovčova iz Markovega, je o tem pripovedovala: »Dergač smo pa, k smo kval, smo mesu nasóllø pa smo ga u kevðar neslø pa pud repo skrill, zametal, dæ se ni vidu. So bli partizani, al pa tud ta strgan so jem reklø, kø so pukradlø nøm, cø so le dubil. Po, k smo ga pa pušušil, pušušilø, smo ga pa spet spravlø not pa puskrill, køm u kak uné, dæ niso du nega pæršli. Dergač pa ne bæ nøc mel, vse bæ nøm pubral. To so bli stalnø, so bli Nemcø al pa partizan.« Vir: Čuden prečudež: folklorne in druge pripovedi iz Kamnika in okolice, Celje: Celjska Mohorjeva družba: Društvo Mohorjeva družba, 2009, št. 305.

1, Gorenjska. Knj. 2, Območje Kamnika in Kamniške Bistrice, Ljubljana, 1997, str. 7).

10 Občino Šmartno.

11 ZAL, KAM 134, Osnovna šola Toma Brejca Kamnik, t. e. 38. Šolska kronika ljudske šole na Selih, Spomini iz časov nemške okupacije 1941–1945.

12 Op. 13.

13 Avtorica zapisa v šolski kroniki je bila domačinka Marija Berlec iz Podhruške (kasneje poročena Štefula, op. A. K.). Vir: KAM 88, 1 – Osnovna šola Sela v Tuhinju, Zapisniki krajevnega učiteljskega zbora 1945–1967, Zapisnik druge redne učiteljske konference 13. 12. 1945.

Poletje 1945

Ko se je Franc Petrič, predvojni šolski upravitelj na Selih pri Kamniku, 21. junija 1945 z dekretom napoten od nove oblasti nazaj na staro službeno mesto,¹⁸ prvič po štirih letih vračal iz Ljubljane proti Selom, je lahko na vsakem koraku svoje poti videl vojno opustošenje. Ob prihodu na Sela 26. 6. 1945¹⁹ si je moral začasno bivališče in šolsko pisarno urediti v župnišču. Arhivsko gradivo selske šole vsebuje tri rokopisna Petričeva pisma Prosvetnemu odseku Okrajnega odbora Osvobodilne fronte (OF). Gre za osnutke, saj je iz drugih pisanj razvidno, da je sicer premogel pisalni stroj. Njegova pisava zlepa ne steče, veliko se moti, popravlja, dopolnjuje. Nimamo občutka, da imamo pred seboj rokopis človeka, vajenega pisanja, prej kakkega rokodelca, ki ga po celodnevem težaškem delu utrujene roke nočejo več ubogati. Na nek način njegov utrujeni rokopis predstavlja svojevrsten, prestresljiv in zelo oseben spomenik obupnim naporom, ki so jih preživljali povojni učitelji na naših uničenih šolah.

V najstarejšem pismu z datumom 3. 7. 1945 Petrič poroča kamniškemu okrajnemu Prosvetnemu odseku o stanju selske osnovne šole: »Na obnovi poslopja se doslej še ni pričelo, ker ni materjala. Krajevni odbor OF ima obljubljenih le nekaj desk, ki pa se bodo uporabile za obnovo požganega župnišča, v katerem je pisarna in stanovanje šolskega upravitelja. Radi pomanjkanja materjala ni možno računati, da bi se šolsko poslopje popravilo. [...] Ker sem nastopil službo šele pred par dnevi in sem imel veliko posla z ureditvijo zasilne učilnice, še ni bilo možno sklicati roditeljski svet. [...] Ljudstvo zelo pogreša šole, saj je ni bilo že 4 leta. Otroci so že prerastli in še ne znajo čitati. Kraj Sela je hribovit in bo gradnja šole otežkočena. Kraj sam je v bojih z Nemci zelo trpel, uničenih je več gospodar. poslopij in prosvetni dom. Prebivalci so v času okupacije zelo trpeli, zato so med seboj [... nečitljivo, op. A. K.] doprinesli mnogo žrtev za OF. Radi hudi bojev, ki so se stalno vršili v teh krajih, so gospodarsko zelo pripadli in so nujno potrebni pomoči pri gradnji šolskega poslopja. [...] V šolo se je vpisalo 86 dečkov in 65 deklic, skupno 151 otrok. Točno po razredih še niso razporejeni, ker se je pouk pričel šele 2. jul. 1945. Ker je kraj gospodarsko zelo uničen, prosi upraviteljstvo, kakor tudi kraj. odb. OF za [nečitljivo, op. A. K.] pomoč, da se šola vsaj do jeseni pokrije in zasilno uredi učilnice.« Poroča tudi, da je bil preteklo nedeljo mladinski miting.²⁰ Opisane težavne razmere na selski šoli niso posebej ganile okrajnega prosvetnega referenta Jane-

za Marinčka in okrajnega šolskega nadzornika Draga Mehoro, saj sta 5. 7. 1945 Petriču poslala kratko urgenco, v kateri je kot zadeva navedeno »Preglednica obrazec MI.1945; požurnica«, s katero mu naročata naj pošlje »z obratno pošto 'Preglednico oddelkov in učiteljstva' in prosim, da se v bodoče strogo držiš določenih terminov.«²¹ »Požurnica« je zalegla, saj se je že 8. 7. 1945 sestal roditeljski svet,²² verjetno ne prav dosti za tem je Petrič poslal prosvetnemu referentu v Kamnik tudi seznam zaposlenih na šoli, s katerim ni imel dosti dela, saj je bil na šoli sam. Sredi meseca je poslal tudi v obliki razpredelnice pripravljeno poročilo o stanju na selski šoli, ki daje precej jasen pogled na stanje poslopja in opreme poletja 1945. V njem Petrič ne zapiše le potrebe po obnovi, ampak tudi po širitvi obstoječe šole za dodatni dve učilnici, »saj sta sedaj samo dve«. O zasilni učilnici, ki je bila urejena v nekdanji kletni kuhinji gospodinjske šole, pravi, da ima 22 klopi.²³ Podan je tudi opis sicer požganih stanovanj za učitelje. Izvemo, da so stanovanje upravitelja šole pred požigom sestavljale dve sobi, kuhinja, shramba in predsoba, stanovanje za učitelje pa ena soba, kuhinja in shramba. Poroča, da je stavba zgorela, da pa so zidovi ostali večinoma nepoškodovani, prav tako nepoškodovano je ostalo stopnišče. Popolnoma so zgorela okna, vrata, stropi in podi. Uničena je tudi vsa notranja oprema, torej pohištvo, knjižnica in vsa učila. Zato bo od šolskega inventarja potrebno nabaviti 70 klopi, 2 šolski tabli, omaro za učila, vsa učila, knjižnico in nekaj vrtnega orodja. Zanimivo je, da v rubriko Število otrok (učencev, učenek) zapiše kar število 200, od tega 115 učenek in 85 učencev. Prav tako navede, da je kraj zelo reven, da je med vojno veliko trpel in da bo ljudstvo lahko pri obnovi šole pomagalo le »z delom in delno z lesom.«²⁴

Še v prvi polovici julija je Petrič prejel od navedenih uradnikov Okrajnega odbora OF tudi Smernice za šolsko in kulturno poslovanje.²⁵ Smernice naročajo, da mora ves pouk in delo na šoli »prevevati duh narodnoosvobodilnega boja. Mladina naj v šoli spozna pridobitve štiriletne borbe in po njenih načelih usmerja svoj življenjski nazor. Šola je v prvi vrsti tista, ki more in mora mladino izoblikovati v prave državljane in jim že v rani mladosti dati priliko političnega izigravanja.«

18 Predvojni učitelji so za vrnitev na stara službena mesta potrebovali dekrete nove oblasti in se brez njih niso smeli vračati. Za pridobitev dekreta so morali izpolniti vprašalnik o njihovem medvojnem bivanju in delovanju. »V Ljubljani bivajoči učitelji in profesorji naj ne odhajajo na svoja stara službena mesta, dokler ne izpolnijo začasne vprašalne pole in ne dobijo dekretov od ministrstva za prosveto,« je naročalo glasilo slovenske Komunistične partije *Ljudska pravica*. Vir: Učitelji in profesorji iz Ljubljane, *Ljudska pravica* (LP), let. 4. št. 27 (26. 5. 1945), str. 6.

19 Kaštrun, Danijel: *Sela pri Kamniku*, Sela pri Kamniku: Krajevna skupnost, 2000, str. 74.

20 ZAL, KAM 88, Osnovna šola Sela v Tuhinju, t. e. 2, mapa Okrajni odbor OF Kamnik, šolski odsek, Podatki za poročilo o stanju, 3. 7. 1945.

21 ZAL, KAM 88, t. e. 2, mapa Okrajni odbor OF Kamnik, šolski odsek, dopis, 5. 7. 1945.

22 Na njem je bil Franc Petrič izvoljen za zastopnika šole, Miha Poljanšek (Srednja vas), Alojzij Hvale (Rožično), Jože Resnik (Žubejevo) kot zastopniki staršev; krajevni Narodnoosvobodilni odbor je zastopal Jože Resnik (Žubejevo), SPŽZ – Slovensko protifašistično žensko zvezo (na kongresu od 9. do 10. 6. 1945 se je organizacija sicer preimenovala v AFŽ) je zastopala Marija Poljanšek iz Markovega, Žebaljec Justika pa ZSMS.

23 Šolska kronika poroča: »Od narodne imovine smo dobili 20 šolskih in 8 navadnih klopi, 2 pisalni mizi, 1 omaro in 3 stole. Od Davčne uprave smo prejeli 2 dobro ohranjeni šolski deski s stojalom, tako da je inventar za učilnico za silo pripravljen.« ZAL, KAM 134, Osnovna šola Toma Brejca Kamnik, t. e. 38. Šolska kronika ljudske šole na Selih, Kronika od osvoboditve do pričetka šol. leta 1945–46.

24 ZAL, KAM 88, t. e. 2, mapa Okrajni odbor OF Kamnik, šolski odsek, preglednica brez naslova, 14. 7. 1945.

25 ZAL, KAM 88, t. e. 2, mapa Okrajni odbor OF Kamnik, šolski odsek, Smernice za šolsko in kulturno poslovanje, 6. 7. 1945.

Smernice spomnijo na medvojno trpljenje in se preroško ozirajo v prihodnost, saj da bo vse prestano »rodilo svoj sad v dokončni obliki šele mnogo let kasneje in prav današnja mladina bo tista, ki bo prva živela svobodo v dokončni luči, in tista, ki bo prva okusila sad tega štiriletnega trpljenja – prepojen s krvjo naših junakov. [...] Zato moramo postaviti novo politično šolo, ki bo vzgajala mladino v prave državljane v nasprotje prejšnji neživljenjski šoli, ki je zamorila v mladini sleherno kal svobodnega razvoja.« Glede verouka naročajo, »da se poučuje odslej kot neobvezen predmet. Vršni naj se zadnje uro, da lahko učenci, ki ga ne posečajo, odidejo domov. Poučevati ga sme samo duhovnik, ki ima nastavitveni dekret od naše verske komisije.« Vprašanje verouka v šoli je bilo za prebivalstvo, ki je bilo na Slovenskem v veliki večini verno, zelo pomembno, saj je verska pripadnost predstavlja bistveni element duhovne identitete. Komunistične oblasti si ga zato niso upale ukiniti takoj, so pa naredile vse, da bi bil obisk kar najmanjši ali otežen. To je tudi na Kamniškem privedlo do posameznih protestov.²⁶ Kljub vsemu je območje kamniškega okraja beležilo visok odstotek otrok, ki so verouk obiskovali v osnovnih in srednjih šolah, še več let po vojni.²⁷ Na področju kulturno-prosvetnega dela smernice svetujejo, naj se organizirajo mladinski pevski zbori, inštrumentalni sestavi in igralske skupine v poljubnih zasedbah. »V čim večji meri naj prirejajo mladinske predstave, obenem pa naj sodelujejo na mitingih, skupno z našo vojsko ali politično oblastjo. Na šoli naj se snujejo knjižnice, čitalnice, kulturni krožki ter prirejajo razni bralni večeri, predavanja in podobno. Pri vseh prireditvah sodelujte z roko v roki z ZSM [ZSM – Zveza socialistične mladine, op. A. K.].« Glede sprejema otrok v mladinsko organizacijo smernice določajo, naj bo odslej »sprejem masoven«, naj se ne ozirajo »zgolj na politično resnično zanesljive učence«, temveč naj sprejmejo tudi vse »oportunistične elemente«. Med preostalim smernice uvajajo tudi način naslavljanja in pozdravljanja učiteljev, ki je v šolstvu ostal v rabi vse do leta 1991: »Učenci naj pozdravljajo svoje učitelje izven šole z 'Zdravo', v šoli pa, ko vstopi v razred, da mirno vstanejo. Naziv gospod, gospa ali gospodična odpade in se odslej nazivajo s tovarišem ali tovarišico ter vikajo.«

Konec julija 1945 je upravitelj Petrič znova poročal o stanju šole. »Šolsko poslopje je požgano. Ohranjene so stene, del strehe ter kletni prostori (bivša gospodinjska šola), v katerih je zasilno preurejena učilnica, da se je vršil do 15. VII. redni pouk.« O obnovi pravi, da se »še ni pričela, pač pa se vrše priprave. S šolskimi otro-

ci in mladinkami smo odstranili ruševine, pomagat so prišle mladinke iz Kamnika, ki so pridno kopale odpadli material in ga vozile na dvorišče. Za čiščenje bo treba še veliko dela, ki ga bodo obavili domačini. 14. t. m. je prišla na šolo Komisija iz Prosvetnega ministrstva, ki je odredila, da se s popravilom takoj prične. Gradnjo stavbe je prevzelo gradbeno podjetje Medved, ki je šolo tudi gradilo. V projektu je dvig šolskega trakta za eno nadstropje, da se s tem pridobi 2 novi učilnici. Za gradnjo imamo nakazilo 2000 kg žganega apna, ki ga bodo domačini sami ugasili, prav tako imamo 610 m³ [nečitljivo, op. A. K.] lesa za ostrešje in stropnike.« Les so dali ljudje sami. Učitelj ponovno poroča, da »je kraj hribovit in je dovoz materiala zelo otežkočen, velika ovira je tudi pomanjkanje delovne moči. Večina moških je pri vojaki, doma so le starejši gospodarji, ki pa so sami preobremenjeni z delom na svojih posestvih.«²⁸ Šolska kronika sicer poroča, »da imajo za obnovitvena dela le malo zanimanja. Pri ljudeh vlada velika brezbriznost, katere vzrok je pasivnost nekaterih članov gradbenega odbora.« Nato opozori tudi na odsotnost moških in na to, da so ljudje »za časa okupacije zaradi stalnih hajk silno trpeli, saj imajo poleg šole, župnišča in prosvetnega doma uničenih več hiš in gospodarskih poslopij.« Na koncu vseeno pripomni, da »kljub vsem tem vzrokom pa se tukajšnje prebivalstvo premalo zaveda svojih dolžnosti in nima prav nič dobre volje, da bi se zgradba obnovila.«²⁹

Okrajne oblasti so v podeželskih učiteljih videle tudi svojo podaljšano roko, ki naj bi urejala tudi stvari, ki sicer niso neposredno povezane s šolskim delom. Zelo pogosto so bili pozivi in okrožnice naslovljeni hkrati na organ lokalne uprave, kakršen je bil npr. krajevni narodnoosvobodilni odbor (NOO) in lokalno šolsko upraviteljstvo. Šolniki so tako dobivali pozive k pripravi karakteristik za posameznike z njihovega območja, vključeni so bili v popise različnih inventarjev ipd.³⁰ Poročila prosvetnih delavcev okrajnim oblastem so bila uporaben vir informacij o dogajanju na terenu, še posebej razpoloženju prebivalstva do oblasti in njenih ukrepov. Učitelji so bili v tem oziru voljno orodje, saj so bili eksistenčno in karierno popolnoma vezani na voljo okrajne oblasti, ki je prosto odločala o njihovih nastavitvah, premestitvah, stanovanjskih razmerah in jih tudi pogosto nadzirala. V očeh poveljnih oblasti je bil tako učitelj ne le posredovalec znanja in organizator kulturnega življenja, ampak tudi animator političnega življenja v svojem šolskem okolišju. Moral je dajati vtis zavzetega, prepričanega in zanesljivega privrženca nove družbene ureditve ter biti s tem zgled prebivalstvu v lokalnem okolju. Razumljivo je, da je nova oblast od učiteljev zahtevala, da pojasnijo, kako so delovali med vojno.³¹ Največ zaupanja so uživali učitelji, ki so se med vojno pridružili partizanskemu gibanju in

26 O enem takšnih je v začetku leta 1946 razpravljala na sestanku tudi kamniška mestna Komunistična partija. Šlo je za protest članic Antifašistične fronte žena (AFŽ) iz Košič, ki so se odločile, da »ne bodo več hodile na sestanke, dokler se ne bo poučeval verouk v šoli«. Vir: ZAL, KAM 126, Okrajni komite ZKS Kamnik, 1945–1952, t. e. 7, Zapisnik sestanka mestnih celic 1 in 2 25. 1. 1946.

27 Še leta 1947 je npr. verouk v kamniškem okraju v šoli obiskovalo 98,60 % osnovnošolcev, pri čemer v treh šolah ni bilo veroučitelja, na preostalih 35 pa je bil obisk popoln na kar 23 osnovnih šolah. V nižjih razredih srednjih šol je istega leta verouk v šoli obiskovalo 460 dijakov ali 83,33 %. Vir: Tršan, Lojz: *Pouk verouka v Sloveniji leta 1947*, Arhivi: glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije, let. 18, št. 1/2 (1995), str. 103–105.

28 ZAL, KAM 88, t. e. 2, mapa Okrajni odbor OF Kamnik, šolski odsek, Poročilo o stanju, 21. 7. 1945.

29 ZAL, KAM 134, t. e. 38, Šolska kronika ljudske šole na Selih, Kronika od osvoboditve do pričetka šol. leta 1945–1946.

30 Npr. Smernice za pevovodje, dopisništvo, narodna imovina, 5. 9. 1945, Vprašalne pole, karakteristike, začetek pouka na gimnaziji, 26. 9. 1945, ZAL, KAM 88, t. e. 2, mapa Okrajni odbor OF Kamnik, šolski odsek.

31 ZAL, KAM 88, t. e. 2, mapa Okrajni odbor OF Kamnik, šolski odsek, okrožnica Ureditev personalnih vprašanj, 9. 7. 1945.

morda tudi delovali kot partizanski učitelji. Šolniki so bili pred začetkom prvega povojnega šolskega leta deležni izobraževanj, ki so bila obvezna in predvsem politične narave. V arhivskem gradivu šole se je ohranilo eno od vabil na izobraževanje, in sicer na »informativni politični tečaj«, ki ga je Franc Petrič prejel v začetku avgusta. Tečaj je potekal v Kamniku od 20. do 24. avgusta 1945. Težke razmere v prvem povojnem poletju na Kamniškem jasno kažejo navodila za udeležence. Tistim, ki se v času tečaja niso mogli prehranjevati doma ali »pri znancih«, so npr. zagotovili »obed po čim nižji ceni. S seboj pa bodo morali prinesiti jedilni pribor, krožnik ali skodelo.« Udeležencem, ki zaradi oddaljenosti niso mogli prenočevati doma, so obljubili prenočišče, s seboj pa so morali prinesiti »primerno odejo.«³² Velik poudarek je bil na samoizobraževanju učiteljev. Od avgusta 1945 so bili na vseh šolah, kjer sta delovala vsaj 2 učitelja, obvezni študijski krožki, na katerih naj bi preučevali »vsa tekoča politična vprašanja in kulturna vprašanja na osnovi časopisja, brošur in drugih virov.«³³ Politični referati in poročila so postali stalnica na učiteljskih konferencah. Konec novembra 1945 so vsem učiteljem v okraju naročili, naj okrajnim šolskim nadzornikom do 1. decembra predložijo »brez izjeme« referat z naslovom Šolska vzgoja in izobrazba v luči programa OF. Poleg tega obveznega referata, naj bi napisali tudi dva neobvezna z naslovoma Moje izvenšolsko delo in Moj razred.³⁴

Oblasti so organizirale tudi izobraževanja nepolitičnega značaja. V arhivskem gradivu selske šole se je ohranilo skoraj komično vabilo, s katerim je NOO Kamnik Franca Petriča v drugi polovici decembra 1945, tik pred njegovim odhodom s Sel, povabil na tečaj »šminkanja«, ki je bil 23. 12. 1945 v Ljubljani. Stroške tečaja je nosilo ministrstvo za prosveto, pot pa so si morali udeleženci plačati sami. Vabilo se je zaključilo z naročilom, da se vabljeni tega tečaja »sigurno udeležite, če bi se pa stavile slučajne nepremostljive zapreke, določite za to nekoga drugega iz vašega okrožja, ki bi prišel za to v pošte.«³⁵ Iz pregledanega arhivskega gradiva ni mogoče ugotoviti, če se je zgarani selski učitelj prepotrebne tečaja udeležil.

Šolsko leto 1945/46

Kot smo videli, se je pouk na selski šoli pričel takoj po vrnitvi šolskega upravitelja Franca Petriča na Sela konec junija 1945. Pouk za 151 vpisanih otrok je potekal v zasilni učilnici, nekdanji kletni kuhinji, in je trajal do 15. julija.

Šolsko leto 1945/46 se je uradno pričelo 15. oktobra 1945. Konec septembra je Okrajni NOO Kamnik vodstvom šol naročil, naj pripravijo vse potrebno za nemoten pouk. Vsi učitelji so morali biti na službenih mestih od 1. oktobra dalje, do začetka pouka so se morale izvesti tudi šolske konference. Šolskim upraviteljem in nadzornikom je bilo naročeno, naj natančno spremljajo nastop službe novopostavljenih učiteljev. Prošnje za bolezenski dopust »naj pri na novo postavljenih dosledno odklanjajo, primere izostankov pa takoj javljajo nadrejeni oblasti.«³⁶

Po navedbi Šolske kronike naj bi se pouk na Selih v šolskem letu 1945/46 pričel že 11. oktobra. Šolska kronika poroča o dokaj kaotičnih kadrovskih razmerah v tem šolskem letu. Septembra se je na selski šoli upravitelju Petriču pridružila učiteljica Marinka Rožič, ki je na Selih z njim poučevala že od leta 1938,³⁷ ponovno pa je bila nastavljena za učiteljico na selski šoli 10. 9. 1945.³⁸ Učiteljica Rožičeva je bila že dober mesec po nastavitvi, 15. oktobra, prestavljena na šolo v Šinkov Turn, tako da je Petrič na šoli do 1. novembra ponovno poučeval sam. Z začetkom novembra je bila na šolo nastavljena učiteljica tečajnica Adela Troha. Po vsega 2 tednih odsotnosti se je na selsko šolo s 1. novembrom 1945 iz Šinkovega Turna vrnila Marinka Rožič. Trije učitelji so na Selih delovali do sredine januarja 1946, ko je bil Franc Petrič prestavljen v ljubljansko gluhošolsko tečajnico Adela Troha pa v rodno Babno Polje. Od sredine januarja do aprila 1946 je vse učence sama poučevala Marinka Rožič. Aprila 1946 je službo učiteljice nastopila Bogomira Švigelj, ki pa je bila po vsega treh tednih premeščena v Ljubljano na »oddelek za slepe«. 6. maja 1946 je na Sela prispela Franciška (Radka) Vrečar, kasneje poročena Veršnik.³⁹ Radka Veršnik je bila najdlje delujoča učiteljica v zgodovini selske šole, saj si je na Selih ustvarila družino ter tu poučevala in vodila šolo (kasneje podružnico) vse do 1981. Šolska kronika kot glavni razlog za hitro menjavanje učiteljev navaja pomanjkanje stanovanj za učitelje in tudi hrane.⁴⁰ Med učiteljicami, ki so v začetku junija 1946 podpisale zapisnik o nadzoru na šoli, najdemo tudi Marijo Grošelj.⁴¹ Zapisnik navaja, da je prišla na selsko šolo 18. maja. Navedena je še

32 ZAL, KAM 88, t. e. 2, mapa Okrajni odbor OF Kamnik, šolski odsek, Informativni politični tečaj za učiteljstvo, 1. 8. 1945.

33 ZAL, KAM 88, t. e. 2, mapa Okrajni odbor OF Kamnik, šolski odsek, Študijski krožki, organizacija in program, 14. 8. 1945. Kot navedeno, je za študijsko gradivo služilo tudi dnevno časopisje, predvsem najbolj razširjena povojna časopisa *Ljudska pravica*: glasilo Komunistične partije Slovenije in *Slovenski poročevalec*: glasilo Osvobodilne fronte. Posebno *Ljudska pravica* je v prvem povojnem obdobju pogosto vsebovala prispevek »Kako beremo to številko Ljudske pravice?«, v katerem so bralce posebej opozarjali na prispevke, primerne za študijske in propagandne namene. Obe glasili sta bili pod popolnim nadzorom povojnih oblasti. Leta 1959 je iz obeh časopisov nastal današnji časopis *Delo*.

34 ZAL, KAM 88, t. e. 2, mapa Okrajni odbor OF Kamnik, šolski odsek, Referati učiteljstva, 25. 10. 1945.

35 ZAL, KAM 88, t. e. 2, mapa Okrajni odbor OF Kamnik, šolski odsek, Tečaj za šminkanje, 18. 12. 1945.

36 ZAL, KAM 88, t. e. 2, mapa Okrajni odbor OF Kamnik, šolski odsek, Pričetek rednega pouka, nastop službe novonastavljenega učiteljstva, 25. 9. 1945.

37 80 let šole na Selih, str. 23.

38 ZAL, KAM 88, t. e. 2, mapa Okrajni odbor OF Kamnik, šolski odsek, Rožič Marinka, postavitev za učit. na Selih, 10. 9. 1945.

39 ZAL, KAM 134, t. e. 38, Šolska kronika ljudske šole na Selih, Kronika za šolsko leto 1945/46.

40 »Glavni vzrok je bilo pomanjkanje stanovanja, hrano pa je bilo sploh težko dobiti. Naj omenim samo to, da sta tov. Švigljeva in tov. Vrečarjeva svoje skromno kosilce kuhali na železnem štedilniku pri 75 letnem organistu tov. Šuštarju.«

41 ZAL, KAM 88, t. e. 3, Zapisnik o nadzoru na osnovne šole na Selih, dne 6. in 7. junija 1946.

med prisotnimi na konferencah 28. junija in 17. septembra 1946. Nato se v ohranjenih dokumentih selske šole ne pojavlja več.⁴²

V šolo je bilo v šolskem letu 1945/46 vpisanih 162 otrok (100 dečkov in 62 deklic), ki so bili razdeljeni v 4 oddelke: dva oddelka sta bila za prvošolce (I. A in I. B), 2. in 3. razred sta bila združena v II. oddelku, otroci 4. razreda pa so bili v III. oddelku. Ker je bila na voljo le ena učilnica, je pouk potekal celodnevno, v dveh izmenah in od ponedeljka do petka. Vsak oddelek je imel pouk 3-krat tedensko: prvošolci so k pouku prihajali popoldne od 13.00 do 16.30, učenci 2., 3. in 4. razreda pa so se zvrstili dopoldne od 8.00 do 12.00.⁴³ Na udeležbo otrok pri pouku je vplivalo veliko dejavnikov, najbolj pa velika oddaljenost nekaterih vasi od šole (predvsem Bela Peč, Sovinja Peč in Poljana), pozimi pomanjkanje obutve, obleke in ostre vremenske razmere (nizke temperature, visok sneg z zameti). V toplejših delih leta pa so starši otroke zadržali doma, da so pomagali pri kmečkih opravilih.⁴⁴ Zaradi precejšnjega izostajanja otrok iz oddaljenih vasi se v zapisniku o nadzoru selske šole iz aprila 1946 pojavi predlog, da »bi bilo potrebno otvoriti za Savinjo peč, Belo peč in Poljano oddelek za oddaljene (ekskurendo). Sedež tega oddelka bi bil najbolj primeren v Poljani. To bi bilo treba ukreniti radi tega, ker so komunikacije do šole zlasti v zimskem času zelo otežkočene in pouk pri teh otrokih zelo trpi.«⁴⁵ Že omenjeni šolski nadzor junija 1946 ni več predlagal dislocirane enote, ampak »da se za te oddaljene otroke ustanovi na šoli, ko bo popolnoma dograjena, oddelek za oddaljene, ker iz tako oddaljenih krajev ni mogoče, da bi otroci posečali vsakodnevni pouk.«⁴⁶

Veliko število otrok in majhno število učiteljev je nujno imelo za posledico disciplinske težave. Na učiteljski konferenci 26. 3. 1946, na kateri sta bili prisotni šolska upraviteljica Marinka Rožič in učiteljica Bogomira Švigelj, je Rožičeva poročala, da se še vedno pozna, »da je nemška šola v pogledu znanja, vzgoje in discipline pustila katastrofalne posledice. Nekateri otroci so zelo nedisciplinirani in podivjani. Ker imamo na šoli pionirsko organizacijo, zato naj učenci sami odpravljajo nediscipliniranost in nedelavnost z medsebojno kritiko na svojih mladinskih pionirskih sestankih in tako vplivajo na nedelavne in nedisciplinirane tovariše. Pri tem delu naj bo v pomoč učiteljstvo, ki naj pazi,

da se mladinci pokoravajo potrebam ljudske skupnosti. Pot do take discipline naj bo prirodna, človeška: s svetovanjem, vzgledi, pohvalo, – pa tudi s kaznimi, sicer ne telesnimi, napotimo otroka, da se pokori celoti. Tako bomo vzgojili discipliniranega človeka, ki bo do samega sebe, do sočloveka in do kulturnih dobrin kritičen, v delu samoiniciativen in požrtvovalen, torej tak, kakršnega potrebuje domovina.«⁴⁷ V pionirski organizaciji, katere obstoj v svojem poročilu z dne 3. 7. 1945 skupaj z ZSM omenja že Franc Petrič,⁴⁸ sta učiteljici videli pomembno vzgojno pomoč, ki naj bi sama skrbela za primerno vedenje svojih članov in jih po potrebi tudi sama disciplinirala. Takšno pojmovanje pionirske organizacije je bilo v skladu s tedanjo uradno propagando. Pionirska organizacija naj bi učencem določala »kot glavno dolžnost učenje in disciplino«, skrbela naj bi za enako dostopnost kulturnih dobrin in izobraževalnih možnosti za mestne in podeželske otroke. Delovala naj bi kot samostojno telo, po možnosti ne v povezavi s šolo, kar je bila pri nas sicer splošna praksa ves čas obstoja organizacije.⁴⁹ Njeni člani naj bi se razvijali vsestransko, kar naj bi jim omogočale različne sekcije znotraj organizacije. »Enostranskost se onemogoča s tem, da vsi otroci preidejo skozi vse sekcije, tako dramsko, glasbeno, tehnično, zgodovinsko, zdravstveno, kulturno, v kateri deček ali deklica pokaže največ volje in sposobnosti, v tisti se bo kasneje razvijal. Skozi kolektivno učenje bomo lahko skoraj popolnoma odpravili pojavo slabega učenca, kakor so jo odpravili sovjetski pionirji.«⁵⁰ Na selski šoli so pionirsko organizacijo vzeli zares: v prvem povojnem letu je imela tedenske sestanke, člani pa so bili vsi učenci. Organizacija ni nikoli zaživela samostojno, kot je to predvidevala teorija. Podobno je bilo z vsemi povojnimi množičnimi organizacijami na podeželju: v vseh so bili duša delovanja pogosto prav učitelji. To je bilo opaženo tudi v nadzoru šole aprila 1946, pri katerem so ugotovili, da so politične razmere v kraju »skrajno neugodne, kljub prizadevanju učiteljstva ni mogoče imeti z ljudmi sestankov. Organizacije sicer obstajajo formalno, vendar je delo v popolnem zastoju.« Poročilo dalje ugotavlja, da »nimajo vneme za kulturno izživljanje« in da že pred vojno v tej smeri »ljudje niso pokazali nobenega pravega interesa.«⁵¹ Ta navedba seveda ne ustreza resnici, saj je bilo predvojno kulturno življenje na Selih pestro, je pa res, da je praktično vsa izvenšolska kulturno-izobraževalna dejavnost potekala znotraj katoliškega prosvetnega društva in raznih stanovskih družb, ki so bile povezane z delom katoliške župnije,

42 ZAL, KAM 88, t. e. 1, Zapisniki krajevnega učiteljskega zbora 1945–1967, Zapisnika učiteljskih konferenc, 28. 6. 1946 in 17. 9. 1946.

43 Zapisnik o nadzoru šole, ki so ga opravili 5. aprila 1946 (ZAL, KAM 88, t. e. 3), navaja sledeč urnik:
I. A oddelek ima pouk ob ponedeljkih, sredo in petkih od 13.00 do 16.30,
I. B oddelek ima pouk v torkih, četrtek in sobotah od 13.00 do 16.30,
II. oddelek (2. in 3. razred) ima pouk ob torkih, četrtek in sobotah od 8.00 do 12.00,
III. oddelek (4. razred) ima pouk ob ponedeljkih, sredo in petkih od 8.00 do 12.00.

44 Šolska kronika za šolsko leto 1945/46 poroča: »Pouk je ovirala precejšnja oddaljenost od doma, v zimskem času zameti, poleti pa so starši pridrževali otroke doma pri poljskem delu. Precejšnja ovira pri šolskem obisku je bilo pomanjkanje obutve.«

45 Op. 41.

46 Op. 39.

47 ZAL, KAM 88, t. e. 1, Zapisniki krajevnega učiteljskega zbora 1945–1967, Zapisnik 3. redne konference, 26. 3. 1946.

48 Op. 22. ZSM – Zveza slovenske mladine. Po osvoboditvi se je preimenovala v Zvezo mladine Slovenije (ZMS).

49 »Zlogibali pa se bomo tudi organiziranju pionirskega odreda na šoli, kjerkoli bo to že mogoče. Razumemo, da je na šoli otroke najlažje dobiti, da je tukaj najmanj truda okrog same organizacije pionirskega odreda, saj sta na šoli učitelj ali profesor, je šolska disciplina itd. Toda nečesa, kar je doslej odbijalo pionirje: ni pionirskega življenja.« Vir: Nekaj misli o organizaciji in delu odrednih pionirskih svetov, pionirskih odredov, skupin in štabov, [Ljubljana]: Iniciativni svet Zveze pionirjev Slovenije [1950].

50 Pionirska organizacija, *Ljudska pravica*, I. 4, št. 122 (13. 9. 1945), str. 3

51 Op. 41.

česar pa povojna oblast ni želela vzeti na znanje, saj takšne vloge Cerkve ni bilo mogoče uskladiti s protikatoliško propagando povojnega časa.⁵²

Posebno težavne so bile v prvem povojnem letu življenjske razmere za selske učitelje. Učiteljica Radka Veršnik se takole spominja svojega prihoda na Sela maja 1946: »Tako sem odšla proti šoli, da se javim upraviteljici. Ob poti proti šoli so učenci sadili turške nageljne. Z njimi je bila tudi Marinka Rožič. Mojega prihoda se je razveselila. Povedala je, da bo delo težko, učiti bom morala tri razrede, dva v kombinaciji. Pogovor je nanesele tudi na bivanje, hrano in podobno. Kraj je bil reven, požgana šola je imela nacionalizirana dva prostora v župnišču. Kar tja so me poslali. Župnik Anton Pavlič mi je pokazal sobo. Bila je popolnoma prazna. V prvi pa je bilo nekaj šolskega pohištva. Od tu sem si izposodila omaro, mizo in stol. Posteljo mi je posodil mežnar. Bila je to železna, vojaška postelja. Za hrano je bilo hudo. Nikjer je ni bilo mogoče dobiti. Stisko je opazil mežnar, to je prav tisti mož s katerim sem prišla na Sela. Živel je v eni sobi, kjer je imel železni štedilnik. Dovolil mi je, da si tam kaj skuham. Ob 12. uri sem se vrnila v šolo, poročala, kako sem opravila in se hotela posloviti. Marinka me je povabila k 'Štajerju', kjer je stanovala, na kosilo. Nič posebnega ni bilo – krompirjev golaž ter zelo dobra mlečna kaša.«⁵³

Šolsko poslopje se je v šolskem letu 1945/46 pospešeno obnavljalo. »Do konca leta 1945/46 sta bili zgotovljeni dve učilnici (vendar še ne v intaktnem stanju), pisarna in veža. Za obnovo šole je nakazalo ministrstvo za gradnje 95.000 dinarjev,« poroča šolska kronika. »Ljudstvo je bilo šoli zelo nenaklonjeno. Pri obnovi šole je bilo skoraj popolnoma pasivno. Pri ljudeh se opaža precejšen egoizem, kar je zaslediti tudi pri otrokih v šoli. [...] Pri obnovi je sodelovala šolska mladina, v kolikor se tiče del, ki jih zmore. Pomagala je pri odstranjevanju nepotrebne in donašanju novega materiala.«⁵⁴ Sredi decembra 1945 je republiško prosvetno ministrstvo selski šoli nakazalo 2.829 din »za najnujnejše stvarne potrebščine /za čiščenje, samoučila, pis. potre., učil in knjižnice / ljudskih šol.«⁵⁵ V

začetku marca 1946 je okrajni Prosvetni odsek selsko šolsko upraviteljstvo obvestil, da je za obnovo selske šole na voljo 20.000 m³ lesa. Les naj bi bil sicer na voljo, a v resnici je bil še v gozdu. V obvestilu je bilo naročeno, naj šola stopi v stik s Krajevnim ljudskim odborom (KLO) Srednja vas, pod katerega krajevno pristojnost je šola spadala, »in poglejte v razlaščenih gozdovih, ki so v: Podhruški, Lokah, Znojile, Markovo, Trobelno in nato poročajte, iz katerega gozda boste dobili ta les.«⁵⁶ Šolsko upraviteljstvo naj bi nato na okrajnem Odseku za kmetijstvo pridobilo dovoljenje za sekanje in samo poskrbelo za posek, izvoz in pripravo lesa. Ni gotovo, če je prišlo do izkoriščanja odobrenega lesa. Obnovitvena dela so vseeno počasi napredovala. Vpogled v prostorske razmere na selski šoli ob koncu prvega povojnega šolskega leta prinaša zapisnik o nadzorovanju šole iz junija 1946.⁵⁷ Opiše jih takole: »V preteklem letu je bila zgradba prekrita, tako da stoji danes pod streho. V ostalem pa je neuporabna za šolske namene. Edino klet je ostala ob požaru nedotaknjena zato, ker je nad njo betonska plošča. V tej kleti je danes zasilni prostor, kjer se vrši šolski pouk. Velik je 17,10 m². [...] Učilnica, ki jo uporabljajo za pouk je v prizemlju in ne odgovarja niti svojim namenom, niti higijeni. V zimskih mesecih je močno vlažna in hladna. Sicer je v njej železna peč, ki pa je samo provizorična in ne more ogreti vsega prostora. [...] Ob stavbi je z deskami zgrajeno zasilno stranišče, ki je nehigijenično.«

V ohranjeni dokumentaciji šole najdeta svoj odmev tudi sprememba družbenega sistema in uveljavljanje komunistične ideologije. Mnogo bolj kot v šolski kroniki je menjava ideološkega okvira vidna v zapisnikih učiteljskih konferenc, v katerih so v tem obdobju na dolgo in široko popisani politični dogodki, govori političnih veljakov in tudi spominske obletnice medvojnih dogodkov ali dogodkov, povezanih z rusko revolucijo.⁵⁸ Zanimiv vpogled v nazorske spremembe dajejo različne okrožnice, ki so jih šolskim upraviteljem pošiljale okrajne prosvetne oblasti, ki so bile seveda popolnoma v partijskih rokah. V gradivu selske šole se je ohranil seznam izločenih knjig, ki jih je bilo potrebno izločiti iz obtoka, torej tudi iz šolskih knjižnic.⁵⁹ V selskem primeru seznam ni prišel zelo v poštev, saj sta obe knjižnici, šolska in društvena, med vojno zgoreli. Seznam izločenega knjižničnega gradiva, pod katerega se je podpisal takratni okrajni načelnik prosvetnega odseka Ivo Zorman, se nanaša tako na knjige, revije in časopise. Po samem seznamu števila izločenih knjig ni mogoče natančno določiti, saj seznam v nekaterih primerih določa le izločitev določenih del posameznih avtorjev, pri drugih določa izlo-

52 Središče predvojnega kulturno-prosvetnega življenja na Selih je bil prosvetni dom, ki je bil zgrajen v letih 1922–1923. V njem so poleg gledaliških predstav in poučnih predavanj prirejali tudi higienske ter gospodinjske tečaje ter tečaje ročnih del, služil je tudi kot razstaveni prostor. Čeprav sta bili dekleška in fantovska Marijina družba (ustanovljeni v letih 1904 in 1905) predvsem verske narave, sta se ves čas svojega obstoja ukvarjali tudi s kulturno dejavnostjo, predvsem z recitacijami, petjem in gledališkimi nastopi. Leto 1922 je bilo ustanovljeno Slovensko katoliško prosvetno društvo na Selih, ki je kulturno dejavnost močno okrepilo, med drugim je imelo tudi svojo knjižnico, ki je ob ustanovitvi leta 1924 štela 280 knjig in bila naročena na 15 časopisov. Vir: Kaštrun, Danijel: *Kronika*, str. 9, 10, 25, 27. Tudi Franc Petrič konec julija 1945 poroča Prosvetnemu odseku Okrajnega odbora OF Kamnik, da je »pred okupacijo obstajala gledališka družina, ki je štela ca. 15 moških in 18 ženskih članov in prirejala od časa do časa razne gledališke igre. Društvo je imelo svoj prosvetni dom z odrom, ki pa je bil v času okupacije z vsem inventarjem požgan.« ZAL, KAM 88, t. e. 2, mapa Okrajni odbor OF Kamnik, šolski odsek, Popis glasbenih in dramskih društev, 24. 7. 1945.

53 80 let šole na Selih, str. 79.

54 Op. 37.

55 ZAL, KAM 88, t. e. 2, mapa Okrajni odbor OF Kamnik, šolski odsek, Dotacija ljudskim šolam, 15. 12. 1945.

56 ZAL, KAM 88, t. e. 3, Obvestilo, 8. 3. 1946, Razdelitev kontingenta za les, 8. 3. 1946.

57 Op. 40.

58 Že v zapisniku 1. redne konference tako beremo v točki »Spominski dnevi« sledeč seznam: »7. 11. 1917, Začetek velike okt. revolucije v Rusiji (25. okt.); 7. 11. 1942, boji II. grupe na Dobrovljah nad Sav. dol. (6.000 Nemcev napade pri Št. Joštu slov. bataljon, ki se je ves prebil. 7. 11. 1944, smrt Franca Rozmana-Staneta (komandanta N. O. V. Slovenije) in tovarišev.« ZAL, KAM 88, t. e. 1, Zapisniki krajevnega učiteljskega zbora 1945–1967, Zapisnik 1. redne konference, 9. 11. 1945.

59 ZAL, KAM 88, t. e. 2, mapa Okrajni odbor OF Kamnik, šolski odsek, Seznam izločenih knjig, 9. 1. 1946.

Zimski pogled na Sela z Zahribja, 2019 (Foto: Andrej Kotnik)

čitev vseh del posameznega avtorja. Spremni dopis določa tudi izločitev drobnega tiska nekaterih založnikov, katerih izdaje označuje kot »nasproten osvobodilni borbi« (gre za tiske Misijonske tiskarne v Grobljah in Salezijanske knjižnice itd.). Dopis naroča tudi izločitev del »znanih fašističnih ideologov«, ki pa jih poimensko ne našteva. Med izločenimi najdemo pesniško zbirko *V ognju groze plapolam* Kamničana Franceta Balantiča, izločeni so bili vsi spisi Marka Bajuka, Lamberta Ehrlicha, Zorka Simčiča, Aleša Ušeničnika, škofa Gregorija Rožmana, Cirila Žebota, seveda tudi Narteja Velikonje in številnih drugih. Med izločenim gradivom je tudi takšno, ki bi ga še danes smeli šteti za dela fašistične propagande, v veliki večini pa gre za avtorje, ki so se med vojno znašli na protirevolucionarni strani, ali pa se s komunistično revolucijo v svojih delih niso strinjali oz. so ji nasprotovali. Posebej so navedene izločene nabožne knjige. Med izločenimi serijskimi publikacijami najdemo vse koledarje, ki so izšli v času okupacije, pa tudi medvojne letnike nekaterih revij in časopisov.⁶⁰ Čeprav na Selih navodilo o izločitvi knjig ni imelo posebnih posledic, pa lahko sklepamo, da so bili knjižnični fondi knjižnic, ki so preživele okupacijo in medvojne požigalniške akcije, znatno osiromašeni. V decembru leta 1945 je šolarjem kamniškega okra-

ja, prvič po letu 1940, kazalo, da jih bo morda obiskal sv. Miklavž. Prvi in takrat v teh krajih še edini dobri mož seveda ni mogel priti kar tako, ne da bi mu nova oblast predpisala, kaj lahko govori in česa ne. Dne 4. 12. 1945 so tako na selski šoli prejeli okrožnico,⁶¹ datirano s 30. 11. 1945, s katero je NOO Kamnik skušal odrediti negotovosti kulturne delavce, »ki si še vedno niso na jasnem, ali naj se letos miklavževanje vrši in kako naj se vrši.« V okrožnici, pod katero se je podpisal načelnik Prosvetnega odseka Ivo Zorman, najprej pritrdijo, da je miklavževanje »star običaj, ki je globoko vkoreninjen v naših ljudeh. Radi tega nikakor ne gre, da bi to praznovanje odpravili. Pač pa naj se vrši v naprednem duhu, prevzgoji naj otroka v novega človeka. V ta namen moramo seveda izvesti pravilno bistveni del miklavževanja, to je nagovor in obdarovanje.« Nato so našteje smernice, po katerih naj se oblikujejo Miklavževi nagovori: »1. Miklavž naj poudari, da prvič, odkar nas obiskuje, stopa na svobodna slovenska tla, med svobodno ljudstvo, ki si je z lastno silo priborilo samostojno državnost. 2. Vse peklenske sile fašističnih okupatorjev so navalile na slovensko zemljo, jo hotele uničiti in iztrebiti našega človeka. Njemu je bilo tedaj tesno, ko je videl da nas bodo poteptali kakor črva. Močno pa se je razveselil, da se je najboljši del našega ljudstva uprl in tako rešil smrti ves narod. 3. Objasni naj, zakaj od 1941. leta dalje ni mogel

60 Gre za Čas (vsi letniki, ki so izšli v dobi okupacije), *Dom in svet* (medvojne številke), *Kmečka žena*, *Katoliška akcija* (vsi letniki), *Naš list* (letnik 1945), *Obisk* (letniki 1940–45), *Obzornik* (letnik 1944), *Slovensko domobranstvo* (vse številke), *Slovenska mladina* (letnik 1945), *Vigred* (1941–1944) in *Zlatorog* (časnik slovenskega domobranstva, od 1944 dalje, op. A. K.).

61 ZAL, KAM 88, t. e. 2, mapa Okrajni odbor OF Kamnik, šolski odsek, Miklavževanje, 30. 11. 1945.

prihajati med mladino in naj močno podčrta, da je zasledoval naše delo v osvobodilnem gibanju. Ostro naj postavi ločnico, po kateri je presojal ljudi: dobri so oni, ki so osvobodilno borbo podprli in v njej sodelovali – tem gre pohvala in nagrada; slabi pa so oni, ki so se udinjali okupatorju, ki so ovajali, izdajali in podpirali odpadniško domobranstvo. 4. Za konec naj pove, da bo zapisoval dela ljudi in bo v bodoče pripravil darila po temle vidiku: dober in pošten je tisti, ki se dobro razume s sosedi, ki ne mrzi ali podcenjuje delavca, kmeta ali delavnega izobraženca, ki je strpen, ki ima rad ostale jugoslovanske narode, ki spoštuje ljudsko oblast in se ji podreja, ki vestno izpolnjuje vse, kar mu narekuje nova šola, ki se marljivo uči, ki je dober pionir in mladinec.« Nato sledi še navodilo, naj se ves morebitni dobiček od prireditve nameni za obdarovanje partizanskih sirot in borcev, če pa bodo v okviru miklavževanja tudi gledališke igre, »naj se prilagodijo duhu časa.« Na koncu sledi še navodilo, naj vsi prireditelji miklavževanj »pošljejo na naš oddelek Miklavžev nagovor v dvojniki, najkasneje 2 dni pred prireditvijo.« Selska šolska kronika in zapisniki učiteljskih konferenc ne navajajo, da bi se miklavževanje leta 1945 v resnici zgodilo, prav tako o tem molči župnijska kronika. Morda si ga v od vojne še vedno zelo razbolelem okolju nihče v resnici ni želel, morda ga pod navedenimi pogoji, ki so prišli tik pred zdajci, ni bilo mogoče organizirati. Morda pa so se v okolju, v katerem je bilo v javnosti zamolčanih toliko žrtev medvojnega nasilja, vseeno zavedali,⁶² da bi prireditev s takšnim propagandnim govorom dodatno vtirala sol v odprte vojne rane prebivalstva in so se ji zato preprosto odpovedali.

Povojna oblast je zgodovino za šolsko rabo spisala na novo, skozi prizmo komunistične ideologije in v luči pravkar končane vojne, katere pomen, potek in dosežke je bilo potrebno prilagoditi propagandnim potrebam novega režima. O pomembnem mestu šolskega pouka zgodovine zgovorno priča tudi dejstvo, da v poročilih o nadzorovanih šole običajno najdemo informacije, pri kateri učni snovi so posamezni oddelki in če so jo učiteljice podale z ustreznimi ideološkimi poudarki. Konec marca 1946 je na Sela prispela okrožnica kamniškega OLO, ki je naročala učiteljem, kako naj pri pouku zgodovine odmerjajo čas obdobju II. svetovne vojne, kako drugim obdobjem in kako naj prikazujejo lik partizanskega borca. Učiteljem so pojasnili, »da je treba seznaniti otroke pri zgodovinskem pouku predvsem z zgodovino osvobodilne borbe od leta 1941–1945 in z zgodovinskimi dejstvi, ki so se odigrala v dobi po osvoboditvi do danes. Šele nato naj učiteljstvo pristopi k podajanju zgodovinske učne snovi iz starega, srednjega in novega veka. Pripominjam tudi, da partizan-

62 V mislih imamo predvsem 20 žrtev medvojnih partizanskih likvidacij in 11 domačinov, ki so padli kot mobiliziranci v nemški vojski. Obe skupini, ki skupaj predstavljata kar 42,47 % vseh vojnih žrtev na selskem območju, sta bili po vojni izločeni iz kolektivnega spomina. Ko je npr. leta 1965 Zveza borcev Srednja vas ob vhodu v selsko šolo odkrila spominsko obeležje, so vanj vklesali imena 9 talcev, 2 taboriščnikov, 12 žrtev tragedij pri Livkovih in Zgornjih Kočevarskih ter imena 9 padlih udeležencev NOB, skupaj 32 imen, kar predstavlja 43,84 % danes znanih žrtev II. svetovne vojne s Selskega. Imena preostalih v javnem spominu pred osamosvojitvijo niso smela biti prisotna.

skega vojaka ne smemo predočiti otrokom kot kakega ubožca, ki so mu otroci nosili jedačo, marveč da je partizanska armada neka veličina.«⁶³

Zanimivo omembo, ki se verjetno nanaša na posameznike, ki so se po vojni pred novo oblastjo skrivali po gozdovih, najdemo v zapisniku učiteljske konference, ki je bila 27. maja 1946: »V zadnjem času je tukajšnje ljudstvo precej zbegano in preplašeno zaradi nepoznanih oseb, ki se nenadoma pojavijo iz gozda in celo z orožjem v roki napadajo predvsem žensko mladino.«⁶⁴

Šolsko leto 1946/47

Pouk v šolskem letu 1946/47 se je pričel 16. septembra 1946. Na selsko šolo je bilo to leto vpisanih 128 otrok (76 dečkov, 52 deklic). V začetku šolskega leta sta bili na šoli le Marinka Rožič in Franciška Vrečar, nato pa je prosvetni odsek poslal na Sela še Bogomira Zadka, ki je prevzel tudi mesto šolskega upravitelja.⁶⁵ Bogomir Zadek je službo učitelja na Selih opravljal le kak mesec, nato so ga na njegovo prošnjo premestili, saj zanj nikjer v vasi ni bilo mogoče dobiti stanovanja.⁶⁶ Konec oktobra 1946 je na šolo prišla učiteljica Antonija Mazovec in verjetno nekaj dni za njo še učiteljski pripravnik⁶⁷ Vladislav Rozman.⁶⁸ Učitelj Rozman je bil že marca 1946 prestavljen v Krašnjo, zato so bile ob kon-

- 63 ZAL, KAM 88, t. e. 3, Pouk nacionalnih predmetov, 25. 3. 1946.
- 64 ZAL, KAM 88, t. e. 1, Zapisniki krajevnega učiteljskega zbora 1945–1967, Zapisnik učiteljske konference, 27. 5. 1946.
- 65 ZAL, KAM 134, t. e. 38, Šolska kronika ljudske šole na Selih, Kronika za šolsko leto 1946/47.
- 66 80 let šole na Selih, str. 79.
- 67 Učiteljski pripravniki so bili učitelji, ki v času svojega službovanja na šoli še niso imeli opravljenega strokovnega (oz. usposobljenostnega) izpita. Imenovanje na mesto učiteljskega pripravnika je bilo na voljo absolventom 3-mesečnega učiteljskega tečaja. O učiteljskih tečajih *Ljudska pravica* maja 1945 pravi: »V tečaj se sprejemajo dijaki in dijakinje z dovršenim 18. letom starosti in vsaj štirimi razredi katerekoli srednje šole. Tečaji bodo trajali 3 mesece in se bodo zaključili z izpiti. Absolventi teh tečajev bodo takoj nameščeni kot začasni učitelji na osnovne šole, bodo pa v naslednjih letih dopolnjevali študije in zaključili izobrazbo, kot je bila doslej predpisana za učitelje.« (Učiteljski tečaji za učiteljske pripravnike, LP, let. 4, št. 2 (25. 5. 1945), str. 8.) Na mesto učiteljskega pripravnika so bili lahko imenovani tudi nekdanji partizanski učitelji samouki, ki so med vojno delovali v partizanskih osnovnih šolah. Od teh se je pričakovalo, da bodo v 5 letih po osvoboditvi opravili »učiteljski usposobljenostni izpit po posebnih predpisih, ki bodo veljali za te izpite. (Partizanski učitelj je zrasel v borbi in delu, LP, 26. 1. 1945, str. 4.) Čeprav so imeli učiteljski pripravniki enaka pooblastila in delovne obveznosti kot usposobljeni učitelji (Vir: Partizanski učitelj je zrasel ...), je Prosvetni oddelek za osnovno šolstvo Okrožnega odbora OF za Ljubljansko okrožje že sredi decembra 1945 poslal okrožnico, v kateri je okrajne šolske oblasti in šolske upravitelje opozoril, naj učiteljev pripravnikov ne zaposlujejo v zahtevnejših oddelkih, naj jih ne zaposlijo prekomerno, jim omogočijo čas za študij in skrbijo za njihov strokovni razvoj (ZAL, KAM 88, t. e. 2, mapa Okrajni odbor OF Kamnik, šolski odsek, Zaposlitev učiteljev novincev-tečajnikov, 15. 12. 1945).
- 68 Po šolski kroniki naj bi oba na Sela prišla konec oktobra, a na učiteljski konferenci dne 30. 10. 1946 V. Rozman še ni bil prisoten. ZAL, KAM 88, t. e. 1, Zapisniki krajevnega učiteljskega zbora 1945–1967, Zapisnik učiteljske konference, 30. 10. 1946.

cu šolskega leta na šoli le učiteljice Rožičeva, Vrečarjeva in Mazovčeva. Šolska kronika poroča, da so imeli tudi v tem šolskem letu učitelji »velike neprilike s prehrano. Tako vemo kakšne težave je imel tov. Rozman Vladislav in prav enake tov. Mazovčeva. Zadnja si je morala namreč kuhati po šoli in to pri tujih ljudeh. Največkrat pa je bilo kosilo skromno, ker se je zadovoljila s kruhom in marmelado«. Za slabo preskrbo s hrano je bila verjetno soodgovorna tudi »slaba letina, ki je v gorskih predelih prav občutno potipala kmeta« in je prispevala tudi k splošnemu nezadovoljstvu prebivalstva. Šolski obisk je bil v tem šolskem letu »jeseni in spomladi slab zaradi dela. Obisk šole je poslabšala tudi zima; mnogim zaradi pomanjkanja obleke in obutve, mnogim zaradi prevelike oddaljenosti od šole in s tem v zvezi zaradi slabih poti. Vemo, da beležimo zamude vedno istim otrokom. Šolski obisk je bil 90 %.« Ohranjenno gradivo selske šole sicer ne vsebuje vsega gradiva (npr. razrednic), po katerem bi dobili nekoliko natančnejši vpogled v razloge za šolsko odsotnost osnovnošolskih otrok v podeželskih hribovskih šolah. So se pa razrednice ohranile v gradivu osnovne šole na Vranji Peči, kjer so bile struktura prebivalstva in geografske razmere primerljive s tistimi na Selih.⁶⁹ Velik del odsotnosti je povezan s kmečkim delom in vpetostjo že zelo majhnih otrok v vsakdanji boj za preživetje, saj med razlogi za odsotnost učenca v šoli naletimo na opravila, kot so »orali«, »krave pasel«, »po opeko z mamo«, »ajdo mlatili«, »krompir spravljali«, »steljo nosila«, »šla v mlin«, »drva napravljali«, »korenje spravljali«, »klali«, »peso ruvali«, »po živež«, »grabili«, »pomagal žito peljati za obvezno oddajo« itd. Precej pogoste so bile odsotnosti zaradi bolezni. Redke so sicer dolgotrajnejše bolezenske odsotnosti, zelo pogoste pa so kratkotrajnejše zaradi zobobolov in različnih bolečin, ki so bile verjetno povezane tudi s pomanjkanjem obleke, obutve in težkim fizičnim delom. Tako so pogosti razlogi za odsotnost, npr. »roka bolela«, »noge bolele«, »vrat bolel«, »glavobol«, kot vzrok za odsotnost je opazno pogost tudi »oči bolele«. Precejšen del odsotnosti je bil posledica splošne revščine, ki se kaže v razlogih, kot so »ni imel čevljev«, »obleka v perilu«, »čevlji v popravilu«, »ni imel obutve« idr. Selski učitelji so v odsotnostih učencev zaradi dela doma prepoznali tudi »egoizem« staršev, saj otroke »pridržejo doma samo zato, da jim delajo in tako njim koristijo. Ne privoščijo pa koristi otroku, ker se ne zavedajo, da s tem napravljajo svojim otrokom veliko škodo v znanju, kajti bodočnost zahteva človeka z znanjem oboroženega.«⁷⁰

Tudi v šolskem letu 1946/47 so bili ljudje v očeh selskih učiteljev politično pasivni. »Odnos ljudi do NOF71 je hladen in tuj. Ljudje sicer niso nasprotni. To vemo iz NOB, ko je tukajšnje prebivalstvo silno veliko žrtvovalo bodisi v obleki, denarju, naturalijah, kakor tudi v človeških žrtvah. Za vse novo so pasivni, ker se nikdar niso zanimali za politično življenje,« pravi šolska kronika. Učitelji so ugotavljali, da so otroci doma pogosto deležni drugačne vzgoje kot v šoli. »Vzgoji je tukaj

treba posvetiti vso pažnjo, kajti na otroke v nekaterih slučajih tudi dom vpliva kvarno. Ljudje so kljub temu, da so v času okupacije mnogo pretrpeli in žrtvovali za našo stvar, nenaklonjeni novemu režimu. Marsikaj si tolmačijo nepravilno, n. pr. poudarjanje svobode. Pod svobodo si predstavljajo anarhijo.«⁷² K nenaklonjenosti do novega režima so nedvomno pripomogle visoke dajatve, še posebno obvezne oddaje pridelkov, ki so jih kmetje morali plačevati tudi ob slabih letinah, kakršno omenja kronika za šolsko leto 1946/47.⁷³ Šolska kronika ugotavlja, »da si ljudstvo še sedaj ni moglo preskrbeti najpotrebnejšega, kar je izgubilo med dolgotrajno vojno. Imamo dosti primerov razdajanja tu in tam, a vendar tega ni mogoče popraviti.« Večjo vnemo je v tem šolskem letu pokazala mladina, ki je redno tedensko sestankovala, poskrbela je »tudi za zabavo in razvedrilo: postregla nam je z dobro voljo z uprizorjenimi komedijami.« Še večje navdušenje pa je pokazala šolska mladina, ki je sodelovala na različnih proslavah, pripravljala pred prazniki kres na najbolj vidni točki – Gabrju. Udeleževali so se proslav v raznih krajih in prvič obiskali kino. Učitelji so opazili, da se odnos ljudi do nove oblasti počasi spreminja na bolje. »V zadnjem času smo zapazili napredek političnih prilik v tukajšnjem okraju. Vendar v nekaterih slučajih dom kvarno vpliva na učenca. Važno je torej, da spoznavamo otrokov dom, ter starše pridobivamo in prepričujemo, da je edino tista pot prava, katiro so nam načrtali tisti, ki so dali svoja življenja za svobodo. S tem bomo prepričali, da ne bo dom kršil to, kar govori šola,« preberemo v zapisniku učiteljske konference konec februarja 1947.⁷⁴

Šolsko poslopje se je v šolskem letu 1946/47 precej popravilo, čeprav so bile prostorske razmere za delovanje šole še zelo težke. Šolska kronika poroča: »Obnavljali smo in tako pripravili še eno učilnico in pa pisarno ter dvoje majhnih sob. Velika ovira pri gradnji je bilo pomanjkanje materjala, zato se je poslopje le postopoma obnavljalo. S pridnim in vztrajnim delom pa hočemo še naprej graditi in postaviti prav tako po-

69 KAM 103 – Osnovna šola Vranja Peč, a. e. 11, Razrednica, šolsko leto 1947/48. Razrednica vsebuje podatke za učence 1. in 2. razreda, torej mlajše otroke.

70 Op. 63.

71 Pravilno OF.

72 ZAL, KAM 88, t. e. 1, Zapisniki krajevnega učiteljskega zbora 1945–1967, Zapisnik učiteljske konference, 29. 1. 1947.

73 Od julija 1945 dalje so morali npr. rejci goveda od 1 krave letno oddati 250 l mleka, od 2 krav letno 800 l mleka, od 3 krav 1400 l mleka in od vsake nadaljne krave 800 l mleka več. Družinam, ki so redile eno ali dve kravi, pa so šteje več kot 4 člane, je bilo dovoljeno za vsakega nadaljnega člana oddati 50 l mleka letno manj (Uredba ministrstva za trgovino in oskrbo o preskrbi prebivalstva z mlekomo, Uradni list SNOS in Narodne vlade Slovenije, št. 15, 7. julij 1945). Predmet oddaje so bili tudi drugi kmetijski proizvodi, še posebno meso in žito. Ministrstvo za trgovino in preskrbo je oktobra 1945 izdalo uredbo o prepovedi klanja prašičev in o zakolu v sili goveje živine in prašičev (Uradni list SNOS in Narodne vlade Slovenije, I. I/II, št. 48, 31. oktober 1945). Isto ministrstvo je nato 3. novembra 1945 izdalo novo Uredbo o klanju prašičev in oddaji maščob (Uradni list SNOS in Narodne vlade Slovenije, I. I/II, št. 49, 3. 11. 1945), s katero je določilo pogoje za zakol prašičev in določilo, kolikšno količino slanine je potrebno oddati. Količina obvezne oddaje je bila odvisna od števila zaklanih prašičev in števila oseb v gospodinjstvu rejca. V avgustu 1945 je bila predpisana tudi oddaja žit (Navodilo št. 1 za izvrševanje Uredbe o odkupu in prometu krušnih žit v gospodarskem letu 1945/1946, Uradni list SNOS in Narodne vlade Slovenije, I. I/II, št. 17).

74 ZAL, KAM 88, t. e. 1, Zapisniki krajevnega učiteljskega zbora 1945–1967, Zapisnik učiteljske konference, 28. 2. 1947.

slopje kot je bilo pred vojno.« Besedilo šolske nekoliko dopolni še župnijska kronika, v katero je župnik Anton Pavlič za leto 1947 med drugim zapisal: »Spomladi je bila šola toliko popravljena, da so začeli poučevati v obeh učilnicah, da sta imeli dve učiteljici kuhinjo v bivši pisarni, stanovanje pa v bivši zgornji kuhinji in zgornji manjši sobi. Pred koncem šolskega leta se je še zadnja učiteljica iz župnišča preselila v šolo.«⁷⁵

O verouku v šolskem letu 1946/47 župnik zapiše, da so vsi učenci selske šole prinesli potrdila staršev, da želijo imeti v šoli verski pouk.⁷⁶ Verouk se je od leta 1946 dalje štel za »popolnoma prost«, torej popolnoma izbirni predmet. V gradivu selske šole se je ohranil dokument s konca maja 1946, ki vsebuje imena duhovnikov, katerim je dovoljeno poučevati verouk v šolah in na katerih šolah smejo poučevati. Na seznamu najdemo selskega župnika Pavliča, zanimivo pa je, da ne najdemo župnikov ali upraviteljev na Gozdu, v Nevljah,⁷⁷ v Šmartnem v Tuhinju, za župnijo Kamnik ni naveden ne župnik ne kak frančiškan.⁷⁸ V juliju 1946 so na selski šoli prejeli okrožnico Prosvetnega odseka pri OLO Kamnik, v kateri je bilo navedeno, da nobenega učenca ni dovoljeno siliti k verouku v šoli brez soglasja staršev in da ocena iz verouka ne vpliva na končni uspeh ob zaključku šolskega leta.⁷⁹

Knjige, ki so jih po okrožnici iz januarja 1946 izločali iz knjižnic, so nadomeščale nove, prepovedane avtorje pa so na knjižnih policah nasledili drugi, doslej širšemu krogu bralstva večinoma manj znani ter iz precej drugačnega kulturnega in ideološkega območja. V prvi polovici septembra 1946 so na Selih prejeli okrožnico okrajnih prosvetnih oblasti, s katero so jim – menda zato, ker naj bi učiteljstvo samo izrazilo željo – posredovali seznam avtorjev in njihovih del, ki naj jih predelajo »ali z individualnim študijem ali pri študijskih krožkih«. Poleg avtorjev iz železnega repertoarja tedanje slovensko-južgoslovske komunistične scene veliko večino preostalih predstavljajo sovjetski in vzhodnoevropski avtorji, kot so Lenin, Amosov, Stalin, Geršberg, Keržinski, Benediktov, Vlahov, Efimov, Aleksopulo, Oparin, Makarenko, Gončarov, Medinski, Esipov, Ilin, Dimitrov, Kalinin, Kornilov, Ananov, Mišulin in drugi. Večina naštetih del je bila v srbohvrvaščini, velik del tudi v cirilici.⁸⁰ Okolju, ki je bilo skoz tisočletje

v vseh ozirih del srednjeevropskega kulturnega prostora, je bilo tako namenjeno, da se bo na področju idejnih tokov v politiki in znanosti odslej oziralo predvsem proti vzhodu.

Šolsko leto 1947/48

Pouk na šoli se je pričel v ponedeljek, 15. septembra 1947. V šolo je bilo v tem šolskem letu vpisanih 137 otrok (77 dečkov, 60 deklic).⁸¹ V začetku šolskega leta so bile na šoli štiri učiteljice: Justina (Tina) Gorjup, Alojzija Košir, Marinka Rožič in Frančiška Vrečar. Alojzija Košir je že pred koncem oktobra 1947 na predlog poverjenišтва za prosveto odšla na šolo v Tunjice, saj je v zapisniku druge učiteljske konference, ki je bila konec oktobra 1947, že ne najdemo več med navzočimi. »Po stalnem moledovanju prosvetnega oddelka« je aprila 1948 odšla s Sel v Tunjice tudi učiteljica Tina Gorjup. »Tako je bil od aprila do konca šolskega leta celodnevni skrčeni pouk in to samo vsled pomanjkanja strokovnih kadrov.«⁸² Življenje na Selih je bilo, sodeč po zapisih v kroniki, še vedno težko, saj so imele učiteljice »večje nepravilike s preskrbo drv, dasiravno jim tudi s strani prehrane ni šlo najlepše, saj vemo, da sta si morali Rožič in Vrečar kljub celodnevni pouku sami kuhati, kajti pri ljudeh niso našle razumevanja.«⁸³ Kljub vsemu pa je v zapisniku o nadzorovanju šole iz marca 1948 navedeno, da »učiteljstvo je v kraju službovanja zadovoljno. Z ljudstvom je v dobrih odnosih in pomaga pri delu v vseh množičnih organizacijah.«⁸⁴ V resnici so bili selski učitelji v povojnem obdobju odločno preobremenjeni s poučevanjem, s prizadevanji za obnovo šole, z administrativnim delom, z vodenjem množičnih organizacij, s pomočjo KLO in s številnimi zahtevami, s katerimi so jih zasipale okrajne prosvetne in upravne oblasti. Če k temu prištejemo še neurejene stanovanjske pogoje, težave z osnovnimi dobrinami, kakršni sta prehrana in kurjava, ter popolno pomanjkanje prostega časa, je zelo razumljivo, da sta bili selski učiteljici, ki sta ostali sami na šoli, izčrpani. Tako sta ob omenjenem nadzorovanju šole obe učiteljici »izrazili željo, da bi raje poučevali vsak dan poldnevno tako, da bi imeli vsi razredi pouk 3x tedensko. Izjavili sta, da bo v tem primeru vendar možno predelati vso učno snov.« To možnost, da bi imeli posamezni razredi pouk vsak drugi dan, so podpirali tudi starši, ki so menda pritrdili, da bi v tem primeru otroke redno pošiljali v šolo, medtem ko to pri vsakodnevnem pouku ne bo mogoče zaradi dela doma. »Učiteljici ne

75 Kaštrun, Danijel: *Kronika*, str. 59.

76 Kaštrun, Danijel: *Kronika*, str. 58. Verouk v šoli so obiskovali samo učenci, ki so za to prinesli pisno prijavnico. Na prijavnici je moral biti podpis očeta (vir: Tršan, Lojz: *Pouk verouka v Sloveniji leta 1947*).

77 Verouk je v neveljski šoli od 4. 12. 1946 dalje poučeval frančiškan p. Martin Perc (vir: ZAL, KAM 87 – Osnovna šola Nevlje, t. e. 1, Zapisnik 3. seje učiteljskega sveta v Nevljah, 20(?). 11. 1946). P. Martin Perc je bil ob okupaciji leta 1941 izgnan iz kamniškega frančiškanskega samostana. Po vojni se je vrnil v Kamnik in služboval kot župnijski upravitelj v župnijah Mekinje, Nevlje in Stranje, kjer je ostal v spominu tudi po tem, da je za obnovo stranske župnijske cerkve sv. Benedikta pridobil arhitekta Jožeta Plečnika (vir: Kamniško-komendski biografski leksikon, www.leksikon.si). P. Perc je na seznamu s konca maja 1946 sicer naveden kot veroučitelj v OŠ Stranje.

78 ZAL, KAM 88, t. e. 3, Veroučitelji, odobritev za poučevanje verouka na šolah; seznam, 30. 5. 1946.

79 ZAL, KAM 88, t. e. 3, Pouk verouka na ljudskih šolah, redovanje, 10. 7. 1946.

80 ZAL, KAM 88, t. e. 3, Literatura za študij učiteljstva, 7. 9.

1946. Imena avtorjev na seznamu so zapisana fonetično, zato je nekatere težko z gotovostjo identificirati. Tu so njihovi priimki navedeni glede na zapis v bazi Cobiss.

81 KAM 88, t. e. 1, Zapisniki o nadzorovanju, Zapisnik o nadzorovanju šole na Selih, 23. marca 1948. V šolski kroniki podatka o številu vpisanih v selsko šolo ni zaslediti. S seštevkom števila učencev po razredih iz zapisnika prve učiteljske konference v šolskem letu 1947/48, ki je bila septembra 1947, dobimo sicer število 138 (ZAL, KAM 88, t. e. 1, Zapisniki krajevnega učiteljskega zbora 1945–1967, Zapisnik učiteljske konference, 17. 9. 1947).

82 ZAL, KAM 134, t. e. 38, Šolska kronika ljudske šole na Selih, Kronika za šolsko leto 1947/48.

83 Prav tam.

84 ZAL, KAM 88, t. e. 1, Zapisniki o nadzorovanju šole, Zapisnik o nadzorovanju šole na Selih, 23. 3. 1948.

želita take ureditve pouka iz razlogov udobnosti, ampak le zato, ker sta obe bolehnii in bi jih celodnevni pouk preveč izčrpaval.«⁸⁵

Tudi v tem šolskem letu je pouk »viral precej slab šolski obisk (87 %). Pozimi so izostajali zaradi pomanjkanja obleke in obutve, sedaj pa jih zadržujejo zaradi poljskega dela.« Poleg doslej običajnih razlogov za odsotnost od pouka v tem šolskem letu zasledimo tudi primer, ko se je od pouka izostajalo zaradi »redukcije živilskih nakaznic.«⁸⁶ Bilo je tudi več primerov daljših neopravičenih izostankov otrok od pouka. Šola je v takšnih primerih pozivala starše in nato tudi KLO, naj zagotovijo, da bodo otroci hodili v šolo, a uspeh je včasih izostal. »V okolišju imamo 3 šoloobvezne učenke, ki že 3 mesece ne obiskujejo šole. Celokupni učit. zbor je poslal opomin, toda odziva ni bilo. Enako se starši niso odzvali na poziv KLO, kateremu smo zadevo prepustili. Ker pa vemo, da ni vzroka, ki bi opravičeval izostanek, zato prosimo prosv. odd. za nasvet,« beremo v zapisniku konference iz januarja 1948.⁸⁷ Kako se je težava rešila, ni znano.

Tudi sicer so bili pogoji za pouk daleč od dobrih, saj je imela šola »zelo malo učil, zlasti manjka zemljevidov. V zadnjem času je občutno pomanjkanje zvezkov in papirja. Z učbeniki so otroci preskrbljeni. [...] Knjižnica (šolska) šteje 32 knjig, učiteljska 120 knjig.«⁸⁸ Dva meseca kasneje, ko je okrajni prosvetni inštruktor Drago Mehora ponovno prišel na selsko šolo, je bilo stanje v knjižnici malce boljše, saj je šolska knjižnica štela 50 knjig, učiteljska pa 125. Pouk je bil še vedno otežen, »ker nimamo prav nobenih učil. Nujno bi potrebovali vsaj zemljevid Jugoslavije in Slovenije, kajti z risanjem izgubimo mnogo časa.« Učenci so bili z učbeniki preskrbljeni, »z drugimi šolskimi potrebčinami pa bi bili, ako bi bile na razpolago.« Nadalje ugotavlja, da ima šola »v eni izmed učilnic silno slabe klopi, katera bo zamenjala s 30 novimi mizicami in stolčki, ki jih je na prošnjo ministrstvo prosvete dodelilo tukajšnji šoli«. Na koncu zapisnika o nadzoru je inštruktor zapisal še predlog, da »se učiteljstvo pusti v kraju, kjer se počuti zadovoljno. Prosimo, da prosv. odd. apelira na gospodarski odsek za nakazilo petroleja, kajti obe učiteljici sta brez razsvetljave, ker ni mogoče kupiti petroleja.«⁸⁹

Občasno so šolske oblasti učitelje sklicale tudi na okrajne učiteljske konference. Udeležba na njih je bila seveda obvezna. Ena takšnih konferenc je bila na soboto, 17. januarja 1948, v kamniški kinodvorani. Vabilo nanjo je na Sela prispelo dober teden pred dogodkom. Dnevni red je vseboval devet točk, in sicer 1. Kako pedagoški delavci vključujejo v šolo izgradnjo socializma, 2. Strokovno in politično poglobljanje ped. delavcev v zvezi s šolskim in izvenšolskim delom, 3. Povezava šolske in predšolske vzgoje in ljudsko prosvet-

no delo množičnih organizacij, 4. Odnos pedagoških delavcev do LMS in pionirske organizacije, 5. Odnos ped. delavcev do LO in odnos LO do ped. delavcev, 6. Učni uspehi, 7. Načrtno usmerjanje učencev in dijakov v razne šole in poklice, 8. Šolski izleti in 9. Počitniške kolonije. V primerjavi z izobraževanji poleti leta 1945 je bilo v vabilu navedeno, da bodo potni stroški učiteljem povrnjeni. Napisali so tudi, da »vsi udeleženci dobe brezplačno kosilo«, a je neka roka, najverjetneje že v Kamniku, možnost brezplačnega kosila prečrtala.⁹⁰

Šolsko poslopje je bilo, kot rečeno, v tem šolskem letu že toliko obnovljeno, da sta učiteljici lahko v šoli tudi prebivali. Prosvetni inštruktor je konec maja 1948 o stanju zgradbe v poročilo zapisal, da sta bili doslej obnovljeni »dve učilnici, stanovanje za učitelja in delno upraviteljevo stanovanje. Letos bodo dovršeni kletni prostori in beljenje zunanje stavbe (fasada) – seveda, ako bo finančni oddelek odobril potreben kredit. V letu 1948 smo prejeli odobren kredit v znesku 50.000 din. Od tega smo plačali neplačan račun iz leta 1947, t. j. 20.000 din, 24.000 din smo dali za vrata, okna in pod v stanovanju. V mesecu maju smo obnavljali zunanje stene stavbe, toda delo smo končali, ker je ostali del kredita v znesku 6.000 din izčrpan in nimamo denarja, da bi zidarje plačali. Potreben bi bil torej kredit za zidarje v znesku do 20.000 din. Neobhodno potrebno pa je pleskanje vrat in oken, za kar bi potrebovali ca. 30.000 din. Za celotno obnovo in ureditev stavbe bi potrebovali 80.000 din. Za zimo nujno potrebujemo 30 m² stekla. Nadalje 2.000 kg cementa za betoniranje podstrešja, 40 kg žičnikov [?] za obitje podstrešja.« Zadovoljni so bili glede sodelovanja Krajevnega ljudskega odbora Srednja vas s šolo, saj da je »KLO Srednja vas v splošnem šoli naklonjen. S kurivom bomo za zimo preskrbljeni.« Blagajnik obnove šole je bil Ivan Vrtačnik iz Srednje vasi, ki je dobro vodil blagajniške posle. Vodili sta se dve ločeni blagajniški knjigi, eno blagajnik in drugo šolska upraviteljica.⁹¹ O obnovitvenih delih, ki so bila opravljena, šolska kronika poroča, da so v šolskem letu 1947/48 naredili fasado, uredili sobo s kuhinjo ter stranišča, »kajti doslej je služilo šolski mladini zasilno stranišče zunaj, ki je bilo nehygienično urejeno.« Kljub vsemu pa je bilo še vedno zelo težko pozimi, vendar »ne vsled nizke temperature, temveč zaradi prepaha, ker okna še niso bila zastekljena.«⁹²

Ekonomski položaj lokalnega kmečkega prebivalstva je bil, kot rečeno, izredno težak. Ne le, da so bili posestniki dolžni sodelovati pri obvezni oddaji pridelkov in živine, ampak tudi niso bili opravičeni do nakaznic za prehrano, saj naj bi živeli od svojega pridelka. Takšno izčrpavanje podeželja je številne kmete spravilo v veliko stisko. »Na KLO se vrši vsak dan plačevanje davkov. Davčni obvezanci vedo dolžnosti, vendar mnogim kljub temu ni v tako kratkem času mogoče plačati,« beremo v zapisniku že omenjene šolske konference januarja 1948.⁹³ Selski učiteljici sta za izboljšanje ekonomskega položaja v kraju šolsko mladino vzgajali v smeri čim večje samozadostnosti in jo opozarjali na

85 Prav tam.

86 ZAL, KAM 88, t. e. 1, Zapisniki krajevnega učiteljskega zbora 1945–1967, Zapisnik seje krajevnega učiteljskega zbora, 30. 10. 1947.

87 ZAL, KAM 88, t. e. 1, Zapisniki krajevnega učiteljskega zbora 1945–1967, Zapisnik seje krajevnega učiteljskega zbora, 30. 1. 1948.

88 Op. 82.

89 ZAL, KAM 88, t. e. 1, Zapisniki o nadzorovanju šole, Zapisnik o nadzorovanju šole na Selih, 22. 5. 1948.

90 ZAL, KAM 88, t. e. 3, Mapa Okrajni odbor OF Kamnik – prosvetni odsek, Okrajna učiteljska konferenca, 9. 1. 1948.

91 Op. 87.

92 Op. 80.

93 Op. 85.

možnosti, ki jih za dodatni zaslužek nudi naravno okolje. Šola je imela tako urejen šolski vrt, ki je bil v šolskem letu 1947/48 sicer še brez potrebne ograje, a je učencem gotovo pomagal, da so izboljšali že od doma dobro razvita vrtničarska znanja. Učenci so bili vključeni tudi v pobiranje rjavega (koloradskega) hrošča, za njegovo zatiranje so uporabili šolske ure telovadbe. Zanimivo je, da sta učiteljici učence spodbujali tudi k nabiranju polžev, ki so bili namenjeni za izvoz, in k nabiranju zdravnih rastlin.⁹⁴ V javnosti so morali učitelji seveda zagovarjati nepriljubljene davčne ukrepe oblasti, pa tudi zelo nepriljubljeno kmečko združništvo, ki da je »najbolj dostopna in najbolj vseobsežna pot k preosnovi našega poljedelstva, k socialistični preobrazbi naše vasi.«⁹⁵

Selski učenci so bili deležni po vojni tudi zdravniških pregledov. O pregledih v prvih povojnih letih ne najdemo zapisov v šolski kroniki ali zapisnikih učiteljskih konferenc. V arhivskem gradivu šole pa se je ohranil dopis okrajnega Socialno-zdravstvenega oddelka s konca februarja 1948, v katerem šolo obveščajo, da se bo »vršil sistematični zdravniški pregled šoloobveznih otrok na Vaši šoli dne 24. marca 1948 [...] Otroci naj pridejo na zdravniški pregled snažni in umiti.«⁹⁶ Zanimivo je, da selska šolska kronika v prvih povojnih letih ne poroča prav dosti o zdravstvenem stanju učencev. Tudi ostale podeželske šole redko. Morda je bilo vse po pričakovanjih in se jim o tem ni zdelo pomembno preveč razpisati, mogoče je tudi, da se dokumenti o tem niso ohranili. Glede na življenjske razmere smo sklepati, da so selski šolarji verjetno trpeli za podobnimi boleznimi kot njihovi že omenjeni vrstniki na Vranji Peči. Bolj zgovorna glede zdravstvenega stanja otrok je kronika osnovne šole v Kamniku, v kateri npr. beremo, da so med 383 učenci, kolikor jih je bilo vpisanih v letu 1946/47, našli 60 primerov garij. Otroke so med zdravljenjem dali v karanteno. Obstajala je tudi nevarnost tuberkuloze, saj se je kožna reakcija na tuberkulinski test pokazala skoraj pri polovici otrok, pri 50 je bila tako močna, da so jih dali na pregled z rentgenom.⁹⁷ Kamniški šolarji so imeli poleg zdravniških tudi zobozdravstvene preglede. Zobe so učencem pregledovali tudi učitelji, prav tako je bilo poskrbljeno, da »se je vse defektne zobe sproti popravljalo v tuk. zobni ambulanti.«⁹⁸

V tem šolskem letu so se selski učenci prvič po vojni odpravili tudi na 2-dnevni izlet v Zagreb. Ogledali so si velesejem in živalski vrt. Ob koncu šolskega leta je bila na šoli pionirska slavnost. Pionirji so prejeli pionirske rute. 24. junija so na selski šoli prvič izpiti za 4. razred. Izpit je delalo 20 učencev – od teh jih je izdelalo 18.⁹⁹

Šolsko leto 1948/49

Po koncu prejšnjega šolskega leta se je s selske šole poslovila Marinka Rožič. Na mestu šolske upraviteljice jo je nasledila učiteljica Radka Vrečar, kot nova učiteljica pa je na Sela prišla Frančiška (Fanika) Vajs. Ohranjeni zapisniki in šolska kronika za to šolsko leto ne prinašajo natančnih podatkov glede števila učencev. Zapisnik otvoritvene konference, ki je bila 17. septembra 1948, navaja, da je bilo v 1. oddelku 29 učencev, v 3. oddelku 20 in v 4. oddelku 45 učencev, ni pa navedeno število učencev v 2. oddelku.¹⁰⁰ Število učencev je bilo torej najmanj 94, dejansko število pa je verjetno bližje 118, kolikor je bilo darilnih paketov, ki jih je decembra 1948 razdelil Dedek Mraz, ki je selske otroke obdaroval v okviru »novoletne jelke«, ki so jo to leto priredili prvič.¹⁰¹

Pouk je bil organiziran enako kot v preteklih šolskih letih. Zdi se, da je bilo to šolsko leto posebno težko v finalnem smislu, saj je »morala šol. upr. zalagati svoj denar za vse šolske račune, ki ji še v januarju 1949 ni bil povrnjen. Prav enako se je tov. šols. upr. borila za dobavo drv. Pred zaključkom 1. semestra, ki je bil 15. januarja, je bila šola preskrbljena še s kurivom za 14 dni.« Razlog za težave naj bi bil predvsem v tem, »ker KLO nima smisla za šolo.« Drva je bilo težko dobiti, ko pa jih je šola dobila, so jih morali cepiti, žagati in spravljati učenci – pionirji sami.¹⁰² Za šolo je očitno slabo skrbel tudi lokalni KLO, ki je ni financiral, kot bi bilo treba. 17. januarja 1949 je tako npr. k šolski upraviteljici prišla snažilka »ter odpovedala čiščenje, ker že ni prejela od julija 1948 plače. Kljub moledovanju šol. upr. pri KLO, naj vsaj snažilki dajo, so bili gluhi in denar se je porabil za druge namene.«¹⁰³

22. decembra 1948 je na šoli začela delovati mlečna kuhinja. Hrano zanjo je priskrbel koordinacijski odbor Rdečega križa Slovenije. Dnevno je malico dobilo 40 otrok »oz. vsi, vsak dobi manj«, je pripisala upraviteljica Vrečarjeva v oklepaju. Učenci so dobili za malico v šoli »kakav in kruh namazan z mesno konzervo«. Učiteljici sta si kuhali sami, za peko kruha sta naprosili Martinezovo mamo iz Srednje vasi. Prostovoljne prispevke so na šoli porabili za sol in kvas.¹⁰⁴

Obnova šolskega posloplja se v tem šolskem letu ni nadaljevala, ker ni bil odobren kredit. Stanje šolskega inventarja se je nekoliko popravilo, saj je republiško prosvetno ministrstvo selski šoli dodelilo 60 stolčkov treh različnih dimenzij (vsake po 20 stolčkov), ki jih je izdelala Tovarna upognjenega pohištva na Duplici. Ministrstvo je stole le dodelilo, plačati pa jih je morala šola sama, saj se dopis zaključil z opozorilom, da je potrebno v primeru, da bi šola ne imela denarja za nakup, o tem ministrstvo takoj obvestiti, da bodo stole dodelili drugim ustanovam.¹⁰⁵

94 ZAL, KAM 88, t. e. 1, Zapisniki krajevnega učiteljskega zbora 1945–1967, Zapisnik učiteljske konference, 28. 4. 1948.

95 Op. 85.

96 ZAL, KAM 88, t. e. 3, Obvestilo, 27. 2. 1948.

97 KAM 112, TE 8, a. e. 72, Osnovna šola Frana Albrehta, Šolska kronika, str. 18, 20.

98 KAM 112, TE 8, a. e. 72, str. 40. Šolsko leto 1948/49.

99 Op. 80.

100 ZAL, KAM 88, t. e. 1, Zapisniki krajevnega učiteljskega zbora 1945–1967, Zapisnik učiteljske konference, 17. 9. 1948.

101 ZAL, KAM 134, t. e. 38, Šolska kronika ljudske šole na Selih, Kronika za šolsko leto 1948/49.

102 Prav tam.

103 ZAL, KAM 88, t. e. 1, Zapisniki krajevnega učiteljskega zbora 1945–1967, Zapisnik seje krajevnega učiteljskega zbora, 19. 1. 1949.

104 Op. 99.

105 ZAL, KAM 88, t. e. 4, 5, Šolska oprema – stolčki, 9. 8. 1948.

Od 30. 11. 1948 dalje se je učiteljicam Veršnikovi in Vajsovi na učiteljskih konferencah pridružila šolska upraviteljica s šole Loke učiteljica Magda Mizerit.¹⁰⁶ Skupne konference učiteljic z Lok in Sel so potekale vsaj še v letu 1950.

Posebnost, ki je v zapisnikih selskih učiteljskih konferenc v prejšnjih šolskih letih ni bilo zaslediti, je redno poročanje o nadzoru verouka, ki ga opažamo na učiteljskih konferencah nekje od decembra dalje. Kaj je bil razlog za nenadoma tako redno poročanje o poteku pouka verouka, iz ohranjenega gradiva selske šole in tudi drugih šol ne moremo z gotovostjo ugotoviti. Jasno je, da verouk v šolah komunističnim oblastem nikoli ni bil posebej pri srcu. Odnos oblasti do predmeta je bil preračunljivo dvoumen: po eni strani so naredile prav vse, da bi ga v šoli obiskovalo čim manj učencev, po drugi strani pa tudi niso dovolile, da bi se poučeval zunaj šole, saj se oblast ni želela odpovedati nadzoru nad njim, ki ga je bilo dosti lažje izvajati v šolskem prostoru kot v cerkvenem.¹⁰⁷ Kljub temu pa se selskim učiteljem in učiteljicam do leta 1948 o nadzoru verouka ni zdelo potrebno poročati v zapisnikih konferenc ali šolski kroniki. Morda je nastopila kaka nova okoliščina, ki bi lahko vplivala na to.

Ena takšnih okoliščin bi lahko ustanovitev partijske celice prosvetnih delavcev, do katere je v Kamniku prišlo 18. septembra 1947. V začetku maloštevilna celica, ob ustanovitvi je štela le 3 člane in 2 kandidata, je v zatrtju verouka v šolah gotovo videla svojo prioriteto nalogo. Skoraj ni zapisnika sestanka, delovnega poročila ali načrta, ki bi ne izpostavljal te naloge. Tako v njihovih dokumentih iz tega obdobja redno prebiramo zapise, da bo »z vsemi silami skušala odvrniti učence od posečanja verouka in bo vplivala na prosvetne delavce, da bodo v šoli učili v duhu marksizma leninizma«¹⁰⁸ ali da je potrebno obisk verouka »na gimnaziji in ravno tako na osnovni šoli čim bolj omejiti. Za to morajo izvesti propagando dobri mladinci in učiteljstvo samo. V DID-u¹⁰⁹ se gojencem, ki so brez staršev, prepove obiskovanje verouka. Poleg tega je dolžnost tov. K., da vpliva na starše ostalih otrok, da ne bodo pustili otrokom posečanja verouka.«¹¹⁰ Možnosti za takšno vplivanje na prosvetne delavce kamniškega okraja niso bile majhne, saj je bil sekretar celice Janko Alfred vsaj od šolskega leta 1948/49 tudi okrajni prosvetni inštruktor in je kot tak opravljal nadzore na šolah, tudi na selski.¹¹¹ V zapisnikih se

stankov celice prosvetnih delavcev se jasno vidi popolna odsotnost občutka za pravice otrok in staršev na področju nazorske vzgoje,¹¹² pa tudi odsotnost spoštovanja delovanja drugih organizacij – npr. sindikatov, mladinskih organizacij itd., katerih člani običajno niso bili hkrati tudi člani partije in kot taki niso nujno delili njenih ideoloških ciljev.¹¹³ Na sestankih partijske celice prosvetnih delavcev se je zelo rutinsko razpravljalo in sklepalo o stvareh, ki so bile dejansko v pristojnosti uradnih oblastnih organov, strokovnih ustanov in inštitucij. Prav tako so na sestankih potekale debate na podlagi informacij, ki so jih člani celice pridobili pri opravljanju svojega službenega dela – torej kot učitelji, prosvetni inštruktorji ipd., in kot takšne gotovo niso bile namenjene premlevanju na večernih partijskih sestankih.¹¹⁴ Omenjena partijska celica se je tudi odločila, da »bo poskrbela za pravilno usmerjanje absolventov nižje gimnazije v Kamniku,«¹¹⁵ kar je bil nedvomno poseg politike v strokovno delo šolske ustanove. Iz zapisnikov celice prosvetnih delavcev jasno vidimo, s kolikšnim občutkom upravičenosti si je partija jemala zadnjo besedo pri delu javnih ustanov ter množičnih organizacij in celo v stvareh, ki so bile v domeni osebnih odločitev državljanov. Za to ni imela ne kompetence ne mandata. Člani omenjene celice očitno niso imeli posebnih pomislekov, ko je bilo za doseg ideoloških ciljev potrebno opustiti poklicno etiko in strokovnost poklicnega dela. Celica prosvetnih delavcev svojega delokroga ni omejevala le na širše področje prosvetnega dela, po potrebi je ukrepala tudi v drugih zadevah. Ko sta npr. dve članici, zaposleni v kamniškem DID-u, na sestanku poročali, da oče ene izmed gojenk, sicer zaposlen v tovarni Titan, prenaša naokrog govorce o kamniški Upravi državne varnosti (UDV), namreč da »tov. UDV pretepajo ljudi v zaporih ter so na ta način že dva ubili,« v zapisniku sestanka najdemo: »Potrebno bi bilo, da UDV zasliši tega človeka.« Del zapisnika, ki se nanaša na njuno poročilo, je roka neznanega pregledovalca podčrtala z rdečo in z isto barvo pripisala, da je »o tem že obveščena UDV

106 ZAL, KAM 88, t. e. 1, Zapisniki krajevnega učiteljskega zbora 1945–1967, Zapisnik učiteljske konference, 30. 11. 1948.

107 Minister za prosveto Jože Potrč je v okrožnici leta 1948 glede tega zapisal, da je sicer »cerkev ločena od države, da pa se država nikakor ne odreka kontroli nad načinom vzgoje otrok s strani veroučiteljev. Verouk se prav zaradi kontrole poučuje v šolah. Nedovoljen je pouk v župniščih in drugih prostorih.« (Vir: Tršan, Lojz: Pouk verouka v Sloveniji leta 1947)

108 ZAL, KAM 126, t. e. 12, Plan dela celice do konca leta 1948, 19. 11. 1948.

109 Dom dela in igre – povojna vrtčevska vzgojno-varstvena ustanova.

110 ZAL, KAM 126, t. e. 12, Zapisnik sestanka celice prosvetnih delavcev, 7. 9. 1948.

111 V kroniki šole v Motniku je za leto 1948/49 navedeno, da je bila šola nadzorovana dvakrat: konec I. polletja jo je nadzoroval prosvetni inštruktor Prešeren, naslednjič, torej gotovo

1949, pa Janko Alfred. (Vir: ZAL, KAM 86 – Osnovna šola Motnik, t. e. 1, šolska kronika, šolsko leto 1948/49)

112 Ne smemo pozabiti, da so verouk v šoli v tem času obiskovali samo otroci, ki so za to v šolo prinesli pisna dovoljenja staršev, verouk sam pa sicer res ni bil več obvezen, a še vedno povsem zakonito izvajani šolski predmet. Oviranje verouka je nedvomno pomenilo poseg v izraženo voljo staršev glede vzgoje njihovih otrok, hkrati pa tudi oviranje šolskega dela.

113 Npr. konec decembra 1948 je kamniška celica KP »sprejela sklep, da vse tuk. sind. podružnice prosv. delavcev prispevajo za novoletno jelko primerne zneske, da bi prireditev čim lepše uspela.« (Vir: ZAL, KAM 126, t. e. 12, Mesečno poročilo, 27. 12. 1948)

114 Npr. v začetku šolskega leta 1949/50 je okrajni prosvetni inštruktor in hkrati sekretar prosvetne celice KP poročal, da so »veroučitelji dobili dovoljenje za pouk verouka. Pred vsako uro verouka naj se vpelje telovadba, ali naj se odpelje učence na ekskurzijo. Ti ukrepi bodo tudi precej doprinesli, da se obisk verouka zmanjša. /.../ da je v os. šoli na Češnjicah še vedno križ v šolski sobi, kljub temu, da je proti temu že sam večkrat osebno interveniral pri učiteljici in pa pri tajniku KLO-ja, ki v isti stavbi stanuje.« (Vir: ZAL, KAM 126, t. e. 12, Zapisnik rednega organizacijskega sestanka celice prosvetnih delavcev Kamnik, 26. 9. 1949)

115 ZAL, KAM 126, t. e. 12 [Plan dela], 14. 5. 1949.

Kamnik.«¹¹⁶ V oči bode lahkotna samoumevnost poseganja celice prosvetnih delavcev v življenja poklicnih kolegov in ostalih sodržavljanov. Za množične organizacije je iz zapisnikov omenjene celice razvidno, da so predstavljale v smislu odločanja nekakšne satelite KP, katerih članstvo v veliki večini sicer ni nikoli vstopilo v partijo, so bili pa s svojim delovanjem v organizacijah ves čas v njeni orbiti, v njenem vidnem polju in po potrebi tudi eno njenih orodij.¹¹⁷ S tem seveda nikakor ne gre zanikati, da se je s pomočjo nekaterih množičnih organizacij po vojni naredilo mnogo dobrega, predvsem na področju humanitarnega dela in obnove.

Jasno je, da učitelji na podeželskih šolah, ki v tem obdobju na Kamniškem, z nekaj izjemami, niso bili člani KP, niso bili v položaju, da bi se takšnemu vseobvladujočemu, vseprisotnemu in hkrati pogosto nevidnemu vplivu lahko postavili po robu, ne da bi ogrozili svojo strokovno in dejansko eksistenco. Potrebna je bila velika previdnost pri izražanju osebnih stališč. Partija se namreč pri nadzoru povojne družbe in njenih struktur ni ustavila zgolj pri prevzemu javnih institucij in političnih funkcij, ampak je na terenu razvila tudi lastno paraobveščevalno mrežo zaupnikov, s pomočjo katere je zbirala informacije o posameznikih ter različnih skupinah prebivalstva.¹¹⁸ Ljudje so se v povojnem času navadili biti tiho in ubogati. Izkušnja vojnega in morda še bolj povojnega obdobja jih je očitno naučila, da so za novo oblast pogrešljivi, zlahka nadomestljivi in povsem dotakljivi.

Verouk na selski šoli sta učiteljici nadzorovali s hospitiranjem pri veroučnih urah. V zapisnikih konferenc najdemo poročila o njunih opažanjih, ki se večinoma nanašajo predvsem na navajanje učne snovi, ki se je predelovala, in izjemoma tudi kak komentar o pedagoški metodi. Iz zapisov ni razbrati kakega nasprotovanja izvajanju predmeta ali iskanju načinov, da bi ga onemogočili. Zdi se, da nihče, ne veroučitelj ne učiteljici, niso želeli predmeta izvajati na način, ki bi lahko povzročil kakršnekoli težave s strani oblasti. V začetku decembra 1948 je šolska upraviteljica hospitirala pri verouku v 4. razredu in zapisala, da župnik »razlaga 1. cerkveno zapoved. Po verouku tolmači, da so dela prosti le oni dnevi, ki jih država priznava. Pravi državljanji se pokoravajo oblasti. Delovno ljudstvo si je samo izbralo praznike, ker ve, da je velika potreba pomoči

pri izgradnji nove domovine. Ker smo tudi mi delavci in hočemo pomagati pri izgradnji, bomo praznovali le tiste praznike, ki jih tudi država in delovni človek praznuje. Uspeh razlage se je videl takoj v naslednjih dneh, 8. dec.,¹¹⁹ ko sta bila le dva odsotna.«¹²⁰ Zanimivo je tudi opažanje, ki ga je šolska upraviteljica zabeležila februarja 1949, ko je župnik Anton Pavlič pri verouku obravnaval »snov o čudežih. Opaža se, da učenci natanko povprašujejo po dogodku. Snov učne ure razlaga učencem po didaktičnem materializmu, ki temelji na znanstveni podlagi. Za resnico bomo imeli to, kar moremo videti in kar se more v resnici dogajati.«¹²¹ Je morda šolska upraviteljica zapisala poročilo malo po svoje ali pa je župnik našel preveč svoboden pristop k razlagi verskega nauka o čudežih in zato skrenil od njega? Da sta bili učiteljici nedvomno seznanjeni s partijskimi stališči glede verouka, kaže potreba po navajanju, da veroučiteljeva razlaga temelji na »znanstveni« podlagi. Eden osrednjih očitkov partije poučevanju o religiji in poučevanju verouka je bil namreč, da je snov »neznanstvena«. V gradivu kamniške prosvetne celice KP iz tega obdobja pogosto najdemo zapise v stilu, naj se »v vseh šolah poučuje resnična znanost ter da se ves pouk odvija v duhu marksizma in leninizma,«¹²² ki naj bi bil znanstven že samo zaradi svojega materializma. Hkrati si neprestano prizadevajo, »da se bo iz šol odpravil sleherni misticizem,«¹²³ s katerim na našem območju označujejo tradicionalno religioznost – v naših krajih katoliško krščanstvo.

Na Selih partijsko omejevanje verouka v šoli ni obrodilo prav bogatih sadov, saj v šolskem letu 1948/49 le dva učenca nista obiskovala veroučne ure. V letu 1951/52, ki je bilo zadnje, v katerem se je verouk še poučeval v šoli, je na selski šoli od 108 učencev prijavnice za obiskovanje verouka prineslo 99 učencev, torej 91,67 %.¹²⁴

V tem šolskem letu so na selski šoli uvedli mesečne roditeljske sestanke, ki jih prej niso imeli. Šolska kronika pravi, da so obrodili »dobre sadove«. Nedvomno so prispevali k izboljšanju medsebojnega razumevanja med starši in šolo. V arhivskem gradivu šole sta se ohranila dva zapisnika roditeljskih sestankov, ki daje ta zanimiv vpogled v šolsko življenje v povojnih letih. Že na prvem roditeljskem sestanku, 22. 10. 1948, se je pokazalo, kako veliko oviro je za šolski obisk v tem obdobju predstavljalo pomanjkanje obutve in obleke. Potem, ko je eden od staršev napovedal, da v mrzlih dneh ne bo pošiljal otrok v šolo, mu je učiteljica poja-

116 ZAL, KAM 126, t. e. 12, Zapisnik celice prosvetnih delavcev, 19. 5. 1949.

117 V zapisniku sestanka celice prosvetnih delavcev iz oktobra 1948 tako najdemo, da »Za zlitje SKOJ-a [SKOJ = srbohrv. kratica za Zvezo komunistične mladine Jugoslavije, op. A. K.] in mladine na gimnaziji poskrbi tov. C. [...] Posvetili bomo vso pažnjo pionirski organizaciji in se tesno povezali z okr. odborom LMS [LMS = Ljudska mladina Slovenije, op. A. K.].« (Vir: ZAL, KAM 126, t. e. 12, Zapisnik prosvetne celice KP, 1. 10. 1948) Decembra istega leta so v mesečno poročilo celice prosvetnih delavcev zapisali: »Mladinska organizacija na gimnaziji bo skušala izvesti kampanjo, da se vsa mladina na gimnaziji odloči, da ne poseča verouka. Celica je tudi spravila v življenje mladinsko organizacijo na strok. šoli.« (Vir: ZAL, KAM 126, t. e. 12, Mesečno poročilo, 27. 12. 1948)

118 Že januarja 1946 je bilo npr. na sestanku kamniških mestnih celic KP 1 in 2 sklenjeno, da vsak član »mora obvladati svoj teren, imeti mora par zaupnikov, ki mu naj poročajo.« (Vir: ZAL, KAM 126, t. e. 7, Zapisnik sestanka mestnih celic KP 1 in 2, 18. 1. 1946)

119 Praznik Marijinega brezmadežnega spočetja. Očitno je v preteklih letih zaradi tega pomembnega cerkvenega praznika prihajalo do izostankov v šoli.

120 ZAL, KAM 88, t. e. 1, Zapisniki krajevnega učiteljskega zbora 1945–1967, Zapisnik seje krajevnega učiteljskega zbora, 29. 12. 1948.

121 ZAL, KAM 88, t. e. 1, Zapisniki krajevnega učiteljskega zbora 1945–1967, Zapisnik seje krajevnega učiteljskega zbora, 27. 2. 1949.

122 ZAL, KAM 126, t. e. 12, Mesečno poročilo, 27. 12. 1948.

123 ZAL, KAM 126, t. e. 12, Organizacijsko poročilo za mesec september 1948, 27. 9. 1948.

124 ZAL, KAM 55 – Okrajni odbor OF Kamnik, t. e. 1, mapa Plani dela in poročila OO OF Kamnik 1949–1951, Podatki o verouku za šolsko leto 1951/1952. Navedeni dokument sicer navaja, da je število učencev 110, številka 108 je navedena v šolski kroniki.

snila položaj »še revnejših, ki bodo kljub temu pustili v šolo, ker se ne gre za lepoto, glavno je, da je otrok umit in čisto zašit. Zato predlaga, da bi iz starih cunj napravili copate, da bi se lahko otrok sezul v slabem, kot v dobrem vremenu. Starši sprejmejo predlog. Šols. upr. poudari zdravstveni in higienski pomen. Nato sklenejo, da bodo vsi otroci prinesli copate.«¹²⁵ Premalokrat pomislimo, da je bil z revščino staršev, ki niso zmogli obuti in obleči svojih otrok, gotovo povezan tudi sram pri starših in pri otrocih. Prav tako je pomanjkanje obutve pomenilo tudi, da so otroci v šoli lahko ves čas pouka prezebali v od padavin razmočeni slabi ali neprimerni obutvi, v kateri so opravili dolgo pot v šolo, kar gotovo ni koristilo zdravju. Del roditeljskih sestankov so bili tudi »referati«, v katerih so šolniki staršem lahko pojasnili, kako vidijo sodelovanje šole in doma pri vzgoji selskih osnovnošolcev. »Starši naj poznajo dobro učitelja in naj odobravajo njegove zahteve in tako tudi otroku pravilno tolmačijo učiteljeva dejanja. Otrok ima tudi dolžnost, da obiskuje šolo in se za šolo pripravlja in tudi doma pomaga. Zaposlen mora biti cel dan. [...] V primeru, da učitelj ne ravna pravilno, se starši naj obrnejo na njega, ne ga pa prenašat od osebe do osebe in ga opravljati vpričo otrok. Otrok mora imeti avtoriteto do učitelja in je starši ne smejo rušiti, ampak podpirati,« je bilo npr. staršem položeno na srce na roditeljskem sestanku novembra.¹²⁶ Šola je znala roditeljske sestanke izkoristiti tudi pri mobilizaciji staršev za pritisk na lokalne oblasti. Na istem roditeljskem sestanku so se znova pogovarjali o težavah z obutvijo. Upraviteljica šole je poročala, da je »upraviteljstvo naredilo že večkrat prošnjo. V kratkem bo rešeno. Še prej pa bi bilo to rešeno, ko bi se tudi KLO potegnil za te šolo-obvezne.« Nato so za ureditev tega vprašanja izvolili odbor staršev. V sodelovanju s starši so našli rešitev za marsikatero težavo. Ko je oktobra 1948 šolska upraviteljica starše obvestila, da je koordinacijski odbor Rdečega križa organiziral na Selih mlečno akcijo,¹²⁷ so se starši dogovorili, da bodo pri njej vsak po svojih močeh sodelovali. »Oglasila se je Jurkova mama, da bo vozil njen sin iz Kamnika material. Pekle bodo po redu vasi Rožično, Sela, Žubejevo, Srednja vas.«¹²⁸

Kmečko zadružništvo je bilo tudi področje, pri katerega promociji je oblast tudi v tem šolskem letu računala na pomoč podeželske šole. Na šoli naj bi potekal pouk zadružništva, a pri tem ni šlo po načrtih. »Načrt za pouk zadružništva ne bo predelan, kajti na prošnjo tov. š. upr. pri okrajni zvezi zadrug naj pošljejo strokovnjaka, ki bi predaval, ga še do danes niso našli,« poroča zapisnik učiteljske konference februarja 1949.¹²⁹

Na konferenci aprila sta učiteljici ugotavljali, da je zadružništvo »po mnogih krajih že dosti bolj razgibano kot tu. Vzrok je iskati v tem, ker so kmetje starokopitni in ne streme za boljšo in lažjo obdelavo svoje zemlje.« Vseeno pa dodajata, da se »odkup lesa dobro odvija. Tudi odkupne pogodbe živine mnogi podpisujejo.«¹³⁰

Življenje na šoli v tem šolskem letu je potekalo podobno kot prejšnja leta. V novembru 1948 so se pionirji s selske šole, ki so bili združeni v Pionirski odred Toneta Malija, udeležili pokopa padlih partizanov iz vse Tuhinjske doline na Lazah v Tuhinju. V decembru so priredili »novoletno jelko«. Z njo se je na Selih prvič pojavil po Sovjetski zvezi prevzeti Dedek Mraz, pred katerim se je moral Miklavž za naslednjih nekaj desetletij umakniti v zasebnost domov. Pri zbiranju materiala za obdarovanje se je posebno izkazal odbor OF Sela. Vsak od 118 razdeljenih darilnih paketov je vseboval štrukelj, hruške, krlje, orehe, bonbone, piškot, jabolko in zvezek. Prireditve se je udeležilo mnogo ljudi.

V tem letu se je na šoli razvijal šahovski krožek. Poskrbeli so tudi za učence, ki so zgodaj prihajali v šolo. Za njihovo igro so kupili novo žogo za odbojko in dve vrvici. Čez leto so pripravili več ekskurzij v bližnjo okolico, na zaključni izlet pa so šli v Ljubljano, kjer so si ogledali muzej, zgodovinske spomenike, javne zgradbe in šli na grad.¹³¹ Učenci so tudi v tem šolskem letu skrbeli za šolski vrt. Da bi se pri vrtnarjenju čutili bolj spodbujene, so organizirali tekmovanje med oddelki.¹³²

Šolsko leto 1949/50

Šolsko leto se je pričelo 1. septembra 1949. Skupaj je to leto šolo obiskovalo 118 otrok. Tudi v tem šolskem letu je pouk potekal 6 dni tedensko, in sicer dopoldne od 8.00 do 10.30 ter popoldne od 13.00 do 15.30. Na šoli sta poučevali Radka Veršnik-Vrečar in Frančiška (Fanika) Vajs. Pouk je bil za obe celodnevni. Potekal je v obeh učilnicah, ki pa sta bili v zimskem času zelo mrzli, »ker ni bilo na razpolago suhih drv. [...] Drva in sicer popolnoma sveža, smo prejeli na večkratne prošnje meseca decembra.« Največja težava v šolskem letu je bila dobava zvezkov in svinčnikov.

Šola se v tem šolskem letu kljub večkratni prošnji šolske upraviteljice ni nič obnavljala. Slednja je npr. dvakrat prosila »za nakazilo pločevine za cevi, ker dela dež, posebno na zapadni strani poslopja znatno škodo na fasadi. Poverjeništvu za komunalne zadeve je samo obljubljalo.« V tem šolskem letu so sanirali ograjo, a ker niso pravi čas prejeli žičnikov, dela niso mogli končati. Za vrt je skrbela pionirska organizacija, ki je spomladi za 600 din kupila begonije in jih nasadila ob potih. Učenci – pionirji – so se v tem šolskem letu izkazali pri različnih akcijah, posebno pri cepljenju in spravilu drv, udeležili so se tudi delovnih akcij v tednu cest na območju KLO Srednja vas.

125 ZAL, KAM 88, t. e. 1, mapa Zapisniki krajevnega učiteljskega zbora, konference, roditeljski sestanki ipd. 1948–1950, Zapisnik prvega roditeljskega sestanka dne 22. oktobra 1948.

126 ZAL, KAM 88, t. e. 1, mapa Zapisniki krajevnega učiteljskega zbora, konference, roditeljski sestanki ipd. 1948–1950, Zapisnik roditeljskega sestanka, 20. 11. 1948.

127 Namen mlečnih akcij je bilo otrokom dnevno zagotoviti zdrav mlečni obrok.

128 Op. 123. Jurkova mama z Rožičnega.

129 Op. 119.

130 ZAL, KAM 88, t. e. 1, Zapisniki krajevnega učiteljskega zbora 1945–1967, Zapisnik 8. seje krajevnega učiteljskega zbora, 28. 4. 1949.

131 Op. 99.

132 Op. 128.

Praznovali so državne praznike. Za prireditev ob novoletni jelki je poskrbela Tovarna usnja Kamnik, članice AFŽ pa so pripravile štruklje in piškote. Ob prireditvi, ki je bila 30. 12. 1949, so obdarovali 250 šoloobveznih in predšolskih otrok. Darila so bila predvsem praktična in z ozirom na potrebe: blago, pralno milo, podplati za čevlje, bonboni, štruklji, malinovec, salama in suho sadje. Pionirji so prejeli tudi sani, »ki so bile v akciji vso zimo, posebno v telovadnih urah.« V tednu matere in otroka je Tovarna usnja Kamnik poslala 30 kg mila za družine s številnimi otroki. Izvedli so tudi več ekskurzij.¹³³

Šolo je prosvetni inštruktor v tem šolskem letu obiskal štirikrat, o čemer sta se ohranila dva zapisnika, prvi o nadzoru šole z dne 29. marca 1950 in drugi z dne 16. maja istega leta. Ohranjena zapisnika ne poročata, da bi se inštruktor posebej posvetil stanju šolske zgradbe, katere obnova še ni bila končana. V marčevskem zapisniku naroča le, naj se med počitnicami pobelita učilnici, ker sta zakajeni, in naj se predstavijo »peči, ki so v obupnem stanju«.

Verouk se je pričel to leto šele v oktobru, ker vero učitelj ni pravočasno dobil dovoljenja oblasti.¹³⁴ Nadzori verouka s strani učiteljic so se kasneje, ko se je vendarle začel, verjetno opravljali tedensko. Kot je bilo običajno, poročila sestankov selskega »učiteljskega zbora« navajajo predvsem snov, ki se je obravnavala v posameznih razredih, včasih tudi kak zanimiv pripetljaj. Tako konec februarja 1950 v zapisniku najdemo, da je učiteljica v preteklem mesecu verouk »kontrolirala vsakokrat«. Nato opisuje zapisnik zanimiv pripetljaj pri veroučni uri, ko je župnik obravnaval »snov o milosti ter širjenju vere. Tu so učenci naleteli na sporno vprašanje, ki zadeva Luthra in Trubarja ter njegove pristaše kot krivoverce. Učenci so vedeli pravo pot in pravilno snov, ki je bila podana v zgodovini in tako pri nekaterih trditvah nasprotovali katehetu.«¹³⁵

Tudi v tem šolskem letu se je nadaljevala saga o nepreskrbi selske šole s kurjavo, za katero je bil dolžan poskrbeti KLO Srednja vas. Oktobra 1949 je bila tako šola še slabo pripravljena na zimo. »Od vse predpisane količine ima šola le 4 m³. Šol. upr. mora sama prositi kmete in ji pri tem ni KLO niti KZ [Kmetijska zadruga v Srednji vasi, op. A. K.] ne gresta na pomoč s kako odločbo o obvezni oddaji drv.«¹³⁶ Razlog za zamude pri dostavi ni bil v tem, da kmetje ne bi hoteli dostaviti drv, ampak v tem, da so morali iz svojih gozdov poleg drv za svoja gospodinjstva priskrbeti les tudi za obvezne oddaje lesa. KLO je tako šoli pojasnil, »da morajo kmetje zadostiti oddaji za plan, potem pridejo v poštev lokalne potrebe.«¹³⁷ Razumljivo je, da takšen odgovor za selske šolnike ni mogel biti posebej pomirjujoč, »ker

šola ne more čakati na izvršitev gornje določbe, ker bi sicer prejeli drva šele čez eno ali dve leti«, zato učiteljici menita, da »bi bilo potrebno, da se odločba, ki poostreno zahteva obv. plansko oddajo, nekoliko spremeni in v tej smeri je treba stopiti v stik z merodajnimi faktorji, da bi se morala šola vključiti že v plansko oddajo.«¹³⁸ Ni znano, če so stopili v stik z omenjenimi faktorji, dejstvo pa je, da je bila oktobra 1950 situacija z drvni še slabša, saj je šola »do danes prejela le 1 m³ drv od 28 m³ in ako ostalih drv v kratkem ne bo, se pouk ne bo mogel v redu nadaljevati. Šols. upr. je storila vse za čim prejšnjo preskrbo z drvni. KLO je pred 14 dnevi kmetom poslal pozive, a jih do danes niso pripeljali, ker se pač izgovarjajo, da je njih gozd izsekan.«¹³⁹ Najhuje je bilo decembra 1950, saj šola sredi zime še vedno ni dobila vse določene količine drv – manjkalo je še 12 m³ oz. kakih 40 %. Čeprav so nekaj drv prejeli, je grozilo, da bo v primeru hujšega mraza »nemogoče poučevati, ker sta učilnici popolnoma mrzli, ker sta kurjeni s popolnoma svežimi drvni (posekano novembra in decembra). Jasno je, da samo s svežimi drvni ne moremo kuriti.«¹⁴⁰

Še iz prejšnjega šolskega leta se je vleklo tudi nereseno vprašanje glede čiščenja šole. Po tem, ko je prejšnja čistilka dala januarja 1949 odpoved, je njeno delo po dogovoru prevzela ena izmed učenk. Deklica je čistila šolo do februarja 1950, a delo naj bi opravljala »skrajno površno, ker se pač od šoloobveznega otroka natančno ne more zahtevati.« Zato je februarja šolska upraviteljica, očitno ne ravno s soglasjem KLO, zaposlila novo čistilko. »Sicer je že ob nastopu nove snažilke nasprotoval KLO na pritisk administratorke, vendar kaže po enomesečnem delu snago, red in disciplino ter dosledno izvaja dela navedena v pogodbi.«¹⁴¹ KLO je morda izvajal pritisk tudi na novo zaposleno čistilko, saj naj bi ta šolski upraviteljici mesec dni kasneje povedala, »da se je na KLO govorilo, da v maju snažilke šol ne bodo prejemale živilskih nakaznic, ker imajo po šolah premalo dela.«¹⁴²

Učenci so šolo obiskovali dokaj redno. K temu so se spodbujali tudi z medšolskimi tekmovanji v stopnji obiska. Šola Loke je tako novembra »napovedala v počastitev praznika republike tekmovanje šoli Sela v boljšem šolskem obisku v decembru in januarju. Učenci so tekmovanje z navdušenjem sprejeli.«¹⁴³ Tekmovanje ni bilo brez sadov, saj iz zapisnika decembrskega učiteljskega sestanka ugotovimo, da je bila povprečna udeležba pri pouku v decembru kar 96,1 %. Katera šola je na tekmovanju zmagala, ni znano, ker se zapi-

133 ZAL, KAM 134, t. e. 38, Šolska kronika ljudske šole na Selih, Kronika za šolsko leto 1949/50.

134 ZAL, KAM 88, t. e. 1, Zapisniki krajevnega učiteljskega zbora 1945–1967, Zapisnik seje krajevnega učiteljskega zbora, 29. 9. 1949.

135 ZAL, KAM 88, t. e. 1, Zapisniki krajevnega učiteljskega zbora 1945–1967, Zapisnik 7. redne seje učiteljskega zbora, 27. 2. 1950.

136 ZAL, KAM 88, t. e. 1, Zapisniki krajevnega učiteljskega zbora 1945–1967, Zapisnik 3. redne seje krajevnega učiteljskega zbora, 30. 10. 1949.

137 Op. 133.

138 Prav tam.

139 ZAL, KAM 88, t. e. 1, Zapisniki krajevnega učiteljskega zbora 1945–1967, Zapisnik 2. redne seje krajevnega učiteljskega zbora, 30. 10. 1950.

140 ZAL, KAM 88, t. e. 1, Zapisniki krajevnega učiteljskega zbora 1945–1967, Zapisnik 4. redne seje krajevnega učiteljskega zbora, 27. 12. 1950.

141 Op. 133.

142 ZAL, KAM 88, t. e. 1, Zapisniki krajevnega učiteljskega zbora 1945–1967, Zapisnik 8. redne seje krajevnega učiteljskega zbora, 31. marca 1950.

143 ZAL, KAM 88, t. e. 1, Zapisniki krajevnega učiteljskega zbora 1945–1967, Zapisnik 4. redne seje krajevnega učiteljskega zbora, 30. 11. 1949.

snik učiteljskega sestanka iz januarja 1950 ni ohranil. Šolski obisk sta sicer še vedno močno ovirali pomanjkljiva obutev in obleka učencev. Šolska upraviteljica je starše, ki so učence neupravičeno zadrževali doma, naznanjala KLO, ki naj bi poskrbel za ureditev težave. Nereden obisk je bil deloma posledica privzetih navad iz let takoj po vojni.

Opremljenost šole z učnimi pripomočki je bila v tem šolskem letu še vedno zelo slaba. Stisko so vsaj malo olajšali učenci oz. pionirji sami. Ker se je npr. med šolarji razpaslo zamujanje, so se učenci v 4. razredu v septembru 1949 sami odločili, da bo vsak zamudnik za zamudo plačal 10 din. Zbrani denar so kasneje namenili za telovadne rekvizite.¹⁴⁴ V februarju 1950 »je pionirska četa odkupila nekaj zemljevidov« za pouk zemljepisa. Februarja 1950 se je na selski šoli »ustanovila tudi Dijaška hranilna blagajna. 32 vlagatejev je vložilo 2.750 din.«¹⁴⁵ Tudi v tem šolskem letu so učence spodbujali k nabiranju zdravnih zelišč. Prvič je v tem šolskem letu omenjeno tudi zbiranje starega papirja – zbrali so ga 385 kg.¹⁴⁶ Koliko so z njim zaslužili, ni znano. V tem šolskem letu učenci na izletu niso bili, opravili pa so več ekskurzij.

Zaključek

Osnovna šola na Selih ves čas svojega obstoja predstavlja ustanovo izjemnega kulturnega in izobraževalnega pomena za vasi zahodnega dela Tuhinjske doline. S prebivalci svojega šolskega okoliša je ves čas obstoja delila dobro in slabo. Da je sredi 40. let 20. stoletja lahko začela vstajati iz pepela II. svetovne vojne, je nedvomno zasluga nekaterih izjemnih učiteljic in učiteljev, ki so v težkem povojnem obdobju na Selih vztrajali in se v težkih razmerah trudili dati selski mladini najboljše, kar so zmogli. Tega bi gotovo ne zmogli brez lokalnega prebivalstva, ki si je nedvomno želelo njene obnove, a hkrati ni bilo sposobno vedno sodelovati v obsegu, ki so ga pričakovali šolniki. Tudi samo je namreč moralo shajati z vsemi izkušnjami in posledicami vojnega časa, obremenjeno s povojnimi dajatvami, vsakovrstnim materialnim pomanjkanjem, pa tudi z življenjem v ozračju strahu, nezaupanja in nadzorovanosti. Vse to je gotovo botrovalo njihovi zadržanosti. Čas povojne obnove selske šole je bil tudi čas nadaljevanja že med vojno začete komunistične revolucije, ki se je po vojni odkrito nadaljevala na vseh področjih družbenega življenja, še posebno v šolstvu. Nova oblast je namreč vaškemu učitelju, s katerim je prosto razpolagala, poleg vloge posredovalca izobrazbe dodelila tudi vlogo družbenega aktivista, javnega razlagalca in poklicnega podpornika svojih ukrepov. V selskih razmerah so bile to silno utrujajoče naloge. Učitelji, ki so se ob celodnevem poučevanju ukvarjali z obnovo požgane šole, se vključevali v delo lokalnih množičnih organizacij, pripravljali kulturne dogodke ter se hkrati trudili za ureditev najosnovnejših pogojev za svoje delo in bivanje, so plačevali visoko ceno. Kot

vedno v težkih časih je bil njihov boj za obstanek kompleksen, v veliki meri prikrit in nasploh takšne vrste, da so le stežka in z veliko previdnosti našli razumevanje. Hkrati so se morali zavedati, da so tudi sami nadzorovani, ne le v strokovnem, ampak predvsem v politično-ideološkem smislu. To zavedanje, če drugo ne, izdaja nenavadna politična korektnost njihovih pisanj, tako značilna za ljudi, ki se ne želijo zameriti. Upravičenost njihove previdnosti jasno kaže gradivo partijske celice prosvetnih delavcev. Zato nas ob prebiranju gradiva preseneča sposobnost nekaterih učiteljev, da se niso predali izčrpanosti, malodušju ali obupu. Zdi se, da so večinoma našli smisel v predanem pedagoškem delu, za katerega kakovost so se zelo trudili, tudi za ceno zdravja. V pregledanih dokumentih selske šole prav tako ni zaslediti, da bi učitelji kakorkoli izpostavljali medvojne dogodke na način, ki bi med prebivalstvo vnašal delitve. Ne glede na kako negativno izkušnjo na eni ali drugi strani lahko brez dvoma rečemo, da jim še zdaleč ni bilo vseeno za otroke, ki so jih poučevali. Imeli so jih radi.

144 Op. 132.

145 Op. 133.

146 ZAL, KAM 88, t. e. 1, Zapisniki krajevnega učiteljskega zbora 1945–1967, Zapisnik 10. redne seje krajevnega učiteljskega zbora, 29. 5. 1950.

Ksenija Jesenik Lužovec¹
Groharjeva ulica 1, Kamnik
senka.luzovec@gmail.com

Alenka Markuš Humar²
Kovinarska cesta 26a, Kmanik
alenka.markuz-humar@guest.arnes.si

70-letnica Centra za izobraževanje, rehabilitacijo in usposabljanje gibalno oviranih otrok in mladostnikov DIM – ZUIM – CIRIUS

Dom invalidne mladine (DIM) je bil ustanovljen leta 1947, v šolskem letu 1955/56 se je preimenoval v Zavod za usposabljanje invalidne mladine (ZUIM), od leta 2008 pa deluje pod imenom Center za izobraževanje, rehabilitacijo in usposabljanje (CIRIUS) Kamnik. Prispevek predstavlja pestro zgodovino in današnjo ureditev osrednjega slovenskega Centra za izobraževanje, rehabilitacijo in usposabljanje gibalno oviranih otrok in mladostnikov.

Ključne besede: DIM, ZUIM, CIRIUS, osnovna šola, srednja šola, otroci in mladostniki s posebnimi potrebami, rehabilitacija

In 1947, the Home for Disabled Youth (DIM) was founded. It was then renamed to Institute for the Training of Disabled Youth (ZUIM) during the school year of 1955/65, and has been called the Centre for Education and Rehabilitation of Physically Handicapped Children and Adolescents (CIRIUS) since 2008. The article presents the varied history and present-day functioning of the lead Slovenian Centre for the education, rehabilitation and training of physically handicapped children and adolescents.

Keywords: DIM, ZUIM, CIRIUS, elementary school, high school, children and adolescents with special needs, rehabilitation

Center za izobraževanje, rehabilitacijo in usposabljanje (CIRIUS) Kamnik že več kot sedemdeset let opravlja vzgojno-izobraževalne in zdravstvene dejavnosti kot javna služba na področju vzgoje in izobraževanja otrok in mladostnikov z gibalno oviranostjo ter različnimi dolgotrajnimi obolenji. Izobraževalne programe določa minister za šolstvo. Zdravstvena dejavnost se izvaja na osnovi pogodbe z Zavodom za zdravstveno zavarovanje Slovenije, programi se določijo vsako leto na pogajanjih med Zavodom za zdravstveno zavarovanje Slovenije, Ministrstvom za zdravje in izvajalci zdravstvenih storitev.

Zavod je bil ustanovljen 20. aprila 1947 in se je imenoval Dom invalidne mladine (DIM).

DIM v prostorih mestnega kopališča Kurhaus (Arhiv CIRIUS)

Med prvimi učiteljicami je bila pisateljica Ela Peroci, z dekliškim priimkom Hrga. V *Slovenskem poročevalcu* št. 231, 19. septembra 1947, je na 6. strani med drugim zapisala: »Tu je dom teh malih in v tem domu so srečni. Iz vseh krajev Slovenije so jih pripeljali sem; tudi Bosanci so tu. Prinesli so s seboj vse lepote in vso svetlobo in vso toplino iz sončnih vasic naše zemlje. Poglejte jim v oči, pa boste verjeli, da je v njihovih srcih svetinja.«

Po končani 2. svetovni vojni je Rdeči križ v prostorih mestnega kopališča Kurhaus uredil repatriacijsko bazo, kjer so zdravniki pregledovali izgnance, ki so se vračali iz taborišč in zaporov. Ko baza ni bila več potrebna, so tam našli zatočišče otroci brez staršev in doma z vseh koncev tedanje Jugoslavije. Ortoped prof. dr. Bogdan Breclj (1906–1968), ki je ustanavljal prve

Prvo prevozno sredstvo (Arhiv CIRIUS)

1 Učiteljica slovenščine na osnovni šoli, CIRIUS Kamnik.
2 Profesorica slovenščine in primerjalne književnosti, učiteljica slovenščine in pomočnica ravnateljice na srednji šoli, CIRIUS Kamnik.

rehabilitacijske ustanove in organiziral Srednjo šolo za fizioterapevte, si je prizadeval, da bi bili otroci, ki so bili med NOB ali po vojni poškodovani z eksplozivom, po operativnem zdravljenju ustrezno oskrbovani. Na njegovo pobudo in z odločbo Ministrstva za socialno skrbstvo LRS je bil ustanovljen Dom invalidne mladine. Bil je prva profesionalna rehabilitacijska ustanova v Sloveniji, ki je mladim bolnikom nudila najnujnejšo medicinsko oskrbo in ortopedsko pomoč, telesno zdravljenje in osnovno šolanje. Vodenje je prevzel upravnik Lovro Jakomin.

V primerno opremljeni ambulanti je vse otroke pregledal zdravnik – nemški ujetnik, pomagala mu je otroška negovalka in verjetno kasneje šolana medicinska sestra z ljubljanske šole za zaščitne sestre Mara Warty. V prvem letu delovanja Doma je bilo do konca leta 1947 na zdravljenju 92 otrok.

Pouk se je začel 4. oktobra 1948, po štirih tednih zdravstvene kolonije v Češkem domu v Crikvenici. Šola se je selila v stavbo nasproti Doma, v katerem so porušili predelne stene ter uredili najprej dva, nato pa štiri razrede. V šolskem letu 1949/50 je iz ljubljanske gluho-nemnice prihajal odpravljat govorne napake predmetni učitelj Zdravko Omerza – to je bil začetek logopedске službe. Tretje leto po ustanovitvi je hišnik Karel Repolus izdelal za paraplegike prvi lesen voziček, gojenci so v mizarski delavnici in šivalnici izdelovali bergle in šivali perilo. Krajevno fizikulturno društvo in gostinsko podjetje sta želeli, da se Dom preseli, zato niso začeli z zidavo delavnic. Zaradi raznolikosti dela s predšolskimi in šolskimi otroki so se odločili, da bodo predšolske otroke preselili v prenovljeno graščino na Vranskem. Tretjega novembra 1950 je bilo prešolanih 15 otrok pod vodstvom Mare Warty in dveh negovalk, a so ostali pod upravo DIM.

Največ je bilo otrok z otroško paralizo in s prirojenimi deformacijami (s kongenitalnimi ortopedskimi obolenji). Uvajati je bilo treba nove strokovne kadre ter preurediti in opremiti nove prostore za fizioterapijo, ki se je izvajala v telovadnici. Za paraplegike so kupili železen voziček. Za zdravljenje telesnih okvar je s predpisovanjem protetike in operacij skrbela dr. Zvezda Mavrin. Prihodi psihiatra dr. Marjana Borštnarja so bili zametki psihiatrične obravnave otrok. Ministrstvo za socialno skrbstvo je Domu dodelilo avtomobil za prevoz nepokretnih otrok na Ortopedsko kliniko. Ko so zaposlili »šoferja mehaničarja«, so lahko usposabljali gojence v mehanični stroki. Decembra 1951 so iz šivalnice naredili krojaško delavnico, in to je bil začetek poklicnega usposabljanja.

Predšolski oddelek z Vranskega se je 25. in 26. aprila 1952 preselil v Staro Goro pri Gorici in prešel pod upravo bolnice za kostno tuberkulozo v Šempetru pri Gorici.

Prvega maja 1953 je vodenje prevzel Srečko Rot, ki je to delo opravljal 22 let. V intervjuju za šolsko glasilo *V novo življenje* je leta 1967 povedal, da je bil zavod ob njegovem prihodu pred razsulom in bi se moral seliti v Goričane. Vodenje zanemarjenega Doma je prevzel na željo Ministrstva za socialno varstvo. Takrat so bili v kolektivu štiri učitelji, fizioterapevt, dva vzgojitelja, pomožni vzgojitelj, medicinski sestri in pet negovalk. Poklicne šole ni bilo. Iz ljubezni do zapuščenih otrok je

Telesna vzgoja, vključena v fizioterapijo (Arhiv CIRIUS)

vložil vse sile, da se je situacija spremenila in da jim je omogočil enake možnosti za usposabljanje, kot so jih imeli drugi. Kot poslanec v Republiški skupščini si je prizadeval za take zakone in predpise, ki omogočajo šolanje vsem invalidnim otrokom. Med drugim je povedal: »Predvsem pa bi želel, da bi se odnosi ljudi do invalidov nasploh spremenili, da bodo njihove probleme bolje razumeli in nam pri delu več pomagali.«

Začetki delovne terapije segajo v šolsko leto 1953/54, ko so delavnico za umetno obrt poimenovali delovna terapija. Poudarek je bil na delovni terapiji, telesna vzgoja je bila vključena v fizioterapijo.

Da bi izboljšali prostorske razmere in usposabljali večje število invalidov, je Srečko Rot v šolskem letu 1954/55 izdelal idejni osnutek za novo stavbo s prostori za šolo, delavnice in zdravstvo. Gradnja se je začela leta 1955 s podiranjem kopališke zgradbe Neptun in kopanjem temeljev. Pri delu so solidarno pomagali vsi zaposleni v Domu. Oskrbovancev je bilo 96. Prvič sta bila organizirana pripravljalni razred za »težje invalide in duševno zaostale« ter 5. razred, poimenovali delavnica za umetno obrt s praktičnim delom in strokovnimi predmeti, kjer so se »priučili raznih ročnih spretnosti«.

V šolskem letu 1955/56 je bila dograjena nova šolska zgradba. Med počitnicami so naredili fasado in hidroterapijo. DIM je postal vzgojno-zdravstveno-social-

Prve delavnice (Arhiv CIRIUS)

Učilnica nekoč (Arhiv CIRIUS)

Prva knjižnica (Arhiv CIRIUS)

na ustanova za zdravstveno in poklicno usposabljanje invalidne mladine in se preimenoval v Zavod za usposabljanje invalidne mladine (ZUIM).

Na osnovni šoli so začeli postopno uvajati osemletko. Po sklepu okrajnega zbora in zbora proizvajalcev Okrajnega ljudskega odbora Ljubljana je bila 17. 2. 1956 izdana odločba o ustanovitvi Vajenske šole raznih strok. Poleg krojaške in mizarke je bila uvedena še urarska delavnica. Upraviteljica osnovne in vajenske šole je postala Marija Rot. Z razširitvijo Zavoda sta se njegov pomen in ugled dvignila.

V šolskem letu 1957/58 je bilo na osnovni šoli (od 1. do 6. razreda) 41 učencev, v vajenski šoli pa 37 vajencev. Uvedeni sta bili pletilska in radiomehnična delavnica. Učili so se tudi čipkarstva. ZUIM je bil sprejet v program UNICEF kot edina tovrstna ustanova v Jugoslaviji. Za okrog 50 otrok je bilo organizirano letovanje v Strunjanu. Ker niso imeli prevoza do morja, je strežno osebje nepokretne otroke na plažo nosilo. Vajenci so taborili v vili »Juhuhu« v Bohinju. Vajenska šola se je 28. 4. 1959 preimenovala v Šolo s praktičnim poukom, vendar brez vsebinskih sprememb.

V počastitev 40-letnice ustanovitve ZKJ in SKOJ je začelo izhajati šolsko glasilo *V novo življenje* in se pozneje preimenovalo v *Naše življenje*. Od takrat na osnovni šoli izide vsako leto in je bilo na natečaju Društva specialnih in rehabilitacijskih pedagogov Slovenije že večkrat nagrajeno.

Zaradi povečanja števila gibalno oviranih otrok in mladostnikov ter razširitve pedagoških in zdravstvenih dejavnosti je bil leta 1959 sklican posvet o perspektivi razvoja zavoda. Na njem so sodelovali Svet za socialno varstvo SRS, Svet za šolstvo SRS, Zavod za socialno zavarovanje SRS, Zavod za zaposlovanje delavcev SRS in Občinski ljudski odbor Kamnik. Sprejeli so odločitev, da se pripravi dokumentacija za novo gradnjo. Investicijska sredstva so prispevali vsi. Leta 1961 je gradbeno podjetje Graditelj iz Kamnika začelo z izvajanjem gradbenih in obrtniških del na zemljišču v Novem trgu.

Občinski svet za šolstvo je leta 1960 vsem upraviteljem poslal sklepe o ideološkem in izobraževalnem delu prosvetnih delavcev. Potrebno jih je bilo izobraziti o klasičnem materializmu, zato so vsi obiskovali večerno politično šolo. Učitelji, ki so se udeleževali verskih

obredov, niso bili ocenjevani, saj je bilo to za učiteljevo vlogo nesprejemljivo. Učitelj z antimaterialističnim nazorom je nevezljivo vplival na učence. Že v prvem razredu osnovne šole se je bilo treba posvetiti ideološki politični vzgoji otrok. Ob zaključku šolanja naj bi vsi imeli znanje o materialističnem svetovnem nazoru. Cilj vzgoje je bil povečati število članov Zveze komunistov. Učitelji so se po specializaciji in tečajih imenovali specializirani učitelji za delo z invalidno mladino.

V šolskem letu 1962/63 je bilo nad 50 prošenj za vpis, a sprejeli so jih le 14, tako da je bilo nastanjenih 124 gojencev – 74 na osnovni šoli, kjer je stekla popolna osemletka s programom redne osnovne šole. Od leta 1955 do 1963 je vzgojno delo opravljal en vzgojitelj s pomočjo pomožnega vzgojitelja. V Šoli s praktičnim poukom se je razširil izbor delavnic, v katerih so se poleg moških krojačev, urarjev in pohištenih mizarjev usposabljali še vrtnar, pletilja, vezilja, šivilja, radiomehanik in elektromehaničar. Programa mizar in vezilja sta bila zaradi neperspektivnosti ukinjena.

Prvega septembra 1964 se je ZUIM poslovil od starega zavoda in se preselil v novo zgradbo na Novem trgu. Na površini 7.000 m² so bili zgrajeni internat za 190 otrok, osnovna in poklicna šola, jedilnica s kuhinjo, fizioterapija s telovadnico in upravna zgradba. Organizacijsko so se enote delile na zdravstveno nego in oskrbovanje, nadaljnje zdravljenje, vzgojo z družbenim usposabljanjem, osnovno šolanje, poklicno usmerjanje, poklicno in delovno usposabljanje in zaposlovanje. Zavod je imel socialno službo in sodobno fizio-, hidro- in elektroterapijo. Leta 1965 se je Šola s praktičnim poukom raznih strok preimenovala v Poklicno šolo pri ZUIM.

Čez 13 let, ob 30-letnici Zavoda, to je leta 1977, je ravnatelj ZUIM Vlado Hvalič (od 1975 do 1982) v jubilejni publikaciji zapisal, da so zaradi pomanjkanja prostorov izdelali osnutek dozidave novega prizidka k obstoječim zgradbam.

V šolskem letu 1980/81 so načrtovali izboljšanje življenjskih razmer z gradnjo dvigala, igrišča in popravilom zunanega bazena. Ker so prevladovala živčno-mišična obolenja, cerebralna paraliza in poškodbe po nesrečah, program za krojača ni bil več primeren, zato so ga ukinili. Z usmerjenim izobraževanjem se je na

Izvajanje terapij v bazenu (Arhiv CIRIUS)

poklicni šoli program za elektromehanika preoblikoval v električarja energetika, program RTV-mehanika v električarja elektronika, šivilja v tekstilno-obrtnega konfekcionarja in urar v finomehanika.

Ker je bil ZUIM edinstven v jugoslovanskem prostoru, so naredili nov načrt razvoja in ga odprli širšemu območju. Da bi otrokom s posebnimi potrebami omogočili izobraževanje v domačem okolju, so organizirali mobilno službo. Njeni člani so bili ravnatelj Vlado Hvalič, vodja fizioterapije in delovne terapije Kristina Kralj, vodja doma Vera Gutman Gerček, socialni delavec osnovne šole Dragan Lelek, socialna delavka srednje šole Helena Smole, psihologinja Brigita Ahčin in defektolog na srednji šoli Ludvik Travnik.

Ob 35-letnici Zavoda leta 1982 je bilo v njem nastanjenih 163 gojencev – 95 na osnovni šoli, 59 poklicno usmerjenih v programe elektroenergetika, elektronika, kovinarstvo in tekstilno konfekcionarstvo, 7 se jih je delovno usposabljal po prilagojenem programu, 18 jih je obiskovalo druge srednje šole v Kamniku in Domžalah. Za poklic so se lahko usposabljali tudi zunanji mladostniki. Direktor Jože Prašnikar (od 1982 do 1987) je za *Kamniški občan* povedal, da je ZUIM vedno bolj odprt za sodelovanje s krajevno skupnostjo Novi trg in s podobnimi zavodi po Sloveniji.

Leta 1987 je bil na poklicni šoli uveden dvoletni skrajšani program sestavljen elektronskih sklopov. Direktor Davor Dominkuš (od 1987 do 1997) je bil ob 40-letnici mnenja, da je Zavod kljub nekaterim pomanjkljivostim upravičil svojo družbeno funkcijo in pomen in da je treba podpreti prizadevanja in napore za izboljšanje stanja na področju usposabljanja in rehabilitacije telesno prizadetih otrok (največ s cerebralno paralizo, nekaj z živčno-mišičnim obolenjem, mielome-

ningokelo, tumorji, prirojenimi deformacijami, epilepsijo, revmatološkimi obolenji itd.).

Leta 1988 sta se začeli obnova obstoječih dotrajanih prostorov in gradnja novih objektov. Obnovili so kuhinjo in jedilnico ter se priključili na toplovod. Gradnja prizidka in nadzidava obstoječega šolskega objekta sta se začeli sredi avgusta 1993 in bili končani novembra. Zgrajenih je bilo 26 novih učilnic, nov samostojen šolski vhod, dvigalo in sanitarije.

Leta 1995 so terapevti prvi v Sloveniji začeli izvajati hipoterapijo, to je terapijo na konju in ob njem. Istega leta je bilo na srednji šoli ustanovljeno Učno podjetje, drugo po vrsti v Sloveniji v okviru srednjih ekonomskih šol in hkrati prvo učno podjetje na področju izobraževanja oseb s posebnimi potrebami.

V šolskem letu 1996/97 je direktorsko mesto prevzela Zdravka Slavec (od 1997 do 2008). Pri pouku so učencem fizično pomagali asistenti, med njimi so bili tudi »civilniki«, ki so se odrekli služenju vojaškega roka. Ker je število otrok, ki jih je spremljala in obravnavala mobilna služba, vse bolj naraščalo (od 40 do 50 otrok) in se je pokazala potreba po redni pedagoški obravnavi, ki jo je izvajal defektolog, je Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport priznalo en oddelek mobilne službe. Prvič so redno zaposlili defektologa na terenu. Občasno so v timu sodelovali tudi učitelji, zdravniki, logopedinja, delovni terapevti in fizioterapevti.

18. septembra 1997 je bil odprt hlev z manežo, v kateri so izvajali tri vrste jahanja: hipoterapijo, športno-rekreativno jahanje in delovno terapijo s pomočjo konj.

Na osrednji slovesnosti ob 50-letnici Zavoda v Cankarjevem domu je v. d. direktorice Isabelle Morel Bera povedala, da se je ZUIM s svojim strokovnim in člo-

Predsednik Republike Slovenije Borut Pahor s športniki (Arhiv CIRIUS)

veškim delom za invalidno mladino zapisal v narodov spomin in kroniko slovenske znanosti in kulture.

V šolskem letu 1999/2000 je srednja šola uvedla nov inovacijski in eksperimentalni program celostnega usposabljanja (Post)rehabilitacijski praktikum. Gre za edinstven program, namenjen predvsem mladostnikom, ki po končani osnovnošolski izobrazbi ne zmorejo rednega srednješolskega programa, oz. mladostnikom po poškodbi glave.

Leta 2000/01 so se začele priprave na 3. fazo gradnje. Srednja šola je uvedla program ekonomski tehnik, ki je združil prejšnje različne programe s področja upravne stroke, financ in računovodstva ter komerciale.

V šolskem letu 2006/07 je bil na osnovni šoli uveden Posebni program vzgoje in izobraževanja. Izvajal se je v kombiniranem oddelku s prilagojenim programom z nižjim izobrazbenim standardom.

V šolskem letu 2007/08 se je praznovanje 60-letnice povežalo z odprtjem novih prostorov. Uveden je bil srednje-poklicni program računalnikar. 28. oktobra 2008 se je ZUIM Kamnik s sklepom Vlade Republike Slovenije preimenoval v Center za izobraževanje, rehabilitacijo in usposabljanje Kamnik (CIRIUS Kamnik). Zaključena je bila gradnja bazena, telovadnic, novih učilnic, predavalnice, prostorov svetovalne službe, kuhinje, jedilnice, knjižnice s čitalnico, multimedijske učilnice, zdravstvenih prostorov z ambulanto in prostorov za terapije.

V šolskem letu 2009/10 je direktorsko mesto prevzela Žarka Brišar Slana (od 2009 do 2010). Zaključena je bila novogradnja in zamenjana strešna kritina na šolskih in bivalnih enotah. Na srednji šoli se je v nov poklicno-tehniški program elektrotehnik vpisala

prva generacija srednješolcev. Prenovili so programe srednjega poklicnega in poklicno-tehniškega izobraževanja. Inkluzija je vplivala na zmanjševanje vpisa učencev v OŠ, hkrati pa so se povečevale potrebe po izvajanju dodatne strokovne pomoči v okviru inkluzivnega tima mobilne službe. V šolskem letu 2010/11 je bilo na OŠ vključenih 52 učencev in na SŠ 127 dijakov (84 notranjih in 43 zunanjih).

V letih 2011 in 2012 je bila direktorica Mojca Škrinjar. CIRIUS se je predstavil članom Evropskega parlamenta za kulturo, izobraževanje in posebne potrebe kot primer dobre prakse in zgled Evropi z okroglo mizo o najnovejših konceptih izobraževanja na področju posebnih potreb z naslovom Izkušnje razlike. Govorci na otvoritvi so bili predsednica odbora v EP Doris Pack, evropski poslanec dr. Milan Zver in direktorica Mojca Škrinjar.

Na OŠ je zaradi inkluzije tega leta najmanj učencev, in sicer 50. Enota zdravstvenih terapij se je preimenovala v medicinsko rehabilitacijo.

Do prihoda Vinka Logaja za direktorja (od 2012 do 2014) je bila v. d. direktorice Isabelle Morel Bera. Število učencev na osnovni šoli se je začelo povečevati, na srednji šoli pa se število dijakov zmanjšuje. V domskem delu se je začela prenova prostorov za osamosvojitveno skupino, katere uradna otvoritev je bila oktobra 2014.

V šolskem letu 2014/15 je 18. 10. 2014 prevzel vodenje direktor Goran Pavlič. V domu je bila uvedena osamosvojitvena skupina, v katero je bilo vključenih 11 mladostnikov, ki se pripravljajo na osamosvojitve: nimajo strogega urnika in nadzora vzgojiteljev, sami pripravljajo večerje in nakupujejo, skrbijo za pranje in vsakodnevne opravke, imajo ločene prostore. Multi-

Curling (Arhiv CIRIUS)

senzorna soba – snoezelen – ali soba za pomiritev in sprostitvev je bila opremljena z vodnim stolpom, s projektorjem z optičnimi vlakni, s projektorjem z barvnimi motivi in z glasbenim stolpom, ki omogočajo sproščanje in spodbujajo zaznavanje različnih občutkov.

Jubilejno leto 2016/17 je CIRIUS Kamnik obeležil z dobredelnim tekom, s srečanjem za bivše zaposlene in dijake, fotografsko razstavo v državnem zboru, strokovnim simpozijem v Kristalni palači v BTC, slavnostno prireditvijo v Domu kulture ter izidom *Zbornika ob 70-letnici DIM – ZUIM – CIRIUS*.

Zadnja leta se glede na potrebe otrok in mladostnikov število zaposlenih giblje okoli 240, kar pomeni, da je CIRIUS največji delodajalec v Občini Kamnik. Organizacijsko je razdeljen na upravo (tajništvo, kadrovska služba, informatika, računovodstvo, knjigovodstvo), osnovno šolo (svetovalna služba, učiteljski zbor, mobilna služba, knjižnica), srednjo šolo (svetovalna služba, učiteljski zbor), dom (vzgojne skupine – interni oz. tedensko bivanje, vzgojne skupine – dnevno usposabljanje, jutranje in dopoldansko vzgojno delo), zdravstveno enoto (ambulanta, klinična psihologija, zdravstvena nega in oskrba, medicinska rehabilitacija: fizioterapija, delovna terapija, logopedija, hipoterapija), oddelek negovalne in fizične pomoči ter tehnično službo (ekonomat, kuhinja, garderoba, bazen, vzdrževanje, hlev in jahalnica).

Otroci in mladostniki, ki so z odločbo napoteni v Center, so gibalno ovirani, večina med njimi pa ima kombinirane motnje. Še vedno prevladuje cerebralna paraliza (40 %), enak odstotek zajemajo najrazličnejša redka dolgotrajna obolenja, 12 % je živčno-mišičnih obolenj.

Na OŠ se izvaja prilagojen program za gibalno ovirane učence z enakovrednim izobrazbenim standar-

dom (EIS), prilagojen program z nižjim izobrazbenim standardom (NIS) in posebni program vzgoje in izobraževanja (PPVIZ). Število učencev se giblje okoli 100, večina jih je v dnevni obliki usposabljanja, v celotredenski pa le manjše število. Oddelki so kombinirani, redko čisti. Manjša se število oddelkov EIS in večja število oddelkov PPVIZ. Mobilni defektologi izvajajo pomoč in svetovanje 60 do 70 gibalno oviranim otrokom in mladostnikom v vzgojno-izobraževalnih ustanovah (večinjskih šolah in vrtcih). Poleg dodatne strokovne pomoči nudijo svetovanje šoli glede potrebnih prilagoditev v izvajanju vzgojno-izobraževalnega procesa otrokovim oz. mladostnikovim specifičnim potrebam, svetovanje pri načrtovanju in izvajanju individualiziranega programa, svetovanje in testiranje glede potrebnih pripomočkov za šolsko delo, prilagoditev okolja in delovnega mesta otroka.

Srednja šola izvaja sedem programov (dva nižja poklicna programa – pomočnik v tehnoloških procesih in pomožni administrator, v srednjem poklicnem izobraževanju program administrator in računalnikar, dva poklicno-tehniška programa – ekonomski tehnik PTI in elektrotehnik PTI (poklicno tehniško izobraževanje) ter posebni vzgojno-izobraževalni program (Post)rehabilitacijski praktikum, ki zajema mladostnike od zaključka osnovne šole oz. časa, ko učenci izpolnijo osnovnošolsko obveznost, do njihovega šestindvajsetega leta. Število dijakov se zadnja leta giblje okoli sto, približno dve tretjini jih je usmerjenih v interno obliko usposabljanja, tretjina pa se dnevno vozi oz. prihaja v Center. Zunanjih dijakov iz bližnje okolice je malo, ker šolanje zaključujejo, novi pa se ne morejo več vpisati. V manjšem obsegu se izvaja tudi izobraževanje odraslih.

V domu je večina učencev in dijakov v dnevni obliki usposabljanja in tretjina v celotredenski obliki. V delo

Zaposleni ob 70-letnici (Foto: Matej Peljhan)

Učenci in dijaki ob 70-letnici (Foto: Matej Peljhan)

Za naše učence ni ovir. (Arhiv CIRIUS)

se poleg vzgojiteljev vključujejo spremljevalci, občasno tudi delavci preko javnih del in prostovoljci.

Zdravstveno enoto sestavljajo ambulantna dejavnost, zdravstvena nega in oskrba, medicinska rehabilitacija (fizioterapija, delovna terapija, logopedija, jahalnica) in klinična psihologija.

Medicinska rehabilitacija združuje strokovno znanje fizioterapevtov, delovnih terapevtov, logopedov in inštruktoric jahanja, ki delata s konji. Specialna področja fizioterapije in delovne terapije vključujejo nadstandardne obravnave, kot so terapija Therasuit, hipoterapija, učenje plavanja po Halliwickovem konceptu in terapija v bazenu, igralno-terapevtske ure,

Učilnica danes (Foto: Dušan Čeferin)

Branje s šolskim psom Alvinom v knjižnici (Arhiv CIRIUS)

šola dobre držje, sodelovanje pri pregledih specialistov, senzorne terapije, testiranje in izbira vozičkov ter drobnih ortotskih pripomočkov, testiranje in izbira primerne računalniške opreme, svetovanje pri poklicnem usmerjanju, prilagoditve pri nadomestni komunikaciji, svetovanje pri odpravljanju arhitektonskih ovir, taktilna integracija v skupini ter varno in samostojno vključevanje v promet.

Področja logopedije vključujejo preventivo, detekcijo, diagnostiko in terapijo, izvajanje individualnega programa logopedije, učenje pravilnega načina hranjenja, terapijo govorno-jezikovnih motenj ter motenj branja in pisanja, razvijanje in uporabo sistemov nadomestne in podporne komunikacije, uporabo metode funkcionalno učenje in testiranje logopedskih pripomočkov.

Delo tehničnih služb obsega dnevne in vikend

Fizioterapija v sodobno opremljeni igralnici (Arhiv CIRIUS)

prevoze otrok in mladostnikov, kuhanje obrokov za učence, dijake, zaposlene in goste, pranje, likanje in šivanje posteljne konfekcije, delovnih oblek in oblek učencev in dijakov ter nudenje tovrstnih storitev zunanjim uporabnikom, nabavo živil in drobnega materiala, vzdrževanje objektov in opreme, obratovanje bazena in vzdrževanje bazenske tehnike, hranjenje konjev ter vzdrževanje hleva in pripadajočih prostorov.

Center ima v uporabi dva počitniška objekta, in sicer počitniško hišico v Čatežu in Bohinju.

Podporne službe za delovanje Centra so skupne službe, ki jih sestavljajo direktor, tajnica, administrativno-kadrovska služba in finančno-računovodski sektor.

Zaposleni v CIRIUS Kamnik spremljajo potrebe otrok in mladostnikov in prilagajajo programe, kolikor jim dopuščajo zakonske podlage. Želeli bi si še fleksibilnejši izobraževalni sistem, da bi jih še izboljšali.

Pestro zgodovinsko dogajanje (menjava države in oblasti, novi zakoni, številne reforme in varčevanje) niso omajali razvoja in poslanstva ustanove. Vodili so jo ljudje, ki so vedeli, da je potrebno programe vsestransko prilagajati otrokovim in mladostnikovim potrebam. Vsi, ki so se tu zaposlili, so svoje delo opravljali predano. Zavedali so se zahtevnosti in odgovornosti svojega poklica, ki se je razvil v njihovo življenjsko poslanstvo.

Vizija Centra je skladna z evropskimi smernicami in nacionalno usmeritvijo, ker otrokom in mladostnikom s posebnimi potrebami zagotavlja najsodobnejše šolanje in celovito zdravstveno obravnavo. V prijaznem in ustvarjalnem okolju lahko razvijajo svoje sposobnosti in se usposobijo za kvalitetno neodvisno življenje.

Cirius danes (Foto: Matej Peljhan)

Viri

Stanka BALOH, Niko SADNIKAR: Kopališče in zdravilišče. V: *Kamniški občan*, 30. maj 2002. 10.

Andreja ČRNKO: Predstavitev dejavnosti in kratka zgodovina Zavoda za usposabljanje invalidne mladine Kamnik (ob 50-letnici).

Franc DERGANČ: Razvoj medicinske rehabilitacije v SR Sloveniji. V: Franjo SMERDU, 1965: *Poslanstvo slovenskega zdravnika*. Ljubljana: Slovenska matica. 189–92.

DIM-ZUIM-CIRIUS (1947–2017), Zbornik ob 70-letnici. Kamnik: 2018.

Dr. Franc Debevec, asistent Ortopedske klinike v Ljubljani. V: *Bolnica za predšolsko invalidno mladino Stara gora 1952–1962*. 8–10.

Romana GRČAR: Nujna je posodobitev zavoda. V: *Kamniški občan*, 6. junij 1988.

Mira JANČAR: 35 let zavoda za usposabljanje invalidne mladine. V: *Kamniški občan*, 22. november 1982.

Senta JAUNIG, Zvonka ZUPANIČ SLAVEC, 2012: Akademik Bogdan Breclj in njegov prispevek k razvoju službe medicinske rehabilitacije v Sloveniji. V: *Zdravniški vestnik*. Vol. 3, št. 81. 261–267.

Kanadski zdravnik v ZUIM. V: *Kamniški občan*, 21. april 1986.

Anamarija KAVČIČ, Milivoj VELIČKOVIČ PERAT, Hilda VELIČKOV: Napredek v skrbi za otroke s cerebralno paralizo. V: *Revija PET*, marec 1998. 312.

Kronika Doma invalidne mladine od 1947 do 1960 (Jože Karič, Zora Vybihal, Marija Rot).

Kronika od 1986/87 do 2001/02.

Kronika osnovne šole v CIRIUS Kamnik od 2011/12 do 2014/15.

Kronika osnovne šole v ZUIM (CIRIUS) Kamnik od 2007/08 do 2010/11.

Kronika osnovne šole v ZUIM Kamnik od 2002/03 do 2006/07.

Kronika srednje šole v ZUIM (CIRIUS) Kamnik.

Letni delovni načrt CIRIUS Kamnik za šolsko leto 2018/19, 2019/20.

M. J.: Tretje desetletje dela z invalidi. V: *Kamniški občan*, junij 1977.

Vera MEJAC: 45-letnica ZUIM Kamnik. V: *Kamniški občan*, 16. december 1992.

Mobilna služba za gibalno ovirane otroke in mladostnike – 20 let. Kamnik: 2001.

Novice – glasilo Univerzitetnega zavoda za rehabilitacijo Soča, I. XII, št. 2, april 1998.

Poročilo ravnateljice srednje šole ZUIM (CIRIUS) Kamnik od 1998/99 do 2015/16.

Bogi PRETNAR, 1977: Utrjen korak v življenje. V: *Delo*, 17. november 1977.

V novo življenje, št. 1, letnik V. 1964/65.

V novo življenje, št. 3, 1964.

V novo življenje, št. 4, letnik IX. 1966/67.

Anita VOŠNJAK: Pol stoletja ZUIM Kamnik. V: *Dnevnik*, 10. november 1997.

Wikipedija – Bogdan Breclj, slovenski zdravnik kirurg in ortoped, pedagog, akademik in partizan, * 6. maj 1906, Gorica, † 9. september 1986, Ljubljana. Organiziral je ortopedske bolnišnice za zdravljenje osteoartikularne tuberkuloze v Rovinju, Šempetru pri Gorici in Ankaranu (Ortopedska bolnišnica Valdoltra) ter ustanovil ustanove za rehabilitacijo: Dom invalidne mladine Kamnik (sedaj Zavod za usposabljanje invalidne mladine Kamnik).

Monika ZADNIKAR, 2002: *Soodvisnost gibalnega in psihosocialnega razvoja otrok s posebnimi potrebami*. Diplomsko delo. Ljubljana: Visoka šola za zdravstvo.

Zapisniki učiteljskih konferenc od 1960 do 1963 in 1975/76.

Zavod za usposabljanje invalidne mladine Kamnik 1947–1977.

Zavod za usposabljanje invalidne mladine Kamnik ob 20-letnici ustanovitve zavoda.

Zavod za usposabljanje invalidne mladine Kamnik. V: *Prijatelj*, I. XXVI., št. 4, 1994.

Stavbni razvoj Seydlove hiše v Kamniku

Seydlova hiša stoji na severnem delu Glavnega trga v Kamniku, na Glavnem trgu 25 (nekdanj Trg 23), znotraj srednjeveške obzidja. Kljub prezidavam je ohranila najstarejše arhitekturne elemente in sodi med najboljše ohranjene hiše v Kamniku. Ime Seydlova palača ji je nadel umetnostni zgodovinar Emilijan Cevc na podlagi pečatnega znamenja, upodobljenega na enem izmed podokenskih reliefov, vendar tega ne potrjuje noben pisni vir. Raziskave fasade so pokazale, da je bila hiša zgrajena v vsaj dveh obsežnih fazah in manjših predelavah. Notranji arkadni hodniki pripadajo mlajši fazi 17. stoletja. Prispevek dokazuje, da so bili podokenski reliefi prineseni z druge lokacije (najverjetneje iz podrte mestne hiše) in naknadno vzdani v fasado.

Ključne besede: Seydlova hiša, podokenski reliefi, stavbni razvoj, arhitektura, prenova

Seydl House is located in the northern part of Kamnik's main square, Glavni trg 25 (formerly Trg 23), inside the medieval wall. Despite its later reconstruction, it has preserved the oldest architectural elements, making it one of the best-preserved houses in Kamnik. The name Seydl's Palace was given to the house by art historian Emilijan Cevc on the basis of a seal stamped on one of exterior window embellishments, which has not been confirmed by any written source. Research conducted on the façade has shown that the house was built in at least two large-scale phases and underwent minor remodelling. The inner arcade corridors belong to the more modern phase, most likely dating back to the 17th century. This article explores the theory that the window embellishments were brought to the house from another location (most likely from the collapsed town hall) and were subsequently built into the façade.

Keywords: Seydl House, window embellishments, building development, architecture, renovation

Ime Kamnik (Stein) je v listinah prvič omenjeno med letoma 1143 in 1147. V njih je omenjen Bertold II. Andeški (pred 1090–1151) kot kamniški grof, kar nakazuje, da je bil Kamnik najprej trg. To potrjuje tudi sicer nepristna listina, datirana v čas med 1188–1204, iz katere je razvidno, da je Bertold IV. Andeški samostan v Žičah oprostil carine in davka, poleg tega pa omenja tudi trg Kamnik (in foro suo Steun). Tej listini sledi dokument iz leta 1229, ki Kamničane že omenja kot meščane (civium Steynensium).² Kot mesto je Kamnik izrecno omenjen šele leta 1267. Za zgodovino razvoja mesta je zanimiva tudi listina iz leta 1232, ki omenja prenos sedeža župnije iz Nevelj v Kamnik in v kateri izvemo, da je Marijina cerkev pri izhodu skozi vrata, ki

gledajo proti Mengšu (Otošec 1985: 19).

Omenjena vrata nakazujejo, da je imel Kamnik obzidje (leseno ali grajeno) že v začetku 13. stoletja. Mestna vrata so v listinah omenjena po naslednjem kronološkem redu: Šutenska prvič leta 1232 (»... pri izhodu skozi vrata, ki gledajo proti Mengšu ...«),³ leta 1301 Šutenska vrata (»vrata, kjer se gre preko griča imenovanega Klanec naravnost k fari«), konec 14. stoletja Mostna vrata (»pri vratih ob obzidju, kjer se gre preko mosta«), leta 1441 je omenjeno obzidje z vrati pri cerkvi sv. Jakoba (Otošec 1985: 20). »Mestni trg kot centralni prostor srednjeveškega Kamnika se v ohranjenih virih prvič omenja leta 1316, ko je kralj Henrik Češki, vojvoda Koroški, osvobodil hišo Tomaža Cendela in njegovih dedičev 'v Kamniku v mestu ležečo na trgu', ki jo je Tomaž kupil od pisarja Ludvika in ki je bila že preje oproščena mestnega davka in služnosti.« (Otošec 1985: 21)

Od ulic srednjeveškega Kamnika se v drugi polovici 15. stoletja večkrat imenuje Velika ulica (današnja Maistrova ulica), leta 1438 je prvič omenjena Šutna, po kateri teče potok, ki deli kamniško in mengeško faro (Otošec 1985: 21).

Iz zgoraj naštetega lahko sklepamo o živahni gradbeni dejavnosti, ki se je začela v 1. polovici 13. stoletja in nadaljevala tudi v 14. in 15. stoletju. Žal ni nobenega natančnejšega podatka o takratni stavbni podobi mesta. Nanjo so vse do srede 19. stoletja vplivale predvsem naravne nesreče, bolezni in turški vpadi: turški vpadi (1471, 1491, 1528), kuga (1510, 1563, 1598, 1624), potres in požar (1511), požari (1609, 1660, 1778, 1779 (Graben), 1784 (Šutna), 1804 (središče Kamnika) in 1845 (Lah 1955: 30)).

Po Luschinovem izračunu naj bi bilo glede na davke in davkoplačevalce v Kamniku okoli leta 1400 okoli 168 hiš, leta 1516 pa 177. Od teh naj bi jih bilo v Mestu 96, na Grabnu 12, v Novem trgu 15, na Šutni 29, pod Žalami 6. Poleg tega je bilo v mestu 9 plemiških stavb, 10 pa jih je bilo v cerkvenih rokah (Kraut-Šifrer 1957: 14). Luschin piše, da je Kamnik doživel prvi razcvet v 15. stoletju, k čemur so prispevali podeljeni mestni privilegiji (Luschin 1905: 1–32). Zaradi notranjih in zunanjih kriz je mesto v 16. stoletju začelo nazadovati. K temu ni prispevala samo uničena trgovina s Hrvaško, ampak tudi preusmeritev in nazadovanje beneške trgovine po turški zasedbi Cipra. V obdobju protireformacije so najbolj podjetni in najbogatejši meščani gospodarsko propadli (Kraut-Šifrer 1957: 20). Vsi ti razlogi so konec 17. stoletja privedli do Valvasorjevega zapisa o propadlem mestu (Valvasor 1977: 250).⁴ Vzpostavitev trojanske ceste iz Trsta proti Av-

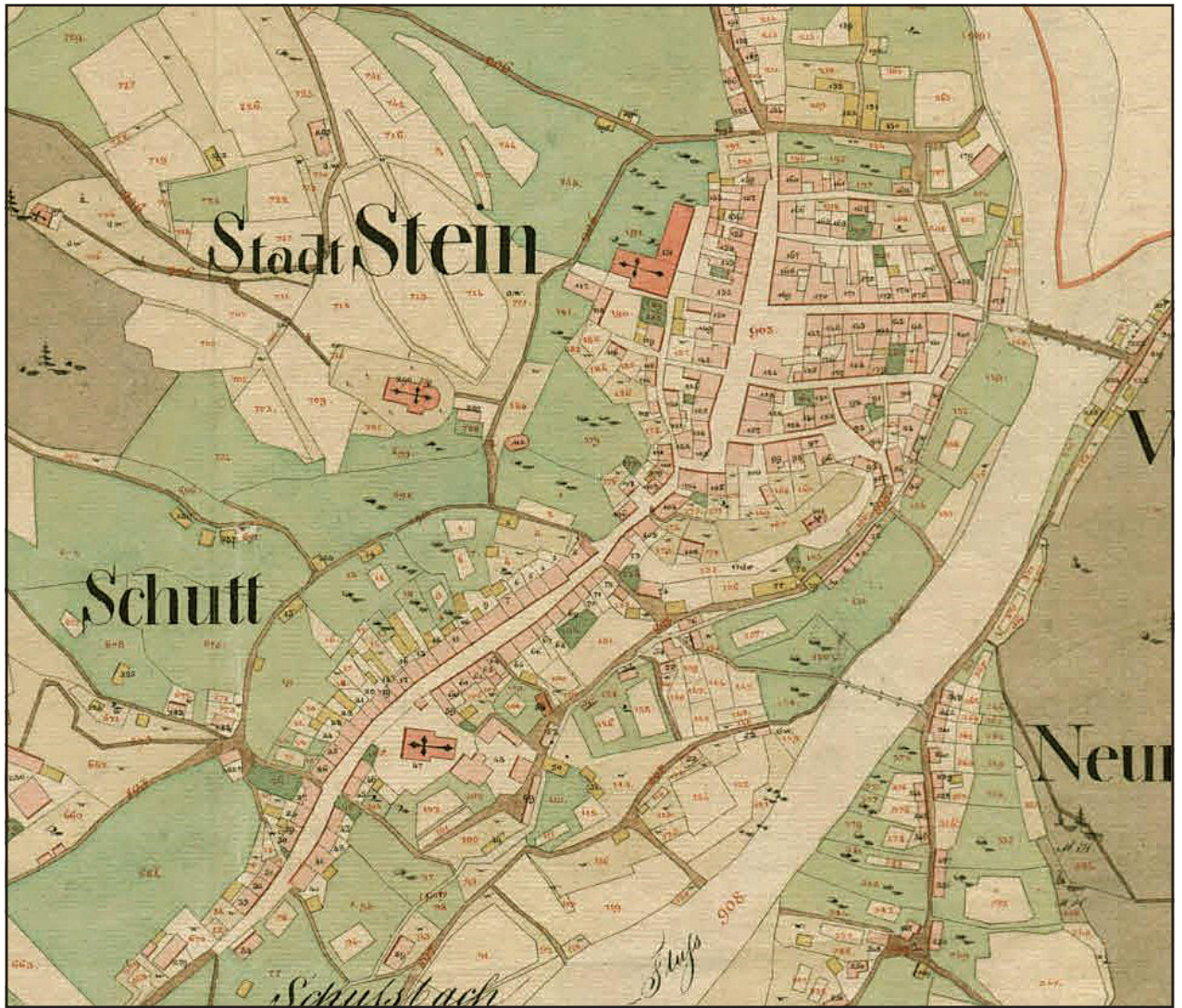
3 Emilijan Cevc sicer to omembo pripisuje Biriškim vratom (Cevc 1960: 89).

4 »... je mesto nekoč imelo dosti bogatašev in za čuda veliko trgovino. O tem zanesljivo pričajo še danes ohranjene, skrbno izdelane hiše z rezanim kamnom, železnimi gredami, drogovi in durmi. Gotovo je tedaj rezan kamen stal več, kakor je danes vsa hiša vredna ...«. Poleg tega omenja tudi, kako so se plemiči pred turško nevarnostjo zatekali v mesto in si v njem zgradili hiše. O sami podobi mesta nadalje piše: »... dandanes pa prej bogato in tako obljudeno mesto propada: skoraj četrtnina hiš, če ne več, je razpadla, vse trgovske shrambe, ki jih je bila cela vrsta, so razen ene zaprte in za vse leto dobiš najlepšo hišo za dve kroni v najem ...«

1 Univerzitetna diplomirana umetnostna zgodovinarica in magistrica arhitekturnih znanosti. Konservatorska svetovalka na Zavodu za varstvo kulturne dediščine na Območni enoti Kranj. Odgovorna konservatorica za mestno jedro Kamnik. Vodila prenovu Seydlove hiše.

2 Otošec razmišlja, da je Kamnik postal mesto že ok. leta 1220, kar utemeljuje z dejstvom, da so imeli Andeški v Kamniku svojo kovnico denarja vsaj od leta 1195.

Slika 1: Kamnik, Franciscejski kataster, 1826 (Arhiv RS)

striji je v drugi polovici 17. stoletja (in še bolj v letih 1720–1727, ko je bila zgrajena nova cesta) dokončno odrezala mesto od najpomembnejše prometnice, ki je do tedaj vodila skozi Tuhinjsko dolino (Kraut-Šifrer 1957: 21).

Angelos Baš je v *Kamniškem zborniku* leta 1957 obdelal stavbni značaj Kamnika v Franciscejskem katastru (slika 1). Takrat je bilo v Kamniku 464 stavb, od teh je bilo 259 stanovanjskih, 198 gospodarskih in 7 drugih poslopij (Baš 1957: 64–68).⁵

Zaradi razcveta trgovine in obrti sredi 15. stoletja, ki je botroval vse večji gospodarski blaginji in nevarnosti požarov, so meščani na Kranjskem v skladu z odlokom Ernesta Železnega (1422) začeli graditi kamnite hiše (Avguštin 1999: 549). Kamnito gradnjo v mestih, obsežne gradbene predelave ter nove urbanistične rešitve je še dodatno pospešil potres leta 1511. Kamnik je v tem letu doživel tudi požar, kar lahko v najbolj dramatičnih okoliščinah pomeni, da so morali mesto zgraditi skoraj na novo (Baš 1957: 64–68). Cene Avguštin

razvoj tlorisne zasnove prvega tipa meščanske hiše na Kranjskem naslanja na sočasen razvoj tlorisa hiše v Bruchsalu in Wasserburgu (Avguštin 1999: 53). V pritličju naj bi bila enocelična delavnica s stopniščem ali lestvijo v nadstropje. V nadstropju je bil prostor z odprtim ognjiščem, ki je bil s steno ločen od bivalnega oz. spalnega prostora. Tak tip tlorisne zasnove Avguštin umešča v čas do srede 15. stoletja (Avguštin 1999: 74). Po tem obdobju se konec 15. stoletja oz. na prehodu iz 15. v 16. stoletje v pritličju pojavi veža, ki vodi v nadstropje, nad njo pa je kamra, ločena od bivalnega prostora (Avguštin 1999: 54). Na začetku 16. stoletja se začnejo hiše s čelno stranjo obračati proti trgu. Pojav kamre (ločenega spalnega prostora) Avguštin na podlagi prve omembe v popisu inventarja kranjskega trgovca Petra Schneiderja iz leta 1539 umešča na začetek 16. stoletja (Žontar 1982: 107–108).

Seydlova hiša (sliki 2, 3) stoji na severnem delu Glavnega trga v Kamniku, na Glavnem trgu 25 (nekdanj Trg 23), znotraj srednjeveškega obzidja pred nekdanjimi Grabenskimi ali Ženskimi vrati (Frauentor).⁶ Hiša je kljub prezidavam ohranila najstarejše arhitekturne elemente, zato sodi med najboljše ohranjene hiše

⁵ Baš piše, da je bilo v letih 1826–1827 v Kamniku 42,67 % gospodarskih poslopij, kar mestu še vedno daje agrarni značaj. Približno dve tretjini gospodarskih poslopij je bilo lesenih. Pri stanovanjskih stavbah je razmerje drugačno, in sicer je bila še vedno lesena slaba petina stanovanjskih hiš.

⁶ Vrata so dobila ime po cesti, ki je vodila k samostanu klaris v Mekinjah.

Slika 2: Seydlova hiša pred prenovo leta 2006 (Foto: Maja Avguštin)

Slika 3: Seydlova hiša po prenovi leta 2007 (Foto: Maja Avguštin)

Slika 4: Pečat Jurija Seydla (Nadškofijski arhiv v Ljubljani)

v Kamniku. Zaradi velikosti in globinske razvitosti je med ljudmi veljala za dvorec grofov Thurnov in kasneje tudi Auerspergov, vendar je to tezo ovrgel že France Stele (Stele 1929: 100). Iz poročil o gradnji samostana namreč izvemo, da je bil Auerspergov dvorec podprt, material pa porabljen za zidavo samostana (1683), druga Auerspergova hiša v mestu naj bi bila prezidana v sedanjo Podrekarjevo hišo (domnevno hiša Glavni trg 13 ali 14) (Polec 1955: 36).

Ime Seydlova palača je hiši nadel Emilijan Cevc, in sicer na podlagi pečatnega znamenja, upodobljenega na enem izmed podokenskih reliefov, vendar tega ne potrjuje noben pisni vir. Ker o njej ni na voljo nobene zgodovinsko dokazanega imena (razen mlajših, ki niso vplivala na gradbeno podobo objekta), naj do naslednjih ugotovitev ostane poimenovanje Seydlova hiša. Cevc je gradnjo hiše umestil v tretjo četrtino 15. stoletja, torej v obdobje najobsežnejših Seydlovih poslovnih povezav in trgovskih poti v letih 1450–1465. Po letu 1465 je Jurij Seydl brez sledi izginil iz arhivskih virov (Cevc 1981: 9). Jurij/Jurlin/Jurlinus Seydel/Saidl ... (rojen v 1. pol. 15. stol., umrl po letu 1465) je sredi 15. stoletja sodil med najvplivnejše kamniške trgovce s krznom. Po dokumentarnih virih je med letoma 1454 in 1456 trgoval na Reki. V Kamniku je leta 1455 ustanovil trgovsko družbo. Njegov družabnik je bil Nikolaj de Barnis, ki mu je bil ob razpustu družbe dolžan 136 zlatih dukatov. Jurij Seydl je v do zdaj raziskanih virih zadnjič izrecno omenjen v listini iz leta 1456, ko je bil po pogodbi s sinom reškega sodnika dolžan pripeljati z Reke v Benetke 590 govejih in konjskih kož ter 140 sežnjev železa.⁷ Na listini z dne 31. 07. 1465,

7 Internetni vir: Kamniško-komendski biografski leksikon, www.leksikon.si/Oseba/Osebald/943.

kjer je omenjen kot overovatelj, pa je njegov pečat, ki je podoben prej omenjenemu reliefu (slika 4).⁸

Seznam znanih lastnikov hiše (Polec 1951: 63–65):

- Janez Krstnik Žigan,
- 1790 Franc Petrič (svobodnjak, kmet iz župnije Cerklje),
- 1800 Matija Petrič (sin),
- 1803 Janez in Marija Petrič iz Vasce,
- 1834 Primož Javoršek,
- 1874 Marija Javoršek,
- 1877 Franc Seničar (novi mož Marije Javoršek),
- 1892 Anton Pintar (trgovec),
- 1892 Alojzija Pintar (polovica),
- 1918 Anton Pintar (trgovec, druga polovica),
- 1934 Vladimir Pintar,
- 1946 FLR Jugoslavija,
- 1949 splošno ljudsko premoženje,
- 1992 v postopku denacionalizacije vrnjeno hčerki Vladimirja Pintarja Petri Benvenuti,
- od leta 2005 družina Maleš in lastniki posameznih stanovanjskih enot v mansardi.

Arhitekturne izmere, ki jih je projektivno podjetje Atrakcija, d. o. o., iz Kamnika izvedlo leta 2005, kažejo, da je hiša sestavljena iz različno širokih in deloma zalomljenih zidov, kar kaže na večkratno predelavo oz. razširitev objekta v dolžino. Vogalne stene v pritličju pod vogalnim pomolom zaradi debeline (80–94 cm) sodijo v najstarejšo fazo. Če jih izločimo, dobimo objekt, ki po obliki in velikosti spominja na prej omenjeni prvi tip meščanske hiše, ki ga Cene Avguštin umešča v sredino 15. stoletja, ko naj bi bila v pritličju meščanskih hiš delavnica, v nadstropju pa kuhinja in bivalni del (Avguštin 1999: 53). Domnevo o velikosti prvega objekta na tej lokaciji potrjuje tudi prvotna širina meščanskih hiš, ki naj bi merile okoli 10 metrov (Lubej 2002). V prostoru tik ob vogalnem pomolu v nadstropju ob stranski ulici so bili na steni najdeni ostanki črne kuhinje in ostanki grebenastega oboka, kar potrjuje Avguštinovo tezo o odprtem ognjišču v nadstropju.⁹ Cevčeva trditev (Cevc 1981: 9), da je bila Seydlova hiša zgrajena v tretji četrtini 15. stoletja, torej ne drži v celoti, saj je očitno, da je bila hiša iz prve faze manjša in nižja, kasneje pa predelana in dograjena. Poleg tega se konzolni pomoli v mestnih jedrih začnejo pojavljati šele v prvih desetletjih 16. stoletja (Homanova hiša v Škofji Loki, 1529), zato smemo domnevati, da je hiša doživela prvo večjo prezidavo prav v tem času, ko Jurija Seydla že nekaj desetletij ni bilo več.

Notranji prostori so bili prvič sondirani leta 1989. Sondiranje je opravil Restavratorski center Slovenije (v nadaljevanju RC). Med letoma 2005 in 2007 je po menjavi lastništva in pred celovito obnovo objekta sondiranje v notranjosti in na fasadi opravila restavratorka mag. Eva Tršar Andlovic iz Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije, Območna enota v Kranju (v nada-

8 Na listini se kot overovatelj omenja Jurij Seydel. Pri dataciji je navedeno leto in potem sledi pripis AM MITICHEN IN VIGILIA VINCULA (sreda pred praznikom sv. Petra, kar ustreza datumu 31. 07. 1465), Nadškofijski arhiv Ljubljana.

9 Arhiv ZVKDS, OE Kranj, Poročilo Restavratorskega centra SR Slovenije 1989, št. 106/89-3, 24. 05. 1989.

Slika 5: Notranje dvorišče, arkade v nadstropju Seydlove hiše (Foto: Maja Avguštin)

Slika 6: Notranje dvorišče, arkade v pritličju Seydlove hiše (Foto: Maja Avguštin)

ljevanju ZVKDS, OE Kranj). Restavratorji RC so v poročilu iz leta 1989 najdbe ostankov ometov razvrstili v štiri gradbene faze, in sicer v t. i. prvo gotsko fazo,

dve baročni fazi in zadnjo fazo v 19. stoletju.¹⁰ Žal si s to razdelitvijo pri stavbni analizi ne moremo kaj dosti pomagati, saj obdobja niso časovno definirali, poime-

¹⁰ Arhiv ZVKDS, OE Kranj, Poročilo Restavratorskega centra SR Slovenije 1989.

Slika 7: Odkritje dela stenske poslikave z motivom Veronikinega prta (Arhiv ZVKDS, OE Kranj)

Slika 8: Notranji prostor ob glavni fasadi, odkritje dela segmentne odprtine s poslikavo (Foto: Maja Avguštin)

novanje faz je bilo določeno zgolj na podlagi izkušenj restavratorjev. Ti podatki so nam v pomoč predvsem v tem, da vsaj približno lahko rekonstruiramo, kje je bil najstarejši omet. Fragmenti t. i. gotske faze so bili v nadstropju najdeni v delu objekta ob Glavnem trgu vse do današnjega stopnišča, ki vodi iz pritličja v nadstropje. Objekt naj bi bil v tej fazi že razvit in oblikovan v obliki črke L, brez notranjega arkadnega dvorišča in arkad, zunanjih arkad in kašče, saj na arkadnem hodniku ni bilo najdenih nobenih ostankov t. i. gotskega ometa. V strokovni literaturi je večkrat omenjeno, da je notranji arkadni hodnik v Seydlovi hiši najstarejši meščanski arkadni hodnik na Slovenskem,¹¹ vendar najdbe kažejo, da ni bil oblikovan v 15. oz. 16. stoletju, pač pa kasneje (najverjetneje v 17. stoletju), kar se ujema s Šumijevo tezo, da so se arkadni hodniki v meščanski arhitekturi pojavili v 17. stoletju kot nov način komunikacije med prostori in nadstropji. Ti so bili po navadi oblikovani kot kompromisne oz. domače rešitve med italijanskimi renesančnimi oz. zgodnjebaročnimi tipi in severnjaškimi pobudami. Renesančne arkade so prepoznavne po pravilni polkrožni obliki (sliki 5, 6) (Šumi 1969: 89).

Leta 1989 so restavratorji ob raziskavah ometov v nadstropni sobi, ki je obrnjena proti Glavnemu trgu (najstarejši del objekta), v levem zgornjem kotu odkrili fragment stenske poslikave z motivom Veronikinega prta v fresco tehniki, okoli nje pa ostanke ornamentalne poslikave v al secco tehniki (slika 7). Poslikava je bila odstranjena, prenesena v atelje Restavratorskega

11 Odsevi kamniških stoletij, Medobčinski muzej Kamnik, Kamnik 2004. 11.

Slika 9: Votivna slika Kamnika iz leta 1779 (Foto: Maja Avguštin)

centra in restavrirana. Danes je v Medobčinskem muzeju Kamnik na Zapricah. Raziskave so pokazale, da je bila najdena poslikava del večje poslikane kompozicije v pasu vsaj 50 cm od stropa navzdol po celotnem prostoru. Na poslikani steni tega prostora sta bila najdena gotska okenska okvira s prirezanim robom, ki sta bila pozneje zazidana. V ostenje sta bila umeščena skrajno desno oz. levo.¹²

Sredi te stene je bila med sondiranjem leta 2006 najdena večja segmentna odprtina, ki bi lahko predstavljala večjo okensko biforo. Kasneje je bila odprtina pozidana in vanjo vdelana manjša segmentna odprtina, ki je bila lahko oblikovana tudi kot notranja niša. Okoli večje odprtine na notranji strani so bile najdene barvne sledi. Ostenje niše oz. okna je bilo pobarvano z zlato oker barvo, prav tako tudi rob. Rob je bil dodatno poudarjen s temno sivo črto, iz katere so izraščali vegetabilni nastavki. Vse skupaj je bilo dodatno uokvirjeno z oranžno črto (slika 8).

Na hiši se je ohranil danes edini vogalni pomol v Kamniku, čeprav jih na votivni sliki Kamnika iz leta 1779 lahko vidimo več (slika 9). Glavna fasada je danes triosna. V osrednjo os je umeščen vhodni portal, ki po obliki sodi v 2. polovico 19. stoletja. Vrata so nova in so bila izdelana leta 1990 po načrtu arh. Bojana Schlegla. Pritličje je bilo konec 19. stoletja predelano. Stara okna so nadomestili z večjimi izložbenimi okni. Poleg tega je bil pod vogalnim pomolom odkrit del portala starih vrat, ki bi lahko pripadala prvi fazi gradnje iz 2. polovice 15. stoletja, ko je bil nivo trga bistveno

nižji, kar so dokazale tudi arheološke raziskave leta 2017. Nivo tlakovanja iz okroglic, ki so ga arheologi poimenovali kot novoveškega, je bil od sedanjega tlaka nižji za 47–68 cm, kar pomeni, da je bil tlak 15. stoletja nižji še za dodatnih 20 cm.¹³

Sondiranje fasade leta 2006 je potrdilo večkratno predelavo oken na glavni fasadi in vsaj tri likovne podobe objekta na dveh slojih ometa. Obstoječa podoba fasade 19. stoletja je bila pobarvana osemkrat. Na vogalnem pomolu je bil ob stranski fasadi najden manjši okenski okvir, prirezan na ajdovo zrno.¹⁴ V najstarejšo fazo likovne podobe fasade sodijo ostanki naslikanih okenskih okvirov, ki bi jih glede na izbor barvne kombinacije (zlato oker, pompejsko rdeča in temno siva) in način izvedbe lahko umestili v konec 15. ali v začetek 16. stoletja, torej v čas, ko naj bi hiša dobila podokenske reliefe, vendar je očitno, da se lokacija prvotnih oken ne ujema z lokacijo podokenskih reliefov (slika 10). Pomembna je ugotovitev, da omenjenih barvnih sledi najstarejše faze nismo našli na dvoriščni fasadi in ne na vogalnem pomolu, kar pomeni, da je bil vogalni pomol najverjetneje zgrajen kasneje.

Druga mlajša faza dekorativne poslikave na fasadi je v temno sivi kombinaciji (slika 11). Tej pripadajo naslikani temno sivi šivani vogali (tudi na vogalnem pomolu), medetažni venec in vertikalni pasovi na stranski fasadi ter obrobe na dvoriščni fasadi. Tudi temno sivi okenski okviri na glavni fasadi se ne ujemajo z lokacijo podokenskih reliefov. Najdbe renesančnih okenskih

12 Arhiv ZVKDS, OE Kranj, Poročilo Restavratorskega centra SR Slovenije 1989.

13 Arhiv ZVKDS, OE Kranj, Poročilo o arheoloških raziskavah na Glavnem trgu v Kamniku, Avgusta, d. o. o., Idrija 2017. 34.

14 Arhiv ZVKDS, OE Kranj, Poročilo o sondiranju, 25. 07. 2006.

Slika 10: Izris najdb na glavni fasadi Seydlove hiše, avtorica mag. Eva Tršar Androvič (Foto: Maja Avguštin)

Slika 11: Rekonstrukcija mlajše barvne podobe na dvoriščni fasadi Seydlove hiše (Foto: Maja Avguštin)

Slika 12: Podokenski relief na glavni fasadi I Seydlove hiše
(Foto: Maja Avguštin)

Slika 13: Podokenski relief na glavni fasadi II Seydlove hiše
(Foto: Maja Avguštin)

Slika 14: Podokenski relief na glavni fasadi III Seydlove hiše
(Foto: Maja Avguštin)

Slika 15: Podokenski relief na glavni fasadi IV Seydlove hiše
(Foto: Maja Avguštin)

okvirov na dvoriščni strani hiše nad zunanjimi arkadami in odsotnost najstarejšega ometa v notranjosti tega prostora ob dvoriščni fasadi potrjujejo, da je bil objekt šele v tej temno sivi fazi podaljšan v smeri dvorišča do današnje velikosti.

V zadnji obsežni predelavi fasade, najverjetneje po požaru leta 1804, so fasado poudarili z novimi arhitekturnimi dekoracijami v štuku (medetažni venec, napašč, plastično poudarjeni šivani vogali ...).

Najpomembnejši in v strokovni literaturi največkrat omenjeni so podokenski reliefi na glavni fasadi. Pripisani so kamniški kamnoseški in stavbarski delavnici, ki se je razvila v sedmem desetletju 15. stoletja in leta 1479 (po nevarnosti turških vpadov leta 1469 in 1471) končala dela v cerkvi sv. Primoža in Felicijana (Štefanac 1995: 86–87; slike 12, 13, 14, 15). Kultura figuralnih sklepnikov in konzol se je na Gorenjskem zelo ekspanzivno pojavila šele v sedmem desetletju 15. stoletja (Cevc 1955: 112). Glede na izrazito podobnost reliefov z reliefom iz nekdanje osnovne šole, vzdanim ob vhodnih vratih Meščanske korporacije (danes ga hrani MMK na Zapricah) in datiranim z letnico 1508, ter glede na sklepnik s Sv. Primoža, na katerem je upodobljen kamniški grb, lahko njihov nastanek uvrstimo na konec 15. stoletja ali še verjetneje na začetek 16.

stoletja (slika 16). Viktor Steska v Izvestjih piše »o znameniti hiši v Kamniku, kjer se na fasadi hiše nahaja pet plošč z gotskimi reliefi, štiri so na glavni fasadi, ena pa pod oknom ob stranski ulici«. Piše o peti plošči, ki naj bi bila pod oknom v stranski ulici. Na tej naj bi bili upodobljeni jelenji rogovi. O tej plošči danes razen tega podatka ni znanega nič drugega. Na enem izmed reliefov je kamnoseško znamenje, ki naj bi bilo podobno znamenju na kamnu malograjskega zidu pod kapelico (Steska 1894: 254–255). Nadalje omenja publikaciji, ki poudarjata, da so bile plošče prinesene iz stare mestne zbornice¹⁵ oz. bivšega mestnega rotovža (Stiasny 1894: 24–29). Omenja tudi pogovor s pokojnim lastnikom hiše Frančiškom Seničarjem, ki naj bi mu povedal, da so te plošče že od nekdaj na tej hiši. Ob tem velja poudariti, da je Frančišek Seničar postal lastnik hiše ob poroki z vdovo Primoža Javorška Marijo leta 1877, tri leta po smrti njenega prvega moža. Primož Javoršek je hišo kupil leta 1834, umrl pa je leta 1874, kar pomeni, da je bil ob smrti star najmanj okoli šestdeset let. Če domnevamo, da je bil Seničar podobne starosti, zagotovo še ni bil rojen, ko je bil mestni rotovž po požaru leta 1804 porušen. Leta 1803 sta

¹⁵ Kopaljšče in Kneippovo zdravilišče v Kamniku, Kamnik 1893. 21.

Slika 16: Relief s sv. Florijanom iz domnevno Stettnerjeve hiše na Glavnem trgu iz leta 1508, lapidarij Medobčinskega muzeja Kamnik (Foto: Maja Avguštin)

postala lastnika hiše Janez in Marija Petrič iz Vasce. Leto kasneje je po središču Kamnika pustošil požar in prizadel več hiš, po tem letu so stari rotovž v sklopu obnove mesta podrli. Teza o odstranjenih reliefih iz rotovža in njihovi vnovični vgraditvi v objekt, ki se je ravno obnavljal, se zato zdi verjetna. Na votivni sliki iz cerkve sv. Lenarta v Zakalu, ki je nastala po požaru leta 1779, je dobro vidna glavna fasada hiše, ki je poleg vogalnega pomola razdeljena na štiri osi, v nasprotju z današnjimi tremi.

Omenjeni izsledki sondiranja fasade leta 2006 vsekar pritrjujejo tezi, da so bili podokenski reliefi vzdani na fasado hiše sekundarno, saj ne sovpadajo z lokacijo najstarejših poznosrednjeveških oken. Leta 2000 je Restavracijsko podjetje Mali iz Črnuč izvedlo restavracijske posege na reliefih. Ugotovljeno je bilo, da so vzdani globoko v ostenje. Ob vstavitvi novih oken so stara zazidali in odprli nove odprtine. Pred vgraditvijo novih okenskih okvirov so lahko brez večjih težav vgradili reliefne na način, ki zgolj na prvi pogled dokazuje njihovo originalno mesto. Tej tezi pritrjuje tudi dejstvo, da so reliefi različno dolgi, saj so bili naknadno dodelani na obstoječo širino oken. Dodelava iz romanskega cementa je bila tako dobro izvedena, da še danes ni vidna. Tudi Stele ni opazil dodelave. Poleg tega je na dolžino reliefov oprl svoje mnenje, da reliefi niso mo-

gli biti premeščeni z drugega objekta, »ker so očitno umerjeni pod okna, ter ni videti, da bi bili v to svrho prirezani ...« (Stele 1929: 100).

Na podlagi predstavljenih ugotovitev lahko torej rečemo, da je današnja lokacija podokenskih reliefov sekundarna in da so vendarle bili preneseni od drugod, najverjetneje iz podrtega rotovža. Na reliefih so trije ščitki, ki najverjetneje predstavljajo tri pomembne kamniške družine in njihove javne funkcije. Na osrednjem reliefu nad glavnimi vrati je v sredini moška doprsna figura, ob njej pa dve znamenji. Eno od njih, Seydlovo znamenje, je verjetno povezano z njegovo javno funkcijo overovatelja. Ves čas pa ostaja nepojasnjeno, kaj ob njegovem znamenju počne levo znamenje, ki je predstavljeno enakovredno kot Seydlovo. Če gre za družini, ki sta imeli v mestu pomembno javno funkcijo, bi moška figura lahko personificirala Pravico. Še ne raziskano ostaja drugo znamenje, ki predstavlja polovico zrcalno obrnjenega monograma VF poleg letnice 1504 pod fresko sv. Erazma v cerkvi sv. Primoža in Felicijana. Na reliefu na vogalnem pomolu se je ohranil ščitek, ki je horizontalno razdeljen na tri pasove. Če domnevamo, da je pošast na levi strani ščitka medved (glede na tace in ušesa), lahko relief povežemo z družino Stettner, ki je bila prav tako ena izmed osrednjih kamniških družin tistega časa (Stele 1929: 100).

Slika 17: Relief z angelom grbonoscem iz ok. leta 1490, lapidarij Medobčinskega muzeja Kamnik (Foto: Maja Avguštin)

Enak ščitek z medvedjo šapo čez tri horizontalno predeljena polja najdemo na prej omenjenem reliefu iz nekdanje OŠ, ki je datiran z letnico 1508. Prav tako lahko iščemo sorodnost v oblikovanju zveri na podobnem reliefu in reliefu angela grbonosca (spodaj pod levim ščitkom), ki je v lapidariju Medobčinskega muzeja Kamnik (slika 17).

Na dvoriščni in stranski fasadi je bila rekonstruirana druga najstarejša faza v temno sivi barvi. V tej fazi je bil objekt podaljšan do današnje globine, oblikovana je bila dvoriščna fasada. Najverjetneje je v tej fazi nastal tudi notranji arkadni hodnik. Restavratorji so to fazo poimenovali prva baročna faza. Na podlagi kolorita in pojava prvih arkadnih hodnikov jo umeščam v zgodnje 17. stoletje. Glavna fasada je ohranila podobo iz druge polovice 19. stoletja.

Viri in literatura

- Arhiv ZVKDS, OE Kranj, *Poročilo o sondiranju Seydlove hiše*. 2006.
- Arhiv ZVKDS, OE Kranj, *Poročilo o arheoloških raziskavah na Glavnem trgu v Kamniku*, Avgusta, d. o. o., Idrija. 2017. 34.
- Cene AVGUŠTIN, 1999: Kranj – Naselbinski razvoj od prazgodovine do 20. stoletja. Znanstveni inštitut Filozofske fakultete. 54.
- Angelos BAŠ, 1957: Stavbni značaj Kamnika v franciscejskem katastru. V: *Kamniški zbornik* 3. 64–68.
- Emilijan CEVC, 1955: Poznogotsko kamnoseštvo v okolici Kamnika. V: *Kamniški zbornik* 1. 112.
- Emilijan CEVC, 1960: Kamniški mestni obrambni jarek. V: *Kamniški zbornik* 5. 89.
- Emilijan CEVC, 1981: *Kiparstvo na Slovenskem med gotiko in barokom*. Slovenska matica. 9.
- Tatjana KRAUT-ŠIFRER, 1957: Geografski momenti v razvoju Kamnika do začetka XIX. Stoletja. V: *Kamniški zbornik*, 3. 14.
- Avguštin LAH, 1955: Historia vitae magistra ... V: *Kamniški zbornik* 1. 30.
- Marko LESAR, Zora TORKAR idr., 2004: *Odsevi kamniških stoletij*. Medobčinski muzej Kamnik.
- Uroš LUBEJ, 2002: *Preobrazbe Turjaške palače*. Mestni muzej Ljubljana.
- Arnold LUSCHIN, 1905: Ein Protokoll der Stadt Stein in Krain aus den Jahren 1502/03, *Mitteilungen des Musealvereins für Krain*, XVIII. 1–32.
- Kopališče in Kneippovo zdravišče v Kamniku*, 1893. 21.
- Božo OTOREPEC, 1985: Doneski k zgodovini srednjeveškega Kamnika, *Kamnik 122 –1979*. V: *Zbornik razprav s simpozija ob 750-letnici mesta*. 19–22.
- Janko POLEC, 1955: Kamniške meščanske hiše in njihovi lastniki v dvesto letih. V: *Kamniški zbornik* 1. 36.
- Poročilo Restavratorskega centra SR Slovenije 1989. 131.
- France STELE, 1929: *Politični okraj Kamnik*. Umetnostno-zgodovinsko društvo v Ljubljani, 100.
- Viktor STESKA, 1894: Znamenita hiša v Kamniku. V: *Izvestja muzejskega društva za Kranjsko*, IV/ 6. 254–255.
- Ljudevit STIASNY, 1894: *Kamnik*. 24–29.
- Samo ŠTEFANAC, 1995: *Sv. Primož nad Kamnikom*. V: *Katalog razstave Gotika v Sloveniji*. 86–87.
- Ferdinand ŠERBELJ, 2019: *Sv. Primož nad Kamnikom*. Mohorjeva družba.
- Nace ŠUMI, 1969: *Arhitektura XVII. stoletja*. Slovenska matica. 89.
- Janez Vajkard VALVASOR, 1977: *Slava vojvodine Kranjske*. Ponatis, Mladinska knjiga. 250.
- Josip ŽONTAR, 1982: *Zgodovina mesta Kranja*. 107–108.

Internetni vir

- Samo Surina, Jurij (Jurlinus) Seydl, *Kamniško-komendski biografski leksikon* (www.leksikon.si/Oseba/Osebald/943).

Kamniški spomenik padlim v prvi svetovni vojni

Spomenik padlim v prvi svetovni vojni je bil na kamniških Žalah postavljen leta 1939. Sorazmerno pozna letnica nastanka je posledica burnih organizacijskih odnosov v kamniški skupnosti po nastanku nove države SHS. Po oddanih (vsaj) treh različnih osnutkih projekta, finančnih zapletih, tožbah in pritiskih države za postavitev spomenika padlim so se odgovorni odločili za izvedbo kiparja Borisa Kalina po domnevem konceptu Staneta Cudermana. Spomenik je Kalin zasnoval kot velikansko kamnito roko, ki drži meč za rezilo in ga potiska v tla. Takšnemu spomeniku na slovenskih tleh ni primerjave, možne vplive pa lahko iščemo v realističnem kiparstvu tridesetih let mdr. v Nemčiji, Italiji in Rusiji ter v vplivih zagrebške akademije, kjer je Kalin študiral pri profesorjih Ivanu Meštroviću in Franu Kršiniću. Roka s potiskom meča v tla nakazuje konec vojne in označuje grob padlih kamniških vojakov, s svojim nenavadnim videzom pa je še danes tema različnih interpretacij.

Ključne besede: Kamnik, spomenik, prva svetovna vojna, Boris Kalin

The monument to the fallen Kamnik soldiers in World War I was erected at Kamnik's Žale cemetery in 1939. The relatively late erection of the monument was due to turbulent relationships between organisations within the Kamnik community after the formation of the new SHS state. After submitting (at least) three different drafts of the project, financial complications, lawsuits and pressure from the state to erect a monument to the fallen, the responsible parties decided for the work by sculptor Boris Kalin based on the alleged concept of Stane Cuderman. The monument was designed by Kalin as a giant stone hand holding a sword by its blade and pushing it into the ground. Although the monument is one-of-a-kind in Slovenia, possible influences can be traced to the realistic sculptures of 1930s Germany, Italy and Russia and the Zagreb Academy where Kalin studied under the mentorship of professors Ivan Meštrović and Fran Kršinić. The hand shoving the sword into the ground symbolises the end of the war and marks the grave of fallen Kamnik soldiers, its unusual appearance is still the subject of various interpretations today.

Keywords: Kamnik, monument, World War I, Boris Kalin

Spomenik padlim v prvi svetovni vojni, ki so ga leta 1939 postavili na kamniških Žalah, je svojevrsten unikum v komemorativni javni plastiki umrlih v prvi vojni (slika 1). Skoraj štirimetrski kamniti roki padlega vojaka, ki v dlani trdno stiska rezilo meča in ga potiska v tla, ima hkrati nenavadno ikonografsko zasnovo od telesa ločene roke, kakršna se na Slovenskem ne pojavi nikjer drugje, zgodovina postavitve pa je sorazmerno neraziskana. Od začetka snovanja spomenika leta

Slika 1: Stane Cuderman (koncept), Boris Kalin: Spomenik padlim v prvi vojni, odkrit 10. septembra 1939 (Foto: Hana Čeferin)

1924 so Kamničani potrebovali kar petnajst let za realizacijo kipa, zato je bil postavljen šele tik pred začetkom druge svetovne vojne. To je bila posledica kompleksnih odnosov v organizacijskih skupinah v novi državi SHS – tako kulturnih kot političnih. Pot dokončno realizirane mojstrovine kiparja Borisa Kalina nam razkriva prav te specifične, značilne za turbulentni čas med obema vojnama, ki ga zaznamujeta vzpostavljanje nove države in komemoriranje padlih na strani Avstro-Ogrske.²

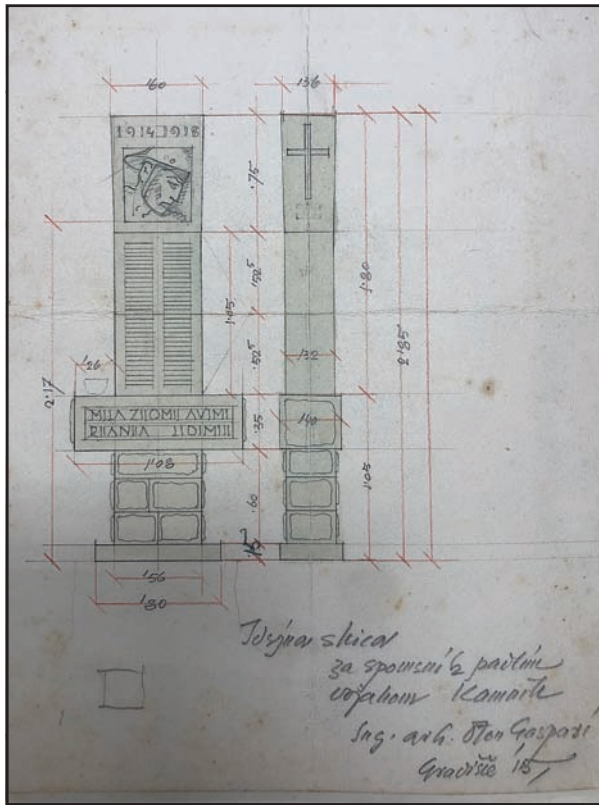
Petnajstletni plan – načrtovanje in postavitve spomenika

Kamničani so denar za spomenik padlim začeli zbirati že leta 1924, saj jih je mnogo »izgubilo življenje na Doberdolu« oz. v bitkah prve svetovne vojne (Čopič 2000: 366). V poznih dvajsetih in zgodnjih tridesetih letih je bilo veliko pozivov za postavitev primernih komemoracijskih objektov padlim in za ohranitev spomina na mrtve. Te naloge je prevzela Matica živih in mrtvih, leta 1928 ustanovljeno državno društvo s sedežem v Beogradu. Komemoracijske pobude so delovale vsaj na dveh nivojih – na enem so ugodile potrebi prebivalstva po spominjanju umrlih svojcev, na drugem pa so utrjevale nacionalno pripadnost novi

1 Diplomirana umetnostna zgodovinarica in anglistka, študentka podiplomskega študija umetnostne zgodovine na Univerzi v Ljubljani.

2 Ta dihotomija je posledica dejstva, da so se narodi, združeni v novi državi SHS, leta poprej srdito borili drug proti drugemu – državljani Srbije in Črne gore na strani »zmagovalcev«, prebivalci Slovenije, Hrvaške in Bosne pa »poražencev«. (Pirjevec 1995: 12–15)

Slika 2: Oton Gaspari: Idejni načrt za spomenik padlim v Kamniku, 1935 (Hrani Zgodovinski arhiv Ljubljana, KAM 102, škatla 125, Spomeniki, Važni dogodki in prireditve 1921–1939, Mapa Spomenik padlim 1928–1939.)

državi in spodbujale nacionalne tendence.³ Matica živih in mrtvih je občinam pošiljala številne pobude za ustanovitev »novih jugoslovanskih društev« in leta 1928 od Kamnika zahtevala ustanovitev odbora Matice živih in mrtvih SHS, ki bi skrbel za naročanje publikacij, ohranjanje spomina na padle in vzbujanje narodne zavesti.⁴ Ohranjeno je tudi pismo Franja Ježa, beograjskega odvetnika, izhajajočega iz Kamnika, ki je osebno nagovarjal kamniškega župana, naj usliši zahteve beograjske Matice: »Veruj, da bi bil ponosen, da bi naš lepi Kamnik v Sloveniji bil prvi, ki bi ustanovil odbor z nalogo, kakor mu je predpisana v posebnem proglasu na občine. Cela akcija se zelo lepo razvija /.../ veruj mi, da bom za Kamnik in Kamničane vedno rad storil, kar bo le v moji moči.«⁵ Vplivni so bili morda tudi osebni pozivi za končno ustanovitev kamniške Matice leta 1928. Že naslednje leto so prejeli navdušen odgovor, ki je kot prvo dolžnost novoustanovljenega organa določil prav postavitve spomenika padlim.⁶ Pozivi za postavitve spomenika so torej prihajali iz vseh smeri in potreba po komemoriranju je rasla tako na nacionalni kot na lokalni ravni.

Leta 1924 je prvo pobudo za postavitve spomenika

podalo Udruženje invalidov Kamnik. Kot je bilo pogosto pri postavljanju spomenikov žrtvam prve svetovne vojne, so tovrstne odbore sestavljali zainteresirani posamezniki, ki so vodili celoten proces, od zbiranja sredstev, izbire umetnika in lokacije spomenika pa vse do odkritja (Čopič 1987: 169). Njihovo pobudo je občina podprla idejno in finančno in že leta 1926 so začeli razpravljati o videzu, postavitvi in lokaciji spomenika padlim. Predmet nestrinjanj je bilo vprašanje, ali bi padlim vojakom postavili večji spomenik ali le spominsko ploščo⁷ – k tej so se člani odbora zaradi pomanjkanja finančnih sredstev nagibali vse do realizacije spomenika leta 1939. Kamniški Matici živih in mrtvih, ki je leta 1928 prevzela delo na spomeniku, so se kmalu pridružili prejšnji člani Udruženja invalidov in prenovljeni odbor se je naloge aktivno lotil – leta 1931 je občinski odbor potrdil sofinanciranje spomenika in kot lokacijo predlagal kamniške Žale.⁸ Kljub temu je bilo finančnih sredstev premalo in kmalu zatem se je začelo skoraj desetletje sporov in finančnih težav. Akcija postavitve spomenika je ponovno stekla leta 1936, vidnejši napredek pa se je pokazal šele leta 1938.

Odbor za postavitve spomenika se dolgo ni mogel poenotiti, kakšen naj bi bil spomenik in kje naj bi bil postavljen. Leta 1934 se je za izvršitev projekta ponudil akademski kipar Peter Loboda, ki naj bi pripravil osnutek spomenika, še vedno pa niso imeli izbrane

3 Takoj po prvi svetovni vojni so »počistili« spomenike, ki niso zastopali pravih ideologij – že leta 1919 je bil npr. uničen spomenik Anastasiusu Grünu (Jezernik 2013: 126–131).

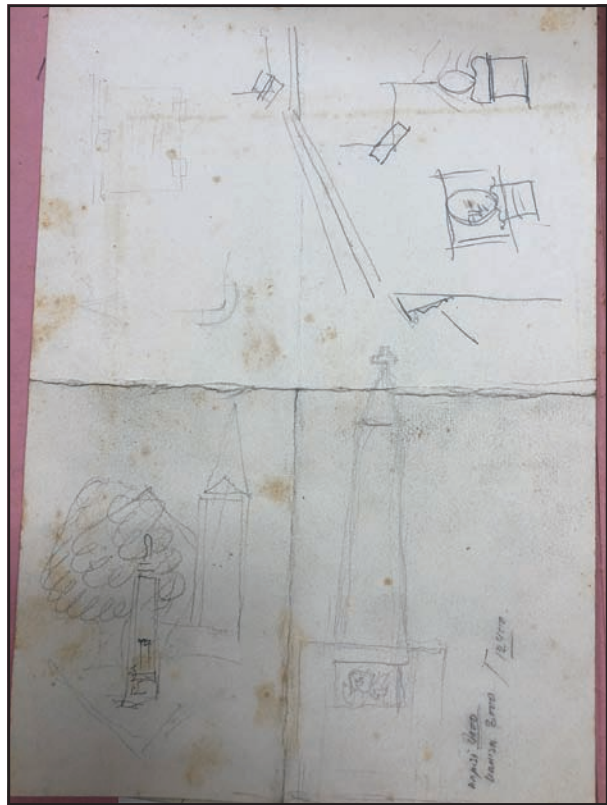
4 ZAL, KAM 102, škatla 125, Spomeniki, Važni dogodki in prireditve 1921–1939, Mapa Spomenik padlim 1928–1939. Mapa vsebuje nekaj več kot 10 pozivov Matice živih in mrtvih predsedstvu občine Kamnik.

5 Pismo Franja Ježa kamniškemu županu, 27. 2. 1928, ZAL, KAM 102, škatla 125.

6 Pismo Matice živih in mrtvih SHS, Beograd, 22. 10. 1929, ZAL, KAM 102, škatla 125.

7 Zapisnik občinske seje 15. junija 1926, KAM 102-1, zvezek 2, Sejni zapisi občinskega odbora 1914–1927.

8 Občina je bila pripravljena prispevati 10.000 dinarjev. Seja občinskega odbora 20. julija 1931, ZAL, KAM 102-2, zvezek 3, Sejni zapisi občinskega odbora 1928–1933.

Slika 3: Peter Loboda: Idejni načrt za spomenik padlim v Kamniku, 1935 (Hrani Zgodovinski arhiv Ljubljana, KAM 102, škatla 125, Spomeniki, Važni dogodki in prireditve 1921–1939, Mapa Spomenik padlim 1928–1939.)

lokacije. Lobodo so prosili, da na ogled potencialnega kraja povabi prof. Jožeta Plečnika in dr. Franceta Steleta, avtoriteti s področja spomeniške plastike. Čez čas je v Kamnik res prišla spomeniška komisija, ki so jo sestavljali France Stele, Peter Loboda, Maksim in Oton Gaspari ter domačini Fran Kratnar, Anton Zevnik in Maks Koželj.⁹ Določili so prostor pred vhomom na pokopališče, skice pa naj bi skupaj pripravila kipar Peter Loboda in arhitekt Oton Gaspari. Čeprav je Loboda zavrnil sodelovanje z manj izkušenim arhitektom, češ da je sam »Meštrovíčev učenec, starejši samostojni umetnik« in »ne bo delal po načrtih komaj absolvirane-ga arhitekta«,¹⁰ je mladi Oton Gaspari leta 1935, kmalu po ogledu in potrditvi lokacije, prinesel že izdelan osnutek kiparskega in arhitekturnega dela (slika 2). Pod lipo naj bi postavili skoraj 3 metre visok spominski steber s portretno podobo vojaka na vrhu.¹¹ Odbor je Gasparijev osnutek za postavitev spomenika zavrnil, saj je kot bolj primerne-ga smatral Petra Lobodo, zato so leto kasneje izrazili precejšnje začudenje, ko je Gaspari občini posredoval račun za idejni osnutek in porabljeni čas.¹² V zvezi s plačilom je prišlo do manjšega spora celo z arhitektovim očetom Maksimom Gasparijem. Ta je ob izpostavitvi odbora, da manjka pisni dogovor ali pogodba o plačilu, očitajoče napisal, da

Slika 4: Peter Naglič: Blagoslovitev spomenika na kamniških Žalah, 10. 9. 1939 (Hrani Slovenski etnografski muzej.)

se komisiji za izbor lokacije spomenika s sinom nista »pridružila«, temveč sta bila kot strokovna člana vanjo povabljeni.¹³ Podatki, da bi občina račun v višini 2.000 dinarjev Gaspariju plačala, niso ohranjeni.

Po zapletu z mladim arhitektom je svoj osnutek za spomenik predlagal Peter Loboda, ki je prvi osnutek zasnoval leta 1935, »naročilo« pa prejel že leta 1934 (slika 3). Na istem območju, na katerem danes stoji spomenik, je Loboda pred veliko lipo predvidel kvader s kiparskimi reliefi in nizkim svetilnikom s šilasto streho in križem na vrhu. Prednja stranica kvadra bi nosila relief treh mrtvih vojakov, celoten spomenik pa

9 Plečnik se na vabilo očitno ni želel ali ni mogel odzvati.

10 Fran Kratnar, pismo predsedstvu mestne občine Kamnik, 16. 5. 1936, ZAL, KAM 102, škatla 125.

11 Oton Gaspari, osnutek za spomenik padlim v Kamniku, 1935, ZAL, KAM 102, škatla 125.

12 Zaradi služenja vojaškega roka je bil račun poslan celo leto kasneje. Oton Gaspari, pismo občini Kamnik, 28. 7. 1936, ZAL, KAM 102, škatla 125.

13 Maksim Gaspari, pismo A. Stergarju, 4. 6. 1936, ZAL, KAM 102, škatla 125.

Slika 5: Razglednica kamniškega spomenika (Dostopno na <http://www.prejmipozdrav.si/razglednice/raz-kam-192/>; dostop 20. 2. 2019)

bi bil veliko manj vpadljiv od današnjega, z bolj urejenim rastjem, s kamnitimi stopnicami in leseno ograjo okrog lipe. Tako bi spomenik stal sam zase in ne bi bil povezan z okoljem, kakor je postal kasneje v rešitvi Cudermana in Kalina. Na drugi strani predložene risbe je skicirana še ena avtorjeva zamisel, v kateri je pred lipo postavljen visok obelisk z večno lučjo na vrhu.¹⁴ Z idejo Petra Lobode se je kamniška občina dolgo spogledovala, a že aprila 1935 so spoznali, da je spomenik za njihov proračun preprosto predrag.¹⁵ Osnutek so zavrnili in konec leta 1935 je Loboda vložil tožbo zoper mestno občino Kamnik, kar je delo na spomeniku še dodatno zamaknilo. Februarja 1936 so se poravnali za izplačilo 2.200 dinarjev, ki bi jih morala kot skrbnica sredstev za postavitve spomenika plačati Matica živih in mrtvih SHS, ki pa se s tem ni strinjala.¹⁶ Posledica sodbe je še bolj kompleksen odnos med organizacijskimi odbori v kamniški občini. Zaradi številnih nestrinjanj med člani odbora in popolne zmede glede poplačila dela Petra Lobode so leta 1936 sklenili, da Matico razpustijo, ker sta se njena struktura in pristojnost brez vednosti občine preveč spremenili.¹⁷ Z letom 1938 je snovanje spomenika pod vodstvom Franca Bokaliča prevzel novoustanovljeni Odbor za spomenik padlim vojakom v Kamniku in ga končno tudi realiziral.

Odbor je k ogledu prostora na Žalah tokrat povabil arhitekta Franceta Tomažiča in ta je zakoličil prostor pod lipo kot edini primeren za postavitve spomenika. Spomenik naj bi imel po njegovem mnenju obliko stolpa ali svetilnika iz belega marmorja.¹⁸ To idejo

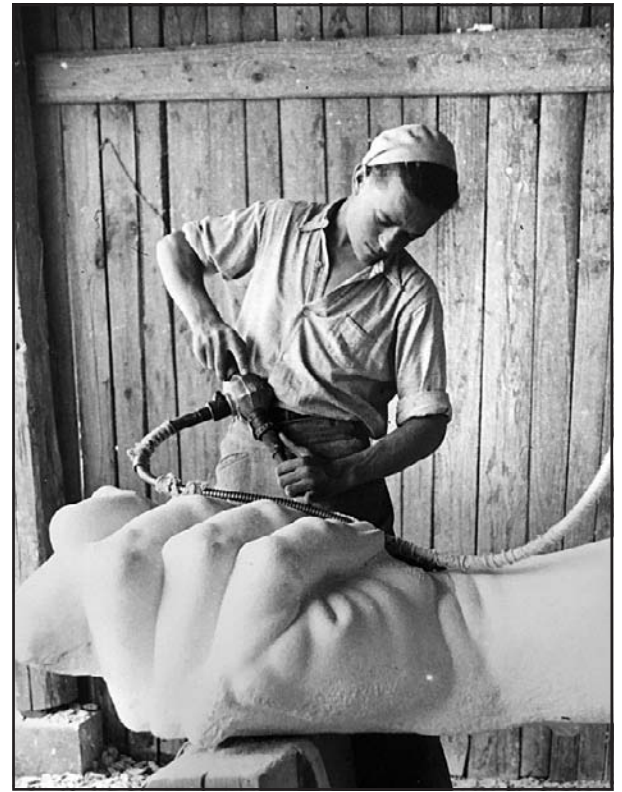
14 Peter Loboda, osnutek za spomenik padlim v Kamniku, 1935, ZAL, KAM 102, škatla 125.

15 Loboda je izvedbo z 31.000 znižal na 24.000 din in se zavezal, da bo 2,5 m visok spomenik izdelal v domačem marmorju. Seja občinske uprave, 5. april 1935, KAM 102-2, zvezek 4, Sejni zapisi občinske uprave 1934–1937. Seja občinske uprave, 10. julij 1935, KAM 102-2, zvezek 4, Sejni zapisi občinske uprave 1934–1937. Seja občinske uprave, 16. december 1935, KAM 102-2, zvezek 4, Sejni zapisi občinske uprave 1934–1937.

16 Tožba Petra Lobode zoper mestno občino Kamnik, 28. 12. 1935, ZAL, KAM 102, škatla 125.

17 Seja občinske uprave, 9. marec 1936, KAM 102-2, zvezek 4, Sejni zapisi občinske uprave 1934–1937.

18 Seja odbora za postavitve spomenika padlim vojakom, 28.

Slika 6: Marjan Keršič Belač pri izdelavi roke spomenika, 1939 (Arhiv Borisa Kalina, last Arne Vehovar)

so razvili v začetku leta 1939, ko so na sejah zelo odločno omenjali preprost obelisk z majhnimi stolpiči. Ker niso imeli natančno določenega proračuna, so aktivno zbirali sredstva, povpraševanje za izvedbo pa so poslali kamnoseškim delavnicam Kunaver¹⁹, Vodnik in Levec. Zopet se je pojavil tudi predlog, da bi namesto spomenika v zid cerkve namestili le spominsko ploščo, vendar so bili načrti sedaj domnevno že predaleč, da bi jih bilo mogoče spreminjati.²⁰ Izbrana oblika obeliska s stolpiči, kot vemo, ni bila uresničena. Odbor je na koncu prejel predračune treh večjih kamnoseških delavnic – podjetij Kunovar, Levec in Toman – in se odločil za predlagani osnutek spomenika Borisa Kalina, takrat še kiparja v delavnici Kunovar, ki naj bi ga naredil po zamisli kamniškega slikarja Staneta Cudermana. Kalin je odboru zagotovil, da bo spomenik izveden v dveh mesecih, kar je bilo glede na dolgotrajne okoliščine zagotovo pozitiven dejavnik. Ostala dela naj bi izvršili domači obrtniki, Kalinu pa bi prepustili izvedbo plošče z imeni padlih.²¹ Kalin je dela uradno prevzel 12. maja 1939,²² seznam imen za spominsko ploščo pa je prejel v pismu 18. julija

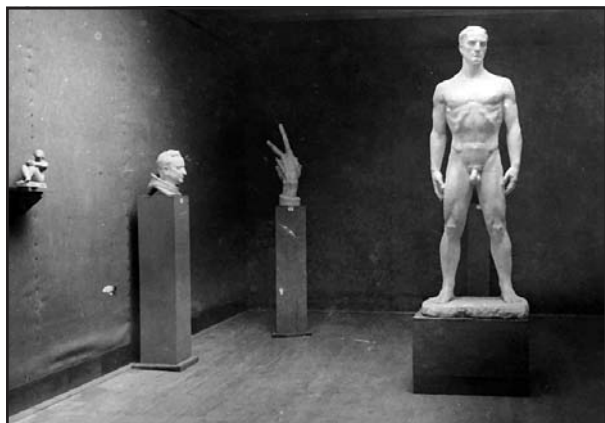
oktober 1938, ZAL, KAM 102, škatla 125.

19 Verjetno gre v tipkopisu seje za tipkarsko napako – v nadaljevanju Kunovar, kamnoseška delavnica, v kateri je bil takrat zaposlen Boris Kalin.

20 Seja odbora za postavitve spomenika padlim vojakom, 25. januar 1939, ZAL, KAM 102, škatla 125. Spominske plošče so bile priljubljena rešitev občin, ki so želele počastiti svoje padle, saj sta bili izdelava in postavitve daleč najmanj zahtevni (Čopič 1987: 169).

21 Seja odbora za postavitve spomenika padlim vojakom, 8. maj 1939, ZAL, KAM 102, škatla 125.

22 Pismo Borisu Kalinu, 3. 6. 1939, ZAL, KAM 102, škatla 125.

Slika 7: Razstava Borisa Kalina v Jakopičevem paviljonu, 1938 (Arhiv Borisa Kalina, last Arne Vehovar)

Slika 8: Franc Bazelj: *Brez naslova (Atlet z žogo)*, 1938–1939 (Vir: Na robu. Vizualna umetnost v Kraljevini Jugoslaviji. 1929–1941. Ur. Marko Jenko in Beti Žerovc. Ljubljana: Moderna galerija. 354.)

istega leta. Takrat je Bokalič Kalina tudi rahlo priganjal, naj pohiti z izdelavo plošče, saj se nanjo delno naslanja ločna konstrukcija oboka in del zaradi tega ne bo mogoče pravočasno končati.²³ Iz zapisnikov sej odbora za postavitve spomenika vemo, da je bila že od začetka snovanja načrtovana osvetlitev v ozadju kipa. Na fotografiji otvoritve spomenika vidimo, da lok še ni imel električnega svetila, ki je na njem danes. Današnja električna svetilka, ki jo sestavljata listnato kovinsko ogrodje in žarnica, je tako nekoliko nerodno umeščena na desni konec loka.

V zadnjem poskusu zbiranja denarja so organizatorji izvedli dobrodelni koncert, na katerem so nastopali kamniško pevsko društvo Lira, pevski zbor Solidarnost in mladinski zbor frančiškanske cerkve. Poleg vstopnic za koncert, ki so se prodajale po hišah, so organizatorji prodajali tudi slike spomenika (slika 5), s čimer so zbrali 4.574 dinarjev.²⁴ Odkritje so nato določili za 23. julij,²⁵ na petindvajseto obletnico začetka prve svetovne vojne, a se je zaradi zapletov s postavitvijo spomenika zamaknilo na 10. september. Največ preglavic jim je verjetno povzročala ločna konstrukcija, saj je bil glavni del spomenika, velika roka z mečem, postavljen že v prvi polovici avgusta.²⁶ 10. septembra 1939 je bil spomenik odkrit s spominsko mašo na kamniških Žalah. Odkril ga je Franc Bokalič in ga simbolično izročil v varstvo mestu Kamnik, blagoslovil ga je dekan, pevski zbor Lira in Solidarnost pa sta priložnosti primerno zapela pesem Oj Doberdob, slovenskih fantov grob.²⁷

Kiparstvo tridesetih in evropski vzori

Spomenik padlim v Kamniku je delo treh avtorjev – kiparjev Borisa Kalina in Marjana Keršiča-Belača

ter slikarja Staneta Cudermana, vendar njihovo sodelovanje ostaja svojevrstna uganka. Glavni izvajalec je bil Boris Kalin, pri izvedbi pa mu je pomagal takratni vajenec Marjan Keršič-Belač, ki se je v Kalinovem ateljeju uril vse do druge svetovne vojne (slika 6) (Zadnikar 1980: 14). Vloga Staneta Cudermana ostaja nejasna in je najverjetneje vezana na njegov predlog, da spomenik z okolico in naravo povežejo v harmonično celoto (Stadler 1939: 94). Glavni avtor Boris Kalin je najpomembnejše kiparske vzore pridobil med letoma 1924 in 1929, v času študija na akademiji v Zagrebu pri profesorjih Rudolfu Valdecu, Franu Kršiniću in Ivu Kerdiću. Absolventske šole je opravljal pri Ivanu Meštroviću, po zaključku šole pa je osem let delal v kamnoseški delavnici Kunovar, ki je bila posebej specializirana za izdelavo nagrobnih in javnih spomenikov (Kožuš 2002: 118; Čopič 2000: 97). Leta 1938 je Kalin priredil samostojno razstavo v Jakopičevem paviljonu. Ta je pomenila prelomnico v njegovi ustvarjalnosti, saj je z njo pridobil številna naročila in se dokončno uvrstil med »priznane« ustvarjalce.²⁸

Razstavljeni kipi (slika 7) po načinu obdelave materiala spominjajo na kamniško roko in so povezani realistični slogovni govorici, značilni za trideseta leta, v kateri je odzvanjala kulturna politika fašističnih režimov, ki so svojo moč utrjevali tudi na ravni specifičnega estetskega jezika (*Inszenierung ...* 1987). Tega je v kiparstvu zastopalo predvsem golo moško in žensko telo, ki je bilo izrazito športno, zdravo in zmagovito. Takšna estetika je značilna za umetnost sovjetske Rusije, nemškega nacizma in italijanskega

23 Pismo Borisu Kalinu, 18. 7. 1939, ZAL, KAM 102, škatla 125.

24 Seja odbora za postavitve spomenika padlim vojakom, 10. julij 1939, ZAL, KAM 102, škatla 125.

25 Seja odbora za postavitve spomenika padlim vojakom, 10. julij 1939, ZAL, KAM 102, škatla 125.

26 Kamnik, V: *Slovenec*, 184, 13. 8. 1939. 21.

27 Kamnik je odkril spomenik padlim vojakom. V: *Jutro*, 212, 12. 9. 1939. 3.

28 Življenjepis Borisa Kalina, Arhiv Borisa Kalina, last Arne Vehovar.

Slika 9: Arno Breker: *Wehrmacht*, 1938 (Dostopno na <https://www.yadvashem.org/education/educational-materials/lesson-plans/germanys-sculptor.html>; dostop 25. 8. 2019)

fašizma, kjer so se pojavljali odločni glasovi za ozdravitve »izrojene« modernistične umetnosti (Kranjc 2002: 7–8). Ta umetnost je bila v Evropi dobro zastopana in vidna, na primer na pariški svetovni razstavi leta 1937, kjer sta sovjetski in nacistični paviljon predstavljali monumentalni klasicistični človeški skulpturi. Sovjete je zastopala kiparka Vera Mukhina, Nemce pa Josef Thorak,²⁹ v kiparstvu katerih jasno odzvanjajo antični zgledi. V malo manj monumentalni obliki se je predstavila tudi Italija, ki je pred vhod paviljona postavila golo figuro na konju. Še posebej golo moško telo kot utelešenje junaštva, fizične pripravljenosti in zdravja je bilo fascinantno za številne evropske umetnike. Velik premik v tej smeri je naredil film Leni Riefenstahl *Olympia* (1936), ki je z novimi montažnimi pristopi in tematskim glorificiranjem izklesanih teles olimpijskih atletov hitro požel precejšen uspeh. Takšno telo, kot ga promovira film, se je pojavljalo tudi v slovenskem prostoru, najbolj opazno v fotografski produkciji tridesetih let. Moški akti v prizorih športne dejavnosti se pojavijo pri Francu Bazlju in Marjanu Pfeiferju, pri katerih telo deluje skoraj kiparsko klasicistično modelirano (slika 8) (Lampič 2001: 27; Magaš Bilandžić 2019: 320–367). Nemška idealizacija golega moškega telesa, ki naj bi v upodobitvah vojakov, delavcev ali kmetov izražala herojstvo, moč in popolnost arijske anatomije (Pursell 2008: 130), je pri Kalinu vidna v kipu *Zmagovalec*, ki ga je kipar predstavil na razstavi

Slika 10: Boris Kalin: *Študija noge* (Arhiv Borisa Kalina, last Arne Vehovar)

v Jakopičevem paviljonu in je danes v zasebni lasti ohranjen brez glave. Nemško kiparstvo je vsekakor vplivalo na Kalina. Če primerjamo delo *Wehrmacht* Arna Brekerja iz leta 1938 s Kalinovim *Zmagovalcem* in kamniško roko, vidimo kar nekaj vzporednic – najbolj očitno v tem, da Brekerjeva figura z roko drži meč za rezilo (slika 9).

Nemci so v tridesetih in štiridesetih letih morda najbolj odmevno opevali antiko in njeno zapuščino, Hitler pa je večkrat poudaril politični, kulturni in umetniški pomen starega Rima, katerega kiparski slog je v povezavi z novo idejo nemške rase promoviral ideje čistosti in dostojanstva. A pomembne kiparje tridesetih let je po celotni Evropi zaznamovalo antično kiparstvo in Kalin v tem ni bil izjema (Sauquet 2014). Njegovo zanimanje za antično kiparstvo je očitno, še posebej pri delih na razstavi leta 1938. V njegovem arhivu najdemo kar nekaj fotografij povečanih človeških udov v monumentalnih velikostih (slika 10, slika 11, slika 12), kakršna je tudi roka kamniškega spomenika padlim. Možen vzor za Kalinove povečane ude bi lahko iskali v rimskem razkosanem kipu Konstantina, ki se v svoji gigantski izvedbi nahaja v Kapitolinskih muzejih. Kalin je kip zagotovo poznal, o čemer priča fotografija njegove žene pred velikansko Konstantinovo nogo (slika 13).³⁰

Evropske velesile tridesetih let so na Kalinovo kiparstvo morda vplivale posredno, neposredno pa je

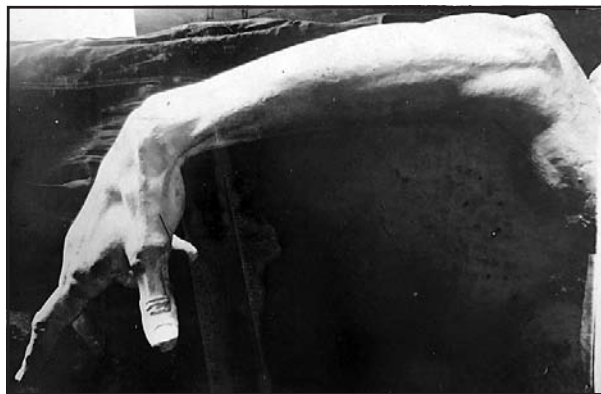
29 <https://culturedarm.com/1937-paris-international-exposition/> (dostop: 25. 8. 2019).

30 Datacija fotografije na žalost ni znana, zato ni povsem gotovo, da je kip direktno vplival na zasnovo kamniškega spomenika.

Slika 11: Boris Kalin: Študija roke, verjetno 1938 (Arhiv Borisa Kalina, last Arne Vehovar)

Slika 12: Boris Kalin: Študija roke (Arhiv Borisa Kalina, last Arne Vehovar)

nanj zagotovo vplivalo kiparstvo zagrebških profesorjev tega časa, ki so poučevali na tamkajšnji akademiji. Vzporednice Kalinovega *Zmagovalca* in kamniške roke bi lahko iskali v Meštrovičevem kipu *Zmagovalec*, ki so ga leta 1928 postavili na beograjskem Kalemegdanu – Kalin kot Meštrovičev učenec se je po njegovih delih morda zgledoval, čeprav je idejno podajal drugačno sporočilo. Slovenskemu kiparju je bil posebej v zgled profesor Frano Kršinič, ki se je v javnih spomenikih izražal precej bolj klasicistično kot v mali plastiki (Domljan 1969: 102). Vzajemne zglede lahko spremljamo tudi po drugi svetovni vojni, ko sta izdelala izredno podobna kipa padlih borcev – Kalin v ljubljanski Gramozni jami (1947) in Kršinič v Bakru (1953). Geografsko nekoliko bližje vzporednice kamniški roki lahko iščemo tudi v produkciji italijanskih vojaških sil, npr. pokopališki spomenik v Avčah (slika 14). S kamniškim mečem ga morda povezuje ideja, saj je na kamnit podstavek postavljen 2,5 metra visok vojaški nož oz. bajonet, ki označuje trupla italijanskih vojakov (Svoljšak 1994: 57). Spomenik v Avčah so postavili na začetku dvajsetih let. S svojo obliko naj bi simboliziral katoliški križ – podobno kot Kalinova roka v Kamniku.³¹

Primerjave kamniške roke s kiparstvom fašističnih držav v sočasnih zapisih ne zasledimo, pojavila pa se je primerjava z Rodinovo *Božjo roko*, ki jo je avtorica zapisa Eda Stadler najbrž poznala (Stadler 1939: 94). Od roke francoskega kiparja pa se Kalinova razlikuje

v pomenu in funkciji, pojavno pa je najbolj opazna v samem volumnu, saj ima s svojo monumentalno velikostjo popolnoma drugačne vizualne učinke. Omenjena primerjava priča o poskusu slovenske kritike, da bi nenavadni kip nekako umestila v kontekst širše evropske produkcije in pojasnila njegovo nekonvencionalno podobo. Slovenska javnost je bila nad Rodinovim kiparstvom namreč navdušena in v drugem desetletju 20. stoletja so objavljali številne razprave, ki bi na Rodinovem primeru pojasnile razvoj novih kiparskih oblik v Sloveniji (Čopič 2000: 76–79).

Roka z mečem – simbol miru ali vojne?

Stane Cuderman si je spomenik verjetno zamislil v harmoničnem sožitju kiparskega dela in narave (Stadler 1939: 94).³² Umestitev na vrh grička, ki ima razgled na celotno kamniško dolino, ni bila naključna. Spomenik je s svojo postavitvijo predstavljal simbolični grob padlih kamniških vojakov, katerih zadnje počivališče je prostor spokojnosti in kontemplacije. Lok spomenika uokvirja pogled na gore, za postanek in opazovanje razgleda pa je bila postavljena tudi lesena klop ob lipi, kar potrjuje kontemplativno-komemorativno funkcijo spomenika v kombinaciji s pogledom na slovensko naravo. Eda Stadler je v zapisu ob postavitvi spomenika posebej izpostavila starodavno lipovo drevo, ki je bilo takrat staro več kot 200 let in naj bi bilo ob selitvi pokopališča presajeno s Šutne na Žale. »In v listih častiljivega drevesa poje veter večno minljivo pesem slovanstvu, zlasti simbolično sedaj, ko je zrasel iz tal pomnik onim, ki so dali kri in življenje za svojo domovino.« (Stadler 1939: 94)

Nad spomenikom se boči lok, na katerem je v velikih, a nevpadljivih črkah vrezan napis *MRTVI NAS ŽIVETI UČE*. Napis bi lahko izhajal iz starega latinskega reka *mortui vivos docent* (mrtvi žive učé), ki navadno pomeni učenost kot plod poznavanja klasične literature in tradicije (Bretzke 2013: 144). V rahlo spremenjeni obliki se je rek pojavil v 16. stoletju kot pregovor zgodnjih preučevalcev človeške anatomije

31 Vili Prinčič trdi, da je bilo podobnih spomenikov kar nekaj (npr. v Mošu in Vrtojbi), saj naj bi jih izdelovali iz istega kalupa, v katerem so vivali cementne dele in jih skupaj sestavljali na raznih pokopališčih (Prinčič 2018: 19).

32 Lipova drevesa imajo v slovenski zgodovini pomembno simbolno funkcijo in so v ljudskih običajih še danes uporabljana, npr. v plesu okoli vaške lipe na Koroškem (Kos 2011).

Slika 13: Žena Borisa Kalina pred Konstantinim kipom (Arhiv Borisa Kalina, last Arne Vehovar)

– ta je pomembna za slikarje in kiparje, ki morajo za ustvarjanje vizualno prepričljivih človeških figur dobro poznati zgradbo človeškega telesa (Zupančič Slavec 2015: 255). Kalinove figure, ki jasno izpričujejo kiparjevo zanimanje za realistično upodobitev človeškega telesa in njegovih posameznih delov, morda nakazujejo tudi na uporabo anatomskih učbenikov in pomagajo pojasniti izbor napisa. V vsebinsko najbolj ohlapnem pomenu rek poudarja učenje iz pretekle tradicije, v kontekstu komemorativnega spomenika padlim vojakom pa pomeni jasno svarilo preživelim, naj ne ponavljajo napak prednikov in preprečijo ponovitev morije. V dialog z mrtvimi spomenik stopi tudi s samo ločno konstrukcijo, ki »povezuje zvezo med domačim pokopališčem in padlimi vojaki, ki počivajo daleč proč od svojcev na bojnih poljanah«. ³³ Ideja samega loka je bila torej v tem, da padlim postavi simboličen skupinski grob, kjer svojci lahko počastijo njihov spomin, z lokom pa so ga arhitekturno povezali s pokopališčem, kot da bi ubite vojake lahko pokopali na domačih tleh.

Glavni poudarek spomenika je velika bela roka, ki se nekako do komolca dviga iz zemlje in s pestjo trdno oklepa rezilo velikega bronastega meča. Podoba odsekane roke je za spomenik padlim skrajno nenavadna in nima primerjave v drugih spomenikih dvajsetih in tridesetih let v Sloveniji in niti drugod po Evropi. Simbolika v tla zasajenega meča je prisotna v mnogih kulturah, ³⁴ zgodovinsko pa ima zelo jasno sporočilo vojne in fizične moči, ki prinaša uničenje in smrt. Vzbuja simbolično konotacijo rane in zmožnosti raniti, v bolj pozitivnem smislu pa je razumljen tudi kot simbol osvoboditve in moči (Cirlot 2001: 323). V sred-

33 Mrtvi nas uče živeti. V: *Jutro XX*/209. Ljubljana, 8. 9. 1939. 7.

34 V kitajski mitologiji npr. meč, zasajen v vrh gore, sproži izvir vode. Meč, zaboden v vrh gore, predstavlja tudi sintezo zemeljskega in nebeškega delovanja. V srednjem veku je ikonografija meča, zabodenega v zemljo, povezana predvsem s pripovedkami o kralju Arturju, v katerih meč simbolizira bogato dediščino, ki si jo izbranec prisluži s pogumom ali z dobrimi dejanji (Davy 1983: 373–374; Cirlot 2001: 325).

Slika 14: Spomenik na vojaškem pokopališču v Avčah (Dostopno na <http://www2.arnes.si/~supgiskr/atlas.htm>; dostop 25. 8. 2019)

njem veku je meč zaradi svoje oblike velikokrat prevzel funkcijo križa in kot tak deluje tudi na kamniškem pokopališču, saj simbolizira grob umrlih vojakov. Meč je simbolično prisoten tudi v pokopnih obredih, saj so z njim na prsih pogosto pokopavali viteze in vojake (Cirlot 2001: 8). V poganskih obredih je bilo orožje po lastnikovi smrti velikokrat uničeno. S tem so preprečili njegovo ponovno uporabo, saj so verjeli, da se del duše umrlega prenese na njegovo najdragocenejšo imetje. Da bi preprečili ponovno rabo orožja, so npr. Vikingi v pogrebnih obredih polagali v grob meče z večkrat zlomljenimi rezili (Grinsell 1961: 474–477). Tovrstna interpretacija se ujema s funkcijo spomenika padlim v prvi svetovni vojni. Meč, ki je do sredine rezila porinjen v zemljo, trdno drži roka padlega vojaka. Skoraj vsi sočasni pisci omenjajo roko kot simbol miru in konca vojne, šlo naj bi torej za simbolično odpoved ponovni uporabi meča in vojnega pokola. S potiskom v zemljo je rezilo uničeno, simbolično je naznanjen konec boja in s tem izražena biblična ideja o pretvorbi (destruktivnega) bojnega orožja v (produktivno) kmetijsko orodje: »Svoje meče bodo prekovali v lemeže in svoje sulice v srpe. Narod ne bo več vzdignil meča proti narodu, ne bodo se več učili vojskovanja.« ³⁵

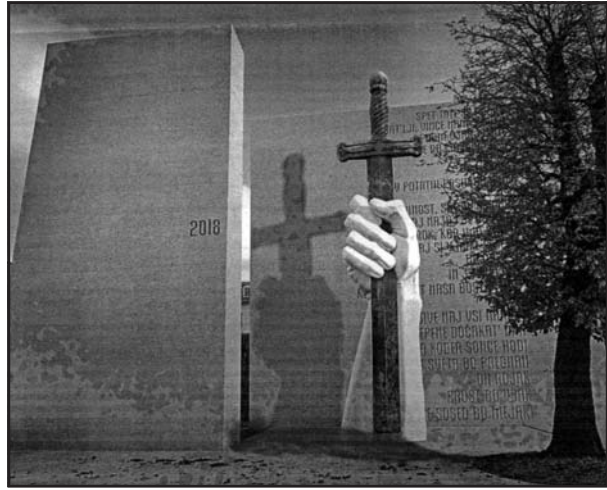
Iz položaja roke ni popolnoma razvidno, ali meč potiska v zemljo ali ga vleče iz nje, a za interpretacijo je morda najbolj smiselno upoštevati besede Kalinove hčere Marjete Ane Kalin. Ta je v Sobotni prilogi

35 Sveto pismo, Iz. 2:2–4.

Dela zapisala, da roka grabi meč za njegovo rezilo, da ga zaustavi, kar je najbolj verjetna interpretacija kamniškega spomenika.³⁶ Če bi roka meč vlekla iz zemlje, bi ga morala držati za ročaj, ne za rezilo. Spomenik bi bilo torej mogoče interpretirati na naslednji način: meč se poskuša dvigniti iz zemlje in ponovno povzročiti vojno in gorje, a iz skupinskega groba se dviga mogočna roka padlega vojaka in zaustavlja njegov vzpon, pri čemer ga drži za rezilo in se v svoji požrtvovalnosti do živih ne ozira na lastno bolečino ob takšnem prijemu. Če lahko motiv meča v zemlji sorazmerno zadovoljivo ikonografsko pojasnimo, pa je bolj nejasna podoba roke, ki se močno povečana dviga iz zemlje.

Sočasni zapisi omenjajo, da je upodobljena roka padlega vojaka,³⁷ a to odpira številna vprašanja. Padle v vojni so v spomenikih praviloma upodabljali kot nepoškodovane celopostavne figure, včasih speče ali žalujoče. Primer tega je npr. Pengovov spomenik vojaka v Stari Loki, primer spečih figur pa je predviden npr. v Lobodovem osnutku za kamniški spomenik. Takšna upodobitev je izvirala predvsem iz tega, da so bili padli v vojni velikokrat pogrešani in njihova trupla niso bila nikoli pripeljana na domače ozemlje, zaradi krutosti vojne in strelnega orožja so bila njihova telesa pogosto izmaličena do neprepoznavnosti in nikoli identificirana. Upodobitve mrtvih moških v spomeniških izvedbah so tako nadomeščale manjkajoči grob pogrešanih mrtvih, ki jih družine nikoli niso pokopale. Tako se je tip upodobitve anatomske celega, nepoškodovanega telesa uveljavil kot dobesedna in metaforična zamenjava manjkajočih ali pohabljenih teles padlih vojakov (Goebel 2004: 487–490). Kamniški spomenik padlim v prvi vojni je torej najbolj nenavaden v prikazu uda, ki je ločen od ostalega telesa. V misli priključuje podobo amputirane roke, ki je bila vojnim veteranom po vsej verjetnosti znana in travmatična, premislek upodobitve »celih« figur pa je torej jasno v tem, da se svojcem umrlega ni treba sprizniti s podobo razkosanega ljubljene. Zaradi integracije roke v sicer izrazito lirično in tradicionalno širšo zasnovo obeležja se funkcija roke kot grozljivega, odrezanega dela telesa izgubi (Čopič 2000: 106). Možna razlaga za pozitivni sprejem takšne upodobitve bi bila lahko tudi v tem, da roka dovolj jasno namiguje na ogromno telo, ki je pokopano pod zemljo in iz nje steguje le roko. S tem kip ne priključuje misli na amputacijo, temveč na izredno močnega in pietetno pokopanega vojaka. Možno pa je tudi, da je nenavadna rešitev posledica skrajno pozne postavitve spomenika, zasnovanega več kot dvajset let po koncu prve svetovne vojne in le kratek čas pred začetkom druge, ko je bila travma prve vojne časovno že nekoliko oddaljena.

Kamniška roka, posvečena padlim v prvi vojni, s svojo nenavadno obliko buri duhove še danes. Leta 2018 je arhitekt Janeza Suhadolc v *Sobotni prilogi Dela* predlagal umestitev povečane replike Kalinove roke z mečem na Kongresni trg, pred spomenik žrtvam vseh vojn (slika 15). To skrajno nenavadno umestitev bi po Suhadolčevi zamisli pospremili tudi verzi iz Prešernove

Slika 15: Dragan Arrigler in Evita Lukež, Fotomontaža spomenika žrtvam vseh vojn v Ljubljani s povečano repliko spomenika v Kamniku, 2018 (Vir: Janez SUHADOLC, 2018: Kamnita roka, ki z vso močjo objema rezilo meča. V: *Sobotna priloga Dela*, 17. 11. 2018. 28.)

Zdravljice. Po njegovem mnenju bi bilo takemu spomeniku »nemogoče očitati kakršno koli ideološko opredeljenost ali ideološko tendenco« in med Slovenci ne bi povzročal razprtij (Suhadolc 2018: 28). Članek v decembrski *Sobotni prilogi* je mesec pozneje dobil kar tri odzive, ki izražajo nestrinjanje s Suhadolčevim predlogom. Kipar Jurij Smole je izpostavil očitno problematiko postavitve spomenika v današnjem času, saj ne predstavlja le meča kot objekta, vendar simbolizira tudi katoliški križ, ki oznanja grob umrlih. Hči Borisa Kalina Marjeta Ana Kalin je izpostavila problematičnost izvzema skulpture iz prvotnega okolja in povečanje roke na deset metrov, ki bi po novem »dopolnjevala« neko drugo stvaritev. Arhitekt Grega Košak pa je poudaril problem avtorstva, ki se pojavi ob tovrstnem »kolažiranju« različnih spomenikov.³⁸ Pisma bralcev so izpostavila nekaj ključnih težav, s katerimi se srečuje današnji spomenik. Brez poznavanja zgodovinskega konteksta in brez preučitve njegovega prvotnega namena se mu pripisujejo nenavadni pomeni, ki distorzirajo njegovo politično preteklost. Omenjena zamisel Janeza Suhadolca je le ena od mnogih, ki opozarjajo na fascinantna življenja spomenikov, ki izvzeti iz ideološkega konteksta svojega nastanka vstopajo v najrazličnejše (primerne in manj primerne) reapropriacije sodobnosti.

Viri in literatura

Art and Architecture Towards Political Crises. The 1937 Paris International Exposition in Context. Dostopno na: <https://culturedarm.com/1937-paris-international-exposition/> (dostop: 25. 8. 2019).

James T. BRETZKE, 2013: *Consecrated Phrases. A Latin Theological Dictionary.* Collegeville: Liturgical Press.

Juan Eduardo CIRLOT, 2001: *A Dictionary of Symbols.* London: Routledge.

Špelca ČOPIČ, 2000: *Javni spomeniki v slovenskem kiparstvu prve polovice 20. stoletja.* Ljubljana: Moderna galerija.

– – 1987: Slovenski spomeniki padlim v prvi svetovni vojni. V: *Kronika.*

36 Pisma bralcev. V: *Sobotna priloga Dela*, 15. 12. 2018. 29.

37 Kamnik. V: *Slovenec*, št. 184, 13. 8. 1939. 21.

38 Pisma bralcev. V: *Sobotna priloga Dela*, 15. 12. 2018. 29.

Časopis za slovensko krajevno zgodovino XXXV/3. 168–177.

Marie-Madeleine DAVY, 1983: Mač. V: *Rječnik simbola. Mitovi, sni, običaji, geste, oblici, likovi, boje, brojevi*. Ur. J. Chevalier in A. Gheerbrant. Zagreb: Nakladni zavod MH. 373–374.

Žarko DOMLJAN: 1969. *Kršinić*. Ur. Borko Vranjican. Zagreb: Grafički zavod Hrvatske.

Stefan GOEBEL, 2004: Re-Membered and Re-Mobilized. The 'Sleeping Dead' in Interwar Germany and Britain. V: *Journal of Contemporary History* XXXIX/4. 487–501.

L. V. GRINSELL, 1961: The breaking of objects as a funerary rite. *Folklore* LXXII/3. 475–491.

Inszenierung der Macht. Ästhetische Faszination im Faschismus. Ur. Klaus Behnken in Frank Wagner. 1987. Berlin: Neue Gesellschaft für Bildende Kunst.

Božidar JEZERNIK, 2013: *Nacionalizacija preteklosti*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.

Kamnik. V: *Slovenec* LXVII/148, 2. 7. 1939. 15.

Kamnik. V: *Slovenec* 184, 13. 8. 1939. 21.

Kamnik je odkril spomenik padlim vojakom. V: *Jutro* 212, 12. 9. 1939. 3.

Albert KOS, 2011: *Slovinci in lipa, nekdanj in danes*. Dostopno na: <http://www.dvajset.si/prvih-20/pregled/prej-in-zdaj/slovinci-in-lipa/> (dostop 30. 2. 2019).

Milena KOŽUH, 2002: *Trideseta leta 20. stoletja v slovenski likovni umetnosti*. Ur. Milena Kožuh. Ljubljana: samozaložba.

Igor KRANJC, 2002: Resničnost in mit v umetnosti tridesetih let. V: Milena Kožuh, *Trideseta leta 20. stoletja v slovenski likovni umetnosti*. Ur. Milena Kožuh. Ljubljana: samozaložba. 5–34.

Primož LAMPIČ, 2001: *Akt na Slovenskem. III – Fotografija*. Ur. Nina Pirnat Spahič. Ljubljana: Cankarjev dom.

Lovorka MAGAŠ BILANDŽIČ, 2019: Desetletje pluralizmov. Fotografija v Kraljevini Jugoslaviji. V: *Na robu. Vizualna umetnost v Kraljevini Jugoslaviji. 1929–1941*. Ur. Marko Jenko in Beti Zerovc. Ljubljana: Moderna galerija. 320–367.

Mrtvi nas uče živeti. V: *Jutro* XX/209. Ljubljana, 8. 9. 1939. 7.

Jože PIRJEVEC, 1995: *Jugoslavija 1918–1992. Nastanek, razvoj in razpad Karadjordjevičeve in Titove Jugoslavije*. Koper: Lipa.

Pisma bralcev. V: *Sobotna priloga Dela*. 15. 12. 2018. 29.

Vili PRINČIČ, 2018: *Neme priče vojnih grozot. 1915–1918*. Trst: Mladika.

Tim PURSELL, 2008: Queer Eyes and Wagnerian Guys. Homoeroticism in the Art of the Third Reich. V: *Journal of the History of Sexuality* XVII/1. 110–137.

Mathilde SAUQUET, 2014: Propaganda Art in Nazi Germany. The Revival of Classicism. *Trinity College Digital Repository, The First-Year Papers (2010–present)*. (<http://digitalrepository.trincoll.edu/fypapers/51>, dostop: 3. 3. 2019).

Eda STADLER, 1939: Spomenik padlim v Kamniku. V: *Umetnost* IV/3. 94–95.

Janez SUHADOLC, 2018: Kamnita roka, ki z vso močjo objema rezilo meča. V: *Sobotna priloga Dela*. 17. 11. 2018. 28.

Sveto pismo, Izajija 2:2–4.

Petra SVOLJŠAK, 1994: *Soška fronta*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Janez ZADNIKAR, 1980: Marjan Keršič - Belač. V: *Teleks* 36/24, 13. 6. 1980. 14.

Zvonka ZUPANČIČ SLAVEC, 2015: Cum mortui vivos docent. V: *Zdravniški vestnik* LXXXIV/4. 253–255.

Življenjepis Borisa Kalina, Arhiv Borisa Kalina, last Arne Vehovar.

Viri Zgodovinskega arhiva Ljubljana

ZAL, KAM 102, škatla 1, Sejni zapisniki občinskega odbora.

- Zapisnik občinske seje, 15. junij 1926, KAM 102-1, zvezek 2, Sejni zapisi občinskega odbora 1914–1927.

ZAL, KAM 102, škatla 2, Sejni zapisniki občinskega odbora.

- Seja občinskega odbora, 20. julij 1931, ZAL, KAM 102-2, zvezek 3, Sejni zapisi občinskega odbora 1928–1933.

- Seja občinske uprave, 5. april 1935, KAM 102-2, zvezek 4, Sejni zapisi občinske uprave 1934–1937.

- Seja občinske uprave, 10. julij 1935, KAM 102-2, zvezek 4, Sejni zapisi občinske uprave 1934–1937.

- Seja občinske uprave, 16. december 1935, KAM 102-2, zvezek 4, Sejni zapisi občinske uprave 1934–1937.

- Seja občinske uprave, 9. marec 1936, KAM 102-2, zvezek 4, Sejni zapisi občinske uprave 1934–1937.

ZAL, KAM 102, škatla 125, Spomeniki, Važni dogodki in prireditve 1921–1939, Mapa Spomenik padlim 1928–1939.

- Pismo Franja Ježa kamniškemu županu, 27. 2. 1928.

- Pismo Matice živih in mrtvih SHS, Beograd, 22. 10. 1929.

- Fran Kratnar, pismo predsedstvu mestne občine Kamnik, 16. 5. 1936.

- Oton Gaspari, osnutek za spomenik padlim v Kamniku, 1935.

- Oton Gaspari, pismo Občini Kamnik, 28. 7. 1936.

- Maksim Gaspari, pismo A. Stergarju, 4. 6. 1936.

- Peter Loboda, osnutek za spomenik padlim v Kamniku, 1935.

- Tožba Petra Lobode zoper mestno občino Kamnik, 28. 12. 1935.

- Seja odbora za postavitve spomenika padlim vojakom, 28. oktobra 1938.

- Seja odbora za postavitve spomenika padlim vojakom, 25. januarja 1939.

- Seja odbora za postavitve spomenika padlim vojakom, 8. maj 1939.

- Pismo Borisu Kalinu, 3. 6. 1939.

- Pismo Borisu Kalinu, 18. 7. 1939.

- Seja odbora za postavitve spomenika padlim vojakom, 10. julij 1939.

Ob obletnicah: freske Staneta Cudermana v frančiškanski cerkvi sv. Jakoba v Kamniku

Prispevek ob obletnicah rojstva (2020) in smrti (2021) obuja spomin na kamniškega slikarja Staneta Cudermana. Cuderman je sicer bolj znan kot portretist, a je Kamniku zapustil tudi čudovite freske, ki jih lahko opazujemo v frančiškanski cerkvi sv. Jakoba. S predlogom poslikave je Cuderman leta 1938 zmagal na javnem razpisu in ustvaril čudovito delo: fresko Jakobovih sanj. Prispevek opisuje poglobljene značilnosti freske, kot so razporeditev likovnih in vsebinskih elementov ter njene barvne značilnosti, ob tem pa prinaša razlago njenega pomena. Tema Jakobovih sanj namreč že stoletja nagovarja številne umetnike, da jo poskušajo izraziti z različnimi likovnimi izrazi, kot so slike, freske in tudi sodobna glasba. Freska Staneta Cudermana gledalca nagovarja skupaj z ostalimi freskami v tej cerkvi in je po mnenju avtorja ena od boljših interpretacij te teme nasploh.

Ključne besede: Stane Cuderman (1895–1946), interpretacija, freske, Jakobova lestev, Frančiškanski samostan, Kamnik

The article marks the anniversary of the birth (2020) and death (2021) and thus evokes the memory of Kamnik based painter Stane Cuderman, known as a portrait painter. He embellished Kamnik with beautiful frescos, which can be observed in the Franciscan church of St. Jacob. In 1938, Cuderman's proposal of how to paint the church's interior won a public tender, which led to the creation of the wonderful artwork called Jacob's Dream. The article describes the fresco's main features, such as the arrangement of visual and content elements as well as its colour features, all of which help to convey the work's meaning. For centuries, the theme of Jacob's Dream has been attracting artists who attempted to re-create it in a variety of other artistic expressions, e.g. through paintings, frescos and even contemporary music. Stane Cuderman's fresco, together with other frescos in this church, addresses the viewer directly and is, according to the author, one of the finest interpretations of this particular theme.

Keywords: Stane Cuderman, interpretation, frescos, Jacob's Ladder, Franciscan monastery, Kamnik

Uvod

Ekspressionistični slikar in grafik Stane Cuderman se je rodil 26. 4. 1895 v Kamniku, umrl pa nesrečne smrti 19. 5. 1946 v Predaslju v Kamniški Bistrici. Umetniško se je oblikoval na praški akademiji. V njegovem opusu prevladujejo figuralika, tihožitje in krajina, pomembni so portreti. Deloval je v obdobju med svetovnimi vojnami, razstavljal je leta 1927 v

Jakopičevem paviljonu v Ljubljani. Leta 1992 se ga je spomnila Maleševa galerija in ob tej priliki izdala katalog. Znan je predvsem po portretih kamniških meščanov in kot na javnem razpisu izbran avtor poslikave frančiškanske cerkve v Kamniku. Andreja Rakovec to njegovo delo v *Slovenskem biografskem leksikonu* opisuje takole: »Najobsežnejša monumentalna sakralna poslikava je nastala za frančiškansko cerkev v Kamniku. Po osnutkih iz 1937 je 1937–38 naslikal prizore iz Kristusovega življenja, iluzionistični prizor Jakobove lestve, štiri evangeliste, svetnike in angele. 1939 je na stenah prezbiterja naslikal Abrahamovo in Melkizedekovo daritev, Emavs in svetnike. Slogovno se freske približujejo nazarenskemu slikarstvu, opaziti je odmeve poslikave Slavka Pengova v župnijski cerkvi na Bledu.«²

Ta zapis je nastal iz hvaležnosti za lepa dela, ki nam jih je zapustil slikar in jih lahko med drugim občudujemo v kamniški frančiškanski cerkvi. Tam so vidne freske, samo maja je postavljena na ogled oltarna podoba Marije. Prispevek je razlaga freske v prezbiteriju v vsej njeni simbolni večpomenskosti. Ker je naslikana tako, da nagovarja obiskovalce cerkve sv. Jakoba in seveda tudi udeležence obredov, ki potekajo v njej, je zapis tudi osebni pogled oziroma interpretacija pisca. Delno pa ga dopolnjuje literatura o tej pomembni starozavezni temi oziroma podobi. Obeležuje bližajoči se 125. obletnico rojstva (2020) in 75. obletnico smrti (2021). Cudermanov družinski grob je levo od vhoda v cerkev na Žalah.

O freski v prezbiteriju

Obiskovalec cerkve sv. Jakoba v Kamniku vstopa v posvečen prostor, ki je omejen s stenami, a vendar se razpira v večnost. Tega ne omogoča le v svetlečem tabernaklju skrita Skrivnost. Kajti ko obiskovalec cerkve dvigne pogled, uzre kip sv. Jakoba. Še višje, na oboku prezbiterja, kraljujejo freske, delo Staneta Cudermana. Kamniški slikar je konec 30. let 20. stoletja poslikal zgornji del ladje in strop cerkve praktično v celoti, z izjemo vitraja in fresk na stebrih (leta 1973 poslikal Izidor Mole), pa tudi njen prezbiterij.

Freske na stropu cerkve prikazujejo prizore iz Jezusovega življenja, kot so Jezus – otrok, Jezus – dvanajstletni mladenič med razlago v templju (*Lk 3,41–52*), Jezus in Samarijanka ter Jezus, prinašalec žive vode (*Jn 4,14*), Getsemani in obujenje Lazarja (*Jn 11,1–44*) ter izročitev ključev Cerkev Petru (*Mt 16,18*). Posebej zanimivi so angeli na stropu, vse skupaj pa v cerkvi, ki jo oskrbujejo Frančiškovi manjši bratje, na oboku cerkvene ladje povezuje prikaz razprave o tem, kdo je največji in bo sedel na Jezusovi desnici, oziroma misel, naj bo to tisti, ki hoče biti prvi, vsem služabnik (*Mt 20,20–28*). Obenem nas freske spominjajo na evangeliste ter cerkev z likovno omembo apostolov Slovanov Cirila in Metoda ter Mohorja in Fortunata umeščajo v slovenski prostor.

2 Rakovec, Andreja: Cuderman, Stane (1895–1946). *Slovenska biografija*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi1022110/#novi-slovenski-biografski-leksikon>.

1 Doktor geografije, znanstveni svetnik na Geografskem inštitutu Antona Melika, ZRC SAZU.

Morda najbolj povedna in po mojem mnenju najodličnejša je freska na stropu prezbiterija, ki ji namenjam nekaj več besed. Prikazuje Jakobove sanje. Starozavezni očak Jakob leži, njegova popotna – pastirska palica, ki se smiselno pojavlja tudi v drugih likovnih elementih v cerkvi, pa leži ob njem. Jakob leži na kamnitih tleh, ki se raztezajo proti gledalcu. Zunaj je noč, kar pomeni odsotnost polnega zaznavanja, skupaj z Jakobom pa smo priča njegovim sanjam, ki so od Boga.

Freska je zasnovana tako, da jo lahko opazujemo skoraj iz celotne cerkve, razpenja pa se nad oltarjem oziroma čez ves strop prezbiterija. Zaznamuje jo **sijoča zlata barva**, ki je po vzhodni ikonografiji barva novega Jeruzalema, barva nebes. Po Razodetju je ta »sijaj podoban najdražjemu kamnu, kamnu, kakor je kristalni jaspis« (Raz 21,11). Zlata barva nakazuje poglavitno dogajanje – gibanje na freski, ki se razteza iz večnosti proti nam. Zlata svetloba namreč preseva skozi in mimo spečega Jakoba ter se razliva po tleh pod njim in tako že preoblikuje tostranstvo. Tako je tudi pastirje na betlehemske poljanah obsijala »Gospodova slava« (Lk 2,9). Stvarstvo, naslikano v toplih, a neživih, zemeljskih barvah, trpi in vzdihuje, ko nestrno pričakuje odrešenje (Rim 8,22). Takšne zemeljske, prstene ali prašne barve, s katerimi je slikar upodobil stvarstvo, kamnito zemljo, je uporabil tudi za upodobitev oseb na cerkvenih zidovih, z izjemo angelov, ki, odeti v svetlejša in s cvetjem okrašena oblačila, plešejo na ladijskem stropu.

Poglavitna oseba freske pa ni Jakob, ki z nami niti ne komunicira, saj spi in tako simbolično nakazuje naše pogosto razmerje do resničnosti – medtem ko telesno ali duhovno spimo, se je ne zavedamo. Toda medtem ko spimo, se, tako kot v življenju sv. Jožefa, mimo naše volje dogajajo čudovite reči. Teh se potem spominjamo, pogosto pa lahko šele čez daljši čas, tako kot Zaharija, o tem pripovedujemo drugim: »Ko pa je prišel ven, ni mogel nič povedati« (Lk 1,22). Razum namreč ne more zaobseči Boga. Tudi Petra, Janeza in Jakoba je na gori premagal spanec, ko pa so se zdramili, so videli Jezusovo veličastvo, potem »pa so molčali in tiste dni niso nikomur povedali, kaj so videli« (Lk 9,32,36).

Kaj se torej dogaja na freski, da nam hoče to slikar povedati brez besed? Poglavitna oseba je **angel** – otrok, ki prihaja k nam. Jasna je aluzija na Jezusa, ki je kot otrok prišel iz nebes in »se je utelesil po Svetem Duhu iz Marije Device«, kot pravi veroizpoved. Angelov pogled nam sporoča, da ve, zakaj prihaja, saj je živ in odločen, obenem pa preiskujoč, sprašujoč in otroško nedolžen. Slikar nas s pogledom postavlja v razmerje do Svetega in sprašuje po naši veri.

Angel je do nas prišel po stopnicah (1 Mz 28,12), ki jih imenujemo tudi Jakobova lestev. Stopnice ali lestev spominjajo na mezopotamska stopničasta svetišča in na egiptovska besedila iz piramid ter pomenijo povezavo med nebom in zemljo.³ Po besedah papeža Frančiška lestev predstavlja »povezavo med človekom in božanstvom. To je alegorija božjega dejanja, ki pred vso človeško dejavnostjo ... antiteza babilonskega stol-

pa, ki so ga zgradili ljudje z lastno močjo«. Tako je »povezava med zemljo in nebom zagotovljena in dostopna vsem.«⁴ Angeli, ki prihajajo za njim, so si podobni. Hkrati je vsak edinstven, kar je nakazano z njihovimi različnimi gestami. Levo in desno od njega, kot ob tabernaklju, stojita veličastna angela s krili, pred skrivnostjo, ki se razodeva, si zakrivata usta.

Opazujemo začetek dogajanja, sam trenutek vstopa Svetega v profano, nebes na zemljo. Vsi angeli namreč pristopajo, *Sveto pismo* pa poroča, da so angeli hodili gor in dol oziroma, kot vidimo, najprej dol do nas in potem nazaj gor v nebesa. Nebeška lestev je utemeljena v nebesih in sega proti zemlji. Angeli se do nas spuščajo iz Božje svetlobe, ki razsvetljuje svet (Jn 8,12). Izvir svetlobe, ki je podoba Svetega Duha, je narisana v najsvetlejšem, zgornjem delu vrh stopnic. Tam lahko le dober opazovalec razsvetljenega stropa, pa še to samo od blizu, če stoji v prezbiteriju, opazi silueto Boga Očeta, predstavljenega kot starca, z znamenjem Svete Trojice. »Gospod je stal zgoraj« (1 Mz 28,13) in Jakobu obljubil potomcev »kakor prahu zemlje« (1 Mz 28,14), prah pa označuje tudi nestalno snovnost tega sveta.

Vse skupaj se dogaja na gori, kot nam poroča *Sveto pismo*. Označuje jo skalno površje, kar pomeni, da sama po sebi ne daje življenja. Toda pomnimo, da more Bog obuditi Abrahamu otroke iz kamnov (Lk 3,8). Tako je Jakob prav na tej gori potem postavil oltar iz maziljenega kamna, ki ga je bil uporabil za vzglavje. Utemeljil je pomembno svetišče, imenovano *Betel*, kar pomeni Božja hiša; nekateri trdijo, da gre za tempeljsko goro v Jeruzalemu.⁵ Gora nam kot simbol vzpenjanja k Bogu torej nekaj pove tudi o spečem Jakobu. Tudi on se je potrudil, da se je vzpel na goro in tako opravil svoj del poti do trenutka srečanja. A v času srečanja ni več buden, zato se ne more preveč hvaliti s svojim dosežkom oziroma vzponom. Bog daje pobudo in prihaja k njemu, v njegovem srcu pa rojeva Ljubezen, ki jo bomo potem prepoznali kot Kristusa. Le z velike in visoke gore lahko opazujemo sveto mesto, ki prihaja z neba od Boga in se v mističnem zrenju dotika človeka: »Nato me je angel v Duhu odnesel na veliko in visoko goro ter mi pokazal sveto mesto Jeruzalem« (Raz 21,10).

Vse skupaj obdaja **oblak**. Ta je že od Stare zaveze znamenje Božje pričujočnosti in ga poznamo tako iz starozavezne zgodbe o Eksodusu (2 Mz 13,21) kot iz novozavezne spremenenja na gori (Mr 9,7). Oblak je svetleč, in čeprav svetloba prihaja od znotraj, je oblak ne zakriva. Ves je presijan z njo in se razpira v božjo prostranost, nam pa omogoča, da jo opazujemo. Še več, božja svetloba se iz neskončne prostranosti prek skalnega roba in čez oltar vso večnost kot »božji blisk in luč sijoča, živa« (Dante, Raj; 33,78–87–141) preliva do okolice, ki je v temi. To nas spomni na začetek, ko se je tema »razprostirala nad globinami« (1 Mz 1,2), in na Mojzesov čas, ko je bila po vsej egiptovski deželi »tri dni gosta tema«, a vendar se je svetlikalo v noči (2 Mz 10,22; 2 Mz 14,20).

4 <https://www.vaticannews.va/sl/papez/news/2019-07/papez-migranti-so-predvsem-osebe-ne-samo-druzbeno-vprasanje.html>.

5 <https://hoshanarabbah.org/blog/2015/11/16/jacobsladder-explained/>.

3 *Sveto pismo*, Slovenski standardni prevod, opomba k vrstici 28,12; str. 80.

Stane Cuderman: Jakobove sanje (Foto: Blaž Komac)

Ta luč, ki jo opazujemo na stropu prezbiterja, je zasijala z Novo zavezo: »In luč sveti v temi, a tema je ni sprejela« (Jn 1,5). Tudi ob spremenjenju na gori se je naredil »svetel oblak« in jih obsenčil (Mt 17,5). Apostol Pavel nam postavlja ogledalo in nas spodbuja (Ef 5,8): »Nekoč ste bili namreč tema, zdaj pa ste luč v Gospodu. Živite kot otroci luči,« apostol Janez jasno postavi dogodek vstajenja kot največji zgodovinski mejnik, ki loči temo od svetlobe: »Prvi dan tedna je prišla Marija Magdalena navsezgodaj, še v temi, h grobu in je videla, da je kamen odstranjen od groba« (Jn 20,1). Vstajenje večno Živega napoveduje tudi robovi oblaka, ki se prelivajo in nakazujejo gibanje, življenje. Oblak je svetel, premikajoč se in živ, saj je Božji oblak, kot so živa nebesa in kot je živ Bog, ki večno obstaja, »je«.

Izza oblaka lahko opazujemo temno modro nebo, posejano z zvezdami. To je jasno znamenje Božje obljube Abrahamu, Jakobovemu dedu, ki jo tako rekoč že gledamo izpolnjeno – najprej na freski, nato na oltarju in nazadnje kot sedeči v klopi. Bog je namreč Abrahamu, ko je bil že v letih in ni nič več kazalo na to, obljubil toliko potomstva (1 Mz 15,5), kolikor je zvezd na nebu. Abraham pa je veroval in to mu je bilo šteto v pravičnost.

Pomen freske

Božja obljuba, ki se je utelesila in živela med nami, je še vedno prisotna. Temeljni pomen freske je namreč dejstvo, da je starozavezna Jakobova lestev v Novi zavezi postala križ. Kristusov križ je edina lestev, ki vodi v nebo. To močno nakazujejo ostale freske prezbiterja, ki začeniši z Abrahamovim darovanjem Izaka in darovanjem kruha in vina velikega duhovnika Melkizedeka (1 Mz 18–20), podobami evharističnih svetnikov (Tomaz Akvinski, Pashal Bajlon) ter vitraja Božjega jagnjeta pripeljejo do oltarja. Nanj ob vsaki sveti maši iz Očetovega naročja sestopa oziroma se iz Marije Device rojeva Božji Sin, Jezus Kristus. Saj je on sam rekel (Jn 1,51): »Resnično, resnično, povem vam: Videli boste nebesa odprta in Božje angele hoditi gor in dol nad Sinom človekovim.« Tako se na freskah upodobljeno v Cerkvi, ki je neke vrste nebeška lestev, tudi uresniči – Bog pride do nas in postane kruh življenja (Jn 6,33) ali Emanuel, Bog z nami (Mt 1,23). Skrito vlogo Marije pri tem potovanju opisuje vzklik v lavretanskih litanijah: Vrata nebeška!, ki ga lahko preberemo na pročelju cerkve sv. Jakoba.

Sklep

Tako se ob Cudermanovi freski, ki prikazuje starozavezni kraj, zaznamovan z Božjo prisotnostjo, učimo Boga slaviti v duhu in resnici (Jn 4,23), to je neodvisno od kraja ali prostora. Papež Frančišek je eno od katehez sklenil z besedami: »Prosimo Svetega Duha, naj iz naših skupnosti naredi kraje, kjer se bo sprejemalo in prakticiralo novo življenje, dela solidarnosti in občestva; kraje, kjer bodo bogoslužja srečanje z Bogom in bodo postala občestvo z brati in sestrami; kraje, ki bodo odprta vrata nebeškega Jeruzalema.«⁶ Beseda

kraj ali prostor namreč v hebrejskem jeziku označuje Boga, ki je prostor sveta, a svet ni njegov prostor,⁷ saj ni od tega sveta.

Podoba sanjajočega očaka Jakoba ali Izraela, očeta dvanajstih judovskih rodov, je skozi tisočletja nagovarjala že številne, med drugim v popularni kulturi (Led Zeppelin: *Stairway to Heaven*). Naj Cudermanovo »darilo« Kamničanom nagovori tudi nas in obiskovalce frančiškanske cerkve, ki se po lestvi življenja vzpenjamo skozi desetletja tega sveta in nadaljujemo pot do večnosti nebeškega.

Literatura in viri

<https://hoshanarabbah.org/blog/2015/11/16/jacobs-ladder-explained/>.

<https://www.christiantoday.com/article/how-the-bible-story-of-jacobs-ladder-is-relevant-to-us-all-today/119109.htm>.

<https://www.vaticannews.va/sl/papez/news/2019-06/kateheza-obcestveno-zivljenje-prvih-krscanskih-skupnosti.html>.

<https://www.vaticannews.va/sl/papez/news/2019-07/papez-migranti-sopredvsem-osebe-ne-samo-druzbeno-vprasanje.html>.

Andreja RAKOVEC: Cuderman, Stane (1895–1946). V: *Slovenska biografija*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi1022110/#novi-slovenski-biografski-leksikon>.

Sveto pismo, Slovenski standardni prevod, opomba k vrstici 28, 12; str. 80.

6 <https://www.vaticannews.va/sl/papez/news/2019-06/kateheza-obcestveno-zivljenje-prvih-krscanskih-skupnosti.html>.

7 <https://www.christiantoday.com/article/how-the-bible-story-of-jacobs-ladder-is-relevant-to-us-all-today/119109.htm>.

Ikone Albine Nastran

Albina Nastran se z vso predanostjo in tankočutnostjo posveča pisanju ikon – nabožnih podob, ki pripadajo vzhodni kulturi in religiji. Prav tako je odlična poznavalka ikonopisja, tako po likovni kot ikonografski plati, in raziskovalka ikonopisnega gradiva. Njene ikone nastajajo po predpisanih kanonih, po klasičnih postopkih in z uporabo naravnih materialov. Da ohrani njihovo bistvo in poslanstvo, slika po predlogah del znanih in neznanih mojstrov, predvsem iz kulturne zakladnice grškega, ruskega, ukrajinskega in balkanskega področja, pa tudi slovenskega, v katerem so pod vzhodnokrščanskimi vplivi nastajale posamezne ikone. Sledi izbrušenim upodobitvenim formulam, vsaka njena ikona pa vendarle predstavlja celostno umetniško poustvarjalno delo. Med slikarkinimi najbolj priljubljenimi in najpogostejše upodobljenimi motivi je Mati Božja z Otrokom, v opusu pa so tudi številne upodobitve angelov in najrazličnejših svetnikov. Ikone sijajo z duhovno, likovno-estetsko in simbolno-sporočilno močjo.

Ključne besede: Albina Nastran, ikone, kanoni, predloge, motivi

With great devotion and subtlety, Albina Nastran devotes time to writing icons – devout images that belong to Eastern culture and religion. She is also a great connoisseur of iconography, both in terms of art and iconography itself, as well as a researcher of iconic material. Her icons are created according to the prescribed canons, according to classical procedures and using natural materials. To preserve their essence and purpose, the artist paints according to both famous and unknown masters, especially from the cultural treasury of Greek, Russian, Ukrainian and Balkan areas, including Slovenia, in which individual icons were created under Eastern Christian influence. She follows strict formulas of depiction, with each of her icons representing a complete work of art in itself. Among the painter's most popular and most frequently depicted motifs is the Mother of God with Child, although her oeuvre also contains numerous depictions of angels and various saints. Her icons shine with spiritual, visual, aesthetic and symbolic power.

Keywords: Albina Nastran, icons, canons, templates, motifs

Albina Nastran² se z vso predanostjo in tankočutnostjo posveča pisanju ikon. Prav tako je odlična poznavalka ikonopisja, tako po likovni kot ikonografski plati, in raziskovalka ikonopisnega gradiva.

Avtorica, ki živi in ustvarja v Škofji Loki, je bila do upokojitve zaposlena v prosveti. Ob svojem delu se je ljubiteljsko posvečala tudi slikarstvu, predvsem krajinski in tihožitni motiviki. Vseskozi je bila aktivna spremljevalka likovne umetnosti, saj je občudovala mojstre evropskega slikarstva, še posebej Klimta in Schieleja. S spoznavanjem zahodnoevropskih umetniških vrhuncov je ostrila osebno likovno senzibiliteto in postopoma jasnila osebna hotenja. Zavedala se je, da mora likovno delo imeti tudi osebno izpoved in sporočilo. Po-

Albina Nastran

slanstvo prave umetnosti je namreč v tem, da naredi človeka notranje bogatejšega in boljšega.

Na poti njenega osebnega likovnega iskanja je bila prelomna razstava ikon v Kamniku: delo očeta Mihajla Jozafata Hardija, ikonopisca in katoliškega duhovnika bizantinsko-slovanskega obreda, ki živi in ustvarja v Metliki. Njegova razstava jo je povsem prevzela in preusmerila njena slikarska zanimanja. Novi kačipot na slikarski poti jo je odločno usmeril v ikonopisje. S študijsko poglobljenostjo in vztrajnostjo se je podala v popolnoma nov svet likovnih in hkrati duhovnih podob. Do ustvarjalnih dejanj je bilo potrebnih veliko teoretičnih oz. študijskih priprav, črpanja znanj iz literature, pa tudi osebne duhovne rasti. Literatura je postala njena spremljevalka pri odkrivanju zgodovine ikon, in sicer v kompleksnem smislu, tako s področja likovnih zahtev in zakonitosti kot analize likovnih del po motivih, simboliki in manifestnih vsebinah. Bogato teoretsko znanje je dopolnjevala in nadgrajevala tudi pri znanih strokovnjakih za ikonopisje, kjer je spoznavala in urila tovrstni metje. Njen prvi učitelj je bil prav oče Mihajlo Jozafat Hardi. V Katoliškem domu prosvete v Tinjah je obiskovala tečaj pod vodstvom mag. Silve Božinove Deskoske iz Bolgarije. Njena mentorica je bila Danica Dšišović iz Užic, akademska slikarka, specialistka za ikonopisje in freskanstvo. Tudi nasveti hrvaškega ikonopisca Borisa Grkovića so bili za Nastranovo dobrodošli. Priprave za odločilen ustvarjalni korak na področje ikonopisja so trajale dve leti. V trenutku, ko se je čutila dovolj pripravljena, ko je bila, kot pravi sama, spravljen s seboj in s svetom okrog sebe, je začela ustvarjati na tem posebnem slikarskem področju. Po-

¹ Umetnostna zgodovinarica in likovna kritičarka.

² Albina Nastran, rojena Magerle, univ. dipl. inž., rojena v Gradu pri Kranju, je do leta 1986 živela v Kamniku.

Beli angel

Marija z detetom

stala je ena izmed redkih avtoric oz. avtorjev, ki v slovenski prostor prinašajo in negujejo tovrstno slikarsko tradicijo. Ikone je prvič predstavila javnosti na skupinski razstavi v minoritskem samostanu na Ptujju leta 2003. V naslednjem letu je sledila samostojna razstava v domači Škofji Loki. Do danes je avtorica nanizala številne razstavne predstavitve tako v slovenskem kot v mednarodnem prostoru. Osebno slikarkino zadovoljstvo vselej znova podkrepijo navdušenje ljubiteljske javnosti ter pohvale umetnostnih zgodovinarjev, ikonopiscev in drugih strokovnjakov.

Albina Nastran je v svet ikon vstopila s spoštovanjem do preteklega, drugačnega, umetniško dovršenega in estetskega, pa tudi s posebnim odnosom do njihovega religioznega poslanstva. Zato jo pri njenem delu spremlja tista davna, posvečena samostanska atmosfera, ki likovno ustvarjanje spreminja v meditacijo, v posebno, posvečeno dejanje. Ustvarjanje je namreč zaznamovano s koncentracijo, vztrajnostjo, umirjenostjo in potrpežljivostjo. Z njim uresničuje izjemno in pristno sozvočje z delom, s čutenjem izrazne moči in sporočilnosti, ki jo posedujejo ikone.

Vsako likovno delovanje ima svoje zakonitosti in specifike, nedvomno pa je slikanje oz. pisanje ikon še posebej svojsko in zahtevno ter nekoliko odmaknjeno od naše kulture. Ikone so namreč nabožne podobe, ki pripadajo vzhodni kulturi in religiji. Njihovo ustvarjanje je potekalo v samostanih, zaupano pa je bilo izbranim moškim. Avtor je pri tem moral strogo slediti veljavnim kanonom in recepturam ter potrpežljivo in vztrajno delati te starokrščanske svete podobe, ki še vedno vznemirjajo s svojo enigmo pa tudi z bleščavostjo in dragocenostjo zlata. Ustvarjalni proces se začne s skrbno

izbiro lesene deščice, pripravo slikarske podlage iz bolonske krede in kleja, pritrditvijo lističev 23-karatnega zlata in dosega svoj vrhunec v pravilnem zaporednem nizanju plasti poslikave. Tako nastajajo slike – ikone, ki premorejo posebno svetost, pa tudi komunikativnost. Predstavljajo namreč povezavo med (pravoslavnim) vernikom in osebo, ki je na sliki, zato so obrazi svetih oseb vedno frontalno predstavljeni. Kompozicija je uravnotežena in tako že a priori vnaša pomiritevni občutek. Zanimivo je, da je na ikonah uporabljena obrnjena kompozicija, saj se figuralni liki in predmeti, ki spremljajo osrednji svetniški lik v prvem planu, z oddaljenostjo ne manjšajo, ampak celo večajo. Osebe so predstavljene ploskovno in nerealistično, vsebujejo pa temeljne portretne poteze oziroma videz oseb, ki jih predstavljajo ter pišejo njihove zgodbe življenja. V teološkem smislu je namreč ikona enakovredna *Svetemu pismu*, saj ikonopisec prevaja besede v likovna izrazna sredstva. Čeprav piše zgodbo biblijskih likov, pa v zapis vnaša tudi osebna doživljanja in čutenja uprizoritvenih figur.

Ikone Albine Nastran nastajajo po klasičnih postopkih in z uporabo naravnih materialov: lipove deščice, naravnih pigmentov, jajčne emulzije, šelaka (naravne smole) in zlata. Da ohrani bistvo in poslanstvo svetih podob, slika po predlogah del znanih in neznanih mojstrov, predvsem iz kulturne zakladnice grškega, ruskega, ukrajinskega in balkanskega področja, pa tudi slovenskega, v katerem so pod vzhodnokrščanskimi vplivi nastajale posamezne ikone. Umetnostni zgodovinar Boštjan Soklič je v recenziji za gospo Albino Nastran natančno pojasnil širjenje ikonskega slikarstva iz Bizanca in z njim povezano dogajanje v našem prostoru,

Marija z detetom

Marija z detetom

Marija z detetom

Pantokrator

kjer so bile ikone redko prisotne, a so kljub temu pustile pomembno sled: »Slikanje oz. pisanje ikon je iz Bizanca postopoma prodiralo v Rusijo, pa proti zahodni

jadranski obali, v Benetke in Rim, južno Italijo in Dalmacijo, kjer so ikone že za časa srednjega veka imele dokaj pomembno vlogo v različnih, bolj zasebnih, in-

Marija z detetom

Pasijon

timnih oblikah izkazovanja pobožnosti. V umetniškem smislu so te zgodnje ikone združevale elemente zahodnoevropskih umetnostnih stilov (romanika, gotika) in vzhodnih teološko-estetskih kanonov. Iz Italije in z Balkanskega polotoka so ikone zašle tudi v naše kraje, vendar pa se je njihova raba omejevala predvsem na samostane ter redke duhovne in plemiške kroge.

Med našim preprostim ljudstvom se priljubljenost ikon ni razširila. Vzroke za to je mogoče najti v drugačni naravi zahodnoevropskega bogoslužja in delno tudi v ukrepih reformacije, ki so zavrla nastajanje 'svetih podob'. Kakorkoli že, originalne pravoslavne ikone v slovenskem prostoru obstajajo; so maloštevilne, a pomembne zaradi svoje častitljivosti, zgodovine, vsebine in umetniške vrednosti.« (Soklič 2004)

Predloge, ki jih Albina Nastran uporablja pri pisanju, torej pripadajo različnim šolam ikonopisja. Omočajo ji ustvariti preslikavo že obstoječega dela, ki ga običajno realizira na manjših, včasih celo komornih formatih. Njeno delo pa še zdaleč ni le kopiranje, saj vsaka ikona Albine Nastran predstavlja tudi celostno umetniško poustvarjalno delo. Vanj je namreč vtkan del slikarkine biti, njena osebna nota, osebni izraz, njeno intimno čutenje in doživljanje. Njene ikone so prenos vsebinskih in likovno-formalnih pristopov na leseno površino. Ob vsem natančno definiranim pa se avtorica pogloblja v svoj duhovni svet, se prepušča svojim občutjem, svojim sprejemanjem sveta estetike, dovršenosti, harmonične ubranosti in atmosferske lirčnosti, se umika v stanje miru in kontemplacije. V večplastno likovno tkivo vtke lepoto svoje duše in tako ikone ozaljša z dodatnim sijajem. Tudi v likovno-formalnem smislu si dovoljuje kanček interpretativne svobode, npr. drobne intervencije v obliki globokega reliefa ali posamezne osebno izbrane pripovedne fragmente. Med njenimi najbolj priljubljenimi in najpogosteje upodobljenimi motivi pa je Mati Božja: slavna Vladimirska ikona, Matere Božje z Otrokom oz. različne Bogorodice, Brnska Mati Božja, Doječa Devica in številne sv. Marije z Detetom. Tudi prva ikona naj bi predstavljala Mater Božjo z Otrokom in naj bi bila delo evangelista Luke. Ni naključje, da ikone, ki so lepe, tako v duhovnem kot v likovnem smislu, najpogosteje slikajo prav Lepoto, saj Marijo imenujemo tudi »tota pulchra« – vsa lepa.

Marijina milina, materinski čut, nežnost in dovršenost se kažejo tudi v delih Albine Nastran. Njene ikone so prefinjene, dodelane in sofisticirane. Čeprav so kanonizirane, si upam trditi, da imajo poseben, ženski karakter, saj so vanje vtakane zgodbe njenega čutenja, doživljanja in verovanja. Razmišljanje me vodi še naprej, pa vendar naj to ne zveni kot moja pot v feministično smer. Ikone so večinoma pisali menihi. Tudi sicer je bilo likovno ustvarjanje dolgo poklic za moške in za žensko v svetu umetnosti skoraj ni bilo prostora, pa čeprav so bile prav ženske v samostanih likovno precej izobražene. Danes je povsem drugače, in tako je tudi Nastranova vstopila v ta posvečeni ustvarjalni svet. Čeprav ženski in moški svet predstavljata celoto, bi lahko svet umetnosti še vedno razdelili na dve polobli, in sicer na žensko in moško. Mar ni ženska polobla prostor, kjer prebiva ženski duh, drugačen od moškega? Svetova sta si podobna, in vendar se v svoji podobnosti razlikujeta. Zapovedi, vgrajene v njune temelje, so različne. So posledica različnih gledanj in doživljanj, torej tudi različnih interpretiranj. Ženske umetnice so drugačne. Nežnejše in subtilnejše so. Spregovorijo »po žensko«. Ustvarjajo izrazito žensko umetnost, zavestno in hoteno prav takšno, nežno in čutno, kar pomeni, da ženska deluje tudi na »moških«

Sv. Ciril in Metod

Sv. Frančišek

področjih na svoj, poudarjeno ženski način. In vendar se vsi ne bi strinjali s to mojo trditvijo. Nekateri menijo, da o ženski umetnosti lahko govorimo (le) takrat, ko se

ta ukvarja s feministično tematiko. Pustimo polemike o tem, ali lahko likovno delo opredelimo kot žensko ali moško, ali lahko o ženskem in moškem karakterju govorimo tudi pri ikonah. Verjetno je najbolj merodajen odgovor skrit v senzibiliteti posameznika, iz katere se rojeva specifika vsake poetike. Vsako delo je namreč predvsem otrok svojega stvaritelja. Je njegov osebni, enkratni in neponovljiv del. Je izziv in odziv, ki vključuje številne dejavnike, številne vplive zunanjega sveta. Ti pa imajo svojo vlogo šele ob dejstvu, kako globoko sežejo v posameznika, kako intimno se ga dotaknejo, kakšna doživljanja, čutenja in likovno-vizualna ovrednotenja sprožijo. Ikone so se Albine Nastran izjemno globoko dotaknile, tako globoko, da je svoja ustvarjalna hotenja s širšega likovnega področja usmerila prav na ikonopisje, ki ji daje odgovore na njeno percepcijo dojemanja življenja in duhovnosti.

V opusu Albine Nastran so pogosti angeli in nizajo se številne svetniške figure: sv. Janez Krstnik, Janez evangelist, sv. Luka evangelist, sv. Ciril in Metod, sv. Andrej, sv. Marko, sv. Matej, sv. Frančišek, sv. Nikolaj, sv. Jurij, sv. Neža, sv. Joahim in Ana, sv. Družina, sv. Trojica, križ sv. Damijana, sv. Pater Pij ter drugi liki in motivi. Figure so predstavljene doprsno ali pa celopostavno, ena sama ali pa dve oziroma več na eni sami deščici, ki ima najpogosteje pravokotno obliko, lahko pa je oblikovana tudi v različne tipe križa ali kakšno drugačno, za posebne namene zahtevano obliko (angela – varuha tabernaklja).

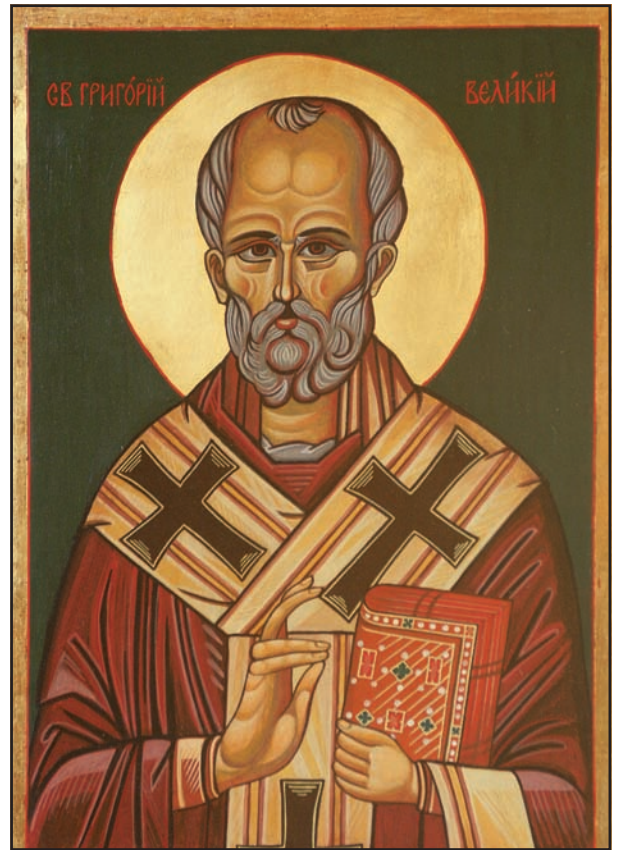
Upodobitvene formule so izbrušene, a svojstveno stilizirane in celo formalno toge. Mestoma učinkujejo nerealistično, saj v njih še vedno bivajo modeli bizan-

Sv. Janez Krstnik

Sv. Magdalena in Kristus

Sv. Gregorij Veliki

tinskega slikarstva in neomajno sledenje najvišji ideji. Obrisna linija je jasna, eksaktna in tekoča. Prehodi in kontrasti so ostri, barvne ploskve bolj ali manj homogene. Obrazi so izrazno močni, najpogosteje zaznamovani z mandljasto oblikovanimi očmi odprtih pogledov. Prav tako so sporočilne drže teles, roke figur, ki blagoslovljajo, učijo, opozarjajo, sprejemajo ... Veliko je spremljajočih simbolno pomenljivih predmetov.

Čeprav v ikonah najbolj sveti in je najbolj opazna zlata barva, so barve tiste, v katerih je globlji pomen in je zakodirano simbolno sporočilo. Bela, rdečkasta in modra so nepogrešljive. Govorijo o Božji in človeški naravi, o vlogah in poslanstvih posameznih likov. V barvah oblačil se preko simbolnih vrednosti zrcali posameznikovo življenje. Zlata pa je še posebej pomembna. To je barva, ki simbolizira nebesa in odseva žarečo Božjo luč. Zlato ni uporabljeno le za avreole oz. svetniške sije, ampak v številnih rešitvah zajema kar celotno ozadje.

Pomemben del ikon so tudi letrizmi, ki osebe definirajo, razlagajo

Slikanje oziroma pisanje ikon za Albino Nastran ni samo likovno ustvarjanje, ampak je nekaj, kar bogati njeno dušo, kar pogloblja njeno vez s krščanstvom, jo vodi v meditacijo in jo notranje umiri. Vse to je preko likovno-vizualnega procesa vtakano v ikone in »sije« iz njih ter z duhovnimi občutji nagovori in obogati tudi gledalca.

Ikone, ta svojstven dosežek bizantinskega slikarstva vsebujejo izjemen duhovni koncentrat, ki sveti tu-

di v današnjem času in v našem prostoru. Nedvomno je prav v tem odgovor, zakaj so ikone v drugi polovici 20. stoletja ponovno vstopile v središče zanimanj, tako gledalcev kot tudi novih ikonopiscev, saj se šole ikonopisja pojavljajo od Rusije do zahodne Evrope. Objem njihove duhovnosti namreč pomirja človeka našega časa in mu predstavlja odmik od ponorelega sveta v to »sveto« zatočišče. Žarčenje duhovne ideje, ki je zorela skozi stoletja in nadgrajuje umetniški potencial, začuti vsakdo, tudi tisti, ki nanje ne gleda s krščanskega stališča. To je presežnost, ki kaže, da se je umetnost ikon navdihovala v globinah, pri lepem in dobrem ter tako preživela preizkuse časa in ohranila duh zanimanja zanje vse do danes. Verjamem, da bodo ostale svetloba tudi za prihodnost. Za vernega oziroma v duhovnost zazrtega gledalca pa je ikona še globlje razodetje, saj ima v sebi zakodirana bogata teološka, simbolna in bogoslužna sporočila.

Albina Nastran s pisanjem ikon ostaja v službi daru, ki ga je prejela in ga z osebnim študijskim poglobljanjem in duhovnim plemenitenjem pripeljala do piedestala umetnosti.

Literatura

Boštjan SOKLIČ: Kritike. Albina Nastran – Delčki večne lepote – ikone. Dostopno na <https://albina.nastran.net/category/kritike/> (dostop 10. 2. 2020).

Zbirka ali muzej: O čem govorimo, ko govorimo o Sadnikarjevem muzeju?

V prispevku skušamo s pomočjo teoretske podlage razložiti pojav zbirateljstva in zbirk. Zbrani predmeti zbiralcem pomenijo del njih samih, zato je tudi njihov odnos do lastnih zbirk specifičen. Iz zasebnih zbirk so nastajali muzeji, katerih temelj so prav zbirke predmetov iz preteklosti. Vsem muzejem pa so skupne muzeološke funkcije; te je najti tudi na primeru zasebnega Sadnikarjevega muzeja v Kamniku. Lastnik Josip Nikolaj Sadnikar je v svojo domačo hišo nameščal predmete, do katerih je čutil posebno navezanost in občudovanje, saj so se mu kot ljubitelju vsega starega zdele zelo imenitne.

Ključne besede: zasebne zbirke, zbirateljstvo, muzej, muzeologija, Josip Nikolaj Sadnikar

The article attempts to explain the emergence of collecting and collections on a theoretical basis. Collected items represent a part of the collector's persona, attributing this relationship a very particular meaning. Private collections of historical items led to the foundation of museums. All museums, however, have common museological functions. These can also be found in the private Sadnikar Museum in Kamnik. The museum's owner, Josip Nikolaj Sadnikar, collected old objects at home to which he felt a special attachment and had a lot of admiration for, as he seemed to be an avid lover of all things old.

Keywords: private collections, collectibles, museum, museology, Josip Nikolaj Sadnikar

1 Zbiranje, zbirke, muzeji

Želja po iskanju, zbiranju in razvrščanju predmetov je tako rekoč človekova elementarna potreba. (Hrovat 1994: 15) Zbirati pomeni nabirati predmete z značilnostmi, ki so zbiralcu všeč. Zbrani predmeti tvorijo zbirko, ki jo lahko definiramo kot skupek materialnih in nematerialnih predmetov, ki jih posameznik ali ustanova zbira, razvršča, selekcionira ter ohranja v varnem okolju in jih ponavadi prikaže manjšemu ali večjemu občinstvu glede na to, ali je zbirka javna ali zasebna. (Devallées, Mairesse 2010: 26)

Poudarek je na zbiratelju samem, saj zbirka v bistvu zanj pomeni to, kar si on sam pod tem pojmom sploh predstavlja – pod pogojem, da je v njej zbranih vsaj nekaj fizičnih predmetov. Slednje se izraža predvsem v subjektivnosti zbirateljstva. Tako je treba razumeti razliko med zbiranjem in posedovanjem – zbiralec se pri zbiranju ne ozira na resnično vrednost predmetov. Razlika med pojmom je tako v urejenosti in možnosti dokončanja, ki ga ima zbirka. Zbiranje je treba ločevati tudi od kopičenja, ki spominja na *učinek srake*. Gre za kopičenje materiala brez kakršnega koli notranjega

razvrščanja, ki je pogosto zakrito s pretvezo uporabnosti. Meja med zbiranjem in kopičenjem je zelo tanka. Navsezadnje je odvisna tudi od lastnikovih želja in vzgibov, ki so odločilni in se v življenju lahko spremenjajo. (Pearce 1998: 48–49)

V sodobnem času se zbiranje povezuje s kapitalistično družbo. Ena njenih glavnih značilnosti je postavitve ostre meje med delom in zabavo oziroma užitek. Prav slednje pa lahko povežemo z zbiranjem oziroma zbirateljstvom. Za zbiralce je zbiranje prostočasna dejavnost, ki poteka v drugem prostoru in ob drugem času, kot poteka njihov delavnik. Z ekonomskega vidika je razdelitev med delom kot dejavnostjo, ki omogoča preživetje, in zbiranjem kot zabavo pri zbiralcih zelo jasna. Zbiranje je prostovoljno, zbirka pa je posamična: z vidika zbiratelja tudi ne bo prodana ali popolnoma razblinjena, razen v izjemnih okoliščinah. Postavljena je ob rutino vsakodnevnega življenja, čeprav ga zapolnjuje s svojo prisotnostjo (bolje rečeno postavitvijo) v zbirateljevo okolico. Zbiranje pridobi značaj obrednega početja: ima svojo dušo z vsemi socialnimi in čustvenimi kvalitetami, ki mu pritičejo. (Pearce 1998: 50)

Brenda Danet in Tamar Katriel sta ugotovila, da so zbirke objekti ljubezni, hkrati pa tudi objekti prevlade in kontrole. Zbiralci naj bi s svojimi zbirkami ravnali precej samovoljno, lastništvo pa ima po njunem pomembno vlogo pri rokovanju s predmeti. Izpostavljata, da lastništvo v kombinaciji z dostopom do predmetov vodi do brezskrbnega dotikanja, prenašanja in igranja s predmeti. Tako rokovanje je za lastnike zbirk pomembno, saj ko so predmeti enkrat v muzeju, takšna samovolja ni več mogoča. (Danet, Katrel 1989: 263; prim. Pearce 1998: 51–52)

Zbiralci pri formiranju svojih zbirk težijo k popolnosti. (Prim. Pearce 1998: 53) Vendar se morajo največkrat sprijazniti z dejstvom, da je popolno zbirko težko ali celo nemogoče ustvariti. V zbirkah je mogoče le težiti k popolnosti, doseči pa je (skoraj) ni mogoče. Kot pravi Pearcea, je zbiranje le eden od načinov življenja brez kaosa oziroma način, kako je mogoče kaos preusmeriti v smisel.

Zbiralci in zbirke so eno, zbirke zbiralce dopolnjujejo. Razumemo jih lahko kot podaljšek zbiralčeve osebnosti, ki se kaže navzven. Na ta način predmeti v zbirkah postanejo nekakšen del lastnikove osebnosti, postanejo tako opomniki kot tudi potrjevalci identitete ter idej, ki jih odražajo. Tako pridobivanje predmetov postane pomemben proces v življenju posameznikov. Kenneth Ames je mnenja, da pridobivanje ali kupovanje predmetov namesto dejavnosti, ki zapolnjuje čas, postane sredstvo za merjenje časa. Vpliva na percepcijo preteklih dogodkov, ki jih posamezniki povezujejo s pridobitvijo novih predmetov. (Pearce 1998: 54–56)

Normalnost v svetu ljudje dojemamo skozi predstavo o lastnih telesih. Torej svojo predstavo o svetu metaforično lahko razumemo kot (normalno) telo, ki je mikrokozmos sveta. To telesno razmerje je tudi razlog, zakaj nekateri ljudje zbirajo nenavadne stvari. Skozi predstavo o lastnem telesu lahko hitro preidemo do spolnega razločevanja. Takoj, ko govorimo o zbirkah kot razširjenih osebnostih, sledi delitev na moško ali žensko identiteto. Torej so zbirke, zbiratelji in objekti

1 Magister profesor slovenistike in diplomirani umetnostni zgodovinar (UN).

zbiranja potencialno spolno diferencirani.² (Pearce 1998: 57–59)

Razširjene osebnosti, ki jih zbiranci prikazujejo v svojih zbirkah, so namenjene obstoju tudi po zbiralčevi smrti. Večja, kot je zbirka, in več zbirateljve osebnosti je zlite vanjo, večji je problem, kaj se bo z zbirko zgodilo v daljni prihodnosti. Zbiralce večinoma skrbi, da bi zbirka razpadla, to ponavadi pomeni prodajo najvrednejših predmetov in naključno porazdelitev ali pa celo uničenje ostalih. Zaradi tega zbiralci zbirke pogosto zapustijo nekemu, za kogar upravičeno domnevajo, da bo za zbirko skrbel tudi po njihovi smrti. Zaradi potrebe po ohranitvi zbirke kot celote in prepričanja, da ima neko zgodovinsko vrednost, zbiratelji zbirke poklanjajo tudi muzejem. Pri tem lahko s posebnim dokumentom zahtevajo, da se zbirke ne deli. Muzeji se donatorjem lahko oddolžijo s tem, da se poimenujejo po njih ali pa njihovo ime nosi le en del muzeja. (Pearce 1998: 59–65) V tem lahko vidimo zbirateljve težnje po doseganju nesmrtnosti, ki jo z ohranitvijo zbirke in poimenovanjem v njihov spomin na metaforični ravni tudi dosežejo.

Takoj ko govorimo o odpiranju zasebnih zbirk javnosti, se pred nami postavi vprašanje muzeja. Po definiciji Petra van Menscha je muzej stalna muzeološka institucija, ki varuje zbirke predmetov kot dokumente in proizvaja vednost o teh dokumentih. (Maroevič 1998: 24) Kot je mogoče razbrati iz dane definicije, so temelj muzejev prav njihove zbirke. Oziroma če se izrazimo nekoliko drugače: muzej brez zbirke in predmetov, ki jo sestavljajo, ne more obstajati.

Vse muzejske zbirke imajo tri pomembne skupne značilnosti. Sestavljene so iz predmetov, ti v zbirke prihajajo iz preteklosti, vanje so bili uvrščeni z določenim namenom zbiratelja oziroma kustosa. V zbirke je uvrščen le zelo majhen del vsega razpoložljivega materiala. Pri zbiranju je tako pomemben izbor, ki pa je v veliki meri odvisen od zbiralca samega. Zasebne zbirke, ki najdejo pot v muzeje, so podvržene še sekundarni selekciji – muzejski predmeti iz prvotnih zasebnih zbirk so ponavadi v procesu selekcije dvakrat: prvič se to zgodi glede na izbiro zbiratelja, drugič pa muzeja, ki predmete izbira glede na estetsko, zgodovinsko in znanstveno vrednost. (Pearce 1998: 7)

Ko govorimo o muzejih, je smiselno spregovoriti nekaj besed tudi o muzeoloških funkcijah. Pet jih lahko izpeljemo iz ICOM-ove definicije muzeja iz leta 2007, ki muzej razume kot neprofitno, stalno, javnosti odprto ustanovo v službi družbe in njenega razvoja, ki zbira, hrani, raziskuje, komunicira in razstavlja materialne in nematerialne dokaze človeštva in njegove okolice z namenom preučevanja, izobraževanja in zabave.³

2 Historično gledano ženske za razliko od njihovih moških kolegov (izstopa npr. Isabella d'Este, ki si je na mantovskem dvoru uredila *studiolo*) večinsko niso bile velike zbiralke. Delitev na moške in ženske zbirke ni presenetljiva. Gre zgolj za prenos spolno diferencirane podobe sveta na področje zbirateljstva. S tega vidika klasificiranje na moške in ženske zbirke kaže na spolne razlike, ki vladajo svetu. (Prim. Fletcher 1981: 51–61)

3 Jeseni 2019 je bila na ICOM-ovem zasedanju v Kjotu predlagana nova definicija, ki muzej razume kot demokratičen, vključujoč in večglasen prostor, namenjen kritičnem dialogu o preteklosti in prihodnosti. S priznanjem in reševanjem konfliktov in izzivov sedanjosti muzeji hranijo in skrbijo za

(ICOM 2019) Funkcije bi torej lahko bile zbiranje, varovanje, raziskovanje, komuniciranje in razstavljanje materialnih dokazov oziroma virov. (Maroevič 1998: 222) Vendar se sistem petih muzeoloških funkcij lahko posploši na model treh muzeoloških funkcij (t. i. PRC-model [*P*reservation – *R*esearch – *C*ommunication]). Muzeološke funkcije so torej varovanje (ki vključuje tudi zbiranje), raziskovanje in komunikacija (katere sestavni del je razstavljanje). V muzeologiji sta se sicer izoblikovala dva modela izoblikovanja muzeoloških funkcij. Peter van Mensch ju je prepoznal kot CC (*C*uration – *C*ommunication) in PRC-model. Prvega je izoblikovalo Britansko muzejsko združenje, drugi pa je bil izoblikovan na Reinwardtovi akademiji v Amsterdamu. Po van Menschevem mnenju je drugi model dovolj splošen, da je uporaben na področju kulturne dediščine in tako je tudi bolj sprejemljiv z vidika muzeološke teorije. (Maroevič 1998: 222; Desvallées-Mairesse 2010: 20)

Prvo funkcijo (varovanje) lahko razumemo kot dejavnost, ki preprečuje propadanje kulturne dediščine. Gre torej za večplasten proces, ki je usmerjen k vzdrževanju in interpretaciji znanih vrednosti materialnega sveta. Nameni te muzeološke funkcije so vzdrževanje celovitosti kulturne dediščine, ustvarjanje pogojev za njeno preživetje in ohranjanje predmetov pred propadom. Varovanje mora tako vsebovati ukrepe, ki preprečujejo uničenje ali spremembo značilnosti objektov dediščine z ustvarjanjem pogojev za njihovo ohranitev. (Maroevič 1998: 224–225)

Raziskovanje je dejavnost, ki jo sestavljajo poizvedovanje o vnaprej določenih področjih z namenom napredovanja znanja ter ukrepi, ki jih je mogoče izvesti na teh področjih. V muzejih je raziskovalna dejavnost sestavljena iz intelektualnih dejavnosti in dela, katerega cilji so odkrivanje, izumljanje in spodbujanje novih znanj, ki so povezana z muzejskimi zbirkami ali z dejavnostmi, ki jih opravlja muzej. (Desvallées, Mairesse 2010: 73)

Komunikacija je dejanje posredovanja informacij med oddajnikom in sprejemnikom (enih in drugih je lahko tudi več) po nekem kanalu. Izraz ima dva pomena, ki ju na različnih stopnjah lahko najdemo tudi v muzejih. V prvem primeru je pojav vzajemen, komunikacija pa interaktivna, v drugem pa ne gre za vzajemnost, komunikacija pa je enostranska in razširjena v času. Ko je komunikacija enostranska in deluje v času in ne le v prostoru, lahko govorimo o dedovanju.

V kontekstu muzeja govorimo o komunikaciji tako ob predstavitvi rezultatov raziskav zbirk (v obliki katalogov, člankov, konferenc) in ob zagotavljanju informacij o muzejskih predmetih (razstave in informacije, povezane z njimi). Razstava je tako sestavni del raziskovalnega procesa in element bolj splošnega komunikacijskega sistema, ki npr. vključuje tudi znanstvene publikacije. (Desvallées, Mairesse 2010: 28–29)

artefakte, varujejo raznolike spomine za prihodnje generacije in zagotavljajo enake pravice in enak dostop do dediščine vsem ljudem. Muzeji so neprofitni. So participativni in pregledni ter delujejo v aktivnem partnerstvu z različnimi skupnostmi z namenom zbiranja, ohranjanja, raziskovanja, razlaganja, razstavljanja in izboljševanja razumevanja sveta s ciljem prispevati k človeškemu dostojanstvu in socialni pravičnosti, globalni enakosti in planetarnemu blagostanju.

2 Kratek zgodovinski pregled zbirateljstva

Če govorimo o zbirateljstvu, se ne moremo izogniti zgodovini zbiranja in zbirateljstva nasploh. Zbirateljstvu lahko sledimo od prazgodovine in antike naprej, ko so zbirke nastajale v sklopu tempeljskih kompleksov (zakladnice). V helenističnem obdobju zasledimo pojav kraljevskih zbirk, ki so bile ob nekaterih svečanostih dostopne javnosti, in prvih zasebnih zbirk. Zbiranje se je torej razširilo v domove in postalo del vsakdanjega življenja. Zbirateljstvo je predvsem v Rimu doseglo svoj vrhunec, zasebne zbirke niso bile le v razkošnih domovanjih, temveč tudi v skromnejših hišah meščanov. (Pearce 2005: 90–96; Tavčar 2003: 17–18; Maroevič 1998: 25–29) V srednjem veku so zbirke nastajale predvsem v okviru cerkva in njihovih zakladnic, ki so hranile relikvije, obredno posodje in druge dragocene predmete. Zasebne zbirke so oblikovali predvsem vladarji in ostali veljaki na svojih fevdalnih gradovih in so bile skrite očem navadnih ljudi, predmetom pa so pogosto pripisovali čudežne moči.⁴ (Pearce 2005: 99–100; Tavčar 2003: 17–41; Maroevič 1998: 31)

V začetku novega veka (obdobje renesanse) na področju zbiranja sprva ni bilo velikih sprememb. Nastajale so zakladnice, ki pa so bile zbirke predmetov, ki so jih hranili zaradi vrednosti materiala, iz katerega so bili narejeni (dragocene kovine ali dragi kamni). Na dvorih je zbiranje postalo modno, zbirke pa so imele tri bistvene značilnosti: bile so enciklopedične, namenjene so bile hedonističnemu uživanju in skrbnemu študiju. Zbirke so bile večinoma organizirane tako, da so prikazovale hierarhijo sveta in podobnost med stvarmi, ki svet »držijo« skupaj – zbiralci so težili k vseobsegajočemu zajetju naravnih primerkov in artefaktov z namenom, da bi na osnovi njihove ureditve predstavili celoto sveta. (Pearce 2005: 104–105; Tavčar 2003: 52–60; Maroevič 1998: 32)

Zbirke, ki so nastajale na dvorih, so bile namenjene zelo ozkemu krogu izbrancev. V italijanskem okolju so na dvorih nastajali t. i. *studioli*, *scrittoii* ali *camerini*, na območju severno od Alp pa *Kunstkammer* in *Wunderkammer*. Konec 16. stoletja so svoje specifične zbirke ustanavljali tudi zdravniki in učenjaki, katerih zbirke so temeljile na poznavanju narave (zelišč, korenin, mineralov). Predmeti v zbirkah so izražali izobrazbo in ne nazadnje tudi kulturo zbiralca in njegovo zanimanje za odkritja in izume. V svojih zbirkah so oblikovali predstavo sveta, ki ga je mogoče spoznati, za razliko od vladarjev, ki so v zbirkah oblikovali svet, ki si ga je mogoče podrediti. (Horvat 1994: 16; Pearce 2005: 109; Tavčar 2003: 78–92; Maroevič 1998: 39–40; Hooper, Greenhill 2003: 125) V istem obdobju je prišlo tudi do prvih odpiranj zasebnih zbirk javnosti.⁵

4 Zasebni zbiralci umetniških del pogosto niso zbirali zaradi umetnostnih motivov, ampak so prevladovali hedonistični in snobistični motivi. Zbirateljstvo je postalo nekakšen konjiček, zbirke pa zunanji znak blišča in socialne diferenciacije. (Tavčar 2003: 18)

5 Svojo zbirko portretov slavnih mož je leta 1520 v Urbino na ogled postavil Paolo Giovio, v Firencah je Cosimo I. Medici dal sezidati Palazzo degli Uffizi, kjer so bila na ogled postavljena platna iz zasebnih medicjskih zbirk. V Rimu je hitra rast zanimanja za antične predmete in besedila vodila

V 17. stoletju zbirke dobijo pomen, kakršnega poznamo še danes: postale so nekaj, kar se načrtno zbere, nato pa sistematično uredi in interpretira. (Tavčar 2003: 12–13) V tem obdobju se je zbirateljstvo širilo med meščani, kar je omogočilo obsežno trgovanje z umetninami. Prav tržišče s posredniki, trgovci in svetovalci je imelo pomembno vlogo pri dopolnjevanju zbirk. Ker so se pri dopolnjevanju zbirk soočali z dilemami, kaj uvrstiti v zbirke in česa ne, so se po pomoč zatekali k učenjakom. (Tavčar 2003: 104–106; Maroevič 1998: 40)

Pogosti so bili tudi kabineti učenjakov. V njih je bilo najti najrazličnejše artefakte; od naravnih primerkov do naprav in ostankov iz preteklosti. Učenjake je vedno bolj zanimala tudi preteklost, tako so predmeti postajali le eno od sredstev za proučevanje zgodovine. To ni bilo več identično z interpretiranjem zgodovinskih besedil, temveč je izhajalo iz spomenikov. Želeli so narediti sintezo med zbirko in interpretacijo.

Konec 17. stoletja so se pojavili tudi prvi javni muzeji. V Baslu so leta 1671 javnosti odprli zbirko Amerbach, v Londonu pa je John Tradescant sredi stoletja javnosti odprl svojo prirodoslovno zbirko in botanični vrt. Prvi nacionalni muzej – Britanski muzej – je bil odprt leta 1753 (za javnost šest let kasneje). Njegov temelj so bile zasebne zbirke sira Hansa Sloana. Ta je želel, da se po njegovi smrti zbirke ohranijo »v korist in napredek znanosti in umetnosti, za blagor človeštva«. Ustvarjene zbirke so še temeljile na načelu kopičenja, kar je dokazovala tudi prvotna postavitvev. (Maroevič 1998: 42–48; Tavčar 2003: 122–136; Pearce 2005: 125)

2.1 Zbirateljstvo na Kranjskem in Štajerskem

Zbirateljstvo pri nas nikoli ni bilo razvito v polni meri, kar je povezano predvsem z zgodovinskimi okoliščinami. Zbirateljska dejavnost je namreč v svojem jedru zelo intimna, njeno bistvo pa se izkaže šele s pomočjo znanja, vztrajnosti in časa. Večina zbirk na naših tleh je bila pred izoblikovanjem meščanske družbe predvsem dekorativnega značaja in precej neambiciozno motiviranih. Aristokracija je umetnine kupovala in zbirala za opremo svojih bivalnih prostorov. Redko so poznali pomembne ustvarjalce ali umetnostno zgodovino. Tudi njihova gmotna zmožnost največkrat ni omogočala kupovanja artefaktov v pomembnih umetnostnih središčih ali najboljših ateljejih. Merila zbiranja so bila največkrat daleč od poznavalstva, tradicija zbiranja pa je v redkih družinah združevala cele generacije. (Smrekar 2004: 5)

Zbirke so na Slovenskem nastajale tudi na gradovih in v palačah, predvsem na Kranjskem in Štajerskem.

do oblikovanja zbirk tovrstnih predmetov. Antične artefakte so zbirali tako umetniki in meščani, pomembni zbiratelji pa so bili tudi papeži. Papež Sikst IV. je rimskemu ljudstvu leta 1471 podaril del antične zbirke, ki je bila dotlej hranjena v Lateranu. Prestavili so jo na Kapitol, v Palazzo dei Conservatori. S tem dejanjem je papež hotel utrditi oblast v mestu, zato so bili tudi predmeti izbrani zaradi asociacije na veličino in krepost Rimljanov. (Maroevič 1998: 36–38; Tavčar 2003: 66–69; Levey 1997: 364; Grill 2005: 27)

Tovrstne zbirke so bile večinoma sestavljene iz večjega števila slikarskih del najrazličnejših kakovosti.⁶

V 19. stoletju se je potreba po naročanju umetnin iz reprezentančnih razlogov prevesila v zbirateljstvo, pri tem so graščaki načrtno kupovali izključno starine; zbirke sodobnih umetniških del sicer praviloma niso imele prostora po gradovih. V 19. in 20. stoletju se je začelo dogajati, da so graščaki začeli zamenjevati posamezne kose opreme po gradovih v njihovi lasti; podobno se je dogajalo tudi z zbirkami. (Ciglencečki 1997: 33)

Zbirke so bile tako rezultat lastnikovih zanimanj kot tudi različnih raziskav. Večina omenjenih zbirk odraža tradicijo, da so zbirke izraz izobrazbe in kulture zbiralca ter njegovega zanimanja za nova odkritja in izume. Tako se ob zbirkah pojavljajo tudi knjižnice, ki so nepogrešljiv znanstvenikov pripomoček.

Zasebne zbirke so bile temelj prihodnjih muzejev. Tudi Kranjski deželni muzej, ustanovljen leta 1821, ni bil izjema. V desetletju od ustanovitve do odprtja zbirk v poslopju ljubljanskega liceja leta 1831 se je napajal iz darov posameznikov.⁷

Zbiralstvu na naših tleh ni bilo prizaneseno. Prvi odteg dediščine z naših tal se je zgodil po gospodarski krizi v devetdesetih letih 19. stoletja in po potresu leta 1895, ko so se zbirke neavtohtone aristokracije selile zunaj slovenskih meja. Osiromašenje dediščine je spremljal tudi odliv neslovenskega prebivalstva po prvi svetovni vojni. (Smrekar 2004: 6)

Kamnik do ustanovitve Sadnikarjevega muzeja ni imel muzejske tradicije; svoj muzej je sicer dobil šele leta 1961. Pa vendar je bila starost mesta razvidna iz določenih zbirk, med katerimi so izstopale predvsem knjižne zbirke oziroma knjižnice. Med njimi je dominirala knjižnica Frančiškanskega samostana s svojimi redkimi in starimi knjigami. Na območju Kamnika je nastala tudi znamenita Vidičeva knjižnica, ki jo je kasneje odkupila Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani. Zaradi neposredne bližine in tudi nekdanje občinske povezanosti v kamniški krog velja uvrstiti

tudi zbirateljsko dejavnost v bližnji Komendi. Pomembni sta knjižna zupščina Petra Pavla Glavarja in zbirka Jožefa Antona Auersperga na gradu Križ pri Komendi.⁸ (Zupančič, Juteršek 1982: 6–7)

3 Sadnikarjeva zbirateljska dejavnost in njegova zbirka

Josip Nikolaj Sadnikar, rojen 5. decembra 1863, je začel zbirati že v dijaških letih. Predmeti pa so v njegovo zbirko prihajali na različne načine. Dobival jih je kot darila ali kot plačilo za veterinarske usluge. Pogosto jih je doma in v tujini menjal pri različnih prijateljih in znancih zbirateljih. Kupal jih je po cerkvah, samostanih, gradovih, pa tudi pri kmetih. Pri zbiranju so mu pomagali brata trgovca Franc in Žan, pa tudi grof Edward Karl Borromäus Gaston Pöttich von Petteneegg iz Brež na Koroškem. Zaradi splošno znanega Sadnikarjevega zanimanja za starine so mu ljudje predmete nosili tudi samoiniciativno. (Kotnik 2013a)

Kot zbiratelja ga je zanimalo vse, za kar je menil, da ima pomembno zgodovinsko vrednost, in v čemer je videl človeško ustvarjalnost. V njegovo last so tako postopoma prišli oljne slike, sakralna dela in stilno pohištvo, pa tudi izdelki ljudske umetnosti, kot so panjske končnice, vezenine, kmečki skledniki in žličniki ter mnogo drugega. (Zadnikar 1956: 115) Vpogled v zbirko nam pokaže, da ni zbiral sistematično; zbiranje je bilo v veliki meri odvisno od naključja, saj je Sadnikar zbiral in hranil vse, kar je odkril ali mu je kdo prinesel. Zbirka odseva njegovo nagnjenje do vsega starega in želje po čim večjem številu starin. Spregledati pa ne gre tudi odsevom njegovih stikov s slovenskimi umetniki, naj bodo prijateljske ali mecenške narave. (Zupančič, Juteršek 1982: 11)

Na prošnjo oblasti je leta 1893 v lastni hiši svojo zbirko odprl za javnost. Idejo za odprtje zbirke je Sadnikarju dal okrajni glavar dr. Georg Friedrich, ki je obiskovalcem Kamnika želel poleg naravnih znamenitosti pokazati tudi kaj drugega, mesto pa takrat ni imelo kulturnih ustanov. S tem dejanjem je slovenski prostor dobil prvo zasebno muzejsko zbirko. V šestdesetletni zbirateljski dejavnosti je Sadnikar zbral več kot 4000 predmetov, med katerimi je najti predmete velike zgodovinske in kulturne vrednosti. Pomemben delež njegovi zbirki je z dragocenim porcelanom in kristalom dodala njegova žena Štefka.⁹ Josip Nikolaj Sadnikar

6 Kot eno prvih zabeleženih zbirk na Slovenskem lahko štejemo zbirko Janeza Vajkarda Valvasorja, oblikovano na gradu Bogenšperk v drugi polovici 17. stoletja. Dokumentirani in evidentirani zbiratelji so med drugim Jakob pl. Schellenburg, Ignacij Marija grof Attems, z zbirateljstvom pa se je ukvarjal tudi njegov sin Ernest Amadej Tomaž grof Attems-Heiligenkreuz, ljubljanski knezoškof. Zbirali so tudi Leopold grof Lamberg, Franc Henrik baron Raigersfeld, Karl grof Auersperg, zbirko so v 17. stoletju oblikovali Herbersteini, pa tudi ljubljanski škof Oto Friderik Buchheim. Pojavljale so se bogate in obsežne knjižnice, ki so jih oblikovali posamezniki, med drugim grof Barbo-Waxenstein in Janez Benjamin baron Erberg, v času razsvetljenstva pa je bogate knjižne zbirke zaslediti na gradu Turjak in na gradu Smlednik. V istem času kot pomembne zbirateljce velja omeniti Valentina Vodnika, Balthazarja Hacqueta, brata Zoisa – Karla in Žiga – in Jožefa Kalasancja Erberga. (Weigl 2000: 63–108; Košak 2011: 75–99; Ciglencečki 1997: 19–25; Lavrič 2003: 54; Mal 1925; Pintar 1926; Horvat 1994: 17–18; Tavčar 2003: 155–156; Reisp 1983: 106–108)

7 Pod svoje okrilje je sprejel zbirko školjk Franca Hohewarta, Žiga Zoisa je daroval zbirko mineralov, Jože Repežič numizmatično zbirko, zbirko domačega slovstva, bakrorezov, portretov in božjepotnih podob je daroval Jakob Zupan, Janez Nepomuk Hradecky je prispeval zbirko starin, Franc Hladnik herbarije, škof Friderik Baraga pa je daroval svojo etnografsko zbirko. (Hrovat 1994: 16–18; Hrovat 1985: 35)

8 Zbiratelji na Kamniškem so bili še zdravnik dr. Anton Binter, Joško Stele, slikar Maks Koželj, Lado Holcar, Fani Kratnar, Jurij Casagrande, Neža Stele in duhovnik France Gačnik. France Stele v *Političnem okraju Kamnik* poleg Sadnikarjeve omeni še Binterjevo, Steletovo in Koželjevo zbirko. Pri vseh je izpostavil slikarske in kiparske objekte, pri Sadnikarju pa je omenil še vrče. Večina ostalih zbirk in predmetov na Kamniškem se je, podobno kot drugod po Sloveniji, zaradi prodajanja in drobljenja porazgubila in izgnila. (Stele 1929: 115–126; Zupančič, Juteršek 1982: 7)

9 Kljub veliki raznovrstnosti dragocenega zbranega gradiva je bila zbirka velikokrat predmet znanstvene obravnave in citiranja in vedno strokovno upoštevana. Med drugim je bila zbirka temelj za postavitev razstave slovenskih mest v letu 1931 v Ljubljani. Takratni tajnik Mestnega načelstva Ljubljane Fran Govekar je za izposajo predmetov zaprosil neposredno Sadnikarja. Njegovi predmeti naj bi na tej razstavi predstavljali mesto Kamnik v preteklosti. (Kotnik 2013a; Zupančič, Juteršek 1982: 8–9)

je bil na svojo zbirko zelo ponosen. Prav tako mu je prijala pozornost, ki jo je užival njegov muzej. Zavedal se je, in to je dal vedeti tudi drugim, da ga je prav zbirka popeljala do stika s takratno visoko družbo. (Brojan, Sadnikar, Malešič 2012: 185; Kotnik 2013a; Zupančič, Juteršek 1982: 10)

Oktober leta 1950 je Zavod za zaščito in znanstveno preučevanje kulturnih spomenikov in prirodnih znamenitosti Slovenije izdal odločbo o zaščiti Sadnikarjeve muzejske zbirke. V njej je tudi zapisano, da zbirka kot celota predstavlja lokalni muzej, za katerega je značilna vsestranskost muzejskih predmetov. (Kotnik 2013a)

Po Sadnikarjevi smrti leta 1952 je med dediči in Zavodom za spomeniško varstvo LRS prišlo do dogovora, da muzejska zbirka kot zasebna lastnina ostane v dosedanjih prostorih. Zavod je zbirko nadzoroval in na lastne stroške inventariziral muzealije.

Julija leta 1955 je bila zbirka popisana. Popis je zajemal 2741 inventarnih števil; upoštevani pa so bili vsi predmeti, ki so bili kot del zbirke na ogled obiskovalcem. Po ustanovitvi kamniškega Mestnega muzeja leta 1961 se je mestni upravi porodila želja, da bi muzej odkupil celotno Sadnikarjevo zbirko, vključno s prostori. Zbirke namreč niso hoteli razdrobiti, ampak jo ohraniti v stanju, v kakršnem je bila. Razumljena je bila kot celota, v katero pa spada tudi del, ki ga je prispevala Sadnikarjeva soproga. (Zupančič, Juteršek 1982: 8–10; Torkar 2012: 119)

Leta 1964 je kamniški muzej za svojo zbirko odkupil 1468 predmetov. Sadnikarjev muzej pa še vedno hrani okoli 1500 eksponatov. Gospodarske težave, ki so pestile občino, so privedle do tega, da proračun ni dopuščal odkupa celotne zbirke in hiše, v kateri je bila nameščena. Nov dogovor je bil, da se odkupi samo del zbirke. Pri izboru predmetov je bila upoštevana predvsem programska usmeritev novega kamniškega muzeja. Tako so bili odkupljeni predmeti, ki so bili po svojem nastanku, uporabi ali nahajališču vezani na kamniško območje. Izbrani predmeti so bili kakovostni, zanimivi in pomembni za lokalno zgodovino. Na željo dedičev pa so bila od odkupa izvzeta umetniška dela iz kroga Sadnikarjevih znancev in prijateljev. Umetnine so še naprej ostajale sestavni del preostale zbirke. Odkupljeni del Sadnikarjeve zbirke predstavlja del jedra zbirke Medobčinskega muzeja Kamnik. (Zupančič, Juteršek 1982: 10; Torkar 2012: 119–124)

Z zbirko, ki je ostala v domači hiši, sta nadalje upravljala sinova Demeter in Niko Sadnikar, ki je kasneje tudi prevzel skrb za zbirko in še v svojih poznih letih z veseljem in izčrpno razlago vodil obiskovalce. (Kotnik 2013a; Kotnik 2013b) Po smrti dr. Nika Sadnikarja je zbirka prešla v last njegovih potomcev.

3.1 Več kot samo zbirka

Sadnikarjeva zbirka je nastajala v času slovenskega prebujanja in močnega nemškega nacionalizma. Slovenci so se že začeli množično zavedati, da so dozoreli v narod z lastno kulturo in jezikom. Pri Sadnikarju torej ne moremo spregledati težnje Slovencev po dokončni ureditvi narodnostnega položaja. Njegovo narodno zavest lahko med drugim razberemo iz nje-

govega kulturnega udejstvovanja v Kamniku, saj je bil aktiven član mestne čitalnice in mnogih mestnih društev. (Gabrovec 1993: 60)

Sadnikarjeva zbirka je rezultat lastnikove želje po zbiranju starega materialnega gradiva. Marjan Zadnikar je to imenoval »vse, kar je pomembno za preteklost in v čemer se kaže ustvarjalna sposobnost našega človeka«. (Zadnikar 1956: 115) Kljub nerazvrščenosti in nakopičenosti gradiva je razbrati, da je Sadnikar v svojo zbirko uvrščal predmete, ki so zanimivi z zgodovinskega (tudi arheološkega), umetnostnega in etnološkega vidika.

Sadnikarjeva zbirka je bila urejena po sistemu kopičenja. Predmeti so bili po prostorih bolj ali manj razstavljeni naključno, kar je razbrati tudi iz zapisov Maksima Gasparija in Marjana Zadnikarja. Vendar ne moremo trditi, da si lastnik ni prizadeval za klasifikacijo. Podobne predmete je postavljaj skupaj, predmete, za katere je bil prepričan, da so nosilci posebne vrednosti, pa je izpostavil na vidna mesta. Težavo pri razvrščanju in preglednosti zbirke sta mu predstavljali tudi obsežnost gradiva in prostorska omejenost. Didaskalij ob predmetih v njegovem zasebnem muzeju ni bilo. Zbirko je obiskovalcem razkazoval lastnik sam, pri predmetih, ki jih je zbirki priključila njegova žena, pa se je razlagi pridružila tudi ona. Prav zaradi zgolj ustnega podajanja je veliko vedenja izgubljenega, saj informacije o zbranih predmetih niso izrecno zapisane. Zaradi poljudne razvrstitve in nakopičenosti predmetov je prava vrednost določenih predmetov dolgo časa ostala neprepoznana. (Zadnikar 1956: 116; Gaspari 1933: 80)

Zbirko lahko razumemo kot podaljšek lastnikove osebnosti. V njej se kaže, izraža in prikazuje Sadnikarjeva ljubezen do starega. Kako zelo je bila zbirka pomembna za lastnika, lahko razberemo tudi iz podatka, da ji je svoje življenje v celoti podredil. Nekoga, ki prostor, namenjen bivanju, napolni (oziroma nakopiči) z zbirko, kot je to storil Sadnikar, lahko razglasimo za strastnega zbiralca. Do predmetov je očitno čutil močno navezanost in jih je resnično dojemal kot objekte ljubezni.

Ker Sadnikarjevo zbirko skoraj vedno naslavljamo z (zasebnim) muzejem, lahko govorimo tudi o muzeoloških funkcijah zbirke. Funkcijo varovanja je Sadnikar opravljal že s samim zbiranjem predmetov. Veliko predmetov, ki so našli svoje mesto v njegovi zbirki, je rešil pred propadom. V delavnici, ki si jo je uredil ob hiši, je opravljal tudi nujna obnovitvena dela. Predmete, za katere je menil, da so krhki oziroma jim je pripisoval višjo vrednost, je dodatno zaščitil tako, da jih je shranil v omarah oziroma vitrinah.

Raziskovanju izvora predmetov Sadnikar ni namenjal velike pozornosti. Ko so ti enkrat prišli v njegovo zbirko, se tudi z njihovo kulturno vrednostjo največkrat ni ukvarjal. Vrednost nekaterih artefaktov je le slutil. Največjo vrednost je gotovo čutil do umetniških del, predvsem platen, ki jih je posedoval. Čustveno vrednost, ki so jo imela kot darila prijateljev in znancev, je večalo še dejstvo, da so bili avtorji teh slik pogosto znani umetniki. Dejanska vrednost predmetov v zbirki se je začela kazati šele po odkupu kamniškega muzeja in začetkih raziskovalne dejavnosti: tako v okviru

muzeja kot tudi zunanjih raziskovalcev (npr. Kernova čuvaja božjega groba).

Komunikacija muzeja je bila specifična: poleg razstave, ki se je skozi leta spreminjala, o komunikaciji skorajda ne moremo govoriti. Ker je muzej urejen v lastnikovih zasebnih prostorih, je bil ta ob obiskih vedno prisoten. Obiskovalcem je ponudil razlago, ki je bila za razumevanje tudi ključnega pomena; didaskalij v muzeju ni bilo, prav tako tudi ni bil oblikovan katalog. Razprave o posameznih artefaktih pa so bile napisane, ko so prešli pod okrilje kamniškega muzeja.

Ob odsotnosti muzeoloških funkcij si upravičeno lahko postavimo vprašanje, ali Sadnikarjev zasebni muzej v resnici sploh je muzej. Vsaka definicija muzeja namreč vsebuje razmerje do muzejskih predmetov. Vsak muzej je nastal prav zaradi njih, ti pa so temelj vsake razstave. O Sadnikarjevem muzeju lahko govorimo prav zaradi množice zbranih artefaktov.

Ključna sestavina muzejskih razstav je torej muzejski predmet. Z njihovo pomočjo je mogoče interpretirati preteklost. Tako sta naloga in dolžnost muzejev, da predmete predstavijo tako, da so jasno razumljivi. Vendar pa razstava, sestavljena zgolj iz predmetov, ponudi le podobe preteklosti. Predmeti, ki so iztrgani iz svojega prvotnega konteksta, zgolj pričajo o zgodovini, ne morejo pa je pojasniti. (Horvat 1992: 5–6)

Sadnikar je poskrbel, da je s svojo zbirko postal »nesmrten«; muzej namreč nosi njegovo ime, odkupljene umetnine v Medobčinskem muzeju Kamnik pa so evidentirane kot nekdanji del Sadnikarjeve zbirke. Za podobno »nesmrtnost« je poskrbel tudi njegov sin Niko.

4 Zaključek

Zbirateljstvo je dejavnost, ki je nenehno prisotna v zgodovini človeštva in jo je mogoče najti v vseh kulturah sveta. Izoblikovanje zbirk je tako logična posledica zbiranja. Vendar vsaki skupini predmetov še ne moremo reči zbirka. Ta mora zadostiti določenim pogojem in merilom, najpomembnejše pa je, da lastnik svoj skupek nabranih predmetov vidi in dojema kot zbirko, ki pomeni odsev njegovih zanimanj, želja.

Ta nadčasovna dejavnost, kakršna je zbirateljstvo, je bila sprva v domeni višjih, vladarskih slojev, sčasoma pa se je razširila tudi med meščane. Zbirke so bile modne, bile so pokazatelj zbiralčeve izobrazbe in kultiviranosti ter ne nazadnje tudi gmotnega stanja lastnika.

Iz zasebnih zbirk so se sčasoma oblikovali muzeji, ti pa svoje zbirke še vedno večajo z donacijami zasebnikov, ki jim darujejo celotne ali pa le del svojih zbirk. Zbirke pa lahko pridejo v muzeje tudi s pomočjo odkupa. Podobno se je dogajalo tudi s Sadnikarjevo muzejsko zbirko: njen del je bil odkupljen za kamniški muzej, del je kasnejši lastnik doniral lokalni kulturni ustanovi, polovica zbirke pa je še vedno v prostorih, ki jih je uredil prvotni lastnik Josip Nikolaj Sadnikar.

Kamniški meščan Sadnikar je bil strasten zbiralec, ki se je zavedal pomena svoje zbirke. Izoblikovanje zbirke, ki je postala prvi zasebni muzej na Slovenskem in prva kulturna ustanova v Kamniku, je zanj pomenilo

osebno zadovoljstvo, hkrati pa mu je zbirka odpirala vrata do poznanstev vseh vrst.

Literatura in viri

- Matjaž BROJAN, Niko SADNIKAR, France MALEŠIČ, 2012: Zlata knjiga Kamnika. V: *Kamniški zbornik* 21. 185–202.
- Gašper CERKOVNIK, 2012: Speča čuvaja v Medobčinskem muzeju Kamnik. Zgodnje delo Leonharda Kerna? V: *Bilten SUZD* 19. Na spletu.
- Marjeta CIGLENEČKI, 1997: *Oprema gradov na slovenskem Štajerskem od srede 17. do srede 20. stoletja*, doktorska disertacija. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Marjeta CIGLENEČKI, Andreja RIHTER (ur.), 2001: *Vodnik po slovenskih muzejih: 252 muzejev in galerij*. Ljubljana: Skupnost muzejev Slovenije, Mladinska knjiga.
- Brenda DANET, Tamar KATRIEL, 1989: No Two Alike. Play and Aesthetics in Collecting. V: *Play and Culture* 2. 253–277.
- André DESVALLÉES, François MAIRESSE (ur.) 2010: *Key Concepts of Museology*. Paris: Armand Colin.
- Vesna ERJAVEC, 2012: *Arheolog Stane Gabrovec – bio-bibliografija*, diplomsko delo. Maribor: Filozofska fakulteta.
- Jennifer FLETCHER, 1981: Isabella d'Este. Patron and Collector. V: *Splendours of the Gonzaga* (London, Victoria & Albert Museum, 4. 11. 1981–31. 1. 1982, ed. David Chambers, Jane Martineau). London: The museum. 51–64.
- Stane GABROVEC, 1993: Ob jubileju Sadnikarjeve zbirke. V: *Argo. Časopis slovenskih muzejev* 35. 60–61.
- Maksim GASPARI, 1933: Zbirka starin in umetnin v Kamniku. Informativni članek o lokalnem muzeju J. N. Sadnikarja. V: *Etnolog* 5–6. 79–85.
- Janko GLAZER, 1949: Povoden, Simon (1753–1841). V: SBL. *Slovenska biografija*. Na spletu.
- Meredith J. GRILL, 2005: The Fourteenth and Fifteenth Centuries. V: *Rome* (ed. Marcia B. Hall). Cambridge, New York: Cambridge University Press.
- Nada GSPAN-PRAŠELJ, 1986: Wohlmuth, Johana (1826–1918). V: SBL. *Slovenska biografija*. Na spletu.
- Eilean HOOPER-GREENHILL, 2005. *Museums and the Shaping of Knowledge*. London, New York: Routledge.
- Jasna HORVAT, 1985: Razvoj muzejstva na Slovenskem. V: *Arhivi. Glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije* 8/1–2. 35–39.
- Jasna HORVAT, 1992: Muzejske razstave – nadomestek ali nova resničnost? V: *Argo. Časopis slovenskih muzejev*, 33–34. 4–7.
- Jasna HORVAT, 1994: Zbirke – predhodnice muzejev. V: *Argo. Časopis slovenskih muzejev*, 36–37. 15–18.
- ICOM, 2019: Museum Definition. V: *ICOM – The International Council of Museums*. Na spletu.
- Mirko JUTERŠEK, 1971: Strahl, Anton Edvard Jožef, plemeniti (1817–1884). V: SBL. *Slovenska biografija*. Na spletu.
- Renata KOMIČ, 2009: Po sledih Strahlove zbirke. V: *Zbornik za umetnostno zgodovino*, 45. 185–216.
- Tina KOŠAK, 2011: *Žanrske upodobitve in tihožitja v plemiških zbirkah na Kranjskem in Štajerskem v 17. in 18. stoletju*, doktorska disertacija. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Andrej KOTNIK, 2013a: Josip Nikolaj Sadnikar. V: *Kamniško-komendski biografski leksikon*. Na spletu.
- Andrej KOTNIK, 2013b: Nikolaj Sadnikar. V: *Kamniško-komendski biografski leksikon*. Na spletu.
- Ana LAVRIČ, 2003: Rimska slikarska zbirka ljubljanskega škofa Otona Friderika Buchheima ter njegov prispevek za obnovo Germanika in cerkve sv. Apolinarija. V: *Acta historiae artis Slovenica* 8. 53–84.
- Ana LAVRIČ, 2007: Povezave škofa Otona Friderika Buchheima z Dunajem in slikarska oprema njegovih rezidenc v ljubljanski škofiji. V: *Acta historiae artis Slovenica* 12. 43–63.
- Marko LESAR, 1987: *Umetnine iz depojev Kamniškega muzeja*. Kamnik: Kulturni center.
- Michael LEVEY, 1997: *Florence. A portrait*. London: Pimlico.
- Josip MAL, 1925: Breckerfeld, Franc Anton, plemeniti (1740–1806). V: SBL. *Slovenska biografija*. Na spletu.
- Ivo MAROVIČ, 1998: *Introduction to Museology. The European approach*. München: Müller-Straten.

Susan Mary PEARCE, 19982: *Museums, objects and collections. A cultural study*. London, New York: Leicester University Press.

Susan Mary PEARCE, 2005: *On collecting. An investigation into collecting in the European tradition*. London: Routledge.

Ivan PINTAR, 1926: Hacquet, Baltazar (med 1739 in 1740–1815). V: SBL. *Slovenska biografija*. Na spletu.

Breda PODBREŽNIK VUKMIR, 2012: Pomen donacije za Kamnik in kamniško knjižnico. V: *Donacija dr. Nika Sadnikarja Matični knjižnici Kamnik*. Matična knjižnica Kamnik. Na spletu.

Janko POLEC, 1930: Edvard in Karel Strahl. V: *Zbornik za umetnostno zgodovino* 10/3–4. 45–83.

Branko REISP, 1983: *Kranjski polihistor Janez Vajkard Valvasor*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Niko SADNIKAR, 2000: Kamnik in akademski slikar Maksim Gaspari. V: *Kamniški zbornik* 15. 200–203.

Paolo SANTONINO, 1991: *Popotni dnevniki*. Celovec, Dunaj, Ljubljana: Mohorjeva založba.

Andrej SMREKAR, 2004: Zbiralec, zbirka, muzej. V: *Art.si: Trimesečnik o likovni umetnosti, arhitekturi, oblikovanju in fotografiji*, 5–6. 5–11.

France STELE, 1929: *Politični okraj Kamnik. Topografski opis*. Ljubljana: Umetnostno-zgodovinsko društvo.

Lidija TAVČAR, 2003: *Zgodovinska konstitucija modernega muzeja kot sestavine sodobne zahodne civilizacije*. Ljubljana: ISH – Fakulteta za podiplomski humanistični študij, Narodna galerija (Documenta).

Lidija TAVČAR, 2009: *Homo spectator. Uvod v muzejsko pedagogiko*. Ljubljana: Pedagoški inštitut (elektronska knjižnica).

Zora TORKAR, 2012: Ob 50-letnici Medobčinskega muzeja Kamnik. V: *Kamniški zbornik* 21. 119–128.

Velimir VULIKIČ, 2005: *Kamniški kulturnik in mecen Josip Nikolaj Sadnikar*. Kamnik: Agencija za razvoj turizma in podjetništva v občini (Znameniti Kamničani).

Igor WEIGL, 2000: *Matija Persky. Arhitektura in družba sredi 18. stoletja*, magistrsko delo. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

Marjan ZADNIKAR, 1956: Sadnikarjev muzej v Kamniku. V: *Kamniški zbornik* 2. 113–119.

Marjan ZADNIKAR, 1960: Sadnikar, Josip Nikolaj (1863–1952). V: SBL. *Slovenska biografija*. Na spletu.

Mirina ZUPANČIČ, Mirko JUTERŠEK, 1982: *Josip Nikolaj Sadnikar*. Kamnik: Kulturni center.

Klasična ne(o)klasičnost: neoklasicistična pripoved Vremšakove *Simfoniette* in modo classico in due tempi

V zgodovini glasbe velja 20. stoletje za eno izmed najbolj raznolikih in dinamičnih, saj je število glasbenih stilov nezadržano naraščalo. Samo Vremšak je bil eden tistih slovenskih skladateljev, ki se je uprl popularnemu modernizmu svojih sodobnikov in začel komponirati izrazito neoklasicistično. V času, ko je tonaliteta postala zastarelo in izžeto sredstvo, je iskal nove poti, kako spet ali, bolje, še vedno najti inovativne poti do glasbene ekstaze. Kljub izraziti usmerjenosti v komorno in solistično inštrumentalno glasbo je svoje mojstrstvo izkazoval tudi s skladbami za simfonični orkester. Eno zadnjih je delo z zelo dolgim in morda zlovesčim, pa tudi pripovednim in nesuhoparnim naslovom – *Simfonietta in modo classico in due tempi*.

Ključne besede: Samo Vremšak, klasicizem, neoklasicizem, simfonietta, simfonija, orkestrska glasba, komorni orkester, glasba druge polovice 20. stoletja

With a growing number of various musical styles and genres, the 20th century is considered one of the most diverse and dynamic periods in music history. Samo Vremšak was one of those Slovene composers who resisted the popular modernism of his contemporaries and instead began composing distinctly neo-classicist music. At a time when tonality was becoming an outdated and drawn-out musical tool, he was searching for new ways of how to discover innovative paths to musical ecstasy. Despite his strong focus on chamber and solo instrumental music, Vremšak also demonstrated his mastery in composition by composing for the symphony orchestra. One of his last pieces has a very long, perhaps slightly ominous but also telling and definitely not dull title: *Simfonietta in modo classico in due tempi*.

Keywords: Samo Vremšak, classicism, neoclassicism, symphony, simfonietta, orchestra music, chamber orchestra, music of the second half of the 20th century

O avtorju in skladbi

Delo *Simfonietta in modo classico in due tempi* znanega kamniškega skladatelja, zborovodje, pevača in pedagoga Sama Vremšaka (1930–2004), ki je skladateljsko deloval večinoma v drugi polovici 20. stoletja, je bilo napisano leta 1988. V obširnem inštrumentalnem opusu, v središču katerega so predvsem komorna in solistična dela, najdemo tudi tri simfonije in šest drugih orkestralnih del (Florjanc 2014). Vremšak je razvijal kompozicijski stavek v okvi-

ru novoromantičnega izročila in deloma klasike 20. stoletja (Bedina 1986). Skladba *Simfonietta in modo classico in due tempi* spada v zadnji razdelek in je eno izmed zadnjih skladateljevih simfoničnih del.

O naslovu: *Simfonietta in modo classico in due tempi*

Naslov skladbe odpira več vprašanj oziroma v razmislek poda več informacij. Izraz *simfonietta* označuje dokaj redko obliko skladbe, ki je v mnogih pogledih sorodna bolj znani in uporabljani obliki – simfoniji, vendar pa se od svojega »velikega brata« (oziroma sestre) razlikuje po obsežnosti, torej dolžini, hkrati pa tudi glasbeni kompleksnosti. *Simfonietta* od simfonije loči tudi skromnejša inštrumentalna zasedba. Pri skladbi *Simfonietta in modo classico in due tempi* gre za zasedbo komornega orkestra, ki v tem primeru ne vključuje pozavn, tube in tolkal (z izjemo pavk), ostali inštrumenti pa so zastopani v nekoliko skromnejšem številu. Krajša, »simfonietna« dolžina se kaže že pri številu stavkov, saj je sestavljena iz le dveh namesto iz za »prave simfonije« tipičnih štirih; krajši je tudi čas izvedbe, in sicer le dobrih deset minut, simfonije pa se pogosto izvajajo tudi več kot uro.

V naslovu se seznanimo tudi s pojmom *modo classico*, torej s »klasičnim stilom«. Klasičnost je v glasbi navadno povezana s pojmom glasbenega klasicizma. Dejstvo, da je bil Vremšak pripadnik neoklasicistične glasbene smeri (Florjanc 2014), pa to potrjuje. Neoklasicizem oziroma »novi klasicizem« označuje zgledovanje po glasbenem obdobju klasicizma,² kar pomeni predvsem oživiljanje glasbenih elementov, kot so kvadratno število taktov (metrika), trdna zasidranost v tonaliteti, jasno določena glasbena oblika in podobno.

Zadnji pojem v naslovu *in due tempi* pove, da bo skladba izvedena »v dveh tempih« oziroma v dveh različnih »hitrostih«. Na kakšen način bosta udeležena, bo prikazano v nadaljevanju. Za konec analize naslova ga bom, malce za šalo malce zares, prevedel v nekoliko manj učeno obliko: *Mala klasicistična simfonija dveh hitrosti*.

Uvodna opazanja

Samo ob sproščenem in le navidezno analitičnem poslušanju prvega stavka se po nekaj sekundah ustavimo ob zvokih čudovite spevne melodije violin iz razrito spremljavo. Gre za tipičen pojav v klasicizmu. Melodija se v nadaljevanju mozartovsko razvija, saj postreže z veliko motivično raznolikostjo (z več raznolikimi delčki melodij), vendar ob tem nikoli ne spremeni karakterja. Bolj učeno uho bo hitro opazilo harmonsko kompleksnost, torej kombinacijo istočasno zvonečih not, ki zvenijo »trše« in ne mehko, kot je značilno za večino klasicistov. Naslednja izrazita sprememba je preskok v karakterju. Solo sekcija violončel se začne z melanholično (molovsko) melodijo, ki je počasnejša od vsega prej predstavljenega, in nadaljuje z nastopom violin, ki je ustrezno svetlejšje barve, a vseeno podoben v karakterju.

1 Študent muzikologije na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani.

2 Gre za obdobje 1750–1830, v katerem so delovali J. Haydn, W. A. Mozart in L. van Beethoven.

Gre za prvi primer v naslovu obljubljenega glasbe dveh hitrosti – *due tempi*. Začeli smo živahno in veselo, nadaljujemo počasneje in melanholično, nato sledi vrnitev k začetni hitrosti. Naslednji del skladbe postreže z melodično raztrganostjo, med katero pa bo pozoren poslušalec zaznal melodije oziroma delčke melodij z začetka skladbe. V nadaljevanju sledimo dokaj zvesti ponovitvi začetka in na koncu še zadnji spremembi v hitrosti, ki deluje kot nekakšen dodatek. Konec je zelo pompozno, saj v njem sodelujejo vsi inštrumenti.

Drugi stavek se začne s počasnejšim tempom (referenca na *due tempi*). Ob natančnem poslušanju na začetku zaznamo delček uvodne melodije iz prvega stavka. Sicer je stavek v bolj umirjenem razpoloženju. Skorajda ne začutimo pompoznosti prvega stavka,

Prvi stavek

Možna glasbena oblika: sonatna oblika

Opis glasbenega dogajanja

Za skladbe v sonatni obliki je značilna tridelna struktura, pri čemer sta si prvi (ekspozicija sonatne oblike) in tretji (repriza sonatne oblike) zelo podobna, v drugem (izpeljava sonatne oblike) pa se skladatelj poigrava z melodijami iz prvega (in posledično tudi tretjega) dela. Navadno imata omenjena dela dve značilni melodiji, ki ju imenujemo prva in druga tema.

Stavek se začne živahno, neposredno s temo v *F*-duru, prikazano na sliki 1 (oznaka v nadaljevanju *a*). Tema se po vzoru klasicizma začne na toniki, melodija pa se giblje po toničnem akordu. Vendar pa se har-

Slika 1: Prva tema prvega stavka z osnovno harmonsko analizo

kar gre z roko v roki z dejstvom, da le redko igrajo vsi inštrumenti hkrati. Stavek konča melodija z začetka drugega stavka.

Glede na povedano je skladateljeva izbira naslova ne le poimenovanje, temveč jedrnat povzetek glasbenih lastnosti skladbe. Do zdaj smo utemeljili klasični stil (*modo classico*) in *due tempi*, ki pa se pojavi tako na nivoju stavkov (prvi je hiter, drugi počasen) kot tudi v zaporedju tempov obeh stavkov skupaj: prvi stavek – živahno, počasi (violončelo), živahno, hitro; drugi stavek – konstantno počasi.

Ob poslušanju izvedbe skladbe simfonikov RTV pod vodstvom Antona Nanuta³ pa stopi v ospredje še ena zanimivost. Odločili so se, da bodo stavka izvajali obrnjeno – najverjetneje zato, ker se prvi stavek konča pompozno in poslušalca da občutek zaključenosti, drugi pa se konča umirjeno in bi mu lahko sledilo še marsikaj. S stališča dramaturškega loka obrnjeni vrstni red stavkov morda celo bolj ugaja.

monsko že v tretjem in četrtem taktu vidi, da ne bo klasicistično zasidrana v tonaliteti s pomočjo funkcijske harmonije, pač pa bo tonaliteto predstavljala le tonika⁴ kot osrednji ton, nad njim pa bodo razpete raznolike in pogosto precej kromatične harmonije.⁵ Tema se kot potrditev pravkar opisanega ne zaključi na toniki, pač pa na nekakšni tretji stopnji. Na drugi strani se z dolžino drži klasicističnih teženj, saj obsega štiri takte. V klasicizmu so namreč značilne t. i. »kvadratne strukture taktov« – posamezni delčki skladbe (predvsem imamo v mislih melodije) so dolgi po 4, 8, 12, 16, 32 ali analogno več taktov.

V nadaljevanju se prva tema variirano ponavlja,⁶ postopno se ji dodaja nov material, njena tonaliteta pa se spremeni v *ES*-dur. S pomočjo predhodno na novo pridobljenega materiala se vrnemo v *F*-dur, formira pa se kratka nova tema (oznaka *b*). Nato se začetna tema povsem ponovi, tokrat v *G*-duru, po kratkih dodajanjih

4 Z izrazom *tonika* v glasbenem žargonu označujemo osrednji ton dela skladbe.

5 Besedna zveza *kromatična harmonija* v glasbenem žargonu označuje zaporedje sozvenečih tonov, ki zvenijo neprijetno, trdo.

6 V osnovi ostane enaka, opazne so le manjše spremembe.

3 Posnetek je dostopen na portalu You Tube: <<https://www.youtube.com/watch?v=hVG9tOAgq-c>>.

Slika 2: Primer dialoga med inštrumenti v izpeljavi

Slika 3: Epizodna tema sredi izpeljave

novega tematskega materiala pa sledi konec prvega večjega formalnega dela. Ta v grobem ostaja v G-duru in karakterno umiri začetno živahnost. Prvi formalni del (oznaka A) bi lahko imeli za tridelno obliko: prva tema z variiranimi ponovitvami (F-dur, ES-dur), kratka druga tema v F-duru, ponovitev prve teme v G-duru in konec, ki ni vključen v tridelno shemo.

Sledi povsem nova tema (oznaka c), ki je v počasnejšem tempu in bolj melanholičnega karakterja. Tonaliteta je d-mol, temo pa predstavijo violončela, nadaljujejo pa jo prve violine. Giblje se klasicistično po toničnem akordu, v nastopu violončel je dolga 12 taktov, pri violinah pa 8. Oblike taktov so tudi tu kvadratne.

Nato se začne »prava izpeljava«, torej osrednji del sonatne oblike, kjer se skladatelj igra z glasbenim materialom, ki ga je predstavil pred tem (navadno z obema temama). Najprej tako spremljamo uporabo delčkov melodij z začetka stavka, ki so v različnih tonalitetah, vendar pa se zdi, da je bolj kot neka ideja preišljene menjave tonalitet v izpeljavi poudarjen dialog med inštrumenti.

Veliko je t. i. imitacij (ista melodija se zaporedoma ali z zamikom pojavi v različnih inštrumentih) in dialogov med inštrumenti (primer na sliki 2). Omeniti velja

tudi primer majcene, t. i. epizodne teme (slika 3) v G-duru, ki ji sledi ponovitev začetne teme stavka v f-molu. Vmesni temi naredita mojstrski kontrast celotni ostali izpeljavi, saj sta v nasprotju z njo v stabilni tonaliteti. Tvorita tudi lep medsebojni polarni odnos med durom in molom.

Zadnji formalni del je zvesta ponovitev začetnega, ki z nekaj manjšimi spremembami vključuje vse tri dele z začetka. Ob tem vsi trije (zelo klasicistično) ostanejo v osnovni tonaliteti F-dura.

Stavek se zaključi s codo⁷ v nekoliko hitrejšem tempu. Prehod iz predhodnega, počasnejšega tempa je ustvarjen s hitrejšimi notami, ki nas uvedejo v nov tempo. Napetost se tik pred koncem stopnjuje z izmenjevanjem godal in ostalih inštrumentov (slika 4), ki stavek zaključijo s skupnimi močmi.

Coda je (posebno v primerjavi s predhodnim delom stavka) v zelo stabilnem F-duru in tako, kot se od »prave« code pričakuje, ustrezno zaokroži stavek tudi na tonalni ravni. Material code ni vzet iz nobene predhodne teme in ima le vlogo pompoznega zaključka.

⁷ Izraz *coda* označuje končni del stavka skladbe, ki v glasbenem smislu ne prinaša nič novega in skladbo le ustrezno končuje.

211 43

The image shows a page of a musical score, page 43, measures 211-213. The score is for a symphony and includes parts for various instruments: Flutes (Fl. I, II), Oboes (Ob. I, II), Clarinets (Cl. I, II), Bassoons (Fg. I, II), Cor Anglais (Cor. I, II), Trumpets (Tr. I, II), Trombones (Timp.), Violins (Vln. I, II), Viola (Vle.), Violoncello (Vcl.), and Contrabass (Cb.). The score is written in a key signature of one sharp (F#) and a 2/4 time signature. The first measure (211) is marked with a box number '211' in a small box. The second measure (212) is marked with a box number '43' in a small box. Two vertical orange boxes highlight the first and second measures of the score, showing the initial entries of the woodwinds and strings.

Slika 4: Dvogovor godal in ostalih instrumentov v zaključku code

O obliki prvega stavka in neoklasicističnih težnjah v njem

V prejšnjem razdelku so bili nakazani deli prvega stavka, omenjena pa je bila tudi mogoča oblika, in sicer sonatna oblika. Kako to utemeljiti?

Del A je mogoče interpretirati kot ekspozicijo sonatne oblike, izpeljava je del, ki se začne s temo *c*, ponovitev začetka pa je repriza, ki ji sledi še coda. Dela *c* se mi ne zdi smiselno postavljati v ekspozicijo, saj dela *a* z njenim materialom ni nikjer zaslediti. Podobno se mi dela *b* ne zdi smiselno jemati za samostojno drugo temo, saj tematsko ni dovolj izrazit, prav tako temu nasprotuje dejstvo, da je v isti tonaliteti kot *a*. Temi ekspozicije pa naj ne bi bili nikoli v isti tonaliteti. Sonatni obliki v prid govori tudi to, da je celotna ponovitev dela A v *F*-duru, kar je tipičen pojav reprize sonatne oblike.

O podobnostih stavka s klasicizmom je bilo povedanega že veliko. Omeniti je treba še nekaj razlik, med njimi je prva pravkar opisana oblika. Tipična sonatna oblika ima namreč v ekspoziciji dve izraziti temi z vmesnim prehodom, katerih material se nato uporablja v izpeljavi. Analiza kaže, da se zdi v našem primeru del A najbolj primerno šteti za tridelno obliko. Podobno pojav izrazite nove teme v izpeljavi ni zelo pogost.

Druga razlika je v odnosu do tonalitet in funkcijske harmonije. Stavek se redko močno funkcijsko zasidra v neko tonaliteto in je zelo kromatičen. Prav tako ni izrazitega klasicističnega dominantnega ali terčnega (ta je vprašljivo klasicističen) odnosa med sosednjimi tonalitetami.

Drugi stavek

Glasbena oblika: rondo z eno temo

Opis glasbenega dogajanja

Rondo je glasbena oblika, pri kateri se med skladbo izmenjuje ponavljajo ena ali več melodij oziroma tem. Skladba se začne in konča z isto temo, od tod tudi ime: *rondo* (angl. *round*) v pomenu 'zaokroženo'. Med temami so prehodi, ki ne vsebujejo izrazitih ali novih melodij in teme povezujejo. Če gre za eno temo, ji lahko rečemo refren. Takih primerov je veliko tudi v popularni glasbi.

Dogajanje se, kot je za rondo značilno, začne s temo. Na sliki 5 jo vidimo v prvih violinah. Začne se v *F*-duru, ki je bil zelo zastopan že v prvem stavku. Takoj najdemo še eno povezavo s prvim stavkom: na sliki 5 označeni motiv je namreč ritmično zelo podoben mo-

Slika 5: Osnovna tema rondoja v drugem stavku z označenim motivom, vzetim iz prvega stavka

tivu, ki se v prvem stavku pojavi v prvi temi, prav tako v tretjem taktu. Glavna tema prvega in drugega stavka ima torej enak zaključek. Dolžina teme je klasicistična – štirje takti, svojo pot pa po klasicističnem vzoru začne po toničnem akordu. Vendar pa takoj, konkretno pri označenem motivu, vidimo, da je tudi kromatično obarvana.

Tema se v rahlo spremenjeni obliki pod prsti prvih violin še nekajkrat ponovi, nato pa jo prevzamejo pihala. Sledi prvi prehod, nato pa pihala temo dvakrat ponovijo. Naslednji prehod uvajajo godala, nadaljevanje pa je prvo igranje celotne zasedbe orkestra v tem stavku. Stavek se konča s samotnim klarinetom, ki odigra temo, seveda v *F*-duru. Karakterno se torej na koncu stavka vrnemo na začetek, ko so s temo stavek pričele prve violine z minimalno spremljavo ostalih godal.

Primerjava in povezava s prvim stavkom

Razlika med prvim in drugim stavkom je očitna na prvi pogled: karakterno je drugi stavek kontrasten prvega, saj je umirjen in tudi zaradi stalne kromatičnosti v melodijah bolj melanholičen. Kromatičnost je sicer prisotna tudi v prvem stavku, vendar ne toliko v glavnih melodijah, temveč se pojavlja bolj posredno in le nekoliko obarva celotni zvok prvega stavka. Kot smo že ugotovili, je *F*-dur osrednja tonaliteta obeh stavkov, razlikujeta pa se, poleg občutno krajše dolžine drugega stavka, tudi po kompleksnosti zasnove. Prvi stavek bi lahko označili za sonatno obliko, ki od nje v mnogih pogledih odstopa, drugi pa je precej »direkten« rondo, ki razen variiranega ponavljanja teme ne vsebuje prav veliko dela z glasbenim materialom. V prvem stavku je že zaradi izpeljave tega dela ogromno. Je pa res, da v drugem stavku pride bolj do izraza harmonska kompleksnost z bogato kromatičnostjo.

Sklep

Predstavljeni pogled na glasbeno zgodbo *Male klasicistične simfonije dveh hitrosti* skladatelja Sama Vremšaka razkriva premišljeno poigravanje tako s prvimi klasicizma kot z novimi sredstvi, ki jih je glasbena zgodovina skladateljem ponudila pozneje.

Vremšak je pokazal, da je mogoče tudi v siromašnejši »simfonični« obliki predstaviti globok glasbeni izraz, sicer tradicionalno rezerviran za simfonije.

Literatura

Katarina BEDINA, 1986: Vremšak, Samo (1930–2004). *Slovenska biografija*. SAZU in ZRC SAZU, 2013. <<http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi821356/#slovenski-biografski-leksikon>>.

Ivan FLORJANC, 2014: Orkestralna dela Sama Vremšaka. *Samo Vremšak (1930–2004)*. Ljubljana: Akademija za glasbo, Katedra za zgodovino glasbe, Oddelek za glasbeno pedagogiko. 137–166.

Gregor POMPE, 2014: *Novi tokovi v glasbi 20. stoletja*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

Samo VREMŠAK: (1930–2004). *Tematska številka*. Ljubljana: Akademija za glasbo, Katedra za zgodovino glasbe, Oddelek za glasbeno pedagogiko, 2014.

Larisa VRHUNC, 2016: *Glasbeni stavek*. Oblikoslovje. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

Kulturnospecifične prvine v govorici Kamničanov in okoličanov

V prispevku je predstavljen pomen evidentiranja, opisovanja in interpretacije kulturnospecifičnih jezikovnih prvin, ki jih brez poznavanja kulturnega in zgodovinskega življenja kraja in okolice ne moremo ustrezno tolmačiti. Pozornost je namenjena lastnim imenom, frazemom in zbadljivkam v govoru Kamnika in okolice, v katerih nastopajo prebivalci bližnjih in oddaljenih krajev. Ugotovljeno je bilo, da so frazemi, razen redkih lokalnih (*oblečen si kot Nagrotova Franca; biti sit nekoga kot surovega boba*), bolj univerzalni in značilni za širši, tudi osrednjeslovenski jezikovni prostor. Večja kulturna specifičnost kamniškega govora je bila ugotovljena pri hišnih in osebnih imenih, tudi pri ženskih imenih, ki so preoblikovana zaradi govorjenja na fanta. Lokalni značaj pa se izkazuje posebno ob zbadljivkah, ki so rezultat stereotipnih prepričanj in dediščine preteklih obdobij.

Ključne besede: kulturnospecifične jezikovne prvine, govor Kamnika, frazemi, lastna imena, hišna imena, hipokoristiki, govorjenje na fanta, zbadljivke, stereotipi

The article presents the importance of recording, describing and interpreting cultural-specific linguistic elements that cannot be adequately interpreted without expert knowledge of the cultural and historical life of the place and its surroundings. Attention paid to proper names, phrases and insults in the Kamnik rhetoric and that of its surroundings, spoken by residents of the nearby and wider. It was found that, apart from the few local variants (*dressed as Nargot's Franca; being fed up with someone most utterly*), the phrases were more universal and characteristic of the wider, also central, Slovenian language. The greater cultural specificity of Kamnik rhetoric has been found in house names and personal names, including women's names, adapted to address the male gender. The local character, however, is particularly evident in insults, which are the result of stereotypical convictions and the historic heritage of the past.

Keywords: cultural-specific linguistic elements, Kamnik rhetoric, phrases, proper names, house names, hypocorism, male gender, insults, stereotypes

Kulturna specifičnost in jezik skupnosti

Slovenščina je bogato narečno razčlenjena in vsaka slovenska jezikovna skupnost – lokalna, narečna, regionalna – se ne istoveti le s skupnim, temveč tudi z lastnim jezikovnim idiomom, prek njega pa s kulturno dediščino skupnosti, ki jih pripada. Kulturna zapuščina in kulturno življenje vsakega posameznika je večplasten pojav: opazujemo ga lahko s treh različnih perspektiv (po C. Nord 1997): z vidika človekove vpetosti v norme, pravila in konvencije, ki veljajo za vso družbo (= *parakultura*, *para* v pomenu 'podoben,

približen'), z vidika navad, ki so značilne za določeno skupino v družbi (= *diakultura*; *dia* v pomenu 'naražen, različen'), in kot kulturne navade posameznika v razmerju do preostalih pripadnikov družbene skupine oziroma družbe (= *idiokultura*; *idio* v pomenu 'lasten'). Ker je jezik eno od izraznih sredstev kulture, je raziskava posameznikovih jezikovnih navad tudi preučevanje njegove kulturne eksistence. Razmišljanje o kulturnih specifičnostih v jezikovni skupnosti na relaciji lokalno – osrednje ali narečno – knjižno je povezano predvsem z omenjenimi **diakulturnimi** razmerji.

Iskanje kulturnih specifik v govoru Kamnika in okolice je tesno povezano z narečjem. Kot pripadniki osrednjeslovenskega prostora govorijo gorenjsko narečje (v Tuhinjski dolini pa posebno vzhodnogorenjsko različico), vendar je osnovni leksikalni fond Kamničanov prekriven s splošnoslovensko leksiko (Dobrovoljc 2009); ob tej pa opazamo tudi lokalizme, najpogosteje povezane z lastnimi imeni in frazemi. Več je v govorici družbene skupine sklicevanja na lokalne posebnosti, nejezikovne situacije, iz katerih so se rodile jezikovne primerjave, več je tudi podedovanih stereotipov. Bogatejši je govor s frazemi, težje je to govorico razumeti in posledično prenesti v druge jezikovne kode, tudi v knjižni jezik. Tudi v Sloveniji je prenos sporočila iz lokalne govorice ali narečja v knjižni jezik lahko problematičen.

V prispevku se zato omejujemo na raziskovanje nabora imen in nekaterih frazemov, ki so bili evidentirani ob sporadičnem spremljanju občevalnega jezika okolice, njihov pomen pa interpretiramo tudi s pomočjo prebivalcev dela Kamnika in okolice² ter iz domoznanskih in folklorističnih oziroma etnografskih študij (Podbrežnik, Kotnik 2009; Klobčar 2016). Predvsem imena predstavljajo z leksikološkega vidika slabo raziskano in pomanjkljivo opisano skupino. Bolj ko so imena kulturnospecifična in značilna zgolj za neko jezikovno skupnost ali okolje, večja je potreba po njihovem tolmačenju. Tudi za frazeme velja, da so del besedišča in so kot kulturnospecifični elementi integrirani v kulturni spomin jezikovne skupnosti (Dobrovol'skij in E. Piirainen 2005). Dozdajšnje raziskave tega dela slovenskega besedišča so omejene na frazeologijo in dialektologijo (Jakop 2012; Smole 2018), kar je razumljivo tudi spričo dejstva, da so med najbolj značilnimi zgradbami, v kateri se imena in izimenski svojilni ali vrstni pridevniki pojavljajo kot del ljudskega izročila, stalne besedne zveze, frazemi, in pregovori ali rečenice, ki so pogosto uresničeni zgolj v narečjih in regionalnih govorih.

2 Opisane so govorne navade osmih informatorjev, starih od 58 do 86 let, s področja Kamnika, Vrhpolja, Perovega, Tuhinjske doline, Mekinj in Godiča. Zahvaljujem se stricu Mihiu Babniku, ki je ob vsem povedanem pomagal iskati tudi vedno nova zanimiva pojasnila na odprta vprašanja.

1 Doktorica znanosti, višja znanstvena sodelavka, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU.

Imenska in frazeološka kulturna specifičnost kamniškega govora z okolico

O imenih

Lastna imena imajo v jeziku skupnosti posebno vlogo, saj s poimenovanjem posameznega v nasprotju s splošnimi oz. občnimi poimenovanji poudarjamo izjemnost ali enkratnost ljudi, geografskih in stvarnih pojavov. V primerjavi z občnimi samostalniki lastna imena nimajo leksikalnega (slovarskega) pomena, ampak z enim denotatom označujejo posamezno (*Kamniška Bistrica, Mali grad, Gozd*), vendar ne nujno v ednini (*Županje Njive, Senožeti, Sela*). Univerzalna značilnost lastnih imen v pisani slovenščini je zapis z veliko začetnico, s katero se razlikuje ime od navadne, tudi enakozvočne besede z drugim pomenom (*Jurček – jurček* 'goban'; *Rudi – rudl* 'transportni voziček'; *Štefan – štefan* 'dvolitrška steklenica za vino'; *Micka – micka* 'dekle'). Vendar pa podoba imena ni povsem nespremenljiva, saj jih lahko – ne da bi ime izgubilo svojo identifikacijsko funkcijo – besedotvorno spreminjamo tako, da jih s krajšanjem in dodajanjem novih priponskih obrazil pretvorimo v hipokoristike³ ter manjšalnice, ki se od vasi do vasi lahko tudi razlikujejo:

- *Jožefa – Joža – Joži, Jožica – Pepca – Zefa – Zefka;*
- *Jurij – Jure – Jur – Jurček;*
- *Jernej – Nejc – Nejče, Neje;*
- *Terezija – Reza – Rezika, Rezka – Rezi;*
- *Mihael – Miha – Mihi, Mihec;*
- *Vincenc – Vinko, Cene – Vinc;*
- *Frančišek – Franc – Francelj – Franci;*
- *Maksimilijan – Maks – Maksel (knj. Makselj);*
- *Tomaž – Tomo – Tomažek.*

Z dodajanjem različnih besedotvornih obrazil se izkazuje, da imajo lastna imena tudi različne konotativne pomene, saj nastale različice ne odražajo le ljubkovalnosti ali naklonjenosti, temveč tudi **večalnost** ali **slabšalnost** (*Miha – Mihač; Jernej – Jernač; Maks – Makson, Maksonar; Jaka – Jakon; Tomaž – Tomažon; Janez – Janež, Janoš*). Posebno je aktualno spreminjanje imen v družinah, v katerih so otroci poimenovani po starših in se zato zaradi razlikovanja imena predružačijo (npr. ime *Jožef*, najpogostejša oblika je *Jože*, pogosto tudi *Joža*, zato sin *Joži, Jožko* ali *Joško*). V nekaterih narečjih je tovrstno preoblikovanje mogoče spremljati kot sistemski pojav: na avstrijskem Koroškem se npr. imeni *Bartolomej* in *Fortunant* preoblikujeta v *Nuži* ali *Nužej* ter *Nanti* ali *Nantej* za mlajšo osebo, starejšega gospodarja *Bartolomeja* in *Fortunanta* pri hiši pa razlikovalno poimenujejo z različico *Nuža* oziroma *Nanta*.⁴

Posebnost imen v govorih severno od Kamnika je tudi nadaljnje besedotvorno **preoblikovanje ženskih imen** v skladu z maskulinizacijo oziroma uveljavljenim govorjenjem »na fanta«, ki sicer spada med značilnosti zgornjegorenjskih govorov (Bohinj, Bled, Radovljica) (Dobrovoljc 2013). Nekatere ženske osebe v nekate-

rih okoljih na področju Vodice, Brezije, Podjelš, Stranj in Godiča prvoosebno govorijo v moškem spolu, kot moške pa nazivajo tudi sogovornice in neogovorjene: *si bil, je šel ...* Pojav je opisan tudi v knjigi zgodb in pripovedk iz Kamnika in okolice – *Čuden prečudež* (Podbrežnik Vukmir, Kotnik 2009: 287):

V Godič smo vsi govorle na fanta, to smo bli vsi fantje. Recimo Malči je bla Malek, Ema je bla Emek, jest pa Francək. Oben mi ni reku Francka. Pa guvorle smo tko. Smo rekla: »Jest sam šu.« Taka navada je bla.
(Francka Krt, Podjelše)

Praviloma ženska imena dobijo priponsko obrazilo za moškega vršilca dejanja *-ek*, npr. *Francka – Francək*, in se v besedilu vedejo kot samostalniki moškega spola. Funkcija obrazila *-ek* ni le označitev moškega spola, saj priponsko obrazilo pri samostalnikih moškega spola izraža tudi manjšalnost (*gumb – gumbek*) ali ljubkovalnost (*edinec – edinček*).⁵

Imena, zlasti pa priimki, se v knjižni slovenščini slovnično pogosto vedejo drugače kot občne besede. Pri sklanjanju se nekateri **priimki** (*Sever, Požar*) – v nasprotju z enakozvočnimi občnimi besedami – pregibajo z daljšanjem osnove, npr. *z j* (*Sever – pri Severju* nasproti *sever – proti severu*). Razlike pri pregibanju so povezane tudi s spolom: priimek *Noč* ob moškem imenu sklanjamo z glasovnimi končnicami prve moške sklanjatve (*Janez Noč – z Janezom Nočem*), ob ženskem imenu pa ga ne sklanjamo oz. ga sklanjamo po tretji ženski sklanjatvi (*Meta Noč – z Meto Noč*), občno besedo *noč* pa sklanjamo po drugi ženski sklanjatvi (*noč – z nočjo*). Posebnih odstopanj od opisanih posebnosti, opaženih v knjižnem jeziku, v kamniški govorici ni, morda tudi zato, ker tako za moške kot ženske osebe najpogosteje uporabljamo pridevniške oblike (npr. *Ožbovčev, Anzelnov, Komatarjev; Ogrinova, Devovčeva*) in jih tudi uporabljamo kot **navadne pridevnike**: *Bvaškov* tudi *Baškov Miha* (knj. *Blažkov*), *Kufinarjev Angelik, Tončičev Nande; Debevčeva Zefa, Nagrotova Franca ...* Pri tako preoblikovanih imenih je zaporedje imena in priimka načeloma obrnjeno: ime sledi priimku, kar je jezikovnosistemsko sicer nevtrarno za zvezo pridevnika in samostalnika (priimek kot pridevnik + ime kot samostalnik), a v nasprotju s sodobno prakso v knjižnem jeziku (ime kot samostalnik + priimek kot samostalnik): *Svatenškov Janez – Janez Kuhar*.

Pridevniška oblika izvira iz skupnega imena za vse, ki živijo na domačiji ali istem naslovu, in se je najverjetneje ohranila tudi zaradi **domačih** ali **hišnih imen**, ki so skozi čas izgubila povezavo z »uradnim priimkom«, npr. *Janez Kuhar, po domače Svatenšek iz Svatne*. Pogosto ta imena živijo zgolj v pogovorni različici in se ohranjajo v predložni zvezi (*pri Kocjanu, pri Repiču* – navadno v reducirani obliki *per Kocján, per Repič*). Mnoga so se do danes obdržala tudi v imenih gostiln: *pri Bundru* – gostilna na Grabnu, *pri Baležu* – gostilna na Šenturški Gori, *pri Amerikancu* – nekdanja gostilna med Podgoro in Novim trgom idr. Hišno ime je navadno povezano s prvim ali zgodnjim lastnikom in lahko označuje (1)

3 Hipokoristik je ime, nastalo s krajšanjem ali dodajanjem priponskih obrazil, ki jih ne smemo mešati z manjšalnicami, npr. iz imena *Jurij* nastane hipokoristik *Jure*, manjšalnica *Jurček*.

4 Ustna informacija Milke Olip, Sele na Koroškem.

5 Morda se tudi preoblikovanje ženskih imen v moška lahko interpretira kot izražanje bližine in naklonjenosti. Raziskave teh motivacij še niso bile opravljene.

gospodarsko dejavnost, ki se je odvijala pri tisti hiši in je bila tako razlikovalna glede na druge prebivalce kraja (*pri Lectarju* – *pər Léctarjə*; *pri Gašperčku* – *pər Gášpərčkə*), (2) ime prvega prebivalca domačije ali gospodarja (*pri Blažku* – *pər Bvaškə*, *pri Vorancu* – *pər Uránčkə*), (3) ime gospodarice (*pri Ančki*, *pri Mili* – *pər Ánčkə*, *pər Míl*). (4) V redko naseljenih predelih je hišno ime povezano tudi z imenom zaselka, ki se spremeni v srednjepolski samostalnik: *Kregarjevo*, *Klemenčevo*, *Kuharjevo*. In še ... Že naključni pregled imen kaže na bogato in arhaično pomensko motivacijo hišnih imen in bi zahtevalo temeljito onomastično raziskavo, če bi bila imena ustrezno popisana in zbrana (Klinar idr. 2012).

Lastna imena nimajo leksikalnega pomena, vendar diahrone in onomastične raziskave mnogim imenom pripišejo izvor in motivacijo, ki pogosto živi tudi v ustnem izročilu domačinov:

Nekdaj je bila v Markovem ena sama kmetija, kjer je gospodaril Marko [...] Ta je svojo kmetijo razdelil na štiri dele in jih izročil svojim štirim sinovom z imeni: Tomo, Klemen, Tomaž in Miha. Po njih naj bi nastala hišna imena, kot jih poznamo še danes: Pri Tomanu, pri Klemencu, pri Tomaževcu in pri Mihovcu.

(France Hvale, Rožično; Podbrežnik Vukmir, Kotnik 2009: 180)

Gašperček: pri Gašperčku

Sem rekla: »Ja, ker je stari ata gašperčke delal, je bil zidar za šporgete, peči in take stvari.«

Blek, pri Bleku

»Ja,« sem rekla, »pri Bleku je [...] pa zato, ker so bajto naredili na majhnemu bleku,⁶ je pa tako ostalo.«

Uranček, pri Urančku

»Pri Urančku zato, ker je bil ata Voranc, Uranc, je pa pri Urančku ostalo.«

(Olga Koželj, Oševke; Podbrežnik Vukmir, Kotnik 2009: 181)

V sodobnem pogovornem jeziku srečujemo tudi poenostavljanje nekaterih tradicionalnih navad pri **poimenovanju skupine posameznikov** z istim priimkom (rodbine, družine). Namesto pridevniških družinskih imen, naj bodo uradna ali domača (*Repanšek* – *Repanškovi*, *Mejač* – *Mejačevi*), se pogovorno vse bolj uveljavlja števna samostalniška oblika (*Repanški*, *Mejači* so ...).⁷ Pridevniška oblika priimka tudi sicer ni bila sistematično uveljavljena pri vseh priimkih, saj se nekateri tudi v zapisanih povedkah (npr. *Čuden prečudež* 2009) ne pojavijo v pridevniški, temveč v uradni, samostalniški obliki (*Debec*, *Sadnikar*, *Mazovec*). Pogosto gre za ljudi, ki pripadajo nekemu drugemu socialnemu ali stanovskemu krogu: so bodisi javne osebnosti bodisi učitelji, izobraženci ali zdravniki.

Metoda zapisovanja domačih imen, ki se je uveljavila pri projektu zgornjegorenjskih občin (Klinar idr. 2012), predvideva, da se hišnih imen v nasprotju z zemljepisnimi **ne poknjiži**, saj bi se z zabrisanjem vezi med knjižno in narečno različico izgubila tudi identifikacijska funkcija imena. Zato se nekatera imena in priimki zaradi prilikovanja po zvenečnosti⁸ (prvi soglasnik se prilagodi drugemu) tudi zapisujejo drugače, kot velja sicer v knjižnem jeziku, npr. *Jožef* – *Joško*. Ta posebnost ni uveljavljena pri vseh tovrstnih imenih (*Nežka*). Podobno tudi v hišnem imenu *Bvaškov* (iz imena *Blaž*), pri katerem pa je zaradi švapanja prisotna tudi premena zvočnika *l* v *v* oziroma dvoustnični *u*; tako še *Devovčev* (podstava najbrž *Delavec*), *Məkvavžovčev* (podstava *Miklavž*).

V ljudskem govoru so poleg besedotvorno preoblikovanih imen pogosti tudi **vzdevki** in **zbadljivke**, ki jih posamezniki dobijo zaradi svoje fizične, značajske ali kake druge posebnosti. Nekateri so oblikovani kot imena – *Špirit* (zaradi pogostega uživanja žganja), *Mica Čikbaron* (zaradi čikanja tobaka), drugi so posamestalnjeni sklopi iz zveze pogovornega določnega člena in pridevnika *Takrofast* (zaradi golše), *Tamutast* (zaradi redkobesednosti) (Podbrežnik Vukmir, Kotnik 2009); podobno kot v zgodbah živijo taka imena tudi v ustnem izročilu: *Taužniu* (zaradi laganja), *Taumazan* (zaradi umazanije).⁹

Narečno preoblikovana zemljepisna imena so vplivala tudi na knjižno normo. Pri določanju spola in števila sklanjanega imena se imena tudi v knjižnem jeziku ravna v skladu z lokalno rabo. Zanimiv primer je ime *Vrhopolje*, ki se v narečju sklanja kot množinski samostalnik ženskega spola (*na Vrhopoljah*), etimološko pa bi morali slediti edninskemu samostalniku srednjega spola – *polje*, v pomenu 'polje, ki je na vrhu planote' (*na Vrhopolju*). Krajevni govor, v katerem srednji spol sicer izginja (*jabolko* sr. sp. – *jabuk* m. sp.) in se navadno umika v moškega ali v množini v ženskega, je torej vplival na uradno kodifikacijo v *Slovenskem pravopisu* 2001, ki sledi leksikonu SKI – *Slovenska krajevna imena* (Jakopin idr. 1985). Tudi ta zahteva posodobitev, saj se nekateri podatki v njem ne skladajo več z današnjimi, npr. *na Oševku* namesto v *Oševku* (SKI 1985: 191).

O frazemih

Podobno kot imena tudi frazemi razkrivajo kulturno specifičnost lokalnih govorov. Definijska lastnost frazemov je vsaj dvočlenska besedna zveza, ki jo označujemo s stalnostjo (stalna besedna zveza: *pijan kot aksa* 'zelo pijan') in nekompozicionalnostjo (pomena celote ne moremo razbrati iz pomena posameznih sestavin: *stoji kot lipov bog* 'stoji nepremično'). Gre za kulturno precej »obremenjene« besedne zveze ali stavke, ki so lahko pomensko specializirani in tudi tesno povezani z izrazitimi kulturnimi posebnostmi.

6 V kamniškem govoru je beseda *blek* poznana v pomenu 'zapleta na večji površini'. V navedenem besedilu je mišljena manjša zapleta zemlje, na kateri so postavili hišo. Sicer je znana tudi jed: *skuhati bleke*. Navadno je bilo to v krpice razrezano testo za rezance.

7 Podobno, kot je uveljavljeno za druga skupna imena, npr. imena nekaterih plemiških ali vladarskih družin (*Habsburg* – *Habsburžani* – *Habsburgji*).

8 Kadar se v besedi skupaj pojavita zveneči in nezveneči soglasnik, se prvi prilagodi drugemu v izgovoru, v zapisu pa ne, npr. *teško* [teškó], *glasba* [glázba].

9 Knjižna oblika bi se glasila: *Krofasti*, *Mutasti*, *Umazani*, *Lažnivi*.

Odkar je frazeologiji v slovenski leksikografiji namenjeno več pozornosti in imamo tudi *Slovar slovenskih frazemov* (Keber 2011), si je mogoče obetati več raziskav o posebnostih frazemov na Slovenskem ter primerjati slovenske frazeme s frazemi iz drugih jezikov. Za raziskavo kulturnospecifičnih frazemov lokalnega govora so navedena dela relevantna predvsem zaradi možnosti primerjave; sklepamo lahko, da je frazem, ki ga v obstoječih slovarjih ni, bodisi prezrta jezikovna dediščina bodisi novost, nastala v zadnjem času s pomenskim prenosom ali prenovo obstoječega frazema (namesto *jih je kot rusov/Rusov* 'veliko' danes tudi *jih je kot Kitajcev*). Posebno pozornost pri tem namenjamo frazemom z lastnimi imeni in izlastnoimenskimi prvinami. Lastna imena se v frazemih namreč vedejo neznačilno, saj poleg primarnega pomena lahko pridobijo tudi leksikalni pomen, kar jih približuje navadnim besedam.

Jakop (2012) loči frazeme z lastnimi imeni in izlastnoimenskimi sestavinami, ki so razširjeni v različnih jezikih, npr. frazemi svetopisemskega, antičnega in literarnega izvora (*nejeverni Tomaž, Sizifovo delo, poslednji Mohikanec; prestopiti Rubikon*), od takih, ki so značilni le za slovensko jezikovno skupnost (*prosto po Prešernu* 'poljubno, brez načrta, prepuščajoč se trenutku', *star kot Peca* 'zelo star'). Slednje brez poznavanja ozadja njihovega nastanka težko pojasnimo, prevedemo pa lahko le z enakopomenskim ali mednarodnim frazemom (*star kot Metuzalem* 'zelo star'). V primerjalni raziskavi slovenskih in angleških frazemov z lastnimi imeni je bilo že poudarjeno spoznanje (Vrbinc in Vrbinc 2019: 85), da so težko prevedljivi in nepoznavalcu konkretnega jezika ali njegove različice težko razumljivi. Frazeme tipa *živeti v dolini šentflorjanski* 'živeti med hinavskimi ljudmi' ali *živeti v Blatnem Dolu* 'živeti v zaostalem okolju' je mogoče v drugo jezikovno in kulturno okolje prenesti le s frazemom z enakimi pomenskimi konotacijami.

Pri načrtnem opazovanju lokalne govorice in govornih navad zlasti starejše generacije govorcev tako tudi v govoru Kamnika in okolice najdemo npr. frazeme, ki so **že evidentirani v Slovarju slovenskega knjižnega jezika** (SSKJ 1970), npr. *iti z glavo skozi zid* 'izsiliti, doseči nemogoče'; *gledati/zijati kot tele v nova vrata* 'gledati zelo neumno ali zelo začudeno'; *biti trd* 'biti pijan'; *odkrivati Ameriko* 'odkrivati že odkrito'; *gliha vkup štriha* 'podobni ljudje se družijo'; *vpiti kot jesihar* 'zelo vpiti'; *držati se kot Pust na pratiki* 'držati se nezadovoljno'; *smejati se kot Cigan belemu kruhu* 'smejati se na vsa usta'; *mraz kot v Sibiriji* 'zelo mraz' ...

Nekaj več je takih frazemov, ki so **vkjučeni tudi v Slovar slovenskih frazemov** (Keber 2011). Za to sta možni dve razlagi: da so jih evidentirali šele po izidu SSKJ ali pa so bili tako zelo redko zastopani, da jih v SSKJ sploh niso vključili. To so frazemi:

- *biti brez ficka* 'biti brez denarja, tudi denarja male vrednosti';
- *goditi se nekому kot bubregu*¹⁰ *u loju* 'živeti v

10 Po Kebru (2011) je *bubreg* slovanski (bolgarski, makedonski, ukrajinski, hrvaški, srbski) izraz za ledvico, »ki mora biti obdana z dovolj loja, da se »dobro počuti«. Slovenščini bližja

obilju, zelo dobro»;

- *leteti kot sneta sekira* 'biti zelo hiter, hitro teči';
- *bati se koga/česa kot hudič/Hudič križa* 'zelo se bati';
- *biti nekому nekaj španska vas*¹¹ 'biti nekому popolnoma neznanu';
- *stati kot lipov bog*¹² 'stati miren, negiben';
- *svetiti se kot pumpeževa rit*¹³ 'zelo se svetiti'.

V nobenem od navedenih slovarjev pa ni naslednjih frazemov, najpogosteje primerjalnih, ki sledijo strukturi pridevnik ali glagol v povedni funkciji + veznik *kot* + samostalniška besedna zveza, npr.:

- *biti sit nekoga kot surovega boba* 'biti zelo naveličan nekoga' – Primera s *surovim bobom* je povezana s pomanjkanjem in lakoto, največkrat v vojnih časih, ko je zaloga boba kot nasitne stročnice reševala tudi življenja. Tako že Bleiweisove *Kmetijske in rokodelske novice* leta 1850 poročajo o lakoti v slovenski Istri, ki so jo tešili tudi z grizljanjem surovega boba. Podobno v spominih Andreja Pajka z naslovom *Spomini starega Slovenca* ali *Čertice iz mojega življenja*,¹⁴ ki govori o pomanjkanju v vojni s Francozi, ko so francoski vojaki ob boju s Kozaki lakoto premagovali z uživanjem surovega boba. Frazem se danes pojavlja v rabi, zasledimo ga tudi v lektoriranih besedilih, npr. *Pristajanja je sit kot surovega boba, saj mora vse postoriti sam* (revija *Val*, 2001).
- *pijan kot aksa* 'zelo pijan' – Frazem je evidentiran tudi v narečnem slovarju zgornjesavinjskega narečja – *Slovar govornih Zadrečke doline med Gornjim Gradom in Nazarjami* (Weiss 1998: 71). Weiss samostalnik *aksa* pojasnjuje v pomenu 'os'; frazem *biti pijan kot aksa* povezuje z izhodiščnim *biti trd* 'biti pijan'. Sicer se pojavlja v različnih variantah tudi v gradivu korpusa Gigafida; namesto pridevnika *pijan* sta uporabljena tudi stilno zaznamovana kot nižje pogovorna *nažgan* ali *nalit kot aksa*: *Mož se je vrnil pozno ponoči domov pijan kot aksa*. (*Nedeljski dnevnik*, 2009); *Tviti, da je Goran v parlamentu ,nalit kot aksa', je bil novica na vseh ekranih* (*Dnevnik*, 2017).
- *oblečen kot Nagrotova Franca* 'biti oblečen z eno obleko nad drugo' – Frazem je lokalno motiviran in ga v gradivu ni. Nanaša se na nenavadno oblačilo kamniške posebnice, Nagrotove France, oblečene v več plasti obleke. Kot sta zapisali Podbrežnik Vukmir in Kotnik (2009: 252) po ustnem viru, »je mela tiste čemajke, včas so to reklā ... a veš, tiste

ustrezna bi se po Kebrovi interpretaciji morala glasiti: *goditi se nekому kot črvu v loju* (maščobi, masti). Vendar pa te različice sodobno, tudi korpusno gradivo ne izkazuje.

- 11 Frazem ima zgodovinski izvor in je prevzet iz nemščine (*für jemandem spanische Dörfer sein*). Nemškim deželam je vladal španski kralj in uvajal nerazumljive španske običaje, od tod tudi pomen 'popolnoma neznanu' (Keber 2011).
- 12 V SSKJ je vključen frazem *držati se kot lipov bog* v pomenu 'neroden, molčeč'. Iz lipe so nekdaj izdelovali podobe Jezusa na razpelu.
- 13 Keber (2011) razlaga *pumpež* kot sredstvo za loščenje v restavraciji: sveti se kot tisto, kar dolgo loščimo. Od kod je prišla v primeru *rit*, ni znano, najverjetneje ima zgolj poudarjalni učinek.
- 14 *Slovenske večernice*. Celovec: Družba svetega Mohorja (1865).

jakonce, ozke ... Pa dolge kikle pa ogromen svitek s špagam vse povezan. Pa spet kiklo spodrecano, pa spet kiklo spodrecano, po pa čemajke gor.»

- *biti za na Studenec* 'oznaka za nekoga, ki ima psihične težave' – Mišljena je psihiatrična bolnišnica na nekdanjem Krisperjevem posestvu na Studencu pri Ljubljani, ustanovljena v času Avstro-Ogrske. Danes Polje. Frazem z negativno konotacijo ima navadno obliko *odpeljati v/na kraj* in se od kraja do kraja prilagaja lokaciji s psihiatrično ustanovo, v Kamniku zasledimo tudi frazem *biti za v Polje* (za u Pole) ali *odpeljati nekoga v Polje* ali *Begunje (u Begne)*. Na Celjskem je v tem frazemu pogosto uporabljen Vojnik, na Primorskem Idrinja. Kot navažata Vrbinc in Vrbinc (2019: 73), je frazem z enako motivacijo razširjen tudi v hrvaščini, italijanščini, poljščini, češčini in nemščini.
- *mraz kot v pasji kotlji* 'zelo mraz' – V gradivu korpusa Gigafida frazema ni zaslediti. Izraz *kotlja* je uporabljen v pomenu 'pasja uta'. Gre za primero z mrzlim prostorom, ki je namenjen psu. V slovenščini ima pridevnik *pasji* pogosto negativno konotacijo kot 'slab', 'manj vreden', npr. *pasje življenje*, tudi 'neuporaben' *pasja figa* ali 'nepopustljiv' *pasja vročina*.
- *kolne kot farovski hlapec* 'zelo ali pogosto preklinja' – V gradivu korpusa Gigafida frazema ni zaslediti. Motiv *farovškega hlapca* najdemo v različnih besedilih, tudi v frazemu *švica kot farovski hlapec* 'se zelo znoji'. Kot kaže raba (*Si tak kot farovski hlapec, samo pri jest ti dol priteče!*; *Jedi so bile okusne kot v odlični restavraciji, obilne pa tako, da bi bil zadovoljen še farovski hlapec*), ga navadno povezujemo z osebo, ki kljub podrejenemu statusu ni vajena težkega dela in se pogosto in z zadovoljstvom hrani. V primeri ima predvsem poudarjalni učinek.
- *vpiti, dreti se kot žganjar* 'zelo vpiti' – V slovenskih slovarjih je zabeležen le frazem *vpiti kot jesihar*, različica z *žganjar* (= prodajalec ali proizvajalec žganja) pa ni znana. Ni je najti niti v gradivu.
- *nabirati minute* 'zavlačevati' – Frazem najdemo v različnih gradivskih zbirkah, tudi v leposlovju (*Zato si je nabiral minute s tem, da je pohajal okrog in si ogledoval najrazličnejše svetilke*, roman *Psi iz Rige*, 2003), pogosto pa najdemo zvezo tudi v športnem žargonu, a ne v frazeološkem pomenu 'zavlačevati', temveč gre le za pomenski prenos – kot 'nabirati izkušnje' (*Zdaj nabira minute v mladinski ligi*).
- *nekaj mondati nekoga* 'nekaj nekoga vznemirja' – Frazem je definicijsko vprašljiv, saj gre zgolj za eno stalno enoto, to je tožilniško prehodni glagol, ki ni evidentiran v gradivu. Najverjetneje je glagol *mondati* precej arhaičen, izpeljan iz nemškega samostalnika *Mond* 'mesec, luna' in je nastal kot izraz, kadar nekoga nosi ali vznemirja polna luna. Najpogosteje ga srečamo v povedi *Kaj te monda?*, ki jo je mogoče razložiti tudi kot: *Kaj te daje?*, *Kaj te moti, vznemirja?* Znan je predvsem starejši generaciji govorcev, zaslediti pa ga je mogoče tudi v komičnih nastopih Marjana Šarca v vlogi kmeta Serpentinška.

Med stavčnimi frazemi sta tudi dva, ki ju uvrščamo med pregovore ali paremije in jih v slovarjih ni mogoče zaslediti:

- *Vsak bik ima svoj štrik, vsako tele pa svoje veselje* v pomenu 'različni ljudje imajo različne interese'. Besedna igra oziroma rima se v pregovoru se v poknjiženi obliki manj občuti kot v narečni, v kateri se zaradi maskulinizacije neutrum, značilnega gorenjskega izgubljanja srednjega spola samostalnikov *tele* in *veselje* ter njunega preoblikovanja v moški spol, glasi takole: *Vsak bæk ma svoj štræk, vsak tele pa svoj vesele*. Sprememba spola je vidna samo iz zaimkov, ob katerih nastopata (*vsak* namesto *vsako*; *svoj* namesto *svoje*). Meterc (2017) navaja le drugi del pregovora: *Vsako tele ima svoje veselje*, enako je zabeleženo tudi v SSKJ. V gradivu korpusa Gigafida je precej variacij frazema: *vsak kmet/človek/kmetič ima svoje veselje*.
- *Za vsako rit palica raste* v pomenu 'dobro se povrne z dobrim, slabo pa s slabim'. Pregovor je danes poznan in gradivo kaže, da je razširjen tudi z variantami *šiba*, *palica*, *metla*: *Za vsako rit metla raste*. Zaradi pogoste rabe, ki jo izpričuje tudi korpus Gigafida, se zdi skoraj nenavadno, da ni bil zajet v temeljni slovarski zbirki, tj. SSKJ, in tudi ne pri Kebru (2011).

Pregled frazeoloških enot, ki smo jih evidentirali v dnevnem govoru in tudi zapisanih besedilih zgodbe in povedk, je pokazal, da so frazemi bolj univerzalni in se pojavljajo tudi v drugih govorih osrednje Slovenije, medtem ko so lastnoimenske prvine bolj lokalno- oziroma kulturnospecifične (*oblečen kot Nagrotova Franca*). Še zlasti pa se lokalne posebnosti izkazujejo ob lokalnih zbadljivkah.

Imena ter izimenske sestavine v frazemih in zbadljivkah

Posebno skupino kulturnospecifičnih jezikovnih prvin predstavljajo zbadljivke, v katerih se skrivajo zgodbe o pripadnikih lastne skupnosti in pripadnikih »drugih«. Pri raziskovanju teh sledimo Trstenjakovi (1992) delitvi na **avtostereotipe** (predstave o skupini, ki ji pripadamo) in **heterostereotipe** (predstave o skupini, ki ji ne pripadamo). Za prve Stanonik (2017: 238; po Trstenjaku) navaja primer Kranjcev, ki so zase prepričani, da so »zelo značajni, premočrtni, neuklonljive osebnosti«; za heterostereotipe pa predstavijo pripadnikov drugih slovenskih pokrajin o Kranjcih, da so »nedostopni, trdi in hladni«. Stereotip je opisal Trstenjak (1992) kot običajen pojav človeške kritičnosti do drugih in drugačnih ter odraz nesamokritičnosti, ki kot psihološki pojav zahteva distanciranje in kritično opazovanje.

Jezikoslovne, etnolingvistične in etnološke raziskave izrazov, s katerimi se posredno ali neposredno izražata odklanjanje in kritičnost, niso pogoste, čeprav kažejo na jezikovno izvirnost in pomensko pestrost. Živijo v različnih okoljih in na vseh ravneh: med pripadniki narodov (*makaronarji* 'Italijani', *jodlarji* 'Avstrijci'), med pripadniki pokrajin in krajev (*žabarji*, *močvirniki* 'Ljubljančani'). V našem prispevku se osredinjamo na naključno zbrane kamniške in okoliške zbadljivke, frazeme ter v nenavadnih kontekstih uporabljena imena.

Največ kulturnospecifičnih frazemov, katerih namen je predvsem razlikovanje na osnovi delovne spe-

cializacije pripadnikov izbrane družbene ali regionalne skupine, je ustaljenih dvobesednih samostalniških zvez z izlastnoimenskim pridevnikom, najpogosteje izpeljanko na -ski iz zemljepisnega imena kraja (*Palovče, Tunjice, Tuhinj, Podgorje, Križ, Moravče, Trzin, Ljubljana*). Samostalniško jedro se pomensko pogosto nanaša na gospodarsko dejavnost (*oves, kumara, volna*), žival (*maček, koštrun, psica*) ali predmet (*sekira, srajca*), značilen za določen kraj; sčasoma lahko predstavlja tudi **simbol tega kraja** (*moravški mački, kriška špağa, gojška volna*) in podobno. Kot je zapisano v eni od povedk – »včasih so imele vasi patrone«:

Včasih so imele vasi patrone. To so bili pa vzdevki, s katerimi so se zmerjali. V Nožicah je bil dihur, v Homcu je bila svinja, na Duplici je bil petelin, v Šmarci je bil pa maček. [...]

To je bilo živo tja do petdesetega leta, še kakšno leto pozneje. Potem je pa to nehalo. Drugače je bilo živo ob šte lungah, je bilo to združeno s popivanji, pretepi in zmerjanjem.

(Janez Humar, Kamnik, 2008; Podbrežnik Vukmir, Kotnik 2009: 286–287)

Tudi M. Klobčar (2016: 217) o tem:

Križ je imu špağa, Podgorje lečo, Moste kuzlo, Trzin skirco, Mengeš backa, Tunjice kumaro.

Pomena teh zvez danes brez poznavanja ozadja oziroma nastanka zveze, ki ima zaradi pomenske ne-prozornosti značaj frazema, ne moremo več razbrati:

- *breški ovsarji* – Oves od vseh žit, ki jih poznamo, lahko uspeva daleč na severu in najvišje v gorah, zato je bil priljubljen tudi pri kmetih na Brezjah nad Kamnikom.
- *tunške kumare* (knj. *tunjiške kumare*) – Frazem se nanaša na Tunjice pri Kamniku. M. Klobčar (2016: 217) navaja razlog za poimenovanje: »Nekatere Tunjičanke so še nekaj let po drugi svetovni vojni v koših nosile na kamniški trg pol metra dolge »mamuške« kumare, ki so v Tunjicah zaradi ilovice zelo dobro uspevale.« Sicer se je v rečenici *Tunčan je kumare na gater*¹⁵ žagal ohranilo tudi pretiravanje, ki podkrepi navedbe o velikosti pridelka.
- *grabenski pikolajevci* – Izraz *pikolajevci* je bil v kovinarski obrti rezerviran za izdelovalce žebeljev. V kamniškem predmestju Graben so to delo opravljali priseljenci z rovtarskega področja, ki jih »purgarsko« mesto dolgo ni sprejelo za svoje. Ulica ob *Žajspohu* (tj. ime potoka, ki je bil uporabljen za obrtno dejavnost in speljan iz Bistrice) se še danes imenuje *Žebljarska*.
- *bistriški jegvarji* (knj. *bistriški oglarji*) – V Kamniški Bistrici (Kopišča) so bili kot oglarji angažirani predvsem priseljenci s Tolminskega (s priimki Urh, Torkar, Uršič), ki so živeli na področju cesarske smodnišnice (*Barutane*), a se dejavnost ni ohranila, zamrlo pa je tudi poimenovanje, ki ga pomnijo le redki.¹⁶

Razlikovanja med vasmi in mestnimi ter primernimi deli pa niso bila vezana zgolj na predmetnost, temveč

tudi na **zbadanje in kritiko** na osnovi stereotipov, povezanih z zavračanjem drugačnega – na videz boljšega (*ljubljske srajce*) ali slabšega (*palovška akademija*). Najbolj žaljivi so zagotovo pripisi človeških osebnosti njih značilnosti (neumnost, skopuštvu, pretepaštvu):

- *palovška univerza* – Podobno kot po drugih krajih Slovenije se je zbadljivka na račun neukosti in nešolanosti prebivalcev drugega kraja (Butale, Duplek, Horjul) na Kamniškem uveljavila za Palovče. Od tod izraz *palovška univerza*. To oznako podkrepi tudi rečenica o Palovčanu, ki je bil tako neumen, da je *kisu mlek u kuzuc skvadov* (knj. *kislo mleko skladal v kozolec*).

Poleg prebivalstva od mesta oddaljenih Palovč so bili posebne obravnave deležni tudi Tuhinjci in Podgorci. Za slednje se je na Kamniško prenesel stereotip, ki v osrednji Sloveniji velja za Gorenjce, in sicer *ohrnost*¹⁷ 'skopuštvu': *Tako je ohrn, da ti še noža ne da, da bi se zabodel*. Taka stereotipna oznaka Gorenjcev, ki se na Kamniškem usmerja na Podgorce, je najverjetneje¹⁸ povezana s pozno poselitvijo tega predela, v katerega naj bi v obdobju prvega poljedelstva pripeljali obdelovanja zemlje željne priseljence. Vas je bila umaknjena na rob, da se je pozidalo čim manj rodovitne zemlje, zato je razpotegnjena. Med Kamničani je slišati tudi primeru: *dolg kot Podgorje*.

Še več negativne pozornosti je bilo deležno razmerje med Kamničani in okoličani ter Tuhinjci. Socialno šibka Tuhinjska dolina se je po drugi svetovni vojni spremenila, mnogi Tuhinjci so ob novi družbeni ureditvi prevzeli politične funkcije, v samem Tuhinju pa je zrasla *Mala Rusija* 'drugo ime za Zgornji Tuhinj', kjer so bili »navdušeni nad novim sistemom« (Klobčar 2016: 219). Na Cankarjevi ulici v Kamniku se je po odhodu Nemcev, ki so zgradili stanovanjsko sosesko, med Kamničani imenovano *Neue Heimat*, naselili tuhinjski funkcionarji. Tako so Kamničani vilo Mlino poimenovali kar *tuhinjsko ministrstvo*.¹⁹ Nezaupljivost in omalovaževanje je razvidno tudi iz zbadljivih rečenic: *iz Tuhinja še veter ni dober ter Zelenega psa in dobrega Tuhinjca še ni noben videl*. Slednja se pojavlja tudi v drugih slovenskih narečjih, seveda za druge skupine (*Dobrega Štajerca pa zelenega psa najdi, Dnevnik, 1997*) ali politike (*Prej bi lahko srečal zelenega psa kot pa dobrega in poštenega politika, Hopla, 2006*).

Manj lokalno specifične so oznake nekoliko bolj oddaljenih krajev, saj so splošno razširjene po osrednjeslovenskem prostoru:

- *ljubljske srajce* 'Ljubljančani' – Kebrov (2011) frazeološki slovar povezuje nastanek izraza s člani ljubljanskega nemškega telovadnega društva – turnarji, ki so v nasprotju s tedanjimi navadami na izletih po okolici Ljubljane slačili srajce in se sončili. Frazem je zapisan tudi v Kebrovem slovarju frazemov (2011), najdemo ga tudi pogosto zastopanega

17 Snov v spletni izdaji *Slovenskega etimološkega slovarja* (2015) izraz povezuje z obliko vuher v pomenu 'korist, dobiček, obresti', ki jo najdemo že pri protestantih, npr. pri Megiserju (1592), prevzeta pa je iz nemščine in blizu današnjemu izrazu *Wucher* 'oderuštvu': <<https://fran.si/193/marko-snoj-slovenski-etimoloski-slovar/4289601/hrn?View=1&Query=ohrn>>.

18 Ustna informacija Marjanca Klobčar.

19 Ustna informacija Miha Babnika.

15 Izraz *gatr* je po SSKJ (1970) 'stroj za žaganje hlodov v deske', jarmenik.

16 Ustna informacija Miha Babnika.

v korpusu Gigafida, npr. *dokazano, da ljubljanske srajce ne prenesejo štajerskega vina* (Mladina, 1998).

- *trzinske skirce*²⁰ (knj. *sekirice*) 'Trzinci' – Poimenovanje je nastalo zaradi izkopane sekire ob cesti Ljubljana–Celje, po kateri so svoj zbadljivi opis dobili bojeviti Trzinci, nekoč tudi zmagovalci nad Turki. V gradivu se pojavlja redkeje kot frazem *ljublanske srajce*, in sicer zgolj kot krajevna posebnost oziroma etnološki ali arheološki artefakt, ne več kot nadomestno ime za prebivalce Trzina.

Opisani izrazi so v govoru uporabljeni navadno z namenom povečevanja razlik in utrjevanja lastne nadrejene pozicije skozi lastno perspektivo.

Sklep

Razumevanje kulturnospecifičnih jezikovnih prvin v lokalnih govorih je v veliki meri odvisno od poznavanja zgodovinskih, kulturnih, zemljepisnih in jezikovnih dejavnikov, ki jih skupnost ohranja v svojem kolektivnem spominu. Že grob pregled lastnih imen, frazemov, frazemov z (iz)lastnoimenskimi sestavinami in zbadljivk v govorici Kamnika in okolice je pokazal, da so frazemi, razen redkih lokalnih (*oblečen si kot Nagrotova Franca; biti sit nekoga kot surovega boba*), bolj univerzalni in značilni za širši, tudi osrednjeslovenski jezikovni prostor. Večja kulturna specifičnost kamniškega govora je bila ugotovljena pri hišnih in osebnih imenih, pa tudi ženskih imenih, ki so preoblikovana zaradi govorjenja na fanta. Še zlasti pa se lokalni značaj izkazuje ob zbadljivkah, ki so rezultat stereotipnih prepričanj, pogosto dediščine preteklih obdobj.

Če pripadnost gorenjskemu narečnemu prostoru kamniški govor umešča v eno od skupin gorenjske narečne skupine, ki je v slovenskem narečjeslovju razmeroma podrobno opisana, pa je bogati skupini lastnih imen na Kamniškem namenjene premalo pozornosti. Ta imajo v jeziku skupnosti posebno vlogo, saj s poimenovanjem posameznega, v nasprotju z drugimi, splošnimi oz. občnimi poimenovanji, poudarjamo izjemnost ali enkratnost ljudi, geografskih in stvarnih pojavov.

Ob vstopu Republike Slovenije v Evropsko unijo se je začelo tudi projektno spodbujati evidentiranje imen kot nesnovne dediščine. Leta 2008 je bila sprejeta *Konvencija o varovanju nesnovne kulturne dediščine*,²¹ ki je spodbudila živahne dejavnosti, leto 2020 pa obeta uvrstitev in vpis naborov hišnih imen na seznam slovenske nesnovne dediščine. Slovenske organizacije na avstrijskem Koroškem ter Razvojna agencija Zgornje Gorenjske so začele že v prvem desetletju 21. stoletja zbirati in popisovati hišna in ledinska imena. Obiskovalci gorenjskih mest in vasi tako lahko ob sodobnih poštnih tablicah na hišah zasledijo tudi zapise hišnih oziroma domačih imen (Klinar idr. 2012, Klinar 2013), v zadnjem obdobju so bila popisana imena v trzinski in komendski občini.

Na Koroškem so s projektom FLU-LED prvič dobili možnost javnega evidentiranja zapisa ledinskih imen, ki so bila leta 2010 sprejeta tudi na Unescov seznam nesnovne kulturne dediščine (Piko-Rustia 2010). S popisom se je izkazalo, da je imenska dediščina na Koroškem izredno bogata, nemška ledinska imena pa so v primerjavi s slovenskimi redka in pogosto zgolj uradna.

Raziskovanje lastnih imen na Kamniškem je še v povojih (Balantič 2013; Pollak 2018); opisov gorskih poti in zaselkov je zlasti zaradi orientacijskih potreb več v gorniški literaturi (Malešič 2014, 2018), vendar pa bi bilo treba po zgledu gorenjskih občin popisati tudi hišna in ledinska imena. Očitno izginjanje imen v pozabo bi moralo spodbuditi sistematično obravnavo tudi s perspektive kulturne in jezikovne specifičnosti kamniškega področja glede na splošnoslovenske jezikovne značilnosti, ki jih predstavlja knjižni govor. Pričujoči prispevek je bil napisan tudi z namenom, da zbiranje lastnoimenske nesnovne dediščine v kamniški občini spodbudi oziroma premakne z mrtve točke.

Literatura

Barbara BALANTIČ, 2013: *Krajevna imena v občini Kamnik*: diplomsko delo. Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani.

Dmitrij DOBROVOL'SKIJ, Elisabeth PIIRAINEN, 2005: *Figurative language: Cross-cultural and cross-linguistic perspectives*. Amsterdam: Elsevier.

Helena DOBROVOLJIC, 2009: Gorenjsko narečje in njegova vzhodna različica v zgodbah iz Kamnika in njegove okolice. V: *Čuden prečudež: folklorne in druge pripovedi iz Kamnika in okolice*. Ur. Breda Podbrežnik Vukmir, Irena Kotnik. Celje: Celjska Mohorjeva družba.

– – 2013: Govorjenje na fanta v gorenjščini. *Jezikovna svetovalnica*, <https://svetovalnica.zrc-sazu.si/topic/1006/govorjenje-na-fanta-v-gorenjscini>, dostop 21. 12. 2019.

FRAN, <http://www.fran.si/>.

Korpus GIGAFIDA, <http://www.gigafida.net/>.

Nataša JAKOP, 2012: Normativni vidik apelativizacije v frazeologiji – anomalija ali jezikovna igra? V: *Učene zapiski Tavričeskogo nacionalnega univerzitetnega imeni V. I. Vernadskogo*, Serija Filologija, Socialne komunikacije, 25. 50–56.

Franc JAKOPIN, Tomo KOROŠEC, Tine LOGAR, Jakob RIGLER, Roman SAVNIK, Stane SUHADOLNIK, 1985: *Slovenska krajevna imena*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Janez KEBER, 2011: *Slovar slovenskih frazemov*. Ljubljana: Založba ZRC.

Klemen KLINAR, 2013: Projekti zbiranja hišnih in ledinskih imen na Gorenjskem. V: *Jezikoslovni zapiski*, 19, 2. 255–266.

Klemen KLINAR, Jožica ŠKOFIC, Matej ŠEKLI, Martina PIKO-RUSTIA, 2012: *Metode zbiranja hišnih in ledinskih imen: projekt FLU-LED v okviru Operativnega programa Slovenija – Avstrija 2007–2013*. Jesenice: Gornjesavski muzej.

Marija KLOBČAR, 2016: *Na poti v Kamnik*. Ljubljana: Založba ZRC.

France MALEŠIČ, 2014: Skoraj vsak greben ali gora ima posebno ime. V: *Kamniški zbornik* 22. 219–229.

– – 2018: Kdor išče, ta najde: imena, izrazi, dejanja in dogajanja. V: *Triglav* 240. Ljubljana: Založba ZRC. 301–317.

Matej METERC, 2017: *Paremiološki optimum: najbolj poznani in pogosti pregovori ter sorodne paremije v slovenščini*. Ljubljana: Založba ZRC.

Christiane NORD, 1997: A Functional Typology of Translation. V: *Text Typology and Translation*. Ur. Anna Trosborg. John Benjamins Publishing Company. 45–52.

Martina PIKO-RUSTIA, 2010: Slovenska ledinska in hišna imena v Unescovem seznamu nesnovne dediščine v Avstriji. V: *Traditiones*. 213–226.

Breda PODBREŽNIK VUKMIR, Irena KOTNIK, 2009: *Čuden prečudež: folklorne in druge pripovedi iz Kamnika in okolice*. Celje: Celjska Mohorjeva družba.

20 Pojasnila na spletni strani župnije Trzin: <<http://www.zupnija-trzin.rkc.si/zgodovina-zupnije-trzin/>>.

21 Konvencija 2008 = Konvencija o varovanju nesnovne kulturne dediščine, *Uradni list RS* 1/2008 <<http://www.uradni-list.si>>.

Bojan POLLAK, 2018: *Krajevna imena na Veliki planini*. Kamnik : [samozal.].

Vera SMOLE, 2018: Osebna lastna imena v slovenskih narečnih frazemih. V: *Iminjata i frazeologijata = Imena i frazeologija*. Aneta Dučevska in Biljana Mirčevska-Boševa, (ur.). Skopje: Filozofski fakultet „Blaže Koneski“. 421–441.

SSKJ gl. Fran.

Marija STANONIK, 2017: *Etnolingvistika po slovensko*. Ljubljana: Založba ZRC.

Anton TRSTENJAK, 1992: *Misli o slovenskem človeku*. Ljubljana: Mihelač.

Alenka VRBINC, Marjeta VRBINC, 2019: Prepletenost kulture in jezika na zgledih angleških in slovenskih izlastnoimenskih frazemov. V: *Slavistična revija*, 67, 1. 69–85.

Peter WEISS, 1998: *Slovar govorov Zadrečke doline: med Gornjim Gradom in Nazarjami*. Poskusni zvezek (A–H). Ljubljana: Založba ZRC.

Križnikov pravljčni festival kot primer dobre prakse ohranjanja kulturne dediščine s partnerskim povezovanjem

Prispevek predstavlja nastanek Križnikovega pravljčnega festivala v Motniku, s katerim kamniška knjižnica skupaj z društvi iz Motnika ter nekaterimi posamezniki ohranja pravljčno dediščino, ki jo je zapisal in zbral Gašper Križnik. Ker so njegove zbrane pravljice neobjavljene, so organizatorji s festivalom spodbudili zanimanje zanje. Prispevek prikazuje izhodišča, na katerih je bil zasnovan festival: to so potrebe okolja, partnerstva in ohranjanje nesnovne kulturne dediščine.

Ključne besede: Gašper Križnik, festival, pravljice, nesnovna kultura dediščina, potrebe okolja, partnerstva

The article presents the emergence of Križnik's Fairy-tale Festival in Motnik, with the help of which the Kamnik Library, together with associations from Motnik and a few individuals, preserved the fairy-tale heritage that was written and collected by Gašper Križnik. Since his collected fairy-tales remain unpublished, the festival's organizers have boosted the interest in them. The article presents the festival's primary foundations: environmental needs, partnerships and the preservation of intangible cultural heritage.

Keywords: Gašper Križnik, festival, fairy-tales, intangible heritage, environmental needs, partnerships

Ob peti obletnici festivala je priznani slovenski etnolog prof. dr. Janez Bogataj zapisal: »Če gledamo zgodovinsko, pet let ne predstavlja veliko. Vendar pa je za festival, kakršen je Križnikov v Motniku, to zelo veliko in predvsem pomembno. V časih, ki so pogosto, žal, zelo neprijazni tudi zlahkim kulturnim prizadevanjem v lokalnih okoljih, je zato že velik uspeh, če se je takemu festivalu, kot je Križnikov, uspelo obdržati kar pet let. Vzrokov za to je več. Na prvem mestu potreba sodobnega človeka po skrivnostnih svetovih in sporočilih pravljic, povedk, legend. Drugič, lokalni ponos na posameznike, v primeru Motnika na Gašperja Križnika, ki so s svojim ljubiteljskim prizadevanjem zapisali in s tem ohranili pogosto brezčasna sporočila in vodila tudi našim sodobnim vsakdanjikom in praznikom. In tretjič, kar me najbolj veseli, da tudi v Motniku vsaj enkrat na leto zapustijo resničnostna poneumljanja prek televizijskih ekranov ter prisluhnejo pravim pravljicam, povedkam in legendam, ki nagovarjajo vsakega, od najmlajših do tistih, ki imajo največjo obveznost prenašanja pravljčnih vsebin. Čestitam organizatorjem in

obiskovalcem tega pomembnega festivala, ki mu želim še nadaljnjih 5, 50, 500, 5000 in še več let.«

Misli dr. Bogataja so podobne zamislil ustanovitelj in organizatorjev festivala, ki se odvija v Motniku in je namenjen ohranjanju dela Gašperja Križnika in ljudskih pravljic. Zato je njegova izjava več kot primeren uvod v članek, v katerem bomo prikazali, kako smo festival načrtovali in zasnovali ter katere cilje smo želeli z njim doseči.

1 Načrtovanje festivala na podlagi potreb lokalnega okolja

V prispevku želim predstaviti Križnikov pravljčni festival in izhodišča, na katerih smo preiščeno snovali vsebino in organizacijo. To so: potrebe okolja, partnerstvo in sodobni pristopi k ohranjanju kulturne dediščine. V sodelovanju z okoljem in različnimi partnerji smo lokalno pobudo strateško, preiščeno in tudi z upravljaljskega vidika ustrezno razvijali.

Tudi na področju kulture lahko z managerskim pristopom razvijamo vsebine, ki so pomembne in zanimive. Zato je pomembno strateško pristopanje. Prvi korak k takšnemu pristopu pa je prepoznavanje potreb okolja. Na področju kulture je to lahko spolzko področje, saj je potrebno loviti ravnotežje med popularnostjo in kakovostjo dogodkov ali umetniškega delovanja. Vendar pa je prav Križnikov pravljčni festival lokalni odgovor na to dilemo, saj s kakovostjo ni težav, prav tako pa tudi ne z vrhunskimi izvajalci, odmevnostjo in zanimanjem. Hkrati je festival odgovor na globalni trend diznjevskega poenostavljanja ljudskih pravljic, stereotipnega predstavljanja in hkrati tudi potvarjanja starodavnega izročila.

Strateško načrtovanje zahteva analizo okolja, ki služi kot izhodišče za opredelitev potreb lokalnega okolja. Pregledali smo kulturne dogodke, ponudbo, organizacije z vidika podajanja kulturne dediščine, zlasti pripovedovalstva, tako v občinskem kot slovenskem okolju. Preverili smo organizacijske in infrastrukturne možnosti v Motniku, kjer naj bi se dogodki odvijali, ter število morebitnih deležnikov, partnerjev, potencialnih ciljnih skupin ... Kot izhodišče pa so nam služile želje in potrebe Motničanov: oživiljanje spomina na življenje in delo Gašperja Križnika. Pri direktorici knjižnice se je oglasil tedanji predsednik Kulturnega društva Motnik Rafko Goltnik s predlogom, da bi skupaj izvedli aktivnosti, s katerimi bi širši javnosti predstavili Križnikovo zbirateljsko delo. Poudaril je pomen Gašperja Križnika in predstavil dotedanja prizadevanja za prepoznavanje njegovega dela. Križnikov pravljčni festival je nastal na pobudo Kulturnega društva Motnik in Krajevne skupnosti Motnik, ki sta v Matični knjižnici Kamnik² prepoznala partnerja za promocijo pravljčne tradicije iz gradiva Motničana Gašperja Križnika, ki ima za slovensko folkloristiko velik pomen.

Knjižnica je pobudo predstavila uveljavljenima pripovedovalkama in sodelavkama knjižnice Ireni Cerar in Ivanki Učakar, s katerima smo začeli razvijati idejo o festivalu v rojstnem kraju Gašperja Križnika in o

1 Profesorica slovenskega jezika, magistra bibliotekarstva, direktorica Knjižnice Franceta Balantiča Kamnik.

2 Knjižnica je imela do leta 2015 ime Matična knjižnica Kamnik, po tem letu se imenuje Knjižnica Franceta Balantiča Kamnik.

Ustanovitelji festivala: Ivanka Učakar, Rafko Goltnik, Irena Cerar, Breda Podbrežnik Vukmir

pripovedovanju njegovih pravljic. Irena Cerar in Ivanka Učakar sta s svojimi pripovedovalskimi izkušnjami odločilno vplivali na vsebino festivala.

Pomembno je bilo tudi dejstvo, da je bilo Križnikovo delo večinoma neobjavljeno in torej širši publiki neznano.

2 Vizija in cilji festivala

Zastavili smo skupno vizijo in specifične cilje. Vizija Križnikovega pravljичnega festivala je, da motniškemu zbiralcu nematerialne dediščine damo vseslovenski pomen, uveljavimo pa tudi pomen ljudske pravljice in povedke ter tradicije živega pripovedovanja. Del vizije je tudi spodbuditi izdajo zbranih Križnikovih zapisov iz Štrekljeve zbirke, ki jo hranijo na Slovenski akademiji znanosti in umetnosti³. Cilji organizacije festivala so naslednji:

- spodbuditi zanimanje za zbrane Križnikove pravljice in povedke;
- uveljaviti kulturno in turistično ponudbo Motnika in podeželja;
- povezati lokalne in slovenske pripovedovalce;
- povezati del kamniškega podeželja s slovensko aktualno kulturo na področju zbiranja ter oživiljanja pravljичne dediščine;
- organizirati dogodke, prireditve in turistično ponudbo za kamniško in slovensko javnost;
- na podeželje pripeljati dogodke in ustvarjalce, ki so doslej nastopali le v urbanem okolju.

Za vsak cilj smo določili konkretne aktivnosti in odgovornosti. Realizacijo ciljev smo organizatorji preverjali na evalvacijskih sestankih, kjer smo določali merljive cilje in si izmenjali mnenja tudi o nemerljivih ciljih. Hkrati smo opredelili možnosti izboljšav tako na vsebinskem kot organizacijskem področju.

Pomemben del načrtovanja so finančna sredstva, ki smo jih pridobivali na razpisih na občinski in državni ravni, vključili pa smo se tudi v projekte drugih izvajalcev, tako smo z vsebino pravljic na določeno temo podprli na primer vsebine gozdne biodiverzite ali medkulturne vsebine in s tem pridobili dodatna sredstva. Upoštevati pa je treba tudi prostovoljno in finančno neopredeljeno delo Motničanov, ki so zavzeto omogočili, da je bil prireditveni prostor pripravljen, opremljen s primerno infrastrukturo in tudi varen. Sistematično smo upravljali tudi stike z javnostjo in skrbeli za medijsko pokritost dogodka, kar je pomembno vplivalo na prepoznavnost festivala tudi izven kamniških meja.

S tem želimo poudariti, da se načrtovanja in organizacije festivala nismo lotili zgolj zanesenjaško, pač pa premišljeno in strokovno. Glede na število obiskovalcev, udeležencev, medijske in tudi osebne odzive lahko trdimo, da je festival uspešen, da smo oblikovali ustrezen brand ali znamko, ki je prepoznavna izven občinskih meja.

Vizijo in cilje smo lahko oblikovali, saj smo bili v kamniški knjižnici že kar nekaj let na različne načine povezani z ohranjanjem pravljичne dediščine. Kamniško okolje ima namreč bogato dediščino. Na ta dejstva smo se na naslonili, ko smo analizirali okolje in tako izluščili naslednje posebnosti: da že obstajajo pri-

³ V letu 2020 bo izšla knjiga z zbranimi pravljicami v sozaložništvu Knjižnice Franceta Balantiča Kamnik in ZRC SAZU.

zadevanja za ohranjanje pravljíčne kulturne dediščine, da je kamniško okolje bogato s slovstveno folkloristiko in da se v Motniku zavedajo pomena dela in zapuščine Gašperja Križnika.

2.1 Kamniško okolje – bogastvo slovstvene folkloristike

Do leta 2012, ko smo organizirali prvi festival, smo lahko zabeležili že kar nekaj aktivnosti pri ohranjanju in oživljanju pravljíčne dediščine.

V kamniškem okolju je kar nekaj ljudi, ki so z zbiranjem gradiva pomembno prispevali k ohranjanju slovenske slovstvene folkloristike. Najpomembnejši je Motničan Gašper Križnik.

Rodil se je leta 1848 v Motniku, kjer je leta 1904 tudi umrl. Zbral je folklorno pripovedništvo iz Motnika in okolice. Njegovo gradivo je shranjeno v Štrekljevi zapuščini na Inštitutu za slovensko narodopisje ZRC SAZU. Zbral je nad 230 enot pravljíc in povedk ter veliko drugega gradiva. Leta 1874 je s psevdonimom Podšavniški izdal *Slovenske pripovedke iz Motnika*. Križnikovi pripovedovalci so bili ljudje iz Motnika in okolice, iz 12-ih krajev, to so bili vaščani, vaški delavci, obrtniki, zlasti čevljarji in usnarji, vojaki in celo zaporniki, nekateri pa so mu pravljíce tudi zapisovali. Brez pretiravanja lahko trdimo, da je njegova dediščina izjemna nesnovna dediščina Motnika in okolice, saj po obsegu in vsebini ni nikjer primerljivega gradiva. Za časa svojega življenja mu je uspelo bolj malo objaviti, nekatere njegove pravljíce pa so vendarle našle pot v različne izdaje. Večina njegovega dela je še neobjavljena.

Domačini so nanj zelo ponosni, svojega sokrajana so cenili. Njegovemu spominu so se oddolžili s postavitvijo doprsnega kipa v parku Pod lipami, z organizacijo mednarodnega simpozija o Križniku in njegovem času leta 2004, leta 2008 pa je izšel zbornik *Gašper Križnik (1848–1904) in njegov čas* z razpravami s simpozija. Na simpoziju so s svojimi prispevki sodelovale tudi sodelavke knjižnice Jana Uršič in Andreja Štorman z bibliografijo in Breda Podbrežnik Vukmir s predstavitvijo svojega zbirateljskega dela pravljíc in povedk na kamniškem območju. Bibliografija je natančno zbran popis vsega Križnikovega dela in zato temeljno orodje za vse raziskave te teme.

Omeniti moramo tudi Franceta Steleta. France Stele se je rodil v Tunjicah pri Kamniku leta 1886. Bil je akademik in po njem se imenuje umetnostnozgodovinski inštitut na ZRC SAZU. France Stele je najbrž že pred letom 1903 začel zapisovati slovstveno folkloro: pesmi in povedke. Objavil je članka *Izročilo Tomaža Steleta: Narodno blago iz Tunjic pri Kamniku* (1939) in *Ljudsko izročilo iz Tunjic in iz kamniške okolice: Spominu Borisa Orla* (1963). Leta 2013 je Matična knjižnica Kamnik s sodelavci (dr. Marija Stanonik, Ivanka Učakar, Barbara Klanšek in Matej Stele) izdala knjigo teh povedk in pravljíc, ki smo ji dali naslov *Zlati hrib: Pravljíce in povedke iz Tunjic in okolice*. Polovica besedil v knjigi je bila objavljena prvič, saj smo jih prepisali iz Steletovih neobjavljenih rokopisov v dveh beležnicah, ki jih hrani knjižnica Umetnostnozgodovinskega inštituta dr. Franceta Steleta ZRC SAZU.

Za ohranjanje pripovednega izročila je zaslužen tudi Tone Cevc, etnolog in profesor, ki je preučeval zlasti pastirsko duhovno kulturo in stavbarstvo. V letih 1994–1998 je bil tudi predstojnik Inštituta za slovensko narodopisje ZRC SAZU. Za naše okolje je pomembno delo *Velika planina: življenje, delo in izročilo pastirjev* (1972, dopolnjeni izdaji 1987, 1993)⁴, v katerem so objavljeni tudi nekateri njegovi zapisi pravljíc in povedk. Folklorno slovstvo izpod vznožja Kamniških planin je zbral in raziskoval v 70. letih 20. stoletja. Še posebej se je pripovedim posvetil v člankih o pripovednem izročilu o gamsih z zlatimi parklji iz Kamniških Alp, v člankih *Pripovedno izročilo iz Kamniškega kota* in *Nekaj povedk iz Grintovcev*.

Kamniške pravljíce so bile prvič objavljene v knjigi *Veronika z Malega gradu*. Knjiga je izšla prvič leta 1999, drugič v razširjeni in dopolnjeni izdaji leta 2009, prvič ob 50-letnici knjižnice Kamnik in drugič ob naslednji okrogli obletnici. Tekste smo zbrale in uredile s strokovno pomočjo dr. Toneta Cevca sodelavke Matične knjižnice Kamnik: Maja Šinkovec Rajh, Andreja Štorman in Breda Podbrežnik Vukmir. Potrebno je omeniti še knjigo *Čuden prečudež: Folklorne in druge pripovedi iz Kamnika in okolice*, ki je izšla leta 2009. Avtorici Breda Podbrežnik Vukmir in Irena Kotnik sta s terenskim delom zbrali približno 500 besedil, ki jih je pripovedovalo kar 80 pripovedovalcev od Motnika do Podgorja, od Tunjic do Šmarce, nekaj pa so jih prispevali tudi drugi zbiralci (France Malešič, Vlado Motnikar, Milena Glušič, Sabina Zore), knjigo sta tudi uredili.

Leta 2015 je izšla knjiga *Kamniške pravljíčne poti* avtorice Irene Cerar, s katero kamniška knjižnica sodeluje že od leta 2010, ko smo zasnovali družinska pravljíčna potepanja s pripovedovanjem pravljíc po kamniški in komendski okolici. Cerarjeva je tudi avtorica dveh uspešnih družinskih izletniških vodnikov. Namen *Kamniških pravljíčnih poti* je spoznavanje lokalnih folklornih pravljíc, naravne in kulturne dediščine, krajev, narave in drugih lokalnih posebnosti z vodenimi družinskimi izleti in pripovedovanjem pravljíc.

Zanimive folklorne povedi lahko najdemo še v knjigi *Tunjice* avtorja Toneta Palčiča (1995), iz Tunjic je doma tudi Ivan Nograšek, ki takšne tekste objavlja v *Tunškem glasu*, tudi v *Kamniškem zborniku*. Področje Črne in Velike planine raziskuje Vilko Rifel, ki objavlja v *Kamniškem zborniku*, je pa tudi avtor treh knjig, naj posebej opozorimo na knjigo *Velika planina v odsevu časa* (2010). Z vidika spomina na gorske nesreče je folklorno slovstvo raziskoval tudi France Malešič. Med dobre pripovedovalce lahko prištejemo tudi Motničana pokojnega Jožeta Semprimožnika in Jožeta Keršiča. Morda je prav Križnikov pravljíčni festival spodbudil oblikovanje dobrih pripovedovalcev iz Kamnika in okolice, to so poleg že uveljavljenega dueta Vroča župa (Rok Kosec in Goran Završnik) še Anže Slana, Matic Maček in Ljuba Lajmiš. Za pripovedovalske dogodke pa se zanima tudi Društvo sveti Jakob, saj skupaj z njim že nekaj let pripravljamo dobro obiskane pripovedovalske večere, in nekatera druga lokalna kulturna društva.

4 Povzeto po spletni strani Kamniško-komendski biografski leksikon: <http://www.leksikon.si/Oseba/OsebaId/57>.

Irena Cerar pripoveduje na motniškem gradu, 2014. (Foto: Luka Dakskobler)

Ivanka Učakar pripoveduje polni dvorani odraslih poslušalcev, Motnik 2017. (Foto: Luka Dakskobler)

2.2 Motnik in spomin na Gašperja Križnika

Glede na bogato pravljичno dediščino in preteklo delo ter predvsem glede na lokalne pobude je bila odločitev za nadaljnje obujanje spomina na Gašperja Križnika zasnovana na trdnih temeljih. Zato smo se odločili, da festival poteka v Motniku, Križnikovem rojstnem kraju, in da se pripovedujejo predvsem Križnikove pravljice. Lokalnemu okolju smo dali poudarek tudi tako, da so se na festivalskem dogajanju predstavljala domača društva, se aktivno vključila v organizacijo in programsko načrtovanje in da za zadnji večer vedno pripravimo večer z domačini. Tu se predstavljajo še ti isti redki posamezniki, ki še pomnijo pravljice, povedke ali druge zgodbe iz lokalnega okolja, ki jih znajo povedati, tudi v narečju, in tako krepijo krajevno identiteto. Na tem večeru so gostovali tudi lokalni pripovedovalci iz drugih krajev (na primer iz Zgornje Savinjske doline). Reden gost je odlični pripovedovalec Jože Keršič, ki je ohranil spomin na izročilo o meninskih vilah in povedal pravljice, ki še niso bile zapisane. V festivalskih dneh ves kraj živi z dogajanjem, sprejme veliko število obiskovalcev, poskrbljeno pa je tudi za žejo in lakoto, največkrat z lokalnimi dobrotami.

Povezanost z lokalnim okoljem je temeljnega pomena za festival in najbrž tudi ključ do uspeha. To posebnost lahko upravičeno predstavljamo kot primer dobre prakse sodelovanja javnega zavoda in lokalnega okolja, poleg tega pa je sodelovanje tudi medresorsko, saj kultura z roko v roki z deležniki s področja turizma, šol in krajevne skupnosti združi moči pri organizaciji festivalskih dogodkov. V zadnjem času pa se odločamo tudi za pripovedovanje pravljič iz evropske zakladnice, saj je število Križnikovih pravljič omejeno.

Motniška skupina Me4 v parku Pod lipami pripravi igre in aktivnosti za vso družino. (Foto: Luka Dakskobler)

3 Partnerstva

Naslednje izhodišče pri snovanju in organizaciji festivala so bila partnerstva. V kulturnem managementu je to pomembno področje, še zlasti, če se vsebina nanaša na različne ciljne skupine in če je namen organizacije povezovanje različnih področij. Vključevanja različnih ciljnih skupin ter predstavitev kulturne dediščine na strokoven in inovativen način smo se lotili s povezovanjem. Povezujemo se krajevno, medobčinsko, medresorsko in tudi z različnimi zavodi. Partnerstva se menjavajo, stalnica je partnerstvo med knjižnico in Motnikom ter posamezniki, ki so bili ali so snovalci programa. To sta bili Ivanka Učakar in Irena Cerar, zdaj je zunanja sodelavka Marta Grkman, knjižničarka na OŠ Toma Brejca, s strani knjižnice pa pri programu sodelujeta Milena Glušič in Mateja Keber.

Že pri upoštevanju potreb lokalnega okolja smo navedli, da se lokalno okolje navadno predstavlja s svojimi dejavnostmi, ki imajo tudi podjetniške razsežnosti, saj ob festivalskih pripovedovalskih dogodkih pripravimo sejem domače hrane, pridelkov okoliških kmetij in predstavitev projekta Okusi Kamnika. Pri tem projektu so poleg Irene Cerar, Ivanke Učakar, Knjižnice Franca Balantiča Kamnik in Kulturnega društva Motnik s predsednikom Rafkom Goltnikom sodelovali še Krajevna skupnost Motnik ter Turistično društvo Motnik s predsednikom Marjanom Semprimožnikom in še druga krajevna društva, Zavod za turizem, šport in kulturo Kamnik, Društvo podeželskih žena Tuhinjske doline, Gimnazija in srednja šola Rudolfa Maistra Kamnik, Osnovna šola Šmartno v Tuhinju, Osnovna šola Marije Vere, Občina Kamnik, ki je festival tudi finančno podprla z razpisnimi sredstvi, vendar je pri tem festivalu

več prostovoljnega dela in dobre volje kot denarja. Sodelovanje sega tudi čez občinske meje, saj sodeluje tudi Občina Vransko z Zavodom za kulturo, turizem in šport Vransko.

V Motniku se je oblikovala tudi skupina Me4, to so Nina Semprimožnik, Špela Regulj, Vera Piskar in Petra Zupančič, domačinke, ki prirejajo pravljичne ure, pripovedovanja ter različne ustvarjalne ali doživljajske delavnice za otroke. Skupina je nepogrešljiv del programa, ki napolni vsaj eno festivalsko popoldne z vsebinami izven zidov v naravi in prav tako povezuje različne partnerje z namenom, da se dogajanje razširi v celodnevno doživetje. Ker poteka festival v majhnem kraju, je že v samo pripravo vključenih precejšnje število prebivalcev, ki pri pripravah sodelujejo kot člani lokalnih društev in ustanov (npr. Turistično društvo Motnik, Kulturno društvo Motnik, člani knjižnice, šolarji itd.) in kasneje tudi kot udeleženci.

Festival je namenjen različnim ciljnim skupinam. Dvodnevni festival vključuje dejavnosti za predšolske otroke, osnovnošolce, družine, odrasle ter pedagoške in turistične delavce. Približno 11 do 15 dogodkov privabi okrog 1500 obiskovalcev v vas, ki je bila včasih trg in ima močno kulturno identiteto. Ta izhaja tudi iz spomina na nekdanjega čevljarja Gašperja Križnika – ki je rajši zapisoval pravljice, šege, imena in pregovore kot čevljaril.

4 Pravljice in povedke so pomemben del naše kulturne dediščine

Naslednji strateški vidik organizacije Križnikovega pravljničnega festivala je ohranjanje pravljnične dediščine. Da so pravljice pomembne, dokazujejo mnoge zbirke in izdaje, med drugim na primer zbirka *Zlata ptica*, ki izhaja že več kot 60 let, ali pa Bolharjeve *Slovenske narodne pravljice*, ki so od leta 1952 doživele petnajst ponatisov. Seveda so knjižne izdaje slovenske pravljnične dediščine lahko nastale na temelju zbirateljskega dela, ki je potekalo v 19. stoletju, tudi na pobudo Karla Štreklja. Njegovo zbirko zapisov različnih zbiralcev hranijo na Narodopisnem inštitutu ZRC SAZU. V njej so tudi Križnikovi zapisi, ki so nam služili kot gradivo za festival.

Ustno prenašanje pravljic, povedk in drugih besedil, ki so zdaj del slovstvene folklorne, je bilo tako kulturna kot socialna dejavnost, saj so si ljudje zgodbe delili v skupnih trenutkih, zlasti v predpismeni dobi. Zbirateljski naporji so bili značilni za 19. stoletje in so bili povezani predvsem z narodnoprredno idejo. Križnikovo gradivo pa je pomembno tudi z vidika naslednjih misli, ki jih je zapisal Milko Matičetov: »K pravljicam, povedkam, legendam in kar je še drugih kratkih proznih vrst, Slovenci že skoraj poldruho stoletje vneto pritikamo prilastek ´narodne´, ki ga v zadnjih desetletjih učinkovito spodriva prilastek ´ljudske´. Vendar s tem že poldruho stoletje slepimo sami sebe in druge. /.../ Morda skoraj devetindevetdeset odstotkov tega, kar se je štelo za ´narodno´ ali ´ljudsko´, zasluži ta prilastek samo polovično, po vsebinski strani. Druga polovica – oblika – namreč ni in ne more biti ljudska, če jo je za pisalno mizo skoval vsakokratni učen obnavitelj ljudske fabule. Naj je bil ta obnavitelj bogenšperški graščak Valvasor, duhovni gospod Ravnikar s Poženka, politični emigrant Korytko, pisatelj Jurčič, založnik Ga-

bršček, učitelj Möderndorfer, sodnik Šašel ali kdorkoli, ki si je prizadeval zvesto podati ljudsko snov, njegovo besedilo lahko štejemo za ljudsko samo do polovice. Doslej je bilo objavljenih prav malo resnično ljudskih slovenskih tekstov v prozi, ljudskih hkrati po vsebini in obliki. In še ti se skrivajo v glavnem po znanstvenih zbornikih doma in na tujem.« (1973: 9) Križnikovi zapisi so namreč ljudski tako po obliki in vsebini, saj jih je neposredno zapisoval od različnih pripovedovalcev in zdi se, da je v pripovedi malo posegal. Zato smemo njegovo delo in tudi pravljice, ki so se pripovedovale na festivalu, ocenjevati – glede na besede Milka Matičetova – kot ljudske zaradi minimalnih posegov v besedilo, kar je dodaten argument, da se je potrebno truditi za ohranjanje Križnikove dediščine.

Posebne pozornosti je deležno pripovedovanje pravljic. Temu se ni potrebno čuditi, saj so bile zgodbe že od nekdaj povezovalna nit nekdanjih skupnosti, tako je tudi danes. Pripovedovanje je bilo dogodek, ki je povezal vsebino, pripovedovalca in poslušalce. Umetnost ljudskih pravljic je prav v pripovedovanju, saj niso bile namenjene zapisovanju in branju; pripovedovanje pa sestavljajo trije deli: zgodba, pripovedovalec in občinstvo, pri čemer naj bi bilo pomembno, da je pripovedovalec nadarjen in da se odziva na prisotnost občinstva, njegovo zanimanje, odobravanje in odzive (O Duilearga 1999: 160).

Kot pravi Špela Frlic, so pravljice v spominu pripovedovalcev živele na način, ki je bil značilen za primarno ustno kulturo, pa čeprav je bil pripovedovalec že vzgojen v pisni kulturi (2016: 40). Navaja tudi, da sta bili pravljica in povedka v različnih skupnostih pripovedovani v različnih časih in kontekstih, da se je povedka zaradi svoje manj zahtevne oblike v ustnem prenosu ohranila do danes, pravljica pa je zahtevala poseben, ritualiziran kontekst, poleg tega je tudi vsebinsko kompleksna pripovedna struktura (2016: 38).

Festivalska dogajanja so pestra. Čupakabra v Motniku, 2018. (Foto: Luka Dakskobler)

Jože Keršič na večeru pripovedovanja domačinov, 2018 (Foto: Luka Dakskobler)

Pripovedovalstvo doživlja v zadnjih desetletjih renesanso in marsikje po svetu so vzniknili festivali, šole, dogodki in druge vsebine, povezane s pripovedovanjem kot posebno obliko prezentacije pravljic. Ta val je zajel tudi Slovenijo, kjer je pripovedovalstvo živahno. Med začetnike lahko štejemo Anjo Štefan, Ljubo Jenče in skupino, ki je delovala v okviru Radia Študent pod imenom Za dva groša fantazije. Med njimi sta bila tudi Kamničana, znana pod imenom Vroča župa, to sta Rok Kosec in Goran Završnik. Že več kot dvajset let v Ljubljani poteka pripovedovalski festival, katerega začetnica je Anja Štefan, zdaj pa je programska vodja Špela Frlic, nekdanja članica ekipe Za dva groša fantazije. Gre za sodobno pripovedovanje, ki je javno organizirano pripovedovanje, ki se s svojim načinom delovanja umešča predvsem v urbano kulturo, kjer gre za živo komunikacijo med pripovedovalcem, zgodbo in občinstvom (Frlic 2016: 48). Nekateri pripovedovalci so tradicionalni, drugi netradicionalni, npr. knjižničarji, vzgojitelji, učitelji, tretji pa so neotradicionalni ali odrski pripovedovalci (Frlic 2016: 52).

Navdušenju nad pripovedovalsko umetnostjo smo se pridružili s prvim festivalom leta 2012. Organizacija pa je temeljila na tehtnem premisleku o načinu, kako sodobno predstaviti kulturno dediščino, kako festival razvijati in ga širiti ter kako sodelovati s krajem, kjer se je rodil Gašper Križnik.

5 Vsebina

Križnikov pravljичni festival je zasnovan kot dnevna kulturna prireditev, ki je usmerjena v ohranjanje spomina na Gašperja Križnika in njegovo folkloristično zapuščino, negovanje vse redkejšega ustnega prenašanja pravljic in povedk s starejših generacij na

mlajše, izobraževanje in spodbujanje pripovedovalcev, spodbujanje zanimanja za pripovedno izročilo pri mlajših generacijah, iskanje in predstavljanje pripovedovalcev, ozaveščanje lokalne in širše kulturne javnosti o pomenu ohranjanja pripovednega izročila in ustnega prenašanja vsebin za ohranjanje kulturne identitete prebivalstva v majhnih sredinah ter narečnih posebnosti v govoru prebivalstva na posameznih območjih. Organizatorji si zato prizadevajo v potek festivala vključiti osnovne šole s širšega območja. Te so povabljene, da sodelujejo pri likovnem natečaju. Vsako leto se posveča posebna pozornost strokovnemu izobraževanju pripovedovalcev, ki poteka v okviru festivala v obliki strokovno vodenih delavnic, običajno v več terminih. Izobraževanj se udeležujejo pripovedovalci s širšega prostora. Knjižnica vsako leto namenja znatno skrb tudi iskanju novih pripovedovalcev iz lokalnega prostora, ki se predstavijo na pripovedovalskih večerih. Festival je obarvan izrazito medgeneracijsko, kar se nanaša tako na obiskovalce kot tudi na sodelujoče.

Križnikov pravljični festival je zasnovan predvsem kot prireditev, ki obiskovalcem, še posebej mlajšim, želi ponuditi posebno doživetje. V didaktičnem smislu gre torej za projekt, ki je usmerjen v izkustveno učenje. Zato se trudimo, da udeležence kar najbolj vključimo v dogajanje, kar želimo doseči na sledeče načine: mlajše udeležence v sodelovanju s šolo že pred festivalom povabimo k branju katere od Križnikovih pripovedi in nato k ustvarjanju na temo prebranega. Pripovedovalski dogodki za otroke so zastavljeni tako, da vključujejo doživetje naravnega okolja (pripovedovalski večer pod krošnjami, sprehod po pravljичni poti, igre v naravi). Dela tega prizadevanja sta npr. tudi vključitev lokalne kulinarike in sejem domače obrti.

Anže Slana, Storyslam, Kamnik, 2019 (Foto: Luka Dakskobler)

Festival navadno začnemo z likovnim natečajem, ki poteka na temo ene ali več Križnikovih pravljic. Na likovni natečaj povprečno prispe okrog 200 prispevkov, najboljše pa izbere posebna strokovna komisija. Petkov večer je posvečen pripovedovanju za odrasle, sobota pa otrokom, družinam in domačim pripovedovalcem. Irena Cerar pripravlja različne pravljичne poti po motniški okolici ali po Vranskem. Pravljična pot je smiselno nadaljevanje Kamniških pravljичnih poti, ki razvija doživljajske in dediščinske razsežnosti pravljic. Sobotno popoldansko festivalsko dogajanje se začne v parku Pod lipami, kjer skupina Me4 pripravi igre, ugankarsko pot, gozdno pot ali druge aktivnosti, ki so prav tako tematsko in smiselno povezane s Križnikovimi pravljicami ali aktualno temo festivala. Namen teh dejavnosti je poleg obiska dogodkov v dvorani v zunanjem okolju pričarati festivalsko in doživljajsko bogato vzdušje, ki družine, otroke in ostale obiskovalce zadrži v kraju. Sledita likovna razstava in podelitev nagrad udeležencem likovnega natečaja Jenkret je biv: Podobe Križnikovih pravljic. Na tem dogodku se pripovedujejo pravljice za otroke. Večer pa je namenjen pripovedovanju domačinov, saj jih je kar nekaj, ki še znajo povedati pravljice in povedke, ki so jim jih pripovedovali njihovi starši, stari starši, strici, tete ... To je zelo dragoceno, saj predstavljamo ljudi, ki še pomnijo pripovedovanje, ga gojijo ali pa zapisujejo, a zanje ne bi vedeli v širši javnosti, če jih ne bi predstavili na festivalu. S tem spodbujamo zavest o pomenu pravljične kulturne dediščine, njenem ohranjanju in zapisovanju. Pridobili smo dobrega pripovedovalca, ki je ohranil kar nekaj pravljic in povedk z Menine planine, to je Jože Keršič. Prav ta večer je dodana vrednost festivala, saj

je dokaz, da pravljice še niso povsem zamrle. Med domačini so nastopili naslednji dobri pripovedovalci, ki so se spomnili precejšnjega števila pravljic in povedk, na primer pokojna Neža Bajde, Tunjičan Ivan Nograšek, Rezka Slapnik.

Organiziramo tudi delavnice, ki so namenjene strokovni javnosti z namenom, da se umetnost pripovedovanja ohranja in razvija.

V zadnjih letih smo festivalu dodali še nekaj novih prizorišč v Kamniku in se usmerili v bolj urbano tematiko, in sicer v pripovedovanje resničnih zgodb ali storyslam ter v medkulturno povezovanje s priseljenci v našem okolju, ki lahko bogatijo naše poznavanje pravljic s pravljicami iz njihovih kultur. Ta del, torej kamniški, bo v prihodnje namenjen različnim temam, glavni del dogodkov pa bo vseeno ostal v Motniku.

6 Za konec

O kakovosti festivala in njegovem prispevku k raziskovanju, ohranjanju kulturne in naravne dediščine priča tudi priznanje *Naša Slovenija 2014*, ki ga je festivalu podelila Kultura-natura.si.

Za konec pa še mnenje Anje Štefan, naše uveljavljene pravljicarke in pisateljice, ki je pogosto gostja festivala: »Križnikov festival na najboljši način vrača pripovedno izročilo tja, od koder je izšlo. Folklorne pripovedi, ki jih je v drugi polovici 19. stoletja v Motniku in okolici zbiral Gašper Križnik, ponovno razširja med Motničani, hkrati pa nanje opozarja zainteresirano publiko s celotnega slovenskega prostora. Za odgovoren pristop h Križnikovi zapuščini skrbijo kamniška knjižnica in zunanji sodelavki Irena Cerar in Ivanka Učakar,

Duo Vroča župa nastopa na festivalu že od samega začetka, Motnik, 2019. (Foto: Luka Dakskobler)

ki s kvalitetnim izborom pripovedi, pripovedovalcev, izobraževalno dejavnostjo in zasnovo dogodkov prispevajo k razvoju pripovedovalske umetnosti pri nas. Festivalsko dogajanje je namenjeno otrokom in odraslim, to, da ga podpira lokalna skupnost, pa mu daje svojevrstno toplino.«

In če že govorimo o Motničanu Gašperju Križniku, ki mu posvečamo festival, mu dajmo besedo vsaj za konec. Takole je zaključil eno od pravljic: »Potem so napravili ohcet, so mi dali iz rešeta piti, iz fingreta jesti, z loparjem po riti, imam še zdaj greben na riti. Pol sem pa šel domov s suhimi petami in mokrim jezikom.«

Viri in literatura

Tone CEVC, 1973: Nekaj povedk iz Grintovcev. V: *Planinski vestnik* 9. 444–445.

– – 1973: Pripovedno izročilo o gamsih z zlatimi parklji iz Kamniških Alp. V: *Traditiones* 2. 79–9???

– – 1999: Pripovedno izročilo iz kamniškega kota. V: *Traditiones* 28. 89–100.

Tone CEVC in Vlasto KOPAČ, 1993: *Velika planina: Življenje, delo in izročilo pastirjev*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

Gašper Križnik (1848–1904) in njegov čas. Ljubljana 2008: Založba ZRC, ZRC SAZU.

Gašper KRIŽNIK, 1874: *Slovenske pripovedke iz Motnika*. Celovec: samo-založba.

Milko MATIČETOV, 1973: *Zverinice iz Rezije*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Seamus O DUILEARGA, 1999: Irish tales and story-tellers. V: *International folkloristics: Classic contributions by the founders of folklore*. Ur. Alan Dundes. Lanham, Md: Rowman & Littlefield.

Tone PALČIČ, 1995: *Tunjice*. Kamnik: Krajevna skupnost Tunjice.

Breda VUKMIR PODBREŽNIK, Irena KOTNIK, 2009: *Čuden prečudež: Folklorne in druge pripovedi iz Kamnika in okolice*. Celje: Celjska Mohorjeva družba.

Breda VUKMIR PODBREŽNIK, Maja ŠINKOVEC RAJH, Andreja ŠTORMAN, 1999: *Veronika z Malega gradu: Ljudsko pripovedno izročilo s Kamniškega*. Kamnik: Matična knjižnica.

Breda VUKMIR PODBREŽNIK, Maja ŠINKOVEC RAJH, Andreja ŠTORMAN VREG, 2009: *Veronika z Malega gradu: Kamniške povedke in pravljice*. Kamnik: Matična knjižnica.

Vilko RIFEL, 2010: *Velika planina v odsevu časa*. Kamnik: Studio Dataprint.

France STELE, 1939: Izročilo Tomaža Steleta: Narodno blago iz Tunjic pri Kamniku. V: *Etnolog* 10/11. 329–343.

– – 1963: Ljudsko izročilo iz Tunjic in iz kamniške okolice: Spominu Borisa Orla. V: *Slovenski etnograf*. 337–350.

– – 2013: *Zlati hrib: Pravljice in povedke iz Tunjic in okolice*. Kamnik: Matična knjižnica.

Andreja ŠTORMAN, Florjana URŠIČ, 2008: *Bibliografija Gašperja Križnika. V: Gašper Križnik (1848–1904) in njegov čas*. 231–317.

Jernej Markelj¹
Perkova 2, Kamnik
jernej.markelj@outlook.com

Primož Zupan²
Na produ 4, Kamnik
koprinsky@yahoo.com

Spomin na Kamniško jezero – predlog krožne tematske poti po njegovem obrežju

V prispevku avtorja predlagata tematsko krožno pot po bregovih izginulega Kamniškega jezera, omenjenega v pripovedkah ljudskega izročila na Kamniškem. Jezero naj bi obstajalo na območju starega dela Kamnika in se raztezalo do dvorca Katzenberg, Mekinj, Nevelj, Oševka in Vrhpolja, na jugu pa naj bi ga zamejevale vzpetine Stari grad in Mali grad (ti sta morali biti povezani) ter Žale. Jezero naj bi odteklo v nenadni katastrofi. Predlog arhitekturne ideje o jezerski poti je odgovor na ljudsko izročilo, povezano z legendo o Kamniškem jezeru. Avtorja sta zamisel o krožni tematski poti, ki bi v prostoru zaznamovala obseg jezera, začela razvijati v času festivala Kamfest leta 2009 v okviru projekta Skupine Štajn: Prezrti prostori malograjskega jezera. Namen zamisli o jezerski poti je izzvati ustvarjalno javno razpravo o tem, kako v prostoru trajno izraziti nesnovno kulturno dediščino lokalne skupnosti in kako izkoristiti priložnosti, ki jih bogato ljudsko izročilo ponuja za obogatitev prostora z novo tematsko in rekreacijsko krožno potjo, ki odkriva nove poglede na mesto Kamnik in njegovo zgodovino.

Ključne besede: Kamniško jezero, obrežje, krožna rekreacijska pot, Kamnik, Mali grad

The authors of this article propose the construction of a circular thematic trail along the shores of what was once the Kamnik lake, as mentioned in old stories. The lake was said to exist in the old part of Kamnik's, extending from Katzenberg, Mekinje, Nevlje, Oševka and Vrhpolje, flanked on the south by the Stari grad hill, Mali grad and Žale. It is said that the lake suddenly disappeared following a natural disaster. The proposal for the architectural idea of the thematic lake trail comes as a response to a folk tradition related to the legend of the Kamnik lake. The authors began to develop the idea for a circular thematic trail that would characterise the size of the lake in the course of the Kamfest Festival in 2009 as part of the project of the Štajn group: The Overlooked Territories of the Mali grad Lake. The idea behind the lake trail is to prompt a creative public debate on how to promote the intangible cultural heritage of the local area in a sustainable manner and how to take advantage of the opportunities offered by rich folk heritage and enriching it with a new thematic and recreational circular trail. This would offer new perspectives on the town of Kamnik and its history.

Keywords: Kamnik lake, shore, recreational circular thematic trail, Kamnik, Mali grad

Uvod

V zadnjih nekaj več kot desetih letih je zanimanje za odkrivanje sledi o obstoju Kamniškega jezera, ki naj bi ležalo severno od Malega gradu in se raztezalo do cerkve sv. Jurija v Nevljah, vse večje. Od delavnice Prezrti prostori malograjskega jezera skupine mladih ustvarjalcev, zbranih v Skupino Štajn, v okviru festivala Kamfest leta 2009 (Paladin 2009) so se vrstili različni prispevki in publikacije o tej temi. Dober pregled nad zgodovinskimi zapisi o Kamniškem jezeru je v *Kamniškem zborniku* pripravila Ivanka Učakar (2010). Nadvse intenzivno se je s temo, predvsem v povezavi z ljudskim izročilom, ukvarjala dr. Marija Klobčar (2011; 2012; 2014; 2015a; 2015b; 2016; Klobčar in Šivic 2016; Klobčar idr. 2017). Preučevala je zapisane pripovedke ter ustno izročilo (govorjeno in pesemsko) na Kamniškem in primerjalno drugod po Slovenskem, povezano z legendami o jezerih in njihovim izginotjem ter razlago vzrokov oziroma procesov, ki so privedli do teh sprememb v prostoru. Njeni prispevki so znane informacije o jezeru kakovostno nadgradili in na novo osvetlili pogled na zgodovino Kamnika. Zbrane ugotovitve je predstavila tudi na odmevnem javnem predavanju v Kamniku v začetku leta 2018 (Pavlič 2018). Kamniško jezero je bilo in ponovno postaja navdih slikarjem (Sivec 2007; Čebašek 2016), kot dokazujeta primera (sliki 1, 2).

Z iskanjem podlage za nastanek teh pripovedk in ljudskega izročila v zgodovinskih dogodkih, predvsem v velikem koroškem potresu 25. januarja 1348 ali pa nemara še starejših, pa je to delo postavilo izziv zgodovinsko-arheološkimi, naravoslovnimi in tehničnimi vedam, da se podajo v konkretno preučevanje stvarne resničnosti v prostoru, kjer naj bi bilo to jezero. Kot piše Marija Klobčar (2015b), je geolog Janko Urbanc leta 2015 preveril izsledke vrtine, narejene že leta 1975 v severnem delu mesta Kamnik, na Fužinah, kjer se je pod zgornjo plastjo humusa pokazal jasno izražen sloj melja z rastlinskimi ostanki, kar nakazuje na ostanke jezerskih sedimentov. Urbanc je izvedel štiri dodatne sonde na različnih lokacijah na območju domnevnega jezera in z rezultati pod tankim slojem humusa potrdil obstoj približno meter debele plasti jezerskih sedimentov – meljaste gline ali glinastega melja.

Vzporedno s tem dogajanjem je zorela tudi zamisel o izvedbi krožne rekreacijsko-tematske poti po obrežjih tega nekdanjega Kamniškega jezera, ki se je avtorjema prispevka porodila v času delavnice Prezrti prostori malograjskega jezera na Kamfestu leta 2009. V okviru delavnice so izvedli sklop začasnih arhitekturnih inštalacij, postavljenih na območju ob malograjskem hribu, katerih avtorice in avtorji so našli navdih v legendi o Kamniškem jezeru: pristan s postavitvijo čolnov (slika 3), jezerska gladina z baloni nad Trgom svobode ter jezersko dno s svetlobno inštalacijo v rovu pod Malim gradom (Markelj 2017).

Nova krožna rekreacijsko-tematska pot bi potekala po obrežju nekdanjega jezera in označevala njegov obseg. Na nekaterih posebnih točkah – postajališčih – bi bile izpostavljene bistvene informacije, ki jih imamo o jezeru (pisni, ustni viri, znanstvene ugotovitve), obe-

1 Doktor znanosti, samozaposleni v kulturi, univerzitetni diplomirani arhitekt.
2 Univerzitetni diplomirani politolog, samostojni podjetnik.

Sliki 1 in 2: Slikarska upodobitev Kamniškega jezera – levo: Maksim Gaspari, 1919; desno: Cene Griljc, 2015

nem pa bi na teh mestih lahko izvedli manjše arhitekturne postavitev, ki bi poudarile značilnosti in posebnosti tega prostora. Namen krožne poti bi bil tako poleg sprostitve in rekreacije tudi informiranje s kulturno-zgodovinskimi podatki.

Metoda dela

Določitev trase ob jezerske poti je tesno povezana z vprašanjem, do kam je segalo nekdanje Kamniško jezero oziroma na kateri nadmorski višini je bila gladina vode. Tega sta se avtorja lotila po naslednjih korakih:

1. pregled prostorskih sledi v zapisih o Kamniškem jezeru;
2. priprava prostorskih podlag:
  - a) pregled kart TTN in izdelava prve, grobe rekonstrukcije obsega jezera,
  - b) pridobitev ortofoto posnetkov,
  - c) pridobitev plastnic na 1 meter višinske natančnosti iz posnetka LIDAR – lasersko skeniranje (siceršnja višinska natančnost lidarskih podatkov znaša okoli 15 cm),
  - č) izdelava druge, natančnejše rekonstrukcije obsega jezera.

Na osnovi pridobljenih podatkov in predvidenega obsega jezera sta avtorja za izdelave predloga dejanske rekreacijsko-tematske poti v prostoru izvedla še naslednje korake:

1. terenski ogled,
2. izdelava predloga poti,
3. določitev interesnih točk na poti.

Rezultati

1. Pregled zapisanih sledi o Kamniškem jezeru

Omembe Kamniškega jezera se pojavijo v številnih zapisih (že omenjenih v uvodu). Tu omenjamo dve omembi obstoja jezera. Najbolj znano pisno omembo jezera je že v poznem 17. stoletju pripravil Janez Vajkard Valvasor (1689/1984: 250):

Kjer stoji danes mesto, je baje bilo nekoč jezero.³ Še pred nekaj leti so na obzidju, na tako imenovanem Malem gradu, videli železne obroče, ki so rabili za privezovanje ladij. Jezero se je baje odtekalo tam, kjer gre pot iz mesta v predmestje, Šutna imenovano, k farni cerkvi.⁴ Kjer pa teče danes reka Bistrica, je bilo, pravijo, jezero tako visoko, da je Mali grad ležal spodaj ob vznožju gore; ta gora da je bila takrat eno, pozneje pa da se je razcepila na dvoje,⁵ ker se je utrgal strahovit oblak. Na ta način sta se ločila bratska gradova Mali in Stari grad. Po starem pripovedovanju je tedaj jezero preplavilo Mengeško polje, odneslo samostan med Mengšem in Holmcem ter posejalo polje s toliko kupi kamenja.⁶ Meje jezera postavlja staro izročilo k cerkvi v Nevljah, ki je posvečena sv. Juriju, pa jo še danes mnogi imenujejo sv. Jurij ob jezeru; tu je bila nekoč, pravijo, tudi fara.⁷

Poveden prispevek o močni ljudski zavesti o jezeru najdemo tudi v časniku *Jutro* (1938), v katerem so ob odkritju okostja mamuta v Nevljici zapisali naslednje:

- 3 Najstarejša poselitev na mestu sedanjega Kamnika naj bi bila na prisojni strani Klanca, med žalskim in malograjskim hribom, tako da naj bi bila poselitev na območju sedanje Šutne starejša od samega mestnega jedra, ki naj bi se iz varnostnih razlogov v srednjem veku premaknilo severno od Klanca (Sarnavsky 1996: 10). V zvezi z legendo bi lahko šlo tudi za poselitev novega kopnega, ki bi nastalo po odtoku jezera.
- 4 Špekuliramo lahko, da gre za najnižjo, prelivno točko, kjer sta danes Klanec in Samčev predor.
- 5 Skalnato zahodno prepadno pobočje Bergantove gore je zelo strmo in krušljivo, spominja na brazgotino velikega podora ali plazju. Toda preučevanje hipoteze o mehanizmi morebitne nenadne porušitve legendarne hribine oziroma povezave med Starim in Malim gradom je stvar znanstvenega raziskovanja geologije in geomehanike.
- 6 Pri nadaljnjih raziskavah bi bilo smiselno preučiti tudi izsledke arheološkega napovedovalnega modela za območje Bistriške ravni za čas srednjega veka, ki je opisan v prispevku Benjamina Štularja (2006: 235–237).
- 7 »Prvič je naš kraj omenjen že pred letom 1232, saj je bil prafara poznejši fari v Kamniku. Kraj ima najstarejšo cerkev na Kamniškem, prvič je omenjena v zgodovinskih listinah takrat, ko je nastala iz prafare Mengeš ... Nad vasjo Nevlje se razprostira hrib, imenovan Kužna, ime nosi najbrž zaradi kraja, kjer so živeli, se zdravili in tudi umirali ljudje s kužnimi boleznimi.« (PGD Nevlje 2009)

Slika 3: Pristan s čolni Skupine Štajn, postavljenimi v času Kamnfesta 2009

O dolini Nevljice pripoveduje ljudski glas, da je bila v davнинi obširno jezero, katerega valovi so na robu Kamnika butali na obrežje, ki so ga tvorili današnji Stari grad, Mali grad in Žale, v Nevljah pa je segalo do kraja, kjer stoji danes župna cerkev sv. Jurija. Cela vrsta zgodovinskih spominov in dokumentov je do današnjih dni pričala o tem jezeru, a vsa zadeva se je malovernim vendarle zdela samo bajka. Še Valvazor je v svoji znameniti »Časti Vojvodine Kranjske«⁸ Nevlje zapisal kot »St. Georg am See«, a v skali pod cerkvijo so bili še v novejšem času pritrjeni kovinski obroči, na katerih so pradavni prebivalci kotline privezovali svoje čolne. V spomin na veliki čas, ko je jezero prevrtalo hrib na kraju današnje Šutne, se še dandanes v Nevljah vsak dan ob treh popoldne oglašajo farni zvon v zahvalo Božu, ki je dal, da se je voda odtekla, in kmetu naklonil lep kos plodnega polja.⁸

Nekoliko domišljijsko je obarvan tudi zaključek prispevka, ki pa vseeno odraža željo po iskanju oprijemljivih dokazov o obstoju jezera: »S tem okostjem je namreč podan nepobiten dokaz, da je bila dolina Nevljice v pradavnini v resnici jezero. Mamut, ki ga zdaj odkopujejo, je po vsej priliki predaleč zabredel v vodo in obtičal v blatu.«

Iz obeh zapisov se da rekonstruirati okvirni obseg jezera, posledično pa tudi višina vodne gladine: današnji Stari grad, Mali grad in Žale na jugu, v Nev-

ljah pa je segalo do kraja, kjer stoji danes župnijska cerkev sv. Jurija.

Jezero je po izročilu na južnem delu zadrževal zdaj izginuli del pobočja, ki naj bi povezoval malograjski grič in starograjski hrib v enotno vzpetino. Kamniško jezero naj bi se iztekalo skozi ozko in kratko dolino med malograjskim gričem in žalskim hribom, torej na območju t. i. Klanca oziroma Samčevega predora, ki danes deli stari del Kamnika na Glavni trg na severu in predmestje Šutno na jugu. Po legendi je jezero odteklo, ko se je povezava med starograjskim hribom in malograjskim gričem nenadoma porušila, kar je na kamniškobistriški ravni povzročilo silovito povodenj. Izročilo torej konec jezera opisuje kataklizmično. Razlog porušitve pobočja ostaja neznan.⁹ Marija Klobčar (2015b; 2016) je podala hipotezo, da bi se lahko vzpetina, ki bi morala povezovati Mali grad in Stari grad, porušila med velikim koroškim oziroma beljaškim potresom 25. januarja 1348. Ta hipoteza bi bila dobra osnova za sistematično in poglobljeno geološko, (paleo-)seizmološko in arheološko raziskovanje.

8 Po drugih virih naj bi v cerkvi ob treh popoldne zvonilo v spomin na uro, ko je jezero odteklo. Takrat naj bi se namreč zvon oglašil kar sam od sebe.

9 V zapisanih različicah legend o Kamniškem jezeru (Klobčar 2015b; Valvasor 1689/1984) je omenjeno močno neurje (utrganje oblaka), namerno prekopavanje hriba, ker je eden od graščakov želel drugemu onemogočiti ribolov na jezeru, in pa premikanje zmaja pod hribom, ki naj bi porušilo pregrado.

2. Priprava prostorskih podlag

Za izhodišče rekonstrukcije obsega jezera sta avtorja uporabila karte temeljnega topografskega načrta (TTN 5), ki vsebujejo tudi sloj plastnic z višinskimi kotami, in na tej osnovi naredila prve obrise jezera. Izkazalo se je, da je podloga TTN za bolj natančno določitev poti premalo natančna. Dodatno sta zato avtorja pridobila digitalni katastrski načrt (DKN), ortofoto posnetek in vektorske podatke plastnic na 1 meter višinske natančnosti iz posnetkov LIDAR¹⁰ (lasersko skeniranje terena z višinsko natančnostjo okoli 15 cm). Vsi podatki so sicer prosto dostopni na državnem portalu e-Prostor. S prekrivanjem slojev ortofoto posnetka in vektorskih plastnic sta prišla do možnosti za natančnejšo izdelavo rekonstrukcije obsega jezera.

3. Terenski ogled

Da bi avtorja tudi na osnovi osebne izkušnje čim bolj poglobljeno razumela in poznala zamišljeno krožno tematsko pot, sta v januarju 2020 opravila obhod po celotni predlagani trasi in spoznanja s terena povezala s prostorskimi informacijami iz zapisanih različic legende o Kamniškem jezeru. Izhajala sta iz izbrane nivelete 389 metrov nadmorske višine, kar je višina sedanjega terena pri neveljski cerkvi sv. Jurija in predstavlja t. i. »neveljski maksimum« – najvišjo gladino jezera, ki jo dopušča omemba cerkve sv. Jurija ob oziroma na jezeru, in sicer ob predpostavki, da je cerkev stala na istem mestu kot sedanja in da je bila takrat nadmorska višina zemljišča pod njo bolj ali manj enaka sedanji. Nadmorski višini 389 m sta avtorja sledila s pomočjo navigacijske aplikacije na pametnem telefonu, ki prikazuje nadmorsko višino s pomočjo satelitskih navigacijskih sistemov, s pomočjo karte z vrisano višino ter s sklepanjem na osnovi opazovanja bližnje okolice, predvsem značilnosti reliefa.

4. Izdelava predloga poti

Predlog rekreacijske krožne poti sta avtorja umestila v prostor na osnovi terenskega ogleda in pridobljenih digitalnih podatkov (DKN, ortofoto, LIDAR). Stremela sta k sledenju višinske kote okoli 390 metrov nadmorske višine, saj je pot ob jezeru običajno nekoliko nad gladino vode. Pri tem sta bila pozorna tudi na doživljajsko komponento bodočih sprehajalcev, ki si bodo ob sprehodu po poti lahko čim bolj slikovito zamislili obseg nekdanjega jezera. Na terenskem ogledu sta avtorja namreč opazila, da že same geografske danosti in oblikovanost terena ter rastja ponekod nakazujejo, kje naj bi jezero bilo. Pot zato poteka po vrhovih brežin in teras, po gozdnem robu, po robu naselja in podobno. Predlagana pot skuša upoštevati tudi stanje na terenu glede dostopnosti, lastništva zemljišč in izvedljivosti (slika 4).¹¹

5. Določitev interesnih točk na poti

Na presečišču pripovedk in današnjega prostora avtorja po terenskem ogledu predlagata naslednje lokacije za ureditev interesnih točk na predlagani krožni poti:

- I. izhodišče krožne poti z obeležjem, posvečenim Kamniškemu jezeru, na malograjskih terasah, in sicer na mestu, kjer trenutno stoji kip Jurija Starovasnika; gre za t. i. Malograjski pristan; pot se nadaljuje konzolno ob prepadnih pobočjih na severni strani malograjskega hriba;
- II. viseča brv z osrednjim stebrnim podpornikom (dolžine približno 2 x 70 m) poteka nad delom Usnjarske ceste, premošča Kamniško Bistrico in obvožno štiripasovnico ter se priključi na pot proti Staremu gradu. Brv predstavlja južno pregrado jezera oziroma nekdanjo povezavo malograjskega griča in starograjskega hriba;
- III. pot nato poteka konzolno po strmi in prepadni brežini ob vznožju pobočja Bergantove gore (Starega gradu), nad vzhodno kamniško obvoznico (območje nekdanjega naselja Podgora), se nato nadaljuje nad gostiščem Pod Skalo do vstopa v naselje Vrhpolje (slika 5);
- IV. pri manjšem kamnolomu, naprej od gostišča Pod Skalo, se lahko oblikuje ena od postaj na poti;
- V. cerkev sv. Jurija v Nevljah, kjer naj bi nekoč bili privezi v pokopališkem opornem zidu in kjer je vsak dan ob tretji uri popoldne zvonilo v spomin na izlitanje jezera;
- VI. izliv Nevljice v Kamniško jezero, na vzhodnem koncu naselja Vrhpolje, tik pred vstopom v Tesnice;
- VII. rt ob vznožju hriba, imenovanega Kužna, ki se najbrž tako imenuje zaradi kraja, kjer so živeli, se zdravili in tudi umirali ljudje s kužnimi boleznimi;
- VIII. izliv potoka Oševka v jezero na severnem robu sedanjega naselja Oševki;
- IX. prečenje manjšega potoka v naselju Oševki, kjer pot naredi rahel zavoj – možnost za postavitve ene od postaj na poti;
- X. vrh brežine – terasasti pomol (»Prašnikarjev rt«), ki je na jugovzhodnem koncu Mekinj, na območju nekdanjega Prašnikarjevega posestva, s katerega je izjemen razgled na kamniško kotlino, kjer naj bi nekoč bilo jezero (slika 6);
- XI. izliv Kamniške Bistrice v Kamniško jezero (skrajna severna obala Kamniškega jezera) med Mekinjami na vzhodni in nekdanjim območjem smodnišnice na zahodni strani reke; prečkanje reke po novi brvi;
- XII. dvorec Katzenberg, upravno poslopje nekdanje smodnišnice in kasnejše Kemijske industrije Kamnik (KIK), ki bi označevalo skrajni severozahodni rob Kamniškega jezera;
- XIII. pristan Pri Krajnarju (območje na bregu ob cesti v Tunjiško Mlako, pri transformatorski postaji, blizu križišča s Kettejevo ulico), kjer naj bi bil po starem izročilu (Klobčar 2015b) pretočni pristan za pogrebne prevoze s tunjiškega področja do pokopališča pri Sv. Juriju v Nevljah;
- XIV. žalsko obrežje na vzhodnih obronkih žalskega hriba nad železniško progo in nasproti Frančiškanskega samostana sv. Jakoba v Kamniku, in sicer kot jezersko žalo, torej peščena obala;

10 Za pomoč pri pridobitvi oziroma pripravi podatkov o plastnicah iz posnetkov LIDAR se iskreno zahvaljujeva dr. Klemnu Kregarju, univ. dipl. inž. geod.

11 Poudariti velja, da ne gre za izvedbeni projekt, temveč za prvo idejo o poti, ki bi jo ob morebitni realizaciji vsekakor bilo treba uskladiti z lastniki zemljišč in lokalnimi prebivalci.

Slika 4: Predlog krožne poti po obrežju nekdanjega Kamniškega jezera

- XV. severne brežine pod uravnavo, na kateri stoji Smoletov gradič ali t. i. Trutzturn, osmerokotna obrambna utrdba na jugozahodnem vogalu srednjeveškega obzidja mesta Kamnik;
- XVI. Klanec, izliv Kamniškega jezera v smeri proti Šutni, torej začetek struge Kamniške Bistrice dolvodno od Kamniškega jezera.

Razprava in zaključek

Avtorja predlagata idejno zamisel, kako v fizičnem prostoru obeležiti izročilo o legendarnem jezeru na smiseln način, ki bi vplival na kolektivni spomin in ovekovečil izročilno kulturno dediščino prebivalstva, hkrati pa močno povečal turistično privlačnost Kamnika z okolico kot turistične destinacije.

Idejno rešitev krožne tematske poti zaznamuje enotni koncept, ki se odraža v enotnem predlaganem oblikovanju od gradiv in oblik posegov v prostor oziroma gradenj do sloga krožne poti ter spremljajočih objektov z opremo. Posebna pozornost bi bila ob izvedbi projekta namenjena tudi glavnim interesnim točkam na predlagani krožni tematski poti, ki bi jih bilo treba oblikovno in vsebinsko smotrno urediti. Služile bi kot nekakšne postaje za pohodnike, kjer bi lahko več izvedeli o podrobnostih zgodbe o Kamniškem jezeru. Poglavitne sestavine krožne poti so: nosilne, podporne ter oporne konstrukcije za pohodne površine, tlaki pohodnih površin, premostitveni objekti, obeležja na postajah in vedute oziroma pogledi s posameznih točk oziroma postaj.

Obeležje na malograjskih terasah predstavlja izhodišče poti, po kateri je možno iti v nasprotni smeri urnega kazalca (na desno, na severovzhod) bodisi v

smeri urnega kazalca (na levo, na severozahod). To obeležje bi na slogovno primeren način podajalo osnovne informacije o jezerski poti: ozadje iz zapisane legende o jezeru in pa novejšo znanstveno obravnavo (npr. Klobčar), vključno s hipotezo, da je morda potres 25. januarja 1348 povzročil izlitje jezera, ter izpostavilo t. i. neveljski maksimum (389 m nadmorske višine) za gladino Kamniškega jezera. Imelo bi obliko mize s preprostim in robustnim reliefnim modelom oziroma z maketo območja krožne poti ter označenimi postajami oziroma interesnimi točkami na poti, navedbo dolžine poti, približnega časa obhoda itn.

Dodana vrednost predloga je tudi vzpostavitev nove povezave med malograjskim in starograjskim hribom z novo visečo brvjo. Pot bi obiskovalca vodila neposredno iz mestnega jedra, preko Malega gradu in brvi, ki bi prečkala Kamniško Bistrico in vzhodno obvoznico, na obstoječo pohodno pot proti vrhu Starega gradu (slika 7). Trenutni dostop ob betonskem zidu, ki meji praktično na cesto, je namreč za obiskovalce nevaren in neprimeren.

Prispevek črpa iz znanih prispevkov o Kamniškem jezeru in izročila ter jih nadgradi v arhitekturno-urbanistično pobudo, ki k istovetnosti Kamniškega in Kamnika želi doprinesiti novo razsežnost – zgodbo o jezeru, odtisnjeno v fizični prostor, in kamniški turistični ponudbi na otipljiv način dodati še dodatno izkušnjo te razsežnosti.

Avtorja upata, da bo prispevek spodbudil tudi nadaljnje poglobljeno in razširjeno raziskovanje Kamniškega jezera – od etnoloških/kulturoloških do arheoloških, geofizikalnih, hidroloških oziroma paleolimnoloških ved, ki bi lahko še veliko prispevale k razumevanju te skrivnostne pla(s)ti kamniške zgodovine.

Slika 5: Pot po Bergantovi gori nad obvoznico

Slika 6: Pot po vrhu brežine nad Stadionom prijateljstva v Mekinjah (t. i. Prašnikarjev rt)

Slika 7: Nova brv med Malim gradom in starograjskim hribom

Literatura

ČEBAŠEK, Iztok, 2016: *Podobe nekega časa izpod čopiča Ceneta Griljca*, dostopno na: www.kamnik.info/podobe-nekega-casa-izpod-copica-ceneta-griljca.

Okostje orjaškega mamuta izkopano v Nevljici pri Kamniku. V: *Jutro* št. 63, 16. 3. 1938. Dostopno na: www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:doc-FTJAAT6J.

KLOBČAR, Marija, 2011: »Voda! Jaz ti darujem, od dna do dna —«: pesemske sledi verovanja v nadnaravno moč vode. V: *Studia mythologica Slavica* XIV. 181–193.

– – 2012: Kamniško izročilo pesmi o Pegamu in Lambergarju in divja jaga pod Krvavo gričo. V: *Kamniški zbornik* 21. 163–168.

– – 2014: »V tem kraju lintvern ljudi je —«: zmaj iz Kamniškega jezera in pesemsko izročilo. V: *Kamniški zbornik* 22. 81–91.

– – 2015a: Od jare kače in steklenega polža. V: CERAR, Irena: *Kamniške pravljicne poti : družinski izletniški vodnik*. Ljubljana: Sidarta. 152–153.

– – 2015b: Pozabljeni Kamnik in njegovo jezero. V: *Studia Mythologica Slavica* XVIII. 81–109.

– – 2016: Kamniško jezero in neznani Kamnik: od izročila do prikritih pričevanj. V: *Kamniški zbornik* 23. 55–69.

KLOBČAR, Marija, in ŠIVIC, Urša (ur.), 2016: *Na poti v Kamnik*. Ljubljana: ZRC SAZU, Založba ZRC.

KLOBČAR, Marija, VRČON, Robert, VENDRAMIN, Peter, in ŠIVIC, Urša, 2017: *Hodili so jih poslušat: pesemsko izročilo kamniškega območja = They went to hear them sing: song traditions of the Kamnik area*. Ljubljana: ZRC SAZU, Založba ZRC. 1 CD (54 min 29 s), stereo.

MARKELJ, Jernej, 2017: Prezrti prostori Malograjskega jezera. V: *Kamniška urbana poletja*, ur. Sinan Mihelčič in Maruša Debevec. 2–11. Kamnik: Zavod Skupina Štajn.

PAVLIČ, Jožef, 2018: *Kdaj je odteklo kamniško jezero?*, dostopno na: www.kamnik.si/novice/Kdaj-je-odteklo-kamnisko-jezero-31-01-2018.

PGD Nevlje, 2009: *Spletna predstavitev*. Dostopno na: www.kks-kamnik.si/gdnevlje/nevlje.html (pridobljeno 11. 7. 2009; v času zaključevanja članka stran ni več delovala).

SARNAVSKY, Aleksander, 1996: *Mesto pod Malim gradom: Kamnik v starih podobah*. Ljubljana: LB HIPO, d. o. o.

SIVEC, Ivan, 2007: *Slovenska pravljica Maksima Gasparija*. Knj. 1, Povest o Gasparjevem življenju ter dokumentarno gradivo. Koper: Ognjišče.

ŠTULAR, Benjamin 2006: Napovedovanje preteklosti Bistriške ravni. V: *Kamniški zbornik* XVIII/2006. 235–237.

UČAKAR, Ivanka, 2010: Nekoč je bilo jezero: kamniški kolektivni spomin in identiteta mesta. V: *Kamniški zbornik* 20. 191–198.

Valvasor, Janez Vajkard, 1689/1984: *Slava Vojvodine Kranjske. Enajsta knjiga: Mesta, trgi, gradovi in samostani na Kranjskem* (poglavje Kamnik). Ljubljana: Mladinska knjiga, Svet knjige.

Kje so meje mogočega ali 20 let tekov na Grintovec

Tek na Grintovec se je rodil iz zanesenjaštva podjetnika Dušana Papeža. V letih 1996–1998 so ga organizirali člani AO Mengeš. Leta 2001 je Papež ustanovil Klub gorskih tekačev Papež in prevzel organizacijo tekov v letih 2001–2019. Leta 2010 in 2017 teka ni bilo zaradi organizacije svetovnega in evropskega prvenstva v gorskih tekih na Veliko planino.

Papež je bil glavni sponzor vseh 20 let. Tek je prerasel v tekmo na državnem in svetovnem nivoju. Ekstremni tek je potekal po trasirani in markirani poti za člane in članice do vrha (2558 m, 9,6 km), mladinci so imeli cilj na Kokrskem sedlu (1793 m, 5,9 km), za otroške kategorije so bile proge krajše. V letih 2011 in 2019 je bil cilj zaradi slabega vremena na Kokrskem sedlu. Rekorderja proge od Doma v Kamniški Bistrici do vrha sta Novozelanec Jonathan Wyatt (1:15:43) in Čehinja Ana Pichrtova (1:31:50). Za organizacijo vrhunske prireditve je skrbelo prek dvesto prostovoljcev.

Ključne besede: ekstremni gorski tek, državno prvenstvo in svetovni pokal, organizacija 20 tekov na Grintovec, kralj in kraljica Grintovca, Klub gorskih tekačev Papež, Dušan Papež

The Grintovec Mountain Race was the idea of entrepreneur Dušan Papež. In the years between 1996 and 1998, the race was organised by the members of AO Mengeš. In 2001, Papež established the Papež Mountain Runners Club and took over the organisation of races from 2001 to 2019. Races were cancelled in 2010 and 2017 due to the World and European Championships in mountain running on Velika planina.

Papež was the main sponsor of these races for 20 years. The race had grown into a national and world level championship. Extreme running took place on the route and marked path for members to the top of the mountain (2558 m, 9.6 km), while younger competitors ran to Kokrsko Saddle (1793 m, 5.9 km) and the children ran shorter distances. In 2011 and 2019, the finish line was moved to Kokrsko Saddle due to bad weather. The record-breakers of the route from Dom v Kamniški Bistrici to the top were New Zealander Jonathan Wyatt (1:15:43) and the Czech runner Ana Pichrtova (1:31:50). The event's organisation was managed by over two hundred volunteers.

Keywords: extreme mountain running, national championship and world cup, organisation of 20 Grintovec Mountain Races, king and queen of Grintovec, Papež Mountain Runners Club, Dušan Papež

Pobudnik teka na Grintovec je podjetnik in športni zanesenjaka Dušan Papež. Ko je šel z alpinisti odprave v Ande na Grintovec, je pod vrhom, ko je že pet ur hodil iz doline Kamniške Bistrice, vzhičen izjavil, da tistemu, ki preteče vso pot iz doline do vrha, podari tisoč nemških mark. Takrat mu je bilo nerazumljivo, da bi lahko kdo iz doline tekel vso pot do vrha. Dare Božič, član AO Mengeš in Papežev sodelavec, je poskrbel, da so člani AO Mengeš leta 1996 organizirali 1. tek na Grintovec.

Papež je držal besedo in vseh dvajset let dajal veliko denarja za tekače: kralje višin ter kralja in kraljico Grintovca. Od leta 1996 do 1998 je tek organiziral AO Mengeš, od leta 2001 do 2019 pa Klub gorskih tekačev Papež (KGT Papež).

Iz zgodovine tekov na Grintovec 1996–1998

1996 – Prvi gorski tek na Grintovec: v uri in pol iz Kamniške Bistrice

»Zadnjo nedeljo v septembru smo končno dočakali najtežji gorski tek v Sloveniji. Skorajžilo se je 54 tekačev, med njimi pet žensk. Tudi tisto malo verjetno o času se je izkazalo za mogoče. Prvi mož Grintovcev je postal Marjan Zupančič, ki je za pot od doma v Kamniški Bistrici do vrha Grintovca porabil 1:29:45. Če je po 14 minutah pri spodnji postaji tovarne žičnice še kazalo na izenačen tek, saj nas je bilo v vodilni skupini še šest (Teraž, Mernik, brata Urh, Zupančič, Močnik), pa je bilo proti Kokrskemu sedlu že jasno, da ima Zupančič spet enega tistih čudežnih dni. Najbližje mu je sledil Lado Urh, na pobočju Grintovca je Ivan Urh napredoval na drugo mesto in iz megle na zasneženi vrh z jasnim ozadjem pritekel 1 minuto 42 sekund za zmagovalcem. Lado Urh je bil tretji, Močnik četrti. Marija Trobec je kot najhitrejša na vrh pritekla na 21. mestu med moškimi. Kljub snegu, ki je na zadnjem delu pričakal tekače in hodce (nihče ni tekel vso pot), je tekmovanje minilo brez nezgod.«

1997 – V drugem poskusu (prvič preloženo zaradi snega) je članom AO Mengeš uspelo izpeljati drugi ekstremni tek. Kje so meje, si je mislila večina, ko je izvedela čas 1:25:2 Igorja Šalamuna, a je pot po planinskih tablicah markirana na pet ur. Najhitrejša je bila tekačica Olga Grm.

1998 – Spet izboljššan čas, najhitrejša Trobčeva in Šalamun. Zmagovalec je izjavil: »Ob svetovni konkurenci bi se dalo teči še hitreje. Vsaj tri minute.«

Za zgledno organizacijo vseh treh tekov so poskrbeli nosači opreme, oskrbnika na Kokrskem sedlu, gorski reševalci, posebno pa alpinisti AO Mengeš, med katerimi je glavnino dela opravil Dare Božič in pridobil tudi sponzorje. Med njimi sta glavno breme nosila Avtoličarstvo Papež in Avtomehanika Cotman. (Povzeto po Metod Močnik, *Kamniški občan*)

V letih 1999 in 2000 teka ni bilo.

2001 – Ustanovljen Klub gorskih tekačev Papež (KGT Papež)

Na pobudo kamniških gorskih tekačev, ki so si želeli organiziran klub (Metod Močnik, Lado in Ivan Urh, Tomo Petek, Zdravko Volkar, Sebastjan Zarnik, Matej Krebs), je Dušan Papež ustanovil Klub gorskih tekačev Papež (KGT Papež) in prevzel tudi organizacijo teka na Grintovec. Poleg članske je začela delovati tudi sekcija dečkov in deklic v OŠ Stranje pod vodstvom trenerja Ivana Urha. V delo kluba se je aktivno vključila tudi Mira Papež. V statutu so si poleg prednostnih nalog zadali tudi organizacijo prireditev in se včlanili v AZS.

1 Knjižničarka in predmetna učiteljica slovenskega jezika.

Prvi tekači na Grintovcu (Foto: Metod Močnik)

Zapis na novi spletni strani: »Ustanovljen je Klub gorskih tekačev Papež, za vse, ki hočete združiti naravo, šport in zdravje. Je klub ljubiteljev gora, teka in hoje v gore, zato je naš žig v obliki markacije.«

»Grintavec pravijo na Dolenjskem ob Temenici dolomitu. V istem pomenu najdeš besedo tudi v Pleteršnikovem slovarju in Erjavčevi mineralogiji. Grintavec pomeni torej der Dolomitberg. Narod okoli Mengša, Kamnika, Radomlja, Doba in Domžal in široko po Gorenjskem sploh ne pozna niti Kamniških niti Savinjskih planin, ampak vse to zaznamuje s skupnim imenom Grintavci. Nikdar ne pozabim, kako je bil užaljen moj jezikovni čut, ko sem štirinajstletni deček slišal v šoli svojega učitelja prvič govoriti o Kamniških planinah in gori Grintavcu, meni pa so bili z doma znani samo množinski Grintavci.« (Levec 1896)

»Najlažji dostop na Grintovec je na južni strani s Kokrskega sedla. Tod je šel botanik Scopoli l. 1759 in Wulfen l. 1762 ali 1763 na Grintovec. Prvo piramido za trikotišče je l. 1823 postavil stotnik Bosio, drugo stotnik Merkl l. 1861, tretjo nadporočnik Kutschera l. 1877. Vsakokrat so izmerili višino vrha. Barometrično so merili geolog Lipold l. 1856 in Frischauf l. 1874.

Turistovska koča v Kamniški Bistrici (601 m) stoji blizu izvira Bistrice v zelo romantični legi. Pri koči je veranda in kapelica. Cojzova koča na Kokrskem sedlu (1791 m): iz turistijske koče v Kamniški Bistrici severozahodno, mimo Žagane peči in strmo na sedlo 3,5 ure. Grintovec: od Cojzove koče čez razpotje, od tu na levo po starem potu na vrh 2 uri. Skupaj iz Kamniške Bistrice do Grintovca 5,5 ure.« (Kocbek 1926)

»Tako na Grintovec nekoč, danes pa: Kje so meje, misli večina, ko izve za čas 1:25:22 in pozna pot, ki je po planinskih tablicah markirana na 5 ur.« (Metod Močnik, Kamniški občan)

Zanimivosti in posebnosti s tekov v letih 2001–2019 (organizator KGT Papež)

2001 – 4. gorski tek

Zaradi varnosti je bil čas teka omejen na 2 uri in pol. Na kritičnih mestih so bili redarji, alpinisti, gorski reševalci in zdravniki. Tekači so tekli po markirani in dobro označeni progji s petimi okrepčevalnicami. KGT Papež je imel kar tri najboljše na vrhu: Šalamuna, Krebsa, Zupančiča. Na slovesni podelitvi pri planinskem domu v Kamniški Bistrici so zmagovalca Šalamuna in Vivodovo prvič okronali z nazivom kralj in kraljica Grintovca, sponzorji pa so primaknili še lepo vsoto denarja. Vse kralje višin so čakali priznanja, pokali in bogate praktične nagrade.

2002 – 5. gorski tek

Tek je bil prvič uvrščen v pokal Slovenije v gorskih tekih, vključili so tudi otroške kategorije. Zaradi ekstremnosti je bil cilj na vrhu Grintovca le za člane (2558 m, 9,6 km), mladinci in ženske so imeli cilj na Kokrskem sedlu (1793 m, 5,9 km). Tam so organizatorji v primeru slabega vremena zaradi varnosti določili rezervni cilj. Za otroške kategorije so bile proge krajše. Ponovna izmera trase je pokazala dolžino 9,6 kilometra, kar pomeni ekstrem. Tekmovalci tečejo po markirani, dobro označeni progji.

Dušan Papež v boju z goro in s samim seboj (Foto: Ivan Leskovšek)

2003 – 6. gorski tek

Zaradi stabilnejšega vremena je bil tek prestavljen na zadnjo soboto v juliju in tako je ostalo do 20. teka. »Ne strinjam se, da imamo ženske drugačne proge, zato sem si tudi sama zaželela nagrado, da pridem na vrh tako mogočne gore. Občutki v teh stenah so fantastični,« je povedala za 90.000 tolarjev bogatejša kraljica Jurišičeva. »Rezultat bi lahko ogrozila le še elita s svetovnim prvakom Novozelancem Wyattom na čelu,« je menil drugouvrščeni Igor Šalamun, sicer trikratni zmagovalec.

2004 – 7. gorski tek

Ženski tek so znova podaljšali do vrha. Zaradi megle je bila odločitev organizatorja glede cilja težka, vendar so tekli do vrha.

2005 – 8. gorski tek

Tekače poimenujejo kralji višin. Grintovec ponudi nove rekorde: do vrha teče rekordno število tekačev, Čehinja Pichrtova podre ženski rekord, vedno več je tujih tekačev. Novost: proga je trasirana z rumenim trakom neprekinjeno do vrha Grintovca.

2006 – 9. gorski tek v presežnikih in rekordih Je Jonathan Wyatt presegel vse meje mogočega?

Ekstremni tek na Grintovec je vključen med svetovne gorske teke (velika nagrada WMRA). Tekma za pokal Slovenije je bila tudi državno prvenstvo.

Novozelanec Jonathan Wyatt in Čehinja Anna Pichrtova sta pomaknila mejo mogočega še višje. Kralj gorskega teka je mejo 9,6 kilometrov za dva kilome-

tra višine pomaknil na 1:15:43. Bo ta čas od doma v Kamniški Bistrici (601 m) do vrha Grintovca (2558 m), kjer je pot markirana na pet ur, ostal za vse večne čase? Rekorder je bil navdušen: »To je potrebno doživeti, tam zgoraj na vrhu se res počutiš kot kralj višin. Že prej sem slišal, da je Grintovec nekaj posebnega ... Tu je resnično neka posebna energija in vzdušje. Organizatorji so lahko ponosni na svoje delo. Pridem prihodnje leto.« Anna Pichrtova, ponosna na rekord 1:31:50: »Pod Kokrskim sedlom mi je najlepše, ko je mogoče tekoče teči, ostalo je treba skoraj plezati.« (Metod Močnik, Kamniški občan)

Slovesna podelitev in razglasitev najboljših sta bili v dolini. Tek je simbolično zaključil Tek svetovne harmonije: plamenico, ki je prepotovala svet, so simbolično predali najmlajšim tekačem. Potovala je iz tekačevih rok v roke organizatorja, sponzorja in pomočnika. Presežniki: 310 tekačev iz 16 držav, rekorda proge, rekordno število navijačev, pomočnikov in prijateljev gorskega teka.

2007 – Grintovec praznuje 10 let Srčni tek, ki čudežno odpira vrata bolnišnice

Kraljica in kralj sta bila Čehinja Anna Pichrtova in Norvežan Jon Tvedt, tekač, ki je leta 2009 umrl med treningom. Razglašeni so bili kralji višin – desetkrat so se grintovškega teka udeležili Tone Pančur, Janez Krek in Blaž Mihelič.

Kralj Grintovca je bil tudi organizator Dušan Papež. Po hudi bolezni in operaciji noge leta 2006 je kot vsako leto dotlej zmagovalce pričakal na vrhu, na cilju. Tokrat je bil boj z goro in s samim seboj.

To je tek, ki čudežno odpira vrata v bolnišnici, ko se ti majejo tla pod nogami, pa te mlad fant v beli halji povabi: »Gospod Papež. O, vas pa poznam, tudi sam tečem na Grintovec. Vstopite!« Skozi odprta vrata posije žarek upanja in svetlobe.

»Še enkrat se zahvaljujem vsem, ki ste sodelovali v teh desetih letih in s svojim delom in predanostjo pripomogli, da tek na Grintovec ostaja veliki Grintovec, in dokazali, da je res eno veliko srce. To smo občutili ob naši hudi preizkušnji, ko ste množično trkali na naša vrata z besedami: 'Karkoli rabite, samo pokličite, pridemo.' Poklicali smo vas in danes se veselimo skupaj, da nam je uspelo. Hvala vam, prijatelji!«

2008 – 11. gorski tek

»Kjer je Papež, tam je sonce!«

Tako se je ob prihodu prvih tekačev na Grintovec šalil Dušan Papež. Zjutraj je bila zaradi hude nevihte težka odločitev glede cilja. Pichrtova je zmagala že četrtrič, Ricky Gates, ki se je na tek pripeljal s kolesom starodobnikom, je zaslužil tisoč evrov.

2009 – 12. gorski tek

Pichrtova in Krupicka, češka zmagovalca

Kar tisoč planincev na »strehi« Grintovca v zadnjem kilometru (ob poti od Kamniške Bistrice navzgor jih je bilo po nekaterih ocenah trikrat toliko) je bilo navdušenih nad Kamničanom Sebastjanom Zarnikom. Prvič je bila na Grintovcu izvedena dopinška kontrola. Novost je dodana kategorija za veterane/veteranke nad 60 let (absolutno).

2010 – Svetovno prvenstvo v gorskih tekih na Veliko planino. Brez Grintovca

2011 – 13. gorski tek

Zaradi dežja in sneženja so organizatorji tek zaključili na Kokrskem sedlu. »V drugačnih razmerah bi bil zame izziv izboljšati Wyattov rekord,« je izjavil turški atlet Ahmet Arslan, petkratni evropski prvak. Organizatorji so pokazali veliko uvidevnosti do njegove zamude, saj so start prestavili za pet minut.

2012 – 14. gorski tek v presežnikih in malo drugače

Tek je bil svetovno prvenstvo v malem. Drugouvrščena Londončanka Emma Clayton je občudovala lepote gora, zaradi katerih se je odpovedala tudi olimpijskemu razpoloženju v svojem mestu. Podlegla je izzivu Grintovca, ene najbolj impozantnih tekaških preizkušenj daleč okoli. Ni bila edina, prišli so tekači iz 16 držav, od Japonske in Avstralije do Eritreje, Turčije idr. V športu ni lepše zgodbe, kot če se prireditev prime med ljudmi. In živi. Za gorski tek na Grintovec to drži kot zabetoniran Aljažev stolp. Lokalni organizacijski izziv s petdesetimi udeleženci je prerasel v svetovni izziv. In za to živi in dela vsa dolina. Svetovni podprvak Eritrejec Teklay ni premaknil časovne meje mogočega. (Povzeto po Metod Močnik, *Dnevnik*)

V pričakovanju rekorda so z vrha Grintovca prvič spremljali tek po internetni povezavi. Namesto zmagovalca se je na platnu pojavil mlad par v poročnih oblačilih. Bili smo priče poroki Jureta in Natalije Grmšek, z navodili za zakonsko življenje pa jima je postregel Dušan Papež.

Svojevrsten rekord je dosegel trpežni 14-letni Igor Hrastovec, ki je bos pritekel na Grintovec v 2 urah in 48 minutah.

2013 – 15. gorski tek

Slovenska kraljica Mateja Kosovelj, bogatejša za 750 evrov

Kralj Grintovca Eritrejec Teklay je prejel tisoč evrov, rekorda pa ni podrl.

»Tek je zdaj praznik vse doline,« rad poudarja Dušan Papež, avtoličar, ki z ženo Miro, učiteljico, in vso družino vleče niti organizacije. Prostovoljci so samo na okrepčevalnice na gori znosili dva tisoč litrov vode. Zaradi srčnosti, ki jo ima tek, se ni čuditi, da so se izziva lotili tekači iz 16 držav. Vseh vrst, ne le zvezdniki. (Povzeto po Metod Močnik, *Dnevnik*)

Kamnik in bistriška dolina tja do vrha Grintovca sta dihala in živela s tekom, o čemer priča rekordno število obiskovalcev: vsak s svojim namenom in poslanstvom.

2014 – 16. gorski tek

Vsaka grinta ne priteče na Grintovec.

Kamniški Papež je zasenčil vatikanskega soimejnaka. Kljub slabemu vremenu je gorsko tekaško preizkušnjo končalo 285 tekačev in tekačic. V zadnjem vzponu pod vrhom se je nekaterim delalo črno pred očmi. Ne zaradi slabosti, ampak zavoljo kenijskih tekačev. Najhitrejši je bil Kenijec Kosgei. (Povzeto po Tone Fornezzi Tof, Butik *Nedeljskega*)

Trasa teka je bila spremenjena, start tekme je bil prvič na Piknik centru pri Jurju.

2015 – 17. gorski tek

Zmaga ostane doma.

V dežju in na spolzki progi sta slavila Kuhar in Klančnikova. Tek je bil tudi državno prvenstvo za otroške kategorije, državni prvaki so postali Jakob Mali, Tanja Žgajnar, Tobi Gaberšček, Lea Haler, Izak Poljanšek in Maša Viriant. (Povzeto po Jasna Paladin, *Kamničanka*)

Nejc Kuhar, kralj Grintovca: »Zame je Grintovec kot hišna gora. Po dvajsetkrat letno sem gor. Želel sem si zmagati. Podobnega teka v Evropi ni, drugod je po kilometer vertikale, tu sta dva. Pa skale, strmina. Ta tek je po vseh plateh izjemen.«

2016 – 18. gorski tek

»Na naš Grintovc moraš tečt, če si od Papeža.«

Teklo je kar 33 tekačev KGT Papež, teka pa se je udeležilo 273 tekačev iz 13 držav (Japonska, Kenija, Eritreja, Evropa). Poskusno merjenje rezultatov s čipi se je izkazalo za uporabno; poleg klasičnega merjenja in sporočanja rezultatov v dolino.

2017 – Evropsko prvenstvo v gorskih tekih na Veliko planino. Brez Grintovca

2018 – 19. gorski tek

Nejc Kuhar in Mojca Koligar, oba člana KGT Papež, sta postala slovenska kralj in kraljica teka na Grintovec. Sledili so jima tudi drugi Papeževi kralji višin: Luka Mihelič, Timotej Bečan in Gašper Bregar. Novost sta bili dodani kategoriji veteranke/veterani.

Družina Papež

2019 – 20. gorski tek, zadnji v organizaciji KGT Papež
Zaradi vremenskih razmer le do Kokrskega sedla ... kot bi jokalo nebo ...

Teklo je 280 tekačev iz 14 držav, med njimi 37 iz KGT Papež, vsi so se želeli nekako posloviti od teka. Med njimi kralj in kraljica Grintovca Luka Kovačič in Mojca Koligar, pa najstarejši Ivan Urh, eden prvih kraljev višin, tokrat kot »metla«, in najmlajši, štiriletni organizatorjev vnuk Tim Zamljen.

Stranjska godba s starimi glasbili je poskrbela za uradno odprtje prireditve. Dušan Papež se je iskreno zahvalil svoji družini in vsem, ki so pomagali pri organizaciji tekov, saj brez pomoči prostovoljcev in sponzorjev prireditve ne bi tako odlično uspele.

Podelili so pokale, priznanja in medalje najboljšim trem v vseh kategorijah. Mira Rifl in Martina Hren sta s kaligrafsko pisavo napisali priznanje prav vsakemu tekaču. Častni gostje, kralji in kraljice Grintovca v letih 1996–2019, so v sproščenem pogovoru z Metododom Močnikom, športnim novinarjem in tekačem, ki je startal na vseh dvajsetih tekih, izrazili svoje lepe občutke in spomine na grintovške teke. V spomin so dobili posebna kraljevska žezla, narejena iz lesenih palic in planinskega cvetja, ki so jih izdelali Olga in Franc Galjot ter Štefka in Franc Čevka. Kralj Grintovca 2019 Luka Kovačič in kraljica Mojca Koligar sta prejela posebno skulpturo, najstarejša Olga Grm in Marjan Rihtarič pa leseno mojstrovino; vse je izdelal Karol Mali, tudi sam tekač. Najmlajši tekač, štiriletni organizatorjev vnuk Tim Zamljen, pa se je po uspešnem teku posladkal

s torto. Karikature se je veselil Blaž Mihelič, dvajsetkratni »car« Grintovca. Cene Griljc je Dušanu Papežu in družini v zahvalo podaril svojo umetniško sliko Grintovec, v imenu vseh tekačev pa se je zahvalila Olga Grm. Najboljši trije v kategorijah so dobili bogate denarne in praktične nagrade.

Tabela tekov v letih 1996–2019

Proga: start Dom v Kamniški Bistrici – cilj Grintovec (1996–2013);

start Piknik center pri Jurju – cilj Grintovec (2014–2019)

V letih 1996–1998 je bil organizator AO Mengeš, od 2001 do 2019 pa KGT Papež.

Tek na Grintovec	Rang tekme, kategorije	Število tekačev moški/ženske	Kralj, kraljica	Čas	Opomba
1. tek 20. 9. 1996	M/Ž	54 tekačev 49 m., 5 ž.	Marjan Zupančič Marija Trobec	1:29:45 1:51:24	vrh Grintovca sneg. Memorial Danila Goloba in Danijela Berganta
2. tek 14. 9. 1997	M/Ž	41 tekačev 38 m., 3 ž.	Igor Šalamun Olga Grm	1:25:22 1:53:46	Memorial Danila Goloba in Danijela Berganta
3. tek 15. 8. 1998	M/Ž	72 tekačev 65 m., 7 ž.	Igor Šalamun Marija Trobec	1:24:03 1:51:30	Memorial Jane Slokan
4. tek 18. 8. 2001	M/Ž	84 tekačev 76 m., 8 ž	Igor Šalamun Silva Vivod	1:27:22 1:50:46	naziv kralj in kraljica Grintovca
5. tek 3. 8. 2002	Pokal SLO, 11 kategorij	198 tekačev 11 tujcev 138 moških	Andrej Mesner Ines Hižar	1:21:17 57:36	ženski cilj Kokrsko sedlo
6. tek 7. 7. 2003	Pokal SLO, 11 kategorij	227 tekačev 17 tujcev 178 moških	Andrej Mesner Veronika Jurišič	1:24:52 59:03	ženski cilj Kokrsko sedlo
7. tek 25. 7. 2004	Pokal SLO, 11 kategorij	235 tekačev 10 tujcev 182 m., 21 ž.	Marco Giardo Ines Hižar	1:18:21 1:39:19	cilj Grintovec
8. tek 24. 7. 2005	Pokal SLO, 11 kategorij	191 tekačev 16 tujcev 176 m., 16 ž.	Robert Krupicka Anna Pichrtova	1:19:07 1:31:53	do vrha Grintovca proga neprekinjeno označena z rumenim trakom
9. tek 30. 7. 2006	WMRA Grand Prix, Pokal SLO, 14 kat., DP	319 tekačev 16 držav 31 tujcev 235 m., 28 ž.	Jonhan WyattL Anna Pichrtova	1:15:43 1:31:50	moški in ženski rekord proge
10. tek 29. 7. 2007	WMRA Grand Prix, Pokal SLO, 14 kat., DP	295 tekačev 17 držav 32 tujcev 216 m., 24 ž.	Jon Tvedt Anna Pichrtova	1:17:27 1:34:24	2009 Jon Tvedt umre med treningom
11. tek 27. 7. 2008	WMRA Grand Prix, Pokal SLO, 14 kat., DP	297 tekačev 10 držav 33 tujcev 223 m., 28 ž.	Ricky Gates Anna Pichrtova	1:19:07 1:35:18	Kralji višin (dokumentarni film)
12. tek 26. 7. 2009	WMRA Grand Prix, Pokal SLO, 14 kat., DP	298 tekačev 11 držav 37 tujcev 219 m., 24 ž.	Robert Krupicka Anna Pichrtova /	1:17:05 1:32:48	prvič doping kontrola, dodana kategorija veterani /veteranke nad 60 let
13. tek 24. 7. 2011	WMRA Grand Prix, Pokal SLO, 14 kat., DP otroci	195 tekačev 14 držav 35 tujcev 151 m., 24 ž.	Ahmed Arslan Lucija Krkoč	42:50 55:21	cilj Kokrsko sedlo – slabo vreme
14. tek 29. 7. 2012	WMRA Grand Prix, Pokal SLO, 14 kat., DP otroci	304 tekačev 12 držav 46 tujcev 251 m., 35 ž.	Azerya Teklay Iva Milesova	1:17:27 1:39:37	bosonogi tek, poroka Natalije in Jureta Grmšek

Tek na Grintovec	Rang tekme, kategorije	Število tekačev moški/ženske	Kralj, kraljica	Čas	Opomba
15. tek 28. 7. 2013	WMRA Grand Prix, Pokal SLO, 14 kat., DP otroci	313 tekačev 12 držav 47 tujcev 254 m., 36 ž.	Azerya Teklay Mateja Kosovelj	1:22:14 1:40:09	rekordno število tekačev: 313
16. tek 27. 7. 2014	Svetovni pokal, Pokal SLO, 14 kat., DP otroci	285 tekačev 11 držav 35 tujcev 225 m., 27 ž.	Isac Kosgei Mateja Kosovelj	1:19:30 1:32:28	novost: start Piknik center pri Jurju, rekord nove proge
17. tek 26. 7. 2015	Svetovni pokal, Pokal SLO, 14 kat., DP otroci	271 tekačev 14 držav 54 tujcev 210 m., 18 ž.	Nejc Kuhar Karmen Klančnik	1:19:57 1:42:36	po 10 letih spet Kralj Grintovca Slovenec
18. tek 24. 7. 2016	Svetovni pokal, Pokal SLO, 14 kat., DP otroci	273 tekačev 13 držav 30 tujcev 194 m., 19 ž.	Petro M. Shaku Antonella Confortola	1:22:30 1:39:11	poleg klasičnega tudi elektronsko merjenje časov s čipi
19. tek 29. 7. 2018	Pokal SLO, 16 kat.	227 tekačev 9 držav 36 tujcev 185 m., 26 ž.	Nejc Kuhar Mojca Koligar	1:25:33 1:39:58	novost: dodani kategoriji veterani/veteranke
20. tek 28. 7. 2019	Pokal SLO, 16 kat., DP otroci	280 tekačev 10 držav 31 tujcev 237 m., 33 ž.	Luka Kovačič Mojca Koligar	46:51 55:26	cilj Kokrsko sedlo – slabo vreme, Kje so meje mogočega? ali 20 let tekov na Grintovec (dokumentarni film)

Organizacijsko-tehnični vidik dvajsetih tekov v presežnikih

Ekstremni gorski tek je prehodil vse faze razvoja izjemne športne prireditve: rodil se je kot izziv, odraščal kot slovenski gorskotekaški praznik, kot tekma za Pokal Slovenije in državno prvenstvo ter dozorel v mednarodni tek (velika nagrada WMRA, svetovni pokal). Organizacija tekov na Grintovec je kot športna prireditev tudi tehnično-organizacijsko rasla z nenehnimi izboljšavami in novostmi.

Kategorije: moška/ženska; 11, 14, 16 kategorij

Proga je potekala po markirani poti za moške in ženske kategorije: Grintovec (2558 m), višinska razlika 1957 m, leta 2002 je bila pravilna izmera proge 9,6 km.

Glede na različne kategorije so bile tudi različne proge: mlajši dečki/deklice 0,65 km/0,62 km; dečki/deklice 1,53 km/1,25 km; starejši dečki/deklice; 2,70 km/2,05 km; mladinci/mladinke 5,9 km – cilj Kokrsko sedlo; 4,30 km – cilj 450 m dalje od tovarne žičnice. V letih 1996–2013 je bil start pri Domu v Kamniški Bistrici, v letih 2014–2019 pa na Piknik centru pri Jurju. Za popravilo so vsa leta skrbeli markecisti PD Kamnik.

Trasiranje: Proga je bila od leta 2005 do 2019 neprekinjeno označena z rumenim trakom, kar je posebej odmevalo v svetu. Za trasiranje so porabili 160 km traku. Nekaj so ga pridni pomočniki zvlili in ga ponovno uporabili.

Kontrola dopinga: Izvedena v letih 2009–2016, rezultati so bili negativni.

Merjenje rezultatov: Časomerilci so rezultate posredovali v dolino po radijski postaji gorskih reševalcev (vsa leta Mira Rifl, Bogo Bajc), leta 2016 je bilo uvedeno še elektronsko merjenje časov s čipi.

Startne številke: Prve je sešila in potiskala Mira Papež, kasneje so uporabljali številke z napisi sponzorjev, z imenom in priimkom tekača, nazadnje so bile opremljene s čipi.

Limitni čas je bil zaradi varnosti dve uri in pol.

Varnost so zagotavljali gasilci, gorski reševalci, zdravniki, člani Civilne zaščite. Zadnja leta je bilo vzpostavljeno reševanje s helikopterjem. V veliko zadovoljstvo organizatorja in vseh pomočnikov ni bilo nobene hujše nesreče.

Prevoz opreme je bil organiziran do Kokrskega sedla, kjer so tekači prevzeli opremo.

Okrepčevalnice: Vse okrepčevalnice je bilo treba opremiti že doma (voda, kozarci, sadje, čokolada, napitki, rozine, energijske ploščice, gobice), sledil je prevoz v škatlah do tovarne žičnice v Koncu, kjer je bila prva okrepčevalnica. Za okrepčevalnice Pri klopci, na začetku melišča (Klobuk) in na Kokrskem sedlu so vse potrebno znosili na ramah iz doline. Sledil je prevoz opreme na Kokrsko sedlo, od koder so jo na ramah znosili do okrepčevalnic pri odcepu proti Kočni, pod vrhom Grintovca in na vrhu. Nosili so gorski reševalci, prostovoljci, pohodniki, navijači, cele družine, sponzorji, prijatelji Grintovca.

Pod vrhom je v posebnem navijaškem razpoloženju delovala okrepčevalnica Zadnja šansa.

Traserji so vlekli trak neprekinjeno od starta do cilja.

Prehrana: Do Kokrskega sedla je bil potreben tudi prevoz vse prehrane za tekače in pomočnike. Za nabavo je poskrbel organizator, za kuho enolončnic in čaja pa osebje doma PD Kamnik.

Denarni sklad in praktične nagrade: Za najboljše tri v vsaki kategoriji je bil pripravljen bogat denarni sklad. Vanj so prispevali številni sponzorji, donatorji, generalni sponzor pa je bilo vsa leta Avtoličarstvo in avtokleparstvo Papež.

Mediji: O tekih so pisali v *Dnevniku, Kamniškem občanu, Delu, Gorenjskem glasu, Nedeljskem dnevniku, Kamničanki, Atletiki, Čveku, Primorskih novicah, Trifu, Planinskem vestniku, Obrtniških novicah, Berglauftu* ... Objavljali so na spletnih straneh KGT Papež, AZS – gorski teki, Gore in ljudje, Svetovne zveze za gorske teke. Poročali so na radijskih postajah HIT, Radio 1, Radio Gorenjc, Ognjišče, Radio Kranj, Radio Slovenija 1. program in Val 202 ter v športnih poročilih v obliki reportaže in intervjuja na TV SLO1, POP TV in s prispevki na lokalnih televizijah.

Grintovski teki so bili eno veliko srce: Teki na Grintovec so bili znani tudi po posebnih podelitvah in razglasitvah rezultatov v dolini, ki so bile po pretečenem teku nabite s čustvi.

»Zdaj hodimo na goro, da bi spoznali svojo pravo podobo, vsak s svojim tovorom, vsak s svojim korakom. Za grebeni slutimo svobodo, ki osvobaja. Pozabljeno je vse, kar je še malo prej vleklo k tlom, poniževalo in utrujalo. Samo redkim je dano, a tem v izobilju (France Stele),« je bil eden od pozdravnih nagovorov Mire Papež, večletne voditeljice zaključne slovesnosti. Kasne-

je je vodenje prevzela napovedovalka Barbara Božič, razglasitev rezultatov pa novinarka Marjan Žiberna in Ervin Curlič.

»Meni se zdi najbolj fino, da sem kraljica Grintovca. Tako imenitno se sliši. Prav to me je bodrilo, ko mi je bilo najtežje,« je izjavila presrečna Mateja Kosovelj. Tekače imenujejo kralji višin, številne pomočnike pa prijatelji Grintovca.

Ročno izdelana priznanja in zahvale: Priznanja za vsakega tekača je ročno izdelala Mira Rifl, po tekmi pa je še kaligrafsko zapisala rezultat. Rdeča nit so bile gorske cvetlice in živali, leta 2006 je dišalo po murki. Tudi zahvale sponzorjem so bile njeno ročno delo.

Nagrade so bile umetniški in umetelni izdelki posameznikov: lesene palice, slaščice, ročno izdelani šopki, albumi in fotografije, pokali, skulpture, umetniške slike, karikature, plašč in klobuk za planšarja.

Navijači in planšarji: Vsa leta je tekače pod vrhom pričakala navijačica s Primorske, Valentina, njeno navijanje se je slišalo kot odmev tja v osrčje gora.

»Grintovec je za tekače pravi izziv in zato se radi vračajo, za kar ima veliko zaslug odlična organizacija KGT Papež, pa tudi odlično vzdušje. Planšarji s kraječimi zvonci so bili prava atrakcija.« (Maja Bertonec, *Gorenjski glas*)

Sodelujoči glasbeniki: ansambel Grintovci, pevci, solisti, harmonikaši, Stranjska godba s starimi glasbili.

Bosonogi tek: 14-letni Igor Hrastovec je bos dosegel vrh Grintovca v 2 urah in 48 minutah.

NAGRADE:

- medalje prejmejo najhitrejši trije iz vsake kategorije;
  - vsak udeleženec prejme priznanje in spominsko darilo;
  - bogate denarne nagrade za prvih 15 moških in prvih 7 žensk absolutno;
  - bogate praktične nagrade za prve tri v vsaki kategoriji
- SKUPNA VREDNOST VSEH NAGRAD JE 14.000,00 EUR**

PRIZES

- cups will be won by the three fastest runners in all categories.
- THE FUND FOR AWARDS IS 14.000 EUR**
- medals of Grintovec race for the best three placed and the cup for the winner in category men and women
- the first three runners in each category will get practical awards
- each runner will get a memorial present and admission
- money awards will be presented to the first 15 men and 7 women absolute.

MOŠKI / MEN		ŽENSKO / WOMEN	
mesto place	nagrada/award	mesto place	nagrada/award
1.	1.000 EUR	1.	750 EUR
2.	750 EUR	2.	500 EUR
3.	500 EUR	3.	250 EUR
4.	200 EUR	4.	150 EUR
5.	150 EUR	5.	100 EUR
6.	120 EUR	6.	80 EUR
7.	100 EUR	7.	50 EUR
8.	80 EUR		
9.	60 EUR		
10.-15.	50 EUR		

Rekord proge
(Grintovec - moški/ženske) = 100 EUR
Record of the track
(Grintovec - men/women) = 100 EUR

V primeru slabega vremena si organizator pridruzuje pravico do skrajšanja proge.
If the weather will be full bad (stormy weather; fog as thick as pea-soup), the organizer can shorten the track!

ORGANIZATOR: ORGANIZER:

KGT PAPEŽ
Dušan in Mira Papež
Podjelše 2
1240 KAMNIK
SLOVENIJA
tel.: + 386 (0) 1/839 - 11 - 69
GSM: + 386 (0) 41 - 683 - 016
http://www.kgtpapez.si
e-mail: avtolicarstvo.papez@kks-kamnik.si

The 14th Grintovec Mountain Running Race - 29th July 2012
National MR Championships - Uphill only
WMRA GRAND PRIX

Poroča: Poročno slavje sta na vrhu Grintovca zaključila Jure in Natalija Grmšek.

Prostovoljci, prijatelji Grintovca: »V zaklonu pred vetrom grizljam jabolka; viljamovke je že zmanjkalo. Premišljuje, koliko ljudi je bilo potrebnih na gori, da smo lahko tekmovali: traserji, gorski reševalci, zdravniki, nosači vode, pomočniki na okrepčevalnicah, kontrolorji ob progi, tekmovalna žirija, fotografi, snemalci in prijatelji tekačev. V dolini še prijavna služba, redarji in gasilci. Koliko ljudi je vložilo napor, vse za nas, da smo lahko prišli skozi ta cilj. A to je bil hkrati tudi njihov cilj,« je zapisal tekač Iztok Snoj na portalu Gore in ljudje.

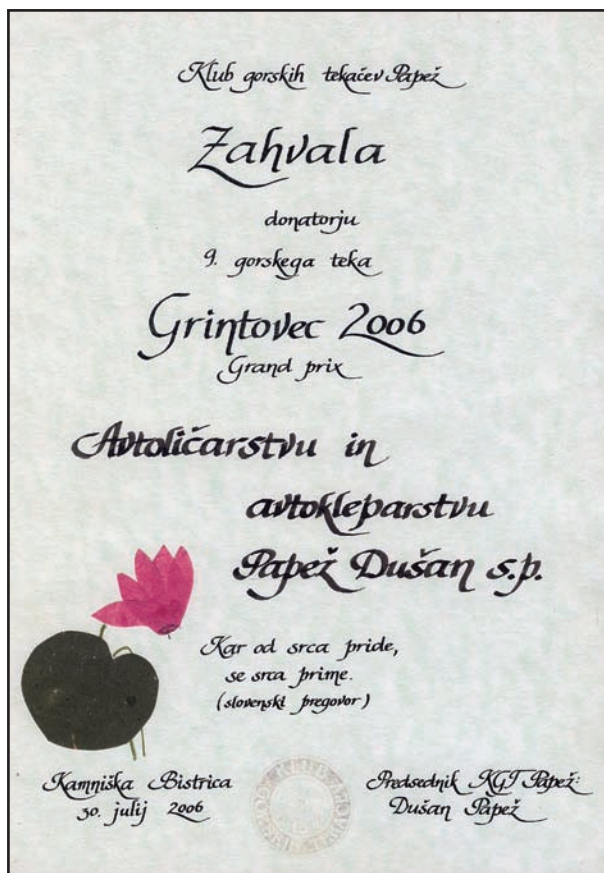
Tek na Grintovec ni bil običajna prireditev, bil je pravi praznik doline s posebnim vzdušjem domačnosti in prijateljstva. Prireditev je vključevala preko dvesto pomočnikov, prijateljev in ljubiteljev teka, ki so prostovoljno pomagali z vsem srcem.

Film

Kralji višin - dokumentarni film (2008)

Film prikazuje delček velikega dela in truda vseh dvestotih prostovoljcev in hoče približati gorski tek kot atletsko disciplino z vsemi zahtevnimi organizacijskimi pripravami, izvedbo in s slovesno podelitvijo najboljšim kraljem višin. Opozarja na človečnost in pripravljenost pomagati, da uspe vrhunska prireditev na državni in svetovni ravni. Film je čustveno nabit z življenjem, voljo in energijo.

Razpis

Zahvala

Priznanje

Ob premiernem ogledu v Domu kulture v Kamniku je bila dvorana nabito polna. Predvajali so ga na festivalu gorniškega filma v Cankarjevem domu in na televiziji. Na festivalu športnih filmov v Rusiji pa je prejel prvo nagrado.

Kje so meje mogočega ali 20 let tekov na Grintovec – dokumentarni film (2019)

Premierna projekcija filma je bila decembra 2019 v Domu kulture v Kamniku, in sicer kot zahvala vsem prijateljem Grintovca in obenem dobrodelna prireditve za Društvo GRS Kamnik.

Zapis na ovitku zgoščenke:

»Film ni zgolj prikaz organizacije velike športne prireditve, saj številni pričevalci kot pomočniki razkrivajo zakulisje in svoj prispevek k odlični organizaciji svetovno znanih tekov na Grintovec.«

Z 20. izvedbo teka na Grintovec, zadnjo v organizaciji Kluba gorskih tekačev Papež, se je spisal del zgodovine gorskega teka. Vse ostalo bo prinesla prihodnost.

Zaključujemo izjemno zgodbo o tekih na Grintovec: srčno, predano, nepozabno. Združili so se cilji tekačev, organizatorja, sponzorjev in vseh pomočnikov, vsak je prispeval po svojih zmožnostih, znanju in človečnosti. Hvala vam, prijatelji teka in Grintovca!

Dolgoletna organizacija tako zahtevne prireditve je zahtevala veliko strokovnosti, znanja in visokih finančnih stroškov. Bilo je vloženega veliko prostega časa, srčnosti, pripadnosti in prijateljstva vseh prostovoljcev. S številnimi prijatelji Grintovca smo napisali lepo zgodbo, o kateri bo pisala zgodovina.

Kot je rasel organizacijski nivo, je rasla tudi naša družina. Začela sva z možem, kasneje sta vsak na svoj način pomagali hčeri, ki sta v organizacijo vključili tudi svoje može, na zadnjih tekih so po svojih močeh pomagali in sodelovali že vnučki.

Kot družina smo dokazali, da znamo stopiti skupaj tudi v težkih trenutkih. Prav zato je Grintovec eno veliko srce ...

Viri in literatura

Maja BERTONCELJ, *Gorenjski glas* 2005.

Tone FORNEZZI, Butik Nedeljskega, *Nedeljski dnevnik* 2014.

Fran KOČBEK, 1926: *Savinjske Alpe*. Celje: Goričar & Leskovšek.

Fran LEVEC: *Planinski vestnik* 1896, št. 76.

Metod MOČNIK, *Kamniški občan* 1996–1998, 2006, 2009.

Metod MOČNIK, *Dnevnik* 2009, 2012, 2013.

Metod MOČNIK: Kraljestvo Grintovca za Luka Kovačiča in Mojco Koligar, dostopno na https://gorski-teki.si/artikal_Kraljestvo-Grintovca-za-Luka-Kovacica-in-Mojco-Koligar.

Jasna PALADIN, *Kamničanka* 2015.

Mira PAPEŽ, *Kamniški občan* 2002–2015.

Mira PAPEŽ, *Kamničanka* 2016–2019.

Mira PAPEŽ: dostopno na: <https://www.kgtpapez.si/index.php/sl/tek-na-grintovec>.

Iztok SNOJ: Tek na Grintovec, dostopno na <https://www.gore-ljudje.net/novosti/21477/>.

Osebni arhiv Kluba gorskih tekačev Papež in Mire Papež.

Sinan Mihelčič¹

Ulica Frančka Miha Paglovca 11, Kamnik

sinan@stajn.si

Skupina Štajn

Kamniški festival prostora med letoma 2008 in 2018

Arhitekturno-urbanistična Skupina Štajn je nevladna organizacija iz občine Kamnik, ki je svojo pot začela v mladinskem centru Kotlovnica. Med letoma 2008 in 2018 je s pomočjo kulturnega društva Priden možic in festivala Kamfest postala eden izmed pomembnejših sogovornikov pri vprašanih razvoja lokalnega prostora. Njena moč je bila predvsem v številnih posameznikih, ki so vsak na svoj način prispevali del v to zanimivo zgodbo in se iz nje tudi veliko naučili. Skupina je sčasoma prerasla v arhitekturno biro ter izvedla tudi nekaj mednarodnih izobraževalnih in arhitekturno-urbanističnih projektov.

Ključne besede: Štajn, arhitektura, urbanizem, participacija

Štajn, a group of architects and urban planners, is a non-governmental organisation from the Municipality of Kamnik, which began its professional path at the Youth Centre Kotlovnica. With the help of the Priden možic Cultural Association and the Kamfest Festival, Štajn was one of the key interlocutors in the development of local urban spaces between 2008 and 2018. It drew most of its strength from the many individuals who contributed the organisation's projects while at the same time learning a lot from the experience. The group eventually transformed into an architectural bureau and implemented a number of international educational and architectural urban planning projects.

Keywords: Štajn, architecture, urbanism, participation

Začetki

Večkrat me različni Kamničani vprašajo, kdaj in zakaj je arhitekturna Skupina Štajn sploh nastala, koliko časa že delujemo in kako smo vsa ta leta lahko delovali kot ekipa posameznikov, zbranih s toliko različnih področij. Nekateri se spomnijo naših rožnato pobarvanih avtomobilskih gum na Glavnem trgu, drugi silhete mamuta na kolesih, ki je nekega lepega poletnega dne odprla festival Kamfest, tretji imajo v mislih ponočnjake, ki so nekoč v Hiši arhitekture Kamnik pozno v noč zrl v računalnike in nekaj risali. Skratka, toliko, kot je bilo članov, toliko je verjetno različnih zgodb o Štajnu² in upam, da bom v tem prispevku predstavil naše najpomembnejše in morda nekoliko manj znane trenutke.

Pred dobrim desetletjem je v Evropi potekala nekakšna sodobna renesansa mest. Ta so iz svoje podrejenosti avtomobilskemu prometu končno začela dihati

in svoj javni prostor namenjati pešcem. Bilo je jasno, da bo ta val prej ali slej zajel tudi nas. Najprej je predoživela Ljubljana, kmalu za tem pa se je podobna zgodba začela tudi pri nas – v Kamniku.

Morda je za nastanek arhitekturne skupine Štajn med drugim »kriva« tudi velika finančna kriza, ki je močno prizadela slovenski gradbeni sektor, saj naenkrat nismo imeli služb, imeli pa smo ideje in čas. Ali pa je bilo za to krivo prej omenjeno novo obdobje razvoja mest, ko se je arhitekturna stroka znova začela ukvarjati s procesi urejanja in razvoja mest in ne samo s procesi gradnje stavb. Zanimanja arhitektov so preskočila z materialnega in estetskega in se (znova) posvetila prostoru med stavbami, prostoru ulic in trgov, prostoru, ki je bistveni del vsakega uspešnega mesta. Ta prostor je tudi bistveni del naše družbe. Del stroke v naših krajih je takrat na nov način poskušal urediti javni prostor in mi smo se temu valu nedvomno pridružili.

Prva v nizu dogodkov, ki je pripeljal do organiziranega združenja študentov arhitekture v Kamniku, je bila predstavitev zamisli o razgledni ploščadi na Starem gradu. Nekaj študentov se nas je takrat udeležilo te predstavitve in seveda smo se aktivno vključili v javno razpravo. Po dogodku sta do mene pristopila Matjaž Jug in Boštjan Košir, ki sta bila v tistem času aktivna v Mladinskem centru Kotlovnica. Ob pogovoru smo sklenili, da bomo mladi arhitekti v okviru Mladinskega centra začeli s svojim – bolj organiziranim – delovanjem.

V duhu tega pogovora je v Mladinskem centru Kotlovnica sredi poletja leta 2008 začela nastajati mladinska arhitekturna sekcija. Njena prva naloga je bila arhitekturna prenova prostorov Mladinskega centra, ki je še danes v kleti Kulturnega doma Kamnik. Postopku prenove takrat sodelujoči študenti še nismo bili ravno kos, smo pa zasnovali prav zanimive rešitve. Arhitekturna mladinska sekcija si je v prvem šolskem letu delovanja zastavila ambiciozen program, ki je pokrival vse – postavljanje razstav, organiziranje simpozijev, izobraževanje študentov o računalniških programih in izdelavo nadstrešnice za kolesa iz okolju prijaznih materialov. Sodelujoči študentje smo bili takrat polni znanja, da bomo zgradili nekaj novega in se tudi česa novega naučili. Ni nas zanimalo, kaj delamo, le da smo lahko spreminjali nam znani prostor in tako uresničevali naš velik ustvarjalni nabo.

Dom kulture Kamnik, ki je v kleti gostil Mladinski center, je bil v tistem času mestna kreativna delavnica in prostor za vse tiste, ki nam ni dalo miru, da bi sedeli doma in ne bili ustvarjalni. Popolnoma drugačno sliko ponuja to, kar vidimo v tej stavbi danes. Prav to ustvarjalno okolje, ki je velo iz vsake pore te stavbe, nam je dalo tisto pomembno samozavest, da smo začeli ustvarjati. Brez zadržkov smo se lotili idej, za katere bi danes hitro rekel, da so težko izvedljive.

Člani Kulturnega društva Priden možic, ki so takrat vodili Dom kulture Kamnik in Mladinski center Kotlovnica, so bili odlični sogovorniki. Mi smo bili polni teorije in inspiracije o prostorski participaciji s fakultete, ekipa Doma kulture pa nam je pomagala pri učenju, nudila možnosti za praktične izkušnje in izvedbo naših izdelkov. Hitro smo vzpostavili stik in skupaj preživljali večere v Kotlovnici ob razstavah, koncertih, debatah in risanju idej prenove Mladinskega centra. Odprti

¹ Univerzitetni diplomirani inženir arhitekture.

² Kot Skupino Štajn tu navajam arhitekturno skupino Štajn, ki je z delom na področju urejanja prostora začela na območju Kamnika leta 2008, in ne tisto skupino Štajn, za katero sem izvedel nekega kamfestovskega večera Pod gradom in ki je delovala kot glasbena skupina kar nekaj let pred nami arhitekti. Več podatkov o tej glasbeni skupini mi do sedaj ni uspelo pridobiti.

smo bili za vse, med sebe nismo vabili zgolj študentov arhitekture, temveč vse, ki bi jih zanimalo oblikovanje prostora. Željni smo bili novih idej in kreacij, želeli smo si, da nekaj zgradimo, ne da bi se ozirali na to, ali bomo od tega kaj imeli ali ne. Tako smo v tistem »kotlu« nevede skuhali idejo, ki je neizpodbitno zaznamovala naše naslednje desetletje.

Kamfest

Ideja o organizirani skupini je živela naprej in se hitro po nastanku začela spreminjati. Prihajali so novi člani, zaradi česar je prvotna skupina iz Mladinskega centra Kotlovnica hitro prešla v širši kamniški javni prostor. Članov, ki jih je zanimalo sodelovanje, je bilo iz tedna v teden več in hitro smo začeli delovati kot samostojna organizacija. Takrat se je pojavilo tudi novo ime: Skupina Štajn, ki ga nosimo še danes. Najprej smo organizirali razstavo na Šutni; tu smo razstavili svoje izdelke z ljubljanske fakultete za arhitekturo. Kamniško javnost smo s to razstavo povabili, da si ogleda naše skice, akvarele, makete in študentske projekte.

Ko gledam nazaj, lahko brez dvoma rečem, da je bil najpomembnejši dogodek za preboj Skupine Štajn v takratno kamniško arhitekturno in kulturno dogajanje sodelovanje na festivalu Kamfest. Za to je bil kriv – kdo drug kot – Goran Završnik, oče Kamfesta. Povabil nas je, da na festivalu predstavimo nekaj svojih idej ter tako opozorimo na prezrte prostore v Kamniku. Sodelovanje, ki je Kamniku pozneje prineslo številne zanimive projekte, se je začelo pred poletjem leta 2009.

Kamnik je s svojimi številnimi ambientmi in zanimivimi zgodbami že od nekdaj navdihoval ustvarjalce in tudi pri nas ni bilo nič drugače. Idejo, da predstavimo legendo o kamniškem jezeru, smo hitro posvojili in začeli z načrtovanjem projekta. Ker je bil festival Kamfest vedno na Malem gradu, smo se mi odločili, da bomo obudili prostore pod Malim gradom.

Projekt smo zasnovali na Trgu svobode, na malograjskih terasah in v starem rovu pod Malim gradom. Rov pelje od Trga svobode do lokala Pod gradom na drugi strani hriba. Nekateri se še spomnite tiste sobe zadaj za »šankom«, kjer je danes skladišče. Do tam je speljan rov. Na grajske terase smo postavili čolne v obliki klopi, na Trgu svobode poustvarili jezersko gladino s pomočjo modrih balonov, v temnem rovu pod Malim gradom pa s svetlobnimi učinki predstavili legendo o malograjskem jezeru. Po mojih informacijah obstoj jezera ni bil nikoli dokazan, je pa jezero bilo privlačna inspiracija za naš projekt. »Odpri, očisti in pokaži!« je bil takratni moto projekta. Odpirali, očistili in pokazali smo spregledane javne prostore Kamnika. Danes se sliši preprosto, a na koncu je bilo vse prej kot to.

Kaj postaviti v popolno temo sredi mesta, kaj narediti s svetlobo, ki je bila sploh edini element, na katerega smo se lahko oprli? Kako Kamničanom prikazati podzemni prostor, da bodo ti doživeli neko popolnoma novo prostorsko in vizualno izkušnjo? Kako ljudi prepričati, da vstopijo v svet legend in pravljic, da na svet okoli sebe pogledajo v popolnoma drugačni luči? To so bila vprašanja, ki so narekovala projekt.

Skoraj neverjetno je, kaj lahko s pomočjo različnih učinkov zažari v temi. Izbor ni bil več problem: ultravijolične luči, desetine litrov tonika, fosforna in ultravijolično občutljiva barva ter napihljivi baloni. Prostor za legendo se je kar sam od sebe začel sestavljati. Izvedba je bila sicer vse prej kot lahka, težave z vlago, tema, mraz in pa nenavadno trdne skale so nam povzročili precej nevšečnosti. Delali smo tri dni in tri noči, pripravili vse potrebno za začetek projekta, nato pa je tik pred veliko otvoritvijo Kamfesta vse skupaj »crknilo«. Zahvaljujoč našemu električarju Gregorju je instalacija ponovno zasvetila ravno v trenutku, ko so v rov vstopili prvi obiskovalci.

Pravljic željni Kamničani so si v miru lahko ogledali začetek kamniške »jezerske legende«, odšli v ultravijolično dvorano z vodnimi mehurčki ter za tem peš po dolgem hodniku, osvetljenem z žarnicami v Etinih kozarcih za vlaganje, vse do konca, kjer je do stražnega stolpa na Malem gradu speljan vertikalni jašek za dvigalo. Ta še danes čaka, da ga bomo izkoristili. Ob branju besedila o legendi so ob koncu ogleda za srečo pozvonili v pozdrav in se vrnili nazaj do trga. Legenda kamniškega jezera se je odvila v žarečih barvah pred očmi obiskovalcev, ki so s presenečenjem ugotavljali, kako zanimive prostore jim ponuja Kamnik.

Projekt je prinesel dve pomembni spoznanji. Spoznali smo, kako pomembno je načrtovanje projekta: če si nekaj narisal na načrt, še ne pomeni, da bo tako tudi izvedeno. Vedno obstaja precej neznank in kreativna improvizacija je še kako pomembna. Naučili pa smo se tudi, da ima vsak projekt v javnem prostoru svoje uporabnike in ti ga dojemajo zelo različno. Nekateri ga pohvalijo, drugi pogrājajo, vsak obiskovalec ga lahko uporablja drugače, kot je bilo zamišljeno, ali pa ga sploh ne opazi. Predvsem javna kritika in pohvala sta bili najdragocenejši izkušnji za nas, bodoče strokovnjake s področja prostora.

V tistem letu smo rov pod Malim gradom uporabili še enkrat. Med novoletnimi prazniki je tam potekal festival Mestovanje in za okrasitev festivala smo izrezali nekaj deset silhuet ljudi v različnih pozicijah, jih pobarvali živo rdeče ter jih razpostavili po centru mesta. Ustvarili smo »gužvo« rdečih silhuet. Še nekaj let za tem je eno izmed silhuet na svojih nastopih uporabljala kamniška rokvska skupina Hulahop.

Dinamika delovanja se je od tega obdobja naprej zelo spremenila. Lokalno okolje nas je sprejelo kot dejavno skupino, ki ima ideje in voljo do tega, da jih pokaže. Jasno je bilo, da smo s tema dvema projektoma v letu 2009 postali svojevrsten sogovornik v kamniškem prostoru in kulturi.

Katrcra, rožnate gume in strategija preнове mesta

Na podlagi izkušenj, pridobljenih na našem prvem kamfestovskem projektu, smo se leta 2010 lotili precej zahtevnejše naloge. Z začasnim urbanističnim projektom smo želeli izpostaviti problematiko v prostoru in s tem na svojevrsten, nekoliko improviziran način pokazati, kako je mogoče na novo urediti javni prostor. Stroka temu pravi taktični ali participativni urbanizem. Po pogovorih s festivalsko ekipo smo se odločili, da za lokacijo naše intervencije izberemo Glavni trg in

Začasna ureditev prometa na Glavnem trgu v Kamniku med festivalom Kamfest leta 2010, urejena s starimi gumami, paletami in drevesi (Arhiv Skupine Štajn)

Park Evropa. Projekt smo organizirali kot mednarodno študentsko delavnico, na katero so prišli študentje iz različnih držav sveta – od Belorusije do Brazilije. Pestra mednarodna zasedba nam je omogočila izjemen nabor zamisli.

Ožja ekipa se je na projekt pripravljala že od začetka poletja, študentje iz preostalih delov sveta pa so se nam pridružili dober teden pred začetkom festivala. »Štab« je bil v stari železniški postaji v parku Evropa, ki smo jo vsi imenovali Plečnikova, pa je po mojih informacijah pravzaprav Glanzova. V postaji smo teden pred festivalom prirejali predavanja, razmišljali o konceptu, skicirali, izdelovali makete, risali izvedbene načrte ter se ob prijetnih poletnih večerih družili z naključnimi mimoidočimi. Bilo je zares prijetno, kar mi marsikdo od sodelujočih omeni še danes. Tudi ti dejanji, odprtje postaje in namestitev v njej, sta služili kot opozorilo mestu, da ima v takrat neuporabljeni, a

arhitekturno bogati železniški postaji na voljo izjemno lokacijo.

Tisti teden je bilo vse podrejeno nalogi, da prostorsko uredimo festival in s tem pokažemo, kaj bi mesto lahko pridobilo. Kamnik je do takrat že večkrat premleval idejo o preureditvi prometa znotraj mestnega jedra. Žal so do takrat ideje vedno ostale zgolj na papirju. Težko je bilo prepričati lokalno skupnost in oblast, da bi se stvari spremenile. Na pobudo arhitekta Tomaža Schlegla smo zato začeli razmišljati o tem, da bi široko cesto mestnega središča spremenili v enosmerni promet. Z nekaj enostavnimi urbanimi elementi in umetniškimi akcijami bi lahko pokazali, kako namesto »avtoceste« skozi središče Kamnika poteka enosmerna cesta. Ves preostali prostor pa bi bil namenjen pešcem. Prav to smo na festivalu tudi naredili. Več let za tem pa smo ta projekt dejansko tudi uspeli zgraditi v končni podobi.

Ekipa, ki je »zakuhala« naš festivalski projekt v Keršmančevem parku, na svojem pomolu ob reki Kamniški Bistrici. (Arhiv Skupine Štajn)

Tema našega festivalskega projekta je bila reciklaža. Dobili smo ogromno starih gum, evropalet, nevozno »katr'co«, ki je nekoč služila na pustnem festivalu na Viru pri Domžalah, in pa donacijo v obliki neskončne količine rožnate barve. Z Goranom Završnikom sva takrat v Črnučah prečesala celotno deponijo podjetja Dinos, da sva našla nekaj zanimivih odpadnih predmetov, ki so zaživeli v novi podobi. Delo se je začelo. Paleta so postale živo pisane klopi in stojnice za prodajo falafla. »Katr'ca« je postala rožnata ikona z velikimi modrimi rožami in v trenutku simbol Kamfesta. Odpadne avtomobilске gume so postale festivalski sedeži in prometni označevalci, ki so skrbeli, da med peš površino in cestiščem ni bilo neposrednega stika. Kamniški urar Cerar nam je podaril nekaj starih koles za javno izposajo. V njegovi delavnici smo jih popravili in prebarvali ter jih dali »na uporabo« obiskovalcem festivala. Na Glavnem trgu smo zgradili celo nadstrešnico za kolesa. Ker pa vsak javni prostor potrebuje tudi nekaj malega zelenja, nam je Arboretum Volčji Potok posodil nekaj dreves v koritih, ki so ozelenila novopridobljeni javni prostor.

Pri nastajanju projekta je sodelovalo več kot 25 posameznikov iz več kot desetih držav. Po anketah, izvedenih med festivalom, je bila velika večina obiskovalcev z ureditvami zadovoljna, kar je za Skupino Štajn pomenilo, da smo na pravi poti. Ideje o prenovi mesta ob sodelovanju stroke in javnosti so se v naslednjih letih počasi, a vztrajno začele uresničevati.

Kot sem že omenil, je bil najpomembnejši rezultat tega projekta ta, da je občina Kamnik veliko let za tem vzpostavila enosmerni promet – po vzoru tistega na Kamfestu. Poleg tega pa smo tisto leto dobili vabilo, da za občino Kamnik izdelamo prvi resnejši projekt strategije razvoja mestnega središča. K temu nas je povabila takratna vodja oddelka za prostor Tadeja Križnar. Verjetno to ni bilo naključje, saj smo v dveh

letih delovanja mestno središče poznali do vseh podrobnosti. Za nas je ta naloga pomenila, da svoje ideje in spoznanja končno lahko spravimo v neko resnejšo obliko. Naloge smo se lotili temeljito in verjetno so še danes prenekatere ugotovitve in predlogi iz tistega dokumenta aktualni in zanimivi. Za Skupino Štajn je delo pri projektu prineslo več spoznanj, predvsem pa védenje, kako se lotevati takih urbanističnih strategij, in tudi prvo resno finančno spodbudo, ki nam je omogočila, da smo se lažje razvijali dalje.

Izkušnje s tega festivala in priprava strategije so imele velik vpliv na naslednji štajnovski festivalski projekt. Ta je bil v celoti namenjen raziskovanju javnega mnenja, raziskovanju pogleda Kamničanov na javni prostor ter ozaveščanju, da je prostor pomembna javna dobrina. Prizorišče dogajanja leta 2011 je bila Šutna. Fasado prostora, v katerem je potekal projekt Kulturno dvorišče Evrope, smo oblekli v za naše delo značilno črno-belo šrafuro in na ulico postavili ogromen nabiralnik za ideje. Še danes se spomnim, kako debelo je pogledal lastnik prostora gospod Stojan Hergouth, ko se je vrnil domov in bil prepričan, da smo fasado zares prebarvali. Pa smo samo pred njo postavili silhueto. Projektu se je pridružila tudi ekipa uličnega gledališča ter z igro in improvizacijo pomagala zbrati še večje število idej v nabiralniku. Takratni župan Marjan Šarec je ob koncu festivala od vseh prispelih idej izbral eno, ki naj bi jo mesto Kamnik kasneje tudi uresničilo. Izbrana je bila izposoja koles in leta za tem smo v Kamniku končno omogočili tudi izposajo koles za občane.

Hiša arhitekture Kamnik

Projekt na Šutni ni prinesel samo izposoje koles, prinesel je tudi trajno naselitev Skupine Štajn v prostoru na Šutni 24. Tam smo delovali še celo vrsto let, predvsem po zaslugi vodje projekta Maruše Debevec.

Takole je mamut potoval po Kamniku. (Arhiv Skupine Štajn)

Ideja Hiše arhitekture ni bila samo prostor za druženje, postala je neformalna šola urbanizma, svetovalnica za arhitekturo, naš drugi dom, prostor za razstave, večerne klepete in občasno tudi delavnica. Prostor je bil vedno poln maket, skic, računalnikov, plakatov, prav vsak je v njem našel kako zanimivost.

V tem prostoru sta nastali ideji za še dva zelo zanimiva Kamfesta. Prvi z naslovom Mesto ob vodi in leto pozneje projekt z naslovom Kam gre mamut. Mesto ob vodi je bil festival, ki se je odvil v Keršmančevem parku in Kamniku na novo pokazal njegov izjemno lep stik z reko Kamniško Bistrico. V poletni vročini so Kamničani prišli do reke, se ohladili, na travnatih bregovih okoli njih pa je potekalo festivalsko rajanje. Park smo spremenili v atraktiven prostor za igro, zgradili pomol, očistili obrežje, pripravili mivkasto plažo in visečo gugalnico za otroke. Največje veselje za vse pa je bilo veslanje s kanujem po reki gor in dol.

Iskanje najboljše lokacije za kip mamuta, ki ga je izdelal kamniški kipar Miha Kač, je bila tema našega zadnjega kamfestovskega projekta. Pred festivalom smo na dvorišču Doma kulture sestavili premikajočo se silhueto mamuta v naravni velikosti. To smo med festivalom premikali z ene lokacije na drugo in na ta način iskali najboljšo lokacijo za original. Kamničani in obiskovalci festivala so z zanimanjem opazovali in komentirali, »kam gre mamut«, ko smo ga predstavljali po Kamniku. Mamut je še veliko let služil svojemu namenu pred Domom kulture in kasneje pred graščino Katzenberg, morda kot opomin, da mestu kipa še vedno ni uspelo postaviti v prostor. Najboljša pozicija za kip v naravni velikosti se nam je takrat v pogovorih z obiskovalci pokazala v Keršmančevem parku. Moral bi biti blizu vode, v primernem razmerju do mogočnih dreves in z veliko okoliškega prostora. Tako bi obiskovalci kip lahko doživeli v različnih merilih in v povezavi

z vodo ter velikim prostorom med drevesi. Morda bi bil v tem parku res lahko videti, kot da je še živ.

Hiša arhitekture nas je počasi spremenila v arhitekta in urbanista. Začeli smo sodelovati na natečajih, sodelovati z drugimi arhitekti in strokovnjaki, iz leta v leto smo postajali bolj organizirani in podobni arhitekturnemu biroju. Obiskovali smo okoliška podjetja, gradbišča, se poučevali o gradnji, materialih in postopkih. Bili smo željni znanja in Kamnik s svojo okolico nam je na svojevrsten način ponujal ravno to – dostop do znanja in možnost preizkušanja pridobljenega znanja v prostoru. Česa bi si pravzaprav lahko mladi strokovnjaki želeli? Projekt Hiša arhitekture je iz študentov v nekaj letih naredil arhitekta.

Naše navezovanje stikov z gospodarstvom, sodelovanje z lokalnimi društvi in delovanje v okviru občinskih prostorskih politik se je izkazalo za uspešno na več ravneh. Eno takih sodelovanj je bilo na območju nekdanje tovarne Alprem, ki je bilo v tistih časih del središča Kamnika, v katero se Kamničani niso zlahka odpravljali. Tam so zbirali staro železo, imeli skladišča sodov s kemikalijami, ki so bili že od daleč videti nevarni, popravljali so motorje, v eni izmed hiš pa so prebivali delavci iz republik nekdanje Jugoslavije in je bila v res nezavidljivih pogojih. Prvi obisk je vsem nam ostal globoko v neprijetnem spominu. Lastniku smo predstavili idejo, da sredi te urbane degradirane strukture enega izmed prostorov nameni mladim kamniškim skejterjem. Tu moram izpostaviti njihovega člana Domna Stražarja, ki je bil tudi eden izmed naših najaktivnejših študentov. Njegov entuziazem je bil ključen, da se je skejterski park začel graditi v eni izmed tamkajšnjih hal. To je dalo zagon tudi številnim drugim ustvarjalcem, društvom in podjetnikom, da so v nekdanjem Alpremu začeli razvijati svoje pozitivne zgodbe. V Alprem so začeli prihajati številni mladi in lastnik gospod Rudi Capuder je hitro spoznal pomen te

Obisk Benetk (Arhiv Skupine Štajn)

velike spremembe. V javnost je prišla pozitivna zgodba o Alpremu, prenavljati so se začeli objekti in danes imamo na srečo tam precej drugačno sliko. Težko je napovedati, kako se bo razvijal projekt, vsekakor pa so naše ideje takrat pomembno vplivale na potek dogodkov. Šele leta kasneje smo reflektirali to naše znanje in se začeli zavedati pomembnosti tovrstnih pristopov.

Od Ljubljane do Londona in naprej

Čeprav Skupina Štajn večino časa deluje na območju mesta Kamnik, smo svoje zamisli občasno uresničevali tudi drugje. V Ljubljani smo sodelovali s skupino Prostorož, ko so aktivno spreminjali takrat še degradirano območje kopališča Kolezija, v Kranju smo pomagali pri prenovi objekta Bazena Kranj, v Ljutomeru pa smo nekajkrat sodelovali na festivalih fantastičnega filma in vina. Po znanje in navdih smo se radi odpravili tudi na Vrhniko pri Ložu in celo do Benetk, na beneški arhitekturni bienale. Ogljed bienala je bil vedno pomemben del naše samoizobrazbe, saj smo tako ostali v stiku z razvojem stroke in kreativnih rešitev na globalnem nivoju. Da so bile Benetke za Štajn res nekaj posebnega, se je pokazalo tudi pozneje, ko smo na tamkajšnjem urbanistično-arhitekturnem natečaju predlagali izvedbo študentskega arhitekturnega bienala in za projekt dobili mednarodno nagrado.

Eden zanimivejših projektov zunaj Kamnika je bilo naše sodelovanje na festivalu arhitekture v Londonu, kjer smo skupaj s študenti prestižne ameriške univerze Stanford izdelali projekt prenove tržnice Spitalfields. V Londonu smo preživeli nekaj tednov, vsak dan

analizirali dogajanje in delovanje tržnice ter na koncu lastniku predlagali, na kakšen način bi lahko z minimalnimi sredstvi izboljšal tržnico.

Skupina Štajn je »zakrivila« tudi neformalno sodelovanje med Fakulteto za arhitekturo v Ljubljani ter Univerzo Stanford iz Kalifornije, saj smo takrat kot študentje začeli s projektom spletnega globalnega sodelovanja pri razvoju mest. O tem projektu bi bilo mogoče napisati poseben prispevek, zato na tem mestu povejmo le to, da smo se prek svetovnega spleta tedensko srečevali, skupaj delali pri projektih in se tako učili iz globalnega okolja. Strokovna podlaga tega samoiniciativnega učenja, ki smo ga poimenovali Global urban development program, je pozneje postala osnova za razvoj nove študijske smeri na univerzi Stanford, ki obravnava pametna mesta in trajnostni razvoj urbanih območij. Skratka: znanje, pridobljeno na kamniških ulicah, se je prek številnih sodelujočih posameznikov prelilo v številne zanimive ideje po celem svetu.

Zgodbe, izkušnje in znanje v Skupini Štajn se nedvomno razvijajo naprej. Številni izjemni člani nadaljujejo svojo samostojno strokovno pot, številni bodo v skupino šele prišli in pustili svoj prispevek v tej zanimivi zgodbi. Čeprav smo nekje na naši poti iz študentov, ki so se podili po kamniških ulicah, zrasli v pravi arhitekturni biro, pa najmočnejši vezni člen še vedno ostaja druženje. Ideja o Štajnu je ideja o izobraževanju, ustvarjalnosti in drugačnem pogledu na razvoj prostora, zato upam, da nam bo ne glede na ekipo to poslanstvo uspelo ohranjati še naprej.

Daniel Artiček - Dane

Daniel Artiček - Dane (1964) je kamniški kantavtor, imenovan tudi »pesnik miru in vključevanja«. Njegove pesmi so čustvene, aktualne, intimne in pogosto šegave, predvsem pa izvirna razmišljanja, ki postanejo ob avtorjevi glasbeni spremljavi tudi meditativna popotnica. Svojo šansonjersko pot je začel v letu 2015, samostojne pesniške zbirke pa je objavljajl že prej: leta 2012 so izšle *Vilibaldove povrstnice*, leto kasneje zbirka *Sanjal sem*. V letu 2019 je izdal zbirko ljubezenskih pesmi *Kako si lepa*. Uglasbene pesmi objavlja tudi na spletu.

Povabljen je bil na več mednarodnih festivalov, med drugim na Exposure Music Festival na Hrvaškem, kjer je s svojim posebnim melosom na poslušalce naredil povsem svojstven vtis.

Svoje pesmi in glasbo sam označuje kot glasbo »v zgodbah od ljudi za ljudi«.

Ključne besede: Daniel Artiček - Dane, pesnik, kantavtor

Daniel Artiček - Dane (1964) is a Kamnik based singer-songwriter, also known as »the poet of peace and inclusiveness«. His poems are emotional, topical, intimate and often comical. Above all, his works are examples of original thinking, transformed by the author's music into a meditative experience. He embarked on his chanson singing journey in 2015 but started publishing poetry collections earlier: *Vilibaldove povrstnice* came out in 2012, followed by *Sanjal sem* a year later. In 2019, Artiček released a collection of love songs *Kako lepa si (How Beautiful You Are)*. He also publishes his works online.

He was invited to several international festivals, including the Exposure Music Festival in Croatia, where his melodies made a very special impression on his listeners.

He describes his songs and music »within stories made by the people for the people«.

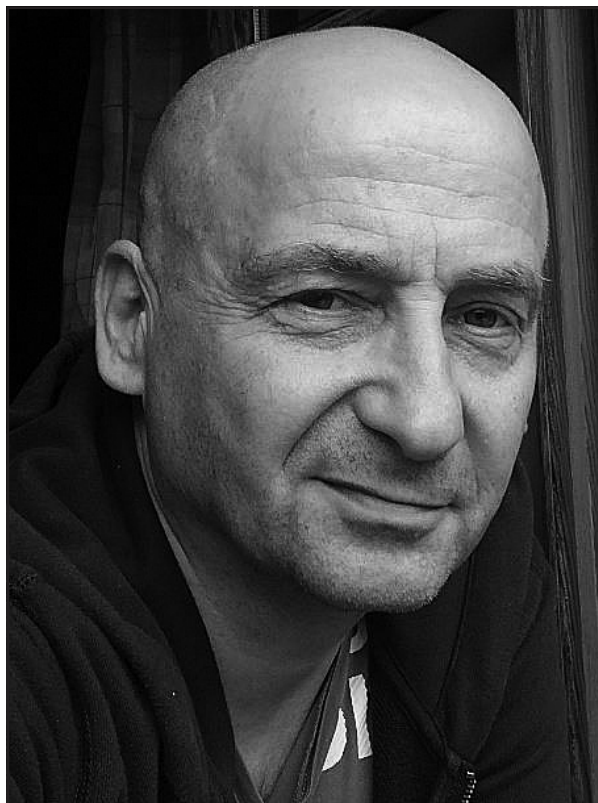
Keywords: Daniel Artiček - Dane, poet, singer-songwriter

Dobrodošlica

*Dobro nam došli prijatelji dragi;
pri nas dobrodošli so tudi sovragi.
Dobrodošli ste vsi, ki le pridete tod,
ki vas prinesla do tukaj je pot.*

*Pozdravljamo vse vas od hudega strte,
vse uboge in jezne in tiste prezrte.
Pozdravljamo skope, nadute – še bolje –
bogate in revne in tiste brez volje.*

*Mi sprejmemo vse, od življenja izdane,
kot svoje – ne na tvoje in moje razklane.
Kot drage nam duši in srcu poslane,
vse sprejmemo tukaj, vse celimo rane.*

Daniel Artiček - Dane (Foto: Brigita Artiček)

*Le vstopite vsi z nasmehom na ustih,
z resnico v srcu in mirom v mislih,
naprej, le pogumno, vsi popustljivi,
vsi strpni in blagi, z dobroto v čisljih.*

*Vsi ste dobrodošli, al' dobri, al' zli;
vse to, kar prinašate, sprejmemo mi
z resnico v srcih in mirom v mislih,
blago in strpno, z vrlino v čisljih.*

*Pri nas nihče ni neželen in zavrjen,
nihče osovražen, nihče spreobrnjen.
Nikomur ne silimo naše resnice,
nikogar ne merimo z vatli pravice.*

*Tu slabo in dobro se zlijeta v eno;
tu učen al' neuk nista prvo pravilo;
tu zlemu in hudemu sodimo milo,
dobrota in blagost sta glavno merilo.*

*Dobrodošli ste vsi, ki delite spoznanje,
da dobrota je tisto, kar vaše so sanje.*

1 Profesorica slovenskega jezika, magistra bibliotekarstva, direktorica Knjižnice Franceta Balantiča Kamnik.

Slep

Slep sem.
V temi se gibam, poslušam.
Vonj mi pove in to, kar okušam;
je v zraku in vodi
in tvojih besedah;
v dihu, tišini
in strašni črnini.

Slep sem, a slišim tvoj dih
in namene.
Čutim ti misel,
življenja pomene;
slišim utrip tvoje želje poltene
in vonjam vso strast,
vse zahrbtnosti njene.

Slep sem, pa vendar
otipam resnico.
Božam jo nežno
kot plašno ptico;
ostrino laži in grobost brez topline –
otipam kot kamen –
grob nož brez ostrine.

Slep sem in jezo
občutim kot brco,
zmerljivko srdito bolečo in ostro.
Zareže globoko
srh te bolečine,
v tkivo krvavo –
in nikdar ne mine.
Zareže v oči
in slepote črnino,
lucidno in točno –
v to bolečino.

Slep sem, a gnus
mi zaznati je dano.
Prodira mi v kožo
od mimoidočih;
ne vseh, a premnogih razmišljujočih.

Daj, glej si to bedo
ob palici beli,
ne vidi, ne zmore,
vsem je v breme,
koristi nobene in vedno napoti;
kako naj povzpne
na življenja se sleme?

Slep sem, a vidim
ljubezni barvitost,
jutranjo roso in zarjo večerno;
v barvah slepote še lepšo,
bolj zmerno.
Vidim dobroto in
čutim iskrenost,
sočutje človeško v
barvah slepote;
in strpnost – v barvi
najvišje lepote.

Slep sem za barve
vašega cvetja,
a vidim barvitost drugega svetja.
Sveta in občutij
in vedenj iskrenih,
v naravi rojenih,
nikdar izgubljenih;
le vid jim ne da
izstopiti na plano;
kdor slep je, spet vidi –
več in izbrano.

Pridite

Pridite vsi,
ki vam misel je čista;
brez slabih namenov,
odvečnega blišča.

Pridite ubogi
in vi, ta premožni;
vsi, ki ste jezni in tisti otožni.

Pridite skupaj
v družbi veseli;
ali samotni, v srcu zgoreli.

Pridite vsi,
ki ste zapuščeni;
odvrženi ali pa le zamorjeni.

Pridite,
kakor in kadar vam gódi;
vsi smo v enaki, varljivi zablodi.

Anže Slana¹
Tunjiška Mlaka 11, Kamnik
anze.slana@gmail.com

Aljoša Rebrača

Aljoša Rebrača je tesno povezan s Kamnikom. S kulturnim ustvarjanjem v mestu je prvič stopil v stik kot dijak bivšega ŠCRM-ja in se v mestno ustvarjalno sceno dejavno vključil. Čeprav ne prihaja iz Kamnika, je z njim neločljivo povezan – kot eden od začetnikov pesniških slamov Pest besed v Mladinskem centru Kotlovnica, ustanovni član KUD Oksimoron in pisec najrazličnejših besedil za različne priložnosti. Njegove pesmi lovijo duh časa, nastavljajo ogledalo in slikajo položaj slehernika.

Ključne besede: Aljoša Rebrača, pesnik

Aljoša Rebrača is closely associated with Kamnik. He first got introduced to the area of cultural creativity in this town as a student of the former ŠCRM (Rudolf Maister School Centre) and became actively involved in the urban creative scene. Although he does not originally come from Kamnik, Rebrača is inseparably linked to this place as one of the initiators of the poetry slam Pest besed (Fist of Words) at the Youth Centre Kotlovnica, a founding member of KUD Oksimoron and a writer of numerous texts for various events and occasions. His poems capture the spirit of the times, hold up a mirror to society and depict the situations of its members.

Keywords: Aljoša Rebrača, poet

Kdo sem jaz

*kdo sem jaz
kdo me je takega skoval
kdo iz gline izmesil
z rokami za vedno zaznamoval
kdo je pustil v meni algoritme
okamenele
kdo ptice pevke v misli naselil
da bi mi usodo pele
kje je še prosta pot
ko se glina posuši
imam še kaj
razen svojih oči*

*koliko mene
je v resnici v meni
koliko
šepetalcev
je že v moji veni
in kako jih utišam
jim nov glas dodam
če vetri neusmiljeno divjajo
mar lahko jaz rečem kam*

Aljoša Rebrača (Foto: Nina Medved)

Ideal

*skozi oči in očesa
se počasi in vztrajno plazijo
rafali besed in slik
mravljasti lobisti
kiparji tvojih misli
nanomilimetri
postajajo nova ideja
nov strah
napolnijo tvojo lobanjo
z miniaturnimi dleti
klesajo sive celice
ustvarjajo povpraševanje kortizolu
in bratu adrenalinu
ta seveda nastopi
in tvoja časovna omejenost
ter pomanjkanje ostrine
tvoja povprečna zainteresiranost
poskrbi da nešteto mravelj
pregnete tebe v mravljo ki bo tukaj
za idejo velikih mravelj
postaneš mravljasti vojščak
končno si našel svoj tim
sestavljanka ki se je priključila
in ki se bo razdrobila v prah
ko boš ugriznil grenki sadež spoznanja
in spolzel dol v pekel
skozi jamo
ki si jo sam skopal*

1 Magister profesor slovenistike in diplomirani umetnostni zgodovinar (UN).

Čakajmo svet

čakajmo svet
do naslednje kave
do naslednjega solsticija
do naslednjega svečanega vdiha
čakajmo svet
do naslednje prave Nirvane
do naslednje osebne revolucije
čakajmo svet do bolj ugodnega vetra
čakajmo svet do zavlade pacifizma
do vesplošne katarze
do zaključene psihoterapije
do globinskega čiščenja vsake čakre
do končnega spoznanja pravega božanstva
do pokošene trave
do naslednje pomladi
ah celo do novega leta
do jutri ga čakajmo vsaj
ali vsaj do večera
do zadnje vojne
čakajmo
čakajmo vsaj še malo
čakajmo
na ugodne vetrove
ko končno izplujemo
čakajmo do konca
ko bo vse čvrsto zvedenelo
čakajmo dokler ne bo več kaj čakati
čakajmo do pozabe kaj smo čakali
čakajmo do zadnjega dejanja
in negibne plovbe pod zemljo
in vmesnem času čakajmo
blagoslov pozabe
da bomo z manj otožnosti
veneli s spoznanjem
da svet ne čaka
in da smo celo življenje
sedeli v čakalnici

Breda Podbrežnik Vukmir¹
Novi trg 31, Kamnik
breda.podbreznik@kam.sik.si

Irena Milivojevič Kotnik

Irena Milivojevič Kotnik je svoje otroštvo preživela v Markovem, zdaj s svojo družino živi v Trzinu. Zaposlena je na Osnovni šoli Frana Albrehta v Kamniku, kjer poučuje slovenščino in se trudi svoje navdušenje za književnost prenesti tudi na učence.

Za pisanje pesmi jo je navdušil pesnik Vojan Tihomir Arhar, ki je obiskoval učence podružnične šole na Selih pri Kamniku. Navdihujejo jo življenjske zgodbe, glasba, narava. Na svoje pesmi gleda kot na odmeve drobnih pripetljajev in velikih ljubezni, s katerimi življenje kljubuje minevanju.

Ključne besede: Irena Milivojevič Kotnik, pesnica

Irena Milivojevič Kotnik spent her childhood in Markovo and presently lives with her family in Trzin. She is employed at the Fran Albreht Primary School in Kamnik where she teaches Slovene and strives to pass her enthusiasm for literature on to her students.

Her inspiration to write poetry came from listening to poet Vojan Tihomir Arhar, who used to visit the students of the affiliated school in Sela pri Kamniku. She is inspired by life stories, music and nature. Kotnik regards her poems as echoes of the little moments and great loves with which life defies impermanence.

Keywords: Irena Milivojevič Kotnik, poetess

Pesem o Ivani

*Na plakatu je pisalo,
da boš svoje pesmi bral
v kavarni, prav pod Malim gradom.
In si res,
o vojni in o tuji domovini
pa o boju
in o ljubezni v nekih daljnih mrzlih krajih
– o naju ne, pa nič za to.*

*To je pesem o Ivani,
tista, ki lahko bi jo napisal ti.
O dekletu,
o življenju daleč od oči,
o čakanju nanjo,
o milini,
s katero se ozirala je vate,
in o snegu,
ki prekril je vajine sledi.*

Irena Milivojevič Kotnik (Foto: Anamarija Erčulj)

Ampak

*Danes, praviš,
sva obrnila nov list.
Ampak
jaz
bi
se
še
malo
pomudila
na prejšnji strani.*

O otroku

*ki ga ne bi smelo biti,
se je govorilo,
da se ne igra,
da je sam
in gospodari,
kot bi ne imel srca.*

*Da ni mu mar,
da svojega očeta ne pozna,
da ga prav malo briga
za ljubega Boga,
da ne loči dobrega od zla
in na cesti ne pozdravlja,
zmeraj gleda v tla.*

¹ Profesorica slovenskega jezika, magistra bibliotekarstva, direktorica Knjižnice Franceta Balantiča Kamnik.

Stene so prazne

*na prašnih stopnicah
nobene sledi.*

*Deklica hlipa,
v rokave si briše
zaprte motne oči.*

*Ne!
završijo krošnje za hišo.
Dovolj!
zadonijo vrata kleti.*

*Sobota dopoldne,
sonce pripeka,
razbeljena streha
se v soncu blešči.
Misel ožgana,
nerazpoznavna
v nič opoldanski
neslišno polzi.*

*Ob gozdu je hiša,
v hiši tišina
začanja kot morje
se v neme čeri.*

*V kuhinjskem kotu
naslonjen na mizo
v tišini nihče
sedi in molči.*

Konec

*Nocoj ne bo noči,
saj dan je raztegnil svoj meh.*

*Opoldan ponovno odzvanja,
akordi prometne konjice že drugič,
budnica pozno popoldne,
na radiu spet prve vesti.
Fantek privija se k mami,
oče nerodno molči
in starka za oknom skovika,
jojme, ne bo noči.*

Epilog

*Tišina objema zidove
in stenska ura stoji.
V spalnici so in molčijo,
mati, sin in hči.*

*Najdaljši trenutek je jutra,
ko solza oko zapusti.
Ne steče po utrujenem licu,
utrne se in obstoji.*

*Vstani in hodi, Marija,
vse višje in roke razpri.
Vrni se v mesto pod gradom,
konec je trde noči.*

*Vstani in hodi, Marija,
brezčasje že duri odpira,
navček vse tišje odzvanja,
srce, ki ne bije, živi.*

Barbara Božič¹
Bakovniška 11, Kamnik
barbara.bozic.bb@gmail.com

Haikuji 2019

Objavljene haikuje so na razpis Lions kluba Kamnik ustvarili dijaki Gimnazije in srednje šole Rudolfa Maistra Kamnik pod mentorstvom prof. Nataše Hribar. Haikuji presegajo klasične zahteve o vsebini in obliki in izražajo neobremenjeno razmišljanje mladih.

Ključne besede: haiku, dijaki Gimnazije in srednje šole Rudolfa Maistra Kamnik

The Lions Club Kamnik sponsored a poetry competition in which the haikus created by students from the Rudolf Maister Grammar and Secondary School Kamnik under the mentorship of prof. Nataša Hribar were published. Haikus transcend classic content and form criteria and express the unburdened thinking of the young.

Keywords: haiku, students from the Rudolf Maister Grammar and Secondary School Kamnik, Lions Club

Domen Flerin

*Je svet prevelik
vsi razlogi zakaj
pa pozabljeni.*

Enej Majdič

*Voda in ogenj
njun sin je modro nebo
kjer bitje živi.*

Janina Drolc

*Kamen pade
z velike višine
nastane krater želja.*

Lara Bošeska

*Nemo te gledam
tihe besede so to
a jih ne slišiš.*

*Kot tišina je
a vseeno močnejša
moja beseda.*

Špela Kovič

*Kam, zakaj, če kdo, še kdaj?
Ne sprašuj se zdaj,
raje popij topel čaj.*

*Ko prižgeš luči, me ni.
Le v tvojih sanjah
igrivo mežikam ti.*

*Ko gremo, a gremo res?
A drugim mar je?
Si zaslužimo kaj več?*

Tjaša Rems

*Veter nosi stran
pepel pozabljenih dni
a v srcu tli.*

*V tvojih rokah
se počutim kot roža
a v srcu tli.*

1 Diplomirana ekonomistka, samostojna podjetnica.

Saša Bučan¹
Orehovlje 19, Kranj
sasa.bucan@gmail.com

Dušan Sterle, slikar, ilustrator, grafik in oblikovalec

Dušan Sterle (1948, Razdrto pri Postojni) je slikar, ilustrator, grafik in oblikovalec. Šolal se je na Šoli za oblikovanje v Ljubljani, kjer sta ga poučevala likovni pedagog profesor Tone Žnidaršič in akademski slikar Marko Šušteršič. Kot grafični oblikovalec je bil vse do upokojitve zaposlen v časopisni hiši Delo. Svoje delo je predstavil na več kot tridesetih samostojnih razstavah, od leta 1970, ko je začel svojo ustvarjalno pot, je stalno sodeloval na številnih likovnih kolonijah in ekstemporih. Za svoje delo je bil večkrat nagrajen. V galeriji Miha Maleš v Kamniku je bila v letu 2019 večja pregledna razstava, ki pa je lahko predstavila le delček njegovega ustvarjanja.

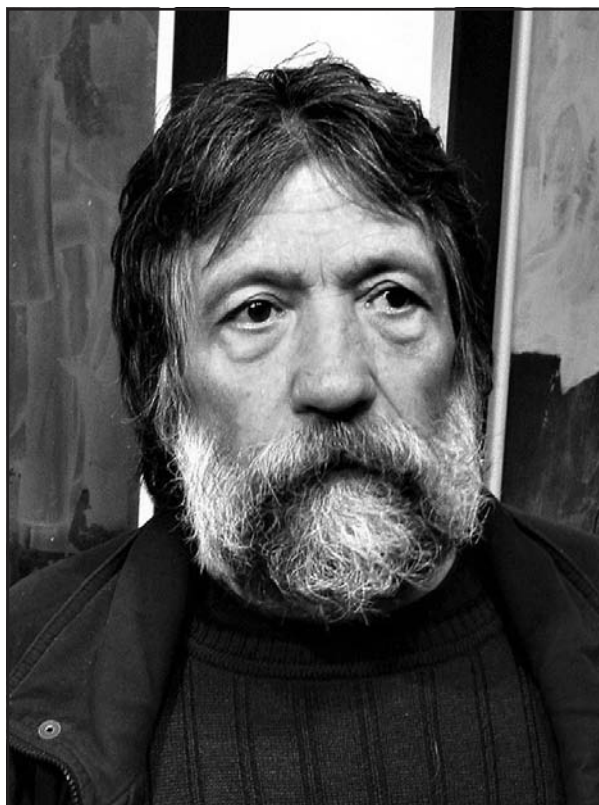
Ključne besede: Dušan Sterle, slikar, ilustrator, grafik, grafični oblikovalec

Dušan Sterle (1948, Razdrto pri Postojni) is a painter, illustrator, graphic artist and designer. He studied at the School of Design in Ljubljana under the mentorship of art teacher Professor Tone Žnidaršič and academic painter Marko Šušteršič. He worked as a graphic designer at the Delo newspaper until his retirement. He has presented his work at more than thirty solo exhibitions, and has, since 1970, when his creative career began, participated in numerous art colonies and workshops. His work has been awarded on several occasions. At the Miha Maleš Gallery in Kamnik, in 2019, there was a larger overview exhibition at which a small portion of the artist's work was presented.

Keywords: Dušan Sterle, painter, illustrator, graphic artist, graphic designer

V središču razmisleka Dušana Sterleta je človek, opazuje ga ob sebi, nasproti, v mimohodu; enkrat kritično, spet drugič ljubezljivo. Sterletovo slikarstvo vsekako v veliki meri govori zgodbo človeka in družbe z vsemi njunimi dobrimi ter slabimi lastnostmi. Zaradi izjemno obsežnega in hkrati raznovrstnega opusa, ki ga ni mogoče predstaviti na eni sami razstavi, bi lahko rekli, da je Dušan Sterle kronist, ki nikakor ne izreče zadnje besede, ne zariše zadnje slike. Vse življenje se odvija pred njegovim občutljivim očesom, ki zaznava vsakršno še tako nepomembno vibracijo iz družbe, ki je kot gnezdo, v katerem se valijo vselej novi obrazi z vedno novimi besedami in izrazi, zaznamovani in spočeti, da ustvarjajo nov tok časa. In tu je čas, ki obračunava z nami, s človekom kot zgolj in samo še eno živo materijo v svojem krogotoku.

Sterletovo slikarstvo je v začetku, v sedemdesetih letih, črpalo iz bazena nadrealističnega slikarstva. Kot tradicionalni umetnik se je v tem obdobju obrnil k upodabljanju nenamernih oznak oz. podob na platno, ki pa v svoji globini potujejo po miselnih mrežah, v katere

Dušan Sterle (Foto: Primož Hieng)

se ujamejo, in kažejo podobe, ki umetnika obsedajo. Tako seveda kljub realizmu ne gre za fotografsko kopiranje realnega, videnega, ampak za nenehno nanašanje posamičnega zunaj konteksta, spajanja tega in ustvarjanje lastne interpretacije. Nizanje posamičnega v mrežo končne podobe postane pravi mimohod oz. sprehod mimo uma in racionalnosti v globino podzavesti, kjer um in ratio nimata svojega mesta. Ko je Sigmund Freud leta 1899 izdal *Interpretacijo sanj*, je te pravzaprav legaliziral, legaliziral je njihov do tedaj nepomemben pomen in jih izpostavil kot pravi odsev vseh človekovih čustev in želja. To pa je tudi glavna ideja nadrealizma, ki je sicer pognal z osnove dadaistične antiracionalnosti, igrakanja. Sterle v teh delih večkrat naslika stol, dvakrat v podobi zelenega gugalnika. Na enega posede svojo ženo, drugega naslika osamelega. Stol je seveda pomenljiv simbol, v umetnikovem opusu ga zasledimo še večkrat in v njem lahko poiščemo mnogotere pomene. Zapuščen stol v prostoru je izraz posameznikove zapuščenosti ali pa lahko nosi pomen pričakovanja. Ko Sterle nanj postavi umirjeno žensko figuro, svojo ženo, že samo z nakazano mirnostjo njene telesne govorice zaznamuje tudi začrtano pot v neko umirjenost, stabilnost svojega lastnega bivanja in razburkanosti, ki jo označujeta divja rdeča blazina in ogledalce na tleh. Isti zeleni gugalnik se pojavi na še enem delu, ki pa v povezavi z že omenjenim pomeni njegovo nasprotje. Ob osamelem gugalnem stolu, na katerem je postavljena slika temnega kolorita s podobo grozeče razprtih ust v glasnem kriku, avtor postavi prazne steklenice, pred sliko v sliki pa umesti rdečo blazino, ki skuša zamejiti krik, in prednjo na sam rob sedala postavi droben zelen plod, jabolko,

1 Univerzitetna diplomirana umetnostna zgodovinarica, muzejska svetovalka, Medobčinski muzej Kamnik – Galerija Miha Maleš.

ki se skuša obdržati in napoveduje vstop v neko novo obdobje, kjer mašila osame ne bodo več vladala umetniku. Omenjeni deli tako berem kot diptih preteklega in prihajajočega, kot napoved in pričakovanje upanja v dobro.

Sterletova družbena angažiranost, njegov večni boj za prevlado dobrega in humanega ter opozarjanje na vse, kar je zapostavljeno, pred čimer vsi raje po nojevsko skrivamo glave, se kaže že v njegovem zgodnjem delu. Skleda iz leta 1977 je tako vsebinsko kot likovno slogovno odmev nadrealizma. Realne podobe se nizajo ena poleg druge, na prvi pogled brez pravega reda, »nalepljene« na belino se zdijo kot izstrižene, izvzete iz posamičnih samostojnih zgodb; ženski obraz, ki v rokah stiska ličila, pamflet s podobo črnega dečka in na glavo postavljena glava šimpanza, vsi trije kot predstava sveta, opomin na preveč in premalo, na svet izobilja in pomanjkanja, opica pa kot star srednjeveški simbol z večno negativno konotacijo še podkrepi omenjeni prepad, ki ga svet izobilja samovoljno zanika. Pod predstavnikoma človeštva sta prazna posoda in obgrizeno jabolko; premalo in preveč je povedano s skromnim zapisom na belini, ki skriva prikrito kritiko in gledalca v maniri nadrealizma sooča z vidnim, ki je prisotno, in vidnim, ki je skrito.

Če so omenjena dela trkala na vrata iluzionističnega nadrealizma, kakršnega sta tako v vsebinskem smislu kot tudi pri izboru likovnih sredstev in tehnike prečiščenega, rafiniranega likovnega zapisa obravnavala Salvador Dali in René Magritte, a se že v naslednji fazi pojavi likovni izraz popolnoma lastne likovne govornice, ki jo Sterle razvija do mere, ko z vsem priznanjem lahko rečemo, da gre za njegov slog; od tistega trenutka dalje namreč vse, kar ustvari, nosi prepoznaven pečat.

Ko govorimo o najpogostejši vsebini Sterletovega dela, srečujemo umetnika kot strastnega zapisovalca vsakdana, ki nadaljuje staro zgodbo nizozemskega slikarstva 17. stoletja, tj. zlate dobe žanra, ko so slikarji zapisovali strogo mimetičnost najbolj običajnih trenutkov posameznika oz. skupine. Ta dela razumemo kot starodobne fotografije, dokumente nekega časa pred izumom fotografskega zapisa, danes pa lahko rečemo, da te potrebe po realnosti oz. njeni upodobitvi ni. Zgodovina je prinesla fotografijo, gibljivo sliko, modernizem je kot popolno nasprotje temu uvedel svoj lastni, univerzalni jezik, ki je pripeljal umetnost do abstraktnih podob, ter tako spremenil pogled na samo sliko in zdelo se je, da figura nikoli več ne bo zaživela svoje renesanse. A po koncu modernizma je postalo jasno, da figuralika nikoli ne bo izginila, zaradi vseh naštetih faz je postala svobodnejša, lucidnejša. Že popart je vkomponiral figuro kot eno od podob svojega vsebinskega repertoarja – poleg izjemne fascinacije nad povsem običajnimi, preprostimi, vsakodnevnimi predmeti. Val slikarstva nove podobe je figuraliko obudil, kreirale so se popolnoma osebne vsebine in mitologije. V večji meri se temu pridružuje tudi figuralika Dušana Sterleta. Večinoma gre za podobe, ki nastajajo v širših ciklih. Vsebinsko gre za osebna doživetja, spomine, hipne momente, včasih tudi izreze iz sanj, igre. V delih pogosto prevladuje nekakšna lahkotnost, značilna tudi za postmodernistično figuralno slikarstvo, prav ta-

ko pa ne gre spregledati uporabe vseh umetnostnih tradicij do tistega časa, ki so tudi zaradi odprtosti umetnikov in poznavanja preteklih umetnostnih zvrsti razvijale povsem samosvoje slogovne raznolikosti ter večplastnost zaradi vpeljevanja avtopoetik. Prav zaradi slednje se avtor lahko izogiba znanim sporočilom, vpeljuje prikrita pomene ter je vseskozi tu zaradi umetnosti, dela samega, in ne stoji na mestu tistega, ki bi skušal z delom izboljšati svet. Podobe vsakdana ne nosijo sporočil, lahko so realne ali imaginarne, ne reflektirajo le našega življenja in se predvsem vzpenjajo na mesto, ki presega vrednost dokumenta, torej ne gre za fotografsko kopiranje, ampak za interpretacijo posamičnega momenta. Sterle vpeljuje vsebine vsakdana na način, da v nas obuja drobne trenutke, ki jih tudi sami doživljamo, smo del njih ali zgolj njihovi opazovalci. Zdaj so pred nami otroci ob pogovoru, igri, par ob srebanju jutranje kave, posamezniki, ki posedajo, branjevke, knjižni molji na sejmu, kolesar, sprehajalci po dežju. Ujeta hipna doživetja, naslikani snapshoti se vrstijo v neskončnost. Pogosto je na sliki ena sama figura, včasih v tistem pogovoru sama s sabo, včasih ob nepomembnem opraviilu, počitku, včasih samo kot opazovalka dogajanja, ki nam ostaja skrito. Ti posamezniki vzbujajo tako znano čustvo sodobnega človeka – odtujenost, samost v vrvežu. Čeprav gre za droben moment, nas ti posamezniki posrkajo vase, da začutimo svojo osamo, izolacijo, prav tako pa, nasprotno, v podajanju manjših ali večjih skupin sugerira družbeno živost. V obdelavi likovnega prostora so figure, posamične ali skupinske, skoraj praviloma naslikane pred nevtralnimi ozadjem, ki pogosto narekuje občutenje same podobe. Barvna shema je čista, jasna, barve se med seboj ne zlivajo parcelirane na posamične ploskve, družno gradijo prostor za figuro ali figuralno skupino. Z grobimi hitrimi potezami Sterle pogosto dosega kolažiranju podoben učinek. Figure, ki jih od osnovne ploskve ločijo črne konture, nimajo obraznih potez (kar hkrati nakazuje tudi na posameznikovo nepomembnost: samo obraz, človek kot številka). Njihovo zaznavanje, občutenje in čustva so vpeti v gibanje; gib, postavitve rok, nog, pozicija telesa nakazujejo vse tisto, kar skriva shematiziran obraz. S tem nam Sterle govori o varljivi obrazni mimiki in nenadzorovani telesni govorici, ki izdaja posameznika. Figure z elementi abstrahiranja ustvarjajo vtis dvoumne ali pa večplastne narativnosti, saj že sama figura nastopa kot nosilec vrednot, večpomenskih kod in simbolov. Lahko bi pokukali v svet Francisa Bacona, v čigar slikarstvu sledimo večnemu prepletanju med figuraliko in abstrakcijo, med dvema izraznima dominantnima, a tudi nasprotujočima si poloma. V tej maniri beremo tudi Sterletova figuralna platna kot večplastne male zgodbe, ki jih lahko razumevamo lokalno, a tudi v širšem, občem kontekstu.

Varljivost, zabrisanost pravih odnosov, kritika časa so tudi v Sterletovem opusu nenehno pojavljajoče se podobe značilnih lutk. Te obstajajo v realnem svetu, v umetnikovem ateljeju, in ko jih postavlja in upodablja v različnih kontekstih, pravzaprav nadomešča človeško figuro. Lutka brez obraza, postavljena na stol, ponavljajoča se v nešteto položajih, ki jih odredi človeška roka, je v kontekstu podoba slehernika, ki ga

usmerjajo nevidne roke višjih, mogočnejših, ki za svoj lastni obstoj usmerjajo tok življenja. Lutka je praznina, izolacija, samost, je napoj za svet, ki se vrti, in kletka za množice, ki destruktivno hodijo po naprej načrtani poti; le redki v svetlobo, večinoma pa v brezno, ujeti v mreže nekih norm v neizogibnem tavanju iz dvoma v dvom. In večno še odmeva Rousseaujev »Človek se rodi svoboden, a vsepovsod je vkovan v verige.«²

Tudi tihožitja Dušana Sterleta so v nekem kontekstu bolj sorodna portretom, kjer je tradicionalna človeška figura izgubila in so se na njeno mesto postavile skodelice kave, stoli, oblačila, tube slikarskih barv, čopiči, torej svet slikarjevega ateljeja, tihi sogovorniki in spremljevalci umetnikove poti. Pogosto se pojavlja podoba stola: stol, ki čaka, stol, na katerem počiva halja, stol, prevrnjen, odrinjen v kot neotipljivega prostora, stol, na katerem posedla brezizrazna lutka v še bolj brezimnem prostoru, stol kot počivališče, na katerem se odlagajo spomini, in hkrati s tem tudi pomenljiv predmet, ki lahko ponazarja dialog med umetnikom in tistim, ki je kdaj obsedel na njem. Osamljen stol kot skrajna redukcija figure.

Sterle pa vzporedno s tradicionalno realistično sliko gradi tudi njeno nasprotje, abstrakcijo. Ta oživi v tehniki monotipije, mejne likovne tehnike, ki se povezuje s slikarstvom in tudi grafiko. Pri monotipijah uporablja klasičen postopek, ga dopolnjuje in nadgrajuje z dodajanjem različnih materialov, preko katerih nanaša barvne plasti; odtis zato prinaša najrazličnejše raste, ki v posamezno delo vnašajo spontano dinamiko. Sterletove monotipije govorijo enkratni vizualni jezik, ki z reduciranjem barvne palete in redukcijo figuralko spregovorijo z zapletenim simbolnim jezikom in nas vznemirjajo s svojo izmuzljivostjo.

Sterletova likovna pot je po vsebinski plati nekakšna vizitka, kronika družbe in posameznika, poklon naravi, s strogo likovnotehnične plati pa nenehno potepanje, hlastanje po eksperimentiranju in neutrudno beleženje lastnega in širšega družbenega bivanja.

2 Jean Jacques Rousseau, *Družbena pogodba*, založba Krtina, Ljubljana, 2001. 13

Avtoportret, 1981, olje na platnu, 120 x 110 cm (Foto: Brut Carniollus)

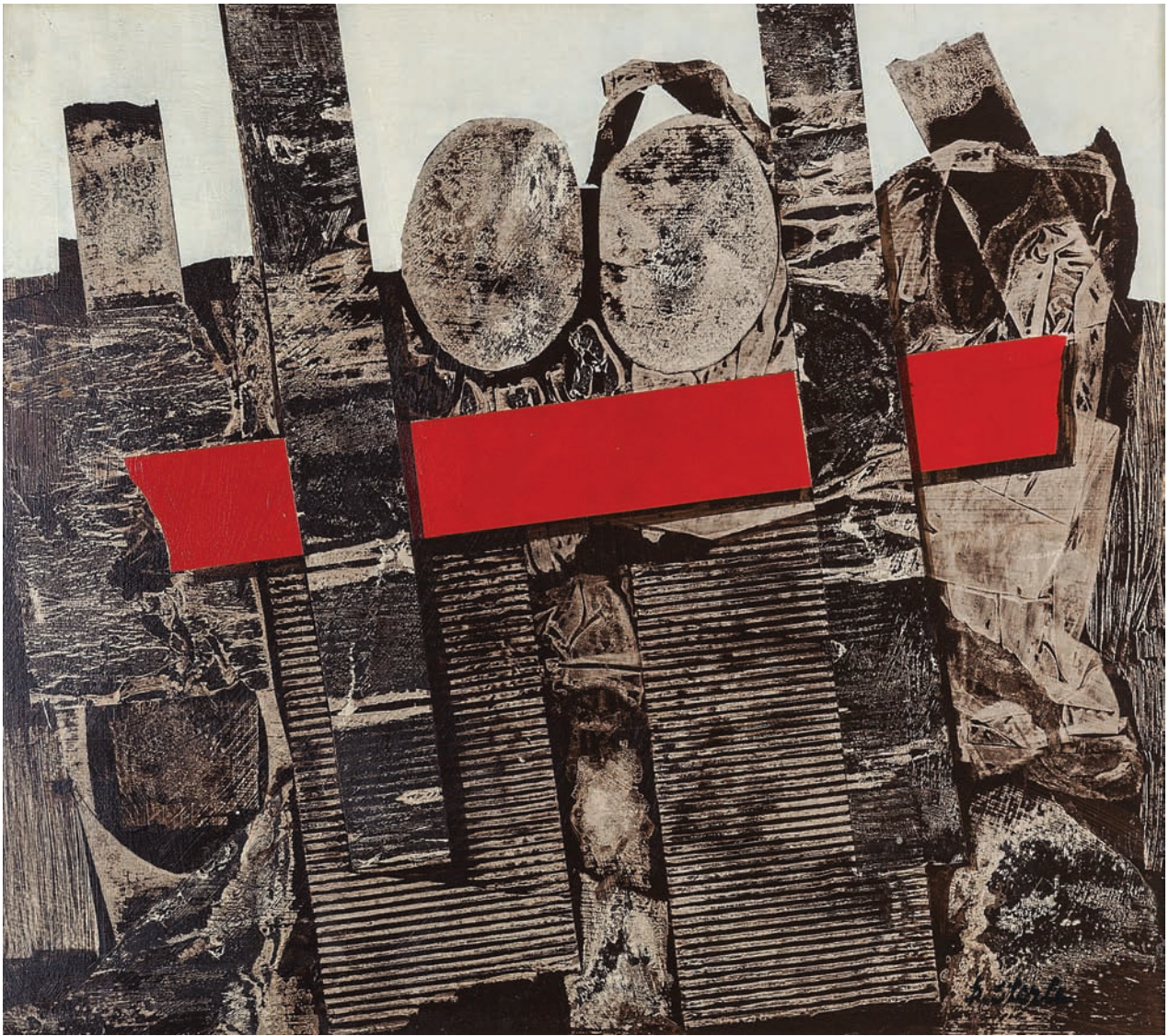
Jo-jo, 2007, akril na platnu, 90 x 80 cm (Foto: Brut Carniollus)

Lutki, 2010, akril na leseni plošči, 80 x 70 cm (Foto: Brut Carniollus)

Pogovor, 2002, akril na platnu, 80 x 70 cm (Foto: Brut Carniollus)

Sledi, 2007, monotipija na leseni plošči, 80 x 90 cm (Foto: Brut Carniollus)

Sporočila, 2007, akril na platnu, 70 x 80 cm (Foto: Brut Carniollus)

Skleda, 1977, olje na platnu, 120 x 110 cm (Foto: Brut Carniollus)

Vlado Motnikar¹
Bevkova ulica 10, Kamnik
vlado.motnikar@gmail.com

Eva Mlinar, slikarka, ilustratorka, oblikovalka

Ilustratorka, slikarka in grafična oblikovalka Eva Mlinar v svojih delih povezuje fantazijske in realistične motive iz preteklosti in sedanosti, iz svetovnega duhovnega izročila in iz dediščine različnih umetnostnih zvrsti, jih predeluje in postavlja v nov kontekst ter s tem ustvarja nove vsebine, novo, domišljijsko bogato resničnost kolažev, parodij in grotesk. Razstavlja v galerijah in v javnih prostorih, ustvarja knjižne ilustracije, sodeluje na grafičnih in oblikovalskih razstavah in tekmovanjih po Sloveniji, na Poljskem, v Turčiji, Franciji, Veliki Britaniji, na Kitajskem in drugod, prejema tudi priznanja in nagrade.

Ključne besede: Eva Mlinar, ilustracija, kolaž, oblikovanje

Illustrator, painter and graphic designer Eva Mlinar combines fantasy and realistic motifs from the past and present, from the world of spiritual heritage and from the heritage of various art genres. She recreates and places them in a new context, thus creating novel contents, imaginatively rich reality of collages, parodies and the grotesque. She exhibits in galleries and public spaces, creates book illustrations, participates in graphic and design exhibitions and competitions throughout Slovenia, Poland, Turkey, France, the United Kingdom, China and elsewhere. The artist has received numerous acknowledgements and awards.

Keywords: Eva Mlinar, illustration, collage, design

Ilustratorka, slikarka in grafična oblikovalka Eva Mlinar v svojem likovnem delu kombinira različne tehnike ročnega in digitalnega ustvarjanja. Navdihujejo jo sedanost in preteklost, še posebej srednji vek, pa književnost in muzejske zbirke, ljudje, živali in rastline ... Vse to pregnete in iz drobnih fragmentov in detajlov realističnega in fantazijskega sveta ustvari novo, domišljijsko resničnost kolažev, parodij in grotesk. Pretiranemu racionalizmu sodobnega sveta postavlja nasproti podobe, sestavljene iz duhovitih miselnih povezav; na področju oblikovanja pa z nešteti očitnimi in prikritimi vsebinskimi in pomenskimi sporočili in povezavami zavrača prodiranje zgolj dekorativnega oziroma formalnega dizajniranja. Črpa iz srednjeveških zgodb, rokopisov in ikonografije, iz zgodovine likovne umetnosti, književnosti, gledališča, filma in fotografije, iz teoloških globin krščanske in tudi islamske, judovske in poganske tradicije. Svoj ustvarjalni proces je ob izidu knjige *Vinjete straholjubca* (v soavtorstvu s pisateljico Evo Mahkovic) nazorno pojasnila v pogovoru z Majo Kač, objavljenem 10. novembra 2019 na spletnem portalu MMC RTV Slovenija:

»... Ob prevzemu teh fragmentov, ne zgolj iz srednjeveških rokopisov, ampak tudi od drugod, ne iščem le prenosa vsebin, ampak ustvarjam ohišje, ki ga potem napolnim z novo simboliko, z novo vsebino. Tudi same vinjete po eni strani črpajo iz hagiografij in po drugi

Eva Mlinar (Foto: Ana Mlinar Bajt)

strani povsem sodobnih referenc. Prav to mi je všeč, ko se vzame stara forma, denimo literarna struktura Svetega pisma, ki je za razumevanje umetnosti seveda pomemben, pa tudi Eva (Mahkovic) se poigrava s tem. Vzame določene svetopisemske odlomke, obdrži strukturo, morda tudi nekatere besede, nato pa jih dopolni s povsem drugimi pomeni. Podobno delam jaz. Vzajem fragment srednjeveškega rokopisa, ki je morda iz neke Apokalipse, in ga postavim v drug kontekst. Ker prepoznamo, da gre za srednjeveški moment, ima še vedno asociativno vez z virom, ampak ustvari v novem kontekstu nov pomen. Podobno je z grotesko. Vzameš fragmente iz različnih kontekstov, jih postavljaš skupaj in jim tako daš nov pomen.»

Vinjete straholjubca je strokovna komisija ob podelitvi nagrade knjiga leta označila za »intimno in provokativno manifestacijo prepleta lucidnih idej dveh avtoric« in v utemeljitvi zapisala: »Piska Eva Mahkovic čudovite besedne zveze osebnih refleksij črpa iz neskončnega besednjaka, ilustratorka Eva Mlinar prepoznavne simbole mnogih kultur virtuozno kolažira v navdihujoče pokrajine njunega fantastičnega, med angele in demone razpetega sveta, polnega skrivnostnih krajev, nenavadnih bitij, nepričakovanih doživetij in nedoumljivih situacij.«

Eva Mlinar (rojena leta 1985) je obiskovala osnovno šolo v Komendi, maturirala je na škofijski klasični gimnaziji v Ljubljani, diplomirala pa leta 2012 na Oddelku za umetnostno zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani na temo *Groteske v fotomontažah Hannach Höch* in leta 2016 z delom *Vinjete straholjubca, mapiranje imaginarnih svetov* na Oddelku za oblikovanje Akademije za likovno umetnost in oblikovanje, prav

1 Profesor, novinar, urednik, Uredništvo za kulturo na Radiu Slovenija.

tako v Ljubljani. Že med študijem je začela objavljati ilustracije za gledališke liste Mestnega gledališča ljubljanskega, za študentski časopis *Tribuna* in za študente gledališke režije na newyorški univerzi Columbia. Pozneje so sledili Anton Podbevšek Teater, pa naslovnice za revije *Outsider*, *Ekran*, *Cacao* in druge, knjižne ilustracije, plakati ...

Pojavlja se v galerijah in razstaviščih ter na drugih javnih prostorih – v gledališčih, muzejih in kinematografih, v knjižnicah in knjigarnah, na mestnih ulicah ... Prvič je razstavljala z Mihom Kelemino leta 2008 v kulturnem centru v Laškem in leta 2011 v Krškem, istega leta je v Ljubljani sodelovala na 29. grafičnem bienalu, v Mednarodnem grafičnem centru in na festivalu plakatov v Narodni galeriji, leta 2012 na mesecu grafičnega oblikovanja v Echirrollesu v Franciji, na mednarodnem bienalu plakatov v Varšavi na Poljskem in na razstavi Oko za oko v Narodni galeriji v Ljubljani, v naslednjih letih pa na številnih razstavah in prireditvah v Sloveniji, na Poljskem, v Turčiji, Veliki Britaniji in drugod, med drugim na mednarodni razstavi grafike v CKM Art Gallery v Carigradu, na 12. in 13. Slovenskem bienalu ilustracije v Cankarjevem domu v Ljubljani ter na kurirani razstavi Groteska našega časa v Umetnostni galeriji Maribor.

Nagrade

2011 Zgraf – častna omemba žirije na Mednarodni razstavi vizualnih komunikacij za časopis *Tribuna* (ilustratorica).

2013 Brumen – velika nagrada na 5. bienalu slovenskega oblikovanja za časopis *Tribuna* (sodelovala kot ilustratorica).

2015 – nagrada merit na mednarodnem tekmovanju ilustracije Hiii v Nanjingu na Kitajskem za serijo ilustracij Groteske.

2017 – nagrada merit na mednarodnem tekmovanju ilustracije Hiii v Nanjingu na Kitajskem za vizualno dopisovanje s Hano Jesih z naslovom Impresije.

2019 – nagrada knjiga leta na 35. Slovenskem knjižnem sejmu v Ljubljani za *Vinjete straholjubca* v soavtorstvu z Evo Mahkovic.

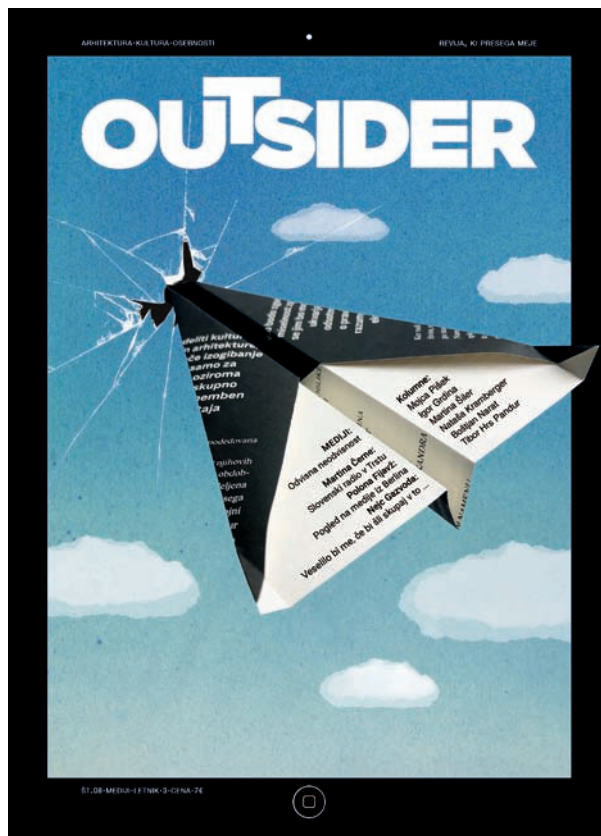
Tišina, iz serije Impresije (zgoraj)
Mrak, iz serije Impresije (spodaj)

Demonski zbor (Iz knjige *Vinjete straholjubca*)

Hubris (zgoraj)
Hortus conclusus Emilije Llewellyn (spodaj) (Obe ilustraciji iz knjige *Vinjete straholjubca*)

Miha Hančič, **ilustrator in stripar**

Prispevek predstavlja ilustratorja in striparja Miha Hančiča. Kljub mladosti je prepoznaven likovni ustvarjalec, ki je razvil svojo likovno govorico z zaobljenimi linijami, z detajli, ki izražajo vedrino ali posebna razpoloženja. Z ilustracijami literarni tekst ne samo dopolni, pač pa tudi nadgradi, saj so te zgodbe same zase. Tri knjige z njegovimi ilustracijami so prejele zlato hruško, to je znak kakovosti za otroške in mladinske knjige. Za svoje ustvarjanje pogosto najde navdih v kamniški okolici.

Ključne besede: ilustracije, strip, Miha Hančič

The article presents the illustrator and graphic novel artist Miha Hančič. Despite his young age, he is an established artist whose signature rounded lines and special details express cheerfulness and a range of particular moods. Hančič's illustrations not only complement the literary text but also upgrade it, as they tell a story all on their own. Three books with his illustrations have received Golden Pear Awards, a symbol of quality for children's books and youth literature. He often draws inspiration from Kmanik and its surroundings.

Keywords: illustrations, graphic novel, Miha Hančič

Mladi bralci si izbirajo knjige za branje tudi glede na to, ali so v njej ilustracije. Ne samo zaradi lažjega razumevanja, saj si skoraj vsak bralec ob branju besedilo tudi vizualizira, pač pa je ilustracija še dodatna zgodba, zgodba nad zgodbo iz besed. Še zlasti uživajo ob ilustracijah, ki omogočajo vživljanje v zgodbo z vizualiziranimi detajli, ki tekstu dajejo nove razsežnosti in ga tudi razpoloženjsko obarvajo. Takšna je na primer otroška knjiga Maše Ogrizek *Koko Dajsa v mestu*, ki jo je ilustriral Miha Hančič. Malemu bralcu, pa tudi odraslemu, omogoča doživeto zadrževanje na knjižnih straneh, saj je v ilustracijah veliko humornih podrobnosti, npr. hiša v prerezu, tako da so vidna bivališča poosebljenih živali z mnogimi podrobnostmi (čajnik na mizi, slike na steni, vaza z rožami) in vsakdanji opravki teh živali (maček z brki, ki bere časopis in pije čaj; psa, ki zalivata rože in polivata vodo; kravi, ki belita stanovanje ...); ali pa pogled na knjižnico od zgoraj: police so označene z igrivimi piktogrami, med njimi so živali, ki si izbirajo knjige, knjižničarke štorklje z vozički vrtnjenih knjig, mama raca pred izposojevalnim pultom in za njo četica rač, vsaka s svojo knjigo v perutih.

Ilustrator in stripar Miha Hančič živi na Gozdu pri Kamniku, s svojo likovno govorico je opremil že kar precejšnje število literarnih tekstov, uveljavlja pa se tudi z razstavami in drugimi dejavnostmi na likovnem področju. Naj ga predstavimo kar z njegovimi besedami: »*Sem Miha Hančič (1986), na svoja dela se podpisujem kot miha ha, da prihranim štiri črke. Sem avtor stripov, ilustrator in skejter. Diplomiral sem na Pedagoški fakulteti z diplomsko nalogo o avtorskem*

Miha Hančič, avtoportret

stripu. V strip z *Mustrovimi junaki Zvitorepcem, Trdonjo in Lakotnikom sem se zaljubil že v osnovni šoli in me od takrat še ni minilo. Še vedno jih rad berem in sedaj rišem tudi svoje.*«

Hančič je stopil na likovno pot kot avtor stripov pri *Stripburgerju*, slovenski reviji za strip. Objavlja v revijah in sodeluje kot knjižni ilustrator, na skupinskih in tudi samostojnih razstavah.

V letih 2015 in 2016 je skupaj z mladinsko pisateljico Mašo Ogrizek za revijo *Galeb* ustvarjal strip o kokoški *KoKoKrišni* ter njenih dogodivščinah, od leta 2018 pa za isto revijo riše strip *DejnoZaverčki*. Za revijo *Ciciban* sta v letu 2016 z Mašo Ogrizek napisala in narisala nekaj stripov o *Dobroduhcih*. Leta 2016 je *KoKoKrišna* izšla v knjižni obliki, leta 2017 pa njegov avtorski strip *Vsem ljudem nikoli ne ustrežeš* v reviji *Stripburger*.

Od leta 2015 naprej se je nabrala tudi precejšnja bera njegovih ilustracij v revijah in za različne projekte, na primer zgodb o *KoKoDajsi*, prav tako v reviji *Galeb* (2016–2017), ilustracije za *Veselo šolo* (2016–2017), sodeloval pa je tudi pri *Lahkonočnicah*. To je projekt zvočnih pravljic, ki je plod sodelovanja med podjetjem A1 in nekaterimi domovi za starejše – avtorske pravljice sodobnih slovenskih avtorjev namreč berejo starejši iz domov. Zvočne pravljice promovirajo tudi plakati z ilustracijami slovenskih avtorjev, med njimi tudi delo Miha Hančiča.

Od leta 2015 je Hančič s svojimi ilustracijami opremil več knjižnih izdaj, in sicer knjigo španskega pisatelja Agustína Fernández Paza *Ime mi je Skywalker* (založba Malinc, Medvode, 2015), *Klovnov svet* avtorja Matjaža Ščurka (Založba Buča, Ljubljana, 2016),

1 Profesorica slovenskega jezika, magistra bibliotekarstva, direktorica Knjižnice Franceta Balantiča Kamnik.

Žarnica, ti loviš Igorja Saksida (Mladinska knjiga, Ljubljana, 2017), *Koko Dajsa v mestu* Maše Ogrizek (Miš založba, Dob, 2018), *Skrivni svet malih zverinic* Dima Zupana in Janje Plazar (Miš založba, Dob, 2019). Kamniško kulturo je obogatil z ilustracijami projekta *Po mestu s pravljico* v žepu, ki je namenjen spodbujanju pešačenja po mestu. Znotraj mednarodnih iniciativ za spodbujanje okolju prijazne mobilnosti je bila leta 2019 zasnovana pešpot od mosta na obvoznici čez Perovo, Novi trg, mimo Osnovne šole Frana Albrehta in spet nazaj do Perovega. Sama pot je obogatena s pravljicami in besedili o poti, s katerimi lahko običajno hojo ali nedeljski sprehod spremenimo v zanimivo učenje, pustolovščino ali v domišljijско potovanje, tako v klasični kot interaktivni obliki preko svetovnega spleta. Pravljice in tekste so izbrale in napisale Irena Cerar in Breda Podbrežnik Vukmir ter Milena Glušič iz Knjižnice Franceta Balantiča Kamnik. Izjemne ilustracije pa je prispeval Miha Hančič, ki je dediščinske vsebine predstavil s svojo značilno likovno govorico. Tudi tu zgodbe nadgradijo detajli, s katerimi risbo umesti v prostor in čas, ali z razpoloženjem, ki ga izražajo človeški in tudi živalski liki.

V nastajanju je knjiga *Križnikovih pravljic*, ki jo pripravlja Knjižnica Franceta Balantiča Kamnik in Narodopisni inštitut ZRC SAZU in bo izšla leta 2020. Hančič je za to knjigo, v kateri bodo prvič objavljene zbrane zapisane pravljice Gašperja Križnika, prispeval svoje ilustracije.

Knjige z njegovimi ilustracijami so bile trikrat nagrajene z zlato hruško: *Ime mi je Skywalker* leta 2016, avtorski strip *Vsem ljudem nikoli ne ustrežeš* in *Koko Dajsa v mestu* leta 2019. Zlata hruška je znak kakovosti otroških in mladinskih knjig, ki ga podeljuje Mestna knjižnica Ljubljana.

Miha Hančič sodeluje tudi na razstavah, med drugimi tudi na bienalih slovenske ilustracije, in na delavnicah ter drugih dogodkih, povezanih s stripom. Imel je že nekaj samostojnih razstav, tudi v Kamniku.

V katalogu ob njegovi samostojni razstavi v januarju 2019 z naslovom *Prostrane krajine domišljije* v Galeriji Pedagoške fakultete je Maša Ogrizek zapisala: »Miha na prvi pogled deluje tih, odmaknjen in skrivnosten. Take so tudi njegove črno-bele ilustracije čudežnih bitij, najpogosteje nekakšnih gozdnih in vodnih duhov. Miha jih ustvari bodisi s črtno risbo, včasih pa le s senčenjem svinčnika, v risbo pa spretno vključuje tudi bele zaplate papirja, kar še stopnjuje občutek privida, ki se lahko vsak čas razblini. Čeprav so ti eterični duhovi pogosto velikani, so vsi po vrsti miroljubni, celo plašni. /.../ Če so njegove avtorske črno-bele risbe zračne, očiščene vsega odvečnega, živobarvne knjižne ilustracije kar pokajo po šivih od duhovitih detajlov. Mihovi antropomorfní živalski liki nas spravijo v smeh, saj so življenjski, a obenem prav nič klišejski ali banalni. Celostranske ilustracije v knjigi *Koko Dajsa v mestu* so sklenjen svet, ki pripoveduje samostojno zgodbo, do neke mere neodvisno od besedila. Pri svojem 'panoramskem' stripu *Vsem ljudem nikoli ne ustrežeš* pa se je Miha odločil, da zabriše mejo med posameznimi sličicami oz. kadri, zato se celotna vizualna pripoved preliva od začetka do konca. Pri tem stripu se je pokazala še ena Mihova odlika: da lahko v svojo na videz

preprosto risbo nevsiljivo vplete tudi zgodovinske oziroma etnografske elemente ter družbene reference. A naj gre za zenovske, na atmosferi grajene risbe, vedre in barvite ilustracije ali strip, povsod odzvanja Mihov prijazen, nežen odnos do sveta, kar se odraža tudi v sami risbi. Sam pravi, da ima rad bolj mehke, zaokrožene linije in da pri skiciranju na začetku vedno naredi krog. Zdi se, da v njegovem ustvarjalnem univerzumu ni prostora za ostre robove in konflikte. Najbrž mu je tudi zato najbližje ustvarjanje za otroke.«

Čeprav naj bi bila ilustracija vizualna dopolnitev literarnega besedila, so Mihove risbe svet zase, ki besedilu dodaja pomen in še nove dimenzije. Z mehkobo izrisani človeški ali živalski liki so res humorni, a mlademu bralcu, pa tudi zrelemu opazovalcu nudijo estetsko doživetje in poglobljanje v mnoge humorne in navihane risarske detajle, ki sicer v tekstu niso omenjeni, zato pa ga dodatno razlagajo in bogatijo, vendar skladno s sporočilom teksta. Zaobljene linije, vedrina in humorni detajli so prepoznavni znaki ilustratorja in striparja Mihe Hančiča, ki pogosto za svoje risbe najde navdih v kamniški okolici, kar je najprej izrazil v stripu *Obisk*, pa tudi v drugje, npr. v ilustracijah kamniških pravljicnih poti in Križnikovih pravljic. Ne navsezadnje je leta 2016 za kamniški festival Kamfest prispeval celotno podobo in upamo lahko, da bo njegova vedra in z estetskim čutom prežeta risba še naprej sooblikovala kamniški kulturni prostor.

KO-KO-KRIŠNA

"Lisica tatica"

piše: MAŠA OGRIZEK

riše: MIHA HA

JANUAR 2015

Zgodba vsaka ima več platí, beri jo vedno s prave strani.

DEJNO ZAVERČKI miha ha

Plakat KAMFEST – festival z razgledom. Kamnik, 2016

Intervju z Darinko Slanovec, pesnico, ki besede začara in odčara

Prispevek predstavlja Darinko Slanovec, rojeno 21. 11. 1948, živi v Mekinjah. Po končani osnovni šoli je obiskovala gimnazijo v Kamniku ter maturirala leta 1969. Zatem je vpisala izredni študij angleščine in nemščine na Filozofski fakulteti v Ljubljani. Študij je morala prekiniti zaradi zdravstvenih zapletov. Čeprav je na invalidskem vozičku, se je posvetila inštruiranju, karitativnemu delu in zlasti pesniškemu ustvarjanju. Prejela je dve prvi in tretjo nagrado za haikuje. Več njenih pesmi je uglasil prof. Milivoj Šurbek.

Ključne besede: Darinka Slanovec, pesnica

This article is a presentation of Darinka Slanovec, who was born on 21 November 1948 and resides in Mekinje. After finishing primary school, Darinka attended high school in Kamnik from which she graduated in 1969. She then enrolled in a part-time study course of English and German at the Faculty of Arts in Ljubljana. Medical complications interrupted her studies. Despite being bound to a wheelchair, she has devoted her life to coaching, charitable work, and poetry. She has received two first-place awards and a third-place award for haiku writing. Several of her songs have been set to music by prof. Milivoj Šurbek.

Keywords: Darinka Slanovec, poetess

Besede, biseri na svilenem traku ...

Kako je mogoče, da nekdo napiše, naniza tako mnogovrstna poslanstva besed? Od tistega najnežnejšega poslanstva: *besede kot kruh, kakor med sladke, besede čistega sna, biseri na svilenem traku*, pa vse do besed, ki *krožijo v temi in te iščejo, da bi te mučile s kamnom dolgega molčanja, besede, ki z odprtimi črnimi gobci planejo na svojo žrtev brez opozorila ...* Toda takoj zatem so lahko tudi *nepogrešljive besedice, drobcene mile grlice, ki vežejo matere in otroke*.

Besede, ki so kot kamni, vsak je drugačen, a je iz njih zgrajena palača. Besede, ki so kot zrna, iz katerih nastane pogača. Besede, ki so kot kamen, s katerim David ubije Goljata, pa zopet besede, blagoslov, blage besede, ki v kruh priključijo Boga.

In ko jih pesnica Darinka poveže v pesem, bodo nekatere zardele od zadrege in potešenosti.

Besede, tiste resnične in dotakljive, so šele v pesmi potešene, tako pristno, da od zadrege zardijo.

Besede so kot človek. Sicer pa človeka ni brez besede in tudi besede ne brez človeka. Vsaka blagoslovljajoča beseda, vsaka resnico in dobroto izpovedujoča

Darinka Slanovec

beseda je dar. Vsaka blagovzeneča beseda je dar. Zato je vse, kar se poraja in porodi iz besednega korena dar, nekaj, kar v duši blago in tiho zazveni. Skoraj tako kot pogled pesnice Darinke. So že vedeli, zakaj so ji dali takšno ime. Da bi darovala. Lepe poglede, dobrohoten nasmeh, darovanjske besede. Da, te še posebno!

Darinka Slanovec je pesnica, ki se zaveda usodne moči ubesedene pesmi, ki privre iz skrivnostne globine srca, čista, nedotaknjena od usode sedanjega in prihodnjega sveta. Zagrnjena v trpko negotovost. In kdo bi tvegala izročiti takšno pesem vetru, da jo raznese blizu in daleč? Pesnica to tvega. Ko se pesem porodi, ni več v njeni moči, da bi ji pristrigla peruti. Pesem mora poleteti. Pesem, ki je kot jabolko, sad drevesa spoznanja v raju. Jabolko, ki ga tehta v roki in se sprašuje: *me bo nasitilo? Mi bo zavdalo?* Ah, beseda! Kot jabolko v Evini roki! Kot jabolko v roki Sneguljčice!

So besede v današnjem času še pomembne? In v prihodnosti, bodo še žive?

Človeška beseda je ime stvari. Med vsemi bitji je človek edini, ki daje imena stvarim. In ljudem. Ves naš svet je v naših besedah. Ne morem si zamisliti sveta brez besed. V bolečini so, kot v radosti, v samotni tega, ki piše. Ko ne znam več narediti nobenega koraka, zna beseda stopiti naprej.

Prve besede, ki se jih spominjam, so mi dali starši in tisti, ki so se sklanjali nadme in me klicali po imenu. Ko govorim o teh besedah, govorim o tenkočutnem in skrivnostnem dogajanju, o duhovni in celo telesni alkimiji.

1 Doktor znanosti, prevajalec, literat.

Dejansko beseda zaživi samo v neposredni bližini človeka. Vedno jo določa to, kdo jo izgovori in komu je namenjena, upoveduje določen odnos.

Njen učinek je silen: lahko oživilja ali ubija. Resnično ljudje sledimo svojim besedam in jih potem udejanjamo, tako, kot je rečeno v Sv. pismu: *beseda je meso postala in med nami prebiva*. Od tega, kako poimenujem nekaj ali nekoga, je odvisno moje delovanje: ali gradim ali rušim, tolažim ali izzivam ...

Včasih zato mislim, da beseda ni samo pojem, ampak je nekaj več. In je vedno nekje, še dolgo potem, ko je bila izgovorjena, še celo potem, ko sem jo morda že pozabila, nekdo drug pa jo je ohranil pri življenju in še živi. Zanimivo je, kako silno živi še potem, ko se je odnos, v katerem je živela, končal, prekinil, umrl.

Najlepše besede so zame lastna imena. Moje ime me uvršča v nek prostor, ki ga lahko imenujem dom, in me veže z nekaterimi ljudmi. Po imenu sem najprej prepoznana navzven, do neke mere pa tudi sebi. Ime je nekaj, kar izraža moje dostojanstvo, mojo osebnost, moje bistvo, je temelj moje identitete. Ne le življenje, tudi ime sem prejela kot dar od svojih staršev, nisem si ga sama izbrala.

Bistveno je morda v dveh zgodbah. Naložili sta se v meni kot sliki v slojih, ki imajo svojo posebno živo barvo.

Prva sega k mojemu rojstvu. Rodila sem se na praznik darovanja device Marije v templju, na kalendarju je bil 21. november. Mama mi je povedala, da mi je zato dala ime Darinka. S tem je moja mama sama povezala moje ime z Marijinim darovanjem v templju. Ne vem, ali je poznala celotno zgodbo Marijinih staršev ali ne, ampak to ni pomembno. Ko sem se kasneje pozanimala, kakšno vsebino pravzaprav obuja ta praznik, sem v Jakobovem protoevangeliju prebrala, da sta bila Marijina starša Ana in Joahim brez otrok. Zelo sta si jih želela, a ni jih bilo, zato sta se zaobljubila, da bosta otroka, če se jima rodi, darovala v templju službi božji. In ko je bila Ana že v tistih letih, ko ni bilo več mogoče pričakovati, da bi rodila, se jima je želja izpolnila. Rodila se jima je deklica in dala sta ji ime Marija. In ko je bila deklica stara tri leta, sta izpolnila svojo zaobljubo. Marijo sta peljala v tempelj, da je tam služila Bogu, in kot pravi izročilo, je Marija tam služila vse do zaroke z Jožefom. Ne gre zato, ali je ta zgodba resnična ali ne. Meni je pomenljivo to, na kakšen podstavek je moja mama postavila moje ime. Nikoli ga ne bi menjala.

Druga slika se dotika smrti. Ko je umrla moja teta Ivanka in sem se poslavljala od nje v mrliški vežici, me je nenadoma v živo zadel pogled na njeno ime poleg žare z njenim pepelom. Njeno ime je tu! Nekako sem se v tistih trenutkih zavedela simbolnega pomena besede. Ime, ki ga je to upepeljeno truplo pustilo za seboj, se mi je izpostavilo kot beseda vseh besed, kot vez med živimi in mrtvimi. Pretresla me je ta misel, v tistih bolečih trenutkih poslavljanja mi je bila v uteho. Zdaj je njeno ime vklesano na nagrobniku in nagovarja, sili v oko kot razsvetljeno okno ponoči. Ime je presežek. Ime je tisto, kar preživi človekovo telesno smrt.

*****

Samo pesnica, ki se smeji skozi bisere solz, lahko poleti, potem ko ji cekinček podari krila, poleti v sončno vesolje in zapoje: *igračnica sem*. Svoje življenje stavim s svečano kretljivo ne glede na vse. Kot da bi skozi osončje segla skrivnostna dlan in ji podarila besedo – *ta most za vse, kar zmore duša*.

Pesnica se poistoveti s svojo pesmijo. To se dogaja pesnikom, nekaterim bolj, drugim manj. Toda Darinka gre še korak globlje: *moja pesem je moja beseda*. Beseda ji zveni kot a-be-ce-da. Z njo se vse začne. *Moja pesem je moja nezavržena možnost*. Tako se izpove in razodene. Nezavržena! Možnost torej, ki se ji je ne le odprla, ampak v celoti predala. Tu je našla prehod, pot, *da se iz sebe splazi drugam, v drugo dušo in druge oči, ... da se splazi na rob ustnic in jih poljubi*. In potem se vseli v najgostoljubnejši glas, ki jo pokliče iz tišine, še preden rojeva besedo. Beseda je isto kot sled angelov in enako tudi njena sled od začetka sveta.

Pesmi Darinke Slanovec so vznemirljivo iskanje sledi angelov in hkrati svojih sledi v brezpotjih tišine, kjer vznikajo melodije besed.

Moje pesmi so sledi angelov

Iz najzgodnejšega otroštva me spremlja tale spomin: zvečer, pred spanjem, je teta Zofka ugasnila luč v sobi in mi v temi za lahko noč zmolila molitvico angel varuh, včasih jo je zapela. In tema ni imela moči, ni več strašila. Angel, ves v belem, je prišel v temi in ta je po njem postala nekako skrivnostno svetla in mila, čisto navadna noč.

Tako je angel v mojem spominu povezan s svetlobo, a ne tisto fizično, sončno svetlobo od zunaj, temveč s tisto, ki sem jo »videla« kot odsev pesmi ali molitve. Ta skrivnostni angel, ki je prišel iz sveta, ki ga nisem videla, je bil prav tako pomemben kot sončna svetloba, medla ali gosta, svetlo žareči snop žarkov ali le lučka ...

Res je, otroška doživetja imajo svojo logiko, odprta so za vidno in nevidno. Z nami rastejo in hirajo. Odpreti ta prostor spomina, tam, kjer se zbirajo spominske podobe kot tisto doživetje, ki ga lovi drugačna beseda, otroška, večpomenska: mar ni to osnovna tvarina pesmi?

Vsaka pesem je najgostoljubnejši glas, ki poje v tišini. Prav tako se ji lahko reče sled angela ali svetloba: ne prižgeš luči, dovolj besed je, da se vidi. Lahko se ji reče najbolj nenasilna komunikacija: lahko se dotakne najgloblje rane, ne da bi jo poškodovala.

*****

Starozavezni psalmist bi bil ljubosumen ob Darinkini pesmi Prošnja. Življenje kot brezmejna peščina. In človek, ki bi tekkel do sijoče črte na koncu, a nima moči. In potem kot v starodavnih psalmih: *O Bog, daj mi moči*.

Življenje – ta brezmejna peščina

Peščina, mrtvi pesek, puščava – čudežno lepa je in hkrati divja in brezobzirna. Zdi se, da je moč te pokrajine v dramatični napetosti med življenjem in smrtjo.

Včasih je to izraz za neizrekljivo, neizmerljivo, neprehodno, nerodovitno. V puščavi se noga pogreza v pesek, peščeni vihar zastre obzorje, pesek prekrije obraz, pesek zanese v oči in v usta, pritiska na misel, lega na srce, prekrije vse besede ... Ure in dnevi v tej puščavi se zdijo brez konca in kraja.

Vsakdo ima v življenju kdaj svojo puščavo, po kateri hodi sam.

Neža Maurer mi je v nekem pogovoru o najinih puščavah rekla: ko ta izkušnja postane gradivo, zadihaš s polnimi pljuči, mogoče tudi kaj napišeš.

*****

In potem globoko občutenje ženske, čakajoče, da bo nekdo vstopil v njeno sobo, ... *da bi se iz oči v oči razkrila, pripravljena na igro, in – če ne misli resno – na umik.*

Bolečina odsotnosti, trpkost osame končno vendarle priteče do *sijoče črte* v tih izpovedi veselega sporočila: *našla sem sozvočje z vsem, kar me obdaja, kar sem. Dobro je.*

Toda tisto najgloblje v človeku ne utihne. *Še mi reci, da me ljubiš.* Tako preprosto! Prošnja ženske od začetka sveta, odkar človek ve in čuti, da je človek. Prošnja kot molitev, ki jo bodo ustnice, izrečeno ali ne, prosile do zadnjega diha.

Ljubezen – prošnja ženske od začetka sveta

Lahko ljubim in lahko sem ljubljena ne glede na položaj, v katerem sem. Brez ljubezni bi izgubila ravnotežje v sebi.

Pri ljubezni je čudovito to, da obstaja v najrazličnejših odtenkih. Različne jezike ljubezni govorimo. V našem načinu govorjenja in molčanja je. V milini čakanja in v radosti prebujanja.

Ljubezen ima to moč, da življenje pokliče k rasti. Hitrejša je od strahu. V njenih besedah je to, kar me gane v družbi otrok: resnična navzočnost vsega. Vse lepote izvirajo iz nje. Huda bolečina je njen delež.

Ljubezen ima veliko opraviti pri iskanju odgovora na vprašanje o smislu: Zakaj naj živim? Za kaj mi sploh gre pri vsem, kar počnem? Pripoveduje mi, kje je moj dom.

Ko hočem govoriti o njej, sem v veliki zadregi, saj uhaja vsem mojim mislim in besedam o njej. Nobena definicija je ne zaobjame. Samo nekaj malega je je v metaforah, v pesmih in zgodbah.

Nič ni bližje Bogu kot ljubezen.

*****

V Pismu za M., ki bi lahko bilo tudi pismo za N. N., sporoča vsem, ki jih zaradi teže življenja stiska v prsih, da ne morejo dihati, *kako čutim prijateljstvo zraka. Dovolj je zraka! Dihaj! ... da vdihneš in izdihneš smeh in potem zaspi v naročju zraka!*

In kot zrak, ki omogoča življenje, so prijateljski ljudje. Nisem še slišal, da bi psihoterapevti zdravili z oza-veščanjem o prijateljskem objemu zraka, ki je tolažnik, ki je ljubezen, ki je tudi vino, ki se rodi iz sonca. Veš, *kako rada imam vino: potem je kri topla, ne zebe me in mi gre na smeh.* Zrak je kot opojno vino, ki razveseljuje srce.

Da, zrak! Zrak pozna vse zgodbe o ljubezni. Toda ne samo, da jih pozna, *tudi pove ti jih, če mu le pri-sluhneš.*

Darinkina himna zraku je tako pristrčno lepa, da bi se je morali naučiti (pravzaprav naučiti, nadihati) na pamet ekologij vseh generacij, pa tudi tisti, ki so žejni ljubezni. Zrak namreč *obudi življenje* in to je *življenje zraka. Življenje pa je ljubezen. Dihaj zrak, ki je ljubezen, dihaj ga globoko in nežno, vračaj zraku ljubezen. Dihaj, ... da ne prestopiš ... onkraj v molk glasu in ne okameniš.*

Na koncu, v P. S. (post scriptum), vse povzame v življenjsko modrost. *Zraka se šele takrat zaveš, ko ga pogrešaš, ko se dušiš.* Takrat šele spoznaš. *Tiho v sebi zajokaš in zapoješ hkrati ... in se ves omotičen zaveš, da dihaš s srcem.*

Zrak – ta prezrti zrak

Ne vem, kolikokrat sem poslušala, kako globoko sega po zrak. Iz diha v dih, vmes neznosno dolgi trenutki brez vdih. Kakor da gre nekam daleč od sebe po tisto, kar je v vdihu. Vase skrčena ne vpraša za jed, okno odpira. Ostro poteguje zrak skozi nosnice. Misliš, da razteza obrazne mišice v grotesko smeha, da bi te prestrašila, toda ni tako ...

Vsi imamo enako potrebo po zraku. Zrak je eksistenčna prvina kakor voda, kruh in ljubezen. To občutim vsakič, ko spet slišim piskajoče dihanje asmatika, ki hlepi po čistem zraku.

Vprašanja o našem ravnanju z okoljem ni mogoče preslišati, sploh ne. Vse je povezano.

*****

Tako prosi vsak z očmi, za moč, da bi odmaknili kamen z ustnic. Boleče sočutje pesnice z ljudmi, ki so odhajali z domačij, ker je domovina imela kamen na ozkih, stisnjenih ustnicah. Naši ljudje še vedno odhajajo in vsak med njimi še vedno, tudi danes, brez besed prosi z očmi. To so ljudje, ki *niso tukaj, ne tam, ne drugod. Ne vedo ne kam, ne kod.*

Tistim, ki so odšli in ki odhajajo

Lovi svet človeka ali človek lovi svet?

Govorimo o množicah: o tujcih, brezdomcih, beguncih, pregnancih, prebežnikih, migrantih, ki iščejo nov dom, varen dom, boljše življenje, gostoljubno deželo.

Govorimo o osvajalcih in zavojevalcih, ki z nečimrnostjo gospodarja strastno segajo po še neosvojenem kosu sveta, po deželah, kjer so domovi drugih ljudi, po bogati zemlji, po vesolju, po novem doživetju, novem izkustvu, novem spoznanju ...

Kako to, da se človek na osvajalske pohode podaja, dokler ima dom? Ko pa dom izgubi, hrepeni po njem in vneto išče kraj, kjer bi se udomačil. Kako to, da stremlje k drugemu tako, da kar naprej zametuje tisto, kar že ima?

Stanje osvojenega sveta nam kaže, da smo onesnaževalci in rušitelji.

Stanje duha opisuje modernega človeka kot no tranje razseljeno osebo, govori o ljudeh, ki so se oddaljili od pokrajine lastnega srca.

Morda pa je vedno tako, da nas pot k sebi, domov, pokliče, ko tujina opravi svoje delo.

*****

Vsak človek ima stvari, ki so mu všeč, ki bi jih želel imeti ob sebi, da bi mu bile kot dobrohotni sosedi, kot sosodstvo, kot nekaj vznemirljivo pomirjaljočega: od dolgih večernih oblek in francoskih akcentov, skrivnosti otrok, ki so posoda za čudesa, pa vse do hrepenenj, zaznamovanih z razpoko – rano.

Rada premišljuje o stvareh, ki so mi všeč ...

Rada imam preprostost in igrivost.

Preprostost povezujem s prostostjo, svobodo. Ne kakor da sem od nečesa odvezana, ampak v smislu odprtosti, nedokončanosti.

Tudi pesem je odprta, nedokončana. Čaka bralca, da jo konča.

Po drugi strani preprostost vidim kot nekaj neza pletenega, tudi kot lahkotnost, igrivost, otroškost v najboljšem pomenu besede. In ne brez ostrine in globine. Tudi preprosta pesem je lahko v svojem jedru zelo globoka.

Če je kakšen ključ do te preprostosti, je v tem, da imam stvari rada. To se mi zdi najlepši in najbolj preprost način spoznavanja stvari.

V ozadju, tako čutim sama pri sebi, pa je občutenje lastne ranljivosti. Ko zares občutiš in se zaveš, kako si krhek in ranljiv, začneš med ljudmi in stvarmi spletati nove vezi. Te ne rastejo iz zahtev, iz namenov po obvladovanju in po moči, ampak iz čudenja vsemu, kar živi, da sploh živi in da je to lepo.

Seveda je to poetičen pristop k življenju, ki pa v okolju, ki zgolj veliko zahteva, ne more ničesar povedati o človeku, nima besed. Tu preprostost obnemi, tu je preprostost tiho in poslušna. In mogoče se ravno zato kdo ob njej lahko malo odpočije.

*****

Ko ne moreš ubežati temnim nočem in najti prave poti v sivi megli, ko ne veš, kje je najvišji vrh in te ovija težka samota, takrat čutiš, kako izginjaš v brezčasju kakor privid. Takrat tiho upaš, da blisne žarek od kod. Skozi spomin ...

Morda ... je treba iti med ljudi ob uri, ko se prižigajo luči? Ali pa ... se vrniti domov? Da bi se odpočila od velike skrbi? Ali pa ... odločila sem se za molitev.

Ko se človek čuti izgubljenega, od kod naj blisne žarek luči?

Prijatelj, s katerim sem večkrat potovala po Sloveniji in tudi dlje, je imel navado reči: nisi izgubljen, če ti je vseeno, kje si in kam greš.

Kdo sem? Od kod sem? Kam grem? To so osnovna identitetna vprašanja.

Moj stric, ko ga je v visoki starosti zelo prizadela demenca, ni več vedel odgovora na ta vprašanja. Ni se več spomnil, kako se piše in kje je doma. Ko je neke noči odtaval iz hiše, češ da gre domov, se je izgubil ... Nekdo drug je vedel in je pokazal pot.

A če tega drugega, ki je vedel, ne bi bilo?

Zmrazi me ob tem vprašanju. Opozarja me na pomen osebnega in skupinskega spomina za orientacijo v svetu in življenju. Še več: opominja me na to, da je človekov spomin že v svojem temelju relativen, zamejen. Da je torej slehernik le človek, čigar spomin odpove, ko išče zaupanje v svojo prihodnost.

Kako hoditi skozi meglene pokrajine, če na obzorju ni jasnine, če ni videti znanih vrhov in zvezd, če ni človeka, ki bi vedel, kam in katera je tista pot, ki je primerna človeku?

*****

Človek je samemu sebi največja skrivnost. Vsak človek. Pesnik še bolj. Ker si strastno želi, da bi samega sebe ujel v besede. Ker veruje, da bi besede lahko izpovedale, da nosi v sebi hkrati ljubezen in – smrt. In kot da se trudi po gladki steni povzpeti se kvišku, tja proti vrhu, k življenju, toda skrivnostne sile ga vlečejo k temnemu dnu, k smrti, kjer vse rane, četudi neza celjene, nič več ne bolijo. Te temne, skrivnostne sile ga vabijo, da prsti popustijo oprimek in se prepusti padanju, padanju. Toda kljub omamnosti padanja bo pogled za vedno obstal na vrhu stene kot nem krik po življenju, po ljubezni.

Pesnica si želi biti z nekom, ki ljubi življenje in je krotak kot galilejski oznanjevalec življenja. Zato se ji spontano zapiše: *Ljubim ga, to neznano in neugnano, poželjivo življenje ... Kot da diham svetlobo, božansko silo, ki mi poganja srce in pretaka kri ...*

Življenje, ta vznemirljiva skrivnost

Knjige o zgodovini človeštva največ govorijo o zmagovalcih in poražencih, krivcih in žrtvah.

Dvom in zavedanje lastne umrljivosti sta lastnosti, po katerih se človek razlikuje od vseh drugih živih bitij. Nobeno drugo bitje ne dvomi in se ne zaveda tega, da je smrtno bitje. Zavedanje o lastni umrljivosti boli. Tako je spoznanje učenjakov.

Umetnost predstavlja človeka v njegovi nepopolnosti, v krhkosti, ranljivosti in smrtnosti.

Številni slovenski in tuji pisatelji in pesniki vseh časov so v svojih delih opisovali človekovo hojo skozi življenje in boj z minevanjem življenja, ki sega od spočetja in rojstva prek bogastva vseh življenjskih obdobj, z vsem, kar življenje prinaša – od čudenja in radosti nad lepoto narave in mnogovrstnih obrazov ljubezni prek preizkušenj in trpljenja, od trenutkov sreče do ur bolečine in obupa v njihovem nenehnem toku in menjavah, vse do umiranja in smrti.

Od nekdanj me trpeči človek globoko gane. Pred njim obstane skoraj brez besed. Ob nekem, ki resnično trpi, so vse moje besede prepovršne, ne sežejo v globino njegove bolečine.

V bolečini je, tako kot v radosti, nenavadna čistost, vznemirljiva skrivnost ...

Lahko rečem, da sem se zelo osebno srečala z bolečino, ki je v bližini smrti, na poseben način tedaj, ko so drug za drugim po hudi bolezni umrli moji starši in tudi obe teti ter stric, ki so bili moja druga družina.

Ob njihovi bolniški postelji sem se vedno znova srečevala s seboj. Tisto, kar so mi povedali, ne da bi mogli najti besede za tisto, kar me zadeva, ostaja med mojimi najlepšimi spomini in hkrati najdragocenejša lekcija v mojem življenju. Dali so mi doživeti in razumeti, da je tudi v trpljenju, naj se zdi še tako trd oreh, prostor – dovolj prostora za vprašanja, ki me ne nagovarjajo zgolj po tem, kaj zmorem, temveč po tem, kakšno je pravzaprav moje razmerje do lastne umrljivosti, z lastno smrtjo. To je presenetljivo, da bližina smrti napotuje k skrbi za življenje.

Obraz umirajočega je do konca razgaljen obraz, z njega je odpadla sleherna maska, sleherna lažna veličina. Izpostavlja se do te mere, da se ti, ki ga gledaš, znajdeš brez izgovorov in brez zavetja. Lahko se skloniš nadenj ...

Obraz umirajočega je onstran besed. V njem je nenavadna čistost, vznemirljiva skrivnost ...

*****

Pesniško doživljanje nedoumljive skrivnosti življenja v življenju sooča Darinko s pogledom v človeka. *O, človek ... Človek, poklican po imenu. Človek, ki drugačno vsakdanjost osredišča v nebesno ozadje. In na koncu: O, človek, osrečen iz molka, zroč skozi upanje obličje nedosežno, Tebe. O, Bog.*

Je pojav človeka skozi zrenje pesnice zelo drugačen od znanstvene antropološke analize človeka Teilharda de Chardina?

Človek – dvignjen iz samote pozabljenja

Konkretni svet tega spomina leži nedaleč stran. Bolnišnica, soba za intenzivno nego. Na postelji zraven moje je ležala gospa srednjih let. Bila je na pol omamljena, a kljub temu nemirna, zato je imela roke in noge s trakom pripete ob posteljni rob. Ni se zavedala svojega položaja, lahko bi si iz žile izpulila iglo. Medicinska sestra ji je vsako uro skrbno in z izurjenimi gibi naravnala infuzijo, da ji je zdravilna tekočina odmerjeno kapljala v žilo. Profesionalno, zanjo rutinsko. Občudovanja vredno delo, več kot delo, poslanstvo je, milostno in naporno.

Popoldne je gospa nerazločno stokala in momljala, od muke vse bolj nemirna, ravno toliko se je lahko premikala, da je rjuha, s katero je bila pokrita, zdrsnila z nje. Zavesa ob postelji, na pol odgrnjena, ni zakrivala pogleda na njeno nagoto. Njeno izčrpano telo, privezano na posteljo sredi sobe, je bilo golo izpostavljeno nekaj ur. Nekaj ur je nihče ni pokril. Ni bilo mrzlo.

Pred očmi imam to grozljivo samotno telo, golo, kot da je tam zastalo in obtičalo po kakšnem hudem neurju. Prikazuje se mi kot ena od mnogih podob človeka v pozabljenju, v prezrtosti njegovega človeškega dostojanstva.

Ob besedi človeško dostojanstvo najprej pomislim na to, da je zgodovina vseh ljudi in vsakega posameznika živa zgodovina sopotništva. Zdi se mi, da o nobenem človeku ne morem govoriti, ne da bi hkrati govorila prav o njegovem človeškem dostojanstvu. S tem, seveda, govorim tudi o svojem.

Zanima me, iščem odgovore na svoja vprašanja. Berem: človekovo dostojanstvo je temeljna vrednota, ki pripada vsakemu človeku s tem, da je človek, neodvisno od stanja njegovega telesa, uma ali okoliščin. Spoštovanje življenja in telesnega dostojanstva v naši družbi pomeni spoštovanje splošnih norm o človekovem telesu, kot so nedotakljivost življenja in telesa brez privolitve, potreba po zasebnosti v »intimnih« situacijah, potreba po zakrivanju telesa ali delov telesa, higiena ...

O spoštovanju osebnega dostojanstva govorimo v okviru človekovih pravic. Iz privilegija peščice dvorjanov v Angliji leta 1215, ko so ti prisilili kralja Ivana Brez zemlje, da je podpisal Magno Carto Libertatum, po kateri »noben svoboden človek ne bo poslan v ječo, oropan imetja, postavljen zunaj zakona ali kako drugače prikrajšan /.../, razen po obsodbi sebi enakih ali po državnih zakonih,« je postala splošna življenjska norma sodobnega človeka. Izraža osnovno lastnost človečnosti – »vsi ljudje so rojeni svobodni in enaki v dostojanstvu in pravicah« (Splošna deklaracija o človekovih pravicah, 1948). Ostaja pa odprto vprašanje, v kolikšni meri jo kdo uresničuje, ali prezre, ali jo celo hote tepta.

Od kod sploh govori dostojanstvo? Ena najosnovnejših razlag izvora človekovega dostojanstva je krščanska: človek je ustvarjen po božji podobi, kar mu daje posebno vrednost in pomembnost. Zato je potreben skrbne pozornosti in posebne zaščite v primerjavi z drugimi živimi bitji (Ulrich, 1997). Drugi pristop je antropocentričen: človek v naravi zavzema posebno mesto zaradi svojih posebnih intelektualnih sposobnosti. Ta sposobnost nadzora in prednosti pred drugimi živimi bitji ljudem dodeljuje dostojanstvo in posebno spoštovanje, ki ga uživajo (Ulrich, 1997). Ne glede na pristop: dostojanstvo je vzajemno priznanje. Če ga drugemu ne priznam, je prazno, brez vsebine, četudi ga on v sebi vzdržuje.

Pisatelj Boris Pahor, ki je sam doživljal skrajne oblike razčlovečenja v več nemških koncentracijskih taboriščih, z romanom Nekropola pripoveduje, da dostojanstva ne more izbrisati nobeno ponižanje in omrtvičenje telesa in duha in da je vredno življenje, tudi če je še tako klavrno. O tem govori s prepričanjem, ki izvira iz najglobljih temeljev njegovega bitja, ki so povsem očitno nosilna tla vsega njegovega ravnanja in pisanja. Pričuje o tem, da je v izkustvu pristnega samospoštovanja navzoča tista ljubezen do sebe, ki se ni prestrašila bede.

V tem smislu umetnost človeškosti ne more uiti. Na neki način vedno pričuje o ponižanjih človeka.

Izročnost nebogljenege posamičnega človeškega bitja zlorabi, nasilju in pogubi, njegova ranljiva razpoložljivost za vsakršno tujo samovoljo in moč je že od časov Homerjevih epov tema literarne pisave.

Čemu se toliko ubadamo z dostojanstvom? Odgovor, poslan od povsod, je pravzaprav zmeraj enak: da bi bili ljubljeni.

*****

Včasih pa se tudi pesnikom zgodi *kratek stik*. Na miži je nedotaknjen otok papirja. Črne črke iščejo pesnico, a je ne morejo najti, ker ima polno nujnih opravkov, ker je neubogljiva in ker je v njenem srcu ženin – molk.

Pomen molka v tem hrupnem času

Za molk pravijo, da je poklon tišini, v kateri se začne izrekanje. V hrupu misel ne najde pravega mesta, ne najde prave besede. Ne zato, ker glas ne bi zadostoval, nasprotno, ker je odveč.

Hrupa seveda nimam prav rada, ob dolgotrajnem hrupu postanem nemirna, utrujena, raztresena, vrže me iz sebe.

Ne mislim le na zunanji hrup, enako naporen in moteč je notranji hrup, ki ga navadno povzročijo razburkana čustva. To je duševni hrup, hrup v duši, hrup v glavi. Nekakšna duševna kakofonija je, zaradi katere ne le preneham poslušati človeka, ki ga imam pred seboj, ampak pogosto preneham poslušati sebe.

Ob pesmi *Kratek stik* sem najbrž poskušala oza-vestiti svojo zvezo z besedami in se začela z njimi pogovarjati, prepirati in pogajati, očitno neuspešno. Govori mi namreč o stiski z besedami in zaradi besed, kakor jo občutim še danes, pogosto.

S tem mislim tako na manko kot na preobilje besed. Duši me, ko se mi besede uprejo. Ko se skrijejo, izmaknejo in umaknejo, da ne morem do njih. In mi je tako, kot da je nekdo zaprl okno, skozi katero vidim ljudi in svet. A duši me tudi, ko prihrumijo kot furije, se mi vsiljujejo in me preplavljajo. Ne prepušajo se mi, hočejo obvladovati. Včasih govorijo o čem, včasih govorijo o ničemer, klepetajo vsevprek, nespravljive in brez ritma ...

Ob preveliki obremenjenosti z besedami, ki divjajo povsod naokrog in se drenjajo v glavi, mi ne preostane drugega, kot da se vrnem v molk. Molk je v tem primeru odpor, upor zoper hrupno poplavo besed, zoper nedoločeno ekspanzijo govoric vseh vrst.

In potem je molk prostor, pripravljen za tišino, v kateri se začne počitek.

*****

Darinkine pesmi so kot melodija, ki po zadnjem akordu čaka na ponavljajoč se odpev, na hrepenenje po lepem, po svetem, po pogovoru z *nekom nevidnim*, po *nedotaknjenih korakih svilnatih metuljev*. In se zaustaviš ob njenem razkritju: *sem; a pustim, da me ni*. Kako drugače zveni to od ugotovitve filozofa Descartesa: Mislim, torej sem. Tudi zato ji njen prijatelj Diego reče: *Ta lepa pesem, ki jo poješ, je tvoja*.

Ena najbolj izpovednih pesmi je Deček z žogo. Neža Maurer je zapisala, da je to z zornega kota invalidov

gledan svet. Kar je za nas metafora – je v pesmi resnica. Naša resničnost je zanje, za invalide, kvečjemu pravljica, prostranstvo zamejenih svetov.

Je naša resničnost za invalide in bolnike res kvečjemu pravljica?

Vprašanje vabi k pogledu z dveh zornih kotov. Le bežen pogled dosežem, le drobec v mozaiku, kjer se srečujeta resnična zgodba in pravljica. Srečujeta se v iskanju smiselnih povezav, ne v dajanju izgotovljenih odgovorov.

Nekdo je padel z glavo na beton in si zlomil vrat. Hudo poškodbo je preživel. Pred svojim življenjem, pred vsakršnimi konvencijami v njem, se je znašel v skrajnje drugačnem položaju. Na invalidskem vozičku je. Soočen je s tetraplegijo, to pomeni, njegovo telo je ohromelo od mesta poškodbe navzdol. Tuj je drugim in samemu sebi.

Njegov pogled navznoter in navzven je poln novih vprašanj, na katera mora najti odgovore. Navsezadnje, to je edino življenje, ki ga ima, zato verjame, zato si upa in hoče. To pa pomeni biti pozoren, še in še pozoren. Vračanje v živost in sožitnost, k smiselnemu delovanju v svetu je pot, ki jo odkriva v pričakovanju. Rehabilitacija je telesna, duševna, socialna, duhovna. In vedno znova pomeni svojevrsten intelektualni pogum, ko se s pripovedovanjem svoje zgodbe brez izmotavanja sooča z razumevanjem in nerazumevanjem okolja, s tistimi, ki ga poslušajo ali pa tudi ne.

Seveda ne more predstaviti celotnih razmer, saj lahko priča le o svojem doživljanju in svojem izkustvu. Piše knjige. Njegove slike, ki jih riše z ust, občudujejo doma in po svetu. Večkrat pove: kljub vsemu resnično živim polno življenje.

Tudi ko berem pravljico, sem očarana nad tem, s kakšno resnostjo se loteva tega vprašanja. Ljubezem do življenja ima pri tem glavno besedo. Gre za vprašanje, kako in s kakšnimi sredstvi pravljica razrešuje junakove težave, nasprotja in medsebojno nerazumljenost in s tem v zvezi celo nepremostljivo razdaljo med pravljimi bitji, ki pripadajo različnim svetovom.

Domišljija, ki je eden od osnovnih elementov pravljice, ima to vlogo, da pritegne pozornost, vzbuja radovednost. Čarobnost, neverjetnost je pomešana s stvarnostjo, ki je verjetna. Pravljica pač izhaja iz resničnega življenja. Življenje je v pravljici učitelj, ne njen predmet.

V njej nastopa junak, s katerim se lahko identificiram, čutim, da ni tako drugačen od mene, saj ima kup stisk, težav in problemov. In ta junak po svoji poti z vloženim trudom in pogumom pripelje pravljico do pomirlivega konca.

Nepremostljivo oviro v pravljici razreši pravljico dejanje. V Žabjem kralju, na primer, princesa poljubi grdega žabca, ki se ob tem spremeni v lepega princa, in pravljica se srečno konča z njuno poroko. Pravljčni poljub, preveden v realnost, pomeni pogled od blizu: prvi korak k razumevanju stvari. Življenjsko, povsem realno.

Prepričana sem: človek, ki ima domišljijo in je odprt, lahko ravna odprto tako v zdravju kot v bolezni ali invalidnosti oziroma v času, ko so njegove telesne sposobnosti zelo omejene. Resničnost enih – pravljica za druge? Polarizacija, ki je v pravljici orodje, v resničnem okolju pa nenehno prisotna težnja, je ves čas v skušnjavi, da postavi mejo, toda na duhovni ravni ta meja ni nasprotnik, če duhovna razsežnost pomeni iskanje resnice o sebi ...

Biografija Darinke Slanovec

Darinka Slanovec, rojena 21. 11. 1948, živi v Mekinjah, občina Kamnik. Osnovno šolo je obiskovala v Mekinjah (1955–1959) in I. Osnovno šolo v Kamniku (1959–1963).

Spomladi leta 1959, v četrtem razredu osnovne šole, je zbolela za neozdravljivim, napredujočim revmatičnim vnetjem sklepov, kar je vplivalo tudi na nadaljnje šolanje.

Po končani osnovni šoli je obiskovala gimnazijo v Kamniku. Maturirala je leta 1969.

Leta 1969 je vpisala izredni študij angleščine in nemščine na Oddelku za germanske jezike na Filozofski fakulteti v Ljubljani. Po dveh letih, leta 1971, je morala študij zaradi zdravstvenih zapletov prekiniti, ostala je na invalidskem vozičku. Zaradi bolezni študija ni nadaljevala.

Pedagoško delo na drugačen način

Odprl se ji je drugačen način delovanja, tesno povezan z željo po pedagoškem delu: z vsem srcem in znanjem se je dala na razpolago učencem in dijakom za pomoč pri učenju. Posvetila se je predvsem inštruiranju, sprva več predmetov, kasneje le angleščine.

Karitativno delo

Drugo obsežno področje, s katerim se ukvarja že preko 30 let, je karitativno delo v **Krščanskem bratstvu bolnikov in invalidov** (KBBI ali na kratko poimenovano tudi Bratstvo). To je mednarodno laiško duhovno gibanje trajno telesno bolnih in invalidnih oseb, ki si na različne načine prizadeva za boljšo kakovost življenja bolnikov in invalidov, pri čemer se osredotoča na njihove duhovne potrebe. Bratstvo je član slovenske komisije za karitativne dejavnosti v Cerkvi. Deluje ekumensko in je odprto tudi za drugače verujoče in neverujoče.

Kot članica Bratstva ima na skrbi predvsem mednarodne stike – Bratstvo namreč deluje v 50 državah v Evropi, Afriki, Ameriki, Aziji. Od leta 2017 skrbi tudi za koordinacijo raznovrstnih dejavnosti v Domu Bratstva na Zaplani nad Vrhniko.

Dolga leta je že dopisovalka revije *Prijatelj* in člani uredniškega odbora. Revija *Prijatelj* je revija bolnikov, invalidov in njihovih prijateljev, ki jo izdaja Dom sv. Jožefa, Celje (lazaristi), in objavlja tudi prispevke o življenju in ustvarjalnem delu bolnikov in invalidov.

Sodeluje pri **Društvu animatorjev Norma 7** na Vipavskem. Društvo Norma 7 je prostovoljno, neprofitno združenje, ki se ukvarja tudi s kulturnimi dejavnostmi,

ki bistveno vplivajo na kakovost življenja zlasti starejših in invalidnih oseb in drugih marginalnih skupin prebivalstva. Njen delež je predvsem pri pripravi in izvedbi projekta Rdeča jabolka, ki povezuje avtorje in ljubitelje literarne, likovne in glasbene govorice, člane invalidskih društev Slovenije, literarnih in dramskih skupin, ki delujejo v domovih za starejše, v društvih za kakovostno starost, društvih upokojencev, društvih univerze za tretje življenjsko obdobje in drugih ustanovah in institucijah. Poleg že uveljavljenih avtorjev sodelujejo tudi učenci osnovnih in srednjih šol, ki delujejo v literarnih in dramskih krožkih ali drugače imenovanih skupinah.

Sodeluje pri kulturnih programih Zveze društev paraplegikov Slovenije. To združenje paraplegikov in tretraplegikov, ki ima okoli tisoč članov, združuje ljudi s poškodbami in obolenji hrbtenjače.

Poleg zdravstvene, športne in socialne podpore nudi članom možnost udeležbe na različnih kulturnih dogodkih ter podpira likovne in literarne dejavnosti svojih članov (pesništvo, pisateljstvo, razstave likovnih izdelkov, ročnih del).

Literarno ustvarjanje

Sodelovala je pri prevodu izbranih liričnih besedil priljubljenega avtorja Phila Bosmansa v slovenščino *Ne pozabi na veselje* (1996).

Leta 1998 je bila med nagrajenci na I. literarnem natečaju Mohorjeve družbe Celje in Radia Ognjišče.

Pesmi objavlja predvsem v periodičnem tisku, v pesniških zbirkah in na radiu.

Je ena izmed štirih avtorjev slovensko-nemške pesniške zbirke *Most na drugi breg* (1998) in ena izmed petih avtorjev slovensko-makedonske pesniške zbirke *Nemirna misel* (2004).

Samostojno se je prvič predstavila s pesniško zbirko *Sled angelov* (2003) in z njo tudi pri literarnih kritikah doživela dober odmev.

V izboru najboljših literarnih del leta 2003 je Društvo slovenskih pisateljev posebej izpostavilo poezijo Darinke Slanovec v knjigi *Sled angelov*.

Z zbirko haikujev *Leže v travi* (2012) se je predstavila tudi kot pesnica haikujev.

Na mednarodnih natečajih haikujev, ki jih je organiziralo Kulturno-umetniško društvo Apokalipsa, so njeni haikuji prejeli več pohval in nagrad:

- Leta 2007 je prejela 3. nagrado za haiku *Leže v travi: Leže v travi / občudujem oblake / nad mojo vasjo*.
- Leta 2011 je prejela 1. nagrado za haiku *Doma / moj kazalec obvisi / v praznem*.
- Leta 2017 pa ponovno 1. nagrado za haiku *Tih / sredi zrelega polja. Mejnik*.

Nagrajeni in izbrani haikuji so bili objavljeni v reviji *Apokalipsa*, reviji za preboj v živo kulturo, 2007, 2011, 2017, ostali pa v *Apokalipsi*, št. 87, 88, 89 (2005) ter št. 97, 98, 99 (2006), v reviji *Letni časi – Seasons: 28/ 29, 2006*, reviji *Primorska srečanja* št. 310, 311 (2007); 322, 323 (2008); v *Haiku zborniku* 16, *Ludbreg*, 2013, v *Diogen pro kultura magazinu*, Sarajevo 2013: *Diogenova mala svjetska haiku antologija o kohnju*, Radovi prikupljeni 2012–2013. godine.

Poezija Darinke Slanovec je nagovorila skladatelja in dirigenta prof. Milivoja Šurbka, ki je uglasbil več njenih pesmi in jih uvrstil v koncertni program Komornega moškega zbora Lek in Okteta Gallus, Ribnica.

Deček z žogo

Kulturno društvo Norma 7 Brje je v začetku leta 2018 oblikovalo Projekt Deček z žogo – ulični recital v luči konceptualne umetnosti, ki sta ga sofinancirala Občina Ajdovščina in Sklad RS za kulturne dejavnosti. Projekt združuje in javnosti predstavlja različne umetniške zvrsti, ustvarjene po literarni predlogi pesniške pripovedi Deček z žogo in drugih pesmi njene zbirke *Sled angelov*. Projekt je v večmesečnem obdobju izvedla skupina mladih umetnikov, ki so pravkar končali akademski študij; mladih umetnikov, ki so že dosegli visoka priznanja in nagrade doma in v tujini; priznanih, uveljavljenih umetnikov srednje generacije, slikar, ki slika z usti; dijaki Srednje šole Venca Pilon Ajdovščina; skupina mladih, Ljudska univerza Ajdovščina.

Sodelovanje v tovrstnih projektih prinaša ustvarjalne izkušnje, nova učenja in brušenje, kar posebej velja za mladega umetnika, ki bo na svoji ustvarjalni poti razsvetljeval in hranil življenjske potrebe skupnosti, v kateri ustvarja. Izbira literarne govornice pesnice Darinke Slanovec, dolgoletne sodelavke Društva Norma7, se dopolnjuje ne le s sliko, temveč z vsemi umetninami (kot so skulptura, instalacija, fotografija, zvok, tekstilije, video, slika ...), s katerimi ima posameznik možnost izkazati in javnosti predstaviti svojo umetniško zrelost.

Vse ustvarjene umetniške zvrsti je ustvarjalna skupina javnosti slovesno predstavila v Vipavskem križu 28. septembra 2019. Razstavna predstavitev zajema slike, skulpture, kipe, instalacije, fotografije, video, performans.

Umetnostna zgodovinarka Polona Škodič je o projektu zapisala:

»Deček z žogo je prispodoba vsega tistega, kar ustvarjalci nosijo v sebi. To je velika svoboda, domišljija, igra, raziskovanje prostora, večno gibanje in spoznavanje večnih resnic. Igra je kot moja osrečujoča afirmacija življenja, brez igre ni druženja. In tako se Deček z žogo prikrade med umetniške ustvarjalce, ki nosijo otroka v sebi. Vedno je treba v sebi odkrivati igro, svobodo in radovednost. Razstava je sestavljena različnih zvrsti, različnih slogov, tehnik, tematik in motivov in je takšna, kot je naše življenje – veliko razkošja in dotik muz umetnosti.«

*****

Vsako jutro se življenje prebudi z glasno ali molče izraženo željo. In ko zvečer zaspimo, želje, še zlasti tiste neizpolnjene, tiho ždijo v naši podzavesti ter se nam včasih v nenavadnih podobah prikažejo v sanjah. Če ugasnejo želje, se življenje ustavi.

Naj želje pesnice Darinke Slanovec po ustvarjanju vedno znova z jutranjo svežino vzbujajo vedrino in radost nad lepoto življenja!

Želja

*Tako jasna in velika, da vidiš, da se premakne.
V njenem telesu je zapis skritega načrta
in znamenita glasba je živa, mogoče je sveže
uglašena s klavirjem Milivoja Šurbka. Nekako
se zdi, da te je nekoč prej že poznala. In zdaj
hoče pregnati samoto. Hoče zdraviti
z dotiki žalost, preden se razbije.
Hoče, da ti obarva obraz,
nedokončan,
na pol prebran kakor knjiga,
bolj resničen od podobe
v zrcalu. Vse stori,
da se čim več izvleče
iz dobrega boja.
Lovi metulje,
vrt ves v petju.
Prižiga kresove.
Lahko sklene prijateljstvo
z angelom smrti, kakšen čudež,
včasih v znamenje poguma.
Ko ležiš na tleh
in hočeš ujeti njen dih,
si bel
kakor lilija,
o kateri zdaj nehote razmišljaš.
Popolnoma dovolj, da življenje steče,
vsaj za eno jutro.*

(Objavljeno v *Družinski pratiki* 2009, Mohorjeva družba Celje)

Ure so moje življenje

Pogovor z Marto Cerar Leskošek

V pogovoru je predstavljena urarka Marta Cerar Leskošek.

Ključne besede: Marta Cerar Leskošek, urarstvo

The interview presents clockmaker Marta Cerar Leskovšek.

Keywords: clock, clockmaking

Verjetno je malo Kamničanov, ki ne poznajo Marte Cerar Leskošek. Velja za najstarejšo aktivno urarko v Sloveniji (leta 2019 je imela 85 let). Lokal ima na Mastrovi ulici 1 ob Glavnem trgu v Kamniku, kjer še vedno trikrat na teden dela. Marta je izredno prijazna gospa, ki je vajena dela s strankami, saj se mu posveča že vse življenje. Tega se je naučila sama, je povedala, rada je z ljudmi in tudi oni radi pridejo k njej.

Z urarstvom sta v družini Cerar pred približno sto leti začela brata Mirko in Vilko Cerar, Martin oče. V to ju je po prvi svetovni vojni usmeril njun oče Alojzij Cerar, ki je bil izučen trgovec in je za vse svoje otroke poskrbel, da so imeli vsaj dva poklica. Vilko se je izučil za urarja, zlatarja in trgovca. Kot urarja sta začela delati okoli leta 1919, za začetek urarstva družine Cerar pa štejejo 31. oktober 1919, ko je Vilko v Krškem pridobil pomočniški izpit za urarja. Z urarstvom je v Kamniku nadaljeval sin Mirko, Vilko pa je nadaljeval šolanje v Trstu in vzporedno pri urarski dejavnosti pomagal bratu Mirku. Po Mirkovi zgodnji smrti zaradi tuberkuloze leta 1926 (star je bil komaj 26 let, op. p.) se je Vilko vrnil v Kamnik. Leta 1927 se je poročil z Olgo Prusnik in skupaj sta urarsko dejavnost razširila še na zlatarstvo, optiko ter trgovino z radioaparati, gramofoni, pisalnimi in šivalnimi stroji ter kolesi.

Marta Cerar je imela štiri sestre. Njena oče in mama sta lokal na Mastrovi vzela v najem, po drugi svetovni vojni pa sta ga odkupila. Od hčera je bila le Marta pripravljena nadaljevati z urarstvom, tako da se je po nižji gimnaziji v Kamniku vpisala v kovinarsko obrtno šolo v Celju, kjer je kot edina ženska v generaciji obiskovala program za urarje. V Celju je opravila pomočniški izpit, mojstrskega pa leta 1960 v Ljubljani in tako postala ena izmed redkih šolanih urark pri nas.

Marta je kot urarka delala skupaj z očetom, po njegovi smrti leta 1963 pa je sama prevzela obrt. V zadnjih letih je Marti pri poslu pomagal mož Benjamin Leskošek, ki pa je pred petimi leti umrl. Od takrat Marta dela sama. Kot je povedala, ji ure pomenijo res veliko in so postale del njenega življenja. »Rada imam ure. Če jih ne bi imela tako rada, bi že zdavnaj nehala. Zdaj imajo tako velike ure. Pogosto jih hočejo zmetati stran, jaz pa vse vzamem, če jih kdo prinese. Pred kratkim je neka gospa prinesla uro in sem jo vprašala: 'Ja kje ste jo pa našli?' 'V kontejnerju,' je odgovorila.

Marta Cerar Leskošek (Foto: Irena Mušič Habjan)

Pa sem ji dala nekaj zanjo. Nekoč mi je pa nekdo tole uro prinesel,« – jo pokaže – »da bi jo vrgel v smeti, zdaj je pa pri meni. A ni lepa?« se razgovori Cerarjeva.

Zase pravi, da je Kamničanka, in čeprav zdaj živi v Ljubljani, ne bo nikoli Ljubljančanka. »Prava, pristna, rojena v Kamniku. Ko je mož zbolel, sem se zaradi lažjih obiskov preselila k sestri v Ljubljano, drugače sem živela v Kamniku. Po moževi smrti ne morem več živeti v tej hiši (v Kamniku op. p.), enostavno ne morem. V Ljubljani sem potem po sestri podedovala vrstno hišo. Nas je bilo pet sester, jaz sem četrta, in samo jaz še živim, vse so umrle. Ta tretja mi je zapustila hišo. Na delo v Kamnik se zdaj pripeljem z avtobusom in nazaj tudi. Zjutraj grem zgodaj od doma, a me je kar strah, saj je za Bežigradom zdaj pozimi ob pol sedmih še temno,« razlaga Cerarjeva.

27. septembra 2019 je Kamnik praznoval sto let urarstva Cerar. Ob tej priložnosti je bila slovesnost 100 let urarstva Cerar v galeriji Dika in odprli so tudi razstavo Kamnik skozi čas. Razstave in odprtja ne bi mogli pripraviti brez pomoči sorodnikov in prijateljev (med drugimi Toneta in Vilme Jerman ter Rudija Cerarja) ter številnih drugih, ki so prostovoljno priskočili na pomoč (navedeni po abecedi): Gregor Koderman (kratek video o Marti), Kulturno društvo Priden možic (Goran Završnik), Mestna godba Kamnik (družina Selko), Območna obrtno-podjetniška zbornica Kamnik (Barbara Jančar Rozman) in Slovenski šolski muzej (Marko Ljubič). Občina Kamnik je pomagala z nekaj sredstvi. Kot je povedala Cerarjeva, je bilo takrat res slovesno. »To je bilo nekaj posebnega, resnično. 27. septembra zvečer ob pol šestih smo odprli vrata,

¹ Diplomirani sociolog, novinar revije *Naš stik*, urednik *Planinskega vestnika* in *Planinske založbe*.

Marta Cerar Leskošek v svojem lokalu (Foto: Vladimir Habjan)

veste, jaz imam le trikrat na teden odprto. Sin je vse to organiziral, imam zelo dobrega sina. Imam dva in ta mlajši mi je toliko pomagal – pa vnučka. Zame je bila to res posebna dogodivščina. Sin me je res presenetil. Bilo je nepozabno. Na trgu smo imeli tri panoje.»

Kamničani so se na prireditvi množično odzvali in tako Cerarjevi izrazili podporo in spoštovanje. Kaj ji tako prisrčen sprejem Kamničanov pomeni, jo vprašam. »Veste kako. Veliko. Ljudje so navajeni priti sem. Ko prinesejo uro popraviti, mi mnogi začnejo

Družina Cerar, vnučinja in sin ter Marta Cerar Leskošek (Foto: Občina Kamnik)

Marta Cerar Leskošek na razstavi urarstva Cerar (Foto: Vladimir Habjan)

pripovedovati o svojih težavah. Pa jim pravim, ali ste vi prinesli uro popraviti ali kaj drugega? Pa kdo še kar nadaljuje. Jaz jih pa poslušam. Lokal bom naredila za spovednico in bom vsakemu odvezo dala,« s smehom pravi Cerarjeva.

Župan Matej Slapar se ji je na slovesnosti zahvalil in s cvetjem čestital za vztrajnost in srčnost ter poudaril, da so nanjo ponosne vse Kamničanke in Kamničani, saj je z dolgoletnim delom poskrbela za delovanje mnogih ur v sosesčini in okolici. Mnogim pa je bila v oporo in pomoč tudi sicer, saj je s svojo dobro voljo za klepet ali popravilo ure na stežaj odprla vrata vsakomur. Se še spominja njegovega nagovora, me zanima. »Župan mi je podaril zahvalo s prekrasnim pušeljcem. Tisti mi bo najdlje držal. Potem je govoril še predsednik Obrtno-podjetniške zbornice Slovenije Branko Meh, ki mi je na koncu rekel: 'Da bi vas Bog živel še dolgo let!'« Meh ji je ob tej priložnosti izročil zlati ključ za dolgoletno uspešno delo na področju obrti, podpredsednik Obrtno-podjetniške zbornice Kamnik Klemen Avguštin ji je izročil sliko Marjana Novaka - Škatle, ki je naslikal Cerarjevo urarno, Klub mojstrov Slovenije pa ji je podelil naziv častne članice.

Kot je videti, Kamničanom Urarstvo Cerar veliko pomeni. Zato jo vprašam, kaj meni o tem. »Žal v Kamniku ni zadosti sodelovanja in pripravljenosti, da bi nekje skupaj predstavili urarstvo in morda še druge aktualne ali izumrle obrti. Dobro bi bilo imeti nek skupen načrt in motivirane ljudi. Tega manjka. Pa je v galeriji Dika res lepa razstava (zdaj že pospravljena, op. p.). Vse ure sem znosila tja. Veliko dela je bilo. Ampak za Kamnik, kdo ve ... Enkrat me je neka gospa vprašala: 'Ja kaj pa bo, če vas več ne bo? Kam bomo

pa ure nosili?' Sem rekla, a ne veste kam? Je rekla: 'Ne.' Na Žale ...«

Sin ji je na slovesnosti omogočil tudi dirigiranje kamniški godbi, saj si je sama to že dolgo želela: »Sin je rekel, naj grem malo ven pogledat, pa mi je takoj kapelnik dal v roko dirigentsko palico in rekel, da bomo šli po ulici dol, 'vi pa boste dirigirala'. In sem do dol dirigirala. Enkratno sem se počutila. To je bila moja želja od malega. Mogoče sem doma kdaj povedala, sin pa je to slišal. Nisem mogla verjeti. Meni so kar solze tekle ... Veste, jaz tako skrbim za tale lokal. Takrat pa ... Nič mi ni bilo mar. Vse sem pustila odprto in sem šla in dirigirala po taktu. Kapelnik me je držal za roko in mi govoril, naj grem malo bolj počasi, da ne morejo tako hitro. So morali kar leteti ... Jaz vam ne morem povedati, kako lepo je bilo,« je bila ganjena Cerarjeva.

Zgodba nastajanja urarstva Cerar je dolga in pestra. Bilo je težko, ker so takrat v Ameriki imeli vstopne kvote in jih je večina morala tja na črno, podobno kot sedaj prihajajo migranti v Evropo. Martinemu stricu Julijusu (Julčku po domače) je uspelo leta 1920. Tudi Martin oče Vilko je hotel v Ameriko, a so ga leta 1923 na ladji v Trstu oropali in vrgli v morje. Le kako je uspel preživeti, se sprašujem. »V Ameriki smo našli mojo sestrično Rosemarie, hčerko mojega strica Julčka, očetovega brata. Stara je 80 let in ne zna nič slovensko. Ta je povedala, da ima doma leseno šatuljo, kjer je polno pisem, ki jih je njen oče dobil od bratov in očeta. Sin, ki zna dobro angleško, se je dogovoril, da nam je pisma preslikala in poslala. Oče ni nikoli povedal, kako je bilo takrat. Hotel je za bratom v Ameriko, spravil skupaj vse dokumente in šel na ladjo. Tam pa so ga oropali in vrgli v morje, a se je rešil in preživel.

Vsaka ura je drugačna (Foto: Vladimir Habjan)

Na razstavi je na tabli celotno njegovo pismo. Vedno ko smo šli na morje, je oče govoril, jaz tja k morju ne grem. Zdaj šele razumem, zakaj. Tako se je bal morja. Bil je res pogumen, da se je izvlekel iz tistih težav.«

Od kod v družini veselje za ure, me zanima. Ji je oče povedal, zakaj se je odločil za urarstvo? Mislim si, da je na to vplivala iznajdljivost očeta ter iskanje novih priložnosti po 1. svetovni vojni, ko so bili naši kraji sicer čisto obubožani. »Dedek je bil sodavičar, rekli smo mu papa. Papa je rekel, da morata biti dva brata oba urarja. In je vztrajal pri tem. Tukaj je poslal v uk malega, Mirka, oče Vilko pa se je šel učiti v Krško. Poskušala sta po celi Sloveniji, v Krškem, Mariboru, Idriji, Gorici, Trstu. Ko je Mirko umrl, je moj oče začel z urarstvom v Kamniku, tam, kjer sem imela hišo, na Šutni (sedaj Parmova 1, op. p.). To je bila hiša družine moje babice Frančiške Iglíč, prve žene Alojzija Cerarja. Še zdaj stoji tista hiša. Stari oče je rekel očetu, naj se vrne iz Trsta, da bo naprej vodil urarstvo. Nekaj časa je bil tam, ker pa ni bilo pravega obiska, si je poiskal lokal v mestu. In je dobil ta lokal v najem. Oče je tu spoznal mojo mamo in sta se leta 1927 leta poročila. Nas je bilo pet deklet. Jaz sem se pa v Celju učila ...«

... na kovinarski obrtni šoli. Kako je potekalo šolanje, sprašujem naprej. »Po nižji gimnaziji v Kamniku sem šla v Celje na srednjo kovinarsko šolo. Sami fantje so bili, jaz pa edino dekle. So se tako norca iz mene delali, da vam ne morem povedati. Velikokrat sem jokala. Ves čas šolanja so me sošolci zbadali, ti se boš poročila in nikoli ne boš delala. Pa poglejte zdaj, več kot pol jih ni več, pol jih pa noče delati. Jaz pa

še delam, pri mojih letih. Veste, 85 jih imam ...« pove Cerarjeva.

In pri teh letih še vedno dela. Se urarji poznate med seboj, me zanima. »Nekaj jih poznam. Sem bila pa žalostna, ker sem poslala več vabil na odprtje, tudi v Novo mesto, včasih je bil tam naš predsednik Budna, pa še imam tam nekega znanca, in v Ljubljano. Vse sem povabila. Tisti dan, ko smo imeli odprtje, pa me je eden od njih poklical, da ne more, ker mora peljati mamo v bolnico, in da tudi tistega iz Novega mesta ne bo. Nič. Iz Ljubljane jih je sicer bilo nekaj, a ne prav veliko. Ne vem. Moj mož je vedno hodil na te sestanke, pa moj oče tudi prej ...« premleva Cerarjeva.

Na šolanju v Celju je stanovala v privatni sobici. Zanima me, kakšno je bilo to šolanje, katere predmete so imeli, kako se je počutila med samimi sošolci. »Oče me ni hotel dati v internat. Zato je poiskal privatno sobo. Ker pa je bila ta daleč od šole, sem morala vstajati zelo zgodaj, ob petih zjutraj vsako jutro. Še danes ne morem slišati grlic. Ker so zjutraj tako pele, jaz pa bi še tako rada ležala. In vsak dan sem šla peš sama na pot ... Veliko je bilo risanja, kovinska kolesa smo morali izdelovati. Pomočniški izpit sem opravila v Celju in, ko sem prišla domov, mi je oče rekel, kar pripravi se, ker boš šla tudi na mojstrski izpit. Zakaj pa, sem rekla. Saj mu nisem ugovarjala, a se mi je zdelo neumno, res. In je rekel, tri leta po tistem, leta 1960, greš na izpit. In sem takrat v Ljubljani naredila še mojstrski izpit. Takrat enkrat je oče ta lokal, ki ga je imel v najemu, kupil in takoj prepisal name, pa še fička mi je kupil. Ta avto sem vozila res dolgo. Je rekel, zdaj imaš

Učno pismo Vilka Cerarja (Foto: Vladimir Habjan)

pa vse. Mama pa se je vtaknila zraven in rekla, o, saj nimaš vsega, še fanta za poročiti potrebuješ. Dej no mir, je rekel oče. Se mu je zdelo neumno. Je mislil, da bom ves čas tu. Oče je zelo kmalu umrl, le 59 let je bil star. Jaz pa sem rekla, da ne bom nikoli več prijela njegovega orodja. Mama je rekla, kakor hočeš, če ne boš to, boš šla pa kam drugam delat. In tako sem začela z urarstvom na polno. Oče je umrl leta 1963 in to delam sama toliko let, da to ni več res ...»

Samostojna obrt od leta 1963, torej kar 56 let. Neverjetno! Kakšne spretnosti pa mora imeti urar, jo vprašam. Da dobro sliši, ima mirne roke, potrpljenje in dober vid, je odgovor. Oči ji še kar služijo, pravi. Je bilo pa včasih težko, pove. Pogosto jo je zeblo, grela pa se je z malim gašperčkom. Drva si je prinesla kar od doma v cekarju ... dela je bilo veliko, pogosto je delala tudi ob nedeljah, da so stranke dobile popravljene ure ob začetku tedna. Je delala sama ali ji je še kdo pomagal, so se v njeni delavnici priučevali še drugi urarji? »Enega pomočnika smo imeli 16 let, Zorana Cundra. Prodajali smo kolesa, šivalne stroje, radioaparate, zlatnino, optiko in gramofone. Mama je bila zelo podjetna, oče pa prima urar. Ko je oče umrl, smo prešli le na ure. Med vojno so nam kolesa vzeli Nemci. Oče je zapisoval v knjigo, da je kolesa dajal ljudem na obroke, še vedno imam to knjigo. Po vojni tistega nismo nikoli dobili nazaj. Podobno nam je tudi povojna oblast vzela kolesa in vse rezervne dele, ki so jih nato prodajali v tedanji trgovini Kočna na Glavnem trgu. Smo naredili črto čez vse. Po vojni se je pri nas učil tudi moj bratranec Rudi Cerar, kasneje pa mi je

veliko pomagal mož. Z njim sva bila skupaj 50 let. Pogledjte, tamle je sedel, saj ne smem tja pogledati. Vse mi je naredil. Drugače je bil strojni inženir, potem pa je šel delat še izpit za urarja in se je bavil bolj z elektronskimi urami. Jaz imam pa rajši take, stare.«

Kako se je priučila dela s strankami in kako se z njimi razume, me zanima. »Saj se moraš sam naučiti. Sem prijazna z njimi in radi pridejo k meni, zelo radi. Najbolj se bojim, če pridejo trije, ker se dva pogovarjata, tretji me pa moti. Enkrat mi je tako eden nekaj vzel. Sem pa takrat dala postaviti kamero, tamle je in ste snemani. Boriti se moraš v življenju. Me pa srce boli, ker mladi nimajo nobenega odnosa do ur. Samo da je velika, da se sveti, da fino izgleda, to jim pomeni vse. Kar je pa starih ur – do njih nimajo odnosa. Če mu ura neha delati, jo vrže stran in si takoj kupi novo za 5 evrov ...« je žalostna Cerarjeva.

Kakšno pa je bilo včasih življenje v Kamniku, če ga primerjamo z današnjim? »Težko, predvsem zelo težko. A veste zakaj? Če se spomnim tistih časov, mi smo od staršev zelo malo imeli. Oče je bil cele dneve v delavnici in je delal celo ob nedeljah. Sicer pa je bilo vse drugače. Cesta pred lokalom je bila makadamska, strašno se je kadilo, takrat so veliko vozili z vozmi, ki so jih vlekli konji. In v naši ulici je bilo pet gostiln, pa ena boljša od druge. Lastniki so se zelo trudili, kdo bo boljši. Danes pa nimamo ene gostilne ... niti ene. Zraven pri Nebeškem očetju je bila pekarija in žemljice so bile poceni, ampak tako hrustljave, da si jih lahko brez vsega jedel. Danes pa otroci, če ni salame v kruhu, niti ne jedo. Zelo so se trudili. Pa ljudje so bili

Ura pri uri (Foto: Vladimir Habjan)

veliko bolj povezani, družili so se. Danes pa vsak gleda samo nase, le da ima avto in vse ostalo ... Imam lepe spomine na tiste čase.« Marta ima še eno posebnost, in to je, da velja za eno prvih voznic v Sloveniji. Pravi, da je izzivala veliko začudenje Kamničanov, seveda najbolj moških. Prvi njen avto je bil hrošč, ki ga je pripeljala sestra Olga, in je imel zadaj še razdeljeno šipo in smernike, takšne na pero, ki so skočili ven. Včasih je bilo treba odpreti okno in udariti po stebričku, da je skočil nazaj.

In zdaj k zgodbam! Se je Cerarjevi v vseh teh letih dela z urami in strankami primerila kakšna zanimiva zgodba? »Kmalu, ko sem se začela učiti, je nekdo prinesel uro, in ko je prišel ponjo – bila je žepna ura, moški pa je bil z Vrhpolja, z očetom sta se tikala – je rekel: 'Veš, Vilko, ta ura pa ni moja.' 'Kako ni tvoja, seveda je,' je odvrnil oče. 'Ne, moja je bila čisto drugačna.' Potem me je oče poklical in rekel: 'Marta, zdaj pa povej, kaj si s to uro delala.' Sem mu vse lepo naštel in na koncu rekla: 'Oče, veš, tej uri sem pa ohišje očistila. Je srebrna, prej je bila čisto črna.' Potem je oče moškemu rekel: 'Poslušaj, ura je tvoja, ne more biti druga. Hčerka jo je očistila, ti si pa na 'barutani' (smodnišnici, op. p.) v službi. In samo zlato je ostalo, vse ostalo je potemnelo. Čez štirinajst dni pridi in bo ura spet taka, kot je bila prej. Črna.'

Nekoč mi je nekdo prinesel budilko popraviti. Takrat sem bila že sama, očeta ni bilo več. Pogledala sem jo in mu rekla: Ta ura je pa padla. S seboj je imel malega fantka. Pa je mož odvrnil: 'Ne, nikoli ni padla.' Sem mu spet rekla: 'Poglejte, tule je udarjena.' Je po-

gledal, a spet rekel: 'Ne, ni, nikoli ni padla.' Potem pa ga je fantek pocukal za rokav in tiho rekel: 'Oči, saj si jo ti v mamo vrgel ...' Sem mislila, da ga bo kar tam mahnil. Nič slabega nisem mislila. Ja, še veliko takih dogodivščin imam. Meni ni dolgčas, res ne.«

Kakšne so bile ure pred 60 leti in kakšne so danes, jo vprašam. »Dobre, zelo dobre. Take za navijanje, takrat ni bilo baterijskih. Malo takšnih je sedaj. Ljudje jih ne znajo več ceniti, še sedaj ne, razen starejših. Mi je nekoč prinesel možakar iz Nove Štifte majhno 'flaško šnopsa'. Sem rekla: Zakaj pa to, saj jaz ne pijem. Je rekel: 'Kaj naj vam pa dam, drugega nimam.' Jaz sem se pa potrudila, vi ne veste, kakšno uro je prinesel, taki uri smo rekli Fantasi, stara je bila okoli 150 let. Sem jo dobro zrihtala, pa še kar točna je.«

Ima Marta Cerar Leskošek svojo najljubšo uro? »Imam. Tale ura je srebrna, stara je 200 let in tule se pritisne, da se zadaj odpre. Druge se navijajo, ta pa se s ključkom, in toliko je stara, vsak kolešček je pod svojo ploščo, vsa plošča je gravirana in s tem ključkom se navije. Toliko je stara in še dela, nemška ura, 15 kamnov ima, nima pa nobenega imena. Drugače so znamke: Doxa, Omega, Zenith, Eugene, Srafkaure, vse je ročno delo, srčki, ključek ... Tole ...« – pokaže drugo uro – »je imel nek železničar in jo je pokazal mojemu očetu. Oče je rekel: 'Ta ura je pa zelo lepa.' Jaz sem pa zraven stopila in rekla: 'Oče, daj vprašaj gospoda, če jo proda.' Pa je rekel: 'Ne.' Sem pa rekla: 'Gospod, če bi jo kdaj prodajali, jo pa prinesite sem in jo bo oče kupil.' Čez več let je neka gospa prinesla to uro in sem rekla: 'To uro je pa neki gospod enkrat prinesel.' 'Ja,' je odgo-

Marta Cerar Leskošek kot dirigentka (Foto: Občina Kamnik)

vorila, 'to je bil moj brat. Je bil pri železnici v službi.' Pri železnici so imeli zelo točne ure, in dobre. Brat ji je naročil in je rekla, da je ne potrebuje več in da jo proda. Je bila kar visoka cena. Se ne spomnim koliko, a sem jo vseeno kupila. To je moja najbolj dragocena ura. Včasih kdo še podari kakšno uro. Zadnjič je nekdo prinesel neko žepno uro, nič vredno, a če nič drugega, pride prav kakšen vijak. Pravim, bom dala eno uro za na roko. Potem sem zadnjič dala eno štirioglato in je gospa rekla: 'Joj, to bo pa za mojega sina. Pa še nekaj vam bom dala,' je rekla. 'Jaz vas cenim, ker ne znate teh stvari zmetati stran ...'« je zgovorna Cerarjeva.

Urarstvo Cerar včasih obiščejo otroci iz vrtca. Kako pa njih zanima urarstvo? »Ti so pa luštni! Najbolj sem žalostna, če nimam nobenega bombona. Pa me je eden enkrat vprašal, polno jih je bilo okoli: 'Teta, kako pa ti ven prideš?' (Izza pulta, ker ni vidnih vrat, op. p.) Sem rekla: 'Kako neki, čez skočim.' Je rekel: 'Daj, pokaži.' Sem mu rekla: 'Ne morem, ker če bom tu čez skočila, vas bom vse pohodila.' In so se smejali. Meni ni nikoli dolgčas. Vse moje sestre, razen najmlajše, ki je umrla stara le 60 let, so imele hudo demenco, jaz pa, hvala bogu, moram potrpati, še nič. Spomnim se vsega. Rada sem vesela, če se le da. Če bi bil moj mož živ, bi bila še bolj vesela ... Ko je bil mož v bolnici, sem ga vsak dan obiskala. Nekoč je rekel: 'Zakaj pa toliko hodiš sem?' Če ga pa ne bi imela tako rada ...« obuja Cerarjeva spomine na lepe čase in ob tem skupaj gledava slike s poroke.

Kot je povedala Cerarjeva, imajo danes mladi radi velike ure na baterijo, čim večja je, tem bolj je zani-

miva. Razvoja modernih tehnologij ne spremlja več veliko, sta pa temu namenjala več pozornosti in časa oče, pa tudi njen mož. Urarjev v Sloveniji ni več veliko, kaj pa bo z urarstvom v prihodnosti? »Žalostna sem. Niti ene šole za urarje ni več, prej je bila v Celju, zdaj je ni nikjer. Ne vem, ali bodo takšne šole še kdaj pri nas. Vse bo propadlo. Vse,« je žalostna Cerarjeva.

Potem se odpraviva na ogled razstave Urarstva Cerar v bližnjo galerijo Dika. Sprejme naju ekipa galerije in skupaj obhodimo razstavo. Cerarjeva ves čas vmes komentira: »Vsa besedila za razstavo je organiziral sin Brane. Cele noči je delal ... Za to razstavo sem pripravila ogromno starih ur. Vse podpise so potem pripravljali še zadnjo noč ... Veste, včasih so imeli urarji nahrbtnik in so hodili od hiše do hiše popravljat ure ... Tule na sliki je papa, ki je bil sodavičar. Delal je v Lukovici. Spomnim se, da sta se s konkurentom Škofom, ki je bil sodavičar v Kamniku, velikokrat kregala. Papa je trdil, da mu flaše krade, zato je vsak dal na vsako flašo vpisati svoje ime. No, zdaj ga pa ni več ...«

Nadaljujeva z ogledom, mene pa zanima, kje ima vso to množico ur z razstave spravljeno. »Doma, tam zadaj, kjer so bila včasih kolesa. ... Lejte, tale ura je stara čez 80 let. Enkrat je prišel oče domov in je imel s sabo sto teh ur. Je rekel: 'Toliko sem jih moral naročiti, da so mi na 'ciferplat' napisali moje ime. Le kdaj jih bom prodal?' Danes bi šle za med! Pa krasno grejo, čeprav so stare! ... Tistale ura je pa kvadratna iz graščine Souvan. To sva z možem kupila na boljšem trgu ... Tule imam leseno škatlo z rezervnimi deli za popravilo ur, ki jo je Vilko leta 1923 iz Trsta poslal svoje-

Marta Cerar Leskošek prejema šopek iz rok župana Mateja Slaparja. (Foto: Občina Kamnik)

mu starejšemu bratu. Ko jo odpreš, je na notranji strani posvetilo: Dragi Mirko! Kar rabiš, lahko si poiščeš. Glej pa zmeraj, da bo vse tako v redu. Srčen pozdrav. Danes tukaj, kmalu tam. Vilko. Trst, 19. 7. 1923. Le dan kasneje pa so Vilka oropali in vrgli z ladje. ... Tole je delovna miza mojega očeta. Papirji, ki sem jih dobila od njega, so bili vsi pomečkani, zato sem jih dala poravnati in jih potem dala v okvir. ... Tule na sliki sta oče in mama. Veste, mama mu je ves čas pomagala. Žena mora stati možu ves čas ob strani ... Takole smo imeli spravljena kolesa. Največ jih je oče prodal ob nedeljah, ko so šli ljudje z maše. Ampak mi smo imeli od očeta zelo malo. Zvečer je prišel in zjutraj spet odšel. Nikoli ga ni bilo, ves čas je delal,« komentira Cerarjeva slike in panoje ob spominjanju na preteklost.

Na plakatu je nekje izraz osemdnevna ura. Kaj to pomeni, zanima obiskovalko razstave. »To je taka ura, da ima vzmet, ki dela 8 dni, ko jo enkrat naviješ. Pa ravno toliko časa rabiš kot za tisto, ki jo naviješ vsak dan ...«

V galeriji povedo, da je razstava dobro obiskana. Pridejo tudi iz drugih krajev, zato so jo podaljšali, pravi jo. Nekdo iz Avstrije je celo komentiral, da bi to morala biti svetovna razstava ali pa vsaj stalna. »Žal nekega stalnega prostora za razstavo v Kamniku še nismo našli,« pravi Cerarjeva, »v lokalu pa ni toliko prostora. Bi bilo fino, če bi nam tole pa še kaj uspelo ohraniti in predstaviti zanamcem, pa tudi Kamnik bi tako lahko imel več obiska in bi center bolj zaživel. Kakor je bilo to včasih.«

Vtisi obiskovalcev so zbrani v vpisni knjigi. Med njimi je vrsta prav lepih. Na primer tale: »18. 9. 2019. Res lepa razstava. Gospe še na mnoga leta. Mi ji pravimo 'Tikitakica'.« Ob tem se Cerarjeva nasmehne in pove

še zadnjo zgodbo: »Tale napis 'pooblaščenega ministra', kot je podpisan v knjigi, me spominja na dogodke iz preteklosti. Daleč od Tuhinja sem na kmečki peči našla uro, ki tam ne bi smela biti, in sem jo hotela kupiti. A je lastnik ni hotel dati. Vam bom kaj drugega dala, recimo stensko uro, tako, ki gre, da jo boste gledali, da bije, sem mu ponujala. In kasneje sem mu dala dve taki uri, pa njegovi gospe še eno žepno uro, pa je še vedno govoril: 'Vi jo hočete le zato, da bi jo potem dobro prodala.' 'Ne, ne bom je prodala,' sem mu zatrjevala, da jo je potem le prodal. Vendar, kadarkoli pride v Kamnik, pride k meni pogledat, če jo še imam. Bog ne daj, da bi jo prodala!« Ob tem pa jo zaskrbi še za posel: »Danes v lokalu ni bilo nič prometa ...«

Vladimir Habjan¹
Klavčičeva 3, Kamnik
Vladimir.habjan@gmail.com

Naš največji dosežek je ustanovitev lastnega društva in Gorske reševalne zveze Slovenije

Pogovor z Janezom Podjedom

V pogovoru predstavljamo Janeza Podjeda, smučarja in kamniškega gorskega reševalca ter njegovo delo za Gorsko reševalno službo Kamnik in Gorsko reševalno zvezo Slovenije.

Ključne besede: Janez Podjed, gorsko reševanje, smučanje

The interview presents Janez Podjed, a skier and mountain rescuer from Kamnik, and his contribution to the Mountain Rescue Team Kamnik and the Mountain Rescue Association of Slovenia.

Keywords: Janez Podjed, mountain rescue, skiing

So ljudje, ki ne silijo v ospredje, a imajo veliko znanja in izkušenj. Lahko pa vlečejo niti iz ozadja. Ne zato, ker bi hoteli kaj slabega, kot bi kdo lahko pomislil, pač pa iz same skromnosti in tudi iz vizije, ki jo imajo in jo na tak način uresničujejo. Tak je po mojem mnenju Janez Podjed, dolgoletni gorski reševalec. Od leta 2010 je častni član Društva GRS Kamnik, od leta 2016 pa tudi Gorske reševalne zveze Slovenije (GRZS).

Janez je bil rojen leta 1939 v Godiču, sedaj pa živi v Spodnjih Stranjah. Izučil se je za avtomehanika. Po služenju vojaškega roka se je najprej zaposlil kot avtomehanic, po tem je štiri leta delal v sektorju splošnega izobraževanja na Delavski univerzi. Kasneje je postal avtoprevoznik, vozil tudi za rudnik kaolina in kalcita pri Kamniku, ko pa ni več mogel voziti, se je začel ukvarjati s plastiko. Takrat je bil tak trend, mnogi so se ukvarjali s tem, je povedal, kot da bi se hotel opravičiti, ker je zdaj plastika na slabem glasu. V glavnem so delali tube.

Janez Podjed je nosilec cele vrste priznanj, ki jih je ob mojem obisku razvrstil po vsej mizi. Vseh je preveč za naštevanje, naj navedem le nekaj najbolj izstopajočih: zlati znak Civilne zaščite leta 1998, častni član planinskega društva Kamnik leta 2013, bronasta plaketa občine Kamnik leta 1982, zlata plaketa območne obrtne zbornice leta 1995, več smučarskih in drugih priznanj.

Janeza med gorskimi reševalci mnogi poznamo pod imenom Mivc, zato ga vprašam, od kod takšno ime. »To je iz Godiča. Včasih se je tako reklo hiši, kjer sem se rodil, in to se vleče še sedaj. Samo mene so klicali Mivc, brata pa, zanimivo, ne.« Janez se šteje za Kamničana, pa tudi Stranjana.

Janez Podjed (Foto: Vladimir Habjan)

Gorski reševalni službi se je Janez pridružil leta 1961, pripravnik je postal leta 1962, v društvo je bil sprejet leta 1963, izpit je opravil leta 1966. »Tri leta po tem, ko si bil sprejet, si moral biti pripravnik. Potem si moral narediti izpit iz prve pomoči in tehnike reševanja. Takrat je tako bilo in to je bil pogoj. Izpiti so bili pa kar težji,« pove Podjed. Statistike reševanj si nikoli ni delal, tako svojih reševanj nima prešteti.

Zakaj se je pridružil ekipi reševalcev, me zanima. »Pri meni se je vse skupaj prepletalo, smučarija z reševanjem. Takrat sva bila veliko skupaj z Miholom (Miha Habjan) in ta me je potem spravil zraven. Mihol je bil že prej reševalec. Največ sva hodila na Veliko planino, kjer je gradil kočo, mi pa smo mu pomagali. Potem smo s takratnim direktorjem Velike planine in arhitektom Vlasto Kopačem uredili, da so nam dali parcelo na Zelenem robu, ki pa je bila napisana na planinsko društvo in ne na GRS. Kasneje, ko smo se osamosvojili od društva, sem moral to zemljo prenesti nazaj na GRS.«

Z Miholom sta se spoznala v hribih. Gorski reševalci so imeli vaje in Mihol ga je vedno jemal s sabo, da je bil vključen, in tako se je začelo. Ni jih bilo veliko, včasih so bili samo štirje na reševanju, se spominja. Sklic je potekal tako, da so jih doma iskali miličniki, drugega obveščanja ni bilo. Ni bilo tako, kot je zdaj, ko je vsak obveščen po telefonu. »Takrat ni bilo veliko povpraševanja za GRS, fantje se niso toliko vključevali. In vsakega so kar dobro preverjali. Tista tri leta si moral biti kar aktiven, ker drugače v GRS nisi imel kaj početi. Imeli smo veliko vaj, tudi nenapovedane, izobraževanja pa smo imeli na Kamniškem sedlu. To

1 Diplomirani sociolog, novinar revije *Naš stik*, urednik *Planinskega vestnika* in Planinske založbe.

Janez Podjed na ustanovnem zboru Gorske reševalne zveze Slovenije (Foto: Vladimir Habjan)

je bilo kar napeto zame, saj sem se istočasno veliko ukvarjal s smučarjijo. Leta 1964 sem postal učitelj smučanja in sem imel veliko dela tudi s tem, tako da se mi je kar prepletalo. Na kaj drugega nisem mogel niti misliti,« pove Podjed.

Janez ima čist in pravičen odnos do reševanja, rad pomaga. »Tiste čase so gradili žičnico na Veliko planino, in ko je leta 1963 začela voziti, se je istočasno razvijal sindikalni turizem. Veliko koč so gradili, smučarija je bila v porastu. Reševalci smo se z njimi (upravljavci Velike planine, op. p.) zmenili, da bomo na smučišču dežurali ob sobotah in nedeljah. Nesreč je bilo za tiste čase ogromno. Ratrakov ni bilo, proge so bile slabe in ljudje niso znali dobro smučati. S pokojnim Janezom Sadjakom, dežurnim reševalcem, sva jih neko nedeljo kar sedem odpeljala v dolino. Lomile so se noge, bili so zvini. Za GRS je bilo to presenetljivo dobro, saj so fantje delali, trenirali, imobilizirali. Pa še smučati so se navadili. V začetku sem še sam organiziral dva smučarska tečaja. Prej niso toliko smučali. Tudi turno se takrat ni toliko smučalo. To smo delali po liniji GRS, kasneje pa smo tudi reševali z žičnic. Dežurali smo potem ves čas,« se spominja Podjed.

Janez v alpinističnem odseku PD Kamnik ni bil aktiven, je pa včasih z Acom Berlecem splezal kakšno smer v stenah nad Kamniškim sedlom, tako da se je v težjih razmerah bolje znašel. Smuča že od malega. »Smučal sem že kot otrok. Bil sem v Smučarskem klubu Kamnik. V letih 1958 in 1959 sem bil v Kranjski Gori na tečaju profesorja Dvoržaka z Visoke šole za telesno kulturo. Pri klubu sem bil tudi tajnik, takrat je bil klub kar dober. Naredil sem vaditeljski izpit, čez

eno leto še izpit za učitelja, naprej pa nisem šel. Mi smo še zmeraj ostali amaterji. V tem obdobju sem zelo veliko smučal, kolikor sem imel časa. Prirejali smo tečaje, eno leto smo peljali na sneg več kot 500 otrok, kar je bil strašen uspeh. Bilo pa je vsega preveč, služba, smučanje ... Tekmoval nisem veliko. Takrat so začeli tekmovati na polno, ker so bili fantje nabrušeni. Ne moreš tekmovati, če nimaš trenerja, opreme, biti moraš veliko ur na snegu, kar pa ni bilo poceni. Danes s smučanjem nimam več toliko stika, že tri ali štiri leta nisem stopil na smuči, ker se bojim padca,« pove Podjed.

Gotovo se tistih dni v šestdesetih letih, to je pred več kot petdesetimi leti, na področju gorskega reševanja ne da primerjati z današnjimi. »Pri GRS si moral biti vedno na voljo, ne dneva ne ure nisi vedel, kdaj te bodo potrebovali. Na Veliki planini smo veliko reševali s smučmi in čolni akja, spuščali smo jih z Zelelega roba in tega nisi mogel početi, če nisi bil dober smučar. Fantje pa so postali kar dobri. Imeli smo čoln akja, kanadk (poseben lesen reševalni čoln s ploščato podlago, op. p.) pa nismo uporabljali, čeprav smo jih imeli, ker so preveč plesale in niso bile tako stabilne kot akja. Še sedaj jih imamo v skladišču. Vsako soboto in nedeljo sta dva dežurala na Veliki planini. Poškodbe so bile v glavnem zlomi in zvini nog, izpahi rame. Potolčenih je bilo manj.«

Koliko so se pa učili prve pomoči, me zanima. V knjigi *Zgodovina reševanja v gorah nad Kamnikom* (France Malešič in soavtorji Cene Griljč, Vlasto Kopač, Tone Škarja in Miro Štebe, Planinska založba, 2002) ga na strani 339 najdemo kot udeleženca tečaja prve

Na eni od mnogih reševalnih intervencij, ki jih je vodil načelnik Janez Podjed. (Foto: Vladimir Habjan)

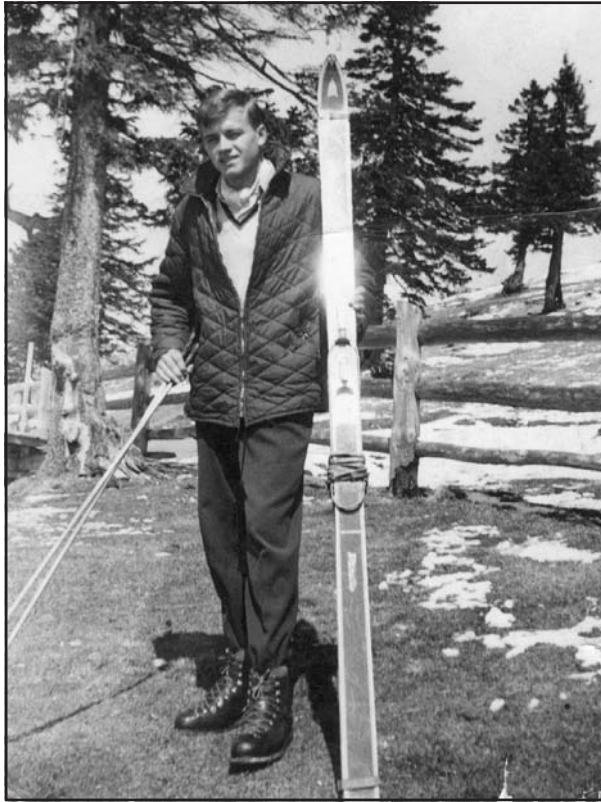
pomoči leta 1965 v Kamniški Bistrici. »Vsako leto smo naredili tečaj prve pomoči, na dve leti smo imeli obnavljalne izpite. Učila nas je dr. Julijana Šuštar iz ZD Kamnik in nas kar temeljito pripravila. Teoretične zadeve smo imeli običajno v Bistrici. Tečaji so bili večinoma enodnevni. In veliko smo ponavljali,« razloži Podjed.

V GRS je Podjed skrbel za povezavo s smučarskim klubom, na primer pri Štuparjevem memorialu, ki se je začel leta 1963 v spomin na ponesrečenega kamniškega alpinista in gorskega reševalca Alberta Štuparja. »Prvo progo za memorial sem jaz postavil. Zmenili so se, da bi bilo fino, če bi to naredili. Takrat še ni bilo tako zaraščeno na sedlu. Nad Kamrico (znamenita skala na poti na Kamniško sedlo, op. p.) sem progo speljal daleč levo od poti (če gledaš navzgor, op. p.), zdaj je tam ruševje. To je bil veleslalom. Začel se je pri koči in končal na ravnini nasproti velike skale – balvana. Bil je zelo dolg. Proga ni bila ne vem kako dobro pripravljena, le 'poštampali' smo jo, pogosto pa niti to ne. Ampak smo imeli kar srečo, da je šlo vedno brez poškodb. Posebna ekipa je skrbelo za merjenje, ki smo ga izvajali s štoparico, jaz pa sem postavljaj progo. Leskove palice so kamniški alpinisti pripravili v dolini in prinesli gor že prejšnje dni, med postavljanjem proge pa so jih tudi pomagali nositi. Med tekmo so bili spodaj časomerilci. Mihol je bil običajno starter. Pa nekaj kontrol je bilo vmes. Tekmovalcev je bilo kar veliko, med 30 in 40, to za Sedlo ni bilo malo.«

Svoje prve reševalne intervencije se Janez ne spomni, pravi, da jih je bilo toliko. Kakšno pa je bilo v tistem času reševanje, me zanima. »Reševanja so bila tako kot zdaj, samo da je bilo bolj naporno. Bile

so smrtne nesreče, poškodb je bilo manj. Alpinisti so bili dobro pripravljene in z dobro kondicijo. Nismo nič vedeli o okoliščinah nesreče, tudi kasneje, ko sem bil načelnik, ne. Nič nam niso vedeli povedati, kaj se je zgodilo. Kasneje, ko so rekli, da koga ni, da je pogrešan, sem jim rekel, naj gredo pogledat, kje ima pogrešani avto. Včasih so povedali, včasih pa tudi ne. Domači so pritiskali na nas, če kaj vemo, a kako boš vedel, v katero smer je šel? Največkrat smo najprej poiskali avto, kje je, v kateri dolini, izhodišču ... Potem smo približno vedeli, kam bi šli iskat. V mojem času smo razen enega vse rešili, pa še za tega mislimo, da ni šel v hribe. To je bil nekdo iz Luč, in ko smo nato poizvedovali, nam je voznik avtobusa rekel, da je stopil iz avtobusa, šel na most in gledal proti dolini. To se pravi, da ta človek potem ni imel namena iti v hribe. Druge smo vse rešili. Bilo pa je težko. Včasih smo hodili po dva, tri dni. Ni bilo zvez, velikokrat smo prišli na sled, kjer naj bi pogrešani hodil. Enkrat smo hodili za ženskama do Luč, kjer smo vprašali ljudi blizu avtobusne postaje, če so koga videli in so rekli: 'Ja, seveda sta prišli na avtobus in sta se odpeljali.' Telefoniramo tja in sta bili doma. Mi pa smo potem hodili še ves dan domov. Ženski sta prišli do Podvolovljeka in dol v Luče. Domači so sprožili akcijo – ko sta prišli domov, pa niso poklicali. Sedaj je drugače, ker je center 112,« se spominja Podjed.

Zanima me tudi, ali je bilo intervencij manj ali več, kot jih je danes, pa Podjed pravi, da se število akcij že ves čas suče med 20 in 30, jih je pa zadnja leta vseeno nekaj več, pogosto čez 30. So pa zdaj lažje, ni toliko težkih akcij. Podjed je v GRS vstopil v času načelnštva

Janez Podjed, smučar na Veliki planini (Arhiv Janeza Podjeda)

Pavleta Kemperla in nadaljeval pod vodstvom Toneta Škarje. Kakšni časi so to bili, ga vprašam. »To so bili časi, ko se je vse skupaj razvijalo. Tega ne moremo primerjati s sedanjimi časi. Tehnika je zelo napredovala, fantje so zelo dobro opremljeni. Problem je bolj, kako se ljudje odzovejo na akcijo. Včasih te je policaj našel; če te niso oni, so samo rekli, na postaji policije, bodi takrat in takrat tam. Če te ni bilo, te niso čakali. Takrat so bili trije reševalci zaposleni v Titanu na Duplici in štirje v Stolu. Če si že te poklical, je bilo ljudi dovolj. Podobno je bilo pozneje z bratoma Štupar. Zdaj vsak sam dobi poziv in pride ali ne pride. Tudi službe so sedaj drugačne. Vendar tako ne bo več dolgo šlo; dokler jih bodo delodajalci puščali, bo že, če pa ne, bo reševanje verjetno morala prevzeti policija. Nekoč sem se vračal z občnega zbora gasilcev ponoči in na klancu do hiše se je ustavil policaj in rekel: 'Jaz pa Janeza Podjeda iščem.' Sem rekel: 'Saj ste ga našli. Kaj pa je?' Je rekel: 'Je treba iti.' Takrat sem imel avto in sem še druge peljal. Pavle Kemperle ni več hodil z nami, je pa skliceval akcije, včasih je bil tudi v Bistrici. Tone Škarja ni bil dolgo časa načelnik. Do leta 1974, potem ko je šel v Himalajo, je postajo prevzel Cene Griljc, za njim pa jaz.«

Se kakšnega svojega reševanja še posebej dobro spomni? Morda časa, ko je prvič pri reševanju pomagal helikopter? »Začeli smo z malim helikopterjem. Enkrat smo se pred Brnikom vozili z njim. Se spomnim naše alpinistke, ki se je ubila v Vežici. Bili smo še skupaj z društvom, pa je bilo treba opremo prepeljati na nogometno igrišče in sem se bal, da ne bi kaj pozabil. Še več sem naložil, kot bi bilo treba. Pilot je rekel, da smo

pretežki. Rekel je, da če bova pet minut v zraku, bova prišla do Kamniške Bistrice, če ne, bova pa padla dol. Rekel sem, pa ven zmečiva nekaj. Ne, je rekel in odpeljal. No, srečno sva prispela, tam pa se je izkazalo, da ni bilo treba toliko opreme, ne nosil ... in je brez tega letel na Vežico. Nekoč smo morali prekiniti nogometno tekmo in je bil cel hudič. Že ves čas sem želel, da gremo nekam stran, kjer ni ljudi ... Potem pa pripelješ med ljudi na tekmo mrtvega ... To ne gre.«

Še eno žalostno zgodbo je iz spomina potegnil Podjed. Leta 1967 so reševali v Dolcih pod Grintovcem: »Neka gospa je bila z družbo na Grintovcu, pri sestopu pa je po snežišču zdrsnila, saj je bil tam še sneg. In je drsela dol v Dolce. Čisto jo je sleklo. Šli smo samo štirje. Vso noč je deževalo. Ob štirih ponoči smo prišli do nje. Na srečo jo je slišal Kranjčan in je od bivaka pod Kočno prinesel odejo. Kar smo imeli mi – povoje – to ni bilo nič. Potem smo jo zavili v odejo in nesli. Bilo je težko. Šli smo čez zimski prehod v Kočni, da smo prišli do bivaka. Vendar nam je umrla v drugem raztežaju pri spuščanju. Bilo je edinkrat, ko nismo mogli več pomagati. Ko smo prišli na bivak, je dež nehaj padati, prej je ves čas deževalo. Pri prečenju travnatega pobočja, in nižje, smo naleteli na 20-metrsko steno, pa smo kar Ceneta spustili z njo, dva sva varovala okoli drevja. Še nismo prišli iz gozda, ko so prišli Kranjčani, dvajset jih je bilo. Potem so jo oni prevzeli. Cene je to lepo opisal v zgodbi Pretreseni vojščaki. Štirje, Tone Štrifof, Cene Griljc, Miha Habjan in jaz, smo bili premajhna ekipa za tako težavno reševanje,« z grenkobo razlaga Podjed.

Leta 1995 je Janez Podjed prevzel vodenje postaje GRS Kamnik in bil načelnik do leta 2007. Polne štiri mandate. Delo je poleg samega reševanja usmeril v osamosvojitve organizacije, kar kaže na dolgoročno vizijo izkušenega reševalca in stratega. »Že dosti prej mi organiziranost ni šla iz glave, vedel sem, da tako ne more dolgo naprej. Ko sem bil v parlamentu štiri leta kot delegat zbora združenega dela, sem vedel, da bodo potrebne spremembe. Ni bilo denarja, ni bilo opreme ... Bili smo slabo napravljeni, v suknjiču in v 'šolnih' sem šel na Kočno. Rešitev sem videl v samostojni organizaciji, ločeni od Planinske zveze in društev. Njim niti našim ni bilo mar za to. Vedel sem, da moramo to najprej izvesti doma, torej v Kamniku. Bili smo brez avtomobila, staro 'kampanjolo' je vzel hudič. Rekel sem, zdaj je pa dovolj, kupimo avto. Na sestanku me je nekdo vprašal, kakšnega. Sem rekel: pucha. In so se začeli smejati. To je bil čas Janševega vladanja, ko so vse terence za vojsko kupovali v Avstriji. A sem vztrajal. V času Cenetovega mandata sem bil blagajnik in sem pošiljal prošnje za denar in je kar šlo. Sem rekel Cenetu, naj na sestanku upravnega odbora v Kranju reče, naj dajo kakšen denar za avto, in še danes trdim, da smo dobili en avto premalo. Potem sem rekel Cenetu, da greva k Francu Koširju, generalnemu direktorju Zavoda za zdravstveno zavarovanje Slovenije, saj sam nisem mogel tja, ker nisem bil načelnik. Po njegovem začetnem govoru sem rekel, da nismo prišli samo na pogovor, ampak da kupujemo avto, če bi kaj prispevali, ker jim delamo veliko uslugo, saj ljudi rešujemo in nimajo stroškov s tem. In nam je dal kontaktno osebo. No, pa smo dobili 800.000 tolarjev. Še nekaj denarja je manjkalo. Šel sem na banko

Na izletu na Grossglockner (Arhiv Janeza Podjeda)

Janez Podjed in Ivo Rostan na tekmovanju na Veliki planini (Arhiv Janeza Podjeda)

po 1.500.000 tolarjev kredita in so nam jih odobrili, vendar so naročili, da mora priti predsednik podpisat. Mi nismo bili pravna oseba, zato je pogodbo podpisal Slavko Rajh, predsednik PD Kamnik. Cenetu sem rekel, naj gre z njim. Za carino in davek nam je še zmanjkalo. Sem pa izvedel, da vojska in policija uvažata brez carine – torej bi morali tudi mi. Po prireditvi v Cankarjevem domu, kjer smo dobili priznanje, sem govoril z Janezom Janšo in mu povedal, da kupujemo avto, pa nimamo denarja za carino in prometni davek. Dvajsetkrat sem bil v Ljubljani in urejal zadeve, dokler potem nismo dobili potrdila za oprostitev carine in prometnega davka. Potem je bilo treba avto registrirati in tam so rekli, da to ni specialno vozilo, je navaden puch in ga lahko registrirajo le na pravno osebo, kar pa GRS ni. Kdo pa je? Planinsko društvo. Sam sem že deset let trdil, da se moramo osamosvojiti, takrat pa so to spoznali tudi ostali, ki so bili prej proti. Na naslednjih volitvah sem verjetno zato dobil toliko glasov,« se spominja Podjed. Kot je povedal, so se v Kamniku o odcepitvi iz društva dogovorili s predsednikom planinskega društva Slavkom Rajhom, že prej pa je tudi pri GRS pripravljaval zvezo, da bi šli iz Planinske zveze. To je bil pa večji problem, pravi Podjed.

Za največje dosežke svojega načelnštva šteje Podjed ravno osamosvojitve v Kamniku in GRZS, gradnjo koč na Veliki planini in že omenjeni nakup avtomobila. Odhod GRS iz Planinske zveze je bil gotovo največji dosežek. To mu je uspelo s pomočjo celjskega reševalca Danija Kopušarja, oba sta bila stratega iz ozadja. Podjed takole pripoveduje: »Ko se je v Kamniku ustanovilo društvo GRS, so na to začeli pozitivno

gledati tudi drugje, vendar je šlo zelo počasi, vsi so bili previdni. Z Danijem sva se zavedala, da jih mora od sedemnajstih postaj pristopiti vsaj osem ali devet. Potem so Gorenjci videli, da je to resna zadeva, in so le pristopili. V pravilnik sva dala, da se morajo postaje v dveh letih osamosvojiti. Zdaj sta dve postaji še vedno v sklopu domačega planinskega društva, kar pa je finančni prekršek.« Glede samega reševanja Podjed ni spreminjal utečenih postopkov, razen tega, da so se reševalci vedno bolj začeli opremljati s potrebno opremo. Prišli so mobiteli, radijske postaje in tako naprej.

Z večanjem števila nesreč na Veliki planini je nastajala vedno večja potreba po organizirani službi za reševanja na tem območju. Zato so se reševalci lotili gradnje zavetišča na Zelenem robu, gonilna sila tega načrta pa je bil ravno Podjed. Kako je to potekalo, ga vprašamo. »Vzporedno z osamosvojitvijo, ker se je bližala denacionalizacija, je bilo treba s parcelo na planini nekaj narediti. Kar je v naravi, se je moralo vrniti in tudi to sem moral najprej od planinskega društva prepisati na GRS, potem sem šele lahko vložil vlogo za gradbeno dovoljenje. Denarja ni bilo, potem pa je bilo treba začeti delati.«

Leta 1996 je potekala ena najbolj zahtevnih in tragičnih reševalnih intervencij na Brani, ko se je 17. januarja ponesrečil gorski reševalec Janez Plevel – Pubi. Janez je bil takrat načelnik in dobro se spominja tistih dni. »O napakah je danes težko govoriti, spomnim pa se, da sem jim na policiji naročil, preden so šli na pot, naj bodo ob prehodu čez severno pobočje Brane previdni, ker je zelo nevarno za zdrs. Posebno ponoči je to pobočje zelo nevarno, saj ne veš, v kakšnem

Z Miho Habjanom – Miholom na vrhu Kogla (Arhiv Janeza Podjeda)

stanju je. Okoli ene ponoči se je slišalo po postaji, kaj se je zgodilo. To je bil zelo hud udarec za postajo.«

Društvo GRS Kamnik bo leta 2022 praznovalo sto let delovanja. Kaj pomeni to za društvo in kaj za mesto Kamnik, nas zanima. »Kar veliko je bilo narejenega, še več pa bo, ko bo sto let gorskega reševanja na Kamniškem. Treba je hiteti, da nas ne bodo prehiteli s parcelami. GRS je v čisto drugačnem trenutku, kot je bila v prejšnjih časih. Prvič so fantje študirani, drugič imajo cel kup odlične opreme, osebno opremo imajo fantastično ... V Kamniku ne bi smelo biti problemov zaradi pomanjkanja ljudi, vendar bo tudi tu prišlo do sprememb. Dokler bodo delodajalci odsotnost omogočali, bo še šlo, ko pa ne bo šlo več, bo s tem konec. Bo treba najti neko drugačno obliko.«

Današnji čas je čas individualnosti, manj kot nekaj sta cenjena tovarištvo in medsebojna pomoč. Kaj danes pomeni, da si gorski reševalec, in kaj je pomenilo nekdanje? Ali je medsebojna pomoč danes še vrednota? Glede teh vprašanj je Podjed črnogled. »Videti je, da medsebojna pomoč ni več vrednota. Zadevo bo treba spremeniti, vendar se na GRZS še nič ne dogaja. Stalna pripravljenost ... pripravljeni so lahko gasilci, gorski reševalci, jamarski reševalci. Če nisi stalno pripravljen, potem pozimi ne moreš priti na Grintovec. Približati se bo treba temu sistemu, prej ali slej bo nekdo načel to zadevo. Začenjaš se spraševati, ali smo reševalci res bedaki. Včasih se je reševanje plačevalo, daleč, daleč nazaj. V socializmu je vrednota postala prostovoljstvo, vendar gre tako do neke mere, dokler te delodajalec krije. Naprej se bo razvijalo helikoptersko reševanje, policija bo šla naprej ... Potem naj vse poberejo, tudi

to, kar gre sedaj peš, vendar je vprašanje, če bo uprava pripravljena to financirati. Zadeve moraš pustiti mlajšim. Nekaj smo dosegli, veliko pa tudi ne. Okrog reševalcev, glede zakona o zaščiti in reševanju, imajo zelo dobro poskrbljeno, za društva pa zelo slabo. Na zvezi ni nikoli prišlo do tega, da bi se pogovorili na upravi, kaj je sprejemljivo za nas. Vendar na zvezi GRS ni človeka, ki bi to prevzel; sam sem si želel pravnika ali ekonomista,« je skeptičen Podjed.

Ali vidi potem rešitev v kombinaciji prostovoljstva in profesionalizacije? Bodo mladi še šli v GRS? »To bi bilo v redu, vendar je vprašanje, kako bi se s tem strinjali ljudje. Vseeno boš še potreboval včasih veliko fantov za akcije. Ali bo 'amater' še pripravljen priti, če bo vedel, da so zraven profesionalci? To niso lahke zadeve. Mladi bodo še šli v GRS. To so fantje, ki so skupaj tudi v alpinističnem odseku. Mogoče se vse skupaj prehitro napaja, ker potem ne bo več mogoče opremiti vseh. Če pa reševalec ni opremljen, ga ne moreš poslati na akcijo. Nas je 50, normativno število pa je 28. Za fante pa se mi zdi, da so takšni, kot smo bili mi. Na dežurstvih so kar prisotni.«

Društvo GRS Kamnik ima zadnja leta precejšnje težave s pridobivanjem svojih prostorov, ki ga rešujejo sami in s pomočjo mnogih drugih. Podjed je imel že pred časom vizijo za postavitve svoje hiške GRS na severni strani smodnišnice, kjer je nekaj zemlje občinske. »Za 16.000 nemških mark bi nam podjetje iz Gornjega Grada v času župana Smolnikarja postavilo hišo, zraven pa zgradilo še dve garaži. Takrat sem šel na KIK k lastniku, če nam proda ta konec, vendar ni hotel. Smolnikar nam je ponudil prostore na Veterini, kjer je bila občina 50-odstotni lastnik, Domžale 30-odstotni in 20-odstotni država. Potem pa so se občine združile in je vsak nekaj dobil. Ponujali so nam tudi prostore pod avtobusno postajo, vendar je tam preveč vlažno. Druge take lokacije ni bilo. Občini se je zdelo dobro, da ima mir. Kjer so sedaj gasilci, bi bila parcela tudi za nas in policijo, pa občina ni imela denarja in so policiji dali denar za obnovitev stanovanj, kasneje pa so gasilci to zemljo kupili. Sedaj tam spet ne bi bilo v redu, saj helikopter ne bi mogel pristati med bloki, tako da smo morali iti ven. Na Veterini pa je bilo odlično.«

Še in še je govoril Janez Podjed – Mivc. Reševalskih, smučarskih zgodb in takšnih iz časa osamosvajanja društva GRS iz okvirov Planinske zveze in Gorske reševalne zveze Slovenije je povedal celo vrsto in vseh niti zapisati ne moremo. Dejstvo je, da je Podjed človek akcije in ne nastopanja, človek skromnosti in bogatih dejanj, ne pa siljenja v prve vrste. Čeprav nikoli ni bil alpinist, kar je sedaj nujnost, je sodeloval pri vrsti zahtevnih in napornih reševalnih intervencij, kasneje pa odlično vodil postajo in društvo GRS Kamnik. Brez njegovega prispevka sedanje stanje zagotovo ne bi bilo takšno, kot je. Prav je, da se tega tudi zavedamo.

Boris Kern¹
Habjanova ulica 30, Kamnik
boris.kern@gmail.com

S pomočjo glasbe zapoje duša

Pogovor z glasbenico Katarino Pustinek Rakar

Katarina Pustinek Rakar je kamniška skladateljica, ki se v svojem opusu osredinja na vokalno glasbo. Poleg tega deluje tudi kot profesorica solfeggia in glasbenega stavka na Konservatoriju za glasbo in balet Ljubljana. V zadnjih letih je nanizala zavidljive uspehe tudi izven slovenskih meja: njena skladba je bila izbrana na natečaju Britanske akademije skladateljev in avtorjev, bila je nagrajenka glasbenega natečaja Fundacije Adkins Chiti Ženske v glasbi, njene skladbe so izvajali Švedski radijski zbor, zbor BBC, nedavno pa je izdala zgoščenko *Pój! / Sing!*, ki predstavlja izbor skladateljičinih reprezentativnih del v izvedbi Zbora Slovenske filharmonije. To je bil tudi razlog za pogovor, v katerem smo med drugim izvedeli, kako poteka njen ustvarjalni proces, kako sama doživlja navedene uspehe in kakšen je položaj skladateljic na tem umetniškem področju.

Ključne besede: skladateljjevanje, zborovska glasba, vokalna glasba, ljudske pesmi

Katarina Pustinek Rakar is a Kamnik based composer whose oeuvre focuses on vocal music. She also works as a professor of solfeggio and music at the Ljubljana Music and Ballet Conservatory. In recent years, Katarina has enjoyed enviable successes abroad. One of her composition was selected by the British Academy of Songwriters, Composers and Authors, she has received a reward from the Adkins Chiti Foundation Women in Music, her compositions have been performed by the Swedish Radio Choir, the BBC Choir, and she has recently released a CD entitled *Poj! (Sing!)*, which represents a selection of the composer's representative works performed by the Slovenian Philharmonic Choir. This was also the focus of the interview in which, among other topics, the composer's creative process was discussed, how she herself experiences the aforementioned successes and what is the position of the composers on this particular artistic field.

Keywords: composing, choral music, vocal music, folk songs

Katarina Pustinek Rakar je skladateljica ter profesorica solfeggia in glasbenega stavka na Konservatoriju za glasbo in balet Ljubljana. Na Akademiji za glasbo je diplomirala iz kompozicije in glasbene teorije. Sodelovala je s številnimi priznanimi domačimi in tujimi zbori, poleg tega pa je bila tudi sama članica Slovenskega komornega zbora. Skladateljski opus Katarine Pustinek Rakar se osredinja na vokalno glasbo (samospeve in skladbe za mešane, ženske, moške, tudi otroške in mladinske zборе). V zadnjih letih žanje uspeh za uspehom. Njeno glasbo so med drugim izvedli Švedski radijski zbor, skladba *Das Rufen der Seelen* je bila izbrana na natečaju Britanske akademije skladateljev in avtorjev, izvedel pa jo je zbor BBC v cerkvi

Katarina Pustinek Rakar

St Paul's Knightsbridge v Londonu. Med drugim je bila leta 2018 nagrajenka glasbenega natečaja Fundacije Adkins Chiti Ženske v glasbi. Med 420 prispelimi deli skladateljic iz 196 držav je fundacija, ki se imenuje po znani italijanski mezzosopranistki in muzikologinji Patricii Adkins Chiti in skrbi za promocijo glasbenic, med deset izbrala prav njo. Svoj osebni praznik – štiridesetletnico – je lani zaznamovala z izdajo odmevne zgoščenske *Pój! / Sing!*, ki predstavlja izbor skladateljičinih reprezentativnih del v izvedbi Zbora Slovenske filharmonije, s čimer se lahko pohvalijo le redki.

Preden se zazremo v preteklo delo, s čim se trenutno ukvarjate?

Pred dobrimi tremi tedni je nastal duet *Ljubezenska uspavanka* na besedilo Toneta Pavčka, ki bo izveden v SNG Opera in balet Ljubljana. Skladba bo predstavljena na koncertu slovenskih samospevov v izvedbi Mojce Bitenc Križaj in Domna Križaja. Trenutno pa imam malo predaha.

Nemški pisatelj Ludwig Achim von Arnim je rekel: »Glasba je posrednica med duhovnim in stvarnim življenjem.« Kako glasbo doživljate vi?

Zagotovo gre pri glasbi za nekaj več, za nekaj abstraktnega. Glasba človeka napolnjuje in meni osebno omogoča, da se z njeno pomočjo izpovedujem. Poslušalcem preko poustvarjalcev pripovedujem zgodbe, kar ni tako preprosta naloga, saj moram najprej s svojo izpovedjo prepričati izvajalce oz. poustvarjalce, ti pa ponesejo mojo glasbo do končnega cilja. Verjamem tudi v to, da s pomočjo glasbe zapoje duša in izrazi vsa

1 Doktor znanosti, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU.

moja trenutna občutja. Glede na to, da skladanje razumem kot osebno izpoved, zna biti sam proces ustvarjanja zelo naporen. In ko je proces končan, sem jaz popolnoma izčrpana. Običajno je tako, da po intenzivnih pripravah glasbenik doživi svoj adrenalinski višek na koncertu, pri skladateljih pa se to zgodi navadno takrat, ko končamo neko delo. Temu pa sledita strm razpoloženski padec in stanje popolne izčrpanosti. V tem času lahko nastopi velika kriza oziroma depresija in za glasbenike je precejšen izziv, kako to premagovati.

In kako vi premagujete to »poustvarjalno« fazo?

Z zelo zemeljskimi stvarmi: s sprehodi v naravi, z gospodinjstvi opravili, delom na vrtu, branjem ... Tudi otroci me vsak dan spomnijo, da sem tu zaradi njih. Nemogoče se je gibati zgolj na duhovnem polju, potrebna je tudi ta zemeljska, stvarna plat. Nujno potreben je seveda oddih, nove življenjske izkušnje, ki jih vpletem v svoje delo, pa tudi načrti za nove projekte, izdaje in koncerte pripomorejo, da vakuum neustvarjalnosti ne traja predolgo ...

Bili ste izbrani med 10 finalistk glasbenega natečaja Fundacije Adkins Chiti: Donne in Musica. Na kakšen način fundacija podpira ženske v glasbi?

Fundacija je razvejana po celem svetu in podpira vse vrste glasbenic – od pedagoginj, ustvarjalk, postvarjalk. Organizira koncerte in nagradne natečaje, pomaga tudi čisto v menedžerskem smislu. Na natečaj sem se prijavila s skladbo *Libertas animi cibus* (v prevodu: Hrana duha je svoboda), ki sicer ni bila posebej ustvarjena za to priložnost, vendar se mi je zaradi svojega sporočila zdela več kot primerna za priložnost – počastitev 70. obletnice Splošne deklaracije o človekovih pravicah s poudarkom na enakosti med spoloma oz. še posebej podpora delovanju žensk v kulturi in umetnosti. Ko sem prejela sporočilo o izboru in smo odpotovali na gala koncert v Rim, se nisem zavedala, kako velika stvar je to.

Kaj vam ta izjemen dosežek osebno pomeni?

Omenjena nagrada je doživela velik odmev tudi pri nas, kar naenkrat so mojo glasbo doživljali kot izredno kakovostno, čeprav je šlo za skladbo, ki je nastala pred leti in je bila v Sloveniji že izvedena. Zame osebno ta konkretna nagrada pomeni potrditev in priznanje tudi na mednarodnem glasbenem prizorišču. Večkrat sem imela v slovenskem prostoru občutek, da sem iz nekkih razlogov po krivici prezrta, čeprav nikakor ne v smislu, da bi imela premalo naročil ali izvedb. Nasprotno. Kljub razmeroma precejšnjemu obsegu obojega se nekako o moji glasbi ni govorilo v presežnikih, ker ne gre za trendovsko glasbo, ki prinaša nekaj revolucionarno novega. Pri tem imata zagotovo vlogo tudi dejstvi, da ne skrbim za pretirano samopromocijo, poleg tega ne ustvarjam iz nekkih zunanjih dejavnikov, ampak za sebe in iz sebe. Kar pa v današnjem svetu ni zelo cenjeno in je v nekem smislu tudi premalo agresivno, da bi prodrlo do množic, ki jih ganejo samo določeni spektri atraktivnosti in skrajne meje.

Če se vrnem nazaj: pri tem konkretnem natečaju oz. nagradi so pomembne predvsem osebne vezi, ki so se stkale med nami nagrajenkami. Spletle so se

povezave, ki bodo morda v prihodnje prinesle sodelovanja.

Leta 2017 je ženski zbor Carmen manet na zborovski Evroviziji v Rigi izvedel skladbo Adrca in na festivalu tudi zmagal. Kako je prišlo do tega sodelovanja?

Po naključju. Z zborovodjo in dirigentom Carmen manet Primožem Kerštanjem se pozna že zelo dolgo. Enkrat mi je na nekem internem nastopu omenil, da bodo morda nastopili na zborovski Evroviziji in me vprašal, če bi napisala skladbo. Končna skladba je bila nekoliko drugačna od prvotno načrtovane – sprva so želeli narediti triminutni prerez slovenske zborovske ustvarjalnosti od začetkov do danes. Ta koncept »že slišane« pa mi ni ustrezal, zato sem prosila prijateljico dr. Uršo Šivic z Glasbenonarodopisnega inštituta ZRC SAZU, če lahko pridem na obisk. Po raziskovanju zapisov ljudske glasbe in besedil sem dobila idejo, da bi več ljudskih pesmi spletla v venček, ki bi pripovedoval zgodbe iz različnih življenjskih obdobj. Ker je bilo besedilo v slovenščini, tekmovanje pa je bilo v Rigi, je nastala dilema, kako publiko omogočiti, da bo znala razbrati zgodbo. Tako sem od začetka imela pred očmi tudi poveden scenski nastop, ki bo publiko omogočil, da bo razumela sporočilo, a hkrati ne bo povozil glasbe v svojem bistvu.

Koliko svojega lahko torej skladateljica, skladatelj vnese v naročila, ki jih prejema?

Naročila in naročniki so zelo različni, različni so tudi pristopi. Nekateri so v svojih željah zelo konkretni glede vsebine in izraza, drugi mi puščajo v vsem proste roke in se dogovorimo le za datum oddaje. Vedno pa se prilagodim izvajalcem in njihovim zmožnostim.

*Vaša dela je izvedel Švedski radijski zbor v Stockholmu, skladba *Das Rufen der Seelen* je bila izbrana na natečaju Britanske akademije skladateljev in avtorjev, izvedel jo je zbor BBC v cerkvi St Paul's Knightsbridge v Londonu. Vaše delo je bilo izvedeno na spominski slovesnosti v nekdanjem ženskem koncentracijskem taborišču Ravensbrück v Nemčiji. Veliko uspehov v precej kratkem času. Kako sami definirate uspeh?*

Uspeh je zame takrat, ko izvajalci in poslušalci razumejo bistvo in sporočilo skladbe, kadar razumejo, kaj sem hotela povedati in se jih to dotakne. Uspeh je zame tudi, da prijatelji, vrhunski glasbeniki – dirigenti, izvajalci, pri meni vedno znova naročajo nova dela. Gre za izjemna sodelovanja; do potankosti se poznamo in na koncu tudi vsi ogromno pridobimo. Oni dobijo skladbe, ki so jim pisane na kožo, jaz pa edinstvene izvedbe, ki so praviloma še boljše, kot sem si jih prvotno zamislila. Drugo vprašanje, ki se prav tako nanaša na uspeh, pa je: ali bo moje delo še zanimivo čez 20, 50 ali 100 let? Čas bo pokazal, ali je dovolj izvirno in kakovostno, da bo preživelo turbulence v svetu glasbene umetnosti.

Katarina Pustinek Rakar

Ali tako preizpraševanje ni obremenilno, neproduktivno, ali ne vodi v neustvarjanje?

To je sicer res. Zato se je treba vendarle osredotočiti tudi na to, da si iskren v tem, kar počneš, in da pri tem uživaš.

Kaj je bil za vas prelomen trenutek v dosedanji karieri?

Prelomno je bilo celotno obdobje od leta 2016 do 2019. Večino pomembnejših dogodkov sva že omenila, mogoče velja izpostaviti še praznovanje 25-letnice Zbora Slovenske filharmonije, za katerega sem od njihove takratne dirigentke Martine Batič prejela naročilo za novo skladbo. Nastala je skladba na besedi Marka Pavčka *Pisal bi ti lepe pesmi* in koncert, na katerem je bila skladba izvedena, je bil odmeven, s prenosom RTV Slovenija pa je dosegel tudi nekoliko širšo publiko.

Se imate za uspešno osebo?

Uspeh je relativen in ne sme biti merilo za ustvarjalnost. Prav tako je zelo subjektivno, kaj se komu zdi dobro. Kadar pišem za profesionalne glasbenike, velikokrat slišim komentar, da so moje skladbe pretežke in preveč kompleksne za širšo publiko. In absolutno »premalo tržne«, če lahko citiram založnika. Kadar imam naročila za amaterske sestave, sem po drugi strani imela priložnost slišati, da pišem preveč enostavno in samo tonalno ter ne zadovoljim kritičkih peres. Nekaterim je moja glasba všeč, drugim pač ne in to je čisto normalno. Saj meni tudi ni vse (enako) všeč, kar naredim (smeh).

Kar se prodora v tujino tiče, pa zagotovo predstavljajo izziv besedila večine mojih skladb, ki so v slovenščini. Slovenska duša je nekaj posebnega, enako slovenska poezija in zdi se mi, da vsak narod najbolj čuti svoje. Verjamem tudi, da ima vsaka beseda svojo energijo in da jo mi zapojemo na tak način, kot je ne more nihče drug. Zato tudi v mojem opusu prevladujejo slovenska besedila. Sem se pa v zadnjem času zavestno odločila, da v svoj opus vključim tudi besedila v tujih jezikih, npr. v nemščini je besedilo Alme Karlin, zdaj sem naredila glasbo na štiri besedila v angleščini. Slednje sem poslala zelo priznani nemški založbi Carus-Verlag in takoj so izrazili željo po sodelovanju.

Se tempo ustvarjanja po takih uspehih, ki ste jih vi dosegli v zadnjem času, in priznanjih spremenili?

Veliko je bilo promocije, kar je dobro. Nimam pa zaradi tega več naročil. Že prej sem jih namreč prejela kontinuirano. Sem pa po tej nagradi v Rimu začela dobivati tehtnejša naročila. Vsekakor pa človek po takih nagradah dobi še večji zagon.

Osrednji del vašega opusa predstavlja skladanje za vokalne zasedbe. Imate znotraj teh kakšne preference, obstajajo kakšne razlike pri pristopu?

Vsako naročilo je posebno. Najraje delam za naročnike, ki jih že dobro poznam, saj si v tem primeru lahko že zelo natančno predstavljam, kako bo določena skladba izvedena. V tem primeru poznam prednosti in slabosti posameznih zasedb. Če pa izvajalcev ne poznam dobro, se udeležim vaj, preposlušam njihov opus, poleg tega želim biti vključena v ustvarjalni proces, kjer je možnost tudi za določene prilagoditve.

Izhajate iz glasbene družine, vaš oče je bil namreč pevec. Ali to zelo zaznamuje iskanje lastnega jaza in izraza?

Zelo. Oče je bil odličen pevec in ves čas je nastopal v moških zasedbah, okteti, igral je tudi violončelo, harmoniko in klavir. Glasbeni geni so vsekakor prišli po očetovi strani. Z očetom sem preživela veliko časa, tudi zato, ker sem ga pogosto spremljala na potovanjih, oče je bil namreč slep in je potreboval spremstvo. Zelo me je podpiral pri glasbenem izobraževanju, vendar je tudi želel, da si življenjsko pot izberem in izbirim sama.

Novembra 2019 je v Slovenski filharmoniji potekal koncert ob izidu vaše zgoščenke Pój! / Sing! Gre za album a cappella vokalnih del. Dobi tovrstna glasba dovoljšno pozornost znotraj zainteresirane javnosti?

Vokalna glasba je močna, ker imamo na tem področju zelo razvejano ljubiteljsko kulturo. Imamo veliko vrhunskih amaterskih zborov, ki jih lahko primerjamo tudi s profesionalnimi, in veliko šolanih dirigentov, tako da vokalna glasba v Sloveniji zelo živi. Imamo pa v Sloveniji le en profesionalni zbor, tj. Zbor Slovenske filharmonije, ter dva operna zbora, ki pa izvajata le operno literaturo. Zaradi velikega števila amaterskih zborov je tudi potreba po zborovski literaturi precejšnja.

Kakšna je sistemska podpora skladateljstvu v Sloveniji? Je tudi na državni ravni problem, da pri financiranju velja logika »vsakomur malo«, posledično pa resnično izjemnim in presežnim nikakor ne dovolj? Kako lahko izjemen posameznik odpravlja te »disonance«?

Strinjam se, da večjih vložkov ni, so le majhni, ki pa ne dopuščajo, da bi od tega preživel. Velikokrat me sprašujejo, ali se od skladateljstva da preživeti. Mogoče bi se dalo, a precej skromneje, kot smo vajeni. Na začetku mojega ustvarjanja je bilo takih naročil, ki niso vključevala plačila, več, vendar sem jih začela postopno zavračati, saj so vodila le v izčrpanost in pregorelost, eksistence pa niso zagotavljala. V zadnjem času praviloma pišem za honorar, ki ga uskladim z naročnikom. Prav je, da ima kakovost svojo ceno. Kar seveda ne pomeni, da tu in tam ne nastane kakšna skladba kot darilo zame, prijatelje, sorodnike ... Drugo vprašanje pa je, če je izključno skladateljstvo tisto, kar bi si želela v življenju početi. Rada imam tudi pedagoško delo, ki me na drug način bogati in izpolnjuje.

V zvezi s priredbami ljudskih pesmi, ki so pomemben del vašega ustvarjanja, ste v enem od intervjujev rekli, da »Na začetku, ko te naročniki šele spoznavajo, segajo raje na 'varnejša' področja, to pa so gotovo priredbe ljudskih.« Gre torej v vašem primeru bolj kot za strast oz. naklonjenost do ljudskega za strategijo? V nadaljevanju istega intervjuja pa ste izjavili: »Ker ljudska pesem nezadržno izginja iz vsakodnevnega življenja, jo moramo ohraniti vsaj na koncertnem odru.« Se torej strategija združuje z obvezo, dolžnostjo?

Vsekakor je do ljudskega treba imeti afiniteto. Nikakor to ne sme biti zgolj dolžnost. Mlajše generacije, ki prihajajo na konservatorij za glasbo, niti ne poznajo dobro ljudske pesmi niti do nje nimajo nekega in-

timnega odnosa. Jaz pa sem z ljudsko pesmijo zrasla, saj se je v času mojega otroštva v razširjeni družini še pelo pri različnih opravilih. In zaradi tega lahko to prenašam naprej, kar pa počnem rada, saj želim tem generacijam približati nekaj, s čimer niso imele stika, poleg tega pa tudi zato, da se izredno bogato slovensko izročilo ohrani.

Med skladbami z albuma Pój! / Sing! so vsa tri angleška besedila delo angleške pesnice iz obdobja romantike Christine G. Rossetti. Tudi naslov zgoščenke ste črpali iz njene pesmi. Pri skladbi Das Rufen der Seelen gre za besedilo Alme Karlin, poleg tega vaša dela vključujejo besedila Olge Weissbacher, Lili Novy, Neže Maurer. Gre pri izboru besedil ženskih avtoric za zavestno odločitev?

Ker nagovarjam intimno, je velikokrat lažje črpati iz besedil ženskih avtoric, sploh če se moja razmišljanja in čustva ujamejo z besedilom, če me besedilo nagovori. Pri *Das Rufen der Seelen* Alme Karlin, ki sem ga uglasbila za Švedski radijski zbor, sicer ne gre za intimno izpoved, ampak za teozofsko besedilo, ki nagovarja k vsesplošnemu razumevanju, k spravi, prijateljstvu med narodi, zmagi dobrega nad zlim. Pri tem naročilu, pri katerem sem imela popolnoma proste roke, sem po naključju prišla do tega besedila. Ravno v tistem času sem namreč brala Almine potopise, poleg tega pa je Alma Karlin živela v Stockholmu, kar predstavlja še dodatno povezavo s Švedsko. V primeru izbora besedila Olge Weissbacher pa je šlo za obraten proces – najprej je nastala melodija in nato je Olga, ki je moja prijateljica, napisala besedilo. Neža Maurer pa prihaja iz Podvina pri Polzeli, od koder izhajam tudi sama. Njena poezija mi je blizu, poznam jo tudi osebno, nasploh se vedno potrudim čim bolj spoznati pesnice in pesnike, katerih verze uglasbujem. Zato se mi je zdel zelo zanimiv komentar enega od izvajalcev, da si lahko, kadar poje mojo glasbo, predstavlja obdobje, v katerem je določen pesnik ustvarjal. Skladba na Almino besedilo diši po pozni romantiki, *Libertas animi cibus* je napisan v stilu renesančnih madrigalov, uglasbena besedila C. Rossetti pa imajo pridih angleške glasbe 19. stoletja. Lahko rečem, da ima vsaka skladba z besedilom svoje ozadje nastanka in tudi razlog, zakaj sem določeno besedilo izbrala. Za zadnjo napisano skladbo sem si predhodno zamislila uvodno melodijo in srednji del skladbe ter nato iskala besedilo, ki bo primerno zame, za priložnost in izvajalce. Prav nič lahka naloga, čeprav je bil potem rezultat neverjeten. Pravzaprav lahko trdim, da mi je vsako besedilo, ki sem ga uglasbila, prišlo pod roke točno v pravem trenutku.

Kakšna je pozicija žensk med skladateljji? Verjetno je skladateljstvo ena od tistih dejavnosti, v kateri je dominacija moških še vedno med najbolj zasidranimi?

Zdi se mi, da so z mojo generacijo začeli na Akademijo sprejemati tudi ženske. Starejše kolegice, kot so Brina Jež Brezavšček, Larisa Vrhunc in Urška Pompe, so orale ledino. Gre namreč za ene prvih žensk, ki so študirale kompozicijo, prej je bila to skoraj izključno domena moških. Potem pa so skupaj z mano študirale tudi druge mlajše skladateljice, npr. Nana Forte, Nina

Šenk, ki so zelo nadarjene in uspešne. Kot ženska pa se moraš veliko bolj dokazati kot moški, in to na kateremkoli področju, čeprav načeloma živimo v enakopravni družbi.

Ste profesorica solfeggia in glasbenega stavka na Konservatoriju za glasbo in balet Ljubljana. Kako umeščate svoje pedagoško delo na polje svojega siceršnjega glasbenega delovanja?

Pedagoško delo je moj primarni poklic in zahteva veliko mojega časa in energije, prav tako je to zelo odgovorno delo, ki se ne zaključi v tistem trenutku, ko zaprem vrata učilnice. Nenehno razmišljam, kako bi še izboljšala pristop in dijakom približala predmet, najbolj nadarjenim pa omogočila dodatne izzive. Z dijaki imamo že vsa leta zelo lep odnos, mogoče lahko rečem, da je v zadnjem času čutiti še več spoštovanja, saj jih veliko sledi mojemu ustvarjanju. Prišli so na koncert Poj! in me podprli, kar mi je veliko pomenilo.

Kot glasbena strokovnjakinja prav gotovo spremljate tudi siceršnjo kulturno ponudbo v Kamniku. Kaj menite o njej in ali ima Kamnik potencial za ambicioznejši kulturni program?

Spremljam in občudujem pevce in dirigenta zbora Lire. Upam, da jim bo uspelo v svoje vrste pritegniti tudi mlajša grla, ki bodo nosilci tradicije v prihodnje. V zadnjem času me je navdušil kamniški pihalni orkester, pa tudi več drugih dobrih zborov imamo. Vsi, ki se bolj ukvarjamo z vokalno glasbo, pa si želimo primernejšega koncertnega prostora za naš okraj. Seveda pa so mi všeč tudi poletni dogodki, ki privabijo ljudi v lepi stari del mesta: koncerti v parku, Kamfest, narodne noše ...

Ferry Souvan – 100 let

Leta 2019 smo zaznamovali stoletnico rojstva slovenskega besedilopisca, skladatelja, harmonikarja in podjetnika Ferryja Souvana. V slovensko zavest so se neizbrisno vtisnila besedila Ferryja Souvana za prve Avsenikove uspešnice, omenimo *Tam, kjer murke cveto*, *Večer na Robleku*, *Na mostu* in številne druge. Neprecenljiv je njegov delež pri porajanju zlate dobe slovenske popevke. Že v petdesetih letih je duhovito priredil nekatere svetovne uspešnice: vsi si še danes popevamo in požvižgavamo *Moj črni konj (ne rabi uzde)*, ki jo je v slovenščini prepričljivo interpretiral Rafko Irgolič. Tudi za zgodnje festivale slovenske popevke je prispeval skladbice, kot so *Z Mojco plesal bi cha-cha-cha* ali *Ko bi enkrat še*. Kamniku se je poklonil s svingovsko instrumentalno skladbo *Deklica iz Kamnika* in z besedilom za uspešnico Ansambla Borisa Franka *Katrcia iz Kamnika*.

Ključne besede: Ferry Souvan, jazz, slovenska popevka, Avseniki

In 2019, we marked the 100th anniversary of the birth of Slovenian songwriter, composer, accordion player and entrepreneur Ferry Souvan. Ferry Souvan's texts were anchored in the Slovenian subconscious through the lyrics he wrote for the first Avsenik hits *Tam, kjer murke cveto*, *Večer na Robleku*, *Na mostu* and many others. Souvan's contribution to the golden age of Slovenian music is invaluable. Already in the 1950s, he humorously adapted some of the world's greatest hits which we still singing and whistling to: *Old Town Road* cover, which was masterfully interpreted by Rafko Irgolič. He also contributed to the early festivals of Slovenian pop music with songs such as *Z Mojco plesal bi cha-cha-cha* and *Ko bi enkrat še*. Souvan paid homage to Kamnik with his swing instrumental song *Deklica iz Kamnika* (*Girl from Kamnik*) and the lyrics to the hit song by Boris Frank's ensemble *Katrcia iz Kamnika*.

Keywords: Ferry Souvan, jazz, Slovenian pop music, Avsenik

Besedilopisec, skladatelj in podjetnik Ferdinand (pozneje Ferry) Souvan se je rodil 1. maja leta 1919 v Volčjem Potoku. Njegov ded je bil znan ljubljanski trgovec Ferdinand Souvan, ki je podpiral slovenska narodna in trgovska društva. Ded Ferdinand je imel pet otrok, med njimi tudi sina Leona, ki je prevzel družinski posel in postal lastnik gradu s posestvom v Volčjem Potoku pri Kamniku. Leon Souvan se je poročil z nemško Moravko Heleno Sponer, ki je bila dobra poznavalka sodobnih načinov kmetovanja. Med Heleno in Leonom je obstajala napetost glede pogledov na razvoj in osebnih zanimanj: ona je bila vseskozi zagovornica napredka posestva v Volčjem Potoku, njen mož pa je živel predvsem za umetnost.

Ferry je bil najmlajši izmed treh otrok, imel je starejšo sestro Elzo in brata Leona mlajšega. Družina Souvan je med tednom živela v svoji hiši na Mestnem trgu 24 v Ljubljani.

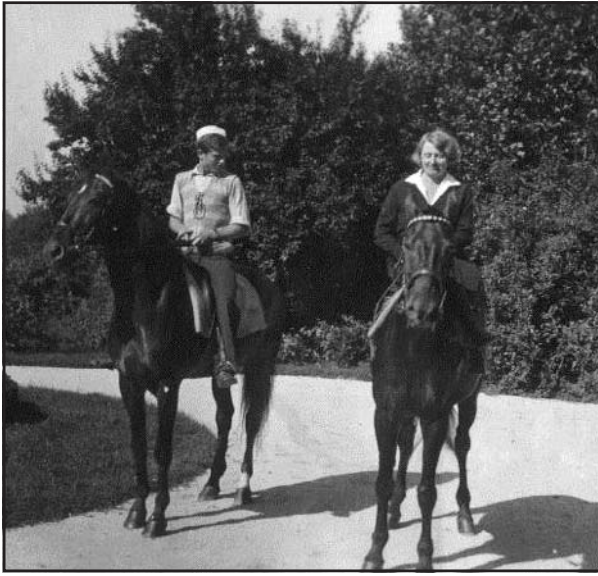
Ferdinand (Ferry) Souvan, ok. leta 1925

Leonovemu najmlajšemu sinu Ferryju je bila glasba nedvomno položena v zibko, saj je njegov oče študiral umetnost na Dunaju in je imel glasbo izredno rad. Doma so imeli klavir, na katerega je pogosto igral. Na notno črtovje je menda zapisoval tudi razpored drev

Reklama za Souvanovo trgovino z blagom, Žena in dom 1936

1 Muzejski dokumentalist in glasbeni redaktor, Medobčinski muzej Kamnik.

Ferry z materjo med ježo po Volčjem Potoku, ok. leta 1930

S prijateljem na bajerju v Volčjem Potoku, ok. leta 1929

in rastlin v svojem parku, kar se mu je vse utrnilo prav med samim igranjem. Tako lahko govorimo o pravi umetniški sinesteziji, saj je parkovni razpored harmonično sestavljal, kakor ga je navdihnila glasba izpod njegovih prstov.

Njegovi nekdanji zaposleni vrtnarji se še dandanes spominjajo, kako enostavno se jim je zdelo sajenje mladih drevesc. Sami so stali na mestu in se le premikali za nekaj centimetrov naprej ali nazaj ali v levo

ali desno, medtem ko je sam Souvan hodil po celem parku in od daleč vizualno določal idealno in vizualno popolno lokacijo.

Leon Souvan je osnove igranja klavirja naučil tudi malega Ferryja, prvo klavirsko harmoniko pa mu je kupil, ko je bil star osem let.

Ferry Souvan je najprej dokončal osnovno šolanje v Ljubljani in nato maturiral na Gimnaziji Poljane. V mladosti se je med konci tedna družil z vaškimi otro-

Ferry je bil tudi spreten vrvohodec, posneto ok. leta 1930. Med drevesoma v arboretumu si je napel vrv in hodil po njej. Izvedel je celo vratolomno akrobatsko točko, ko je med hojo po vrvi igral harmoniko.

Ferry na smučišču

Ferry z očetom Leonom v arboretumu

ki na posestvu v Volčjem Potoku, skupaj so uganjali norčije in uživali brezskrbno svobodo. V Ljubljani se je s prijatelji srečeval na kopalnišču Ilirija in se z njimi

Ferry s prijateljem v gorah, 30. leta 20. stoletja

Ferry pozira pred družinskim avtomobilom v Volčjem Potoku, ok. leta 1937.

pogosto odpravil na planinske izlete v Julijce in Kamniške Alpe.

V prelomnih časih pred izbruhom svetovne vojne se je kot spreten instrumentalist pridružil zasedbi Odeon. Njihova glasba, predvsem plesna, se je občasno nagibala k svingu. Eno od svojih zasedb, verjetno iz leta 1939, je poimenoval Ferry Jazz, imela je stalen angažma v baru ljubljanskega Hotela Slon. Ferry Souvan je igral predvsem harmoniko, pianist je bil Hugo Schell, saksofonista sta bila Jaro Jeržavek in Rudi Pešl, bobnar pa je bil Bogo Jarc.

Ferry je v Kraljevini Jugoslaviji služil vojaški rok v Beogradu leta 1938; njegove glasbene talente so uspešno izkoristili tudi v garnizonu.

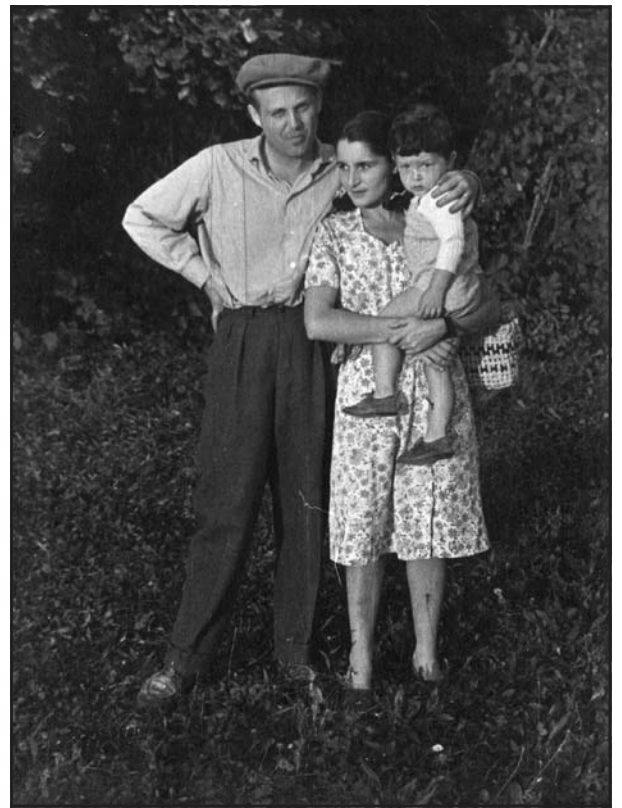
Ferry je študiral na Poslovni univerzi Luigi Bocconi v Milanu (Università commerciale Luigi Bocconi), kjer je najprej diplomiral, pozneje pa tudi doktoriral iz ekonomije. Zasebna univerza Luigija Bocconija s sedežem v Milanu deluje še danes. Specializirana je za poučevanje ekonomskih ved s posebnim poudarkom na socialnih in pravnih dejavnikih gospodarstva ter na smericah managementa. Univerzo je leta 1902 osnoval milanski podjetnik Ferdinando Bocconi, ki je bil prepričan, da je ekonomska rast mogoča samo na podlagi novega razmerja med kapitalom in delovno silo, ki naj bi ga uvedli izučeni vodilni kadri, usposobljeni za sistematično organizacijo podjetja. Ferry se je odpravil štu-

V vojski Kraljevine Jugoslavije; Ferry na desni s harmoniko, 1938

Na izletu v Benetkah, 1940

Ferry Souvan s soprogo Heleno in sinom Tomažem, 1949

dirat brez osnovnega znanja italijanskega jezika, zadal si je cilj, da se vsak dan nauči 60 novih italijanskih besed in tako postopno osvoji jezik. V severnoitalijanski industrijski prestolnici se je lahko spoznal z zabavno glasbo velikega sveta.

V Ljubljano se je vrnil v prelomnem času – leta 1945. Zaradi študija v Italiji je bil sumljiv povojnim oblastem, ki so ga za nekaj časa celo zaprle, vendar mu kakršnegakoli sodelovanja z okupatorjem niso mo-

gli dokazati. Tako mu je namesto poslovne kariere v nadaljevanju življenjske poti uspela glasbena.

Po končani vojni se je poročil s Heleno, rodila sta se jima sin Tomaž in hči Barbara. Glasba se je iz hobija spremenila v poklicno pot, ki ga je na srečo tudi izjemno veselila. Ko je sklenil kariero barskega glasbenika, se je kot eden izmed prvih Slovencev podal na podjetniško pot.

Zasedba Ferryja Souvana (na sliki levo s saksofonom) med nastopom v baru Hotela Slon, ok. leta 1955

Souvanov kvintet, od leve proti desni: basist in trobentač Jože Kelbl, kitarist Lev Ponikvar, pianistka Snežka Vavpetič, harmonikar in saksofonist Ferry Souvan in bobnar Milan Kenk, ok. leta 1953

Ko je dan zamenjala noč ali o življenju barskega glasbenika

Ferry Souvan v letu 1945 ni mogel dobiti svoji izobrazbi ustrezne službe. Tako je že leta 1946 ustanovil svoj zabavni ansambel. Sam je večinoma igral harmoniko, včasih je poprijel tudi za druge instrumente. Prvo leto so igrali v različnih ljubljanskih lokalih, predvsem v zabavo zmagovalcev pravkar končane vojne. V tem obdobju se je naokrog sprehajalo še polno uniformiranih in celo oboroženih vojaških oficirjev z misijo v glavi. Ferry je na enem od nastopov pri konkurenčnem ansamblu odkril Snežko Šterbenc (pozneje por. Vavpetič), zelo spretno pianistko, ki je dobro obvladala tudi petje.² Nekaj let so redno nastopali v kavarni Nebotičnik, od leta 1953 dalje pa v prenovljenem baru Hotela Slon.

Izvajali so predvsem aktualne popularne pesmi z angleškega govornega območja, nekaj džezovskih standardov, nekaj skladb je Ferry tudi sam napisal, vse pa aranžiral za svojo zasedbo. V prvotni zasedbi so tako zaigrali vodja Ferry Souvan na harmoniki, klaviaturah, tolkalih ter občasno tudi na saksofonu, kontrabasu in še marsičem, Snežka Vavpetič je igrala klavir in prispevala spremljevalne vokale, kitarist je bil Lev Ponikvar, bobnar in tolkalec Milan Kenk, Jože Kelbl pa je igral kontrabas in, če je bilo treba, tudi trobento. Ferry je prijateljeval predvsem s kitaristom Levom Ponikvarjem. Levček, kot so ga klicali, je bil zelo pozitivna osebnost, večno z nasmehom na ustnicah. Kariero je začel v triu z dvema Romoma, z živo glasbo so spremljali cirkuške točke v predstavah na gostova-

njih različnih cirkuških družin. Njegov veliki vzornik je bil kitariski virtuoz Django Reinhardt.

S Ferryjevim ansamblom je poleg drugih prepeval njegov prijatelj Matija Cerar iz Radomelj, kot gost se jim je za kak teden pridružil tudi legendarni hrvaški popevkar Ivo Robić. Pevci oziroma pevke so se menjali kar pogosto – prva je bila Vanda Bergel, za njo je iz Trsta prišla Vida Lavrenčič, kot pevke so nastopale Romana Lindič, Marjana Deržaj, pozneje, po Ferryjevem odhodu iz barskega sveta, pa tudi Metka Štok, Irena Kohont, Elda Viler in Meta Malus.

Poleti je zasedba igrala v Hotelu Korotan ob Vrbskem jezeru v Avstriji.

Taka izjemno naporna nočna izmena, ki je trajala vsak dan razen nedelje od desete zvečer pa uradno do tretje ure zjutraj, je zahtevala drugačen življenjski slog od običajnih smrtnikov. Gostje resnici na ljubo niso nikoli odšli pred peto uro zjutraj. Glasbeniki pa so v tem obdobju iz svojega bogatega in raznolikega repertoarja igrali kot živi džuboks – po željah gostov. Nočni lokali so bili seveda že od nekdaj zbirališče umetniške srenje, zadnje zatočišče izgubljenih duš, prva postaja nočnih avanturistov ter nenazadnje kar nekaj pripadnikov OZNE, UDBE in podobnih tajnih agentov mlade države. Med znamenitimi gosti so bili pisatelj Vitomil Zupan, profesorja primerjalne književnosti Dušan Pirjevec in Anton Ocvirk, književniki, gledališki igralci, ki so proslavljali premiere in ponovitve, nekdanji predsednik Josip Broz Tito in tudi prior Pleterske kartuzije.³

³ Z nelagodjem se spominjajo tudi noči, ko jih je prestrašil oficir s posttravmatskim sindromom, ki je na svoji mizi razstavjal in sestavljal svoje orožje. Vsi gostje bara so se takrat stisnili okrog klavirja, preostanek lokala pa je bil popolnoma prazen.

² Z njim je ostala do konca Ferryjeve kariere, pozneje pa ga je nadomestil Snežkin soproj Rudi Vavpetič.

Nov slovenski glasbeni izraz: Avseniki – med Beatli in Straussom!

*Bila sva mlada oba,
ko preko mosta sva šla,
zdaj pa drhteče mi stikaš roko,
vendar je obema lepo.
(Na mostu)*

Ferry Souvan je bil tudi prvi pisec besedil za Ansambel bratov Avsenik. Zanj je ustvaril tudi nekaj največjih uspešnic, med njimi Tam, kjer murke cveto, Na mostu, Otoček sredi jezera, Večer na Robleku ali Prelepa Gorenjska. Napisal je besedila za Avsenike, Zadovoljne Kranjce, Ansambel Borisa Franka in še nekatere druge zgodnje ansamble t. i. narodno-zabavne glasbe.

Za Avsenike je napisal okoli sto besedil. Zaradi kakovosti in velike odmevnosti med poslušalci je bil med glasbeniki eden najbolj iskanih pesnikov.

Ferryjeva besedila so se navezovala na ljudsko izročilo tudi v formi in motiviki, prelomil pa je z nekakšno usmerjenostjo h kolektivizmu in družbi ter se obrnil k posamezniku, »ki si srečo pričara sam«, če parafraziramo vodilnega ideologa socialističnega samoupravljanja, posameznik si jo najde v drobnih, tako rekoč »nepomembnih« stvareh: v ljubezni do ženske, otrok in domovine, prijateljstvu na planinskem izletu, nazdravljanju v zidanici ob rujni kapljici, šaljivem zbadanju med fanti in podobnem.

Ferijev sin arhitekt Tomaž Souvan je takole zapisal: »Z Avseniki in tudi z vsemi drugimi ansambli se je dobro razumel. Bil je ponosen na to, da lahko piše besedila za najboljše domače glasbene skupine. Veliko se je družil z njimi, precej pa je besedila, če je bilo potrebno, tudi popravljal. Največ jih je ustvaril kar doma za klavirjem, tako da si je igral zraven glasbo, ki so mu jo dali. Tudi že prej je pisal priložnostne pesmi, potem pa ga je glasba tako pritegnila, da je skladal verze predvsem zanjo. /.../ Besedilo je včasih napisal v hipu, večkrat pa ga je dodeloval tudi po več dni ali celo več tednov. Kadar mu je dobro uspelo, ga je vedno pokazal družinskim članom. Na začetku je napisal besedilo tudi v nemščini za Avsenike. Gmotno pa si z njimi ni kaj posebno opomogel, ker so bile avtorske pravice tedaj še slabo urejene.«

Ustvarjeno besedilo je bilo skoraj vedno načrtovano namensko na melodijo oziroma na končano skladbo, ki je torej potrebovala le še besedilo. Včasih je Souvan dobil tudi direkten namig o motivu, tematiki, a kljub vsemu brez navdiha in lastne ustvarjalnosti besedilo ne bi moglo nastati. Duhovni vodja Ansambla bratov Avsenik – Vilko Ovsenik – je pohvalil njegov ljudski izraz. Priljubljenost Avsenikov je prinesla sloves tudi Souvanu. Ovsenik si je ves čas prizadeval, da bi bilo besedilo čim bližje ljudskemu melosu. Slavko Avsenik pa je menil, da nam tako iskrenih domačih besedil, kot jih je napisal Ferry Souvan, kasneje ni spesnil nihče drug.

Kadar poslušamo besedila iz Souvanove zakladnice, večkrat celo pomislimo, da gre za izvirno ljudsko pesem. In to ne samo zato, ker so mnoge Avsenikove skladbe že ponarodele, temveč tudi zato, ker so besede zapisane preprosto, razumljivo in vsem dojemljivo.

Kaj takega pa zmore samo takšen ljudski duh, kot je bil Ferry Souvan.

Zgodba priljubljenih »murk«

Pri ustvarjanju novih melodij ni šlo vse vedno kot po maslu. Slavko Avsenik je legendarno uspešnico pisal leta 1957. »Veliko preglavic mi je povzročala melodija Tam, kjer murke cveto. Z ženo sva stanovala na Ježici, v sosednji sobi je spal Vilko. Prvi del skladbe je po harmoniki stekel, kot je treba, pri drugem pa se mi je vedno znova zataknilo. V kuhinji se je sredi noči kot dobri duh pojavil Vilko in mi predlagal, kako naj melodijo končam. Tako je nastal valček, ki nama je bil takoj všeč in že od začetka sva si zamislila besedilo, ki bi opevalo murke – redke cvetice, ki rastejo v dolini Drage.« Z novim predlogom sta naslednji dan kitarista Leva Ponikvarja in Souvanovega soigralca v barski zasedbi poslala k Ferryju Souvanu, ki je v enem samem dnevu napisal besedilo. A se je prej po navdih iz Ljubljane z vlakom odpravil v dolino Drage, ki jo je občudoval z gradu Kamen.

Pri tem se je pripetila zanimiva anekdota. V prvi verziji besedila je Ferry napisal »Tam, kjer encijan rdeč, ves prešerno dehteč, nežno vabi.« Avsenikom je po celonočnem snemanju končno uspelo posneti skladbo, nato pa jih je klical zaskrbljeni Ferry, ki je medtem ugotovil, da je encijan modre barve. Besedilo so spremenili v »Tam, kjer encijan plav, ves prešerno bahav, nežno vabi« ter skladbo še enkrat posneli. Tako je tudi ostalo.

Skladba Tam, kjer murke cveto je bila zaradi specifičnega besedila, ki opisuje krvave dogodke iz druge svetovne vojne (»ti dolina zelena, s krvjo prepojena, oj, Draga, te vedno bom ljubil, nikoli pozabil ne bom«), edina pesem, ki je Avseniki niso prevedli v nemški jezik in so jo na nemškem govornem področju izvajali le instrumentalno.

V prvi inačici jo je zapela Marija Ahačič Pollak. Skladba je med poslušalci Radia Ljubljana doživela velik uspeh – evforija je bila tako velika, da so se mnogi celo podali na izlet v dolino Drage, da bi si na lastne oči ogledali znamenite cvetice.

Tako je Turistično društvo Begunje celo postavilo tematsko turistično Lambergovo pot, ki obiskovalce pelje mimo razvalin gradu Kamen, arheološkega najdišča Njivice, Hudičevega gradiča, jame Zijalke in grobišča talcev.

Leta 1959 je pri zagrebški gramofonski založbi Jugoton izšla prva Avsenikova velika plošča Tam, kjer murke cveto, na kateri so bile ob naslovni skladbi same velike uspešnice – šest avtorskih in dve ljudski. Za vse Avsenikove vokalne viže je besedila prispeval Ferry Souvan. Ob nosilni Tam, kjer murke cveto so bile še Moj rodni kraj, moj rodni dom, Na mostu (med ljudmi znana kot Bila sva mlada oba) in Prelepa Gorenjska. Pevka Marija Ahačič Pollak je imela pri snemanju prve inačice zimzelene pesmi Tam kjer murke cveto na snemanju za ploščo v Jugotonovem studiu v Zagrebu precejšnjo smolo: po vnetem vadenju ji je začel pojemati glas in ji dokončno odpovedal tik pred zdajci. Tako je »Murke« odpela Danica Filipič.

Skladba, ki je tako težko privrela na dan, je pozneje kar pošteno burila duhove po svetu. Brata Avsenik

Soustvarjalec zlate dobe slovenske zabavne glasbe

Ferry Souvan je za popevke pisal tako glasbo kot tudi besedila. Njegovih avtorskih melodij je bilo po vsej verjetnosti precej več, a so včasih v stiski z magnetofonskimi trakovi te presneli in zanamcem ni ostalo čisto nič.

Po končani drugi vojni je radijski program želel predvajati popevke. Ker pa so bila predpisana slovenska besedila, so številni slovenski pesniki ne le prevajali, ampak prirejali ali celo na novo napisali besedila izvirnim, predvsem ameriškim popevkam, pa tudi francoskim in italijanskim. Vsaj nekaj pesmi so podpisali tudi danes znameniti pesniki, pisatelji in kulturni delavci – Jože Snoj, Niko Grafenauer, Gregor Strniša, Svetlana Makarovič, Miroslav Košuta, Veno Taufer, Smiljan Rozman, Janez Menart in Ciril Zlobec.

Ferry Souvan je v petdesetih letih 20. stoletja na takratnem Radiu Ljubljana vodil samostojno oddajo *Dr. Ferry Souvan in njegova klaviatura*. Žal je v radijskem arhivu ni, saj so bili trakovi zaradi pomanjkanja presneti.

Tako je za Slovensko popevko 1963 na Bledu pripeval skladbo *Moja punčka in jaz* na besedilo Leva Svetka, aranžiral jo je Mario Rijavec, peli pa sta v alternaciji Lidija Kodrič ob spremljavi Zabavnega orkestra Radia Ljubljana in Katja Levstik ob spremljavi Kvarteta Sepe (Borut Lesjak – Hammondove orgle, Mojmir Sepe – klavir, Mitja Butara – kitara in Boris Vede – bas). Na drugem festivalu slovenskih popevk je prispeval tudi štiri besedila: kar tri za pesmi bratov Avsenik

Ferry Souvan je igral harmoniko in saksofon že v predvojni zasedbi Odeona, ok. leta 1940.

Zasedba Ferryja Souvana spremlja priljubljenega pevca Iva Robiča na mehiškem večeru, ok. leta 1954.

Plošča (10") Kvinteta Avsenik *Tam, kjer murke cveto*, prva izdaja 1959, ponatis 1966

so celo obtožili, da sta tatova. Američan Johnny Pecon je namreč melodiji *Tam, kjer murke cveto* dal naslov *Uspavanka* in jo meni nič tebi nič v ZDA izdal na plošči kot avtor. Na oni strani oceana je postala prava uspešnica, časopisi so pisali, da sta Avsenika plagiatorja. Pecon se jima je pozneje sicer opravičil, češ da je bil prepričan, da je narodna, Slavko in Vilko pa se še dolgo nista mogla znebiti grenkega priokusa.

V zvezi z znamenitim valčkom obstaja še ena anekdota: Marija Ahačič Pollak se spominja, da ji je v ameriškem Detroitu lokalna pevka s ponosom pokazala svojo novo ploščo s skladbo z zvenceškim naslovom *Where The Cucumbers Blossom* ali *Kjer kumare cveto*. Zaprepadena Ahačičeva ji je razložila, da ji je besedilo verjetno prevedel kak izseljenec s Štajerskega, kjer kumaram pravijo murke, da pa Avseniki v izvorniku opevajo cvetice.

Seveda tovrstna besedila do zdrsa v plehkost loči zelo tanka meja, ki pa je Ferry Souvan ni prestopal. To pa se v narodno-zabavni glasbi pogosto dogaja, predvsem od osemdesetih let prejšnjega stoletja dalje.

Mala gramofonska plošča s priljubljeno pesmico *Moj črni konj*, 1965

– Janez v izvedbi Marjane Deržaj in Jelke Cvetežar, *Ko bi enkrat* še v izvedbi Rafka Irgoliča in Staneta Mancinija in *Solza v očeh* v interpretaciji Ivanke Kraševac in Marjane Deržaj, še eno besedilo pa je napisal za skladbo Matija Cerarja *Modri valovi*, avtor melodije jo je tudi odpel, ob njem pa še Majda Sepe.

Za tretji festival slovenske popevke leta 1964 – tokrat že v Ljubljani – je Souvan vsa štiri besedila namenil pesmim svojega prijatelja Matija Cerarja: *Dež ... Noč* – pela sta jo sam Matija in Katja Levstik, *Rada te imam* v izvedbi Marjane Deržaj in Barbare Jarc, *Srce, le zapoj* v interpretaciji Beti Jurkovič in Jelke Cvetežar ter še *Z Mojco plesal bi cha-cha-cha*, ki sta jo pela Rafko Irgolič in avtor melodije.

Skladbica *Dež ... Noč* je prejela priznanje za najbolj vedro pesem festivala, najbolj pa nam še dandanes odmeva v ušesih prikupna *Z Mojco plesal bi cha-cha-cha*.

Souvanove, Cerarjeve ali Avsenikove skladbe so bile predvsem spevne in prijetne za uho, navezovale so

se na ljudske melodije oziroma na takrat vzpenjajočo se narodno-zabavno glasbo, za razliko od mlajših (Rožnik, Sepe, Soss itd.), ki so izšli iz džez in še bolj šansona in v naslednjih letih tudi prevzeli pobudo na festivalih slovenske popevke.

Najbolj prepoznavna pesem, s katero je povezano Ferryjevo ime, je nedvomno *Moj črni konj* (*ne rabi uzde*) v nepozabni interpretaciji Rafka Irgoliča. Izvirno besedilo Kurta Feltza je nadvse posrečeno prelin v slovenščino in pesem je postala sinonim za slovensko kantri glasbo. Izšla je leta 1965 na mali plošči, naslovljeni *Melodija sezone 65*.

Med pionirji slovenskega podjetništva

V zrelih letih se je Ferry Souvan preizkusil v malem podjetništvu. Izdeloval je različne avtorske igrače: lesene pobarvane kocke, prikupne opice iz zajčjih kožuščk, največja uspešnica je bil komplet za peko sladice z majhnim valjarjem in modelčki za piškote ter knjižico receptov pod blagovno znamko *Mojca peče*. Generacija, rojena v petdesetih in šestdesetih letih minulega stoletja, ima igračo še dandanes v prijaznem nostalgicnem spominu.

Nato je Ferry Souvan s svojim bratom Leonom zasnova eno prvih obrtnih delavnic za predelavo plastike v Sloveniji. Ferry je izdeloval plastične steklenice, Leon zamaške. Brata sta bila vrsto let edina dobavitelja plastične embalaže za tovarno Ilirija v Ljubljani.

Žig obrata *Plastika Ferryja Souvana*, ok. leta 1970

Komplet za igro *Mojca peče*, ok. leta 1964

Nagrobnik družine Souvan na Homcu pri Kamniku

Kadar bom vandral poslednjič

Ferry Souvan je umrl 31. oktobra 1974 v Ljubljani, star komaj 55 let. Pokopan je v družinski grobnici na Homcu pri Kamniku.

Leta 1993 je Ivan Sivec predlagal, da se na vsakoletni glasbeni prireditvi Slovenski slavček podeljuje t. i. Souvanova nagrada za življenjsko delo za opuse besedil v narodno-zabavni glasbi.

Čestitke in pozdravi

Ferry Souvan je imel hčer Barbro Ali Atlanty in sina Tomaža Souvana. Nista šla po njegovih stopinjah, bila pa sta uspešna vsak v svojem poklicu. Oba sta mi predano in z ljubeznivo naklonjenostjo pomagala sestaviti zgodbo svojega očeta.

Pianistka njegove zasedbe Snežka Vavpetič se Ferryja spominja kot zelo delavnega in učečega človeka, ki je bil zelo zagnan za glasbo. Prav vse, kar je bilo povezano z glasbo, ga je zelo zanimalo: predano je prepisoval note, zanimal se je za nove inštrumente in razvoj klaviatur ipd., nakupoval je tudi različne vrste tolkal in se vseskozi trudil posodobiti inštrumentarij. Gospa Vavpetič, stara že preko devetdeset let, mi je zaupala marsikatero podrobnost iz življenja barskega glasbenika, za kar sem ji neizmerno hvaležen.

Ferry Souvan se je Kamniku izrecno poklonil z dveh skladbama – instrumentalno jazzovsko *Deklica iz Kamnika*, ki se je proslavila v izvedbi Kvinteta Jožeta Kampača, in s hudomušnim besedilom za valček Borisa Franka *Katrcia iz Kamnika*, ki sta ga zapela Miško Hočevar in Božo Grošelj.

Razstava o Ferryju Souvanu v Medobčinskem muzeju Kamnik – na fasadi stranskega trakta, 2019

Stoletnico njegovega rojstva smo v Medobčinskem muzeju Kamnik zaznamovali s priložnostno razstavo in s predavanjem o njegovem življenju in delu. Različica razstave je bila na ogled tudi v Arboretumu Volčji Potok.

Razstava o Ferryju Souvanu v Medobčinskem muzeju Kamnik, 2019

Razstava o Ferryju Souvanu v Arboretumu Volčji Potok, 2019

**Izbor Ferryjevega ustvarjanja
v narodno-zabavni glasbi⁴****Avseniki (v različnih postavah)**

Beli mlinar
Čakala bom
Če vinček govori
Čujte, me čujte, mamica vi
Dobro jutro, striček Janez
Dolga tri leta
Drvarska polka
Ej, mornar ti moj
Hodil po gozdu sem
Horoskop
Igral sem na orglice
Ja, ja, k'je lušno
Jej, jej k'mam težko glavo
Jesenska
Kadar bom vandral
Kaj poreče mam'ca tvoja
Kdor Karavank ne pozna
Knapovska
Ko mesec sveti
Kroparski kovači
Lep je ta svet
Lunco poglej
Moj rodni kraj, moj rodni dom
Mornarjeva pesem (Plovi, plovi)
Na mostu
Na sankališču
Na Šmarno goro
Na tebe pa požvižgam se
Na sankališču
Na zapravljivčku
Nabrala bom šopek cvetja
Narodna noša
Ne hodi mi predolgo
Nerodni France
Odmev
Ostal sem sam
Otoček sredi jezera
Pastirček
Planinsko veselje
Po gamsovih stezah
Po nevesto
Po sončnih livadah
Pod lipco
Pod Špikom
Potepuh
Povratek
Pozno v noč
Prelepa Gorenjska
Pri Jožovcu
Pri ljub'ci na Potokih
Prišla pomlad bo spet

Pozno v noč
Reci le zakaj
Ribič Jaka
Rudarska
Sankaška polka
Sinko in konjiček
Smučarska
So mam'ca mi d'jali
Sonce zašlo je že
Spet na vasi
Spomin
Srečno pot
Stara polka
Stari mlin
Šoferska
Tam, kjer murke cveto
Ti-Bi-Di
Tihi studenček
V Hrašah 'mam tetko
V moji čumnati
Večer na Robleku
Veseli Begunčani
Vlak drvi
Vogelska polka
Vrata so spet zaprta
Vrh planin
Z Bohinja
Zapojte z nami
Zinka, Zefka, Zofka
Žalostno poje zvon prek planjave

Ansambel Borisa Franka

Bal v Bohinju
Bele snežinke
Dedek in babica
Katrca iz Kamnika
Mamice zlate
Moja harmonika
Nad polhe
Ne bom te prosil
Pismo
Prelepe dežele
Suzi
Še ne vem kako
Špelca in Angelca
Ta šmentana reč
Ura
Vaški zvon

Zadovoljni Kranjci

Nad polhe
Oj, se boš kesala
Stari zvonik

Ansambel Borisa Kovačiča

Oj ta dota
Prvi ples
Zlata jesen

4 Ob pesmih ni navedenih letnic nastanka besedil, saj se jih v večini primerov ni dalo ugotoviti. Metapodatki glasbenega arhiva RTV Slovenija so namreč zelo pomanjkljivi. Letnic nastanka besedil ni navedenih niti v publiciranih pesmaricah besedil za Avsenike. Večino lahko uvrstimo v desetletje med 1955 in 1965.

Izbor Ferryjevega ustvarjanja v zabavni glasbi

Izvirne skladbe

Annabela (glasba) – PLESNI ORKESTER RADIA LJUBLJANA

Če sije sonce (glasba in besedilo) – MAJDA SEPE

Dam ti v slovo zdaj (glasba) – ANSAMBEL MOJMIRJA SEPETA

Deklica iz Kamnika (glasba) – KVINTET JOŽETA KAMPIČA

Le molk je med nama ostal (glasba in besedilo) – ELDA VILER

Moja punčka in jaz (glasba Ferry Souvan, besedilo Lev Svetek) – LIDIJA KODRIČ ali KATJA LEVSTIK

Začarala me je dekllica mlada (glasba in besedilo) – MATIJA CERAR

Izvirna besedila

(V oklepajih so navedeni avtorji glasbe.)

Dež ... Noč (Matija Cerar) – MATIJA CERAR ali KATJA LEVSTIK

Dobro jutro, striček Janez (Vilko in Slavko Avsenik) – BRACO KOREN

Dolin'ca cvetoča (Bojan Adamič) – JELKA CVETEŽAR

Janez (Vilko in Slavko Avsenik) – MARJANA DERŽAJ

Ko bi enkrat še (Vilko in Slavko Avsenik) – STANE MANCINI ali RAFKO IRGOLIČ

Modri valovi (Matija Cerar) – MAJDA SEPE

Pojdiva (Vilko in Slavko Avsenik) – JELKA CVETEŽAR

Rada te imam (Matija Cerar) – BARBARA JARC ali MARJANA DERŽAJ

Solza v očeh (Matija Cerar) – IVANKA KRAŠEVEC ali MARJANA DERŽAJ

Srce, le zapoj (Matija Cerar) – BETI JURKOVIČ ali JELKA CVETEŽAR

Z Mojco plesal bi cha-cha-cha (Matija Cerar) – MATIJA CERAR

Zimska (Miško Hočevar) – OPTIMISTI

Zvončkova ljubezen (F. Koželj) – IVANKA KRAŠEVEC

Priredbe besedil

Ferry Souvan je poznan tudi kot avtor mnogih priredb besedil popularnih uspešnic, ki so bile v izvirniku odpete v angleščini, francoščini, grščini ali italijanščini. Nekatere je predružačil – ponašil – v tolikšni meri, da jih lahko štejemo kot avtorska dela.

Najbolj poznana je njegova priredba skladbe *Sein bestes Pferd* Corneliusa Marcela Peetersa in Kurta Feltza v vokalni izvedbi Martina Lauerja. V legendarni izvedbi najbolj znanega slovenskega kavboja Rafka Ir-goliča je postala *Moj črni konj*. Z njo so bili postavljeni temelji slovenske inačice ameriške kantri glasbe.

Za svojega prijatelja, pevca Matija Cerarja, je priredil skladbi *Kmalu bom spet pri tebi* (*I'll Be Home*) ter standard *Ljubezen v aprilu* (*April Love*), obe je v izvirniku prepeval Pat Boone. Z repertoarja Italijanke Milve je izbral skladbo *Modra luč* (*Abat-Jour*), s svojim značilnim nizkim glasom jo je interpretirala Irena Kohont.

Pisanova skladba *Legenda del Tirolo* iz leta 1951 je v izvedbi Majde Sepe postala *Triglavska pravljica*. Največ Souvanovih priredb je imel na svojem repertoarju Nino Robić: *Najlepše je* (*Non coeur d'attache*), *Družinski škandal* (*Shame and Scandal in the Family*) in pa *Pozabi na jutri* (*Forget Domani* – tema iz filma *Rumeni rolls-royce*). Stane Mancini je prepeval dve Ferryjevi priredbi: *Pridi kmalu spet* in Pallesijevo *V soboto zvečer*.

Pevka Ivanka Kraševc se je na začetku našla v grškem melosu: Ferry Souvan je zanjo priredil tri tipične uspešnice: Hadžidakisevi *Preženi moja žalost* in Pesem egejskega morja ter Theodorakisevo *Morje, morje*. V Ivankini izvedbi je bila zelo uspešna tudi romska melodija *Violino Tzigano* z repertoarja Connie Francis in Milve. Tovrstna glasba je še dandanes izjemno priljubljena pri slovenskih poslušalcih, a je žal močno znižala kriterije prav pri besedilih.

Fotografije so iz zbirk Barbre Ali Atlanty, Tomaža Souvana, Snežke Vavpetič, Medobčinskega muzeja Kamnik, Marka Kumra in Jernejke Drolec.

Viri

Intervjuji z Barbro Ali Atlanty, Tomažem Souvanom, Snežko Vavpetič in Rudim Vavpetičem, pozimi in spomladi 2019.

Literatura

Matjaž BROJAN, 2014: *Sledi radijskih poti*. Domžale: samozaložba Matjaž Brojan.

Ina FERBEŽAR, 1995: Besedila Avsenikovih narodno-zabavnih popevk 1953–1985 ali popevčice milemu narodu. V: *Traditiones*, letnik 24. 331–339.

Vladimir FRANTAR, 2012: »Enkrat še zapoj...«. *Zlata in srebrna leta slovenske popevke*. Celje: Celjska Mohorjeva družba Celje.

Aleksi JERCOG, 2017: *Slavko Avsenik. Življenje za glasbo*. Ljubljana: Mladinska knjiga Ljubljana.

Ana KAJZER, 2003: *Razvoj slovenskega jazza v luči družbenih sprememb*, diplomska naloga. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede Ljubljana.

Marko KUMER, 2019: *Ferry Souvan 100 let*, zloženska. Kamnik: Medobčinski muzej Kamnik.

Ivan SIVEC, 1998: *Vsi najboljši muzikanti. Del 1. Razvoj narodno-zabavne glasbe od začetkov do leta 1973*. Mengeš: ICO Mengeš.

Ivan SIVEC, 2002: *Tisoč najlepših besedil: Slovenija – zibelka narodno-zabavne glasbe*. Kamnik: ICO Kamnik.

<https://www.leksikon.si/Oseba/Osebald/968>.

https://sl.wikipedia.org/wiki/Ferry_Souvan.

Kvintet Souvan (od zgoraj navzdol: pianistka Snežka Vavpetič, gostujoči pevec Ivo Robić, basist Jože Kelbl, harmonikar in saksofonist Ferry Souvan, kitarist Lev Ponikvar in bobnar Milan Kenk), Bar Hotela Slon v Ljubljani, 1953–1956

Jožef Pavlič¹
Suhadole 61g, Komenda
jozef_pavlic@t-2.net

»Moje življenje je bilo delo!«

**Ljudski umetnik, slikar
in restavrator Albin Škrjanec**

Albin Škrjanec iz Most pri Komendi, ki je 15. februarja 2019 praznoval 80. rojstni dan, je kot slikopleskar, slikar in restavrator pustil sledi svojega dela v 52 slovenskih cerkvah, zlasti v komendski župniji in kamniški dekaniji. Obnovil oz. poslikal in restavriral je številne kapelice in znamenja, naslikal veliko fresk sv. Florijana na gasilske domove, tihožitij na zidake, oljnatih slik rojstnih hiš, cerkva, svetnikov, pokrajin in drugih motivov po željah naročnikov. Veliko je delal po naročilu in pod nadzorstvom ZVNKD Kranj, največ kot mojster slikanja na sveži omet. Strokovno se je izpopolnjeval pri slikarju Zdravku Kotniku (1956–1959) v Mojstrani in pri slikarju Marjanu Belcu (pozimi 1958–1959) v Kranju. Celovit vpogled v njegovo slikarsko delo je ponudila razstava z naslovom Srečni tu smo doma (24.–30. november 2018 v prostorih OŠ v Mostah in 3.–7. december 2018 v avli OŠ v Komendi). Za svoje delo je leta 2012 prejel srebrno priznanje občine Komenda.

Ključne besede: Albin Škrjanec, ljudski umetnik, slikar, slikopleskar, restavrator

Albin Škrjanec from Moste pri Komendi, who celebrated his 80th birthday on 15 February, 2019, is a great painter and restorer who made his artistic mark in 52 churches across Slovenia, especially in the parish of Komenda and the Kamnik deanery. He restored or painted many chapels and landmarks, painted frescos of St. Florian on numerous fire stations, still life images on bricks, oil paintings of famous birth houses, churches, saints, landscapes and other motifs on demand. He worked extensively for ZVNKD Kranj, mainly as master painter for painting on fresh plaster. Škrjanec trained under the mentorships of painters Zdravko Kotnik (1956–1959) in Mojstrana and Marjan Belec (winter 1958–1959) in Kranj. The exhibition entitled Srečni tu smo doma / Happy We Are to Be Here at Home (24–30 November 2018 Primary School in Moste and 3–7 December 2018 at the Primary School in Komenda) provided a comprehensive insight into his work. In 2012, he received the silver award for his work from the Municipality of Komenda.

Keywords: Albin Škrjanec, folk artist, painter, restorer

Otroška in mladostna leta na domači kmetiji

Albin Škrjanec se je rodil 15. februarja 1939 očetu Mihi in materi Angeli v hiši št. 57 v Mostah pri Komendi, ki je danes stara 200 let, morda še več, imel je sestri Dano in Vido. Po domače se je pri njih reklo »Pr' Tinčet«. Albin je pozneje iz ljubezni, pa tudi iz ponosa na rojstno hišo, na pročelje obesil svoj izvesek s hišnim imenom. Okrog te hiše se je 7. novembra 1944

Albin Škrjanec ob odprtju razstave svojih del v OŠ Moste
(Foto: Jožef Pavlič)

vnela bitka med partizani, ki so pri Tinčetu praznovali 23. rojstni dan Stanka Boltežarja – Rudija z Brega, ter domobranci. Trije partizani so padli, med njimi jubilent Stanko. Ušel je le Nande Vode. Albin je imel srečo, da je za pečjo, kamor so tudi sikali strelji, ni skupil; vse življenje je čutil posledice te bitke. Danes živi z ženo Branko v sosednji hiši št. 5a, ki sta jo sezidala v letih 1967–1970 in v kateri sta dajala varno zavetje hčerkama Vandii in Simoni.

Oče Miha, kmet na manjši kmetiji in konjski mešetar, je sina Albina kot edinega moškega potomca namenil za svojega naslednika na kmetiji; poleg tega naj bi kakšen dinar zaslužil z vošnjami s konji. Albin je imel konje srčno rad (najboljše potrdilo so številne freske konj na domačem gospodarskem poslopju, pa tudi upodobitve na les in na platno ter novejša študija konj s tušem), a se je v njem vedno močnejše oglašal klic, da bi se posvetil slikarstvu in glasbi – harmoniki. Za slikarstvo in z njim povezano nadaljnje šolanje ga je zlasti navduševal učitelj likovnega pouka na bližnji osnovni šoli v Mostah Josip Parte, dober slikar, posebej akvarelist, ko je opazil fantovo nadarjenost. Dvakrat je celo prišel na dom k Albinovi mami Angeli in jo prepričeval, naj se fant šola naprej, da bo lahko razvil in izpopolnil svoj talent.

Oče Miha je ostal gluha za te predloge. Pri hiši tudi ni bilo denarja za študij slikarstva. Tako Albinu po osnovni šoli ni preostalo nič drugega, kot da je pomagal očetu na polju, na travnikih in v gozdu. Posebej naporno in tudi nevarno je bilo delo v gozdu, pri katerem mu je pomagal že kot petnajstletnik, saj sta vse delala ročno – žagala smreke, jelše, hraste in bukve z dolgo žago amerikanko. Dobro je bilo le to, da je bil Albin že tedaj

1 Univerzitetni diplomirani teolog, časnikar, urednik, pesnik.

Albin Škrjanec v svojem »ateljeju« v rojstni hiši (Foto: Jožef Pavlič)

močan in spreten, kar mu je ostalo do danes. »Sem kakor maček, dober v nogah,« mi je dejal, ko sem ga ob obisku posvaril, naj pazi pri hoji po stopnicah, ko je šel iskat svoja dela, da mi jih je pokazal.

Izpopolnjevanje pri slikarjih Zdravku Kotniku in Marjanu Belcu

Želja, da bi bil slikar, se je vedno močneje oglašala v njem. Priložnost se mu je ponudila, ko se je leta 1956 napotil k slikarju Zdravku Kotniku (1919–1991) v Mojstrano, ki je s svojo ekipo obnavljal kulturne spomenike (med njimi cerkve, kapelice in znamenja) na Gorenjskem, pa tudi na sosednjem avstrijskem Koroškem. Albin se je pri njem v letih od 1956 do 1959 kot vajenec učil črkoslikarstva, slikopleskarstva in umetnega slikanja. Pri mojstru Kotniku je tudi stanoval. Delali so po 12 ur na dan.

Ker si je želel temeljitejše izobrazbe zlasti v slikarskih tehnikah, se je pozimi 1958 in 1959 izpopolnjeval pri slikarju in kiparju Marjanu Belcu (1918–2001) v Kranju, stanoval je v internatu. Od pomladi do jeseni se je učil in delal pri Kotniku. Pouk pri Belcu mu je zelo koristil. Še danes hrani risbe, ki najbolje povedo, česa jih je slikar učil in kako so morali upodabljati. Morali so na primer risati ravne linije, biti večji prikaza globinske perspektive, slikanja prostorov ... Belec je svoje »učence« zlasti opozarjal na napake v razmerjih in drugem. Teža se še danes Albin dobro zaveda: »Prizadevati si moraš, da si vedno boljši. Biti moraš samokritičen, sam opaziti svoje napake, preden te nanje opozorijo drugi.«

Za diplomsko nalogo je Albin 4. marca 1959 narisal

gusarsko ladjo. Že prej je naslikal konjske dirke (28. februarja 1959) in naredil idejni osnutek za avlo pred kinodvorano (17. januarja 1959).

Ko je se učil pri slikarju Belcu, ga je vzdrževal stari oče Miha, ki je imel več čuta za umetnost kot Albinov oče.

Kar se je Albin naučil pri slikarjih Kotniku in Belcu, mu je prišlo zelo prav, ko je leta 1960 odšel služiti vojaški rok v Ogulin, Delnice in na Reko. Tam so kmalu odkrili njegov talent in znanje. Porabili so ga za delo v pisarni, pa tudi za risanje raznih napisov, lepakov in plakatov, upodabljanje vseh možnih vrst eksplozij za vojaški pouk, prepleskal je tudi kakšen prostor, naj je bil vojaški ali ne, povezan z vojaštvom oziroma službujočimi oficirji (na Reki). Tako se mu je pri vojakih kar dobro godilo, ni mu bilo treba več zmrzovati v Delnicah, kjer je bilo pozimi sibirsko mrzlo.

Po vrnitvi od vojakov je Albin štiri leta delal kot slikopleskar pri Stanovanjski skupnosti v Mengšu, nato je po nasvetu direktorja Jožeta Mrčuna stopil na samostojno pot slikopleskarja.

Mojster v fresko tehniki – slikanju na svež omet

Albin Škrjanec je kot prvo v celoti obnovil podružnično cerkev sv. Florijana v Lahovčah pri Cerkljah na Gorenjskem. Ko je nekdanja direktorica ZVNKD Kranj Olga Zupan videla, da je dobro opravil, ga je povabila k sodelovanju z zavodom. Pri njem ji je bilo posebej všeč, da je dobro obvladal slikanje z gašenim uležanim apnom. Menila je namreč, da morajo biti stari kulturni spomeniki po obnovi na zunaj takšni, kot

Obnovljeno »Knečevo« znamenje v Zalogu (Foto: Jožef Pavlič)

Albin Škrjanec je s slikopleskarjem Petrom Majdičem prebelil celotno zunanjščino cerkve sv. Petra v Komendi in zvonik. (Foto: Jožef Pavlič)

so bili prej. Glede tega je »popustila« pri obnovi zunanjščine Glavarjeve beneficiatske hiše (Glavarjeve knjižnice) v Komendi, kjer je omet že odstopal. Albin jo je prepričal, da nima smisla nanašati nov omet na starega; ker bi čez nekaj let odstopil, bi bila obnova zaman. Predlagal je, naj najprej stari že odstopajoči in tudi odpadajoči omet v celoti odstranijo in nato nanesejo novega. Pri tem ga je podprl tesarski mojster in cerkveni ključar pri podružnični cerkvi sv. Boštjana v Mostah Franc Štebe iz Žej, ki je bil tudi nadzornik obnov cerkva v komendski župniji. Štebe je priskrbel delavce, ki so v treh dneh v celoti odstranili stari omet, nato je Albin nanesel novega iz gašenega apna. To je bilo mogoče, ker so imeli v Komendi na prostoru med župnijsko cerkvijo in pokopališkim zidom veliko jamo s starim gašenim apnom.

Slikanje fresk

Velika preizkušnja v slikanju fresk, kar je Albin najraje delal, ga je čakala pri obnavljanju podružnične cerkve sv. Vida v Šentvidu pri Lukovici. V tej cerkvi je po starih komaj še prepoznavnih freskah naslikal dvanajst novih. Za to sta ga prosila tamkajšnja cerkvena ključarja. Pred tem sta se prišla o njegovih sposobnostih prepričati v Zapoge, kjer je Albin ob 250. obletnici zidave obnovil župnijsko cerkev sv. Nikolaja. Tja ga je povabil župnik Mihael Žnidar, komendski rojak. Cerkev ključarja sta bila zadovoljna in delo je steklo. Pomagal mu je, kot pri mnogih poznejših delih, slikopleskar Peter Majdič iz Mengša.

Obnovitvena in restavratorska dela v komendski župniji

Albin Škrjanec je sodeloval pri obnovah in restavracijah vseh štirih cerkva v komendski župniji: župnijske sv. Petra v Komendi ter podružničnih sv. Boštjana v Mostah, Spreobrnjenja sv. Pavla na Križu in sv. Klementa v Suhadolah. Obnavljal je tudi številne kapelice in znamenja.

V župnijski cerkvi sv. Petra je leta 1979, ko so komendski župljani praznovali 250. obletnico njene posvetitve, najprej očistil in nato obnovil freske kamniškega slikarja Matija Koželja. Pri tem mu je pomagal slikopleskar Jože Kavčič iz Komende. V cerkveni ladji je del Koželjeve freske naslikal na novo, ker jo je uničila plesen zaradi železobetonskega oboka cerkve (leta 1979 ga je tesarski mojster Franc Štebe iz Žej z delavci izoliral). Dodatno sta jo prizadela velika razpoka in odpadli omet. Razpoko, ki je zazijala po širini cerkve, je bilo treba najprej zapolniti, nato nanesti omet, nanj je potem mojster Albin naslikal manjkajoči del freske. Pri tem je moral zelo paziti, da je zadel patino 67 let stare Koželjeve poslikave, najprej pa, da je bil zvest Koželjevim upodobitvam. Albin je s slikopleskarjem Jožetom Kavčičem istega leta cerkev v celoti prebelil. Obnovil je tudi slavoločni napis *Ti si Peter skala in na to skalo bom sezidal svojo cerkev*, del okrasja je naslikal na novo po izvornem.

Leta 1980 se je lotil obnove zvonika. Po izvorniku, ki je bil ohranjen na njegovi severovzhodni strani (leta 1960 je tam župnik Viktorijan Demšar odkril malteške križe, naslikane v sivkastomodri barvi), je obnovil

Freska Janeza Krstnika, ko krščuje Jezusa, na kapelici Svete družine v Žejah. (Foto: Jožef Pavlič)

obrobni pas zvonika z znamenitimi malteškimi križi, enega izmed dokazov, da so bili malteški vitezi v resnici v Komendi. Po končani obnovi zvonika je začel obnavljati fasado na župnijski cerkvi in zatem še fasado župnišča in kaplanije. Oboje je bilo nujno potrebno, saj so leta 1954 zadnji dve stavbi le prebelili. Prostora v komendskem župnišču je Albin Škrjanec prebelil leta 1981. Leta 2000 je s slikopleskarjem Petrom Majdičem prebelil vso zunanjšino župnijske cerkve, obnovil sončno uro nad desnim vhodom v cerkev, na zvoniku pa je na svež omet naslikal šive z malteškimi križi.

Prebelil je tudi steno Šmidove graščine, ki gleda proti župnijski cerkvi, od koder je imel komendator iz graščine dostop v cerkev; danes je tam kapela Matere Božje, zgrajena leta 2000. Tudi to kapelo je pobelil mojster Albin.

Že prej, leta 1974, je obnovil (bolj ali manj preslikal) Koželjeve poslikave iz leta 1912 (Matija Koželj je tega leta obnavljal freske) v bližnji kapelici sv. Petra, kjer je slikar v trikotnem čelu nad vhodom v kapelico upodobil Srce Jezusovo, na stranskih zunanjih stenah pa sta bili personifikacija Vere in sv. Urban; oltarna stena je bila ornamentirana z renesančnim akantom. Mojster Albin je na južni steni na novo naslikal sv. Urbana po podobi, ki mu jo je dal tedanji komendski župnik Viktorijan Demšar. Ta mu je za opravljeno delo plačal celo

v švicarskih frankih, to pa zato, ker je bil dobrotnik obnove kapelice komendski župljan, ki je delal v Švici; želel je ostati neimenovan.

Obnove poslikav, kolikor je bilo potrebno, in same kapelice se je vnovič lotil leta 1993. Ornamentika in naslikana angela v kapelici sta bila še razmeroma dobro ohranjena, tako da ju je le obnovil; prav tako betonski kip sv. Petra v naravni velikosti. Kapelico je tudi prebelil. Tedanji komendski župnik in dekan Nikolaj Pavlič mu je plačal za opravljeno delo, nato pa je »sosed« Luka Šmid plačano vsoto povrnil župniku, češ da je kapelica na njegovem zemljišču.

V Mostah je Škrjanec leta 1981 prebelil zunanjšino podružnične in romarske cerkve sv. Boštjana. Leta 1996 je pobarval kip sv. Terezije Deteta Jezusa za t. i. »žejško kapelo« v cerkvi (kapelo sv. Frančiška Ksaverija); izdelal ga je rezbar Miha Legan iz Stranske vasi pri Žužemberku. V moščanski cerkvi in zunaj nje je v letih 1995 in 1996 opravil vsa pleskarska dela. Na cerkvi je obnovil tudi šivane vogale in številčnico ure.

Leta 1982 je obnovil oz. preslikal poslikave Matija Koželja na zunanjšini kapelice Marije Kraljice z Detetom v Mostah, mimo katere hodi večina vernikov v cerkev, kadar so v njej maše. (Na novo je naslikal sliko sv. Frančiška Ksaverija in sv. Roka.)

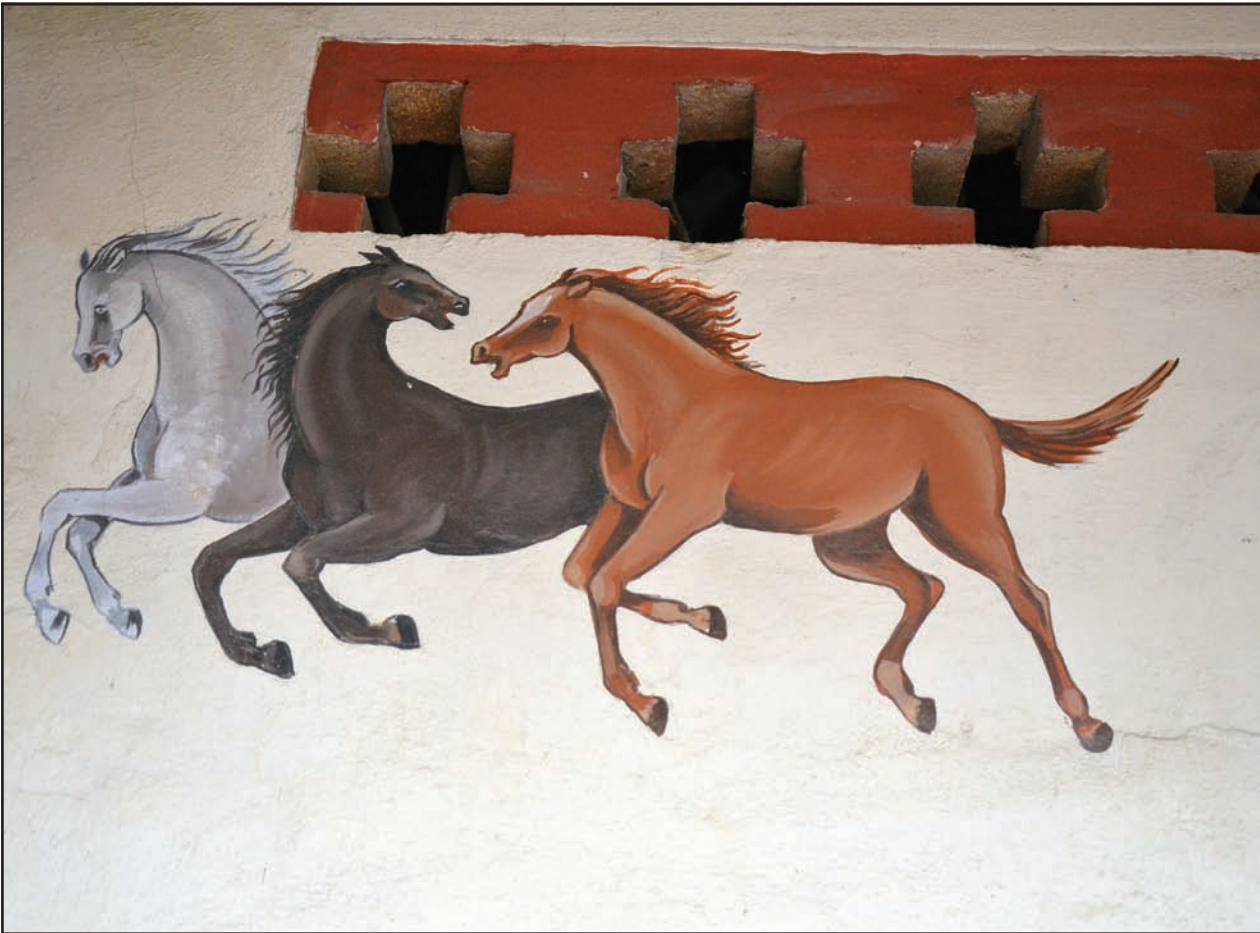
Poslikave je Albin Škrjanec nato obnovil leta 2000 ob temeljiti prenovi celotne kapelice. Tega leta je na novo, ker so se ohranili le drobci upodobitev, na pročelju kapelice v gornjem delu naslikal sv. Boštjana, zavetnika bližnje cerkve, sv. Roka (v moščanski cerkvi mu je posvečen stranski oltar), sv. Krištofa z Jezuškom (na zadnji steni kapelice), sliko sv. Frančiška Ksaverija na desni strani kapelice pa je le obnovil. Na novo je naslikal tudi angela za Marijinim kipom v kapelici, vrhnji del poslikave je deloma retuširal, prav tako ornamentiko na baldahinu. Upodobitvi Boga Očeta in Boga Svetega Duha (edino, kar je zares ostalo od izvirne bogate poslikave slikarja Matija Koželja iz leta 1892!) je impregniral. Na novo je naslikal tudi ozadje angelov in strop kapelice. Pri upodobitvi sv. Boštjana si je pomagal s staro fotografijo kapelice iz prve svetovne vojne, na kateri so vojaki, ki se Mariji kleče priporočajo v varstvo; sv. Roka je upodobil po podobi, ki mu jo je dal nekdanji komendski župnik Viktorijan Demšar. Zunanje poslikave, kolikor so bile še vidne, je obnovil po izvornih, in sicer tako, da jih je prerisal na prosojni papir in naredil nove. Delal je na suh fin omet, uporabljal pa je silikonske barve.

Leta 1993 je prebarval korpus Križanega in les križa Košarjevega znamenja v Mostah ob Šolski poti; leta 2001 so neznanzi odtrgali korpus s križa (ostala je le roka), 30. marca 2002 ga je pri čiščenju bližnjega jarka močno poškodovanega našel Branko Kern s Klanca.

Cerkev na Križu je Albin zunaj in znotraj prebelil leta 1986, ko so Križani praznovali 250-letnico njene zidave.

Leta 2004 je s slikopleskarjem Petrom Majdičem na tej cerkvi in na zvoniku naredil novo fasado rumenkaste barve, naslikal je tudi uro.

Na Križu je mojster Albin leta 1980 obnovil tudi Goštačevo kapelico (znamenje) Srca Jezusovega, poslikave na njej in kip Srca Jezusovega v njej.

Freska konj, Albinovih najljubših živali, na domačem gospodarskem poslopiju (Foto: Jožef Pavlič)

V Suhadolah je leta 1981 obnovil notranjščino podružnične cerkve papeža mučenca sv. Klemenca. Na njenem notranjem loku, ki loči prezbitarij od cerkvene ladje, je naslikal napis: *O Bog, zgodi se tvoja volja*. Ta napis mu je svetoval prejšnji komendski župnik Viktorijan Demšar. Albin je menil, da bi bilo primernejše, ker je zavetnik cerkve papež mučenec sv. Klemen, napisati: *Sveti Klemen, prosil za nas!*

Leta 1999 je rekonstruiral šivane vogale z malteškimi križi, ki so jih odkrili pri sondiranju zvonika. Iste leta sta bila cerkev in zvonik temeljito obnovljena (drenaža, fasada, ostreže in kritina), Albin Škrjanec je na zvonik naslikal tudi uro.

Leta 2005 je v sodelovanju z Restavratorstvom Legan iz Stranske vasi pri Žužemberku, ki je obnovilo in pozlatilo kipe na stranskih oltarjih Marije z Jezuškom (na severni strani) in sv. Antona Puščavnika (na južni strani) v suhadolski cerkvi, oltarja očistil, prebarval in marmoriral.

Cerkev je tudi znotraj prebelil.

V Suhadolah je obnovil Sršenovo kapelico (znamenje) iz leta 1927 z Marijinim kipom kiparja Franca Ksaverja Tončiča iz Kamnika ter kip Srca Jezusovega v Povudnikovi kapelici (znamenju).

V Žejah je leta 1985 obnovil kapelico Svete družine. Leta 1981 je pred novo mašo vaščana Romana Štebeta na prošnjo njegovega očeta Franca na zadnji steno kapelice naslikal fresko z Janezom Krstnikom, ki kršči Jezusa v reki Jordan, na prednji strani pa v

vrhnjem trikotu kapelice prav tako na novo goloba – Svetega Duha. Kapelico je tudi prebelil.

Leta 1996 je naslikal na salonitne plošče nove podobe za niše v zidanem kamnitem Kralovem znamenju v Nasovčah: kelih in Sveto pismo s svečo, sv. Petra, sveta brata Cirila in Metoda ter sv. Florijana.

V Nasovčah je leta 2002 obnovil Mejačevo znamenje ob cesti Mengeš–Moste–Nasovče–Kranj.

Prebelil je kapelico Lurške Marije na Klancu (Žnidarjevo kapelico).

Za znamenje ob Šolski poti je leta 2000 obnovil Križanega, ki ga je odvrženega v živi meji našel Maks Žurbi in zanj na svojem vrtu uredil lep »Bogkov kot«, a ga je leta 1978, ko so urejali čistilno napravo, moral odstraniti. Znamenje je kot zadnje malo pred smrtjo 3. septembra 2000 (umrl je 28. septembra istega leta) blagoslovil komendski župnik in dekan Nikolaj Pavlič.

Albin Škrjanec je prebarval tudi korpus Križanega za Korbarjevo znamenje na Komendski Dobravi.

Leta 1988 je z zidarskim mojstrom Andrejem Lapom iz Žej obnovil klasicistično nadstropno domačijo na ključ Pri Štrcinu v Komendi in napis na portalu hiše: *Bog obvari hišo to in te ki vn in not gredo*.

Na Lončarjev muzej na Podborštu je leta 2011 naslikal Lončarjevo družino, na novo stavbo Konjeniškega kluba v Komendi pa leta 2010 na vzhodni strani napis kluba, kasača in kasaške dirke v Komendi, na južni strani pa prav tako napis kluba in dva konja.

Kapelica Brezmadežne v Županjih Njivah (Foto: Jožef Pavlič)

Leta 2002 je v svoji soseščini v Mostah prebarval lesene dele spomenika NOB ter napise in simbole na njem.

Omenimo naj še, da je Albin naslikal na desko med mlajema pozdravni napis papežu sv. Janezu Pavlu II.: *Sv. oče, potrdi nas v veri*, ko je leta 1996 obiskal Slovenijo in 18. maja maševal na stoženskem hipodromu.

Za velika dela v župniji in občini mu je komendska občina leta 2012 podelila srebrno priznanje.

Obnovitvena dela v kamniški dekaniji in po Sloveniji

Albin Škrjanec je veliko delal tudi po cerkvah kamniške dekanije in drugje po Sloveniji.

V Kamniku je s slikopleskarjem Petrom Majdičem obnovil veliki prostor za glavnim oltarjem v frančiškanski cerkvi apostola sv. Jakoba starejšega. V tem prostoru je tedanji gvardijan p. dr. Robert Bahčič pod ometom odkril freske. Albina je prosil, naj jih obnovi. Albin mu je predlagal, naj najde koga, ki bo najprej pazljivo odstranil omet. Ker ni našel nikoogar, je p. Bahčič prosil Albina in njegovega sodelavca Petra Majdiča, naj to sama naredita. Pristala sta in v treh

mesecih končala delo. Ko sta v celoti odstranila omet, sta očistila freske, zatem jih je Albin restavriral. To je bilo zares garaško delo od jutra do večera (celo jedla sta v samostanu), se spominja mojster Albin, saj je šlo za velik prostor, ves v freskah.

V Kamniku je Albin obnovil tudi Marijino kapelico na Grabnu.

V sosednjih Tunjicah je za makedonskimi zidarji, ki so za časa župnika Pavleta Juhanta, njegovega rojaka iz Most pri Komendi, delali novo fasado na župnijski in romarski cerkvi sv. Ane, pobelil celotno zunanjščino cerkve v fresko tehniki z gašenim apnom.

V Mekinjah je, ko je bila tam ekonomka uršulinka s. Marija Dular, obnovil in prebelil del samostanskih prostorov; v isti vasi je obnovil tudi kapelico ob cesti proti Godiču.

Malce naprej, v Stranjah, je obnovil dve kapelici, pa kapelico in Marijin kip v Županjih Njivah pri Stahovici, kjer naj bi se pomladi 1988 začel čudežno premikati Tončičev kip Brezmadežne (za kapelico naj bi iz tal izvirala posebna energija – nekateri so jo v resnici zaznali in potrdili so jo tudi bioenergetiki).

Albin je »pogledal« tudi onstran prelaza Črnivec, ko je v župniji Nova Štifta pri Gornjem Gradu z znamenito romarsko cerkvijo Marije Zvezde obnovil kar štiri večje kapelice s poslikavami vred.

Obnovil in poslikal je tudi znamenje ob poti k romarskemu svetišču sv. Primoža nad Kamnikom.

Vzhodno od Kamnika je v Nevljah obnovil kapelico pri župnijski cerkvi, na Selah prav tako kapelico, na Tučni kapelico križanega Kristusa s poslikavami, v naselju Veliki Hrib je pobelil in poslikal novo kapelico z Marijinim kipom in v Srednji vasi kapelico sv. Neže.

V Zgornjem Tuhinju je na željo lastnikov na fasado hiše naslikal fresko nadangela sv. Mihaela in sv. Martina; za gasilca je naslikal fresko sv. Florijana.

V Hruševki je na pročelje hiše naslikal sv. Martina in v Češnjicah na hlev fresko kmeta, ki z volom orje njivo.

Južno od Kamnika je na Homcu prebelil župnišče, v Preserjah pa obnovil Marijino kapelo s kipom pri domačiji, kjer je preživljal otroška in mladostna leta sedanji ljubljanski pomožni škof dr. Franc Šuštar.

V Dobu je obnovil kapelico sredi vasi in kip v njej.

V Prevojah je na gostišču Pri Gašperju vrh pročelja hiše obnovil hišno kapelico Lurške Marije.

V Blagovici je prebelil zunanjščino župnijske cerkve in fasado cerkve v bližnjem Šentožboltu.

V Šmarci je zunaj in znotraj prebelil župnijsko cerkev, v celoti obnovil in poslikal glavni oltar (tretjina je bila novega, po delih so mu ga pripeljali domov v delavnico), obnovil in marmoriral je tudi staro prižnico ter obnovil in pobarval velik lesen kip Kristusa, ki je danes v župnišču.

V Podgorju je podjetnici Anici Cvirn pri hiši, blizu katehere opravljajo tehnične preglede vozil, poslikal novo hišno znamenje. V nišah je upodobil zavetnike stanovalcev hiše: sv. Ano, sv. Gregorja, sv. Janeza Krstnika in Marijo.

V Mengšu je skupaj s Petrom Majdičem prebelil notranjščino župnijske cerkve nadangela sv. Mihaela.

Obnovil je tudi župnijski cerkvi na Rovah (notranjščino in zunanjščino) in v Radomljah, pa Marijino kapelico v Jaršah.

Na Gorenjskem je obnovil kapelico v Vodicach, na stanovanjsko hišo v tej vasi pa je naslikal fresko z Janezom Krstnikom, ki krščuje Jezusa.

V bližnjem Utiku je obnovil kapelico in kip sv. Štefana pod podružnično cerkvijo tega svetnika.

Dalje je obnovil zunanjščino in notranjščino bližnje podružnične cerkve v Šinkovem Turnu (tudi poslikave), prav tako župnijske cerkve sv. Nikolaja v Zapogah (Koželjeve slike je retuširal, okrasje je naslikal na novo), zunanjščino in notranjščino cerkve v Dupljah (tam je stebre tudi marmoriral), zunanjščino in zvonik podružnične cerkve v Ušeničnem pri Golniku, notranjščino župnijske cerkve v Podbrezjah in zunanjščino tamkajšnjega župnišča, freske v podružnični cerkvi na bližnjem Taboru, notranjščino župnijske cerkve v Naklem, zunanjščino in notranjščino župnijske cerkve v Lomu pod Storžičem (tam je opravil še več drugih del), zunanjščino župnijske cerkve v Besnici, kapelico v Žirovnici, Knečevo kapelico v Zalogu pri Cerkljah na Gorenjskem (leta 1992, na njej je na novo naslikal podobe sv. Petra in sv. Matija – zavetnika podružnične cerkve v Zalogu – in sv. Florijana).

V Zalogu, na Spodnjem Brniku in v Srednji vasi pri Šenčurju je na gasilske domove naslikal priprošnjika za pomoč pri požarih sv. Florijana. V Zalogu je na pročelje hiše na željo lastnika naslikal tudi furmana s konjem.

V Zapogah je kmetu na hlev naslikal sv. Jurija, v Perovem mesarju sv. Martina.

Najtežje delo je bilo obnavljanje poslikav v frančiškanski cerkvi pri Tromostovju v Ljubljani (vse do »simsov«).

V Ljubljani je obnavljal in pobarval lazaristovske lesene jaslice in lesen Marijin kip.

Lotil se je tudi restavriranja stare Šrajeve skrinje v Radomljah.

Zelo mučno je bilo zanj, ko je opravljal slikopleskarska in druga dela v gostilni Pri Grošelju v Podgorju, saj ga gostje niso pustili pri miru.

V Dolnjem Logatcu je v času župnika Janeza Kompareta poslikal novi prizidek k župnijski cerkvi sv. Nikolaja, s Petrom Majdičem je obnovil vso cerkev in poslikave v njej.

Delal je tudi v Beli krajini (lastniku hiše je na njegovo željo naslikal fresko sv. Martina), pa na Hrvaškem; v kraju blizu Poreča, kjer zelo častijo sv. Roka, je naslikal fresko tega svetnika.

Toliko dela, da ga je včasih komaj zmagoval

Albin Škrjanec je imel vseskozi veliko dela tudi zaradi tega, ker ni pretirano računal, največ pa, ker je delal vestno, požrtvovalno in pošteno. »Če sem obljubil, sem se žrtvoval. Včasih tudi preko meja svojih zmogljivosti,« odkrito pove. »Včasih sem bil tako utrujen, da nisem vedel, ali bom lahko pripeljal do doma.«

V Zapogah so ga, ko je obnavljal cerkev sv. Nikolaja, »obiskali« miličniki. Hoteli so preveriti, kaj dela. Očitno ga je »dobri vaščan« prijavil policiji.

Če je bilo treba in so ga za to prosili, je obnavljal tudi lesene kipe svetnikov, razpela, korpuse Križanega. Najprej jih je očistil do zdravega lesa, nato prepojil in zaščitil, potem pa pobarval. Če je manjkal

Albinove jaslice na prostem (Foto: Jožef Pavlič)

kakšen del, ga je kdaj sam izrezljal, kdaj pa, če je šlo za zahtevnejše delo, dal narediti pravemu rezbarju.

Barve, čopiče in drugo, kar se pri nas ni dobilo, vsaj kakovostno ne, je nabavljal v Avstriji, potrebščine je »švercal« prek meje. Danes se vse dobi, a je slabe kakovosti, kitajska »roba«, ugotavlja. Sploh ne dobiš dobrih čopičev, da bi lahko naslikal obraz.

Albin je imel posebej dober občutek za barve, znal jih je mešati. Za to so ga vsi hvalili. »Oči morajo počivati na barvah,« poudarja. Barve ne smejo biti moteče, neuskaljane.

Razstavi v moščanski in komendski šoli

Albin Škrjanec se je zelo razveselil, ko je k njemu jeseni 2018 prišel predsednik Ustanove Petra Pavla Glavarja Štefan Petkovšek iz Most in mu predlagal, da bi v obeh enotah OŠ Komenda-Moste v Mostah in v Komendi pripravili razstavo njegovih del. Posebej je bil vesel, ker je bila to prva pregledna razstava njegovih izbranih del. Izbral jih je Štefan Petkovšek. Razstavo so v duhu pokazanih umetnin posrečeno poimenovali Srečni tu smo doma, obiskovalcem pa pokazali okrog petdeset del. Odprli so jo 24. novembra 2018 v drugem delu prireditve Množimo talente v avli moščanske šole v prvem nadstropju, slikarja je predstavila profesorica nemščine Ksenija Šajn, ki je tudi povezovala kulturni program.

Razstava je prikazala umetnikov ustvarjalni razvoj od začetnih risb pri slikarjih Zdravku Kotniku in Marjanu Belcu do novjših motivov konj, narisanih s tušem, in drugih Albinovih del.

Slikar je z naslikanimi slovenskimi pokrajinami v različnih letnih časih, planinami in gorami (Martuljko-vo skupino, Jalovcem), rožami (nageljni), jezdecem na konju s slovensko zastavo, harmonikarjem, sejalcem, žetvijo pšenice, kozolci in drugimi motivi izpričal veliko ljubezen do domovine. »Slovenija je tako lepa, da ni treba drugje iskati lepote,« je prepričan.

Z upodobljenimi konji v galopu, konjskim sprevedom v Komendi, kasaškimi dirkami, pluženjem snega, cerkvami in drugimi kulturnimi spomeniki pa je mojster Albin izpričal ljubezen do lastnega kraja, Most in Komende.

Od živali je naslikal še medveda, psa, srnjaka in jelena.

Veliko je slikal tudi svetnike: sv. Martina, sv. Roka, sv. Štefana, sv. Petra in sv. Pavla, sv. Boštjana, sv. Krištofa, Marijo v Beli krajini.

Uporabljal je različne slikarske pripomočke in tehnike: olje, tuš, svinčnik, silikonske in akrilne barve. Slikal je na platno, les, korenine, strešnike. Veliko ljudi ga je prosilo, naj jim kaj naslika, od oljnate slike lastnega doma do freske sv. Florijana (številne njegove freske tega svetnika krasijo gasilske domove) in tihožitij na zidake (naslikal jih je več sto). Naslikal je domačo cerkev in druge pomembne stavbe, skratka zelo raznovrstne motive po želji naročnika, npr. čebelarja poleg čebelnjaka.

Odličen harmonikar in pevec

Albin je tudi mojster igranja na diatonično harmoniko. Doma ima kar štiri harmonike, najstarejša šteje okrog 60 let. Čeprav se je igranja naučil sam, ga odlično obvlada: prejel je že veliko priznanj na tekmovanjih harmonikarjev. Udeleževal se je tekmovanj na Homcu, v Besnici, v Kamniški Bistrici, celo na Veliki planini. Najvišje priznanje je na tekmovanju Vesela harmonika nazadnje dobil 17. septembra 2018 na Skaručni, ko je osvojil prvo mesto.

Rad obiskuje tudi razne slovesnosti, kjer udeležence po uradnem delu razveseli, ko raztegne meh svoje »frajtonarce«, zraven pa zapoje s svojim lepim baritonom, nekdanj tenorjem. Posebej rad to naredi ob praznovanju kakšne obletnice, npr. pri ljubljanskem stolnem proštu Jožetu Lapu, komendskem rojaku.

Na harmoniko je običajno zaigral po končanih blagoslovitvah opravljenih del.

V prejšnjih letih ga je pri igranju harmonike spremljala žena Branka, igrala je leseni bas. Žena Branka ter hčerki Vanda in Simona sta nosili tudi velik del bremena odgovornosti za kmetijo, ko je Albin opravljal obnovitvena in restavratorska dela po Sloveniji. Delo na polju in travnikih je klicalo, prav tako živina v hlevu. Albinu ni bilo lahko, ko je bilo krasno vreme, žetev ali košnja, on pa je obnavljal kulturni spomenik in ga je lastnik priganjal. Če ne bi imel pridne žene in hčera, bi moral marsikatero naročeno delo opustiti. Že tako mu je trda predla, ko se je velikokrat zaradi celodnevnega dela pri kakšni cerkvi ali drugi stavbi komajda vrnil domov, tako je bil utrujen.

Ko je obnavljal uro na župnijski cerkvi sv. Petra v Komendi, ga je čakalo šest voz posušenega sena. Polovico ga je uspel pred dežjem pripeljati domov in zmetati

»na štalo«, polovico pa ga je namočilo.

Nazadnje je, ko sem ga pred božičem 2018 obiskal, s silikonskimi barvami barval jaslične kipce za podružnično cerkev v Šentpavlu pri Dragomlju.

Želja, da bi imel lasten muzej

Albin si zelo želi, da bi nekdanji velban hlev v sklopu domačega gospodarskega poslopja preuredil v prostor za razstavo, najprej pa za ohranitev svojih del, da bi bila bolj pregledna, dostopna javnosti. Posebej ker ima hlev visok strop, je primeren za to. Zaenkrat se mora zadovoljiti s tem, da je precejšen del njegovih umetniških del obešen ali naslikan kar na stene rojstne hiše in gospodarskega poslopja oziroma razpostavljen na dvorišču obeh stavb ter ob sedanjem Albinovem domu in v njem. Tam in na dvorišču so tudi številni drugi ohranjeni predmeti iz kmečkega življenja, predmeti za delo z vprežno živino in drugo, kar je bilo nepogrešljivo na kmetih. To je pravi mali muzej na prostem, kjer najdeš freske konj, na les naslikana Srce Jezusovo in Srce Marijino, upodobitve svetnikov na isti material (sv. Martina, sv. Petra, sv. Nikolaja ...), orla (to planinsko ptico ima zlasti rad), sove, rož in drugega, upodobljenega na korenino.

Veliko je vredno, da ima Albin veliko svojih obnovitvenih del dokumentiranih na fotografijah, a žal, kot se rado zgodi pridnim ljudem, ni zapisal, kdaj so bila opravljena.

Na »stara leta« ima vedno bolj rad mir. To pomeni, da se dobro naspi, zajtrkuje, nato gre v svoj »atelje« v stari hiši, kjer dela počasi, umirjeno in temeljito. Ima še veliko zamisli, a čas, ta neusmiljeni valpet, priganja. Mojster Albin se tega zaveda, tolaži ga, ko pomisli, kaj vse je naredil, da lahko reče, ko se pelje skozi mesta in vasi: Tukaj sem pustil sledi.

Domače jaslice

Albin Škrjanec je v letu 2017 za jaslice v komendski župnijski cerkvi sv. Petra kot ozadje naslikal Kamniške planine.

Domače jaslice je zasnoval na vezani leseni plošči, ki jo je vstavil v štant pokritega kozolca, na ploščo je s silikonskimi barvami, ker se bolje »primejo«, naslikal Jezuščka v jaslicah, Marijo in sv. Jožefa, betlehemsko zvezdo, ovčke, vola in osla. Iz lesa je izrezljal in pobarval dva pastirja, ki ju je postavil pred jaslice. Da Sveti družini ne bi bilo hladno, je »zakuril« drva, da živali ne bi bile lačne, jim je dal v jasli seno. Jaslicam je poleg betlehemskega dal značilni slovenski pridih, ki ga že tako izražata Tinčetova domačija in okolica. Zlasti lepo jih je videti ponoči, saj jih je mojster Albin tudi osvetlil. Nazadnje je zanje v letu 2019 izdelal še Svete tri kralje.

Mojster Albin se vedno bolj zaveda, da so mu dnevi šteti, to je, kako dragocen je čas, on pa bi rad še marsikaj naredil. »Delal bom, dokler mi bije srce,« je poudaril ob koncu mojega obiska pri njem. Na začetku pa je rekel: »Če ne delaš z ljubeznijo, ni uspeha.« Pri slikarju in restavratorju Albinu Škrjancu to gotovo velja, saj sicer ne bi uresničil svojih življenjskih sanj, toliko in tako lepega naredil, obnovil in poustvaril.

»Če hočeš uspeti, moraš imeti voljo, talent, šolo in kilometrino,« mi je dejal ob slovesu. Koristen nauk za vsakogar, ki je na poti, ki jo je on že prehodil.

Literatura

Andreja ŽIGON, Borut ROVŠNIK in drugi, 1986: *Matija Koželj 1842–1917*. Kamnik: Kulturni center.

Komenda. Komenda: Izdala in založila Glavarjeva družba, d. o. o., 1992.

Občina Komenda, življenje od kamene dobe do danes. Komenda: Občina Komenda, 2002.

Aplenca, Glasilo občine Komenda, 2018, št. 12. 9.

Več obiskov in pogovorov z Albinom Škrjancem ter ogledov obnovljenih kulturnih spomenikov.

Anže Slana¹
Tunjiška Mlaka 11, Kamnik
anze.slana@gmail.com

Manca Berlec – vzhajajoča zvezda slovenskega glasbenega prostora

Manca Berlec je mlada slovenska kantavtorica, ki je v zadnjem času postala eno najbolj vznemirljivih imen na slovenski glasbeni sceni. Začetki njenega glasbenega ustvarjanja so prav v Kamniku, kjer so bili tudi njeni prvi nastopi. Ob izdaji prvega albuma je pridobila veliko medijske pozornosti, s tem pa tudi veliko priložnosti za nastopanje. Sama piše besedila in glasbo, to pa tudi sama aranžira in producira.

Ključne besede: Manca Berlec, kantavtorica, glasbenica

Manca Berlec is a young Slovenian singer-songwriter who has recently become one of the most exciting names on the Slovenian music scene. She began her music career in Kamnik where she performed her debut performances. With the release of her first album, she gained a lot of media attention, which presented her with numerous opportunities to perform. She writes lyrics and music herself, and also arranges and produces her own material.

Keywords: Manca Berlec, singer-songwriter, musician

Manca Berlec je 24-letna glasbenica, ki pogumno stopa na slovensko glasbeno sceno in se je v zadnjih letih tam že kar dodobra zasidrala. Slovensko občinstvo je nanjo prvič postalo pozorno leta 2014, ko se je pojavila v resničnostnem šovu komercialne televizije *Slovenija ima talent*. Nase je takrat opozorila predvsem s tem, ker je s svojim nastopom prepričala žiranta Branka Čakarmiša, da ji je dodelil t. i. zlati gumb, in se s tem neposredno uvrstila v polfinale oddaje. Na koncu je sicer slavil nekdo drug, Manca pa je dobila nov zagon in odlične reference za naprej.

Mančina glasbena pot se je pričela že zgodaj – na začetku osnovne šole s harmoniko, družinska praznovanja pa so redko minila brez njene harmonike. Navdušenje za glasbo se je stopnjevalo in danes Manca poleg diatonične in klavirske harmonike igra še na klavir, ukulele in še na kaj, izstopa pa nepogrešljiva kitara, ki je v srednji šoli pomenila prelomnico v njenem glasbenem izrazu. V najstniških letih je pričela še sama ustvarjati glasbo in njena pot se je pričela graditi – tudi s srednješolsko skupino Me3, s katero je nastopila na natečaju *Misli z vodo* na Radiu Slovenija.

Najprej je bil Mančin glas prepoznan v Kamniku, kjer je nastopala že pred nastopom na komercialni televiziji. Po tem so se začeli vrstiti prvi resnejši samostojni nastopi. Svojo glasbo je večkrat predstavila Pod skalo in v Mladinskem centru Kotlovnica Kamnik. Velikokrat je nastopila na prireditvah, ki pestrijo kamniško turistično sezono, pa tudi na obeležitvah pomembnejših praznikov v občini Kamnik; tako so bili njeni nastopi sestavni del proslav ob dnevu suverenosti,

Manca Berlec (Foto: Anže Šestovič)

ti, dnevu državnosti in še mnogih drugih dogodkih, ki jih večinoma organizira Zavod za turizem, šport in kulturo Kamnik.

Leta 2017 se je Manca prijavila na Vizije – Festival mladinskih skupin Slovenije (Rock Vizije), ki ga organizira Javni sklad Republike Slovenije za kulturne dejavnosti. Ta osrednji državni festival mladinske ustvarjalnosti ponuja ogled gledališke, lutkarske, fotografske in glasbene dejavnosti med mladimi, starimi med 15 in 26 leti. Glasbeni izraz jo je ponese vse do finala v Novi Gorici, kjer je na koncu slavila in se domov vrnila z glavno nagrado – rock vizionarjem za celovito glasbeno izvedbo. Strokovna komisija pa je takrat v obrazložitvi zapisala: »*Iskrena avtorska besedila Mance Berlec odražajo tenkočutno opazovanje same sebe, okolice in časa, v katerem ustvarja. S samostojno orkestracijo vse to uspešno združuje v suveren izraz in brez sramu odstira svoj intimen svet.*« (JSKD 2017)

Pravi, da ima rada oder, tako Manca občasno zadržava tudi v gledališke vode; v srednji šoli je nastopala v muzikalu *The Immortals*, kasneje pa v predstavi *Panj* in v Cankarjevi komediji *Za narodov blagor*, obe sta nastali v produkciji kamniškega KUD Oksimoron, videi pa jo je mogoče tudi v kotlovniškem *Katzen Kabaretu*.

Kljub vsemu pa je njena prva izbira glasba. Leto 2018 je bilo zanjo v marsičem prelomno. Tako se je jeseni omenjenega leta prijavila na natečaj ljubljanskega lokala Činčin – Tobačna Akustika, se tam predstavila ter bila takoj deležna pozornosti širše javnosti in glasbenih ter drugih medijskih urednikov. Sočasno je bila v radijski eter poslana skladba *Sama*, ki je po

¹ Magister profesor slovenistike in diplomirani umetnostni zgodovinar (UN).

treh mesecih predvajanja postala 11. najbolj predvajana pesem leta 2018 na Valu 202.

Ideja o izdaji samostojnega albuma se je krepila, po prvih (predvsem medijsko) odmevnejših nastopih pa je raslo tudi zanimanje koncertne in založniške javnosti. V letih glasbenega ustvarjanja je Manca izoblikovala svoj prepoznavni unikatni zvok, ki je klical po ovekovečenju na samostojnem albumu. Ta je začel nastajati jeseni 2018 in je bil v nekaj mesecih končan. Pri tem je imel pomembno vlogo mladi glasbeni producent Patrik Šimenc, ki se je sodelovanja lotil po študiju avdioinženiringa v Berlinu. Prav njegovo znanje, kompetence in izkušnje so pripeljale do tega, da je plošča izšla v prvi polovici leta 2019. Svoje je dodala še založba Menart in spomladi 2019 se je Mančina glasbena pot šele dobro začela. Tudi z videospotom za skladbo *Kadilka*.

Njen glasbeni izraz postaja samosvoj in unikatni. V času, ko trg in radijske postaje zaseda poplava *instant* glasbenih hitov, so njene skladbe sveže, saj tu in tam zadirajo po jazzu in kljub avtoričini mladosti izražajo dobršno mero zrelosti. Med glasbene vzore uvršča Severo Gjurin, Pliš, Patetico pa tudi Francozinjo Jain. Manca ni le avtorica glasbe in besedila, skladbe tudi sama aranžira. V njenih skladbah je zaznavna čutnost. Zaradi ljubezenskih pesmi, izdanih na albumu *Gola*, ki so podane na preprost in neposreden način, jo imenujejo sodobna trubadurka. Kot so to počeli trubadurji, je tudi v središču njenih skladb opevana oseba, ne pa na lastna občutja. (Klobčar 2018)

Izid Mančinega albuma je pospremila vrsta koncertov po Sloveniji in udeležba na glasbenih festivalih, med drugim tudi na domačem Kamfestu, kjer je sicer pred leti že nastopila v spremljevalnem programu, lani pa je samostojno stopila na oder. Pojavljati se je začela v različnih televizijskih in radijskih oddajah (npr. *Dobro jutro*, *Pesem v žepu*). Pri nastopih jo v zadnjih časih spremlja Dejvid Knežević, ki z električno kitaro skladbam doda poseben prizvok, pogosto pa nastopa tudi z looperjem.

Manco tudi v prihodnje čaka veliko dela na glasbenem področju. Pregled njenih nastopov, ki jih je mogoče najti s hitrim brskanjem po medmrežju, razkrije, da njen glas postaja vse bolj in bolj prepoznaven. Tako je marca nastopila z Andrejem Šifrerjem, uvrščena pa je bila tudi na letošnjo *Emo*. Čeprav Manca nima formalne glasbene izobrazbe, je to pri ustvarjanju ne ovira. Glasbene izkušnje pridobiva z nastopi.

Ob vsem ne gre spregledati njenega dela v kamniškem okolju, pri čemer so nastopi izvzeti. V Mladinskem centru Kotlovnica je vodila delavnice kreativnega pisanja glasbe, kjer je udeležencem predstavila svoj kreativni proces in pristop k ustvarjanju glasbe in besedil. Izpod njenih rok je nastala tudi tematska skladba za Veronikin festival in Vzgojitelja do leta 2013 z naslovom *Kamniška Veronika*, za Plesni klub Šinšin pa leta 2017 promocijska skladba, ki je izšla skupaj s promocijskim videoposnetkom.

Spletni viri

JSKD, 2017: *Vizionarji* (https://www.jskd.si/gledalisce-in-lutke/festivali_gledalisce/vizije_gledalisce/vizije_17/uvod.htm, zadnji dostop 12. 1. 2019).

Teja KLOBČAR, 2018: *Sodobna trubadurka Manca Berlec*. *Pesem v žepu*. Radio Prvi, RTV SLO (<https://radioprvi.rtvlo.si/2019/05/pesem-v-zepu-127/>, zadnji dostop 12. 1. 2019).

Kartini Djalil, ulična socialna delavka

Društva in organizacije, kot je društvo Makadam, v veliki meri krojijo dogajanje in vzdušje v Kamniku. Kartini Djalil je skupaj z nekaj somišljeniki uspelo nekdanje zapuščene prostore starega Alprema oživeti in jih napolniti s smehom in ustvarjalnostjo. Dnevna soba je tako že od leta 2015 prostor medgeneracijskega in medkulturnega povezovanja, njena vrata so odprta vsem, za svojo pa so jo vzeli predvsem mladi. Napolnjena je z igrami, pripomočki za ustvarjanje in knjigami, kar otrokom in mladim omogoča kvalitetno preživljanje prostega časa. Glavne vrednote, ki jih Kartini in prostovoljci skušajo prenesti na uporabnike, so skrb za lokalno skupnost, skrb za sočloveka in soobčana, strpnost do drugačnih, pa tudi skrb za okolje. Njen glavni cilj ostaja, da je Dnevna soba odprt prostor druženja, pogovora in učenja.

Ključne besede: socialno delo, prostovoljstvo, medgeneracijski center, medkulturni center, mladi

Societies and organisations such as the Makadam Society have a dramatic influence on the events and social atmosphere in Kamnik. Kartini Djalil, together with her supports, managed to revive the once abandoned premises of old Alprem and fill them with laughter and creativity. The Living Room has been a place of intergenerational and intercultural collaboration since 2015. Its doors are open to all, with young people making use of it in particular. Filled with games, creative aids and books, the place allows children and young people to socialise by spending quality time together. The main values that Kartini and her volunteers seek to convey to the Living Room's users are caring for the local community, caring for their fellow human beings, compassion, tolerance as well as caring for the environment. Her main goal remains to preserve the Living Room as an open space for socializing, dialogue and learning.

Keywords: social work, volunteering, intergenerational centre, intercultural centre, young people

Kartini Djalil je našla poslanstvo v poslušanju in povezovanju ljudi. Po izobrazbi je diplomirana socialna delavka, a je kmalu po koncu študija ugotovila, da z delom v ustanovah ne doseže ljudi na način, ki bi ji ustrezal. Sama zase pravi, da je ulična socialna delavka. Namesto da bi se zaposlila v šoli ali vrtcu, se je obrnila k prostovoljstvu in pomagala ljudem, kjer so jo potrebovali. Veliko je delala s starejšimi, predvsem v okviru društva Jesenski cvet v Domžalah, kjer že štirinajst let vodi pogovorno skupino, v kateri se zbirajo upokojenci ter se družijo in pogovarjajo. Čeprav ji je delo s starejšimi vzelo precej časa, jo je vedno zanimalo tudi delo z otroki in mladimi, predvsem pa z mladimi s posebnimi potrebami. Iskala je možnosti, kako bi vse te skupine med seboj povezala, in tako se ji je porodila ideja medgeneracijskega centra. Zamislila si je prostor z več nadstropji, v zgornjem bi bila galerija

Kartini Djalil (Foto: Dušan Letnar)

in umetniški, ustvarjalni del, spodaj pa skupni del za druženje mladih in starih. Dokaj manjši, a vseeno primeren prostor je skupaj z nekaj somišljeniki, zbranimi v društvu Makadam, našla v nekdanje zapuščenem delu starega Alprema, ki je od odprtja v maju leta 2015 napolnjen z življenjem in ustvarjalnostjo in ga že dobro poznamo kot Dnevno sobo. Vrata Dnevne sobe so odprta vsem, večinoma pa jo obiskujejo otroci in mladi.

Dnevna soba je res prava dnevna soba, ki nudi prijeten prostor za druženje, veliko družabnih iger, pripomočkov in površin za ustvarjanje, ogromno knjig in celo televizijo, kot so mladi uporabniki poimenovali veliko okno, ki odpira pogled na Kamnik. Čeprav poskušajo spodbujati aktivnosti brez elektronskih naprav, pa jih ne izključujejo popolnoma, saj je pomembno, da se tako mladi kot starejši naučimo varne uporabe tovrstnih naprav in predvsem iskanja informacij, ki jih potrebujemo v vsakdanjem življenju. Izkazalo se je, da obiskovalce najbolj družijo pogovori. V pogovoru vsi dobijo priložnost, da nekaj povedo in da so tudi slišani.

Delovanje Dnevne sobe se je razvijalo spontano in organsko z osredotočanjem na težave in vprašanja, ki so jih prinesli uporabniki. Obenem pa so ves čas poskušali ostali zvesti cilju, ki so si ga zadali že na začetku, to je socialnemu opolnomočenju obiskovalcev. To vključuje oblikovanje pozitivne samopodobe, odkrivanje lastnih potencialov, pomoč pri iskanju rešitev za probleme, ki se pojavijo v življenju obiskovalcev, in utrjevanje za soočanje s stiskami ter ozaveščanje o pomenu zdravega načina življenja. Z igro, druženjem in delom obiskovalci in mentorji s Kartini na čelu ustvarjajo sproščeno okolje, v katerem vsak lahko zaupa svoje težave in skrbi ter spregovori tudi o najtežjih te-

¹ Univerzitetna diplomirana filozofinja in literarna komparatistka.

Kartini Djalil z mladimi obiskovalci Dnevne sobe (Foto: Dušan Letnar)

mah. Z leti je Kartini ugotovila, da se veliko osebnih stisk reši že s poslušanjem. Poslušalcev pa v Dnevni sobi nikoli ne zmanjka. Če poslušanje ni dovolj, skupaj poiščejo pomoč drugje.

Mladi pa v Dnevno sobo ne zahajajo samo zaradi druženja, ampak tam lahko dobijo tudi pomoč pri učenju in reševanju šolskih nalog. Kartini se trudi združiti tisto, kar se učijo v šoli, z njihovimi interesi in tako otrokom zbuditi zanimanje za šolsko snov. Velik pomen pripisuje tudi branju in skupnemu branju, saj opaža, da otrokom mnogokrat manjka besednega zaklada, kar jim oteži razumevanje nalog in uspešno delo v šoli. Želi jim predstaviti branje kot možnost širjenja obzorij. Ta spodbuda k branju je še kako pomembna, posebej če je doma niso deležni v tolikšni meri. Pri tem sodeluje tudi kamniška knjižnica, ki ima v Dnevni sobi premično zbirko. S podobnimi težavami pa prihajajo tudi starejši, ki v svoji delovni dobi niso imeli časa za branje in učenje, zdaj pa bi radi to nadoknadili. Pogosti obiskovalci so tudi priseljenci, ki želijo bolje obvladati slovenski jezik in se tako lažje vključiti v novo okolje. Dnevna soba tako ni namenjena samo medgeneracijskemu povezovanju, ampak tudi medkulturnemu. Kartini opaža, da so majhne kulturne skupnosti velikokrat navznoter zelo povezane in odprte, navzven pa so lahko zelo zaprte. Zato želi, da bi v Dnevni sobi navezovali nove stike in se povezovali ne glede na razlike. V mnogočem smo si, ugotavlja Kartini, veliko bolj podobni, kot si predstavljamo.

Takšno medsebojno spoznavanje omogoča tudi projekt Živa knjižnica, v katerem ljudje – žive knjige – odprto spregovorijo in odgovarjajo na vprašanja vseh,

ki so pripravljene poslušati. Smisel tega in drugih projektov je v povezovanju različnih akterjev lokalne skupnosti, zato se tudi Dnevna soba povezuje in vključuje v dejavnosti drugih društev in organizacij. Sodeluje z Zavodom Mladinski center Kotlovnica Kamnik, Dnevnim centrom Štacion, Reciklarnico, Društvom staršev otrok s posebnimi potrebami ter s CIRIUS-om Kamnik in mnogimi drugimi. Skupaj z njimi v veliki meri krojijo dogajanje in vzdušje v Kamniku. To so prepoznali tudi Kamničani, saj so leta 2018, ko je društvo Makadam zaradi pomanjkanja finančnih sredstev že skoraj zaprlo vrata Dnevne sobe, na dobrodelnem pohodu k Svetemu Primožu nad Kamnikom zbrali denar, da društvo lahko s svojim koristnim delom nadaljuje. Svojo podporo je izrazil tudi Lions klub Kamnik z velikodušnim prispevkom.

Skrb za lokalno skupnost, sočloveka, soobčana, strpnost do drugačnih, pa tudi skrb za naravno okolje – vse to so vrednote, ki jih skuša Kartini prenesti na uporabnike Dnevne sobe. Obveščanje o pomembnosti zdravega načina življenja je že od začetka eden od ciljev Dnevne sobe. Praktična znanja o naravi, ki v urbanem okolju niso vedno dostopna, si lahko dnevno-sobniki pridobijo na občinskem vrtičku na Zapricah, ki ga oskrbuje Dnevna soba. Tam se lahko tudi poučijo o zdravi prehrani in trajnostnem načinu bivanja.

Kartini Djalil s svojimi somišljeniki, zbranimi v društvu Makadam, počne najrazličnejše stvari in sodeluje pri mnogih projektih, a poudarja, da najpomembnejše ostaja to, da je Dnevna soba odprta vsak dan in vsem, ki potrebujejo pomoč ali pa samo prostor za druženje. Ves čas je na voljo zunanji prostor za druženje;

Kartini Djalil z mladimi obiskovalci Dnevne sobe (Foto: Dušan Letnar)

za svojega so ga vzeli predvsem mladi, ki se na igriščih in v parkih počutijo nezaželene. Kartini je opazila, da se predvsem veliko pogovarjajo in da so pridobili nek občutek pripadnosti Dnevni sobi; vedo, da se nanje vedno lahko obrnejo s kakršnokoli težavo. Morda je najpomembneje, da so pripravljeni tudi nekaj dati nazaj, vedno radi priskočijo na pomoč kot prostovoljci. V Dnevni sobi skušajo v vsakem obiskovalcu vzbuditi zavest, da imajo tudi sami nekaj, kar lahko dajo, in na ta način krepijo njihovo samopodobo. Tudi zato se mladi in starejši uporabniki radi, ko jim čas dopušča, vračajo kot prostovoljci.

Kot do sedaj se bo Dnevna soba še naprej razvijala organsko, njeno delovanje bo raslo na podlagi potreb uporabnikov. Cilj pa ostaja, da je Dnevna soba predvsem prostor druženja in pogovora, varen prostor, v katerem lahko delimo z drugimi tako stiske kot izkušnje, prostor, v katerem bomo vedno slišani, in ne nazadnje tudi prostor učenja. Današnji svet interneta, supermarketov in potrošnje je na videz svet udobja in obilja možnosti. Po drugi strani pa ravno ta svet predstavlja izvor tveganj in negotovosti, ki so jim mladi najbolj podvrženi pri oblikovanju svoje osebne, poklicne in družbene identitete. Kraji, kot je Dnevna soba, poskrbijo, da prosti čas za mlade ne predstavlja pasti, temveč pomembno priložnost za zdrav razvoj v odgovornega posameznika. Z omogočanjem kvalitetnega preživljanja prostega časa Dnevna soba pomembno vpliva na kakovost življenja otrok in mladih v Kamniku.

Zadnji dan pesnika ognjene smrti

Pripovedna skica

Zapis profesorja Franceta Pibernika, najpomembnejšega raziskovalca po vojni zamolčanih literarnih ustvarjalcev, opisuje zadnje ure pesnika Franceta Balantiča z enoto domobrancev v postojanki v Grahovem, in njegovo smrt v plamenih. Pibernik se poglubi tudi v doživljanje Marije, Balantičevega dekleta, ob izgubi fanta.

Ključne besede: France Balantič, pesnik, smrt v plamenih

The record of Professor France Pibernik, the most prominent researcher of literary creators silenced after the War, describes the final hours of poet France Balantič, who was with a unit of Home Guard militia at the Grahovo outpost when he met his fiery demise. Pibernik also delves into the experience of Marija, Balantič's girlfriend, upon losing her boyfriend.

Keywords: France Balantič, poet, fiery demise

Dnevi tečejo nezadržno mimo nas, večina brez posebnosti, kakšen pa izstopa iz povprečja. Tak je bil tudi zadnji dan življenja pesnika Franceta Balantiča.

Bil je mrzel, oblačen novembrski dan. Grahovska postojanka se je prebujala v hladno jutro. Stražarji so se po sporedu vso noč menjavali na treh koncih vasi, prav tako stražar pred postojanko, pred Krajčevo hišo sredi vasi. Poveljnik Kremžar, ki je z najožjimi sodelavci našel prenočišče v eni od podstrešnih sob, je že navsezgodaj opomnil Balantiča, da ju čaka veliko dela in naj pohiti. Po stopnicah sta se spustila v pritličje, zavela v dnevno sobo, ki je služila za jedilnico, počakala, da jima je kuharica postregla z zajtrkom. Kremžar je brhkemu črnolasemu dekletu voščil dobro jutro in ji rekel hvala, jo hotel vsaj za hip ujeti za roko, pa se je hitro umaknila v kuhinjo. Balantič se mu je zasmel in dejal: »Imaš pa srečo!« Njegova Marija se je že pred tednom umaknila z Bločic, ker so ji partizani grozili, da jo bodo ubili. Njeni štirje bratje so bili v postojanki. Zavetje je našla pri sorodnikih v Preserjeh na Barju in ni vedela, kaj se dogaja v Grahovem.

Pred hišo je srečal Staneta Tomažiča in mu na hitro naročil, naj prevzame naloge moštva za ves dan, ko bo odsoten. Potem sta z Balantičem odhitela v nekaj oddaljeno pisarno, kjer sta prebela največ časa. Tu je bilo vse, kar je premogla postojanka: telefon, pisalni stroj, omara za administracijo. Kremžar je odložil brzostrelko v kot, Balantič pa je sedel za pisalni stroj in sestavljal spisek straž ter vsakodnevnih obhodov po okolici. Seveda, stvari še niso dobro stekle, saj so v Grahovo prišli šele pred štirinajstimi dnevi in si komaj za silo uredili prostor v Krajčevi hiši. Čeprav je bila značilna kmečka stavba, v kateri je pred vojno delovala gos-

tilna, trgovina z mešanim blagom in krajevna pošta, zaradi septembrskega bombardiranja nemških letal precej poškodovana, je bila to edina rešitev. Streha je bila deloma pokrita z deskami, okna so bila večinoma brez šip in zadelana z deskami. Pošta že dve leti ni več delala, gostilna tudi ne, trgovina samo deloma, ker je primanjkovalo blaga. Dokler je stvari urejal najemnik Baraga, je še kar šlo, ker pa so ga po kapitulaciji, ko so ta del Notranjske nadzorovale partizanske enote, aretirali, odpeljali v Kočevje in tam ubili, je trgovina skoraj zastala. Baragova nečakinja Marija in pomočnica Pavla Hribernik sta na Rakeku težko našli kaj primerne za vsakdanje gospodinje.

Kremžar je bil tisto jutro bolj kratkih besed in Balantič je slutil, da ga nekaj muči. Pred dnevi se je vrnil precej slabe volje iz Ljubljane, kamor je šel prosit za pomoč v orožju, a brez uspeha. V Loški dolini je vladala negotovost, ker so se na obrobju pojavljale partizanske enote in ogrožale prebivalstvo, ki pa je bilo politično močno razdeljeno. Ker se je nevarnost iz dneva v dan stopnjevala, je bila grahovska postojanka v nevarnosti, saj je bila najbolj izpostavljena v Loški dolini in brez pravega kritja. Tudi domobranksko poveljstvo notranjskega področja s sedežem v Logatcu je dobivalo poročila o negotovem položaju v krajih, kjer so bile v zadnjem času na novo postavljene postojanke, vsekakor v Cerknici, Begunjah in Grahovem, medtem ko je bila večja enota le na Rakeku. Toda tam je bilo ob železniški postaji veliko nemškega vojaštva.

Kremžar in Balantič sta se kar precej časa mudila v pisarni. Kremžar je vrtel telefonske številke, a brez uspeha, Balantič pa počasi urejal svoj seznam. V prostoru je nastajala napetost, Kremžar je prekladal razmetan kup papirjev, iskal zadnje poročilo iz Logatca. Kapetan Fortuna, poveljnik 4. domobranskega bataljona, kamor je spadalo tudi Grahovo, ga je namreč obvestil, da se mora tega dne zglasiti v Logatcu zaradi posvetovanja o nastalih zaostrenih razmerah. Tam naj bi se srečal s poveljnikoma cerkniške in begunske postojanke.

Vas se je počasi prebujala v megleno jutro. Od maše, ki jo je namesto obolelega župnika Westra daroval kaplan Šega, domačin, so odhajale še zadnje ženice. Trgovina pri Krajcu je bila še zaprta, zato so nekatere gospodinje iz Bločic in Žirovnice čakale pred Krajčevo trgovino, da nakupijo kaj za sprotno rabo. Brž ko je pomočnica Pavla odprla, so vstopile. Prijetno je zadišalo po jestvinah, a ponekod so zevale prazne police. Marsičesa je primanjkovalo, celo soli, ni pa bilo težav z moko, sladkorjem in milom, tudi petroleja za leščerbe je bilo dovolj. Na posebni polici je ležalo še nekaj svitkov metrskega blaga, a so bili zadnji ostanki izpred vojne. Izbrale so, kar so našle, plačale in odšle vsaka svojo pot.

V novembrskem dopoldnevu je vas precej samevala. Šolarji so ostajali doma, odkar je bila šola med bombardiranjem poškodovana, lahko pa so obiskovali verouk v župnišču. Zunanja podoba vasi je bila kaj žalostna, saj je bilo le malo hiš, ki niso utrpeli škode ob napadu nemških letal, nekaj stavb pa je bilo tako poškodovanih, da so morale posamezne družine poiskati zatočišče pri sorodnikih.

1 Profesor, literarni zgodovinar, esejist, pesnik, pisatelj.

Iz postojanke sta počasi prikorakala Stane Tomažič, drugi mož v postojanki, Kremžarjev namestnik, in Bogdan Lavrič, ljubljanski študent. Namenjena sta bila proti pisarni, kjer naj bi Tomažič prevzel seznam straž in navodila za čas Kremžarjeve odsotnosti. Tomažič se je ustavil sredi pisarne, si prižgal cigareto in pogledoval Kremžarja, ki je še vedno šaril po papirjih in se neravno prestopal.

»Ne vem, zakaj vse to!« je rekel, ko se je mimogrede ozrl po onih treh. »Treba se bo pripraviti,« je dejal čez čas. Posedli so in Kremžar je na kratko poročal, kaj misli ukreniti v nastalem položaju.

»Marsikaj bo odvisno od tega, kaj pripravlja štab bataljona v Logatcu. Zato moram nujno tja na pogovor.« Tomažič mu je pritrdilno kimal, Lavrič in Balantič pa sta samo tiho poslušala. Nato se je Kremžar obrnil k Tomažiču:

»Glej, da bo vse v redu! Izvidnice naj bodo še posebej pazljive pri obhodih po obrobni hribih tostran Slivnice in pod obronki Križne gore. Drobna poročila opozarjajo na nevarnosti z različnih koncev. Z Balantičem se vrneva pozno popoldne.«

Potem so se dvignili. Kremžar je Tomažiču naročil, naj pripravi motorno kolo, s katerim je nameraval v Logatec. Oblekel je še toplo usnjeno jakno, si obesil brzostrelko na prsi in stopil pred hišo. Balantič si je nadel vojaški plašč. Ko je Tomažič pripeljal motor, se je Kremžar hitro zavihtel na sedež ter preizkusil prednja ročaja, Balantič pa se je počasi namestil na zadnji sedež, še enkrat potegnil kapo na čelo in čez ušesa ter se z obema rokama oprijel ročaja. Kremžar je še enkrat pomahal, privil ročico za plin in že sta odbrzela po makadamski cesti proti Cerknici. Zapihal je mrzel veter, zato se je Balantič kolikor mogoče skrival za Kremžarjev hrbet, a ni kaj dosti pomagalo.

Kremžar je v Cerknici zavil pred postojanko in stražarja vprašal, ali je poveljnik Petrovič še doma. Izvedel je, da sta se z Milanom Debevcem, študentom iz Begunj, že odpeljala. Motor je spet zarohnel in ju odpeljal proti Rakeku, potem pa po vijugasti poti proti Logatcu. Tam so ju že pričakovali. Najprej sta se pozdravila s poveljnikom Vinkom Fortuno, potem še z ostalimi, ki so se zbrali na bataljonskem posvetovanju. Balantič je bil vesel, ker je tam srečal nekaj svojih znancev iz Ljubljane.

Prostor, v katerem so se zbrali vsi področni poveljniki 4. bataljona, ni bil velik. Bolj za silo so se posedli okrog preproste mize. Kremžar je opazil, da so imeli nekateri čisto nove častniške uniforme, tako da je bil v svoji stari temno zelenkasti opravi kar skromen, prav tako Balantič in še nekateri. Kapetan Fortuna se je pojavil v stari orožniški opravi in jim velel sestati. Na kratko je orisal nastali položaj:

»Iz dneva v dan opažamo močnejša gibanja večjih partizanskih enot. Številčnejše so in bolj oborožene z italijanskim orožjem. Zato je treba redno nadzorovati posamezna okolja in pogosteje kontrolirati izpostavljene kraje, predvsem pa pridobivati obvestila naših zaupnih ljudi. Žal vam v štabu bataljona ne moremo nuditi dodatne oborožitve, a nam obljublajo, da bomo v kratkem iz starega italijanskega skladišča dobili večje količine pušk, mitraljezov in streliva. Zavedamo

se, da so postojanke Cerklje, Begunje in Grahovo, ki so bile nedavno postavljene na novo, za zdaj še šibke, pa se morajo zato trdno povezovati in si medsebojno pomagati.

Zaradi neposredne nevarnosti in zaradi slabega stanja v Grahovem smo se odločili, naj se posadka še ta večer umakne v Cerklje, begunska postojanka pa naj poskrbi za varovanje prehodov v dolino.«

O položaju v Loški dolini je najprej spregovoril Petrovič in pripomnil, da je cerkniška postojanka dovolj močna, saj premore 170 članov, le z orožjem so bolj na tesnem. Poročnik Kranjc je dodal, da povezava Cerklje-Begunje dobro deluje, tudi njim pa manjka težjega orožja. Končno se je oglasil še Kremžar. Povedal je, da so v štirinajstih dneh, odkar so se nastanili v Grahovem, marsikaj storili, da pa je Krajčeva hiša res zasilna postojanka, za zdaj še brez slehernega sistema obrambe, ker stavba stoji na križišču sredi vasi, pa zato ni bilo mogoče postaviti kakih obrambnih okopov, ki bi omogočili varovanje hiše iz neposredne bližine okoliških hiš.

Praden je Kremžar odšel, ga je Fortuna za hip še zadržal. Naročil mu je, naj še pred mrakom pripravi organiziran odhod celotnega moštva in se usmeri proti Cerknici. To naj bi bilo izvedljivo, saj bi za pot potrebovali le dobro uro. Predvsem pa naj ga iz Cerknice telefonsko obvesti o izvršeni nalogi.

Potem so jih tamkajšnje gospodinje postregle, znanci so se spustili v glasne klepete, saj je bilo marsikaj, kar je bilo treba doreči, pa tudi novic ni manjkalo, saj se le redko srečajo. Pa je bilo treba spet kmalu na pot. Pred vrnitvijo je Kremžar pozval Petroviča in Kranjca, da se pred razhodom še enkrat sestanejo v Cerknici in se natanko dogovorijo o medsebojnem sodelovanju.

Balantič je nekam otožno pogledoval po okolici in se nerodno prestopal. Njegove misli so bile pri Mariji. Samo kratek skok do Vrhlike in Preserij bi bil potreben, pa bi bilo vse rešeno. Preveč jo je pogrešal. Moral bi ji poslati vsaj kratko pismo, a še ni utegnil. Še vedno se je v njem pozibaval prijazen spomin na zadnji večer, ko se je poslavljala. Takrat sta si končno priznala medsebojno naklonjenost in zavezanost. Vse v njem ga je božalo, a hkrati bolelo, ker se je vse dogajalo v tako čudnem, negotovem času. Počakati bo treba, da se razmere uredijo. A kdaj bo to?

Kremžar je že pripravil motor. Naložila sta se, pomahala v slovo bližnjim in že odbrzela proti Rakeku, se nato, bilo je sredi popoldneva, ustavila v Cerknici, kjer sta Petrovič in Kranjc že čakala. Besedo je prevzel Petrovič. Poudarjal je predvsem njihovo povezanost. Kremžarju je zagotavljal, da bo za vsakršno pomoč pripravil udarno enoto stotih mož, le pravočasno naj se odpravi iz Grahovega. Na hitro so potrdili medsebojno zavezanost in se poslovili.

Kremžar je v Grahovem zapeljal pred postojanko. Tomažiču je na kratko poročal o sklepu v Logatcu in ga zadolžil, naj začne vse potrebno za umik. Moštvo je pospravljalo podstrešne prostore, pobralo svoje stvari v nahrbtnike in se s puškami počasi odpravljalo v pritličje. Niso vedeli, kaj naj storijo z minometalcem, ki je stal na hodniku. Morali bi organizirati poseben prevoz, a ker za to ni bilo dovolj časa, so ga prepustili naključju. Lavrič je o umiku obvestil zunanje straže,

tudi moštvo, ki je bivalo ločeno na zgornjem koncu vasi v kovačiji.

Na večer, ko bi posadka že morala kreniti na pot, je Kremžar nepričakovano poklical na posvet Tomažiča, Lavriča in Balantiča. Presodil je, da nevarnost ni tolikšna, da ji ne bi bili kos. Domneval je, da je v okolici kvečjemu kakšna manjša partizanska enota, zlasti pa poudarjal, da se jim lahko uspešno zoperstavijo, saj topov zagotovo nimajo. Ukazal je, naj se moštvo vrne na stara mesta in naj vse dejavnosti potekajo po ustaljenem redu.

Tako je Kremžar, ki je imel dobre izkušnje s partizanskim spopadom v Pudobu, prevzel nase vso odgovornost, ker ni izpolnil nadrejenega ukaza in je deloval po svoji presoji. To je bilo usodno, ker ni mogel vedeti, da so v tem večernem času enote 14. divizije že obklopile širše okolje. Vprašanje, če bi se umik grahovskega moštva proti Cerknici sploh posrečil, ker je bila pri Skrajniku oziroma Marofu v zasedi pripravljena Šercerjeva brigada, ki se ji je pridružila še 13. loška brigada, ki se je ravno vračala s pohoda proti Črnemu Vrhu. Neposredno obkoljevanje vasi je prevzela Tomšičeva brigada. Napad je vodil poveljnik Silni, poznejši narodni heroj Jože Boldan, ki je vas dobro poznal, ker se je tu prej učil za mesarja. Napad sta nadzorovala Daki in komandant 14. divizije Mirko Bračič. Ob vsesplošni premoči napadalcev postojanka ni imela nobene možnosti za preživetje, obstajalo je samo vprašanje, zakaj partizani ob taki premoči niso mogli na hitro z jurišem zavzeti Krajčeve hiše.

Tomažič je ob sedmih zvečer našel Balantiča v pisarni. Delal je spise straž in patrol za prihodnji dan. Potem se je ozrl na Tomažiča, na poseben način povahal po zraku in rekel: »Čutiš? Naj le pridejo!« Pograbila sta spiske in arhiv ter vse skupaj odnesla v kasarno. Tam sta kaki dve uri delala in pripravljala posadko za vsak primer. Balantiča je zaskrbelo, ker se je pri fantih pojavljala nervoznost. Opravil je še en obhod po postojanki, potem pa se je vrnil v zgornji prostor, kjer so drugi poslušali radio. Balantič se je ulegel v posteljo in v hipu zaspal. Kremžar se je ustavil pred njim, ga gledal v obraz in rekel: »Glejte, kako je čuden!« In res, vsi so lahko opazili, da je spal čisto tiho kakor ptič, bled v obraz, roka je obmirovala na prsih bela in hladna. Njegov obraz, tiste trenutke brez očal, je bil videti kakor mrtev. Dekle, ki je ravno takrat prišlo v sobo, ga je prijelo za roko in na glas vzkliknilo: »Kakor mrtvak!« Takrat se je prebudil. Nekako so se nasmihali in Tomažič mu je rekel: »France, pa si zelo siguren danes, še čevlje si sezull!« Pa je odvrnil: »Saj ne bo nič!«

Prav takrat je stopil v prostor Kremžar in z njim Petrovič. Ta se je pravkar pripeljal iz Cerknice, kjer je prejel čudno obvestilo, da ga kličejo v Grahovo. Njegov šofer študent Debevec ga je z avtom pripeljal pred postojanko. Vsi so se čudili, kaj naj bi to pomenilo, a ni bilo časa za razmišljanje, kajti v tistem trenutku so že počili prvi strelji. Prav zaradi prihoda avtomobila, ki se mu je kljub vsem varnostnim ukrepom uspelo prebiti skozi partizansko blokado pri Podskrajniku, je Silni takoj zaukazal napad. Nekaj strelcev je postavil na nizko cerkveno obzidje, kjer so imeli dobro kritje in so lahko iz neposredne bližine udarjali na južno stran Krajčeve hiše, medtem ko sta zahodni del poslopja obvladovala

dva težka mitraljeza v nasprotni hiši, eden v pritličju, drugi v prvem nadstropju. S severne strani so napadali od šolskega poslopja, vsa okolica je bila obkrožena od borcev. Posamezni borci so čistili obrobne hiše in se počasi bližali središču vasi. Obkolitev je bila popolna, prav tako so bili zunaj še rezervni oddelki.

Branilci so bili v poslopju dobro razporejeni. Del posadke je branil pritličje, glavni del pa je iz podstrešnih odprtih na treh straneh, razen na severni, dobro nadziral približevanje napadalcev. Kremžar je Tomažiču prepustil zgornje prostore, pritličje pa je nadzoroval Balantič. Peterica, ki jo je vodil Lavrič, se je povzpela v zvonik in od tam skušala pomagati obklojenim. Napad je bil silovit, razlegalo se je streljanje iz vseh mogočih orožij, branilci so nepopustljivo odgovarjali. Najbolj je bilo izpostavljeno pritličje, kjer so izza zaslonov postavljenih zaslonov odgovarjali mladi bojvnik. Po dvehurnem medsebojnem obstreljevanju so imeli prve ranjence, zlasti težko je bil ranjen Franc Mišič, Marijin brat, a mu nihče ni mogel pomagati.

Balantič je posebno pozorno spremljal napad na severni strani pritličja, kjer je bil poseben izhod iz hiše. Skozi majhno okno so odgovarjali na napade izza šolskega poslopja. Spoznal je, da tudi na tej strani ni mogoče napraviti izpada. Bili so ukleščeni z vseh strani. To je doumel tudi Tomažič, ki je prišel nadzorovat pritličje. Opazoval je Balantiča, kako hodi od fanta do fanta, kako jih spodbuja, kaže, na kaj naj pazijo. Jezil se je nad napadalci, ki so tičali v varnih zaslonih, in se pridušal nad brezizhodnim položajem. Obrnil se je proti stopnicam, da bi se povzpел na podstrešje, pa se je usedel na prvo stopnico, snel očala, si z dlanjo obrisal zasoljene oči, potem pa strmел v tla pred seboj. Položaj je iz ure v uro postajal bolj neizprosен in ni dopuščal nobenega izhoda.

»A tukaj bom končal,« ga je v trenutku spreletelo. »Pa ja ne?« Čudno tuje misli so ga preplavile: »Kaj bo z Marijo, kaj z mamо v Kamniku? Ali se res ne bomo več videli? Prej ali slej bodo napadalci zavzeli hišo, nas zajeli in pokončali.« V ustih se mu je nabirala grenkoba, a je ni mogel izpljuniti. Počutil se je izgubljenega. Težko, da bo Kremžar našel rešitev. Pomoči ni bilo od nikoder. Saj je tudi ni moglo biti.

V Logatcu so dežurni dolgo v noč čakali na poziv iz Grahovega, kot so bili dogovorjeni, glasu pa ni bilo. Nič sumljivega niso opazili stražarji v okolici Logatca. Da ni bilo telefonskega sporočila, je bilo razumljivo, ker se je večkrat dogajalo, da so bile žice pretrgane in je bil stik prekinjen. Ta noč je bila izredno temna, deževna, veter je vlekel proti Slivnici in ne od nje. Tudi udarni bataljon, ki je bil pripravljen v Cerknici, ni mogel nikamor, ker je bil poveljnik ujet v grahovski postojanki. Zato tudi povezave z Begunjami niso vzpostavljali.

Vtem je streljanje pojenjalo. Daki je glasno pozival, naj se vdajo, jim obljubljal, da se jim ne bo nič zgodilo, le orožje naj odložijo. Pa mu je odgovarjal samo molk in kak posamezen strel. In zunaj je vse močnejše deževalo, med vetrom so se mešale tudi snežinke.

Nenadoma se je Balantič zganil, tenko prisluhnil in se stresel. Poklical je Tomažiča in mu sporočil svojo slutnjo: »Sedaj nekaj pripravljajo. Ali slišiš?« Zaslislalo se je škripanje voza, konjsko peketanje, nato pa značilne glasove, ob katerih jim je že v Pudobu sti-

skalo srce. Oba sta vedela, da so od nekod privlekli top in ga postavili ob vogal sosednje hiše. Slišati je bilo posvetovanje, nakar je Bračič odločil, kako naj usmerijo cev. Trajalo je kar precej časa, ko so vendarle sprožili prvi strel. Granata je švignila v noč, a ni zadela Krajčeve hiše, ampak se razletela daleč onstran. V postojanki so se skušali čim bolj prikriti v zaslonih in tudi Kremžar je dobro vedel, kaj to pomeni.

Po kratkem premoru je spet zagrmelo. Granata je zadela zahodni del postojanke. Ker je bil izstrelek uspešen, so na to mesto poslali še vrsto granat – toliko, da je tam zazevala velika luknja. V zahodni podstrešni sobi je nastalo pravo razdejanje. Večina bojevnikov je bila mrtva, med njimi tudi poročnik Petrovič, Kremžarja pa je drobec granate zadel v desno stegno in mu odprl globoko rano. Umaknil se je v svojo sobo in vrgel na ležišče. Rana je krvavela, a nihče mu ni znal pomagati. Prosil je Tomažiča, naj stopi v pritličje, če ima trgovska pomočnica kar koli za obvezo. Našla je samo rjuho, toda bila je tako prestrašena, da ni mogla h Kremžarju. Delo je za silo opravil Tomažič, skušal zaustaviti krvavitev, videl pa je, v kako obupnem stanju je Kremžar.

Balantič pa je samo odsotno strmel predse, kot da ga to ne zadeva, kot da je zanj že vse končano. Nobene misli več, nobene želje. Kot da si je zaradi svoje lahkomišelnosti zaslužil tudi to, da zre v svoj konec, čeprav ni doumel, kaj naj bi to bilo. Od daleč se mu je utrnilo nekaj iz otroštva, tiste tihe maše pri kamniških frančiškanih, pri katerih je ministriral, tisti latinski konfiteor, ki ga je znal zdrdrati na hitro in ni vedel natanko, kaj pomeni. Tudi zdaj ne. Vse se je izgubljalo v neprosojnosti in niti očenaša za srečno zadnjo uro ni zmožel.

Še včeraj, ko sta s Kremžarjem odhajala iz Logatca, je bil poln misli. Spomnil se je verzov iz zadnjih časov. Tistega, kako bo med nebom in zemljo pojoč ovčar, ali onega, da bo darovan svetlobi bolečin. Še včeraj ni mogel mimo dejstva, da zbirka, ki je v Ljubljani pri založbi čakala že drugo leto, tudi letos ne bo izšla. Ja, včeraj, kot v neki davni preteklosti. Danes pa nič več. V tem kratkem času se je pred njim naplavilo toliko hudega, nepremagljivega, da razum ni zmožel več čez vse nagomiljeno, čez vse mrtve, čez brezobzirno uničenje vsega, kar je doslej kaj pomenilo. Nikogar več ni bilo, ki bi mogel kaj spremeniti. Ostal je sam, kot je bil morda tudi doslej. Samo sam s seboj – s svojo pesmijo. Zdaj pa še te ne bo.

Turobne ure so se le počasi premikale v drugo polovico noči. Zunaj je drobil dež, slišati je bilo rožljanje orožja, posamično vpitje poveljnikov, nič pa se ni premaknilo. Vsi so čakali, da se zdani. Bračič je na posvetu najavil juriš na postojanko, ker se mu je zdelo, da bo to lahko, ker je bil velik del hiše v razvalinah.

V zadnji podstrešni sobi, ki je še ostala nepoškodovana, se je zadrževala še zadnja deseterica branilcev. Nihče ni več pomislil na kakšen odpor. Zmanjkalo je streliva, zmanjkalo je sleherne volje, da bi kaj ukrenili. Tega se je najbolj zavedal Kremžar, pa tudi vsi drugi so vedeli, da jih bodo prej ali slej zajeli.

Moralo je iti že proti četrti uri, ko se je na ležišču počasi dvignil Kremžar. Iz desnega žepka je potegnil

križec, ki mu ga je na pot dala mama. Vsi so se zdrznili, on pa ga je pritisnil na ustnice, ga malo podržal, potem pa dal Balantiču. Balantič se je globoko sklonil predse, se za hip zazrl v Križanega in ga dal Tomažiču. Križ je romal po sobi, dokler se ni vrnil h Kremžarju. Vladala je smrtna tišina. Potem se je oglasil Kremžar: »France, skupaj bova umrla! Kakšen pesnik umira z menoj!« Prav na tiho je še želel odrecitirati odlomek iz Hamleta, ki se ga je naučil pri Šaričevi: »Osorni Pirus, ves v orožju temnem, / črnem, kot sklep njegov, podoben noči, / ko sključen ležal je v usodnem konju ...« Več ni mogel, glas mu je onemogel in spet se je vrgel na ležišče ves bled in onemogel.

Dan se je počasi prebujal v zlohотно meglenost. Zasede so bile že postavljene, da izvedejo zadnji udar. Branilci se niso več oglasili, tudi peterica v cerkvenem stolpu ne. Ko se je po sedmi uri zjutraj začelo daniti, sta se v trgovskem prostoru najprej zganili obe pomočnici, Marija in Pavla. Bili sta povsem iz sebe zaradi prestane noči, ki sta jo prebili v smrtnem strahu. Pavla se je odločila, da gre brez zadržka iz hiše, pa naj se zgodi tudi najhujše. Ni mogla več. Tudi Marija je hotela z njo pa tudi petnajstletni fant, ki je tisto noč poiskal zaščito v postojanki. Namero so sporočili branilcem, ki so ostali v pritličju. Bili so sami mladi fantje, tudi vsi pretreseni od nočnih spopadov in topovskih strelav. Tudi oni so se odločili, da gredo iz hudo poškodovane stavbe.

Odhajali so skozi zadnja vrata na severni strani, vsi z dvignjenimi rokami. Takoj so jih zajeli bližnji stražarji. Civile so ločili, jih zasliševali in jim grozili s smrtjo, toda nazadnje so jih izpustili. Enajsterico zajetih bojevnikov, med njimi tudi petnajstletnika, pa so odgnali za vogalno hišo, kjer jih je prevzel v obravnavo politkomisar. Hotel je predvsem vedeti, kaj se dogaja v postojanki, koliko je tam še bojevnikov, a do dna dotolčeni in prestrašeni mladeniči mu niso mogli povedati nič oprijemljivega. Postopek je bil preprost, obsodba določena že vnaprej: čakala jih je smrt z ustrelitvijo.

Izpraznitev pritličja je Bračiča presenetila in mu v velikem delu olajšala nadaljnje poteze. Ker iz postojanke že lep čas ni bilo nikakršnega odziva, nobenega strela več, je ukazal vdor v pritličje. Tu so v veži nalleteli na minomet, v večjem prostoru pa na mrtvega branilca. Pregledali so še ostale prostore, v trgovini odkrili precej raznovrstnega blaga in o tem obvestili nadrejene. Prvi prvem kmetu so mobilizirali voz, nato nanj počasi znosili vse, kar bi jim moglo koristiti.

Postojanka je dajala vtis, da je povsem prazna, da je tudi zgoraj vse mrtvo. Na zahodno steno, kjer je v zidu zevala velika luknja, so postavili lestev in mitraljezec se je povzpел na vrh ter z nekaj rafali preverjal notranjost. Bili so prepričani, da na podstrešju ni živih, toda nenadoma je skozi odprtino priletela ročna bomba in se razletela ob nasprotnem zidu. Borci so se umaknili v kritje in čakali, kaj bo sledilo. Bračiču je bilo zavlačevanje že zdavnaj predolgo, poklical je Dakija, naj položaj zaključí. Daki je stopil izza vogala in branilce začel pozivati, naj se vdajo. Ker ni bilo nobenega odziva, je na ves glas zavpil: »Če se ne predaste, bomo zažgali hišo!« Čeprav Daki ni mogel vedeti, koliko branilcev bi moglo še biti v zgornjih prostorih, ni tvegjal juriša. Nekaj borcev je iz soseske privleklo nekaj otepov slame, notranjost so polili s petrolejem in zažgali.

Ker je bilo v stavbi veliko lesenega, tudi stopnice, se je ogenj začel naglo širiti v podstrešje.

Dim in ogenj sta zajela deseterico v zadnji sobi. Tomažič je še utegnil skočiti na hodnik in se skozi dim pognal po gorečih stopnicah v pritličje, našel loputo, ki je vodila v prostor pod vozarsko tehniko pred Krajčevo hišo. Tam se je že nekaj časa stiskala šesterica preživelih. Ni jim preostalo drugega, da so se prepustili negotovi usodi.

Balantič je sredi dima odrevenel. Njegov smrtno blede obraz je bil brez naočnikov kot neizrazna maska. Lovil je sapo, se vrgel na kolena, grabil z rokama po tleh okoli sebe, se čudno krohotal in komaj dahnil: »Ne morem več!« Potem ga je v grozi zajel ogenj in počasi sprejel vase. Vsega je bilo konec, konec pesnika neminljivih pesmi. Mineval je dopoldan 24. novembra 1943. Danes in nikoli več!

Borci so se hkrati lotili tudi cerkve in zvonika, kjer se je še vedno zadrževala peterica, ki jo je vodil Lavrič. Kaplan Vinko Šega je v zadnjih trenutkih reševal iz cerkve sakralne predmete, predvsem najsvetejše, potem je ogenj zajel cerkev in zvonik. Eden izmed domobrancev se je rešil s skokom s cerkvene strehe in z begom po bližnjem potoku v smeri Žerovnice, drugi je iz obupa skočil iz zvonika in se ubil, Lavrič in ostala dva so zgoreli. V tem času si partizani pred zadnja vrata Krajčeve hiše pripeljali zajete domobrance, jih postrelili in zmetali v gorečo hišo, zraven tudi dva sedemdesetletna vaščana.

Še pred poldnevom so se posamezne čete začele uvrščati v dolgo kolono z vsem pratežem in zaplenjenim blagom. Med zaplenjenimi stvarmi je bil tudi Balantičev nahrbtnik, ki so ga našli v Kremžarjevi pisarni. Pesnikov nahrbtnik je pregledoval eden izmed kulturnikov in v njem našel tipkopišni izvod Balantičevih pesmi. Izročil jih je šefu propagandnega odseka dr. Vladimirju Seliškarju. Prelistal jih je in ugotovil, da je zbirka sestavljena iz petdesetih listov enakega formata in da je dajala vtis, da je bila natipkana hkrati in vsa na enakem papirju. Pesmi so mu zdele precej temačne, polne slutnje smrti. Izvod je pozneje izročil nekemu študentu slavistike, ki je poznal Balantiča in je omenil, da bo znal ravnati z njim zaradi njegove vrednosti. Izvod se je v vihri časov nekje izgubil, kot se je izgubilo še marsikaj drugega, tudi umetniško pomembnega.

Vsaj dva partizanska pesnika, ki sta Balantiča poznala iz revialnih objav, sta nehote spremljala Balantičevo ognjeno smrt. Prvi je bil Kajuh, ki je v 14. diviziji vodil kulturniško skupino. V času napada se je s svojo skupino zadrževal v bližnji vasi Metulje, kjer so pred dvema dnevoma imeli miting. Seveda ni mogel vedeti, da nedaleč v ognju umira pesniški up mlade slovenske poezije. To je izvedel šele pozneje iz pripovedovanj. Nikakor pa ne drži zgodba, da je Kajuh klical Balantiča iz postojanke in ga skušal rešiti. Matevž Hace, kulturnik 14. divizije, je najbrž v propagandne namene priredil zanimivo zgodbo, toda dejstva so njegovo pripoved ovrgla. Kajuh je bil s svojo skupino v času napada še vedno v oddaljeni vasi Metulje in po pravilih niso smeli sodelovati v spopadih.

Povsem na drugem koncu je napad na Grahovo spremljal pesnik Jože Udovič. Tisti dan se je loška,

13. brigada vrnila s pohoda na Črni vrh in se pridružila Šerčerjevi brigadi, ki je ostala v zasedi pri Podskrajniku. Tudi Udovič ni mogel vedeti, da v postojanki umira mladi nadarjeni slovenski pesnik, je pa kmalu potem iz propagandnih člankov, ki so jih objavili ljubljanski časopisi, izvedel bridko resnico.

V Logatcu niso vedeli, kaj se je dogajalo v Grahovem. Tisto jutro, ko je v Grahovem že ponehal spopad, so bili v Logatcu pripravljene trije tovorni avtomobili z domobranskimi častniki in kakimi dvajsetimi vojaki, da gredo v Postojno prevzet zapuščeni italijanski vojni material. Ko so še dopoldne ta material naložili na kamione, je prišlo okrog enajstih sporočilo o grahovski tragediji. Zbrani domobranski častniki so po kratkem posvetu menili, naj takoj krenejo iz Postojne v smeri Planina–Rakek–Cerknica–Grahovo kar po glavni cesti in napravijo frontalni napad na partizane, ki so oblegali Grahovo. Toda prisotni nemški častnik je zahteval, da bi Grahovo napadli od zadaj: krenili naj bi ob bivši jugoslovansko-italijanski meji in za Cerkniškim jezerom s hrba napadli partizane. Domobranski častniki, ki so dobro poznali teren, so mu ugovarjali, češ da je zaradi podrtih mostov in minskih polj to neizvedljivo, a niso uspeli. Pot je bila zamudna in so zato šele v trdi noči prispeli v Cerknico, ko je bilo v Grahovem že davnaj vse končano. Tam so prespali in šele zjutraj krenili proti Grahovemu.

Blizu Martinjaka so srečali sedmerico rešenih. Vsi so bili opečeni po vsem telesu in le čudežno so se rešili izpod velike tehnice za vozove pred hišo. Ko je oddelek prispel v Grahovo, so bili priča strašnemu prizoru. Krajčeva hiša je bila domala uničena. Le žerjavica je še tlela in dajala čuden duh po zgorelih človeških telesih, ki so bila razmetana okrog zgradbe ali pa so bila samo še kot tleči ogorki na pogorišču. Cerkev je bila brez strehe, zvonik podrt, vse požgano, povsod duh po zoglenelih telesih. Vsepovsod je ležalo orožje in neeksplozirane bombe. Samo opazovali so lahko to pretresljivo podobo, potem pa krenili naprej proti Bloški Polici.

Grahovo je bilo zavito v sivino in šele drugi dan so se okrog pogorišča začeli zbirati domačini in tudi nekateri iz bližnjih krajev, ki so imeli v postojanki kakega svojega človeka. Pripeljali so dva voza in počasi začeli nalagati posamezne zoglenele ostanke pokojnih. V notranjosti Krajčeve ruševine so nekje ležali ostanki zadnjih branilcev, med njimi tudi zogleneli zemeljski, seveda ne prepoznani, ostanki pesnika Franceta Balantiča. Žalostni sprevod, ki ga je spremljal kaplan Šega, se je napotil na nekoliko oddaljeno vaško pokopališče. Tam je bila izkopana večja jama in vanjo so k poslednjemu počitku položili trideseterico žrtev. Duhovnikova molitev je počasi utihnila in pustila žalujoče ob skupnem grobu. Dne 26. novembra 1943, tedaj in za vekomaj. Tam, na odmaknjenem vaškem pokopališču bo vse dilj počival pesnik neizmerljivih liričnih izpovedi, kakršnih v slovenski književnosti ni veliko.

A to je bilo šele treba odkriti. Na zadnji dan, ki ga je doživljal s prijateljem Kremžarjem in sobojevniki, je bil slovenski literarni javnosti komaj kaj znan, znan le kot skromen pesniški začetnik, ki je v *Domu in svetu* objavil nekaj pesmi in nič več. Njegova ognjena smrt pa ga je nepričakovano dvignila med najvidnejše pesnike

svojega časa. Grahovska tragedija je v zapletenih vojnih razmerah odmevala mnogo glasneje tudi zato, ker je bila povezana s padcem Turjaka in uničenjem Grčaric. Zganila se je Ljubljana in v dnevnem časopisju na široko predstavila uničenje grahovske postojanke, deloma tudi zato, ker je v postojanki zgorel poveljnik France Kremžar, sin znanega novinarja in urednika Franca Kremžarja, posebno vlogo pa so pripisali pesniku Balantiču.

Usodni smrtni dan v nenavadnih okoliščinah je zganil urednika in literarnega zgodovinarja dr. Tineta Debeljaka. Balantičeva tragična smrt je v njem prebudila občutek, da je bil do mladega pesnika pre malo pozoren, da si ni dovolj prizadeval, da bi njegova pesniška zbirka, ki je že dve leti čakala pri založbi, izšla. Vsekakor je želel popraviti zamujeno in brž, ko ga je dosegla žalostna vest iz Grahovega, je zastavil pero. Prvi Debeljakovi zapisi o Balantiču so bili močno povezani z nazorskimi in političnimi spopadi med protikomunistično stranjo in partizanskimi enotami oziroma revolucijo. To je nazorno označil že v naslovu članka Dragocena žrtev grahovske noči. Domobranec France Balantič. Junaška smrt 22-letnega pesnika ognja, pepela in smrti, še bolj pa v uvodnem delu: »Med tridesetimi žrtvami in borci za lepšo bodočnost naroda proti rdečemu mednarodnemu nasilju sta padla tudi poveljnik grahovske posadke domobrancev France Kremžar iz Ljubljane – junak Pudoba, star bojevnik iz čete prvih protikomunističnih borcev, ter njegov najboljši prijatelj in tovariš France Balantič. Bila sta vojaka med drugimi borci, enaka z enakimi, branitelja Grahovega in vse Cerkniške doline pred navalom tolpa, ki groze uničiti slovenski narod ...«

Ob tem pa je že izpostavil izjemnost Balantičeve poezije: »France Balantič pa je bil pesnik, pesnik po milosti božji, kakor se jih je malo rodilo med nami. Šele požar v Grahovem ga je odkril javnosti, kakor da se je v ognju prekalil in zletel iz njega – kakor ptič Feniks – v nesmrtnost slovenskega Parnasa mlad, še ne 22 let.«

V takratnih družbenih razmerah je Balantičeva junaška smrt res močno odmevala, toda Debeljak je šel korak naprej in skušal v literarnozgodovinskem smislu ustvariti objektivno podobo Balantičevih pesmi. V kratkem času je zbral vso njegovo pesniško zbirko, jo uredil in pripravil za natis. Maja 1944 je izšla Balantičeva zbirka *V ognju groze plapolam*. Predstavljala je Balantičevo zbrano delo in bila tako tudi urejena. V prvem delu je objavil literarnozgodovinski esej o njegovi pesniški poti in opredelil motivno in estetsko stran Balantičevih pesmi, po svojem preudarku jih je razvrstil v posamezne cikle, ob koncu pa je dodal še opombe k posameznim pesmim. S tem je njegovo poezijo rešil uničenja in pred pozabo.

Usodnega dne v Kamniku niso mogli niti slutiti, kaj se dogaja s Francetom. Seveda jih je skrbelo, ker že ves mesec niso dobili nobenega pisma. France jim je po rešitvi iz Pudoba sicer na kratko sporočil, da je v Ljubljani, toda drugega pisma, ki jim ga je poslal pred ponovnim odhodom v Grahovo in v katerem jim je končno sporočil o svoji odločitvi za domobranstvo, pa zaradi zapletov na pošti niso prejeli in je bilo vrnjeno na Francetov ljubljanski naslov. A tega tudi France ni vedel, ker se ni več vrnil v Ljubljano. Vest o tragediji v

Grahovem so izvedeli z zamudo iz dvojezičnega tednika *Karawanken Bote*, ki so ga Nemci izdajali v Kranju. Dneve in dneve so bili prepuščeni neutolažljivi prizadetosti ter nejasnemu razmišljanju, kaj se je vendar zgodilo.

V januarju so nepričakovano dobili pismo iz Ljubljane. Oglasila se je Lojzka Plahuta, sicer Kamničanka, njihova bližnja soseda, ki je službovala v Ljubljani. Sporočala jim je nekaj drobnih novic o Francetovi smrti in priložila tudi pismo, ki jim ga je France pisal še iz Ljubljane, pa je bilo zaradi težav v poštnem prometu vrnjeno na njegov ljubljanski naslov. Starejša sestra Minka ga je skušala prebrati, a ga v solzah ni mogla. Dala ga je mami. Samo stiskala ga je v rokah, potem pa ga znova in znova prebirala dolge dneve, a ker je pismo poniknilo v nemirnih časih, nikoli ne bodo izvedeli, kaj jim je France sporočil v zadnjem pismu.

V hudi stiski so se Balantičevi konec februarja 1944 obrnili na Kremžarjeve v Ljubljani, da bi izvedeli kaj več. Odgovoril jim je oče Kremžar, jim pojasnil, kaj se je dogajalo s Francetovo zupuščino, predvsem to, da pripravljajo izdajo njegovih pesmi. Ko so pesmi konec maja res izšle, jim je poslal tri izvode zbirke *V ognju groze plapolam* in jim v pismu sporočil, da je bila v narodnem gledališču izjemna slovesnost v Francetovo čast. Spraševal je, kaj naj stori s honorarjem, ki mu ga je nakazala založba, ob koncu pa še dodal:

»Drugega Vam zdaj ne morem sporočiti. Upam pa, da Vam je vsaj to v nekako, dasi slabo tolažbo, ker tistih, ki so šli od nas, več ne bo. Ker pa smo kristjani, vemo in verujemo, kar so verovali tudi naši fantje, da umirajo za lepše življenje. Jaz vsaj sem prepričan, da taka smrt dobrih in vernih fantov za večne ideje ni v blagoslov njim samim, marveč tudi nam, ki smo jim bili dragi.«

Tudi Marija Mišič, ki je že dobrih štirinajst dni preživljala pri sorodnikih v Preserjah na Barju, ni mogla slutiti, kaj se je dogajalo tistega dne v Grahovem. Toliko bolj jo je pretresla vest, ko je v časopisu prebrala o smrti grahovske postojanke, kamor je spadal tudi njen France. Do dna so jo pretresla sporočila, da je bil France pesnik, ker o tem ni vedela ničesar. Tudi Kremžar ji tega ni nikoli omenil. Nanjo so se zgrnili spomini preteklih mesecev, kar je poznala Franceta, še zlasti nepričakovano slovo, ko je morala od doma. Natanko se je spominjala zadnjega večera. Kar sama od sebe je prišla vanjo čudna želja, da bi si ohranila tiste trenutke. Beseda za besedo se je usipala na papir:

»Danes je tretji december, god mojih dragih Francetov. Treh se spominjam z žalostnim srcem, Tebe, moj ljubi bratec, prijatelja Kremžarja, najbolj pa mi krvavi srce ob spominu na Tebe, moj nepozabni France. Nisem vedela, kaj si mi bil. Zdaj šele vem, da si mi bil vse, ker okrog mene je vse prazno, tako strašno prazno. Ko bi Te ugledala, ah, najsrečnejša bi bila med vsemi. France, tisti krasni večeri, polni ljubezni, skoraj bi rekla bratovske ljubezni. Kako si mi razodeval, da me ljubiš. Nisem Ti verjela, študent si, sem Ti večkrat rekla, pa ko sem Te globlje spoznala, sem vedela, da me ne misliš varati. Kako sva delala načrte, čeprav se Ti nisi nikdar jasno izrazil o bodočnosti. Da se še nič ne ve, kaj bo še vse do konca vojne, si vedno dejal ...«

Besede so lile iz globine ranjenega srca in so postale žalna oporoka njune ljubezni. Vse do smrti jo je nosila s seboj kot svojo največjo skrivnost. A toliko stvari je ostalo neizrečenih, predvsem pa ni nič vedela, kaj je z njegovimi pesmimi.

Nekaj več ji je o tem povedal Tomažič, ki jo je napovedano obiskal v začetku decembra. V solzah ga je poslušala, ko ji je pripovedoval, kaj se je dogajalo tisti zadnji dan, kaj se je zgodilo s Francetom, Kremžarjem in z njenima bratoma. Spraševala ga je o Francetovih pesmih, a ni vedel veliko, predvsem pa ji ni mogel posredovati nobene pesmi. Te je spoznala šele pozneje, ko je dobila v roke zbirko *V ognju groze plapolam*. Prinesla ji jo je prijateljica Pavla Hribernik, ki se je medtem iz Grahovega umaknila k Baragovim v Ljubljano. Dolge ure sta obujali spomine na skupne dneve, ona največ o svojem Kremžarju, Marija o Balantiču.

Ko je potem ostala sama s Francetovo zbirko v rokah, jo je obšlo neznano čustvo. Že naslovnica jo je spravljalna v otožnost, pa tudi naslov: *V ognju groze plapolam*. Ulile so se ji solze in skoznje je zagledala njegovo podobo na začetku zbirke. Počasi je listala, prebrala kakšno vrstico na začetku katere izmed pesmi, a ni nič razumela, saj, kaj naj bi pomenilo: »Nebo s krvjo polita so nosila«, »Oblaki diše kot ciklamni« ali »Trohneče vence sem si strgal z glave«. Noč jo je našla utrujeno in brezvoljno na robu postelje. Kaj naj zdaj?

Ob koncu maja jo je spet obiskala Hribernikova. Toliko stvari je želela povedati Mariji. Marija pa je samo včasih malo pokimala in kaj malega dodala. Vse o Francetu jo je preveč bolelo. Nazadnje je Pavla le omenila, zakaj je prišla v Preserje. Iz torbice je potegnila ovojnico in ji jo ponudila. Marija ni vedela, kaj naj bi z njo, potem pa je iz nje izvlekla drobno zgibanko. Nemalo začudena je brala na prvi strani: »Balantičev spominski večer v Narodnem gledališču. Ljubljana, 9. junija 1944.« Na notranji strani je bila natisnjena pesem z naslovom *Francetu Balantiču*, zraven pa še grafika s temačnim motivom mladeniča na kolenih s črnim ptičem nad glavo. Vprašljivo je pogledala Pavlo, češ, kaj pa je zdaj to.

Pojasnila je, da v osrednjem slovenskem gledališču pripravljajo izjemen spominski večer, ki bo v celoti posvečen samo Balantiču in njegovi poeziji. Organizatorji se trudijo, da bi na večer mogli povabiti tudi Balantičeve iz Kamnika, če bodo pri oblasti le dobili dovoljenje za njihov prihod. Tomažič posebej želi, da bi na večer prišla tudi Marija. Izročila ji je posebno dovoljenje za prehod v Ljubljano in jo nagovarjala, naj vendarle pride, da bo videla, koliko pomeni njen France v literarni javnosti.

»Kako naj grem?« je rekla komaj slišno, toda Pavla ni odnehala in dodala: »Morda ti bo pa v uteho. Le priidi, saj bom šla s teboj in boš lahko prespala pri meni!«

Ker je naslednji dan prišlo po pošti še Tomažičevo vabilo, se je odločila za obisk. Na železniški postaji jo je pričakala Pavla in jo odpeljala na stanovanje, pravzaprav k Baragovim. Predstavila jo je tudi prof. Srečku Baragu, ki se je kot slavist zanimal za Balantičovo poezijo. Zvečer so se napotili proti Drami. Tam je bilo že vse polno obiskovalcev. Počasi so se usmerili v notranjost. Marija se je čudila lepo ureje-

nim prostorom, ki jih je videla prvič, potem pa s Pavlo našla prostor v parterju. Prof. Baraga je še povedal, da Balantičevih ne bo, ker niso mogli dobiti dovoljenja za prehod čez mejo.

Gledališka dvorana je bila nabita. Mariji je bilo tesno, v rokah je stiskala gledališki list s celotnim programom. Ko so luči za trenutek ugasnile, se je odprl razsvetljen oder in nastala je tišina. Potem je vodja večera pozdravil zbrane in napovedal uvodni nagovor dr. Tineta Debeljaka. Med drugim je dejal:

»Balantič je bil pesnik nenavadne cene, gotovo eden najboljših med mlajšimi, in zato je njegova žrtev še toliko večja in izguba za nas toliko bolj boleča. V ognju groze je tedaj vzplapolal pesniški genij, nič manjši, kakor so bili Kette, Murn ali Kosovel, ker je danes – po izidu zbranega dela – že priznано in se bo še vedno bolj živo vpisovalo v slovensko kulturno zgodovino. In kot takemu umetniku naj velja današnji večer, ki naj bo začetek zmagovite poti med Slovenci, med katerimi bo živela njegova pesem vse dotlej, dokler bo živel narod s svojim jezikom in s svojo težnjo po redu, v katerem naj bo Bog središče vsega, kar se dogaja v svetu, v veselju in v naših dušah ...«

Brž ko je Marija zaslišala Francetovo ime, jo je stisnilo pri srcu. Z eno roko se je oprijela Pavle, z drugo pa je na usta tiščala robec, da ne bi bruhnila v jok. In komaj je slišala pesmi, ki so jih recitali izbrani gledališki igralci, in so jih, na Balantičeva besedila, prepevali pevci. Vse je šlo nekam mimo nje. V tej množici se je počutila tuje in izgubljeno, predvsem pa jo je mučilo spoznanje, da o vsem ni vedela ničesar in da ji France tega ni nikoli niti z besedico omenil. In kaj naj zdaj z vsem tem?

Raztreseno je stopila iz gledališča. Pavla ni mogla prehvaliti nastopajočih, saj so nastopala sama zveneca imena, Marija pa je molče hodila ob njej. Oh, tale Francetov večer! 9. junija 1944. Kaj naj z njim? In ni mogla vedeti, da ni bil zadnji.

Milan Šuštar **(1932–2020)**

26. marca 2020 je umrl prof. Milan Šuštar, član uredniškega odbora *Kamniškega zbornika* od leta 1996, odličen pedagog, vsestransko razgledan človek, v letih 1990–1998 član kamniškega občinskega sveta, raziskovalec in dober poznavalec zgodovine 1941–1945, skrbnik kulturne dediščine, ljubitelj književnosti in likovne umetnosti, založnik in urednik knjig ter avtor člankov, povezanih s Kamnikom in Dobropoljem, prejemnik zlatega priznanja Občine Kamnik.

Ključne besede: Milan Šuštar, pedagog, skrbnik kulturne dediščine, založnik in urednik, pisec, prejemnik zlatega priznanja Občine Kamnik

On 26 March, 2020, prof. Milan Šuštar, member of the editorial board of the Kamnik Journal since 1996, has sadly passed away. Prof. Šuštar was an excellent educator, a versatile person, member of the municipal council from 1990 to 1998, researcher and expert in the history of the 1941–1945 period, custodian of our cultural heritage, lover of literature and fine arts, publisher and editor of books and author of articles related to Kamnik and Dobropolje, and recipient of the Kamnik Municipality Gold Award.

Keywords: Milan Šuštar, educator, custodian of cultural heritage, publisher and editor, writer, recipient of the Kamnik Municipality Gold Award

26. marca 2020 je v ljubljanskem Kliničnem centru za posledicami padca umrl Milan Šuštar, član uredniškega odbora *Kamniškega zbornika* od leta 1996. Na njegovi delovni mizi v hiši na Duplici so ostala besedila, ki jih je jezikovno pregledoval za XV. številko *Kamniškega zbornika*, in na strani, kjer je končal branje, odprta knjiga Jožeta Možine o slovenski zgodovini.

Ob njegovi 80-letnici smo mu v *Kamniškem zborniku* posvetili članek. V tem prispevku bomo osvetlili tudi zadnjih osem let njegovega življenja.

Profesor Milan Šuštar se je rodil 4. junija 1932 v Podgorici v občini Dobropolje. Diplomiral je na Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete v Ljubljani, se poročil z zdravnico Julko Matjan z Vira pri Nevljah in se kmalu preselil v Kamnik. Na Duplici sta si z ženo zgradila hišo. Po eni strani se je čutil Kamničana, močno pa je ostal povezan s kraji, v katerih se je rodil in odraščal, vse življenje pa je vzdrževal tudi prijateljske stike s sošolci iz gimnazije in študijskimi kolegi.

Kot profesor slovenskega jezika in književnosti je deloval na Osnovni šoli Frana Albrehta v Kamniku, na Srednji vzgojiteljski šoli v Ljubljani, na Srednji agroživilski šoli v Kamniku oz. v Ljubljani, kot že upokojen pa na kamniški ekonomski šoli. Bil je odličen pedagog in vsestransko razgledan človek. Ko je odšel

Milan Šuštar (Foto: Primož Zidar)

službovat v Ljubljano, sem na prošnjo ravnatelja prof. Vekoslava Ferbežarja kot začetnica prevzela njegovo delo na Osnovni šoli Frana Albrehta. Kolegialno mi je predal vse vaje in dodatno gradivo za pouk, ki ga je ustvaril sam.

Ob pedagoškem delu se je posvečal še marsičemu drugemu, zlasti pa kulturi in kulturni dediščini, kot poslanec in svetnik občinski politiki, v prostem času pa raziskovanju vojnih in povojnih žrtev na Kamniškem, pisanju člankov, urejanju, oblikovanju in lektoriranju različnih zbornikov in knjig. Odkar je znova začel izhajati *Kamniški zbornik*, je bil Milan Šuštar pomemben in zvest sodelavec uredništva.

Z ženo je pred več kot štiridesetimi leti sprejel oskrbovanje celotnega spomeniškega kompleksa Sv. Primoža nad Kamnikom. Zanj je vzorno skrbel. Takrat je Sv. Primož postal to, kar je danes: cilj romarjev, turistov in rekreativcev ter raziskovalcev kulturne zgodovine in likovne umetnosti. Ker se je zavedal zgodovinske in umetniške pomembnosti cerkve in vseh objektov v njeni bližini, se je dogovoril z umetnostnim zgodovinarjem dr. Ferdinandom Šerbeljem, da je napisal znanstveno monografijo *Sv. Primož nad Kamnikom*, fotografije je prispeval Marjan Smerke, risbe Maja Črepinšek, nemški prevod daljšega povzetka Hanka Štular, angleški prevod pa Gerda Fras. Delo je izšlo leta 1995 pri Mladinski knjigi, stroške za izdelavo in izdajo knjige pa je ob sodelovanju donatorjev prispeval Milan Šuštar. Isto leto je prav tako v samozaložbi izdal še priročni vodnik z istim naslovom in istimi avtorji. Noben kamniški umetnostni spomenik nima

1 Doktorica znanosti, sodelavka Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU v pokouju.

tako bogate in lepe monografije ter vodnika! Knjigi sta bili hitro razprodani. Raziskovalci so razkrili marsikaj novega, zato je bilo treba monografijo obnoviti. S prof. Šuštarjem sva se dogovorila z dr. Ferdinandom Šerbeljem, da se pripravi nova izdaja. Knjiga je izšla v začetku leta 2019.

V mežnariji pri Sv. Primožu so se dolga leta srečevali tudi prijatelji in sošolci, ki so se v prvih letih po vojni srečevali v Marijanišču, ki so ga leta 1947 preimenovali v Dijaški dom Ivana Cankarja. V poslovnem govoru Janezu Debeljaku - Korenu je Milan Šuštar zapisal:

»Vsi smo bili doma z Dolenjskega in Notranjskega, hodili na Poljane ali na klasično gimnazijo. Leta 1949 je nastala prijateljska družba, ki se je poimenovala Se-Fe. Vsako leto v oktobru smo se srečali v gostilni Za gradom na Streliški ulici v Ljubljani. Tam smo se sestajali 30 let. /.../ Nasmehnila se mi je sreča, da sem dobil v najem staro mežnarijo pri Sv. Primožu nad Kamnikom. /.../ Z veliko vnemo sem začel obnavljati in urejati prostore. Ko so prišli prvi prijatelji na obisk, smo vedeli, da se bomo v prihodnosti tu srečevali. Osip (Ivan Strmole), ki je bil upravnik dijaškega doma, je preskrbel odpisane postelje in odeje, rjuhe pa smo vedno prinašali s seboj. Začela so se vsakoletna svetoprimoška srečanja, ki so trajala dobrih 20 let. Sestajali smo se zadnji petek v septembru. Zbor je bil na Stahovici, potem pa peš do Sv. Primoža. Ko so se prikazali prvi pohodniki, sem v zvoniku pozvonil z velikim zvonom za dobrodošlico. Ob prihodu je vsak zaužil kozarček domačega, postlali smo si postelje, nato pa je nastopil glavni kuhar Frenk (France Kljun), ki je bil v črni kuhinji pravi mojster za jedi na žaru. Debate ob hrani in pijači so se zavlekle do zgodnjih jutranjih ur. Zjutraj zajtrk, nato pa, če je bilo primerno vreme, pohod na Veliko planino. Razšli smo se v soboto popoldne. /.../ Pri Sv. Primožu smo pustili trajno sled. V zgornjem delu mežnarije visi na steni lesena tabla v izmeri 80 x 220 centimetrov. To je relief omizja štirinajstih mož v zrelih letih. Izdelal ga je Koren in na neki način postavil spomenik našemu dolgoletnemu druženju.«

Za delo pri Sv. Primožu je ljubljanska nadškofija Milanu Šuštarju 3. marca 2002 podelila posebno priznanje in zahvalo »za dolgoletno vestno in požrtvovalno skrb za mežnarijo in cerkev Svetega Primoža in Felicijana«. Nadškof in metropolit dr. Franc Rode je priznanje utemeljil z besedami: »S svojim poznavanjem zgodovine in umetnosti, predvsem pa s svojo gostoljubnostjo, velikodušno bogatite obiskovalce te cerkve.«

Za Milana Šuštarja lahko rečemo, da je bil magister elegantiae, kot so take ljudi imenovali stari Rimljani. Njegov smisel za lepo kažeta ne samo knjigi o Sv. Primožu, ampak tudi druga izdana dela.

V zborniku *Naši kraji in ljudje*, ki ga izdaja Občina Dobrepolje, prvič leta 1996, je napisal pregledne portrete Dobrepoljcev: Staneta Novaka, Antona Hrena - Kompoljskega, Frančiška Kralja - Angelarja Zdenčana, Jožefa Prelesnika, dr. Matija Prelesnika, Josipa Jakliča, Andreja Kančnika in drugih, v izdaji leta 2017 o slikarju Tonetu Žnidaršiču, 2019 pa o kiparju Stanetu Keržiču.

Leta 1999, ob 130-letnici rojstva Frana Jakliča, ustanovitelja prve rajfajznovke na Kranjskem, je Mi-

lan Šuštar uredil zbornik s posvetovanja *Zadružništvo včeraj, danes, jutri*, ki so ga izdali Občina Dobrepolje, Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano ter Ministrstvo za znanost in tehnologijo.

Že kot študent je Antonu Slodnjaku, svojemu univerzitetnemu profesorju, obljubil, da bo oskrbel nove izdaje del pisatelja Frana Jakliča - Podgoričana. Za izdajo Jakličevih narodopisnih povesti *Nevesta s Korinja in Sin*, ki jo je uredil in je izšla leta 1997, je napisal tudi spremno besedo ter knjigo opremil z ilustracijami slikarja Franceta Kralja. Leta 1999 pa je pri Celjski Mohorjevi družbi izšla Jakličeva zbirka kratke proze *Vaška pravda*. V knjigi so reprodukcije umetniških del Franceta Kralja iz zbirke Milana Šuštarja. Študijo o teh slikah je napisal umetnostni zgodovinar Milček Komelj. Fotografije je prispeval Marjan Smerke.

Povezanost prof. Šuštarja z Dobrepoljem je Kamnik obogatila z galerijo del Franceta Kralja, ki jo je uredil v svoji hiši.

Po spremembi družbenopolitičnega sistema in osamosvojitvi Slovenije je bil prof. Šuštar dvakrat občinski poslanec: leta 1990 je bil izvoljen v skupščino Občine Kamnik, in sicer v zbor krajevnih skupnosti, po štirih letih (1994-1998) pa je postal član občinskega sveta. Kot svetnik je štiri leta vodil komisijo za volitve, imenovanja, priznanja in administrativne zadeve.

31. januarja 1996 je občinski svet imenoval komisijo za popis žrtev druge svetovne vojne na Kamniškem. Njen predsednik je postal prof. Milan Šuštar. Komisija se je zavzela lotila dela. V letu in pol je popisala imena s partizanskih spomenikov v celotni občini, pregledala in izpisala spominsko literaturo in arhivsko gradivo Ministrstva za notranje zadeve in Zgodovinskega arhiva mesta Ljubljana. *Zbornik žrtev druge svetovne vojne*, ki je kot plod tega dela izšel leta 1998 in popravljena izdaja leta 2004, je bil zlasti po zaslugi prof. Šuštarja zastavljen tako, da ni razdvajal žrtev niti ni vzbujal političnih pomislekov in nasprotovanj. Kamnik se je s tem delom dostojno oddolžil vsem žrtvam druge svetovne vojne na Kamniškem. Svoje delo za *Zbornik žrtev druge svetovne vojne* je prof. Šuštar opisal tudi v zborniku *Demos na Kamniškem*, ki je izšel leta 2010.

Zelo pomembna je bila vloga prof. Šuštarja pri *Kamniškem zborniku*. Bil je med pobudniki oživitve te publikacije. Za vsako knjigo je opravljal lekture in korekture vseh člankov. Kot član uredniškega odbora je sodeloval pri izbiri člankov, pesnikov in likovnih ustvarjalcev, ki bodo predstavljeni v naslednji knjigi. Skratka: brez njega, ki je delu za zbornik posvetil kar nekaj mesecev, bi bilo knjigo težko izdati.

Predstavniki kamniške občine se radi pohvalijo, da praznujemo občinski praznik na rojstni dan Rudolfa Maistra. Datum je predlagal prof. Milan Šuštar, eden od prvih članov Društva general Maister Kamnik, občinski svet z županom Tonetom Smolnikarjem pa je predlog brez oklevanja sprejel.

* * *

Kot javni človek je bil prof. Milan Šuštar cenjen in uspešen, zasebno pa sta z ženo doživela kar nekaj hudih udarcev.

Leta 1966 se jima je rodil težko pričakovani sin Bojan. Bil je bister in zanimiv fant, središče in smisel njunih prizadevanj. Življenje pa ni prizanašalo z udarci. Bojan je star 25 let umrl. Spominjam se, da mi je Milan nekaj časa po tej hudi izgubi rekel, da ga boli želodec. Moje besede, naj gre k zdravniku, saj najbrž ni kaj zelo hudega, lahko pa je najhujše, je mirno zavrnil: »Ne, najhujše ne more biti, to sem že doživel!« Tudi z Damjanom, ki sta ga z ženo vzela v rejo, nista imela sreče. Želela sta ga posvojiti, pa se je on odločil za drugačno življenje.

Kljub tem težkim izkušnjam pa vsaj na zunaj nista bila zagrenjena. Razumela sta stisko drugih ljudi in jim pomagala z dobro besedo in materialnimi sredstvi. Življenje sta si lepo uredila. Oskrbovala sta hišo in vrt, Sv. Primož, obiskovala kulturne prireditve, hodila na morje, kjer sta imela prikolico, na potovanja, npr. na Kubo, Kitajsko, v Rusijo, in na izlete po Sloveniji. Ko je žena Julka hudo zbolela, je do smrti stal ob njej in ji pomagal. Želel je, da ostane doma, saj je čutil hvaležnost do nje, ker si je zelo prizadevala, da bi imela večjo družino, in dolga leta skrbela zanj. Julka je bila res poseben človek. Spominjam se, ko smo šli onadva in midva z možem v Bruselj. Videlo se je, da ni popolnoma zdrava, vendar je ljubeznivo pomagala vsem, še preden smo pomislili, kaj potrebujemo.

Po ženini smrti je ostal sam v hiši. Julko, s katero se zaradi njene bolezni že dolgo ni mogel pogovarjati, je močno pogrešal, saj je bil kljub vsemu z njim, kot je rekel, »živ človek«. Življenje so mu lajšali člani nečakove družine, knjige, sosedje. Umrl je v času epidemije koronavirusa, prepovedi obiskov v bolnišnici, pogrebov, na katerih so lahko prisotni le najožji člani sorodstva, brez petja, govorov.

* * *

Občinski svet Občine Kamnik je Milanu Šuštarju leta 2001 podelil zlato priznanje *»za življenjsko delo na področju kulture, promocije kulturne dediščine in za njegov prispevek k slovenski zgodovini«*.

Viri

Marjeta HUMAR: Milan Šuštar – osemdesetletnik, 2012. V: *Kamniški zbornik XXI*. 325–326.

Arhiv Milana Šuštarja.

Branko Novak **(1938–2018)**

Branko Novak se je rodil v Kamniku, kjer je preživel večji del svojega življenja. Diplomiral je na Oddelku za tekstilno tehnologijo Fakultete za naravoslovje in tehnologijo Univerze v Ljubljani. Zaposlil se je v Industriji platnenih izdelkov Induplati Jarše. Vse življenje ga je zanimala tehnika, poseben izziv mu je predstavljalo računalništvo. Zavzeto je deloval na področju varstva okolja. Po ustanovitvi stranke Zelenih Kamnika je bil njen predsednik. Na prvih demokratičnih volitvah je bil izvoljen za poslanca v Zbor občin tedanje republiške skupščine, kjer je aktivno deloval v času osamosvajanja, sprejemanja prve ustave in zakonodaje demokratične Slovenije. Njegova hobija sta bila gojenje maslenic in glasba. Branko Novak je bil prijeten, duhovit, načelen in izobražen človek, ki je svoje bogato znanje rad delil z drugimi.

Ključne besede: Branko Novak, tehnični in računalniški strokovnjak, naravovarstvenik, poslanec

Branko Novak was born in Kamnik, where he spent most of his life. He graduated from the Department of Textiles, Graphic Arts and Design at the Faculty of Natural Sciences and Engineering, University of Ljubljana. He was employed at the canvas products producer Induplati Jarše. He held a lifelong interest in engineering, particularly the field of computer science. He also worked very enthusiastically in the field of environmental protection. After founding the Green Party Kamnik, Novak became its president. In the first democratic elections, he was elected a member of the Association of Municipalities of the then National Assembly, where he was active during the period of independence and adoption of Slovenia's first constitution and democratic legislation. His hobbies were growing daylilies and indulging in music. Branko Novak was a pleasant, humorous, principled and educated man who liked to share his extensive knowledge with others.

Keywords: Branko Novak, technical and computer science expert, nature conservationist, Member of Parliament

V enainosemdesetem letu je 19. novembra 2018 umrl Kamničan Branko Novak, znan kot Bako. Bil je prijeten, prijazen človek. V mladosti sem ga videvala na kamniškem kopališču, spominjam se ga iz gimnazije, čeprav je bil nekaj let starejši od mene. Včasih me je z nasmehom podražil z mojim očetom, ki je bil njegov profesor. Kasneje se nisva veliko videvala. Posvetila sva se vsak svojemu delu in družini. V času pred osamosvojitvijo in prva leta po nastanku države Slovenije pa smo se veliko družili v okviru Demosa. Kasneje sva kdaj pa kdaj sodelovala v zvezi z občinskimi zadevami, srečevala pa sva se redko. Zadnjič verjetno takrat, ko naju je z mojo mamo povabil, da sva si ogledali njegov vrt ob hiši na Podlimbarskega poti, kjer je gojil perunike in maslenice. Te trajnice so bile njegov ponos.

Branko Novak - Bako (Foto: Studio Grohar)

Branko Novak je izhajal iz železničarske družine. Železničarji so bili njegovi predniki po očetovi in materini strani. Delovno mesto Brankovega očeta je bilo na železniški postaji Kamnik, kamor je bil z dekretom imenovan za šefa postaje. Tu je spoznal tudi svojo bodočo ženo, hčerko Janeza Finžgarja, železničarja na kamniški železniški postaji, takrat vdovo po peku Vinku Možina iz Velike ulice št. 4 (danes Maistrova ulica). Tu je v otroštvu, gimnazijskih in študijskih letih živel tudi Branko s starši in starejšima sestrama. Po zaposlitvi je krajši čas stanoval v Jaršah. V zgodnjih 80. letih pa se je z družino preselil na Perovo v hišo na Podlimbarskega poti št. 1, ki jo je podedoval po očetu.

Primarna družina je oblikovala nekatere Brankove značajske lastnosti. Železničarski poklic je zahteval natančnost, točnost, vztrajnost, urejenost, umirjenost, zanesljivost in skromnost. Ugledna meščanska družina pa mu je privzgojila domoljubje.

Že v otroštvu ga je zanimala tehnika, zlasti električna in različni aparati. Kot osnovnošolec in kasneje dijak je sodeloval v tehničnih šolskih delavnicah. Že leta 1954 je uspešno opravil kinooperaterski tečaj za upravljanje ozkotračnih projektorjev. S svojim znanjem je sodeloval pri predvajanju filmov v tedanji kinodvorani v Kamniku. Po zaposlitvi se je veliko posvečal tudi radioamaterstvu. Kot amaterski radioamater D-razreda z diplomom je bil član Radiokluba Domžale in Zveze radioamaterjev Slovenije. Žena Ivanka se spominja: »Tako je bil dolgo časa v direktnem prijateljskem stiku z mnogimi radioamaterji z vsega sveta. Prijatelj Jože Malešič, ki je bil na začasnem delu v Nemčiji, pa mu je tudi že zelo zgodaj od tam pritihotapil tranzistor, ki je bil nato dolga leta njegov stalni spremljevalec. Tako je

¹ Doktorica znanosti, sodelavka Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU v pokoju.

Srečanje politikov v Arboretumu Volčji Potok, 1991

bil ob dolgih, srednjih, kratkih in ultrakratkih radijskih valovih stalno na tekočem z dogajanjem v domovini in drugod po svetu.»

Zelo ga je zanimala tudi fotografija. V času šolanja na kamniški gimnaziji sta s tedanjim ravnateljem Avguštinom Lahom vodila fotoamaterske tečaje za dijake. Kasneje je sodeloval s fotoklubi, največ kot član Fotokluba Radomlje, fotografiral je dogodke v krajevni skupnosti, v različnih društvih, zlasti hortikulturnih, upokojenskih. Bil je dober matematik, zato ga je pritegnilo računalništvo, ki se je začelo razvijati v njegovih mladostniških letih. Veliko se je ukvarjal s spletnimi stranmi. Bil je mentor ustvarjalcev in avtor prvih spletnih strani nekaterih kamniških in slovenskih društev in podjetij, na primer Arboretuma Volčji Potok, Knjižnice Franceta Balantiča, Društva Demos na Kamniškem. S svojim računalniškim znanjem je rad pomagal tudi pri različnih zapletih pri uporabi računalnika. »Vsekakor pa je njegovo največje delo spletna stran Častni občani občine Kamnik, ki je še vedno dosegljiva na spletu. Temu delu je ob pomoči pravnice Katje Bandelj, tedaj ob njunem sodelovanju pri krajevni skupnosti Perovo, posvetil ogromno časa in truda. To spletno stran je daroval Občini Kamnik s pogojem, da uporabnik teh podatkov objavi v svojem delu tudi njegovo ime.«²

Diplomiral je na Fakulteti za naravoslovje in tehnologijo Univerze v Ljubljani, Oddelek za tekstilno teh-

nologijo. Za svoje diplomsko delo Vpliv atmosferilij na fizikalne lastnosti in kemijsko sestavo konopljene preje je 8. februarja 1964 prejel študentsko Prešernovo nagrado. Po končanem študiju se je kot mlad inženir in štipendist podjetja takoj zaposlil v Industriji platnenih izdelkov Induplati Jarše, ki je imela tedaj zaradi podpore vodstva in direktorja Kamila Marinca, zlasti s štipendiranjem srednješolcev in študentov, najboljšo strukturo srednje in visoko izobraženega kadra v občini Domžale. Na začetku je delal pri razvoju tehničnih tkanin v tehničnem oddelku, kasneje, v letih 1968–1971, je bil vodja oddelka za organizacijo in mehanografijo v ekonomsko-analitskem oddelku podjetja. V letu 1971 pa je prevzel vodstvo samostojnega oddelka elektronske obdelave podatkov IBM, ki je bil šele v zametkih. To je bil prvi tak center v domžalski občini. Njegovi dolgoletni prijatelji in sodelavci iz IPI – Jarše so v spominskem članku zapisali: »Kot ljubitelju matematike, velikemu entuziastu in zagovorniku napredka je bil to pravi izziv, ki ga je odgovorno in uspešno uresničil. Ob sebi je zbral somišljenike in napredka željne sodelavce. Sektor se je širil in bil dobro usposobljen, tako da so usluge urejanja elektronske obdelave podatkov nudili tudi sosednjim delovnim organizacijam, med njimi tudi Občini Domžale. Pozneje si je večina organizacij uredila svoje centre. Redko se zgodi, da človek v svojem delu najde vse: življenje, hobi, veselje, izziv. Bako je to našel v računalništvu.«³

2 Izjava žene Ivanke Novak.

3 Aco in Mira, 2018: V spomin Branko Novak - Bako. V: *Slamnik*, št. 12. 38.

Perovanje, 2012

Zelo ga je zanimala okoljska problematika. S tem se je intenzivno ukvarjal že pred osamosvojitvijo. Stanovalci Podlimbarskega poti, Kovinarske in Ljubljanske ceste, Zikove ulice in Poti 27. julija so se leta 1988 pritožili republiškem sanitarnemu inšpektorju zaradi hrupa, dima in plinov, ki jih povzročata tovarna Titan. Kazalo je, da se bo problem še povečal, ko je leta 1989 nastal zazidalni načrt, po katerem naj bi se tovarna razširila za 70.000 kvadratnih metrov, od tega je bila četrtina prvovrstne obdelovalne zemlje. Porušili naj bi 3 stanovanjske hiše. Pod Odprto pismo predsedniku skupščine Maksu Lavrincu se je za skupino 26 občanov podpisal Branko Novak. V oči je bodlo zlasti to, da je bil načrt premalo ekonomsko in ekološko utemeljen in da je bila javna razgrnitev v dopustniškem času.⁴ Še podrobneje je bila problematika predstavljena v *Teleksu*.⁵ Avtor članka Vinko Vasle je podrobno navedel mnenja za in proti. Branko Novak je izrazil svoje razočaranje, da se v podporo nasprotnikov novega zazidalnega načrta ne oglasijo še drugi Kamničani, saj se ve, da je kamniško okolje že tako zelo onesnaženo. Zanimivo je bilo tudi mnenje direktorja Titana, da ima zazidalni načrt dolgoročni pomen. Lahko da bo realiziran v 50 letih. Na odprto pismo občanov pa sta v *Kamniškem občanu* odgovorila direktor Titana Zvonimir Lemič⁶ in Maks Lavrinc, da gre bolj ali manj za

neustrezno branje načrta. Potrebno bi bilo upoštevati, da potrebujemo delovna mesta, nekatere okoljske probleme je Titan že uredil, še naprej pa si prizadeva za čim manjši negativni vpliv na okolico. Na obe pismi je odgovoril Branko Novak. Članek je naslovil: Potrebujemo čim več novih delovnih mest, toda ne za vsako ceno ...⁷ 5. januarja 1990 je *Teleks* objavil članek direktorja Lemiča, v katerem je bilo pojasnjeno, kaj je bilo že storjenega za zmanjšanje Titanovega negativnega vpliva na okolje. Titan naj bi opustil širjenje na področje, kjer so zasebne hiše. S tem naj bi se bili strinjali tudi okoliški prebivalci. Na Lemičev članek je odgovoril Branko Novak.⁸ V njem je poudaril, da se bo s povečano proizvodnjo močno povečala tudi količina nevarnih odpadkov, vendarle je iz Lemičevega članka razvidno, da načrti Titana niso več »(povsem) takšni, kot smo jih razbrali v okviru javne razgrnitve. Teh izboljšav /.../ smo lahko nadvse veseli.« Titanova zgodba se je počasi umirila, končala pa se ni. Titanove načrte je podprl in utemeljil član Titanovega vodstva Bojan Pollak.⁹ Na začetku leta 2001 je 594 stanovalcev iz Titanu sosednjih ulic poslalo zdravstvenemu inšpektoratu,

niku skupščine. V: *Kamniški občan*, 13. 11.

Maks Lavrinc, 1989: Odgovor na odprto pismo krajanov Bakovnika. V: *Kamniški občan*, 13. 11.

7 *Kamniški občan*, 4. 12. 1989.

8 Branko Novak, 1990: Kamnik še ne vidi zeleno. V: *Teleks*, 25. 1. 5.

9 Bojan Pollak, 1990: Odmev na članek »Potrebujemo čim več novih delovnih mest, toda ne za vsako ceno ...«. V: *Kamniški občan*, 7. 2.

4 *Kamniški občan*, 24. 7. 1989.

5 Vinko Vasle, 1989: Kamnik še ne vidi zeleno. V *Teleks*: 21. 9. 26–28.

6 Zvonimir Lemič, 1989: Odgovor na odprto pismo predsed-

Člani sveta KS Perovo, 2012

inšpektoratu za okolje in prostor in vodstvu Titana dopis, v katerem opozarjajo na onesnaževanje okolja. V iskanje rešitve so se vključili tudi Zeleni Kamnika. Najpomembnejši dosežek tega dopisa je bil sestanek predstavnikov podpisnikov z vodstvom Titana, na katerem je bilo povedano, da se zavedajo problematike onesnaževanja okolja (prah, hrup, odpadki). Zaradi pomanjkanja sredstev sanacija ni bila mogoča. Novi poslovni partner Cimos pa bo to finančno omogočil. Cimos je bil sicer na eni strani rešitelj, na drugi pa so z njim za okoliške prebivalce nastali novi problemi: hrup, infrazvočno valovanje in vibracije, plini in smrad. Zaradi teh problemov so se krajani in »najbližji sosed livarne« Branko Novak 27. septembra 2004 obrnili na ministrstvo za okolje, prostor in energijo. Branko pa je spremljal še druge probleme svojega okolja. 21. 11. 2004 se je začel »boj« za to, da Podlimbarskega pot ne bi bila odprta, prevozna. Ker sem bila svetnica, mi je pisal, ker »*bi zaradi prevelikih in bistvenih sprememb od prvega predloga morali drugo branje odloka spremeniti spet v prvo branje in ponoviti javno obravnavo, ti v prilogi pošiljam samo amandma, ki smo ga stanovalci Podlimbarskega poti pripravili, da v zvezi z našim lokalnim prometom rešimo, kar se rešiti da, če bo odlok sprejet.*« 21. 12. 2004 pa je sporočil: »*Spet je na dnevnem redu vaše seje zazidalec B7+12 (zahod). Medtem smo izvedeli, da bo Občina sama predlagala nekaj amandmajev, ki po mnenju krajanov nekatere stvari urejajo in so zato boljši kot nič.*« Ko so nastajale stranke, se je Branko Novak priključil

Zelenim Slovenije, da bi probleme, ki se jim je že dolgo posvečal, v prid Kamnika lažje reševali. Na ustanovnem zboru Zelenih Kamnika 11. 1. 1990 je bil izvoljen za predsednika. Program stranke je obsegal tri skupine delovanja¹⁰:

- varovanje kulturne in naravne dediščine ter zaščita kmetijskih površin,
- varovanje okolja pred industrijskim in komunalnim onesnaževanjem,
- urejanje prostora z vidika varovanja okolja.

Na volitvah leta 1990 je kot predsednik Zelenih v Kamniku kandidiral za Zbor občin Republiške skupščine. Kot človek in politik je bil sprejemljiv za vse člane kamniškega Demosa. V svojih spominih je napisal, da je bil največji problem, kako se predstaviti javnosti, saj so sredstva javnega obveščanja o Demosovih kandidatih molčala. Udeleževal se je srečanj z ljudmi po vsej kamniški občini, ki je takrat obsegala tudi zdajšnje občino Komenda. K prepoznavnosti mu je pomagala tudi Ivana Skamen, ki je kot članica uredništva *Kamniškega občana* uredila, da je lahko objavil intervju, ki ga je sicer sam napisal.

V svojem predvolilnem programu so Zeleni Kamnika zapisali, kaj bi bilo treba storiti:

- posodobiti slovensko državno in občinsko upravo,
- izboljšati delovanje javnih služb,
- vpeljati krajevno (lokalno) samoupravo.

¹⁰ Branko Novak, 2100: Zeleni v obdobju sodelovanja v kamniškem Demosu (1990–1992). V: *Demos na Kamniškem*. 130–136.

Ta program je Branko Novak zagovarjal tudi kot kandidat za poslanca.¹¹ Opozarjal je na to, da bi moral denar, ki ga zasluži v Sloveniji, tu tudi ostati, ne pa da gre v jugoslovanski proračun, npr. za nerazvite. Zavzemal se je za poživitev gospodarstva, za okolju prijazno industrijo, za razvoj obrti in podjetništva.

Pridobil si je dovolj glasov in postal poslanec v tedaj še tridomni skupščini Slovenije. Deloval je v različnih odborih in bil pogosto razočaran, ker se je premalo storilo za varovanje okolja.

Branko Novak je bil priča in soustvarjalec najpomembnejših dogodkov v novejši zgodovini Slovenije:

9. novembra 1990 je sodeloval na Demosovem zboru v Poljčah, kjer so soglasno sprejeli sklep, da bomo Slovenci o samostojni in neodvisni državi odločali na plebiscitu. Samostojno Slovenijo je podprla velika večina.

25. junija 1991 je skupščina sprejela ustavni zakon za uresničitev Temeljne ustavne listine o samostojnosti in neodvisnosti Slovenije. Temu je sledila 10-dnevna vojna.

8. oktobra 1991 je Slovenija prvič v zgodovini dobila lastno valuto.

25. oktobra 1991 je Slovenijo zapustil zadnji vojak JLA.

23. decembra 1991 je Slovenija dobila ustavo.

15. januarja 1992 je novo državo priznala večina članic Evropske skupnosti.

22. maja 1992 je postala 146. članica OZN.

Vsa ta dogajanja je Branko Novak podpiral, nasprotoval pa je sklepu, ki je bil sprejet 30. decembra 1991 na sestanku v Dolskem. Vodstvo je razpustilo Demos, ki naj bi bil izpolnil svojo nalogo: samostojnost Slovenije. Ta razkol v Demosu je povzročil, da je Lojze Peterle izgubil mesto predsednika vlade, oblast pa je prevzela levica in jo z manjšimi razmiki obdržala do danes.

V zaključku opisa svojega poslanskega delovanja v knjigi *Demos na Kamniškem* je zapisal: »Vesel in ponosen sem, da sem imel možnost sodelovati pri teh tako odločilnih korakih za slovensko osamosvajanje! Žalosti pa me dejstvo, da se vsa leta, tudi danes, tako vztrajno poskuša zmanjševati osamosvojitveno vlogo Demosa.«

Branko Novak je bil kasneje član kamniškega izvršnega sveta, kjer je zagovarjal stališča, ki si jih je zastavil kot poslanec.

Od leta 2007 je veliko sodeloval s člani sveta Krajevne skupnosti Perovo. Sam jim je ponudil, da brezplačno izdela spletno stran. S svojim bogatim znanjem je postal nepogrešljiv svetovalec članov sveta, zlasti pri projektih za reševanje okoljskih problemov. Njegova temeljna zahteva je bila zdravo okolje za vse Kamničane. Katja Bandelj, nekdanja predsednica sveta KS Perovo, je o njem zapisala: »Branko je bil član Športnega kulturnega društva Dober dan, Perovo. Ko se je oblikovalo prvo perovsko glasilo in vsa naslednja, Branko ni manjkal. Bil je urednik spletnega Perovskega lista, sodeloval pa je tudi kot pisec in bil avtor več fotografij. Bil je del največje perovske prireditve Perovanje in več drugih perovskih dogodkov: simpozija, odkritja spominske plošče Francetu Lombergarju, us-

tvarjalnih in drugih delavnic, srečanj s sokrajani ... Bil je njihov fotograf, skrbel je za medijsko objavo ... Brez Branka si perovskih dogodkov nismo znali predstavljati. In vse to je Branko počel tudi po tem, ko mu je bolezen pred petimi leti vzela polovico vida, vztrajal pa je še po letošnji pomladi, ko je izvedel za svojo še hujšo bolezen ... Bil je neverjeten, občudovanja vreden človek!«¹²

Po upokojitvi se je iz politike bolj ali manj umaknil, ukvarjal se je z vrtom, gojil perunike in maslenice. Izdelal je in tudi ves čas sam urejal ljubiteljsko spletno stran Vrtoljubec.si, kjer so zbrani primeri čudovitih zasebnih vrtov v Sloveniji, ki je še vedno v arhivski obliki dosegljiva na spletu. Pomagal pa je tudi društvu Demos na Kamniškem pri oblikovanju in urejanju spletne strani.

Vsi člani nekdanjega Demosa in vsi, ki smo ga poznali, bomo Branka Novaka ohranili v spominu kot preudarnega, nesebičnega, poštenega človeka.

*****

Za vse svoje delo je Branko Novak leta 2011 na predlog Krajevne skupnosti Perovo dobil zlato priznanje Občine Kamnik »za hortikulturni, zgodovinski, internetni, okoljski in okoljevarstveni prispevek Kamniku ter prispevek k vsestranskemu razvoju KS Perovo.«¹³

11 Branko Novak, 2100: Poslanec v Zboru občin Republiške skupščine. V: *Demos na Kamniškem*. 190–193.

12 Katja Bandelj, 2019: In memoriam – Branko Novak (18. 1. 1938–19. 11. 2018). V: *Perovski list*, št. 1. 19.

13 <http://nakamniskem.si/perovo/?p=938> (dostop 12. marca 2020).

Janez Majcenovič **(1933–2019)**

Spominski članek je posvečen pokojnemu častnemu občanu Občine Kamnik Janezu Majcenoviču, profesorju matematike, strokovnjaku za računalništvo in zavarovalništvo, ljubiteljskemu raziskovalcu kamniške zgodovine, dobremu poznavalcu in ljubitelju Kamnika, planin, plavalnega športa. Pel je pri različnih zborih: pri Prvem slovenskem pevskem društvu Lira, pri cerkvenih zborih, bil je član Kamniških kolednikov, s katerimi je ponesel slovensko pesem skoraj po vsem svetu.

Ključne besede: Janez Majcenovič, profesor matematike, strokovnjak za računalništvo, pevec pri različnih zborih, ljubiteljski raziskovalec kamniške zgodovine, plavalec, ljubitelj planin

This in memoriam article is dedicated to the late honorary citizen of the Municipality of Kamnik, Janez Majcenovič, professor of mathematics, expert in computer science and insurance, amateur researcher of Kamnik history, a connoisseur and lover of Kamnik, the mountains, and swimming. He sang at various choirs, including the Lira Singing Society, the first of its kind in Slovenia, and various church choirs. Majcenovič was also a member of the Kamnik choral singers, with whom he helped promote Slovenian singing worldwide.

Keywords: Janez Majcenovič, professor of mathematics, computer expert, choral singer, amateur researcher of Kamnik history, swimmer, lover of mountains

Če bi hotel napisati vsaj približno popolno biografijo dragega prijatelja Janeza, bi moral o njem napisati knjigo. Tudi to bo morda še kdaj prišlo na vrsto. Moj tokratni namen je le napisati nekaj vrstic v spomin in slovo. Žal o Janezovi smrti nisem bil obveščen. Zanj sem zvedel po naključju, ko sem mu želel po telefonu voščiti za novo leto 2019. Ko na moj klic ni bilo odziva, sem na spletu v časopisu *Kamničan* našel obvestilo o njegovi smrti in nekrolog. Naslednji zapis o njegovem življenju je le kratek povzetek vsega, kar je doživel in počel v svojem dolgem življenju.

Janez Majcenovič se je rodil leta 1933 v obrtniško-delavski družini v zaselku Perovo, ki je danes del Kamnika. V Kamniku je obiskoval nižjo gimnazijo. Realno gimnazijo je končal v Ljubljani, kjer je tudi maturiral. Po maturi je študiral matematiko na Prirodoslovno-matematični fakulteti Univerze v Ljubljani in na njej leta 1960 diplomiral. Kratek čas je poučeval matematiko, nato pa se je zaposlil v zavarovalništvu.

Pot poklicnega izpopolnjevanja in specializacije ga je iz Ljubljane prek Beograda vodila na ugledne tuje ustanove v Nemčiji, Avstriji in tedanji Sovjetski zvezi. Usposobljenost v mladi panogi računalništva in specializacija za vodilne zavarovalne delavce sta mu kot profesorju matematike in poslovne matematike širili zadolžitve in stopnjevali poklicno odgovornost

Janez Majcenovič (Foto: Ivo Kordaš)

pooblaščenega aktuarja, zavarovalnega matematika, sodnega izvedenca, vodilnega zavarovalnega delavca – direktorja sektorja računalništva in informatike ter višjega svetnika na področju bančništva. V tem času je v strokovnih publikacijah v Ljubljani, Zagrebu in Beogradu objavil več prispevkov o zavarovalništvu.

Ko je spoznal, da ne more več slediti vse hitrejšemu razvoju računalništva, se je vrnil v pedagoške vrste kot profesor matematike, fizike in osnov računalništva na srednjih šolah in različnih stopnjah izobraževanja odraslih.

Seveda pa zavarovalništvo in pedagogika niti približno nista vse, s čimer se je ukvarjal Janez Majcenovič.

Vse življenje je bil velik ljubitelj planin. Sam je rekel, da se je njegovo gorništvu začelo, ko so mu starši po letu 1945 kupili prve gojzarice. Prvo srečanje s planinami je doživel na družinskem izletu, ko so se odpravili na pot od Velike planine do Krvavca. Kmalu za tem se je včlanil v kamniško planinsko društvo.

Kot mladenič se je zapisal plavanju, bil je tudi odbornik v Plavalnem klubu Kamnik in vodja plavalne šole. Svoje spomine na te čase je objavil v *Kamniškem zborniku 13* (1996) z naslovom Zlata leta plavalnega športa v Kamniku. V pogovoru ob imenovanju za častnega občana občine Kamnik je o svojem plavanju povedal:

»Moja prva plavalna šola je bila na Titanovem jezu, v letih 1938/39 je bila ta (op. a. Kamniška Bistrica) zelo 'topla', imela je celih 18 °C. To srečanje z vodo bi se končalo tragično, če me ne bi rešil Jože Janežič. Pod nadzorstvom starejših prijateljev sem se nato hitro naučil plavati. V gimnazijskih letih so me sošolci,

1 Diplomirani strojni inženir, publicist.

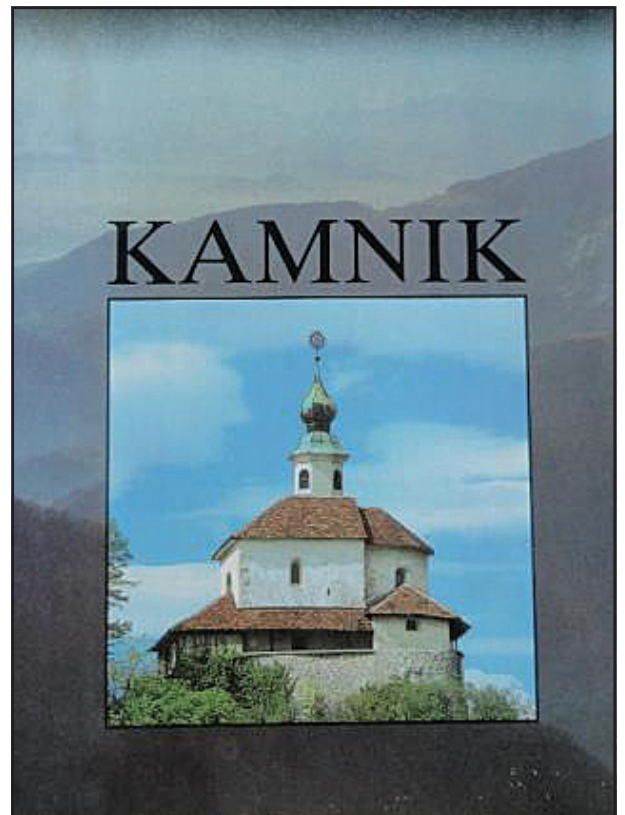

Janez s kamniškimi plavalkami leta 1956 (Arhiv Občine Kamnik)

prijatelji in vzornik v plavanju metuljčka Ivo Kordaš zvalili v četico Toneta Cererja. Ko je Cerer odložil mesto načelnika kamniške plavalne sekcije, sem to mesto prevzel jaz. V Cererjevem času so v okviru mladinske delovne brigade udarniško gradili bazen in stadion, kamniški plavalci smo bili slovenski prvaki, visoko pa smo posegli tudi v jugoslovanskem merilu. Plavalno sekcijo so pestile tudi težave, finančne in žal tudi tiste, ko petje na koru in hkrati družbeno-športno-politično delo za nekatere ni bilo sprejemljivo ...²

V šahovski sekciji kamniškega kluba Solidarnost je bil funkcionar in tekmovalec, predvsem v hitropoteznem šahu je želepe uspehe. Deloval je še kot funkcionar in tekmovalec v različnih kamniških športnih in šahovskih društvih.

Našel je tudi čas za raziskovanje in publicistično dejavnost na področju lokalne zgodovine. Napisal je več prispevkov o kamniški zgodovini, vrh je monografija *Kamnik*, ki je izšla leta 1991 pri založbi Lubadar iz Komende, z besedilom Janeza Majcenoviča in s fotografijami Jožeta Kočarja, Staneta Kočarja, Franceta Steleta, Ferdinanda Laha, Miha Zabreta, Henke Škrli, Marice Moravec, Brede Zužič Žarjal in Lubadarjev. Kot soavtor je sodeloval pri knjižnih izdajah, npr. pri knjigi o Kamniku, ki je izšla leta 2000, ob glavni ured-

Monografija Kamnik

2 Občina Kamnik, 2019.

nici in avtorici Andreji Eržen Firšt, v knjigi *Kamniška Lira Republiki Sloveniji ob prvi obletnici samostojnosti (1882–1992)*, ki je izšla leta 1992. Objavljal je tudi v različnih poljudnih in strokovnih časopisih. Veljal je za odličnega poznavalca zgodovine Kamnika in okolice in za spodbujevalca domoljubja in humanistične zavesti. Več o njegovi bibliografiji je na spletnem naslovu http://worldcat.org/identities/np-majcenovic_janez/.

Ob vsem, kar je počel, se je z vso vnemo posvečal delovanju na glasbenem področju v Kamniku. Od svojega šestega leta je pel v kamniških cerkvenih zborih. Bil je član Mešanega pevskega zbora Planika in član Akademskega pevskega zbora Tone Tomšič v Ljubljani. Posebno poglavje pa zavzema njegovo 32-letno delovanje v Prvem slovenskem pevskem društvu Lira, v katerem je bil baritonist solist in odbornik. S tem zborom je posnel dve veliki vinilni plošči in štiri kasete ter sodeloval v več radijskih oddajah. Sodeloval je na številnih koncertih po Sloveniji in na odmevnih gostovanjih na festivalih in tekmovanjih v tujini. Nastopal in snemal je tudi z drugimi kamniškimi zbori, kot so Cantemus, Titan in cerkveni zbor Stranje.

Nastopal je tudi kot pevec solist na številnih koncertih, recitalih, spominskih prireditvah in ob najrazličnejših priložnostnih slovesnostih ob spremljavi orgel, klavirja, citer, kitare, pihalnega in simfoničnega orkestra.

Pomembno mesto v njegovi glasbeni dejavnosti je imel pevski trio Kamniški koledniki, v katerem je deloval kot pevec, recitator in avtor povezovalnih besedil. S tem ansamblom je nastopil v več krajih v Sloveniji in v zamejstvu ter v Nemčiji, Švici, Angliji, ZDA, Kanadi, Argentini, Braziliji, Urugvaju in Avstraliji. Kot sam piše v komentarju v programskem listu cedeja *Kamniški koledniki – koledovanje v Škofji Loki 1992*, je s tem ansamblom nastopil več kot 2000-krat. Dejavnost Kamniških kolednikov najbolje prikazuje že omenjeni komentar, ki ga tu objavljamo v celoti:

»Bilo je nekoč ... in bili smo Kamniški koledniki: basist Rok Lap, baritonist Janez Majcenovič in citrar Tomaž Plahutnik.

Čas pa kar beži in že četrto leto teče od dneva, ko smo se na domžalskem pokopališču poslovili od Roka Lapa, velikega ljubitelja petja in gora. Na nagrobnem spomeniku so vklesane note začetka pesmi *Oj, Triglav, moj dom*.

Zapise o nastopih Kamniških kolednikov lahko najdemo v različnih cerkvenih, društvenih, šolskih, planinskih, gasilskih in drugih kronikah. Doma in po svetu se je po dobrih dveh desetletjih nabralo preko 2000 nastopov; na mnoge spominjajo izrezki iz časopisov, fotografije in priložnostni zvočni in filmski zapisi.

Avtor teh vrstic si že dalj časa prizadevam, da bi zvočne posnetke nekaterih nastopov prenesli na zgoščenke, ki so sedaj bolj uporabljiv medij kot nekdanje avdiokasete. To zahtevno delo zame opravlja dolgoletni pevski prijatelj in organist Dominik Krt. Ta vsestranski glasbenik je v svojem Dream studiu Krt v Zgornjih Stranjah z veliko mero potrpljenja pripravil že več zgoščenk „iz arhiva Janeza Majcenoviča“. Tako kot pri prejšnjih mi je, ko je delo šlo h koncu, Dominik tudi tokrat pripravil kratek nagovor:

»Tako! Glasbeni del zgoščenke o koledovanju – recitalu Kamniških kolednikov v galeriji na škofjeloškem gradu, ki je bil na večer 18. decembra 1993, je pripravljen. Na samem začetku sta dve pesmi Ivana Sivca, ki ju je uglasbil Franci Lipičnik. Vsaki pesmi je dodan kratek komentar, s tem so predstavljeni najprej mesto Kamnik in nato še Kamniški koledniki. Sledi posnetek recitala S citrami in pesmijo v novo leto 1994. Avdiokaseta, ki jo je izvajalcem poklonil prijatelj in mentor Tomaž Tozon, je svojo vlogo zadovoljivo odigrala, saj je ohranila skoraj celosten zapis recitala z veznim besedilom vred. Povezovalka je bila domžalska zdravnica dr. Mojca Zajčeva. Na koncu zgoščenke so še nekatere pesmi iz železnega repertoarja Kamniških kolednikov. Najprej je znana čitalniška pesem Benjamina Ipavca *Bodi zdrava, domovina* (besedilo je napisal Radoslav Razlag), ki ji sledijo še štiri kolednice: *Božična kolednica iz Kroke*, *Novoletna kolednica iz Kamne Gorice*, *Trikraljevska koleda iz Ziljske doline* v priredbi Janeza Močnika in *stara kolednica Prihajamo od vzhoda*, uglasbil jo je Tomaž Plahutnik. V zadnjih dveh je Tomaž, poznamo ga bolj kot mojstra na citrah in prirejevalca, tudi sam zapel vlogo tretjega kralja; basovskemu Gašperju in baritonskemu Boltežarju se je pridružil še tenorski kralj Melhior!«

Monolog, ki sem ga pripisal Dominiku Krtu, je bil sicer nekoliko drugačen. Nekaj pa drži: sklenil ga je z besedami: »Dragi Janez! Sedaj si ti na vrsti, da napišeš spremno besedilo za svojo zgoščenko!« Zahtevne domače naloge sem se lotil z zavestjo, da bo zgoščenka pripovedovala le eno od ohranjenih zgodb Kamniških kolednikov; za mnoge poslušalce bo to odkrite koledniškega sporočila polpretekle dobe.

Del tega sporočila se ohranja tudi na dokumentarnih posnetkih RTV Slovenija, in sicer s prvih proslav dneva slovenske državnosti na Kongresnem trgu v Ljubljani, ... tam gori na Kredarici, pri blagoslovu kapele in zvonov Marije Snežne, ... so bili zraven Kamniški koledniki.

Nekoč so bili ... in ta zgoščenka naj spominja na tiste čase!

Na Perovem, marec 2014³«

Na zgoščenkah so ohranjeni naslednji posnetki:⁴

- Glasbeni portret Janeza Majcenoviča Podati hočem ti srce, CD je nastal leta 2000. Sodelovali so še Tomaž Plahutnik, Dominik Krt, Janez Klobčar in Mešani pevski zbor Cantemus.
- Arhivski posnetki Praznični recital iz Dola pri Ljubljani, župnije Homec in župnije Tunjice. Ob Majcenoviču sodelujejo še Ivan Vombergar, Rudolf Franci, Josip Gostič, Hubert Bergant, France Baloh in Mešani pevski zbor župnije Tunjice. Zgoščenka je nastala leta 2018.
- Leta 2010 je izšla zgoščenka Spomini na Liro s posnetki iz Majcenovičevega arhiva. Najbolj zaslužen za ta podvig je Dominik Krt, ki je digitaliziral tudi ostale Majcenovičeve analogne posnetke in jih s tem pripravil za izdajo na zgoščenkah.
- Na spletnem naslovu v citiranem viru je še nekaj

3 Arhiv Janeza Majcenoviča.

4 Cobiss – virtualna knjižnica Slovenije, 2019.

nosilec zvoka, na katerih sodeluje Janez Majcenovič.

Kot pevec je Janez Majcenovič pel na Triglavu, Kredarici (posvetitev kapelice Marije Snežne), na Kamniškem in Kokrskem sedlu in še kje.

Ob tem je treba še povedati, da je bil eden od stih Kamničanov, ki so s svojimi podpisi podprli preimenovanje Matične knjižnice v Knjižnico Franceta Balantiča.

Pomen njegovega delovanja za Kamnik in Kamničane so spoznali kamniški občinski možje. Občinski svet občine Kamnik je 4. marca 2015 sklenil Janezu Majcenoviču podeliti naziv častni občan Občine Kamnik za življenjsko delo na področju naravoslovnih strok in za pomenljive prispevke, ki jih je, ob poklicnih zadolžitvah, vseskozi dopolnjeval z govorico glasbe in v spremstvu vrednot najširših duhovnih razsežnosti, s čimer je bogatil Kamnik in obenem prispeval ugleden delež k njegovi širši prepoznavi in uveljavitvi.

Janeza sem spoznal 18. decembra 2013, ko sem v Matični knjižnici Kamnik predstavljal svojo knjigo *Mariborske operne zvezde* (Ondina Otta Klasinc, Miro Gregorin, Ada Sardo, Jernej Plahuta). Za Kamničane je bila knjiga zanimiva zaradi rojaka Jerneja Plahute. Na dobro obiskani prireditvi so sodelovali tudi kamniški pevci in glasbeniki. Po koncu sem se pred knjižnico prvič srečal z Janezom Majcenovičem. Ker sem med predstavitvijo omenil tudi Lovra Matačiča, mi je pripovedoval o svojem srečanju s tem velikim dirigentom, ko je bil na dopustu v Dubrovniku. Šaljiva zgodbica o veseli družbi v neki dubrovniški kavarni in intonaciji za himno Hej Slovani⁵ po vsebini ni najbolj primerna za to besedilo.

V naslednjih letih sem prišel v Kamnik še večkrat. Dvakrat na slovesnost ob izidu *Kamniških zbornikov* 2016 in 2018. V obeh sem sodeloval s prispevkom. Aprila 2016 in jeseni 2017 sem v okviru prireditve Društva sv. Jakoba v dvorani frančiškanskega samostana predstavil gradivo in nato knjigo o Valeriji Heybal. Zadnjič sem bil v Kamniku januarja 2018, ko sem sodeloval na slovesnosti v Domu kulture ob 100. obletnici rojstva pevke Valerije Heybal. Na vseh srečanjih sem se srečal z Janezom. Ko sem začel pisati o Heybalovi, sva se spoprijateljila in se začela tikati. Pri zbiranju gradiva o Heybalovi mi je pomagal s svojimi prispevki. Gospa Mija Majcenovič, njegova življenjska sopotnica, pa mi je napisala življenjepis o znameniti kamniški učiteljici Angeli Kenda in mu dodala pričevanja nekaterih še živih učencev.

Na eni od treh prireditev o Valeriji Heybal v Kamniku (mislim, da je bilo 29. aprila 2016) mi je povedal, da je dopoldne tega dne obiskal svojega zdravnika in mu v pogovoru povedal, da se je tokrat na pregled najbrž zadnjič sam pripeljal z avtomobilom. Vzrok za tako odločitev so bile starostne težave s tresenjem rok. Na mojo pripombo, da ima najbrž težave pri pitju vina iz kozarca, saj se mu to razlije, mi je odgovoril: »O, to pa ne, saj ga prej spijem.« Humor, ena od njegovih pomembnih lastnosti, ga pač ni nikoli zapustil.

Konec leta 2016 mi je Janez poslal pošto in v njej štiri zgodbe, povezane s Heybalovo, in voščilnico za

novo leto 2017, ki je najbrž nastala na Kredarici, ko so Kamniški koledniki sodelovali pri blagoslovu kapelice Marije Snežne in njenih zvonov. V pismu je bil tudi omenjen zapis o Angeli Kenda. Besedili sta bili napisani z roko. Ker je Janez takrat že imel težave z drhtenjem rok, je pisanje treh strani formata A4 pomenilo zanj velik napor, za kar sem se mu še posebej zahvalil.

V knjigi o Valeriji Heybal je poglavje, ki je posvečeno dvema Kamničanoma, ki sta mi zelo pomagala pri pisanju knjige o tej veliki umetnici. To sta dr. Marjeta Humar in Janez Majcenovič. Ko sem mu tekst, ki je bil namenjen njemu, poslal po pošti, me je naslednji dan poklical po telefonu in mi dejal, da sem mu s svojim pisanjem polepšal dan.

Štiri Janezove zgodbe o Heybalovi, ki sledijo, so zanimive in kot take tudi prispevek k zgodovini Kamnika in Kamničanov.

Prva zgodba

Moja pokojna mama Angela Majcenovič, roj. Mazovec (1900–1986), je bila v letih po 1. svetovni vojni trgovska pomočnica v Stergarjevi trgovini na Šutni v Kamniku. V bližnji farni cerkvi je takrat služboval organist in zborovodja Josip Heybal. Njegova žena Cecilija Heybal, roj. Matičič, je imela manufakturno trgovino na drugi strani kamniškega »Klanca«. Vsi kamniški trgovci so se med seboj dobro poznali in so izoblikovali svoje izročilo, ki je vsebovalo tudi zgodbe o Heybalovi trgovini in celo o življenju na šutenskem koru, kjer je bila dejavna vsa družina Heybal.

Naša mama je večkrat pripovedovala zgodbo o prvem javnem nastopu male Valerije, ki je že kot 4-do 5-letna deklica pri polnočnici odpela solopartijo betlehemskega pastirčka. Pevci z organistom Heybalom vred so imeli solzne oči ... Za konec zgodbe in za dvomljivce naj dodam še besede Heybalovega učenca in kasneje zborovodje Prvega slovenskega pevskega društva Lira Cirila Vremšaka, ki je večkrat poudaril, da je bila Valči »Vunderkind« – čudežni otrok.

Druga zgodba

Januarja 1964, kmalu po pogrebu Jožeta Gostiča, se je v kamniški gostilni Planinka zbrala družba pokojnikov prijateljev in znancev. Že uveljavljeni organist Hubert Bergant – Zlato – in pisec teh vrstic sva bila najmlajša udeleženca. Pozorno sva poslušala in zvedela marsikaj zanimivega o predvojnih, medvojnih in povojnih doživljajih najinih starejših sogovornikov. Popoldansko srečanje se je zavleklo v noč, ko smo se utrujeni in precej hrupni razšli.

Spomine na številne zgodbe je vzela pozaba, vendar sem si zapomnil, s kakšno prizadetostjo je gospa Valerija pripovedovala o trpljenju in ponižanjih v kočevskem »konclagerju«. Po drugi strani pa še danes slišim njen prešerni in zvonki glas, namenjen pripovedi o svojevrstni ekskurziji na Sveto goro pri Gorici, kamor je frančiškan pater Martin Perc konec septembra 1963 povabil Jožeta Gostiča, dr. Franceta in Maro Pucelj, Janka in Tilko Stele, Huberta Berganta, Janeza Steleta ml. in mene. Prespali smo v samostanu, drugi

Janez Majcenovič na grafiki Dušana Sterleta

Valerija Heybal na sliki Svetislava Vukovića, 1953

dan pa nas je vodil po Trenti in čez Vršič na Brezje. Tam nas je pod zvezdnatim nebom pričakal p. Pavlin (Oskar Heybal, Valerijin brat – op. avtorja). Posebej za nas je odklenil cerkev, prižgal nekaj luči in nas spremljal do Marije Pomagaj (znamenite slike Marije z Jezusom v naročju – op. avtorja). Čez nekaj časa smo »mi trije« (Gostič, Bergant in jaz) odšli na kor k orglam in ponovili program, ki smo ga pripravili za sveto mašo na Sveti gori.

Gospa Valerija je poslušala našo pripoved in si z zanimanjem ogledala naše fotografije s Svete gore in iz Trente. Še posebej je hotela vedeti, kaj smo peli v obeh božjepotnih cerkvah. V zvezi z duetom Crucifix (Kristus na križu ali Križani – op. avtorja) J. B. Fauréja⁶ se je spomnila, da sta ga prepevala Josip Gostič in znani basbaritonist Marjan Rus, ki je besedilo dueta prevedel v slovenščino in dodal še eno – Marjino – kitico: »Z lic grenke solze nebeška Mati naj izbriše ...« Crucifix sva s tenoristom Rudolfom Franclom pela tudi na Gostičevem pogrebu. Gospa Valči naju je zelo pohvalila in organista Berganta tudi.

Gostilna Planinka ne obratuje več. Takratna družba je v glavnem na kamniških Žalah, ostal sem sam. Včasih vzamem v roke partituro Crucifix, ki ima spodaj pripis Sveta gora, 28. IX. 1963, Jože Gostič. Radiokasetofon je ohranil zvočni zapis Gostičevega pogreba. Niti ni tako slab, samo svojega glasu skoraj ne prepoznam.

⁶ Jean-Baptiste Fauré (1830–1914), vodilni francoski baritonist 19. stoletja, skladatelj, pedagog, publicist in zbiralec umetnin. Njegovo najbolj znano vokalno delo je duet Crucifix iz leta 1873 (sopran in tenor ali mezzosopran in bariton ob spremljavi klavirja).

Tretja zgodba

Zgodbo o najbrž zadnjem pevskem nastopu Valerije Heybal mi je pripovedoval znani pevec Tone Kozlevčar. S citrarjem Miho Dovžanom sta sodelovala na neki prireditvi v psihiatrični bolnišnici v Ljubljani. Na predlog in s sodelovanjem zdravstvenih delavcev sta v program vključila njihovo pacientko Valerijo Heybal. Gospa Valerija se je za ta nastop resno pripravila. Ko jo je Tone Kozlevčar povabil na oder, je zelo lepo zapele koroško ljudsko pesem. Po tem dogodku je še nekaj časa vadila in načrtovala pevska gostovanja, nato pa se je spet umaknila v svoj svet.

Četrta zgodba

Zadnja zgodba govori o pogrebu Valerije Heybal. Pogrebcev je bilo zelo malo. Pri mrliški vežici na kamniških Žalah so bili maloštevilni sorodniki pokojnice, gruča iz ljubljanske Opere in nekaj Kamničanov. Po kratkem obredu sva se s Samom Vremšakom postavila v vrsto za pot v cerkev. Čudila sva se, ker ni bilo nobenega govora in petja. Predlagal sem, da greva na kor, kjer bi ob Samovi spremljavi zapel eno ali dve pesmi. Odrvil je, da ni nihče nič rekel, a v isti sapi dodal, naj hitro greva po bližnjici. Pod vodstvom vsestranskega glasbenika Sama Vremšaka sem tri desetletja pel pri Prvem slovenskem pevskem društvu Lira in tudi z orglami me je spremljal v različnih cerkvah. Tudi tokrat so mojstru orgle čudovito zapele. Po uvodni žalni koračnici sem zapel dve pesmi: črnsko duhovno Globoka reka (Deep river) in Blažor jim iz opere Evan-

geljnik W. Kienzla⁷, in tudi Samo je zapel O, bone Jesu⁸. Potem pa je mojstrsko prepletal melodije, dokler ni zadnji pogrebec zapustil cerkve.

Valerija Heybalova je umrla leta 1994, Samo Vremšak ji je sledil leta 2004 in grobova sta si blizu. Večkrat ju obiščem in v duhu zapojem: »Ko bo navček mi zazvonil in prižgali ...«

Kamnik, na Perovem 18. 12. 2016, Janez Majcenovič

Ko sem se proti koncu zime 2018 udeležil slovesnosti ob izidu *Kamniškega zbornika 2018*, sem se z Janezom in gospo Mijo na kratko srečal. Takrat nisem vedel, da dragega prijatelja vidim zadnjikrat. V noči s 3. na 4. december 2018 je umrl. Kamničani so se od njega poslovili 8. decembra na pokopališču kamniške Žale, ko je navček zazvonil tudi njemu.

7 Der Evangelimann, opera avstrijskega skladatelja Wilhelma Kienzla (1857–1941). Pred 2. svetovno vojno je bila večkrat na sporedu obeh slovenskih opernih hiš.

8 Giovanni Pietro Aloisio Sante da Palestrina (okrog 1525–1594), italijanski renesančni skladatelj, najbolj znan predstavnik rimske šole kompozicije cerkvene glasbe v 16. stoletju. Imel je pomemben vpliv na razvoj cerkvene glasbe, njegovo delo velja za vrhunec renesančne polifonije.

Miha Kač (1942–2018)

Prispevek je posvečen Mihi Kaču, tehničnemu strokovnjaku, inovatorju, kiparju. Nadarjenost za tehniko je vplivala na njegov poklic, delo v službi in na vrsto ljubiteljskih aktivnosti. Bil je med najaktivnejšimi člani in mentor mladim v kamniški Ljudski tehniki, izvrsten modelar z najvidnejšimi jugoslovanskimi odličji v več kategorijah jadrlnih letal, izumitelj na področju finomehanike in elektrotehnike, za kar je kasneje med službovanjem v podjetju Iskra Tela dobil naslov inovator leta. Kot likovni umetnik se je posvečal predvsem upodabljanju različnih osebnosti v portretni plastiki in nizkem reliefu, navadno v tehniki žgane gline. V njegovi kiparski zapuščini, razpršeni po Sloveniji in zunaj nje, je tako v javnem kot v zasebnem lastništvu več kot 500 unikatov. Razstavljal je v Sloveniji, v zamejstvu in v tujini. Med drugim je tudi avtor skulpture neveljskega mamuta, ki že kar dolgo čaka na postavitev v ustrezno okolje.

Ključne besede: Miha Kač, inovator, modelar, izumitelj na področju finomehanike in elektrotehnike, kipar

The article focuses on Miha Kač, an expert technician, innovator and sculptor. His technical skills influenced greatly his profession, his job and a wide range of hobbies. He was one of the most active members and mentors of young people in Kamnik's Association of Technical Culture. As an excellent modeler, Kač received the most prominent Yugoslav awards in several categories of building sailplanes, and as an inventor in the field of precision mechanics and electrical engineering he earned the title Innovator of the Year while working at the Iskra Tela company. In the field of fine arts, Kač focused on portraying various personalities in the form of plastic mass and bas-relief sculptures, predominantly in the firing clay technique. Spread throughout Slovenia and beyond, his legacy comprises of over 400 publicly and privately owned pieces. He has exhibited around Slovenia, in neighbouring countries and beyond. Kač is also the author of the Nevlje mammoth sculpture, which is still waiting for a suitable location.

Keywords: Miha Kač, innovator, modeler, inventor in the field of precision mechanics and electrical engineering, sculptor

Zapoznela zima, ki je tisti čas na pragu pomladi vendarle opozorila nase, je v oblivih hladu z Grintovcev polegla po pobočjih in segla tudi naprej, v dolino. Do vznikajočih brstov, do pričakovanj, ki so se zmedla v samosvojih nihajih narave. Ne le vremenskih in ne le blagih, temveč tudi usodno nabranih v sunek, ki je v začetku marca 2018 neprizanesljivo za vselej zaprl življenjska vrata edinstvenemu bivanju in ustvarjanju, vrlinama prepoznavnosti, s katerima ostaja trajno označen naš zaslužni rojak Miha Kač.

Z iztekom časa, ki mu je bil odmerjen v darežljivosti stvarjenja, so se njegove poti izštele, vendar na njih ostajajo sledi Mihove navzočnosti. Pri toliko ljudeh, v toliko stvareh in na toliko področjih!

V marčevskem dnevu med zimo in pomladjo smo bili v nepreštevni množici ob nenadejanem postanku

Miha Kač (Foto: Dušan Sterle)

z njim, drugačnem od vseh dotlejšnjih: le še s spoštljivimi in hvaležnimi mislimi nanj na kamniških Žalah. S spomini, s tostranskimi pogledi v naš skupni čas sobivanja in znanstva, srečevanja, druženja, prijateljevanja, ustvarjanja, poklicnega in ljubiteljskega sodelovanja ter doživetij z odhajajočim bližnjikom, prijateljem, znancem, spomina in poklona vrednim rojakom, tehničnim strokovnjakom, inovatorjem, upodabljačim umetnikom, kiparjem, ob vsem pa pristno skromnim, izjemno delovnim človekom častivrednega značaja.

Miha nam tako ostaja v toliko prizorih, v toliko slikah, zgdobah in doživetjih, povezanih bodisi s svojimi ustvarjalnimi talenti in predanostjo delu, raziskovanjem in stremljenjem k odličnosti, izkazovani tako v tehničnih dosežkih kot umetniških stvaritvah, bodisi v blagohotnih pričevanjih o svojih širše segajočih bivanjskih, življenjskih, družbenih izkušnjah in spoznanjih, kar je prepričljivo predočal z zgledno držo v medčloveških stikih.

Nemalo spoštljive prežetosti obuja spomin nanj. Take, ki ga je z leti umestila na ugledno mesto strokovne pozornosti in javne priljubljenosti. Pri čemer oživljajo tudi pomenljivi doživljaji v bolj osebnih odtenukih: ko je, recimo, gredoč po opravkih znal narediti tudi ovinek za vsaj bežen postanek, prijateljski obisk, ob nekaj besedah sijočih oči seči v torbo po nov, še svež portretni kipec in ga poddržati zbližanju s presojo: »A tega, tega bi spoznal?«

Povečini odgovor ni bil vprašljiv, saj je v upodobitvah verodostojno in prepoznavno predočal ne le fiziognomijo upodobljenih oseb, temveč tudi vanje mojstrsko umodeliran, s prefinjeno izraznostjo kiparja umetnika naglašen značaj. Spet drugič je, ne zgolj mimogrede,

1 Vodja Območne izpostave Kamnik, Javni sklad Republike Slovenije za kulturne dejavnosti.

Slikovne priloge: pogledi v atelje kiparja Mihe Kača (Foto: Dušan Sterle)

sogovornika ob pomenku sredi zime znal presenetiti in vzradostiti s poklonom iz njemu tako ljube narave: »A teloh, teloh si letos že dobil? – Ná, na mojih prisojah je že zunaj. Le v vodo ga daj.«

Voda ... Voda, h kateri ga je gnalo in s katero je bil povezan pomemben del njegove življenjske zgodbe. V precej podrobnostih, najbolj pa v odločitvi, da se iz svoje novozgrajene hiše v urbanem delu Kamnika z družino primakne nekam bližje vodi. In preden si nadene peti križ svojih let, najde zeleni kos sveta v Bistričici, postane mejaš s potokom, začne z novo gradnjo, rastočim domom zase in družino, ob vznožju pobočij, ki se nadaljujejo v prisojne strmali, od koder se napaja nepresahli vodni vir. Tam je zajem naravne energije, ki jo po Mihovi lastni zamisli in večidel v njegovi izvedbi zgrajena mala elektrarna pretvarja v sodobnemu življenju neobhodno potrebno dobrino na okolju prijazen način. Bil je med pionirji, med prvimi zasebnimi graditelji tovrstnih energetskih rešitev pri nas, in to v času, ko je bilo treba za uresničitev premagati nemalo birokratskih ovir in zapletenih administrativnih postopkov. Izvedbeni, tehnološki del, je bil izvrsten dosežek, udejanjenje Mihovega bogatega strokovnega znanja, dolgoletnih praktičnih izkušenj, stremljenj k inovativnim rešitvam, odlik, pogojenih z nadpovprečno zavzetostjo in predanostjo delu.

Te vrline je v sebi oblikoval že od ranega otroštva naprej, v težkih preizkušnjah, s katerimi mu v rodni

družini v Preserjah pri Radomljah ni bilo prizaneseno. Tam je bil rojen v drugem letu nemške okupacije, najmlajši izmed štirih otrok; še pred koncem vojne so tragično izgubili očeta. Pomanjkanje v povojnih letih so premagovali z vsakršnim delom za preživetje, šolanje, pridobitev poklica. Mihu je bil prirojen velik smisel za tehniko in s to nadarjenostjo je bila spodbujena tudi njegova poklicna izbira. In zaznamovano tako službeno delo kot njegovo dopolnjevanje s celo vrsto ljubiteljskih aktivnosti na tehničnem področju. Bil je eden najaktivnejših članov in mentor mladim v organizaciji kamniške Ljudske tehnike, izvrsten modelar z najvidnejšimi jugoslovanskimi odličji v več kategorijah jadralnih letal, novosti snujoči strokovnjak, izumitelj na področju finomehanike in elektrotehnike, za kar je bil kasneje med službovanjem v podjetju Iskra Tela promoviran v naziv inovator leta.

Vzporedno s tem je, prav tako že od ranih let, ubiral sprva okorne, nato vse odločnejše korake tudi na poti ljubiteljskega likovnega ustvarjanja. Figure Svete družine, pastirjev in ovčic iz domačih jaslic so ga, še otroka, nagovarjale k preizkušnji – izdelavi glinenih replik. Te so sčasoma pod njegovimi prsti dosegle podobnost z izvorniki in iz soseske v hranilnik bosonoga vztrajneža nemara celo prinesle kakšen cekin ... Pomembnejšo stopnico v tej smeri pa je deček prestopil s trinajstimi leti, ko je upodobil lik Franceta Prešerna. Doprso skulpturo v tehniki terakote, ki jo je

od nastanka leta 1955 skrbno hranil, je čez desetletja ob ogledih obiskovalcev pospremil s hudomušno razlago, da spada v res zgodnje, »še gotško« obdobje njegovega kiparskega opusa.

Ob poklicnem delu in skrbi za družino se je tovrstni izraznosti z rastočo vnemo posvečal naprej in z leti tudi vse bolj mojstril. Ob ugotovitvi, da mu študij tehničnih ved kljub nadpovprečni uspešnosti v poklicu ni prinesel popolnega zadovoljstva, se je vključil v likovno šolo za odrasle na Akademiji likovnih umetnosti v Ljubljani in se izpopolnjeval v ateljeju akademskega kiparja Staneta Dremlja. Vendar je svoje mladostne sanje, svoje umetniške talente uresničeval po svoji meri in v skladu s svojim prepričanjem. V kiparjenju, najredkeje zastopani zvrsti (tako akademskega kot ljubiteljskega) likovnega ustvarjanja, se je posvečal predvsem upodabljanju različnih osebnosti v portretni plastiki in nizkem reliefu, povečini v tehniki žgane gline.

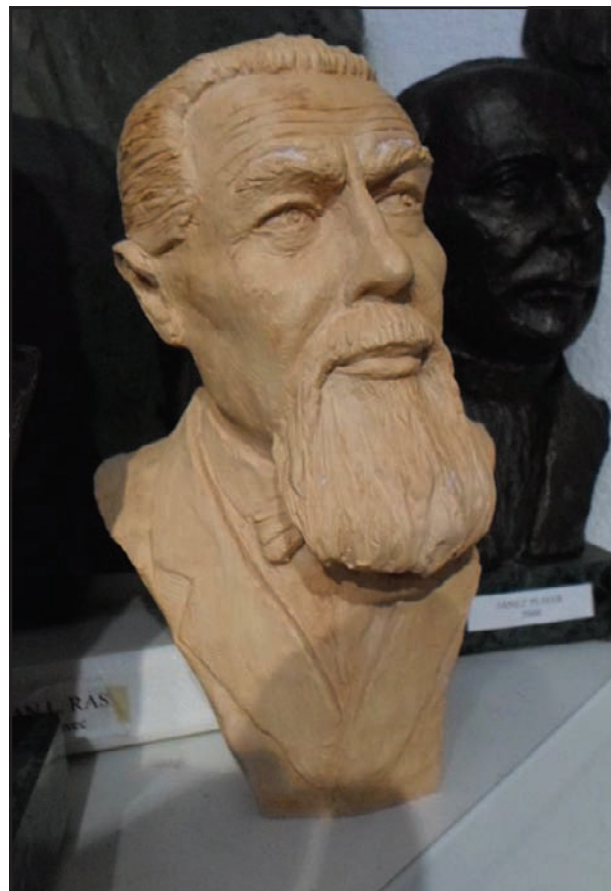
V javnost je opazneje stopil na začetku 70. let prejšnjega stoletja kot član kamniške likovne skupine NOVA, ustvarjalne skupine študentov likovne akademije in perspektivnih ljubiteljskih likovnikov, med katerimi je bil edini kipar. Alojz Berlec, Dušan Lipovec, Dušan Sterle, Boris Bratuž, Gregor Avbelj, Stane Balantič in Miha Kač so bili avtorji različnih izraznih oblik in poetik, ki so javnosti odstirali nova likovna obzorja in povezovali različne akterje v smeri vse živahnjšega kamniškega likovnega utripa. Domala vsi

člani so se ob skupinskih predstavitev skupine v naslednjih desetletjih – predvsem v domačem Kamniku, pa tudi drugod – javnosti predstavljali z odmevnimi samostojnimi razstavami, ki so bile pospremljene s tehtnimi strokovnimi obravnavami. In kipar Miha Kač je v tem pogledu vsekakor zavzemal prav posebno mesto. V kulturnem spominu nas, Kamničanov, vsekakor izstopajo zlasti pregledne razstave Kačevega kiparskega opusa, ki so spremljale njegove življenjske jubileje. V letih 1992 in 2002, ob svoji 50- in 60-letnici, se je z retrospektivama svojih del odmevno predstavil v mestni Galeriji Veronika; po zaprtju tega likovnega razstavišča 2012 pa je 70-letnico življenja obeležil z najobširnejšo razstavo svojega ustvarjalnega opusa v izvirnem okolju nastanka, na družinskem domu v Bistričici.

Vmes je bil vsa ta desetletja zvesti udeleženec domala vseh pomembnejših kamniških skupinskih likovnih akcij in razstav, kot so vsakoletni Kamniški likovni trenutek, Likovne kolonije Šutna, bienalni ekstempore Velika planina, Memorial Dušana Lipovca in drugi likovni dogodki.

Kiparstvo Mihe Kača so seveda spoznavali in cenili tudi drugod. Avtorsko se je predstavljajal na nekaj deset razstavah v več krajih tako po Sloveniji kot tudi v zamejstvu, na Koroškem, pa tudi v tujini. K temu je treba prišteti še vrsto njegovih udeležb na različnih likovnih kolonijah, skupinskih razstavah in priložnostnih pred-

stavitvah, med katerimi so na vidnem mestu tudi odkrita javnih skulptur in obeležij, odlitih v bron.

Opus, ki ga je Miha ustvaril, je impozanten. V njegovi kiparski zapuščini, razpršeni po širokem prostoru in je tako v javnem kot zasebnem lastništvu, za zdaj še nepopolna evidenca že krepko presega številko 500 unikatov; povečini upodobitev vidnih osebnosti iz preteklosti in tistih, ki v različnih pogledih zaznamujejo sedanjost. Tu se srečujemo z vidnimi liki, tako iz kamniškega kot iz širšega slovenskega in tudi mednarodnega prostora: s pesniki, pisatelji, glasbeniki, igralci, likovnimi ustvarjalci, znanstveniki, zdravniki, športniki, cerkvenimi dostojanstveniki, pa tudi s svetniškimi figurami. Natančnejša ponazoritev bi v tem prispevku daleč presegla razpoložljivost prostora, ilustrativno od historičnih upodobitev do sodobnih Kačevih portretirancev omenimo le nekaj upodobljenih osebnosti (od Kačevega začetka s Prešernom naprej): Primož Trubar, Valentin Vodnik, Jakob Petelin Gallus, Matija Gubec, Anton Martin Slomšek, Jože Plečnik, Jakob Aljaž, Friderik Baraga, Anton Trstenjak, Leon Štukelj, Alojzij Šuštar ... Posebno mesto zavzema obsežen »nabor« Kamničanov, ki sega od zgodovinskih: Jurija Starovasnika, Jurija Japlja, Franca Pirca, Jurija Humarja, Gašperja Križnika, Alojza Prašnikarja; preko Rudolfa Maistra, Valerije Heybal, Marije Vere, Francea Balantiča, Frana Albrehta, Staneta Cudermana do Kačevih rojakov sodobnikov; plejade likovnih umetnikov: Aladina Lanca, Poldeta Miheliča, Dušana Li-

povca, Borisa Bratuža; glasbenikov: Franceta Gačnika, Viktorja Mihelčiča, Sama Vremšaka ... Dovzetnost za različne zvrsti umetniške govornice in vrednotenje njenih ustvarjalcev je Kač izpričeval z izvrstnimi upodobitvami portretov izstopajočih osebnosti, kot so glasbeniki Anton Dermota, Matija Tomc, Jože Gostič, Ladko Korošec, Danilo Švara, pa tudi Lojze Slak in Slavko Avsenik; literarni lavreati Ciril Zlobec, Mila Kačič, Neža Maurer, Tone Kuntner; in legendarni alpinisti Nejc Zaplotnik, Janez Jeglič, Tomaž Humar ... Posebno »poglavje« v portretiranju, razumljivo, pripada tudi Kačevim domačim, ženi Metki, hčerki Karli in sinu Primožu z družinama, vnukinjama Živi in Evi Pii, vnukom Davidu, Anžetu in Vidu ...

Nekatere svoje upodobljence je avtor izvirno kompozicijsko povezal in primarno vlogo posameznikov nadgradil v dodatno simboliko skupinskega portreta: denimo avtorje prelomne zbirke *Pesmi štirih* Cirila Zlobca, Janeza Menarta, Kajetana Koviča in Toneta Pavčka; v podobni ustvarjalni maniri se je s skulpturo Geniji s slovenskih tal monumentalno poklonil peterici zaslužnih Slovencev, v kateri so strokovnjak za vesoljsko tehniko Herman Potočnik, edini slovenski Nobelov nagrajenec Friderik Pregelj, matematik in fizik Jurij Vega, skladatelj Jakob Petelin Gallus in arhitekt Jože Plečnik.

Miha Kač ob skulpturi mamuta na svojem vrtu (Foto: Dušan Sterle)

Iz seznama kiparskih stvaritev Miha Kača velja med drugim omeniti še »celopostavne« like, kot so Bloški smučar, Planšar z Velike planine, Kamniška Veronika, Hlapec Jernej, Bosov Tine v Kamniški Bistrici ...

Dolga je vrsta Kačevih upodobitev z nabožno tematiko, od različnih prizorov Kristusovega rojstva do postaj Križevega pota in poveličanja, pa priljubljenih svetniških likov, zavetnikov in priprošnjikov, povečini postavljenih v posvečena okolja. Seveda ne moremo tudi mimo tistega dela dejavnosti, s katero je Kač, površno rečeno, nadaljeval tradicijo »meščanskega portreta«, povečini po željah zasebnih naročnikov. Med njimi spet najdemo celo vrsto likov, ponavzočenih s suvereno kiparsko umetnostjo v jeziku realizma, z verodostojnim podajanjem zunanosti in prefinjenim razkrivanjem njihove notranjosti. V poetiki, ki jo je Miha v plodnih letih neutrudnega ustvarjanja prepoznavno izoblikoval in osebno naglasil, in sicer ne samo z upoštevanjem pravil portretne realizma, temveč tudi s poudarki individualizacije, značajskih potez, psiholoških posebnosti upodobljenecv. Anatomske verodostojnosti obrazov, doseženo s premišljeno in natančno, polnoplastično in površinsko dovršeno gradnjo, je avtor z leti zorenja tudi vse bolj tenkočutno karakteriziral. Iz snovnih gnot gline, mavca, bronja je v obrazih portretirancev uspel zrcaliti pomenljive odtenke njihove duše.

»Od enega do drugega kipa lahko spremljamo njegove korake: njegovi portreti so spregledali, v očeh

se jim je zasvetila luč, misel je zaživela v njihovem pogledu,« je v spremnem zapisu k eni od mnogih Kačevih razstav zapisal poznavalec umetnosti Jože Hudeček. Pri tem pa v izbornih strokovnih presojah kiparjevih stvaritev ni bil edini: med avtorji prispevkov, posvečenih Kačevemu opusu, tako skozi desetletja sledimo vrsti uglednih imen s področja likovne kritike in sveta umetnosti v širšem smislu, kot so denimo dr. Cene Avguštin, dr. Mirko Juteršek, dr. Lev Menaše, dr. Janez Marolt, dr. Milan Trbižan, mag. Pavel Pibernik, prof. Danijel Bezek, Dušan Lipovec, Lojze Adamlje, Anamarija Stibilj Šajn ter ne nazadnje pesnik akademik Ciril Zlobec, ki ga je avtentični Kačev opus privedel tudi do nespregledno izpričanega prijateljstva z našim ustvarjalcem. V slednjem navedeni akademik ni bil izjema: do nič koliko pristnih stikov, znanstev, prijateljstev, zaupanj in drugih vrednih odtenkov medčloveških odnosov je spodbujala in privedla Kačeva umetniška govorica, izhajajoča iz avtorjevega zglednega značaja.

Ob teh dejstvih, ki jih ohranja zapuščina, pa na žalost ne moremo obiti grenkobe, ki jo je Miha Kač doživljal ob neuresničenih načrtih postavitve odlitka svoje največje in največje slovenske (!) skulpture, rekonstrukcije kamniškega prazgodovinskega mamuta, na javno mesto. Edinstveno, monumentalno delo, ki ga je odlikovala inovativnost tako z vidika tehnike, materialov in postopkov, tako še zmeraj ostaja le izviren torzo na njegovem domačem vrtu ob potoku v

Bistričici. Tam se je, kljub desetletnim naporom in prizadevanjem avtorja, kljub pridruženemu nemajhnemu krogu podpornikov, zgodba Kačevega mamuta na žalost ustavila. Zato naj ta zapis beleži tudi besede, ki sem jih spoštovanemu umetniku in prijatelju javno izrekel ob slovesu na Žalah: »Ni samo ironija: čez tri dni bo natanko osemdeset let, kar so v bližnjih Nevljah odkrili okostje mamuta, edinstveno najdbo, vredno javne pozornosti in zavesti. Ti, dragi Miha, si za to storil največ, kar si mogel; mnogi drugi, 'pristojni', pa se žal niso zganili. Neprimerno bi bilo reči: 'Miha, oprostí'; zdaj je tudi za to prepozno.«

»Podoba človeka je njegov obraz,« je, kot je zapisal Jože Hudeček, nekoč rekel Plečnik in pri tem mislil, pa ne izrekel še, »kakor se na njem zrcali njegova duša.« Pritrdimo lahko temu, da se skozi obraz zrcali njegova duša, najbolj pa skozi »vrata« oči. In Miha Kač je potrkal na nič koliko vrat in jih tudi odprl, odstrl marsikaj, kar je umetniško zabeležil, poudaril, ohranil kot dragoceno dediščino – sebe in upodobljencev.

Ne le z umetnostjo, tudi z drugimi vrstami darežljivosti in razumevanja je v življenju pomagal mnogim in tudi na tak način pridobil veliko znancev in prijateljev. Ne glede na čas in okoliščine je prisluhnil ljudem, ki so rabili pomoč, se znašli v različnih stiskah, zlasti v takšnih, ki so jim botrovali nečlovečnost, krivica, zloba in različne vrste pohlepa. Dobro je čutil, kdo je v takšnih primerih zares pozornosti in pomoči vreden človek; večina med njimi je naklonjenost lahko vračala

le z zaupanjem. Odprt, sprejemljiv in iskren odnos je izražal Mihovo nasprotovanje vsaki ozkosrčnosti in omejenosti.

Za vse to smo zglednemu rojaku in spoštovanemu umetniku lahko iskreno hvaležni. In spodbujeni k ohranitvi spomina na ustvarjalca, zaslužnega za celovito strokovno raziskavo in monografsko predstavitev opusa v knjižni obliki. Ob vsem tem pa ne smemo pozabiti na izpolnitev obljube, ki je je bil z ne nepomembnih mest svoj čas deležen kiparski stvaritelj Miha Kač – postavitev njegove avtorske skulpture neveljskega mamuta na primerno javno mesto. Za prepoznavo Kamnika in pomenljivega dela njegove preteklosti. In tudi nas v sedanosti, na čemer naj bi slonela prihodnost.

Blaž Komac¹
Podgorska pot 6, Kamnik
blaz@zrc-sazu.si

Igor Senčar²
Gregorčičeva 25, Ljubljana
igor.sencar@gov.si

Janez Šumrada³
Aškerčeva 15, Ljubljana
sumradajanez5@gmail.com

Dr. Milan Orožen Adamič (1946–2018)

Članek je posvečen dr. Milanu Orožnu Adamiču. Živel je v Ljubljani, kot potomec kamniških meščanskih družin pa je bil povezan s Kamnikom. Diplomiral je na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani. Kot geograf je bil raziskovalec na geografskem inštitutu SAZU in ZRC SAZU. Ukvarjal se je z različnimi področji geografije, ustanovil in urejal je znanstvene geografske revije in bil avtor in urednik temeljnih nacionalnih geografskih publikacij. Vodil je komisijo za eksonime za vzhodno Evropo, bil član slovenskega izvršnega odbora UNESCO, predsednik Nacionalne komisije za UNESCO in predavatelj na Fakulteti za humanistične študije v Kopru.

V letih 2005–2009 je bil dr. Milan Orožen Adamič veleposlanik Republike Slovenije na Hrvaškem. Prizadeval si je za izboljšanje slovensko-hrvaških odnosov in ščitil slovenske nacionalne interese. Kot dober poznavalec geopolitičnih razmer je bil zunanji sodelavec projektne enote Ministrstva za zunanje zadeve za pripravo zagovora pred arbitražnim sodiščem. Dr. Milan Orožen Adamič je bil zagovornik vseh za Slovenijo pomembnih zgodovinskih odločitev: osamosvojitve, pristopa k Evropski uniji in Severnoatlantskemu zavezništvu. V prostem času se je ukvarjal z jamarstvom fotografirajo, potapljanjem.

Bil je cenjen zaradi preudarnosti, delavnosti, iskrenega domoljubja.

Ključne besede: Milan Orožen Adamič, geograf, raziskovalec, ustanovitelj in urednik znanstvenih geografskih revij, urednik temeljnih slovenskih geografskih publikacij, veleposlanik Republike Slovenije na Hrvaškem

The article is dedicated to Dr Milan Orožen Adamič. Although residing in Ljubljana, he was a descendant of the Kamnik bourgeois and was closely connected to the town of Kamnik. He graduated from the Faculty of Arts at the University of Ljubljana. A geographer by profession, Orožen Adamič worked as a researcher at the SAZU Geographic Institute and the ZRC SAZU. He worked in various fields of geography, established and edited numerous scientific geographical journals and authored and edited major national geographic publications. He chaired the Commission for Exonyms for Eastern Europe, was a member of the Slovenian Executive Board of UNESCO, Chairman of the National Commission for UNESCO and a lecturer at the Faculty of Humanities in Koper.

Dr. Milan Orožen Adamič

In the years 2005–2009, Dr Milan Orožen Adamič was the Slovenian ambassador to Croatia and strove to improve relations between the two countries, all the while protecting Slovenia's national interests. An expert in geopolitics, he helped the Ministry of Foreign Affairs prepare its defence case at the European Court of Arbitration. Dr Milan Orožen Adamič was an advocate of every significant historical decision made in favour of Slovenia: independence, accession to the European Union and the North Atlantic Alliance. In his spare time, he was an avid cave photographer and diver.

He was highly respected for his prudence, hard work, and sincere patriotism.

Keywords: Milan Orožen Adamič, geographer, researcher, founder and editor of scientific geographical journals, editor of important Slovenian geographical publications, Slovenian ambassador to Croatia

Po dolgem in neenakopravnem boju z neozdravljivo boleznijo je 15. maja 2018 preminil slovenski geograf in diplomat dr. Milan Orožen Adamič, izredni profesor Univerze na Primorskem in upokojeni znanstveni svetnik na Geografskem inštitutu Antona Melika pri ZRC SAZU. Milan Orožen Adamič, rojen 26. marca 1946 v Ljubljani, je bil potomec treh kamniških meščanskih družin: Keber, Močnik in Orožen. Leta 1971 je diplomiral na ljubljanski Filozofski fakulteti, od leta 1974 naprej pa deloval kot raziskovalec na geografskem inštitutu SAZU oz. ZRC SAZU. Milan Orožen Adamič je pustil velik pečat v geografiji – še posebej izstopata njegov doktorat o potresni ogroženosti Ljubljane (1994) in razprava o vrednotenju Posočja, ki je zaradi metodoloških novosti še vedno aktualna. Kot strokovnjak za terminologijo in poznavalec slovenske besede

1 Doktor znanosti, znanstveni svetnik, Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU.

2 Doktor znanosti, veleposlanik, Urad predsednika Vlade Republike Slovenije.

3 Doktor znanosti, veleposlanik v pokoju.

Dr. Milan Orožen Adamič, predavatelj na simpoziju

je bil izbran za urednika znanstvene revije *Geografski zbornik – Acta geographica Slovenica* in je precej pred drugimi zaznal pomen objavljanih strokovnih spoznanj slovenskih strokovnjakov v angleškem jeziku, kar je bilo odločilno za kasnejšo odlično umestitev te revije v svetovnem znanstvenem forumu in tudi za poznavanje dela slovenskih geografov v drugih okoljih. Več kot izjemen je njegov avtorski in (so)uredniški prispevek k temeljnim nacionalnim publikacijam, kot so *Krajevni leksikon Slovenije*, *Slovenska geografska terminologija*, monografija o slovenskih pokrajinah in *Geografski atlas Slovenije*. Atlas je izšel tudi v angleškem jeziku in so ga v času predsedovanja Slovenije Svetu Evropske unije in Evropskemu svetu prejele vse države članice EU. Po vrnitvi s trimesečnega študijskega usposabljanja na Japonskem je na njegovo pobudo leta 1987 nastala revija *Ujma*, ki obravnava vprašanja varstva pred naravnimi in drugimi nesrečami. Prizadeval si je za povezovanje vseh, ki se ukvarjajo z naravnimi nesrečami in tako je leta 1992 pri Geografskem inštitutu ZRC SAZU nastal Center za multidisciplinarno preučevanje naravnih nesreč, prvo tovrstno središče v Sloveniji in eno redkih v svetu v obdobju, ko so se na ravni Združenih narodov šele začeli zavedati globalnega pomena naravnih nesreč, čemur je sledila ustanovitev Urada OZN za zmanjšanje tveganja nesreč (UN ISDR). Pri OZN je sicer dr. Orožen Adamič vodil komisijo za eksonime za vzhodno Evropo, bil pa je tudi član slovenskega izvršnega odbora UNESCO in predsednik Nacionalne komisije za UNESCO. Svoje znanje je nesebično razdal tudi na Fakulteti za humanistične študije v Kopru, kjer je na vseh študijskih stopnjah vzpostavil študij preučevanja naravnih nesreč.

Dr. Milan Orožen Adamič je bil veleposlanik Republike Slovenije na Hrvaškem v letih od 2005 do 2009. To je bilo obdobje, v katerem se je Slovenija že kot članica Evropske unije vključevala v njen najbolj povezani del, namreč v evrsko in schengensko območje, v prvi polovici leta 2008 pa je tudi predsedovala Svetu Evropske unije in Evropskemu svetu. Obdobje, ko je veleposlaništvo Republike Slovenije na Hrvaškem vodil dr. Milan Orožen Adamič, je bilo v zunanjepolitičnem in diplomatskem smislu eno od najbolj intenzivnih v dosedanem razvoju slovenske diplomacije. Tako je v času predsedovanja leta 2008 vodil redne mesečne sestanke veleposlanikov članic Evropske unije v Zagrebu. V času njegovega mandata se je veleposlaništvo preselilo v nove prostore. Njegov mandat je bil tudi v znamenju vse bolj intenzivnih prizadevanj za iskanje rešitev za nekaj pomembnih in velikih odprtih vprašanj med Slovenijo in Hrvaško – pri tem je kot veleposlanik iskreno deloval za izboljšanje slovensko-hrvaških odnosov na vseh področjih in vedno jasno in nedvoumno ščitil slovenske nacionalne interese.

Strokovno in znanstveno delo ter dotodanje mednarodne izkušnje so poglobile njegov uvid v pomembnost geostrateškega položaja Slovenije v srcu Evrope, v preddverju nemirnega Balkana, in v položaj Slovenije kot pomorske države. Jasno se je zavedal mesta in interesa Slovenije v tem prostoru. Zato je bil veleposlanik dr. Milan Orožen Adamič tudi nepogrešljiv zunanji sodelavec pri delu projektne enote Ministrstva za zunanje zadeve za pripravo zagovora pred arbitražnim sodiščem.

Pri vsem tem pa ni šlo le za vprašanje geopolitike, temveč obenem za civilizacijsko vrednostno pripadnost Slovenije in njeno ustrezno izbiro v času kolapsa evropskega komunizma, upoštevajoč našo zgodovino, kulturni razvoj, geografijo in naravne danosti ter ne dvomno voljo slovenskega naroda, ki se je izkazala v prizadevanjih za politično svobodo in demokracijo, v plebiscitarni odločitvi za samostojnost in v referendumskih odločitvah za pristop k Evropski uniji in Severnoatlantskemu zavezištvu. Dr. Milan Orožen Adamič je bil zagovornik vseh teh zgodovinskih odločitev. Bil je vnet privrženec članstva Slovenije v zvezi Nato in EU. Zagovarjati članstvo Slovenije v Natu v prvih letih 21. stoletja ni bilo preprosto. Da bi kar najbolj podprl prizadevanja za pristop Slovenije v zvezo NATO, je bil leta 2002 med ustanovnimi člani civilnodružbene organizacije – društva Slovenski odbor za Nato. Kot član njegovega upravnega odbora se je angažiral v številnih javnih nastopih, na katerih je s somišljeniki pojasnjeval pomembnost odločitve za pristop k Natu. Njegovi nastopi so bili pogosto duhoviti, podprti z dejstvi, argumenti in trezno presojo.

S svojim velikim znanjem na poklicnem področju in s številnimi drugimi izkušnjami je veleposlanik dr. Milan Orožen Adamič obogatil strokovni in institucionalni etos Ministrstva za zunanje zadeve. Vselej je deloval po premisleku, vsako zadevo je vedno najprej temeljito preučil; kadar se mu je zdelo primerno, je vedno tudi vprašal za nasvet, šele nato je sprejemal odločitve. Vedno je deloval povezovalno, nikogar ni izključeval. Odlikovale so ga intelektualna poštenost, osebna integriteta in neka posebna blagost. Zaradi vsega tega so ga sodelavci zelo spoštovali. Svoja stališča je vsakokratnemu političnemu vodstvu vedno jasno utemeljil ter se pri tem ni oziral na politično oportunističnost. Z vsem naštetim je prispeval h gradnji etosa mlade institucije.

Že v mladosti je bila njegova pomembna osebna značilnost pionirstvo. Tako je bil v gimnazijskih in študentskih letih odličen jamar, član skupine, ki je pred nekaj več kot pol stoletja odkrila Najdeno jamo pri Logatcu. S pokojnim prijateljem Ugom Fondo sta v času študija preplavala vmesni sifon med Pivko in Črno jamo in s tem dokazala povezanost obeh sistemov, kar je bil s tedanjo opremo upoštevanja vreden dosežek. Kot ustanovni član Društva za raziskovanje morja in bodoči zvezni inštruktor za potapljanje je Milan Orožen Adamič raziskoval Triglavsko jezera, se udeleževal v orientacijskem podvodnem plavanju, ima pa tudi velike zasluge za ustanovitev naravnega rezervata ob rtu Madona v Piranu, mestu, ki ga je imel poleg domače Ljubljane najraje in mu je ostal zvest od rosnih let do zadnjega diha. Kot strasten fotograf je tekmoval v podvodnem fotolovu, v študentskih časih sodeloval s Škucem in bil soustanovitelj prve fotogalerije v tedanji Jugoslaviji. Dalj časa je kot fotograf delal z znanima oblikovalcema Matjažem Vipotnikom in Harijem Draušbaherjem – prejemale so nagrade za najboljše vizualne komunikacije pri oblikovanju plakatov, v poseben ponos pa si je štel, ko je bil eden od njih uvrščen v stalno zbirko Muzeja sodobnih umetnosti (MoMa) v New Yorku. Z bodočo soprogo sta se leta 1969 udeležila znanstvene odprave profesorjev

in študentov ljubljanske univerze v Zahodno Afriko, Senegal in Gambijo, kjer je Orožen Adamič za tedanjo RTV Ljubljana posnel dva dokumentarna filma in zbral gradivo za vrsto odmevnih člankov v periodičnem tisku.

Kot humanist *par excellence* zapušča dr. Milan Orožen Adamič med nami praznino, ki jo bo težko zapolniti. Ohranili ga bomo v spoštljivem spominu kot velikega strokovnjaka, razumnega moža in pokončnega domoljuba.

Kazalo

Marjeta Humar, glavna urednica
Kamniški zbornik 2020 5

Matej Slapar, župan Občine Kamnik
Ob izidu Kamniškega zbornika XXV 7

Matej Slapar,
župan Občine Kamnik, s sodelavci
Občina Kamnik 2018–2019 9

Razprava – gospodarstvo

Jure Ugovšek
Matej Humar
Vzponi in padci kamniškega gospodarstva 47

Razprava – ekologija

Rajko Slapnik
Vido Kregar
Analize izvirskih, potočnih in fekalnih vod
velikoplaninske planote 57

Razprava – naravoslovje

Branko Vreš
Tatjana Čelik
Igor Dakskobler
Andrej Seliškar
Zanimivosti o rastlinstvu
Kamniško-Savinjskih Alp 73

Razprave – zgodovina

Miha Preinfalk
Družina Škerpin pl. Oberfeld – primer
kamniškega plemstva 85

Damjan Hančič
»Mekinjska božična zibelka« in njen izvor 93

Borut Jenko
Matjaž Šporar
Dobro vzgojena mladina, srečna domovina 97

Andrej Kotnik
Osnovna šola na Selih pri Kamniku v letih
1945–1950 123

Ksenija Jesenik Lužovec
Alenka Markuš Humar
70-letnica Centra za
izobraževanje, rehabilitacijo in
usposabljanje gibalno oviranih otrok in
mladostnikov DIM – ZUIM – CIRIUS 143

Razprave – umetnostna zgodovina

Maja Avguštin
Stavbni razvoj Seydlove
hiše v Kamniku 153

Hana Čeferin
Kamniški spomenik padlim v prvi svetovni vojni ... 165

Blaž Komac
Ob obletnicah: freske Staneta Cudermana
v frančiškanski cerkvi sv. Jakoba v Kamniku 175

Anamarija Stibilj Šajn
Ikone Albine Nastran 179

Razprava – muzeologija

Anže Slana
Zbirka ali muzej: O čem govorimo, ko govorimo o
Sadnikarjevem muzeju? 185

Razprava – muzikologija

Samo Mikuš
Klasična ne(o)klasičnost: neoklasicistična
pripoved Vremšakove *Simfoniette in modo
classico in due tempi* 193

Razprava – jezikoslovje

Helena Dobrovoljc
Kulturnospecifične prvine v govorici
Kamničanov in okoličanov 199

Razprava – kulturologija

Breda Podbrežnik Vukmir
Križnikov pravljичni festival kot primer dobre prakse
ohranjanja kulturne dediščine s partnerskim
povezovanjem 207

Razprava – urbanistično načrtovanje in oblikovanje

Jernej Markelj
Primož Zupan
Spomin na Kamniško jezero – predlog krožne
tematske poti po njegovem obrežju 217

Gradivo za zgodovino

Mira Papež
Kje so meje mogočega ali 20 let
tekov na Grintovec 225

Sinan Mihelčič
Skupina Štajn 235

Pesniki, likovni ustvarjalci in oblikovalci

Breda Podbrežnik Vukmir
Daniel Artiček - Dane 241

Anže Slana
Aljoša Rebrača 243

Breda Podbrežnik Vukmir
Irena Milivojevič Kotnik 245

Barbara Božič
Haikuji 2019..... 247

Saša Bučan
Dušan Sterle,
slikar, ilustrator, grafik in oblikovalec 249

Vlado Motnikar
Eva Mlinar, slikarka, ilustratorica, oblikovalka 259

Breda Podbrežnik Vukmir
Miha Hancič, ilustrator in stripar 265

Naš pogovor

Jože Urbanija
Intervju z Darinko Slanovec,
pesnico, ki besede začara in odčara 273

Vladimir Habjan
Ure so moje življenje.
Pogovor z Marto Cerar Leskošek 281

Vladimir Habjan
Naš največji dosežek je ustanovitev lastnega
društva in Gorske reševalne zveze Slovenije.
Pogovor z Janezom Podjedom 289

Boris Kern
S pomočjo glasbe zapoje duša.
Pogovor z glasbenico Katarino Pustinek Rakar 295

Osebnosti

Marko Kumer
Ferry Souvan – 100 let 301

Jožef Pavlič
»Moje življenje je bilo delo!«
Ljudski umetnik, slikar in restavrator
Albin Škrjanec 313

Anže Slana
Manca Berlec – vzhajajoča zvezda slovenskega
glasbenega prostora 323

Sanja Podržaj
Kartini Djalil, ulična socialna delavka 325

Ob jubileju

France Pibernik
Zadnji dan pesnika ognjene smrti.
Pripovedna skica 329

V spomin

Marjeta Humar
Milan Šuštar (1932–2020) 337

Marjeta Humar
Branko Novak (1938–2018) 341

Marko Košir
Janez Majcenovič (1933–2019) 347

Tone Ftičar
Miha Kač (1942–2018) 353

Blaž Komac
Igor Senčar
Janez Šumrada
Dr. Milan Orožen Adamič (1946–2018) 361

Kamniški zbornik

XXV/2020

Izdaja:

Občina Kamnik

Uredniški odbor:

Dr. Marjeta Humar, glavna urednica

Dr. Helena Dobrovoljc

Tone Ftičar, vodja Območne izpostave JSKD

Dr. Boris Kern

Lea Logar, strokovna sodelavka Občine Kamnik

Vlado Motnikar, prof.

Mag. Breda Podbrežnik Vukmir

Matej Slapar, župan

Dušan Sterle

Milan Šuštar, prof.

Mag. Zora Torkar

Marko Trobevšek, prof.

Dr. Branko Vreš

Jezikovni pregled:

Uredniški odbor

Korektura:

Tatjana Matičič

Milan Šuštar, prof.

Angleški povzetki:

Tom Smith

Grafična oprema, oblikovanje naslovnice in vinjet:

Dušan Sterle, slikar in grafični oblikovalec

Vinjete prikazujejo elemente slovenskih narodnih noš.

Računalniška obdelava besedila:

Sašo Matičič

Izvedba:

Studio Dataprint d. o. o.

Naklada:

700 izvodov

V Kamniku, junija 2020

